

ÇANAKKALE BÖLGESİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI ve BÖLGESEL KALKINMA

EDİTÖRLER

Prof.Dr. Ercan SARIDOĞAN

Prof.Dr. Cüneyt KILIÇ

Doç.Dr. Özgür TOPKAYA

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ**

Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

**ÇANAKKALE BÖLGESİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI
VE BÖLGESEL KALKINMA**

EDİTÖRLER

Prof.Dr. Ercan SARIDOĞAN

Prof.Dr. Cüneyt KILIÇ

Doç.Dr. Özgür TOPKAYA

 E K İ N
Basım Yayın Dağıtım

2022

© 2022 Ekin Yayınevi

Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan yayınevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, özetlenemez, yayınlanamaz, depolanamaz.

Sertifika No: 48743

e_ISBN: 978-625-8235-48-7

Ekim 2022

Kapak Tasarımı: Aslı AYRANCI

EKİN Basım Yayın Dağıtım

Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad.

Durak Sk. No: 2 Osmangazi / BURSA

Tel .: (0.224) 220 16 72 - 223 04 37

Fax.: (0.224) 223 41 12

e-mail: info@ekinyayinevi.com

www.ekinkitap.com

İÇİNDEKİLER	
İçindekiler.....	III
ÖNSÖZ/Editörden.....	V
Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Değerlendirme: Çanakkale Kepez Beldesi Örneği <i>İsa Yavaş, Hikmet YAVAŞ.....</i>	1
Orman Yangınlarıyla Mücadelede Yerel Yönetişim: Çanakkale Örneği <i>Nahit BEK, İbrahim Tanju AKYOL.....</i>	16
AB Ülkelerinde Akıllı Kent Uygulamaları ve Çanakkale İli Üzerine Bir Değerlendirme <i>Salih Ziya KUTLU, Didem SAYGIN.....</i>	28
Millî Mücadele'nin Çanakkale'deki Yansımaları: Çerkeslerin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme <i>Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ</i>	40
Güney Marmara Kalkınma Ajansı Örneği Ekseninde Kalkınma Ajanslarının İdare Hukuku Bakımından Niteliği ve Ceza Hukuku Sorumluluğu <i>Yağmur Ekim YILMAZ</i>	51
Çanakkale İlinde Yaşayan Suriyeli Ve Afganistanlı Sığınmacıların Göç Deneyimleri <i>Niyazi YILMAZ, Bünyamin BACAK, Canan Öykü DÖNMEZ KARA</i>	60
Türkiye'deki Kadın Göçmenlerin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İşgücü Piyasasındaki Yeri: Çanakkale Örneği <i>Zarife DEMİR Canan Öykü DÖNMEZ KARA</i>	73
Sosyal Dışlanmanın Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü: Çanakkale İli Örneği <i>Hüseyin ÇAY, Özgür TOPKAYA.....</i>	88
Türkiye'de Sosyal Belediyecilik: Biga Belediyesi Örneği <i>Melih KURAN, Arife UYGUN.....</i>	100
Çanakkale İli Sağlık Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi <i>Merve EREZKAYA ŞAHİN</i>	110
COVID-19 Pandemisinin Çanakkale'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: İktisadi Faaliyet Kollarına Yönelik Bir Analiz <i>Gülistan CAN, Burcu KILINÇ SAVRUL, Feyza ARICA, Cüneyt KILIÇ.....</i>	120
Beveridge Etkisiyle Çanakkale'de 1990-2021 Dönemi Açık İş Sayısı ve İşsizliğin Analizi <i>Muhammet KARANFİL</i>	134
Enflasyon Oranı Algısının Sağlıklı Beslenme Kararı Ve Enflasyonda Tüketici Davranışlarıyla İlişkinin İncelenmesi: Biga Örneği <i>Hasan AZAZİ, Salih TOSUN, Figen KILIÇ.....</i>	144
1915 Çanakkale Köprüsünün Bölge Ekonomisine Katkısı <i>Meral ÇABAŞ, Mustafa TORUN.....</i>	152

Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi Bankacılık ve Finans Bölümü Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi <i>Ünzüle KURT, Yusuf YİĞİT, Özgür TOPKAYA, Esra DEMİREL</i>	162
Yerel Yönetimlerde Katılımcılık Açısından Temsili Demokrasi ve Hemşehrilik Bilinci Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Çanakkale Ayvacık Belediyesi Örneği <i>Erdal EROĞLU, Mehmet ÖKSÜZ, Selçuk İPEK</i>	166
Çanakkale İlinin Mali Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme <i>Serkan IŞIK, Rıdvan ENGİN</i>	175
Mahalli İdarelerde Bütçe Sürdürülebilirliği: Çanakkale Belediyesi Örneği <i>Mehmet AVCI</i>	190
Çanakkale İlinde Vergi Uyum Düzeyi Üzerine Bir Değerlendirme <i>Yakup TAŞDEMİR</i>	204
Çanakkale İlindeki Coğrafi İşaretli Ürünler ve Markalaşma <i>Serkan ÖZDEMİR, Güngör HACIOĞLU</i>	215
Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılığı Ve Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri: Biga MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma <i>Ahmet ŞAHBAZ</i>	226
Çanakkale'nin Uluslararası Yüzü Truva: Kentsel Kültürel Mirasın Kalkınmayla İlişkisi <i>Filiz ÇOBAN ORAN</i>	237
Küre-yerelleşme Bağlamında Şehir Diplomasisi: Çanakkale Örneği <i>Tuğçe YILDIZ</i>	246

ÖNSÖZ

Bulunduğu coğrafyadan ismini alan Çanakkale İli sahip olduğu eşsiz tarihi ve kültürel mirası ile ülkemizin önde gelen şehirlerindendir. Adına sayısız eser ortaya konan Şehrimizin geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Binlerce yıllık medeniyet tarihine ev sahipliği yapan siteleri ile, Türk askerinin kanıyla “Çanakkale Geçilmez” andının içildiği Çanakkale Muharebesiyle ve Asya’yı Avrupa’ya bağlayan noktalardan biri olması itibariyle Çanakkale Ülkemiz için büyük anlam ifade etmektedir.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bir yükseköğretim kurumu olarak öğrenci yetiştirmekte ve akademik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunun yanısıra bölgenin gelişmesini de misyonlarından biri haline getirmiş olan Üniversitemiz her yıl çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Kaleme alınan “Çanakkale Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Bölgesel Kalkınma” başlıklı bu kitapta bölgenin kalkınmasına olumlu etki sağlaması için hazırlanmıştır.

Farklı disiplinlerden akademisyenlerin Çanakkale üzerine ortaya koymuş oldukları akademik eserlerin siz sayın okuyuculara katkı yapması en büyük temennimizdir. Kitap içerisinde ampirik ve literatür taramasına dayalı çok kıymetli bölümler bulunmaktadır. Bu bölümler Üniversitemizin tanınmış akademisyenlerince yazılmışlardır. Kitap, Çanakkale üzerine mevcut alan yazına da güncel bir katkı sunmaktadır. Çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen herkese, bölüm yazarı akademisyenlerimize ve bu kitabın hazırlanmasında öncülük eden Rektörümüz Prof. Dr Sedat MURAT’a teşekkürü bir borç biliriz.

Prof.Dr. Ercan SARIDOĞAN

Prof.Dr. Cüneyt KILIÇ

Doç.Dr. Özgür TOPKAYA

Ekim-2022

BİRİNCİ BÖLÜM

Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Değerlendirme: Çanakkale Kepez Beldesi Örneği

İsa YAVAŞ¹, Hikmet YAVAŞ²

1.GİRİŞ

Emeviler, Abbasiler ve Selçuklulardan gelerek günümüze kadar uzanan mahalle olgusu, Osmanlı Devleti'nde üzerinde durulan bir yaşam alanı olmuştur (Şahin ve Işık, 2011: 224). Mahalle yönetimi ise Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine aktarılan, Türk toplumunun sosyal, idari ve siyasi ihtiyaçlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bir kurumdur (Güneş, 2009: 114). Mahalle muhtarlığı birimi Türk idari sistemine Tanzimat'tan önce girmiştir ve günümüzde, 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Türk yönetim teşkilatının en alt birimini oluşturmaktadır ((Eryılmaz, 1988: 465; Çılgın ve Yirmibeşoğlu, 2019: 103).

Osmanlı'da mahalle, birbirini tanıyan, sosyal dayanışma içinde olan, birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan kişilerin yaşadığı bir yerdir (Ergenç, 1984: 69). Günümüzde ise üretim ve tüketim alışkanlıklarındaki değişimler ve nüfus yoğunluğunun artması gibi etkenlerden dolayı aynı mahallede, sokakta ve apartmanda yaşayanların birbirini tanıma ihtimali azalmıştır. Aynı mahallede ikamet eden vatandaşlar mekansal olarak birbirlerine yakındırlar. Ancak aralarında mesafeler vardır. Bu mesafenin oluşumu kentleşmeden dolayıdır (Önver, 2020: 51). Ancak küçük kasaba ve kentlerde mahalle geleneksel anlamını belirli bir ölçüde sürdürmektedir ve ait olma ve sahiplenme duygusu mahalle içinde daha canlıdır (Kavruk, 2018: 5).

İlgili literatür incelendiğinde 1913 yılından günümüze kadar mahalle yönetimi ile ilgili gerekli görüldüğü zaman iyileştirme çalışmaları yapıldığı görülmektedir (Aslan, 2021: 20). Ayrıca 1980'lerden sonra mahalle yönetimine derin bir düzenleme getirilmediği, yalnızca 2005 tarihli 5393 sayılı Kanun ile ufak bazı değişikliklerin yapıldığı görülmektedir (Akman, 2018: 520).

2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile belde ve köy belediyeleri kaldırılarak mahallere dönüştürülmüş ve Türkiye'de mahalle ve mahalle muhtarlığı sayısında ciddi bir artış olmuştur. Ayrıca teknolojik gelişmeler, yasal düzenlemeler ve kentsel alanların sınırlarının genişletilmesi de muhtarların etkinliğini ve konumunu etkilemiştir (Gül, 2019: 20).

Osmanlı'daki geleneksel mahalle dokusu ve anlamı Cumhuriyet döneminde değişikliğe uğramıştır ve mahallelerde çeşitli değişimler yaşanmıştır. 2012 yılında 6360 sayılı Kanun ile köylerden mahallere dönüşen yerleşim birimleri oluşturulmuş, yeni mahalle algısı yaratan lüks güvenli konutlar inşaa edilmiş ancak mahalle yönetimi konusundaki sorunlar günümüzde hala varlığını devam ettirmektedir ve her dönemde benzer sorunlara işaret edilmektedir (Çılgın ve Yirmibeşoğlu, 2019: 103).

Bulut (2001) tarafından "*Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Araştırma*" isimli çalışma yapılmıştır. Araştırma Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve Şehitkamil ve Şahinbey ilçe belediyelerinde yapılmıştır. Araştırma mahalle muhtarı olunmasındaki yaklaşımların ve mahallerdeki sorunların tespit edilmesi, niçin mahalle muhtarı olunmak istenildiği gibi sorulara cevap bulmak amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında mülakat ve anket yöntemleri birlikte kullanılmıştır. 150 mahalle muhtarından 101'i ile görüşülmüştür. Sonuç bölümünde mahalle yönetimlerinin birer yerel yönetim birimleri olması gerektiği ve yeniden düzenlenilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bal, Aygöl, Uysal ve Oğuz (2012) tarafından yapılan "*Muhtarların Sosyal-Ekonomik Özellikleri ve Mahalle-Kentsel Sorunlara Yaklaşımları*" isimli çalışmada, Isparta ilindeki 44 mahalle muhtarına kapalı ve açık uçlu sorular yönlendirilmiştir. Veriler SPSS programında işlenmiş ve genel değerlendirmeler yapılmıştır. Muhtarların yaş, meslek,

¹Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, isayavascomu@hotmail.com, ORCID Numarası 0000-0001-8895-7891.

²Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, yavashikmet@gmail.com, ORCID Numarası 0000-0003-4140-264X.

eğitim ve cinsiyet gibi değişkenler nedeniyle mahalleye ait sorunları kavrama ve çözüm sunma becerilerinin farklı olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç bölümünde *"muhtarların atanmışlara göre daha bağımsız bir pozisyona sahip olduğu ancak bu pozisyonu tamamlayacak olanaklardan ve yetkilerden mahrum oldukları"* ifade edilmiştir. Ayrıca muhtarlar ile ilgili yasal düzenlemelerin *"1944 tarihli 4541 sayılı Kanun, 657 sayılı Kanun ve 5393 sayılı Kanun'a göre yapıldığını ancak muhtarlar için tek bir yasanın gerekli olduğu"* belirtilmiştir.

Göküş, Bayrakçı ve Alptürker (2013) tarafından yapılan *"Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Vatandaşlar Tarafından Değerlendirilmesi"* isimli çalışmanın amacı, *"5393 sayılı Kanun ile muhtarlara verilen yeni görevlerin yerine getirilmesinde halkın memnuniyetini Nevşehir il merkezindeki belediye sınırları içindeki mahallelerde yapılan araştırmalarla ortaya konulmasıdır."* Tesadüfi olarak 900 kişiye anket uygulanmış ve 857 adet anket geçerli sayılmıştır. Veriler istatistiksel yöntemlerle analiz edildiğinde *"muhtarların 5393 sayılı Kanun ile kendilerine verilen yeni görevleri yeterince iyi yapmadıkları"* tespit edilmiştir.

Kalkışım ve Yılmaz (2017) tarafından hazırlanan *"Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Profili: Trabzon Ortahisar Örneği"* isimli çalışmanın amacı, *"Ortahisar ilçesindeki mahalle muhtarları ve mahalle yönetimlerinin profillerini ortaya koyarak muhtarların ilgili kurumlarla ilişki düzeyini incelemektir"*. Çalışmanın araştırma bölümünde Trabzon ili Ortahisar ilçesindeki 42 mahalle muhtarı ile görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda *"mahalle muhtarlarının resmi belge düzenleme ve onamanın haricinde bir işlevinin olmadığı"* tespit edilmiştir.

Akpınar (2017) tarafından yapılan *"Halka En Yakın Birim Olan Muhtarlık Müessesesi: İzmir Karşıyaka İlçesinde Nitel Bir Araştırma"* isimli çalışmanın amacı *"mahalle yönetimlerinin sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlar için çözüm önerileri geliştirmektir."* Çalışma odak grup çalışması ile yapılmış ve İzmir Karşıyaka ilçesinde bulunan çeşitli mahallerdeki 8 muhtar ile bir moderatör eşliğinde görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda *"mahalle muhtarlarının vatandaşlar ile belediyeler arasında ve tüm kamu kurum ve kuruluşları arasında köprü görevi gördüğü ve mahalle sakinlerinin enformel danışmanları olduğu"* sonucuna ulaşılmıştır.

Akman (2018) tarafından yürütülen *"Mahalle Yönetimi ile İlgili Yeni Bir Yasal Düzenleme Gerekli mi? Isparta İli Özelinde Bir Araştırma"* isimli çalışmanın amacı *"mahalle yönetimleri ile ilgili yeni bir yasal düzenlemenin gerekli olup olmadığının"* analiz edilmesidir. Isparta'da bulunan 44 mahalle muhtarından 40 tanesine ulaşılmış ve görüşme yapılmıştır. Araştırma sonucunda hem zorunluluk hem de ihtiyaç nedeniyle mahalle muhtarlıkları ile ilgili yeni bir hukuki düzenleme yapılması sonucuna varılmıştır.

Çılgin ve Yirmibeşoğlu (2019) tarafından yapılan *"Yerel Demokrasi Arayışında Mahalle Yönetimi"* isimli çalışmanın amacı *"mahalle içinden öznelere talep ve beklentilerini görünür kılmaktır"*. Osmanlı Devleti dönemi ve Cumhuriyet döneminde muhtarlık kurumun yasal düzenlemeleri incelenmiş ve İstanbul Sarıyer ilçesinde yaşayan mahalle sakinlerinin *"muhtar(lık)"* biriminden beklentilerini içeren söylemleri incelenmiştir. Sonuç olarak, kentsel dönüşüm olan mahallelerde mahalle planlanmasında yeni bir düzenlemeye gidilmesinin gerekli olduğuna ulaşılmıştır.

Durmaz, Canbulut ve Artan (2021) tarafından yürütülen *"Mahalle Muhtarlığı ile Sosyal Hizmet Arasındaki İlişki: Yeni Kamu Yönetimi İlkeleri Bağlamında Müsterek Olmak Mümkün Mü?"* isimli çalışmanın amacı *"sosyal hizmet uygulamaları ile muhtarlık birimi arasındaki bağlantıyı Yeni Kamu Yönetimi anlayışı açısından değerlendirmek ve muhtarlık biriminin sosyal hizmet uygulamalarının paydaşı haline gelmelerini göstermektir"*. Çalışmanın araştırma bölümünde İstanbul'un bir ilçesinde görev yapan 22 muhtar ve bir aza ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Ancak çalışmada aza ile görüşülmesi planlanmadığı için yalnızca mahalle muhtarları ile yapılan görüşmeler analiz edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda *"muhtarlığa dair algıların, siyasi parti bağlantısı olmadan ve hizmet odaklılık ile seçilmişlik vurgusunun ön planda olduğu, muhtarların yetki ve rol alanlarının tarifine ve sosyal hizmetlerle ilişkilerine dair bulgulara ulaşılmıştır."*

Araştırmanın amacı, Çanakkale ili Kepez Beldesi'ndeki mahalle muhtarları örneği üzerinden mahalle muhtarlarının görevleri ve çalışmaları esnasında karşılaştıkları sorunları ve mahalle yönetimi ile ilgili görüşlerini tespit etmek ve gelecek için öneriler sunmaktır. Literatür incelendiğinde, mahalle muhtarlığı ve mahalle yönetimi ile ilgili bir çok çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak Çanakkale ili Kepez Beldesi'ndeki mahalle muhtarları ile ilgili hiç çalışma yapılmamıştır. Kepez'deki mahalle muhtarları ile ilgili hiç çalışma yapılmaması "Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Değerlendirme: Çanakkale Kepez Beldesi Örneği" isimli çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Yapılan bu çalışma literatüre ve kamu yönetimi alanına katkı sağlayacaktır. Ayrıca başka çalışmaların yapılmasına da temel oluşturacaktır.

Çalışma toplam altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde mahalle ve mahalle yönetimi kavramlarının açıklamaları yapılmıştır. İkinci bölümde, Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet döneminde mahalle yönetimi ve mahalle muhtarlığı birimi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde 21. yüzyılda mahalle yönetimi ve mahalle muhtarlığı ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Dördüncü bölüm araştırma bölümüdür. Araştırma ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Araştırmanın evrenini Türkiye'deki mahalle muhtarları oluşturmaktadır. Ancak hedef evrene ulaşamayacağı için amaçlı örneklem yöntemiyle bir

örneklem grubu oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini Çanakkale ili Kepez Beldesi'ndeki mahalle muhtarlarından oluşmaktadır. Beşinci bölüm bulguların sunulduğu bölümdür. Çanakkale ili Kepez Beldesi'nde görev yapan mahalle muhtarları ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeden elde edilen veriler sunulmuştur. Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi ile MAXQDA nitel analiz programı aracılığıyla çözümlenmiştir. Son bölüm de ise genel bir değerlendirme ile çalışma sonlandırılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE (MAHALLE ve MAHALLE YÖNETİMİ)

Mahalle, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda *"belediye sınırları içinde, öncelikleri ve ihtiyaçları benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idari birim"* şeklinde tanımlanmaktadır (5393 sayılı Kanun, md. 9). Mahalle, toplumda bireylerin birlikte yaşadıkları en alt yönetim birimini oluşturmaktadır. Mahalleler, devlet ile vatandaş arasındaki yönetim unsurunu oluşturan, vatandaşların birbirleri ile karşılıklı ilişkiler kurmalarını ve sosyalleşmelerini sağlayan bir birimdir (Akman, 2018: 517). Mahalle aynı zamanda sosyal ve fiziki yakınlığı da ifade etmektedir (Önver, 2020: 39).

Mahalleler iki şekilde kurulmaktadır. İlk olarak, bir yerleşim yerinde belediye kurulurken tüzel kişiliği kaldırılan köyün yanı sıra, bir veya bir kaç mahallenin kurulmasıdır. İkinci olarak ise, bir kasabanın veya kentin genişlemesi sonucunda oluşan yeni yerleşim alanlarında mahalle kurmak veya var olan bir mahallenin bölünmesiyle birden fazla mahalle oluşturulmasıdır (Keleş, 2016: 297). Belediye sınırları dahilinde nüfusu 500'ün altında olan yerlerde mahalle kurulamaz (5393 sayılı Kanun, md. 9). *"Belediye sınırları dahilinde mahalle kurulması, birleştirilmesi, kaldırılması, adlarıyla sınırlarının tespiti, değiştirilmesi ve bölünmesi belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü alınarak valinin onayı ile olmaktadır"* (5393 sayılı Kanun, md. 9).

Mahalle yönetimi, halkın seçimler aracılığıyla temsilcilerini belirlediği bir yönetim türüdür. Mahalle yönetimleri vatandaş ve belediye arasındaki ilişkileri geliştirerek iletişimi sağlayabilecek bir birimdir. Mahalle yönetimleri aynı zamanda mahallede yapılacak olan faaliyetlerin planlanmasında danışmanlık görevini de yürütmektedir. Mahalle yönetimlerinin geçmişi eskilere dayanmaktadır ve Osmanlı'da resmi olarak kurumsallaşma dönemini tamamlayarak, günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde mahalle yönetimlerinin işlevlerini yitirip yitirmediği hakkında tartışmalar sürmektedir (Kalkışım ve Yılmaz, 2017: 110-111). *"Mahalle, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilmektedir"* (5393 sayılı Kanun, md. 9). Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 127. maddesine göre Türk yönetim yapısında yerel yönetim birimleri il, belediye ve köydür (1982 Anayasası, md. 127). Türkiye'de mahalle yönetimi yerel yönetim birimi olarak değil, belediye örgütlenmesi şeklinde ifade edilmektedir (Çılgin ve Yirmibeşoğlu, 2019: 103).

İnsanların birlikte yaşamaya başladıkları günlerden itibaren topluluklar ve toplulukların yönetimi önem verilen bir konu olmuştur. Yönetim önce küçük birimlerin yönetimi şeklinde doğmuş ve günümüzde politikaların ve devletlerin yönetimine ulaşmıştır. Böylece en küçük yönetim birimi olan muhtarlık ve onun tarihini incelemek önemli bir görevdir (Durmaz vd., 2021: 118-119). Bir sonraki bölümde mahalle yönetimi ve mahalle muhtarlığı biriminin tarihi incelenmektedir.

3. MAHALLE YÖNETİMİNİN GEÇMİŞİ

Çalışmanın bu bölümünde, Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemindeki mahalle yönetimi ve mahalle muhtarlığı hakkında bilgiler sunulacaktır.

3.1. Osmanlı Döneminde Mahalle Yönetimi

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine geçişte bir çok kurum miras alınmıştır ve bu birimlerden biri de 200 yıllık geçmişi olan mahalle muhtarlığı birimidir (Önver, 2020: 40). Osmanlı Devleti'nde mahalleler loncalar ve vakıflar ile birlikte beledi örgütlenmelerinin temel unsurlarını meydana getirmişlerdir (Alada, 2008: 1). Osmanlı'nın klasik döneminde mahalleler kendi iç örgütlerini kuran ve kendine yeten iktisadi birimler üzerine kurulmuştur (Arıkboğa, 1998: 91). Osmanlı'da mahalle mescidi, meydanı, mektebi, kahvehanesi, hamamı, medresesi ve pazarı ile sosyal bir bütünlük oluşturmuştur. Mahallelere devlet büyüklerinin eserlerinden veya genellikle o mahallede yürütülen ekonomik faaliyetlere göre isimler verilmiştir (Eryılmaz, 1988: 465-466). Osmanlı Devleti'nde *"cami"*, *"havra"* veya *"kilise"* mahallelerin sembolü ve merkezidir. Müslüman mahallelerinde cami, gayrimüslim mahallelerinde ise *"havra"* veya *"kilise"* idari, siyasi ve kültürel yönlerden mahalleler için önemli mabetlerdir (Güneş, 2009: 115).

Osmanlı'da mahalle yönetimi 19. yüzyılın ilk yarısına kadar imamlar tarafından yürütülmüştür. İmamlar beledi ve mülki bir amir olan kadının mahalledeki temsilcisi olarak görev yapmışlardır. İmanın görevleri gayrimüslim mahallelerde ruhani reis olan *"kocabaşı"* tarafından yürütülmüştür. İmamlar mahalledeki doğum ve ölüm nüfuslarını tutmuşlar, mahalle

sakinlerine denk gelen verginin tevzii ve tahsilini yapmışlardır (Ortaylı, 2017: 306). Gayrimüslim cemaatin bulunduğu mahallelerde imamların görevlerine benzer yetkiler "*papazlara*" ve "*kocabaşılara*" verilmiştir (Eryılmaz, 1988: 466). Mahalleye yeni birinin yerleşebilmesi için mahalle halkından birinin ve imamın kefilliği aranmıştır. Bu uygulama bize mahallelerin birbirini bilen insanlardan oluştuğunu ve ne kadar denetimli mekanlar olduğunu göstermektedir (Bal vd., 2012: 19). Genellikle imamların göreve atanmaları padişah beratıyla olmuştur. Ayrıca, mahalleli saygınlığı ve donanımı ile bildikleri kişilerin imam olarak atanmalarını da isteyebilmişler ve görevinden memnun olmadıkları imamların görevden alınmalarını talep edebilmişlerdir (Alada, 2008: 2). Osmanlı'da mahallenin ve imamın denetimi kadılar tarafından yapılmıştır. Ancak II. Mahmut döneminde kadılık birimi önemini yitirmiştir (Şahin ve Işık, 2011: 226).

Osmanlı'da Mahalle Muhtarlığı

Osmanlı'da "*Bilad-ı Selase*" olarak adlandırılan İstanbul, Eyüp ve Üsküdar mahallelerinde ilk kez 1829 yılında muhtarlık birimi oluşturulmuştur. 1833 yılında ise ilk defa İstanbul dışında, Anadolu'da Kastamonu Sancağına bağlı kazalarda ve Kastamonu mahallelerinde muhtarlık birimi oluşturulmuştur (Çadırcı, 1970: 409-410). Osmanlı Devleti'nde muhtarlık kurumuna ihtiyaç duyulmasının sebebi Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıdır. II. Mahmut döneminde, Yeniçeri Ocağı kaldırılınca, Yeniçerililer tarafından sağlanan beledi ve güvenlik hizmetlerinin yürütülmesi için yeni bir yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur (Şahin ve Işık, 2011: 226). Aynı zamanda, 1827 yılında yapılan nüfus sayımında erkek nüfusunun arttığı tespit edilmiştir. "*Mürür tezkerelerinin*"³ kontrolünü iyi yapamadıkları için imamlar başarısız görülmüş ve her mahalleye bir muhtar tayin edilmeye başlanmıştır (Şahin ve Işık, 2011: 226). Böylece, muhtarlık yapılanmasının gerekli bir ihtiyacı gidermek için kurulduğu görülmektedir (Bal vd., 2012: 20). Osmanlı'da mahalle muhtarlığı kurumunun oluşturulmasıyla mahallelerde güvenlik hizmetleri, hesap defteri tutma, vergilerin toplanması gibi tüm görevler mahalle muhtarlarına verilmiştir (Şahin ve Işık, 2011: 227). Muhtarlara devlet tarafından yapacakları işleri gösteren bir talimatname verilmiştir (Güneş, 2009: 119). Osmanlı'da muhtarlık biriminin oluşumu merkezileşme çabalarına bir cevap olarak kurulmuştur. Devlet, muhtarlık birimi ile birlikte mahalle üzerinde kontrol kurabilmiş ve kayıt envanterine sahip olmuştur (Alada, 2008: 3). Muhtarlar İstanbul'da atamayla, Anadolu'da ise seçimle görev başına gelmişlerdir (Çılgin ve Yirmibeşoğlu, 2019: 105).

Mahalle ile ilgili düzenleyici yasal belge 1864 ve 1871 tarihli Vilayet Nizamnameleri ile olmuştur. Vilayet Nizamnamelerinde asıl köy ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ancak dolaylı olarak mahalleyi ilgilendiren düzenlemelere de yer verilmiştir (Alada, 2008: 4). Vilayet Nizamnamesi'nin 5. maddesinde "*kasaba ve şehirlerde en az 50 hanenin mahalle sayılacağı ve her bir mahallenin bir köy hükmünde olacağı*" belirtilmiştir. Ayrıca Vilayet Nizamnamesi'ne göre, her mahallede her cemaat için "*muhtarı-evvel*" ve "*muhtar-ı sani*" olmak üzere iki muhtar seçileceği belirtilmiştir. Eğer bir mahallede bulunan bir cemaat 20 haneden daha az ise, bu cemaatin tek bir muhtarı olacağı belirtilmiştir (Güneş, 2009: 118). Vilayet Nizamnamesi ile birlikte mahalle muhtarlığı ve ihtiyar heyeti hukuki olarak yasallaştırılmıştır. Düzenlemeler ile birlikte en az 3 en çok ise 12 kişiden oluşan ihtiyar heyetlerine muhtarları azletme yetkisi tanınmıştır (Alada, 2008: 4).

Vilayet Nizamnamesi'nde muhtar ve ihtiyar heyeti üyesi olabilmek ve seçimlerde oy kullanabilmek için bazı şartlar getirilmiştir. Mahalle muhtarı olunabilmesi için, Osmanlı vatandaşı olmak, en az 30 yaşında olmak, mahalle ile bir bağın olması ve devlete bir yılda en az 100 kuruş vergi verilmesi şartı koyulmuştur. Seçimlerde oy kullanabilmek için ise, Osmanlı vatandaşı olmak, 18 yaşını doldurmuş olmak, bir yılda en az 50 kuruş vergi vermek ve mahalle ile bir bağın olması şartı aranmıştır (Güneş, 2009: 118). 1876 tarihinde çıkarılan "*İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'nde*" mahalle yönetiminin görevleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Yeni nizamname ile eskiden imamlara verilen bazı görevler muhtarlara verilmiştir (Palabıyık ve Atak, 2000: 13).

3.2. Cumhuriyet Döneminde Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlığı

Cumhuriyet döneminde mahalle yönetimi ve mahalle muhtarlığı birimi 1923-1999 yılları arasında ve 2000'li yıllar ve sonrasında olmak üzere iki döneme ayrılarak incelenmiştir.

3.2.1. 1923-1999 Yılları Arasında Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlığı Birimi

1864 ve 1871 tarihli Nizamnamelerdeki düzenlemeler 1913 yılına gelindiğinde kaldırılmıştır (Bal vd., 2012: 22). Yani mahalle yönetimlerinin hukuki olarak varlığına son verilmiştir (Alada, 2008: 4). Fakat hükümet izniyle mahalle muhtarlığı birimi 1934 yılına kadar varlığını sürdürmüştür (Eryılmaz, 1988: 474). Mahalle kurumsal ve toplumsal geleneklere sahip bir birim olduğu için ve mahalle yönetiminin görevlerini devlet içinde devam ettirebilecek başka bir kurumun olmaması nedeniyle hükümet izni ile mahalle yönetimlerinin varlığının devam ettirildiği söylenebilir (Alada, 2008: 4). Yeni yapılan düzenlemelerde mahalle muhtarlıkları ile ilgili bir düzenlemenin olmaması, fiilen olan ancak hukuken olmayan mahalle muhtarlığı sorununu gündeme getirmiştir. 1924 tarihli Köy Kanun'da köy muhtarları ile ilgili düzenleme yapıp, mahalle

³ "Mürür tezkereleri" şehre giriş ve çıkışların kontrol altına alınması için düzenlenmiştir. (Şahin ve Işık, 2011: 226)

muhtarlıkları için bir düzenleme yapılmamıştır. Ancak mahalle muhtarlığı ile ilgili uygulamalarda köy muhtarı için öngörülen hükümler geçerli kılınmıştır (Bal vd., 2012: 22).

1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nda mahalle ile ilgili ilk kez hukuki bir düzenleme yapılmıştır. Ancak mahalle muhtarlıkları ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır (Çılgin ve Yirmibeşoğlu, 2019: 106). 1.1.1934 tarihinde çıkarılan 2295 sayılı Kanun ile birlikte belediye teşkilatı bulunan yerlerdeki mahalle muhtarlığı ve ihtiyar meclislerinin görevlerine yasal olarak son verilmiştir. 2295 sayılı Kanun ile birlikte mahalle muhtarlarının görevleri devlet dairelerine ve belediyelere aktarılmıştır. Devlet daireleri ve belediyeler muhtarlık biriminin görevlerini yürütememişlerdir. Kamu idareleri ile vatandaşlar arasında kopukluk yaşanmıştır. Böylece İçişleri Bakanlığı tarafından bir inceleme yapılmış ve muhtar ve ihtiyar heyetlerinin yeniden kurulması üzerine karara varılmıştır (Eryılmaz, 1988: 474). 1944 tarihli 4541 sayılı Kanun ile muhtarlık biriminin oluşum ve görevleri yeniden düzenlenmiştir (Bal vd., 2012: 23). "10 Nisan 1944 tarih ve 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun" bazı değişikliklerle birlikte günümüzde halen yürürlüktedir (Eryılmaz, 1988: 474).

4541 sayılı Kanun'da mahalle yönetimleri merkezi yönetimin bir yardımcısı ve yereldeki uzantısı olarak ifade edilmektedir. Bu Kanun'a dayanarak, 1945 yılında Şehir ve Kasabalardaki Mahalle Muhtarları ve İhtiyar Kurulları Tüzüğü çıkarılmıştır. İlgili tüzük mahalle muhtarlarının ve ihtiyar heyetlerinin görevlerini nasıl yürütecekleri ve nasıl seçilecekleri ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Her iki düzenleme de mahalle yönetimini tüzel kişiliğe haiz bir birime taşıyamamıştır (Çılgin ve Yirmibeşoğlu, 2019: 106). 1944 tarihli ve 4541 sayılı Kanun'a göre "kent ve kasabalarda kurulu bulunan ve Belediye Kanunu'na göre kurulacak olan mahallelerde bir muhtar ve ihtiyar heyetinin" bulunacağı belirtilmiştir. Ayrıca belediye meclisinin kararı ve mahallinin en büyük mülki amirinin onayıyla, bir kaç mahallenin tek bir muhtar ve ihtiyar heyetine bağlanması ya da bir mahallede muhtar ve ihtiyar heyetlerinin sayısının artırılması mümkündür (4541 sayılı Kanun, md. 1).

4541 sayılı Kanun'a göre mahalle yönetimi "muhtar ve ihtiyar heyetinden, bir muhtar ve dört azadan oluşmaktadır ve ihtiyar heyetinin dört yedek azası bulunmaktadır" (4541 sayılı Kanun, md. 2). 4151 sayılı Kanun'un 3. maddesinde mahalle muhtarı ve ihtiyar heyetinin görevleri sayılmaktadır (bkz. 4541 sayılı Kanun, md. 3). Mahalle yönetimlerinin yürütecekleri hizmetler sınıflandırıldığında "nüfus ve vatandaşlık, vakıf arazilerinin satışı, askerlik, ulusal savunma, mülki idare amirlerince verilen, vergi, seçim, milli eğitim, seferberlik, sivil savunma, adliye, tarım ve hayvancılık, sosyal güvenlik, sağlık, tapu ve kadastro, kolluk ve tebligat, gibi işler ve diğer görevler" olduğu görülmektedir. Mahalle muhtarlığı ile ilgili hükümlerin düzenlendiği 4541 sayılı Kanun ve tüzükte sıralanan görevler günümüzde eskimiş durumdadır. Yaklaşık 60 yıl gibi sürede bazı görevler sona ermiş, diğer bazı yasalarla mahalle muhtarlarına verilen kimi görevler ise biçim değiştirmiştir (Atak ve Bek, 2015: 179-180; Kavruk, 2018: 139). 4541 sayılı Kanun ile verilen görevlerin bir bölümünü mahalle muhtarı tek başına yapmakla birlikte bazı görevleri ise ihtiyar heyeti ile birlikte yapma zorunluluğu bulunmaktadır (Keleş ve Mengi, 2017: 180).

Muhtar ve ihtiyar heyeti görevini yaparken ihmalkar davranır ve görevini geciktirirse vali ya da kaymakamlık biriminden yazılı uyarıda bulunulur. Uyarıya rağmen devam edenler görevden uzaklaştırılır ve idare heyeti kararıyla görevlerine son verilir (4541 sayılı Kanun, md. 18). Muhtarlar, kendilerine bir çalışma yeri bulmakta ve bu yerlerde günlük işlerini yürütmeye yetecek kadar belirli saatlerde muhtarlık biriminde bulunmaktadırlar. Ayrıca muhtarlar, buldukları yerde kapının önüne muhtarlık levhası asmak ve levhayı halka duyurmak ve mahallinin mülki idare amirine bildirmek zorundadırlar (Güneş, 2009: 122).

4541 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi ile birlikte çeşitli yıllarda farklı düzenlemeler yapılmıştır. Ancak yapılan düzenlemelerde hemen hemen her şey aynı kalmıştır. (Çılgin ve Yirmibeşoğlu, 2019: 106). 4541 sayılı Kanun'daki muhtarların görev süreleri ve seçimlerle ilgili maddeler 1944 ve 1960 yılları arasında sürekli değiştirilmiştir. Yürürlükteki kanun 1963 yılında değişikliğe uğramış ve 1984 yılında 2972 sayılı Kanun ile birlikte yeniden refüze edilmiştir (Alada, 2008: 6). 1977 yılında muhtarlarda maaş bağlanmıştır (Çılgin ve Yirmibeşoğlu, 2019: 106). 1977 tarihli 2108 sayılı Kanun ile mahalle muhtarlarına maaş bağlanmasıyla mahalle muhtarlıklarının sayısında hızlı artışlar yaşanmaya başlanmıştır. Fakat artan nüfustan dolayı büyük şehirlerde muhtarların devlete yardımcı olma görevlerindeki verim azalmaya başlamıştır (Keleş, 2016: 298).

Günümüzde mahalle muhtarlığı ve ihtiyar heyeti seçimleri 1984 tarihli 2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun hükümlerine göre yapılmaktadır (Güneş, 2009: 112). Mahalle muhtarı ve ihtiyar heyeti seçimi belediye seçimlerinden farklıdır. Muhtarlar partiler tarafından gösterilen ve tanınmayan adaylar arasından değil, komşuları tarafından bilinen adaylar arasından seçilmektedir (Çılgin ve Yirmibeşoğlu, 2019: 107). 2972 sayılı Kanun'a göre "mahalle ihtiyar heyetine sekiz üye seçilmektedir. Oyların sayılmasının ardından en çok oyu alan dört üye asil, geriye kalan adaylar ise yedek üye olmaktadır" (2972 sayılı Kanun, md.30/b). On sekiz yaşını dolduran ve aday olmak istediği mahallede en az altı aydır oturan herkes, 2972 sayılı Kanun ve 2972 sayılı Kanun'un atfı yaptığı diğer

kanunlarca seçilmeye engel şartları taşımayan her vatandaş muhtar ve ihtiyar heyetine aday olabilmektedir. Mahalle muhtarlığı ve ihtiyar heyetine aday olacak vatandaşların okuma yazma bilmesi yeterlidir (2972 sayılı Kanun, md. 31).

3.2.2. 2000'li Yıllar ve Sonrasında Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlığı Birimi

1944 yılından 2000'li yıllara kadar muhtarlık birimi ile ilgili önemli bir gelişme olmadığı söylenebilir. 2000'li yıllarda yerel yönetimlerle ilgili yasal düzenlemeler yapılmış fakat mahalle ile ilgili düzenleme yapılmamıştır. Mahalle merkezi yönetimin aracı bir kurumu şeklinde görülmektedir. Ancak muhtar ve ihtiyar heyetlerinin seçimle göreve gelmesi mahalle yönetiminin bir yerel yönetim birimi gibi görünmesine sebep olmaktadır. Buradan mahalle yönetiminin karmaşık bir statüsünün olduğu ulaşılmaktadır (Akman, 2018: 517).

2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun çıkarılması ile birlikte mahalle yönetimleri bir yerel yönetim birimi olarak sayılmıştır. Fakat mahalle yönetimlerinin bir yerel yönetim birimi olduğunu gösteren gelişmeler yaşanmamış hatta muhtarların özlük haklarının iyileştirilmesi çabaları ile merkezi yönetime daha çok dahil olduğu gözlemlenmiştir (Önver, 2020: 38). On Birinci Kalkınma Planı Yerel Yönetimler ve Hizmet Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda *"mahalle yönetimlerinin köy yönetiminden farklı olarak bir yerel yönetim kuruluşu olmadığı ve genellikle merkezi ve yerel yönetimlerin yardımcısı ve temsilcisi olan bir birim"* olduğu söylenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 147). Özgüven (2020) çalışmasında mahalle yönetiminin yerel yönetimlere ve merkezi yönetime bağlı gibi görünen özelliklerini sıralamıştır. Asıl yasal dayanağının Belediye Kanunu'nda olması, muhtarın seçimle göreve gelmesi, mahallede yaşayan vatandaşların yaşam standartlarını yükseltmek ve ihtiyaçlarını karşılamak gibi mahalli müşterek ihtiyaçları gidermek üzere faaliyette bulunulması mahalle muhtarlıklarının yerel yönetimlere benzetilen özellikleridir. Kendine ait bütçesi, kamu tüzel kişiliği, özerkliğinin olmaması, personele sahip olunmaması, hukuken bir yerel yönetim birimi olarak tanımlanmamaları ve muhtarların devletten ödenek ya da maaş almaları ise merkezi yönetime bağlı bir kurum olduğu görünümü çizmektedir. Literatürdeki tartışmalardan hareketle, mahalle yönetimini, yerel ve merkezi yönetimler arasında bir köprü ya da ara kurum gibi görmek mümkündür (Bulut, 2001: 34).

5393 sayılı Kanun'un 24. maddesi ile birlikte muhtarların ihtisas komisyonlarına oy hakkı olmadan katılım sağlayarak görüş bildirebileceği ve 76. maddede de ise kent konseylerine katılım göstereceği düzenlenmiştir (Alada, 2008: 7-8). Mahalle muhtarlarının ihtisas komisyonlarına oy hakkı olmadan mahalle adına katılmaları, mahalle yönetiminin belediye ve mahalle arasında köprü görevi gördüğünü göstermektedir (Önver, 2020: 43).

5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre, mahalle muhtarlarının görevleri şu şekildedir, *"mahalle halkının gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçların belirlenmesi, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlar ile ilişkileri yürütmek, mahallenin yaşam kalitesini artırmak, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla işbirliği yapmak ve kanunlar ile verilen diğer görevleri yapmaktır"* (5393 sayılı Kanun, md. 9). 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda *"belediye, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkanları doğrultusunda gerekli aynı yardım ve desteği sağlar"* şeklinde düzenleme yapılmıştır (5393 sayılı Kanun, md. 9). Ancak belediye tarafından yapılacak yardımların *"bütçeye uygun olmaması"* ihtimali vardır. Ayrıca mahallede halk ile muhtar arasındaki ilişkilerin nasıl düzenleneceği açık olarak belirtilmemiştir (Alada, 2008: 8).

2000'li yıllarda mahalle muhtarlığı biriminin kaldırılması veya kaldırılmaması üzerine tartışmalar yaşanırken, 2014 yılından sonra mahalle muhtarlığının yeniden yaşatılmasına dair iki önemli gelişme olmuştur. Bunlar, 6360 sayılı Kanun ve Cumhurbaşkanı tarafından düzenlenen muhtarlar toplantılarıdır. 2012 yılında çıkarılan, 6360 sayılı Kanun ile belediye sınırları içinde bulunan köyler ve belde belediyeleri kaldırılarak mahallere dönüştürülmüştür. Köylerin mahallere dönüştürülmesi ile Türkiye'deki mahalle muhtarlığı sayısı iki kat artmıştır. (Akman, 2018: 518; Arıkboğa, 2018: 31).

2012 yılında Türkiye'de kentte yaşayanların oranı %77,3 iken kırsal bölgede yaşayanların (belde ve köy dahil) oranı %22,7'dir. 2013 yılında, kentlerde yaşayan nüfus oranı %91,3'e çıkarken, kırsal bölgede yaşayanların oranı ise, %8,7'ye gerilemiştir. 2021 yılında, kentte yaşayanların oranı %93,2 iken, kırsal alanlarda yaşayanların oranı % 6,8'dir (TÜİK, 2022a). 2012 yılında belde ve ilk kademe belediye sayısı 1977, köy sayısı ise 34.434 iken, 2013 yılında belde ve ilk kademe belde sayısı 394'e, köy sayısı ise 18.214'e gerilemiştir (TÜİK, 2022b). 6360 sayılı Kanun öncesinde "19.122" olan mahalle sayısı, 2022 yılında 32.174'e ulaşmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2022). Türkiye'de değişen mahalli idare anlayışı ve artan mahalle sayısı nedeniyle, mahalle yönetimlerinin yeniden düzenlenmesi ihtiyacı doğmaktadır.

2014 yılı sonrasında büyükşehir belediyesi içinde kalan ilçe merkezine uzak kırsal mahallelerde muhtarlık birimine olan ihtiyaç artmıştır. Bu alanlar kent merkezine uzak kırsal yerleşimler oldukları için kırsal mahallelerde farklı ihtiyaçlar doğmuştur. Böylece kırsal mahallelere götürülen faaliyetleri koordine etmek ve kırsal mahallelerin belediye ile olan etkileşimlerini artırmak için muhtarlık müdürlükleri, kırsal hizmetler daire başkanlığı gibi idari birimler oluşturulmuştur (Arıkboğa, 2018: 31).

Cumhurbaşkanlığı öncülüğünde ilk muhtarlık toplantısı, 27 Ocak 2015 tarihinde gerçekleştirilmiştir. "*Muhtar Bilgi Sistemi'nde*" ise son toplantısının 21 Kasım 2018'de 48. kez yapıldığı görülmektedir (T.C. Muhtar Bilgi Sistemi, 2022). Muhtarlık toplantıları sonucunda bazı gelişmeler yaşanmıştır. Mahalle muhtarları farklı isteklerini doğrudan toplantılar aracılığıyla Cumhurbaşkanlığı'na iletebilmişlerdir (Arıkboğa, 2018: 31-32). Örneğin 2016 yılında mahalle muhtarlarının maaşları ile ilgili düzenleme yapılmıştır ve "*şehir ve mahalle muhtarlarına, 14.750 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda aylık ödenek verilir*" şeklinde düzenleme yapılmıştır (2108 sayılı Kanun, md.1). 19 Ekim tarihi muhtarlar günü olarak belirlenmiştir (19.10.2015 tarihli resmi gazete). 2015 yılında "*Muhtar Bilgi Sistemi*" kurulmuştur (Arıkboğa, 2018: 32). "*Muhtarlık Bilgi Sistemi*" mahalle muhtarlarının taleplerinin mümkün olan en kısa zamanda çözülmesi, mahalle yönetiminin güvenli, etkin ve verimli yürütülmesi ve muhtarların işlevlerinin ve etkinliklerinin artırılması amacıyla İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 147).

4. 21. YÜZYILDA MAHALLE YÖNETİMİ ve MAHALLE MUHTARLIKLARI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

Mahalle muhtarlıklarının tüzel kişiliği yoktur. Mahalle muhtarlığı hizmetler, kuruluş ve sorumluluk açısından mahalli mülki idarelere bağlıdır. (Eryılmaz, 1988: 474). Mahalle muhtarlıklarının tüzel kişiliği bulunmadığı için muhtarlık tarafından dava açılmaz ve aynı zamanda mahalle muhtarlığı aleyhine de dava açılmamaktadır (Keleş ve Mengi, 2017: 182). Günümüzde mahalle muhtarlıklarının ve mahallenin doğrudan yasal olarak haklarını düzenleyen bir kanun bulunmamaktadır ve farklı yasalarda mahalle yönetimi ve mahalle ile ilgili hükümler bulunmaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun mahalle muhtarlıkları ve mahalle ile ilgili en kapsamlı düzenlemelerin olduğu kanunlardır (Önver, 2020: 42).

4541 sayılı Kanun ile muhtarlara verilen askerlik, nüfus ve güvenlik ile ilgili pek çok görev artık e-devlet sistemi aracılığıyla vatandaşların kendileri tarafından yapılabilmektedir (Önver, 2020: 43). Günümüzde mahalleye yeni yerleşen vatandaşların nüfus dairelerine başvurduğu düşünüldüğünde, muhtarların yaptığı bir çok geleneksel görevin ve mahalle halkı ve muhtar arasındaki iletişimin azaldığı sonucuna varılmaktadır (Bal vd., 2012: 23).

5. ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analiz aşamaları açıklanmaktadır.

5.1. Araştırma Modeli

Mahalle muhtarları ile yapılan bu çalışma nitel analiz yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı nitel analizlerde olay ve olguları yakından inceleyerek, katılımcı bir tavır göstererek olay ve olguları kendi bağlamı içinde analiz etmeye çalışmaktadır. Nitel araştırmaların amacı genellemelere ulaşmak değildir. Olay ve olguları kendi ortamı ve şartlarında incelemektir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 409). Araştırmada nitel araştırma desenlerinden örnek olay deseni seçilmiştir. Örnek olay araştırmaları ile az sayıda örneklem ile derinlemesine inceleme imkanı sunulmaktadır (Güler, Hacıoğlu ve Taşgın, 2015: 302).

5.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de görev yapan mahalle muhtarları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, Çanakkale ili Kepez Beldesi'nde görev yapan mahalle muhtarından oluşmaktadır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, önemli olduğuna kanaat getirilen kriterlerin belirlenmesi ve örneklemin araştırma evrenini bütünüyle temsil edebilecek kriterleri barındırmasıdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 56). Örneklem seçiminde zaman ve maddi imkansızlar göz önüne alınmıştır. Kepez Beldesi'nin Türkiye'nin en büyük beldesi olması, üç mahalleden oluşması ve mahalle muhtarlarının hepsine ulaşım sağlanabilmesi örneklem seçiminde etkili olmuştur.

5.3. Veri Toplama Araçları

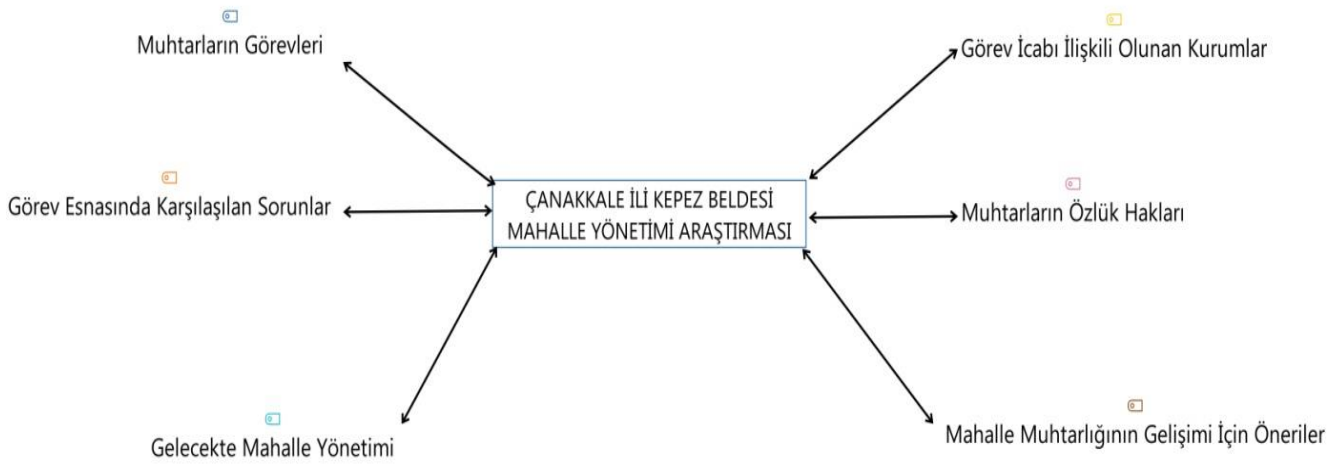
Nitel analiz yönteminde odak gurup görüşmesi, gözlem, katılımcı gözlem, örnek olay çalışması, görüşme, doküman incelemesi ve derinlemesine görüşme yöntemleri kullanılarak, sayısal bir veri sunmayan analizler teknikleri aracılığıyla analizler yapılmaktadır (Gül, 2015: 13). Bu araştırma nitel analiz yöntemiyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular literatür aracılığıyla oluşturulmuştur.

5.4. Verilerin Toplanması ve Analiz

25.05.2022- 01.06.2022 tarihleri arasında Çanakkale ili Kepez Beldesi'ndeki mahalle muhtarları ile yüzyüze görüşülerek, yarı yapılandırılmış görüşme formunda hazırlanan sorular iletilmiş ve muhtarlardan gelen cevaplar el ile yazılarak, bilgisayar aracılığıyla elektronik ortama iletilmiştir. Elde edilen veriler, literatürden oluşturulan temalar aracılığıyla MAXQDA nitel analiz programında içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. İçerik analiziyle elde edilmek istenen hedef, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşılmasıdır. İçerik analizinde dokümanlar aracılığıyla elde edilen kavramlardan hareket edilerek temalara ulaşılmaktadır. Böylece veriler daha anlaşılır hale getirilmektedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217).

6. BULGULAR

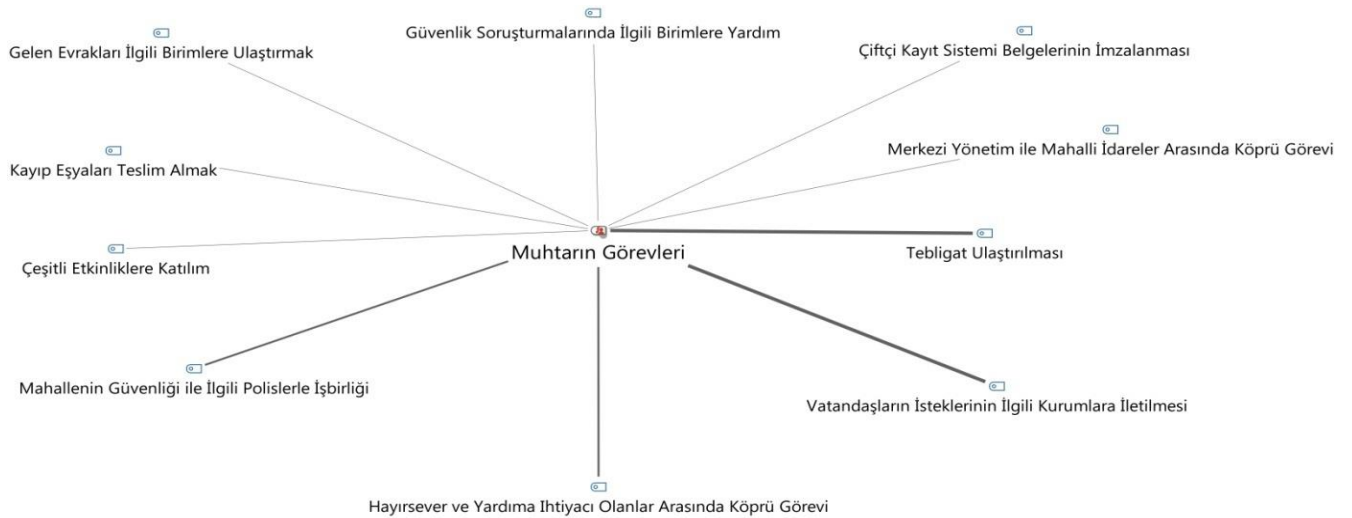
Çanakkale ili Kepez Beldesi'ndeki mahalle muhtarları ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin aşağıdaki şekilde sunulan temalar aracılığı ile değerlendirilecektir.

Şekil 1. Çanakkale İli Kepez Beldesi Mahalle Yönetimi Araştırması Temaları

Şekil 1'de araştırma bulgularının "muhtarların görevleri", "görev icabi ilişkili olunan kurumlar", "görev esnasında karşılaşılan sorunlar", "muhtarların özlük hakları", "gelecekte mahalle yönetimi", "mahalle muhtarlarının gelişimi için öneriler" temaları aracılığı ile sunulacağı gösterilmektedir.

6.1. Muhtarların Görevleri Teması Bulguları

Şekil 2. Mahalle Muhtarlarının Görevleri

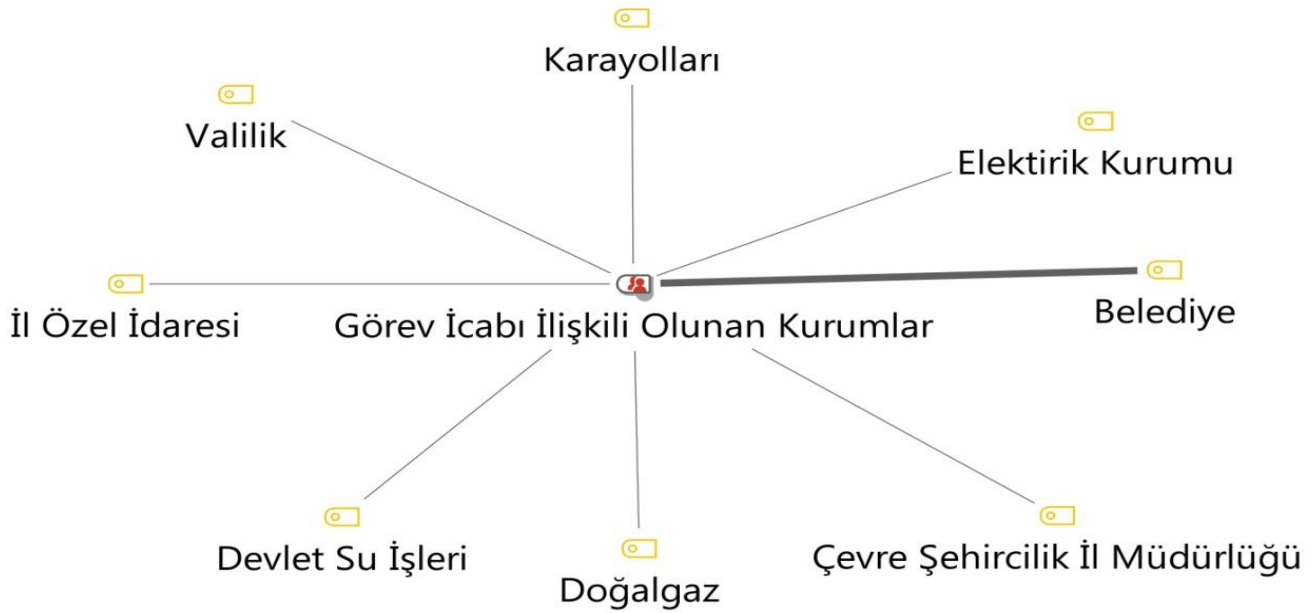
Şekil 2 incelendiğinde mahalle muhtarlarının hangi görevleri yaptıkları görülmektedir. Çizgilerin kalınlığı alt kodların sıklığını ifade etmektedir. Yani, tebligat ulaştırılması ve vatandaşların isteklerinin ilgili kurumlara iletilmesi cevaplarının daha çok söylendiği anlamına gelmektedir. Şekil incelendiğinde Kepez Beldesi'ndeki mahalle muhtarlarının en fazla yaptığı iki görevin tebligatların ulaştırılması ve vatandaşların isteklerinin ilgili kurumlara iletilmesi olduğu görülmektedir. Ayrıca, güvenlik soruşturmasında ilgili birimlere yardım, gelen evrakları ilgili birimlere ulaştırmak, çiftçi kayıt sistemi belgelerinin imzalanması, kayıp eşyaları teslim almak, merkezi yönetim ve mahalli idareler arasında köprü görevi, çeşitli etkinliklere katılım, mahallenin güvenliği ile ilgili polislerle işbirliği ve hayırsever ve yardıma ihtiyacı olanlar arasında köprü görevi de görüldüğü anlaşılmaktadır.

Katılımcı 1 mahalle muhtarı olarak yaptığı görevleri açıklarken şu cümleleri kullanmıştır: *Vatandaşların sorgulaması için tebligatları internet adresine giriyorum. Kendim bir internet sitesi oluşturdum. Yardıma ihtiyacı olanlar ile yardımseverler arasında aracı oluyorum. Ev aramalarında polislere refakat ediyorum. Vatandaşların dilek ve temennilerini ilgili kurumlara iletıyorum. Vatandaşla devlet arasında köprü görevi görüyorum. Güvenlik soruşturmasında ilgili birimlere yardımcı oluyorum. Çiftçilerin çiftçi kayıt sistemi belgelerini imzalıyorum...*

Katılımcı 2 mahalle muhtarı olarak yaptığı görevleri açıklarken şu cümleleri kullanmıştır: *...Mahallenin güvenliği ile ilgili emniyetle işbirliği yaparak çalışıyoruz. Mahallede vatandaşların yol-su-elektrik gibi problemlerini ilgili kurumlara bildiriyorum. Merkezi yönetimden ve diğer kuruluşlardan gelenleri ilgili yerlere iletmek. Tebligatları vatandaşlara teslim etmek, merkezi yönetim ile mahalli idareler arasında köprü görevi görüyoruz...*

Katılımcı 3 ise mahalle muhtarı olarak yaptığı görevleri açıklarken şu cümleleri kullanmıştır: *Tebliğatların ulaştırılması, gelen insanları hoş karşılıyoruz, deritlerini dinliyoruz. Sosyal vakıflar gibiyiz. 2. el eşya bürosu denebilir, kaybedilen eşyaları bize bırakılıyor. Kıyafet gibi kullanılmamış, temiz 2. el bazı eşyalar geliyor ihtiyacı olanlara veriyoruz. Sosyal medya aracılığı ile askıda fatura (elektrik, su vs.) kampanyası başlattım. Sosyal medyada mahallemizin bir grubu var. Faturalarda kişilerib ismini kapatarak destek olan var mı diyorum, halk ödüyor, biz bir aracıyız..... Parti gözetmeksizin işimizi yapıyoruz. Kim çağırırsa yanında oluyoruz (Seminer, toplantı, akademik çalışma vs.) siyasi gösteri gibi şeylere katılmıyorum....*

6.2. Görev İcabı İlişkili Olunan Kurumlar Teması Bulguları

Şekil 3. Görev İcabı İlişkili Olunan Kurumlar

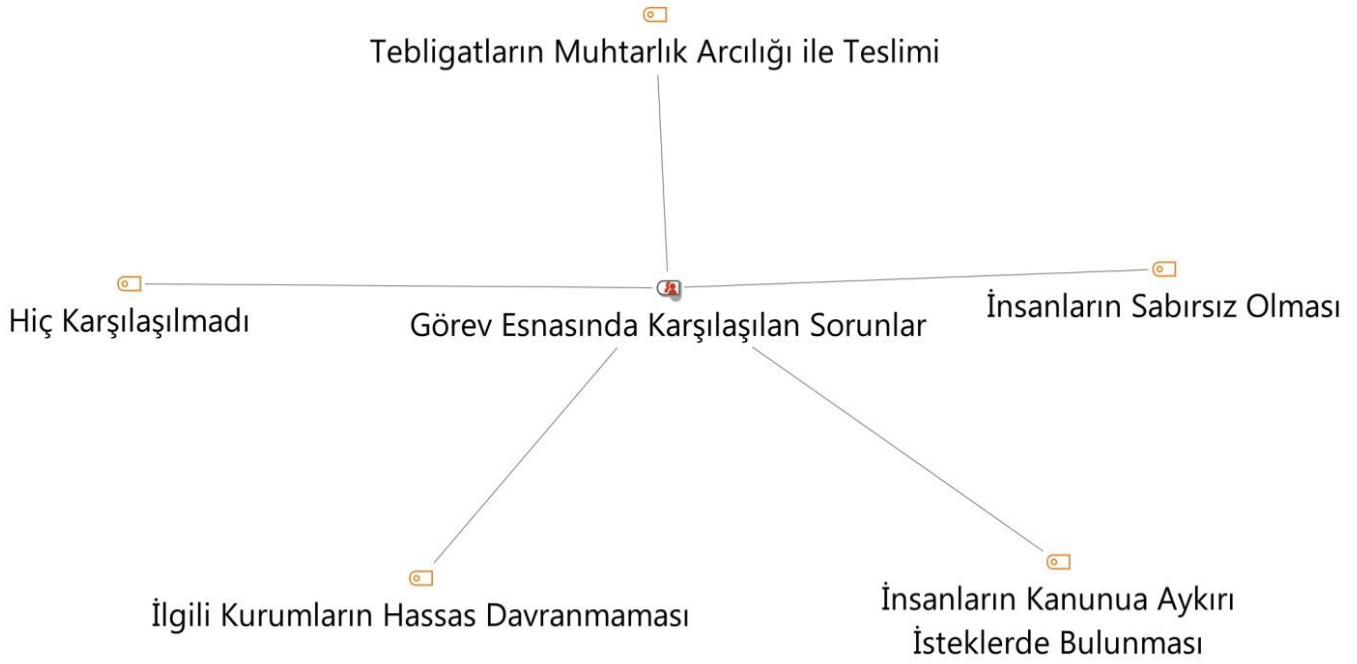
Şekil 3 incelendiğinde mahalle muhtarlarının hangi birimler ile ilişki kurduğu görülmektedir. Çizgilerin kalınlığı alt kodların sıklığını ifade etmektedir. Mahalle muhtarlarının en çok belediye ile iletişim halinde olduğu görülmektedir. Ayrıca karayolları, valilik, elektrik kurumu, il özel idaresi, devlet su işleri, doğalgaz ve çevre şehircilik ve iklim değişikliği il müdürlüğü ile iletişim halinde oldukları görülmektedir.

Katılımcı 1 hangi kurumlarla iletişim halinde olduğu ve yardım istediğini açıklarken şu cümleleri kullanmıştır: ... Belediyeden yapılması gereken bir iş talep ettiğinizde destekliyorlar. Yardım ediyorlar. Belediye haricinde başka kurumlarla işim pek olmuyor.

Katılımcı 2 hangi kurumlarla iletişim halinde olduğu ve yardım istediğini açıklarken şu cümleleri kullanmıştır: ... Önce belediyeye bildiriyorum. Belediye dilekçe ile alt yazıyla ilgili kuruma yazıyor. Doğalgaz, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Elektrik kurumu ile iletişim halindeyiz. Geri dönüşler olumlu oluyor....

Katılımcı 3 ise hangi kurumlarla iletişim halinde olduğu ve yardım istediğini açıklarken şu cümleleri kullanmıştır: ...karayollarına, valiliğe gittim, il özel İdaresi, devlet su işleri ve Kepez Belediyesi'ne..... giderek yardım talebinde bulunuyorum...

6.3. Görev Esnasında Karşılaşılan Sorunlar Teması Bulguları

Şekil 4. Görev Esnasında Karşılaşılan Sorunlar

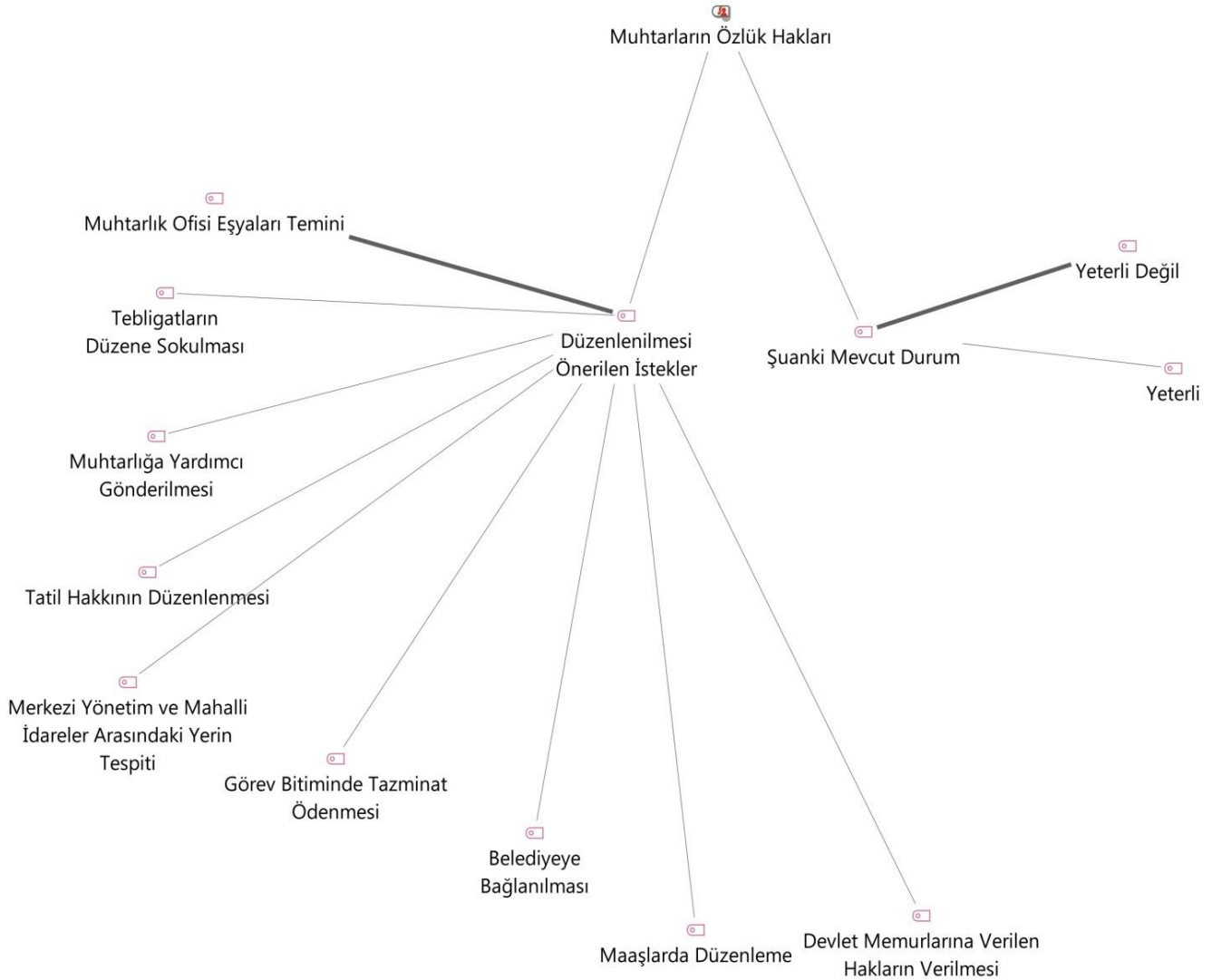
Şekil 4 incelendiğinde mahalle muhtarlarının görevleri esnasında karşılaştıkları sorunların neler olduğu görülmektedir. Çizgilerin kalınlığı alt kodların sıklığını ifade etmektedir. Mahalle muhtarlarının karşılaştıkları sorunlarda baskın bir cevap gelmediği dikkat çekmektedir. Çizgilerin hepsi aynı ve ince tonda olduğu için; tebligatların muhtarlık aracılığı ile teslimi, insanların sabırsız olması, insanların kanuna aykırı isteklerde bulunması ve ilgili kurumların hassas davranmaması sorunlarının olduğu görülmektedir. Ayrıca bir katılımcının hiç karşılaşılmadı şeklinde cevap verdiği dikkat çekmektedir.

Katılımcı 1 görev esnasında hangi sorunlarla karşılaştığını açıklarken şu cümleleri kullanmıştır: *İnsanların sabırsız olması, bir şeyi anında hemen olsun istiyorlar. Sen hastanedesin tebligat gelmiş akşam 19:00'da senden istiyor... Adam kiracısına ihtar çekiyor, tebligatın kendisine ulaşp ulaşmadığını alıp almadığını ile ilgili bilgi istiyor. Üçüncü kişilere bilgi vermiyoruz. Tartışma oldu, ben doğru olanı yaptım.*

Katılımcı 2 görev esnasında hangi sorunlarla karşılaştığını açıklarken şu cümleleri kullanmıştır: *..... Çözemediğim problem hiç olmadı.*

Katılımcı 3 görev esnasında hangi sorunlarla karşılaştığını açıklarken şu cümleleri kullanmıştır: *Tebliğatların muhtarlar aracılığı ile verilmesi. Halka bu durumu anlatmamız zor oluyor. Biz sadece vermekle yükümlüyük. Yapıştırma arama gibi bir olayımız yok.... Halkın taleplerini ilettiğimiz kurumlar, işleri biraz geciktiriyorlar. Halktan gelen istekler de yapılmadığı zaman ya da geciktiği zaman zorluk yaşıyoruz....*

6.4. Muhtarların Özlük Hakları Teması Bulguları

Şekil 5. Muhtarların Özlük Hakları

Şekil 5 incelendiğinde mahalle muhtarlarına mevcut özlük haklarının yeterli olup olmadığı ve düzenleme yapılacak olursa hangi düzenlemelerin yapılması gerektiği sorulduğunda hangi cevapların verildiği görülmektedir. Çizgilerin kalınlığı alt kodların sıklığını ifade etmektedir. Şekil incelendiğinde mahalle muhtarlarının baskın olarak, şuan ki mevcut haliyle özlük haklarının yeterli olmadığını söyledikleri görülmektedir. Ancak yeterli cevabının alındığı da dikkat çekmektedir. Muhtarlara bir düzenleme yapılırsa hangi önerileri sundukları sorulduğunda ağırlıklı olarak muhtarlık eşyaları temini cevabının alındığı görülmektedir. Ayrıca tebliğatların düzene sokulması, muhtarlığa yardımcı gönderilmesi, tatil haklarının düzenlenmesi, merkezi yönetim ve mahalli idareler arasındaki yerin tespiti, görev bitiminde tazminat ödenmesi, belediyeye bağlanması, maaşlarda düzenleme ve devlet memurlarına verilen hakların kendilerine de verilmesi gerektiği cevaplarının alındığı görülmektedir.

Katılımcı 1 şuan ki mevcut özlük hakları ile ilgili ve düzenleme yapılırsa hangi önerilerin sunulması gerektiğini açıklarken şu cümleleri kullanmıştır:

.....Yeterli değil. Mesela beş sene emek veriyorsun, beş sene sonra toplu tazminat olmalı. Yurtdışına çıkışlarda memurlara verilen haklar bize de verilebilir. Maaş yetersiz. Tatil hakkı düzenlenmeli....izin alıp bir yere gidersen yerine aza atanıyor, muhtarların maaşlarında düşürülüyor..... Yardımcı olması müthiş olurdu. Muhtarlık ofisi, eşya (demirbaş) temin edilebilir.

Katılımcı 2 şuan ki mevcut özlük hakları ile ilgili ve düzenleme yapılırsa hangi önerilerin sunulması gerektiğini açıklarken şu cümleleri kullanmıştır:Her şey yolunda, evrakların, tebligatların düzene sokulması gerekiyor. Tebligat Kanunu değiştirilmeli, üstesinden gelmek zor. Temel demirbaşların temini yapılmalı. Mahalli idare ve merkezi yönetim arasındaki konum netleştirilmeli. Belediyeye bağlı bir birim olmalıyız.

Katılımcı 3 şuan ki mevcut özlük hakları ile ilgili ve düzenleme yapılırsa hangi önerilerin sunulması gerektiğini açıklarken şu cümleleri kullanmıştır:Eskisi gibi özlük haklarımız yok. Evrak vermede özellikle E-Devlet olması bizi zorluyor. Maaşlarda iyileştirme yapıldı, SGK primleri bizler için kıymetli. Fakat, muhtarların eski yaptıkları işler nüfusla ilgili görevler maalesef yetersiz....

6.5. Gelecekte Mahalle Yönetimi Teması Bulguları

Şekil 6. Gelecekte Mahalle Yönetimi

Şekil 6'da, 50 yıl sonra mahalle muhtarlığı birimi sizce nasıl olacak sorusu sorulduğunda muhtarların hangi cevapları verdikleri görülmektedir. Çizgilerin kalınlığı alt kodların sıklığını ifade etmektedir. Şekil incelendiğinde iki cevap verildiği ve kaldırılma ihtimali var cevabının daha sık verildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca belediyenin bir birimi olacağı cevabının da verildiği görülmektedir.

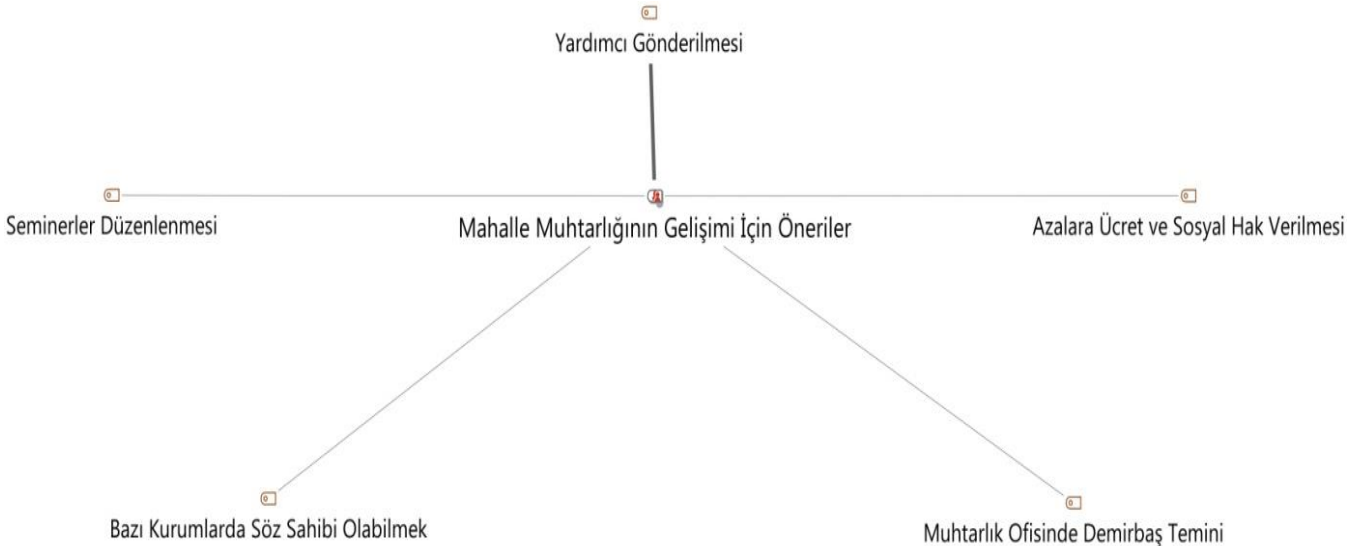
Katılımcı 1 gelecekteki mahalle yönetimi ile ilgili düşüncelerini açıklarken şu cümleleri kullanmıştır:Mahalle muhtarlığı kalmaz, çünkü her şey elektronik ortama taşınıyor.... Muhtarlık işlerini yerel yönetimlerde ilgili birimlere verirler.... Ama ilgili birime devredilmesi kötü, tarafız ve bağımsız kişinin olması daha mantıklı....

Katılımcı 2 gelecekteki mahalle yönetimi ile ilgili düşüncelerini açıklarken şu cümleleri kullanmıştır:50 yıl sonra mahalle muhtarlığının olacağına inanmıyorum. Belediyede bir birim ve devlet memuru tarafından yürütülen bir görev olacaktır....

Katılımcı 3 gelecekteki mahalle yönetimi ile ilgili düşüncelerini açıklarken şu cümleleri kullanmıştır:Belki de kaldırılacak, olmayacak. Bu kurum çok kıymetli. Halk ile iç içe olan tek kurum muhtarlık....

Muhtarların verdikleri cevaplar incelendiğinde, mahalle muhtarlığının kaldırılacağını ifade etmelerine rağmen gerekli bir kurum ve seçilmiş bir aday tarafından yönetilmesi gerektiğinin ifade edildiği dikkat çekmektedir.

6.6. Mahalle Muhtarlarının Gelişimi İçin Öneriler Teması Bulguları

Şekil 7. Mahalle Muhtarlığının Geliştirilmesi İçin Öneriler

Şekil 7 incelendiğinde mahalle muhtarlarının mahalle muhtarlığı ve mahalle yönetiminin geliştirilmesi için hangi önerileri sundukları görülmektedir. Çizgilerin kalınlığı alt kodların sıklığını ifade etmektedir. Şekil incelendiğinde, kendilerine bir yardımcı gönderilmesi cevabının daha sık verildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca seminerler düzenlenmesi,

bazı kurumlarda söz sahibi olabilmek, muhtarlık ofisinde demirbaş temini ve azalara ücret ve sosyal hak verilmesi cevaplarının da verildiği görülmektedir.

Katılımcı 1 mahalle muhtarlığı ve mahalle yönetiminin geliştirilmesi için açıklamada bulunurken şu cümleleri kullanmıştır:*Yardımcı olması gerekir....., Gelince sadece mührü teslim aldım geri kalan her şeyi kendi imkanlarım ile aldım Muhtarlık ofisi, demirbaş verilebilir.*

Katılımcı 2 mahalle muhtarlığı ve mahalle yönetiminin geliştirilmesi için açıklamada bulunurken şu cümleleri kullanmıştır:.....*Azalara da belirli bir ücret ödenmeli, hatır olarak yapıyorlar. Gün gelecek aza bulunmayacak, belli sosyal haklar verilmeli.....*

Katılımcı 3 mahalle muhtarlığı ve mahalle yönetiminin geliştirilmesi için açıklamada bulunurken şu cümleleri kullanmıştır: *Eleman ve sekreter gibi bize destek olabilecek bir kişi lazım. ... İl ve il dışının yanı sıra yurtdışlarına seminerler düzenlenmeli. Bunların dışında topluluklarda yer alınmalı.... Söz sahibi olarak tanınmalıyız.*

7. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Mahalle ve mahalle yönetimi Türk idari tarihinde üzerinde durulan iki önemli olgudur. Mahalle Emevi, Abbasi ve Selçuklulardan gelerek günümüze ulaşmıştır. Mahalle yönetiminin temelleri ise, Osmanlı Devleti'nde atılmış ve Cumhuriyet dönemine aktarılmıştır. Mahalle muhtarlığı günümüzde en küçük yönetim birimi olarak kabul edilmektedir. Ancak merkezi yönetim ya da yerel yönetimlerden hangisine dahil olduğu konusunda tartışmalar sürmektedir. Günümüzde geçerli olan 1944 tarih ve 4541 sayılı Kanun'da mahalle yönetimi merkezi hükümetin bir yardımcısı ve yereldeki uzantısı olarak tanımlanmaktadır. On Birinci Kalkınma Planı Yerel Yönetimler ve Hizmet Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda ise mahalle yönetimlerinin köy yönetimleri gibi bir yerel yönetim birimi olmadığı, merkezi ve yerel yönetimlerin yardımcısı ve temsilcisi olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle yıllar geçmesine rağmen mahalle yönetiminin konumunun netleştirilemediği görülmektedir.

Mahalle yönetimi, Türk yönetim tarihinde ihmal edilen bir birim olmuştur. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte kısa bir sonra muhtarlık birimi kaldırılmış ancak hedeflenen başarı sağlanamayınca yeniden kurulmuştur. 1944 yılında kabul edilen Kanun günümüzde hala yürürlüktedir ve önemli değişikliklere uğramamıştır. 2014 yılında yaşanan gelişmeler yeniden dikkatleri mahalle yönetimi ve mahalle muhtarlığı birimine çevirmiştir. 2012 yılında çıkarılan ve 2014 yılında uygulamaya geçirilen 6360 sayılı Kanun ile Türkiye'de mahalle sayısında artış olmuş ve Cumhurbaşkanlığı tarafından düzenlenen muhtarlık toplantıları, mahalle yönetimine yeniden önem verilmesine vesile olmuştur. Yaşanan gelişmeler, muhtarlık biriminin önemini ortaya çıkarmıştır.

Makalenin araştırma bölümünde, Çanakkale ili Kepez Beldesi'ndeki mahalle muhtarları ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler sunulmuştur. Yapılan analizler sonucunda Kepez'deki mahalle muhtarlarının sıklıkla tebligatların ulaştırılması ve vatandaşların isteklerini ilgili kurumlara iletme görevlerini üstlendikleri görülmektedir. Bu sonuçlar, literatürde tartışılan ve mahalle yönetiminin bir köprü görevi üstlendiği tartışmasını doğrulamaktadır. Ayrıca, mahalle muhtarlarının en çok belediye ile iletişim halinde olduğu tespit edilmiştir. Belediye ile iletişim kurulmasının sebebi 5393 sayılı Belediye Kanunu'dur. İlgili Kanun'da muhtarlıklara yardımların belediyeler tarafından yapılacağı belirtilmektedir. Muhtarlara özlük hakları yeterli mi diye sorulduğunda yeterli değil cevabı alınmıştır ve muhtarlık ofisi demirbaş teminin en büyük ihtiyaç olduğu dile getirilmiştir. Muhtarların gelecekte muhtarlık biriminin kaldırılacağını düşünmeleri ancak seçilmiş bir aday tarafından yönetilmesinin gerekliliğini ifade etmeleri önemli bir konudur. Demokrasinin yaşatılması için Türk idari sisteminin en küçük birimi olan mahalle yönetiminin de seçimle iş başına gelmesi gerekmektedir. Son olarak yapılan analizler sonucunda mahalle muhtarlığı biriminin geliştirilmesi için bir yardımcı gönderilmesi önerisi sunulmuştur. Muhtarların iş yükleri ve tüm günlerini muhtarlık ofisinde geçirdikleri düşünüldüğünde gerekli bir istek olduğu görülmektedir.

Özetle, mahalle yönetimi köklü ve günümüzde önemli bir kurumdur. Muhtarlık biriminin kaldırılması düşünülmemekle birlikte, mahalle yönetiminin yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Yapılan analizler sonucunda da muhtarların sıklıkla yaptığı görevin vatandaşların isteklerinin ilgili kurumlara iletilmesi sonucuna ulaşıldığı göz önüne alındığında, vatandaşların en kolay iletişim kurdukları birimin muhtarlık olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, mahalle muhtarlığı ile ilgili yeniden yasal düzenleme yapılmalı ve tüzel kişiliği olan bir kuruma dönüştürülmedir.

KAYNAKÇA

- 19 Ekim 2015 tarihli Resmi Gazete.
- 1982 Anayasası
- 2108 sayılı Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Yasası
- 2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarları Ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun
- 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun.
- 5393 sayılı Belediye Kanunu
- AKMAN, Ç. (2018). "Mahalle Yönetimi ile İlgili Yeni Bir Yasal Düzenleme Gerekir mi? Isparta İli Özelinde Bir Araştırma". Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 10(9): 516-534.
- AKPINAR, R. (2017). "Halka En Yakın Birim Olan Muhtarlık Müessesesi: İzmir Karşıyaka İlçesinde Nitel Bir Araştırma". Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (13): 99-110.
- ALADA, ADALET B. "Kentsel Yönetime Katılımda 'Mahalle'". Dosya-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, 1-11, <http://www.yayed.org/id74-incelemler/dosya-08-8-kentsel-yonetime-katilimda-mahalle-adalet-b-alada.php#.YpoFgsVBzIU>, 03.06.2022.
- ARIKBOĞA, E. (1998). Yerel Yönetimler Katılım ve Mahalle Muhtarlığı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- ARIKBOĞA, E. (2018). "Mahalle Muhtarlığı ve Muhtarlık-Belediye İlişkileri". Yerel Yönetimler ve İyi Yönetişimler içinde (19-35). Argüden Akademi Yayınları, İstanbul.
- ASLAN, C. (2021). "Mahalle Muhtarlığı Hukuksal ve İşlevsel Analizleri". Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 30(2): 18-27.
- ATAK, Ş. Ş. ve Bek, N. (2015). "Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması Sürecinde Mahalle Yönetimlerinde Değişim". Mecek& M. Doğan& B. Parlak (Ed.) İdari ve Mali Açından Türkiye'de Yerel Yönetimler içinde (173-183). Bekad Yayınları, Antalya.
- BAL, H. & AYGÜL, H. H. & UYSAL, M. T. & OĞUZ, Z. N. (2012). "Muhtarların Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Mahalle-Kentsel Sorunlara Yaklaşımları (Isparta Örneği)". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2): 17-40.
- BULUT, Y. (2001). "Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Araştırma". Çağdaş Yerel Yönetimler, 10 (3): 32-51.
- ÇADIRCI, M. (1970). "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme". Belleten Dergisi, 34(135). 409-420.
- ÇILGIN, K. & YİRMİBEŞOĞLU, F. (2019). "Yerel Demokrasi Arayışında Mahalle Yönetimi". Planlama Dergisi, 29(2): 102-114.
- DURMAZ, D. & CANBULUT, T. & ARTAN T. (2021). "Mahalle Muhtarlığı ile Sosyal Hizmet Arasındaki İlişki: Yeni Kamu Yönetimi İlkeleri Bağlamında Müşterek Olmak Mümkün Mü?". Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 30 (3): 113-141.
- ERGENÇ, Ö. (1984). "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine". Osmanlı Araştırmaları IV: 65-76.
- ERYILMAZ, B. (1988). "Türkiye'de Köy ve Mahalle Muhtarlıklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi". Türk İdare Dergisi, Sayı 378: 465-478.
- GÖKÜŞ, M. & BAYRAKCI, E. & ALPTÜRKER H. (2013). "Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Vatandaşlar Tarafından Değerlendirilmesi". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (2): 31-45.
- GÜL, H. (2015). "Kamu Politikası Analizi, Yöntemleri ve Teknikleri". Yasama Dergisi, 10 (29): 5-3.
- GÜL, H. (2019). "Değişen Kent ve Mahalle Yönetimi ve Katılım". Y. Ç. Özservet ve Hülya Küçük (Ed.). Mahalle Odaklı Katılım içinde. (19-44). Astana Yayınları, Ankara.
- GÜNEŞ, Y. (2009). "Mahalle Yönetimi". Türk İdare Dergisi, Sayı 465: 113-131.

- GÜRBÜZ, S. & ŞAHİN, F. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz. Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, Ankara.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, "Mülki İdare Birimleri". <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>, 03.06.2022.
- KALKINMA BAKANLIĞI. (2018). "On Birinci Kalkınma Planı Yerel Yönetimler ve Hizmet Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/YerelYonetimlerOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>, 04.06.2022.
- KALKIŞIM, H. M. & YILMAZ, N. (2017). "Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Profili: Trabzon Ortahisar Örneği". Kültürel İktisadi ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 6 (12): 110-126.
- KAVRUK, H. (2018). Mahalle Yerleşimi ve Yönetimi. Nobel, Ankara.
- KELEŞ, R. (2016). Yerinden Yönetim ve Siyaset. Cem Yayınevi, İstanbul.
- KELEŞ, R. & MENGİ, A. (2017). Kent Hukuku. İmge Kitabevi, Ankara.
- ORTAYLI, İ. (2017). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi. Cedit Neşriyat, Ankara.
- ÖNVER, M. Ş.(2020). "Türkiye'de Mahalle Yönetimi". Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 3(4): 37-60.
- PALABIYIK, H. & ATAK, Ş. (2000). "21. Yüzyıla Girerken Mahalle Yönetimi". Z.Toprak (Ed.). İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Yerel Gündem 21 Yayını, İzmir.
- ŞAHİN, M. & IŞIK, E. (2011). "Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 30: 221-230.
- T.C. MUHTAR BİLGİ SİSTEMİ, <https://www.muhtar.gov.tr/>, 04.06.2022.
- TAVŞANCIL, E. & ASLAN, A. E. (2001). İçerik Analiz ve Uygulama Örnekleri. Elipson Yayınevi, İstanbul.
- TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu (2022a), "Şehir Köy Nüfus Oranı", <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>, 03.06.2022.
- TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu (2022b), "Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı, İl, İlçe, Belde Belediyesi, Köy Sayısı ve Nüfus Yoğunluğu", <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>, 03.06.2022.
- YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

İKİNCİ BÖLÜM

Orman Yangınlarıyla Mücadelede Yerel Yönetişim: Çanakkale Örneği

Nahit BEK¹, İbrahim Tanju AKYOL²

1.GİRİŞ

Küreselleşme süreci toplumsal, ekonomik, siyasal, yönetsel ve çevresel konularda değişimi hızlandırmıştır. Günümüzde bilginin dönüşüm hızını takip etmek ise her geçen gün zorlaşmaktadır. Yaşanan gelişmeler ekseninde kamusal hizmetlerin alışılmış yöntem ve usullerle yerine getirilmesi, çağın gereklerine cevap verememektedir. Geleneksel yönetim anlayışının argümanları yerini yönetim yaklaşımına bırakırken, “*yaptım-olacak*” anlayışından ziyade “*beraber yapacağız*” şeklinde formüle edilebilecek işbirliği temelli ve çok merkezli yaklaşım ekseninde toplumsal sorunlara çözümler aranmaya başlanmıştır. Ülkeler, pek çok hizmet sunumunda olduğu gibi orman yangınlarıyla mücadelede de yönetim merkezli yaklaşımı bir çıkış noktası olarak görmüşlerdir.

Orman yangınları dünyanın yangın riski yüksek bölgelerinde insanları ve ekosistemleri tehdit etmektedir. Başta küresel ısınma olmak üzere pek çok faktör orman yangınlarının sayısının ve şiddetinin artmasına neden olmaktadır. Dünyanın pek çok bölgesinde iklim değişikliği, arazi kullanımının değişmesi ve yerleşim alanlarının ormanlara yakın yerlerde kurulmasının sonucu olarak yangınlarla gün geçtikçe daha fazla karşılaşılmaktadır. 2020 yılında orman yangınlarının sayısının 2019 yılına göre %13 artması ve 2021’de ise sadece iki ayda 325 bin hektar orman varlığının yok olması konunun hassasiyetini gözler önüne sermektedir (<https://thehaguepeace.org>).

Orman yangınlarıyla mücadelede son yirmi yılda yaşanan kayıplar, geleneksel yangın politika ve modellerinin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Orman yangınlarının insani, ekolojik ve finansal maliyetlerini azaltmak amacıyla akademisyenler, politika yapıcılar ve uygulayıcıları çözüm yolları aramaktadır. Merkezileşmiş yangın söndürme paradigmasının eksiklikleri, orman yangınlarıyla mücadelede yerel aktörlerin ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Başta insan hayatını ve çevreyi tehdit eden yangınlarla mücadelede koruma politikalarının revize edilmesi gerekliliği kabul edilmektedir. Orman yangınlarının kayıplarını azaltmak amacıyla yerel ve ulusal aktörlerin sürece dâhil olduğu çok parçalı stratejilerin geliştirilmesi ve toplumların orman yangını riskine hazırlanması yönünde çalışmaların gerekliliği üzerine bir uzlaşa bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, orman yangınları ile mücadelede merkezi olmayan ve küresel eğilimler çerçevesinde şekillenen yangın yönetiminin Çanakkale özelinde hangi düzeyde karşılık bulduğunun tespitini yapmaktır. Çalışmayı desteklemek amacıyla, Çanakkale ilinde orman yangınlarıyla mücadele rol alan paydaşlar arasındaki işbirliğinin düzeyi, faaliyetleri ekseninde ortaya konulmuştur. Bu çalışmada üç temel soruya cevap aranmıştır: 1) Çanakkale’de yangınla mücadelede yönetişimin teorik boyutu uygulamada karşılık bulmakta mıdır? 2) Çanakkale’de orman yangınlarının aktörleri orman yangınlarıyla mücadelede hangi rolleri oynamaktadır? 3) Çanakkale’de orman yangınlarının önlenmesinde eksiklikler var mıdır? Bu kapsamda çalışmada ilk olarak yönetim kavramının kapsamı ortaya konulmuştur. İkinci olarak orman yangınlarıyla mücadelede işbirliğinin gerçekleşmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Üçüncü olarak küresel düzeyde orman varlığı ve orman yangınlarından bahsedilmiştir. Dördüncü olarak Türkiye’nin orman varlığı ile orman yangınları ele alınmıştır. Son olarak ise Çanakkale’de yaşanan orman yangınları ve orman yangınlarıyla mücadelede rol alan aktörlerin kimler olduğu belirtilmiştir.

2. YÖNETİŞİM: KAVRAM, TEMEL İLKELER VE AKTÖRLER

Yönetişim kavramı geniş bir fenomendir. Kurumsal yönetim, uluslararası yönetim, ulusal yönetim ve yerel yönetim gibi çeşitli bağlamlarda kullanılmaktadır (UNESCAP, 2009). 1990’lı yıllardan itibaren literatürde kendisine yer edinen kavram Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), İktisadi İşbirliği ve Gelişme

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Çanakkale/Türkiye, nahit.bek@comu.edu.tr, Orcid Id: 0000-0002-7767-9774.

²Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, Çanakkale/Türkiye, ibrahimakyol@comu.edu.tr, Orcid Id: 0000-0002-9680-4155.

Teşkilatı (OECD) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından kullanılmıştır (Sobacı, 2007: 220). Geleneksel iş görme yöntemlerinin çağın ihtiyaçlarına cevap üretmediği, tek yönlü yönetim anlayışının toplumsal sorunlarla mücadelede yeterli olmadığı kabulünden hareket edilerek karşılıklı etkileşime ve işbirliğine dayanan yönetim anlayışı gündeme gelmiştir. Yetki ve sorumlulukların toplum içerisindeki farklı aktörler arasında dağıtılması fikri istek olmaktan ziyade ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır (Akyol, 2018: 187).

Yönetişim, kamusal sorunlarla mücadelede hükümetlerin rolünü ve diğer aktörlerin katkılarını tartışmaya açmıştır. Yönetişim anlayışı, hükümet dışındaki aktörlerin toplumsal sorunların ele alınmasında daha fazla rol oynaması gerektiğini savunmaktadır (Graham vd., 2003). Bir toplumda gücün kimin elinde bulunduğu, nasıl kullanıldığı, toplumu etkileyen kararları kimin ve nasıl aldığı, paydaşların seslerini nasıl duyurduğu ve kararlardan kimlerin sorumlu olduğu gibi sorulara odaklanmaktadır (<https://iog.ca>). Bir başka deyişle, çatışan çıkarların uyumlu hale getirildiği ve işbirliğine dayalı eylemlerin gerçekleştirildiği bir süreci ifade etmektedir. Dolayısıyla, karar verme süreçlerinin toplumun yetenekleri üzerindeki etkisi, yönetim faaliyetlerinin düzeyiyle yakından ilişkilidir. Yönetişim modeli, karar verme ve kararların uygulanma süreçlerine odaklanmaktadır. Bu noktada, resmi ve gayri resmi aktörler ve bunun için kurulmuş resmi ve gayri resmi yapılar belirleyici olmaktadır. Devlet, yönetim sürecinin aktörlerinden sadece birisidir. Yönetişime dahil olan diğer aktörler, tartışılan konunun düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin kırsal alanlarda; etkili toprak sahipleri, köylü çiftçi birlikleri, kooperatifler, STK'lar, araştırma enstitüleri, dini liderler, finans kurumları, siyasi partiler ve ordu gibi aktörler yönetim sürecinde yer alabilirken kentsel alanlarda durum daha da karmaşıktır. Ulusal düzeyde, yukarıdaki aktörlere ek olarak medya, lobiciler, uluslararası bağışçılar, çok uluslu şirketler vb. karar vermede veya karar verme sürecini etkilemede rol oynayabilir (UNESCAP, 2009). Dolayısıyla yönetim sürecinin devlet, özel sektör ve sivil toplum olmak üzere üç temel aktörü bulunduğu görülmektedir (Güzelsarı, 2004: 112). Yönetişim süreçlerine olan ilginin temelinde, hükümet faaliyetlerinden daha iyi sonuçlar elde edilebilmesi için diğer aktörlerden daha fazla yararlanma gerekliliği bulunmaktadır. Bu bağlamda, Osborne ve Gaebler (1992) daha fazla yönetime değil daha iyi yönetime ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Daha iyi yönetimle kast edilen yönetişimdir. Onlara göre yönetişim, aktörlerin sorunları beraber çözme eylemidir.

Yönetişim, kuruluşlar, bireysel aktörler, hedefler, mevzuatlar, karar verme süreçleri ve yetkiler gibi çevresel sonuçları etkileyen niteliklerdir. Bu niteliklerin zaman içerisinde etkileşime girmesi ve çevresel sonuçları şekillendirmesi yönetim sürecini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, daha fazla yetki kullanan merkezi hükümetler; aktörleri belirleme, amaçları oluşturma ve yasaları dikte etme eğilimindedir. Bir başka deyişle topluluk hedeflerinin göz ardı edilmesi söz konusu olmaktadır. Bu durumda, topluluklar yönetim süreçlerinin dışında tutulurken çevresel sonuçlardan etkilenmektedir. Orman yangınlarından kaynaklanan istenmeyen çevresel sonuçların revizyonu ve değişimi gerektirmesi, yangınla mücadelede yönetim anlayışının önünü açmıştır. Yönetişim sürecine dönüşümde öncelikli engel kurumsal veya örgütsel katılıktır. Örgütsel katılımın üstesinden gelmek için, karar verme yetkisinin topluluk temelli aktörlere yeniden dağıtılması gerekmektedir. Aksi takdirde karar verme sürecinde genellikle marjinalleştirilen ancak süreçten en fazla etkilenen yerli halkın, yaşadığı çevresel adaletsizliklerin -orman yangınlarında olduğu gibi- devam etme riski bulunmaktadır (Copes-Gerbitz vd., 2022: 48).

Yönetişim yaklaşımındaki gelişmeler yerel düzeyde karar alma ve iş görme yöntemlerini de değiştirmiştir. Yerel düzeyde siyasi, ekonomik ve insani gelişmenin planlanması ile karar vermeyi etkileyen geniş aktörler yelpazesini kapsayan süreç yerel yönetim olarak adlandırılmaktadır. Yerel yönetim, sosyal, kamusal, özel, yerel ve yerel olmayan paydaşların çıkarlarını resmi ve gayri resmi kurumlar aracılığıyla korumaya veya geliştirmeye odaklanan karmaşık bir süreçtir. Bir başka deyişle, yerel yönetim, çeşitli aktörlerin ellerindeki kaynakları en iyi şekilde kullanırken toplumun ihtiyaçlarını karşılayan sonuçlar üretmesini ortaya koymaktadır. Yerel yönetim aktörlerinin çok çeşitli olduğu bilinmektedir. Bunun yanında ülkeden ülkeye ve bir ülkedeki yerellik düzeyine göre de aktörlerin sayısı ve niteliği değişmektedir. Yerel aktörler arasında; seçilmiş veya atanmış temsilciler, memurlar, yerel yönetim birlikleri, ulusal siyasi figürler, belirli bir bölgede görevlendirilen merkezi hükümet memurları, kanaat önderleri, STK'lar, özel sektör aktörleri ve bağışçılar yer almaktadır (UN, 2009: 19; Meza, 2015: 6; O'Driscoll, 2018). Yerel yönetim, yerel düzeyde güç ve otoritenin uygulanma şekli ile ilgilidir. Yerel bir bölgede faaliyette bulunan ve toplumsal sorunlara duyarlı otoriteler yerel yönetimin temel bileşenlerinden biridir. Ayrıca, yerel sorunlara çözüm üretilebilmesi için karar verme süreçlerine vatandaşlar, STK'lar ve özel sektör aktörlerinin aktif katılım göstermeleri gerekmektedir. Bir başka deyişle, yerel aktörlerin şeffaflık ve hesap verebilirlik talep etme kapasitesi yerel sorunlarla mücadelede belirleyici olmaktadır (EC, 2016: 28).

Yerel yönetimin kalite düzeyi iki faktöre bağlıdır. Birincisi, merkezi hükümetlerin yasal ve düzenleyici araçlar yoluyla yerel düzeyde elverişli bir ortam yaratmaya istekli olmasıdır. Böylece yerel yönetimler yerel özerklikten faydalanma imkanına sahip olmaktadır. İkincisi ise yerel politika oluşturma süreçlerine; kamu kurumlarının, vatandaşların ve özel sektör aktörlerinin dahil edilmesi ve yerel işbirliğinin hayata geçirilmesidir. Ayrıca, mevcut kaynakların yerel politikaların oluşturulma sürecine tahsis edilmesi de temel değişkenler arasındadır. Böylelikle yerel yönetimler kamu politikalarının belirlenmesinde aktif rol almaktadır (EC, 2016: 28). Yerel yönetimlerin iyileştirilmesi pek çok ülkede öncelikli konular

arasında yer alsa da vatandaşlar ve hükümetler arasındaki ilişki seviyesi gelişmedikçe, yerel yönetimlerin eylem ve faaliyetlerinin yaşam kalitesini artıramayacağı düşünülmektedir. Gelişmiş ülkeler dışındaki pek çok ülke sivil toplumdaki örgütlenme düzeyini kısıtlamaktadır. Bu ülkelerde yerel yönetimlerde finansal, insani ve kurumsal kaynaklar yeterli düzeyde değildir. Yetersiz yönetim, sivil toplumdaki zayıf örgütlenme ve hükümetlerdeki kapasite eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Wilson, 2000: 52-55).

Yerel yönetişimin geliştirilmesi konusunda “Yerel Gündem 21” (YG-21) hızlandırıcı etki yapmıştır. YG-21, yerel yönetişimin bütün aktörlerini yatay ve dikey şekilde bütünlük içerisinde ele alan ve yeni bir yönetim kültürünün oluşmasına katkı sunan önemli bir aşamadır. YG-21 anlayışı, dernekler, vakıflar, meslek odaları, sendikalar, özel sektör kuruluşları, akademik kuruluşlar, basın-yayın kuruluşları, yurttaş girişimleri gibi çeşitli aktörlerle yerel yönetimler arasında ortaklık kültürünün oluşmasını yansıtmaktadır. Ayrıca, YG-21 vatandaşların katılım düzeylerine katkı sunarak yörenin sorunlarına ilgi göstermelerini ve kendilerini sorunların çözümünde paydaş olarak görmelerini teşvik etmektedir. Vatandaşların katılım düzeylerinin artırılmasıyla beraber uzlaşma kültürünün yerleşmesi, sorumluluk alan, sorunları önemseyen ve çözmek için bilgi toplayan yerel toplulukların oluşması sağlanmaktadır (UN, 1992).

Dünyanın birçok ülkesinde, özellikle Afrika'nın bazı bölgelerinde ve gelişmekte olan ülkelerin kırsal alanlarında, yerel yönetimlerin harekete geçme kapasitesi önemli oranda eksiktir. Yerel yönetimler genellikle politika oluşturma, kaynak kullanımı ve program uygulaması bakımından sorumluluk almaya hazırlıksızdır. Yerel yönetimlerin kapasitesinin mevcut olduğu durumlarda bile yönetim ilişkisinin etkisiz kalması söz konusu olmaktadır. Yerel düzeyde etkin idari kapasitenin var olması halinde dahi yerel yönetimlerin eylemlerine ilişkin kararlar daha yüksek düzeydeki karar vericiler tarafından alınmaktadır. Sonuç olarak yerel düzeyde sivil toplum ve karar vericiler arasındaki ilişki tek yönlü olarak gerçekleşmektedir. Yerel yönetimler vatandaşlara hizmet sağlarken vatandaşların yerel yönetimleri etkileme fırsatları sınırlı olmaktadır (Wilson, 2000: 57-58). Fakat yerel yönetişimin en önemli unsurlarından biri, kamusal işlere sosyal katılımdır. Vatandaş katılımının sağlanmasıyla birlikte yerel faaliyetlerin niteliği artmaktadır. Ayrıca, yerel politikaların oluşturulması sürecinde yörenin çıkarları büyük oranda korunmuş olmaktadır (Meza, 2015: 6). Vatandaşlar, yerel yönetim sistemine dahil olduklarında onu sürdürmek veya iyileştirmek için daha fazla çaba göstermektedirler (O'Driscoll, 2018). Yerel düzeyde yönetim faaliyetleri arasında, sabit su tesisatı kurmak ve bakımını yapmak için oluşturulmuş mahalle kooperatifi, atıkların geri dönüşüm planını yürüten belediye meclisi ve kullanıcı gruplarıyla birlikte entegre ulaşım planı geliştiren bir kuruluş örnek gösterilebilir (<https://gdrc.org>).

Yönetişim, orman yangınlarının önlenmesinde, yönetiminde ve sorumlulukların tespit edilmesinde önemli bir araçtır. Bu sorumluluklar genellikle farklı organizasyonlarda veya aynı organizasyonun farklı birimlerinde ortaya çıkmaktadır. Yönetişim yaklaşımı, ortak bir karara ulaşmak amacıyla düzenli toplantılara ve bilgi paylaşımına gerek duymaktadır. Ayrıca, farklı kuruluşlar arasında görev ve sorumlulukların paylaşılması, ilgili kuruluşlar arasında ortak bir vizyon ve risklere ilişkin farkındalık oluşturulmasına katkı sunmaktadır (EC, 2021: 18). Dolayısıyla, yönetim karar verme sürecinde ve uygulamada karşılaşılan sorunlarla daha etkili ve verimli mücadele imkanı sağlamaktadır. Bu nedenle orman yangınlarıyla mücadelenin amacına ulaşabilmesi için stratejilerin işbirliği halinde belirlenmesi ve uygulanması yerinde bir karar olacaktır.

3. ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELEDE İŞBİRLİKÇİ YÖNETİŞİM

Orman yangınları, genellikle kırsal alanlarda, vahşi bitki örtüsünde meydana gelen kontrolsüz yangınlardır. Bir orman yangınının meydana gelebilmesi için "yerine getirilmesi" gereken belirli koşullar vardır: tutuşma, sürekli yakıt, kuraklık ve uygun hava koşulları. İklim değişikliğinin uzun vadeli etkilerinin yanında, insan faaliyetleri de orman yangınlarını artırmaktadır. Günümüzde ormanlar dünyanın kara alanının %31'ini kaplamaktadır. Fakat bu oran her geçen gün hızla azalmaktadır. Örneğin, 2000-2015 yılları arasında Arjantin, Paraguay ve Brezilya'nın oluşturduğu alan, her yıl 5,5 milyon hektarın üzerinde bir kayıp görmüştür. Ormansızlaşma aynı zamanda kötü hava koşulları olasılığını da artırmaktadır. Amazon Ormanları'nda ormansızlaşma, özellikle güneybatı bölgesinde kurak mevsimlerin yoğunluğunu artırırken orman yangınlarının süresini uzatmaktadır (<https://thehaguepeace.org>).

İklim değişikliği, orman yangınlarını hem yangının tutuşmasına ve yayılmasına neden olan hava koşulları aracılığıyla, hem de bitki örtüsü ve yakıtlar üzerindeki etkileri yoluyla artırmaktadır. Orman planlamaları, iklimin nasıl değişeceğini, bunun gelecekteki orman sağlığı ve yangın koşulları üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. İklim değişikliğinin ormanları ve yangın eğilimlerini nasıl etkileyeceğinin tespit edilmesi; yangına uyum, ormanların ve doğal alanların azalma risklerinin belirlenmesi bakımından önemlidir. Orman yangınlarının artması ekonomik kayıpların yanında çevresel etkileri bağlamında yıkıcı hasarlara neden olmaktadır (EC, 2018: 10-15). Orman yangınları, biyolojik çeşitliliğin azalmasından su havzalarının zarar görmesine, toprağın verimliliğini kaybetmesinden erozyonların ve heyelanların artmasına kadar çeşitli sorunları

tetiklemektedir. Orman yangınlarının yol açacağı sorunlarla mücadele edebilmek ve bu süreci etkin şekilde yönetmek, aktörler arasında işbirliğini gerektirmektedir.

Orman yangınları, sürece dahil olan aktörler, arazi sahipleri, gelecek iklim koşullarındaki belirsizlikler, sürekli müzakereyi gerektirmesi, (Essen, 2022: 6) yangının boyutunun ve cephesinin tespit edilmesi gibi değişkenler ekseninde karmaşık bir sorundur. Orman yangınları olgusunun, doğal ortamın çeşitli faktörleri ve yangın ile bu faktörler arasındaki etkileşimler nedeniyle karmaşık yapısı (<https://fao.org>) iyi şekilde tasarlanmış yönetim yaklaşımlarını gerekli kılmaktadır. Yangının gerçekleşmiş olduğu bölgede sürece dahil olan aktörler arasında yetki ve sorumlulukların dağıtılması işbirlikçi yönetim anlayışı ekseninde gerçekleşmelidir (Miller vd., 2022). Aktörler arası işbirliğinin mahiyeti değişebilir. Bu işbirliğinin bazıları gönüllü faaliyetlerden oluşurken bazıları ise karar vericiler tarafından zorunlu tutulabilir (Roengtam & Agustiyara, 2022). Merkezi hükümetler ve yerel yönetimler orman yangınlarıyla mücadelede politika geliştirip faaliyetlerini yürütürken müzakereci bir anlayış ortaya koymalı ve ağ yönetimini başarılı şekilde gerçekleştirmelidir. Yangınla mücadele sürecine katkı sağlayacak paydaşların karar verme süreçlerinde yer alması, hedefe yönelik stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlarken kurumsal ve teknik işbirliğini de kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla işbirliği kamusal hizmetlerin sunumunda ve bu çalışma özelinde orman yangınlarıyla mücadelede önemli kazanımlar sağlamaktadır.

Orman yangını yönetimine yönelik yaklaşımların çoğu, risk altındaki değerleri etkin bir şekilde korumak amacıyla tehlikeleri belirlemeye, yangın riskini hesaplamaya ve kaynakları dağıtmaya odaklanmaktadır (Essen, 2022: 6). Orman yangını riski, bitki örtüsü, iklim, orman yönetimi uygulamaları ve diğer sosyoekonomik parametreler dâhil olmak üzere birçok faktörün bir araya gelmesiyle belirlenmektedir. Yangınları önlemek için yönetim eylemleri ve kaynakların dağıtımı, yangınların nerede ve nasıl meydana geldiğine bağlı olarak planlanmaktadır. Bu nedenle, kesin yangın haritalaması ile orman yangınlarının zaman ve mekânda nasıl değiştiğini açıklayan istatistikler, iklim, arazi temelli özellikler, yangın politikaları vb. gibi itici faktörlerin rolü tespit edilerek faaliyetler yürütülmektedir (EC, 2018: 14). Orman yangını yönetimi özellikle risk düzeyi yüksek olan Akdeniz Havzası'nda önemli konular arasındadır. Orman yangınlarıyla mücadelede en sık başvuru olan önlemler; yakıt yönetimi, savunma altyapılarının inşası, halkı bilinçlendirme ve bilgilendirme kampanyaları ile algılama ve söndürme sistemlerinin uygulanmasıdır. Orman yangın yönetiminde mevzuat ve planlamada eksiklikler bulunmaktadır. Bunun yanında paydaşların gerçek anlamda katılımının olmaması sürecin başarı düzeyini azaltmaktadır. Katılımın olmaması veya eksik olması, bu grubun yüksek riskli alanlarda orman yangını yönetimine katkısını ciddi şekilde kısıtlamaktadır. Yerel grupların güçlendirilmesi ihtiyacının yanı sıra, yangın yönetiminde hesap verebilirliğin, çok sektörlü koordinasyonun ve çok düzeyli uygulamaların iyileştirilmesi amacıyla önlemler alınmalıdır (Aguilar & Montiel, 2011: 627).

Orman yangınlarıyla mücadelede başvurulacak tedbirlerden bir tanesi yangınların önlenmesidir. Bu noktada; orman yangınlarının nedenlerinin araştırılması, halkın eğitilmesi ve orman yangınlarına duyarlı hale getirilmesi, orman yangınlarına neden olabilecek bina ve tesislerin periyodik aralıklarla kontrol edilmesi, ormanlara erişime yönelik caydırıcı yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi gibi uygulamaların varlığı yangınlarla mücadele düzeyini artırmaktadır. Bir başka deyişle orman yangınlarıyla mücadele salt fiziki yangına müdahaleden ziyade yangın ortaya çıkmadan önce de gerçekleşmektedir. Örneğin, orman yangınlarının önemli bir kısmı insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıktığından çiftçiler, orman işçileri, yerel vatandaşlar, turistler, sanayi şirketleri, küçük işletmeler gibi orman yangınına neden olabilecek çeşitli nüfus gruplarını bilgilendirmek ve duyarlı hale getirmek önleyici faaliyetler içerisinde değerlendirilmektedir (<https://fao.org>). Farkındalık yaratmanın en önemli amaçlarından biri, ormanların neden korunması gerektiğini ve nasıl korunacağını anlatmaktır. Eğitim faaliyetleriyle amaçlanan, vatandaşlara bilimsel bilgi vermekten ziyade, onlara ormanı koruma ve sorumluluk alma arzusu vermektir. Orman yangınlarına; insan faaliyetleri, ihmal, kaza veya yangın çıkarıcı eylemler neden olabilir. Bu nedenle orman yangınlarından korunmanın herkesin işi olduğu bilincini oluşturmak, önleme açısından çok önemlidir. Bu farkındalık yaratma süreci, halk eğitimi ve insanların duyarlı hale getirilmesiyle mümkündür (Tadesse & Seboko, 2013: 14-15).

Etkin ve sürdürülebilir yangın yönetiminin sağlanması, orman yangınları ile karar verme yetkisinin yerelleştirilmesiyle yakından ilişkilidir. Böylece, orman yangınları yönetimine vatandaşların dahil edilmesiyle katılımcı bir yönetim anlayışı hayata geçirilirken merkezi olmayan hizmet anlayışı sağlanmış olmaktadır. Fakat teorik gerçekliklerin yanında uygulamada yakın geçmişe kadar orman yangını yönetimi merkezileştirilmiş ve karar verme yetkisi ulusal ölçekte kullanılmıştır (Nikolakis & Roberts, 2021). Büyük orman yangınlarıyla mücadele edilebilmesi, yerel ve ulusal aktörlerin işbirliği içerisinde çalışabilmesine bağlıdır. Bir başka deyişle, ulusal ve yerel düzeyde arazi kullanımı ve orman yangını yönetimiyle ilgili misyon ve hedeflerin farklı olması (Fleming vd., 2015: 445) yönetişimin uygulanmasını engellemektedir. Dolayısıyla, yangın yönetimi ve politikası geliştirilmesinde halkın, bilim insanlarının ve kanun koyucuların katkıda bulunduğu çok merkezli bir yaklaşımın ortaya konulması gerekmektedir (Gillson vd., 2019).

Orman yangını yönetimini kolaylaştırabilmek amacıyla yerel düzeyden ulusal yönetimlere kadar bütün aktörlerle iletişimin kurulması ve müzakere yapılması gerekmektedir. Yerel yönetimler ile hükümetler arasında koordinasyon

sağlama ve işbirlikçi yönetim uygulamalarını destekleme kapasitesinin geliştirilmesi etkin mücadelede kritik öneme sahiptir. Ayrıca, karar vericiler arasında ağları geliştirecek, ilişkileri yönetecek, orman arazisi yönetiminde ortak normları oluşturacak ve paydaşların karşılıklı etkileşimini içerecek uygulamalar hayata geçirilmelidir (Roengtam & Agustiyara, 2022). Dolayısıyla, orman yangınlarıyla mücadelede paydaşlar arasında merkezi ve yerel düzeyde yatay ve dikey işbirliği teşvik edilmelidir. Fakat aktörler arası işbirliği yeterli düzeyde gerçekleşmemektedir. Merkezi hükümetler, orman yangınlarıyla mücadelede öğrenme süreçlerini kolaylaştırabilmek, yönetim süreçlerine olan güveni artırmak, görev ve sorumlulukların çatışma düzeyini en aza indirmek ve katılımcı karar vermeyi teşvik etmek amacıyla daha fazla sorumluluk almalıdır.

Ormanların ve orman arazilerinin ekolojik, ekonomik, sosyo-kültürel rollerini desteklemek ve geliştirmek için uygulanan politika, yöntem ve mekanizmalarda zayıflıklar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çoğu, orman yangınlarının etkileriyle karşı karşıya kalmaktadır. Politika oluşturma, planlama, programlamayı iyileştirmek ve uyumlu hale getirmek amacıyla ulusal düzeyde daha etkili önlemler ve yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Yerel halkın katılımının sağlanması, özel sektör, yerel kuruluşlar ve kooperatiflerin rollerinin belirlenmesi, insan kaynakları kalitesinin geliştirilmesi, halkın eğitilmesi, sektörler arasında koordinasyonun sağlanması, ademi merkezîyetçi anlayışın benimsenmesi, teşvik sistemlerinin oluşturulması ve halkla ilişkilerin yaygınlaştırılması gibi araçlar (UN, 1992) yangınların önlenmesinde veya sebep olabileceği zararın minimize edilmesinde önemli kazanımlar sağlamaktadır.

4. KÜRESEL ORMAN VARLIĞI VE ORMAN YANGINLARI

Ormanlar insan ihtiyaçlarının karşılanmasında ilk başvurulacak kaynaklardan birisidir. Tarih boyunca barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasıyla başlayıp günümüzde birçok sektöre hammadde teminiyle devam eden ormanlardan yararlanma eylemi orman varlığını tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. İnsan-doğa ilişkisinin başlangıcında doğanın kendi kendini yenileyebilme gücü insan tahribatının üstesinden gelmekteyken sanayileşmeyle birlikte artan hammadde talebinin karşısında doğanın gücü yetersiz kalmıştır. Orman ekosistemi içerisinde yer alan biyotik ve abiyotik varlıkların çeşitliliği, ormanların canlı yaşamının devamlılığı için önemini ortaya koymaktadır. Hayati bir öneme sahip olan ormanlar hammadde kaynağı olarak başvurulacak ilk kaynak olmanın yanı sıra birçok tehlikeyle de karşı karşıya kalmaktadır. Zararlı böceklerin istilası, kuraklık, iklim krizi, düzensiz kentleşme, tarımda kullanılan kimyasallar ve yangınlar bu tehlikeler arasında yer almaktadır. Orman yangınları, orman varlığı üzerinde yarattığı tahribatın büyüklüğüyle tehlikeler arasında ön plana çıkmaktadır. Orman yangınları; örtü yangın, taç (tepe) yangın ve toprak yangını şeklinde sınıflandırılmaktadır (Özden, 2020: 8). Orman yangınları hem toprağın üstünde hem de altında bulunan bitki örtüsünde meydana gelebilir. Yer (toprak) yangınları, koşullar bir yüzey yangınına dönüşmesi için elverişli olana kadar devam edebilen, toprağın altında meydana gelen yangınlardır. Yüzey (örtü) yangınları, toprak tabakasının üzerinde bulunan ölü veya kuru bitki örtüsünde meydana gelmektedir. Taç (tepe) yangınları ise ağaçların ve çalılarının tepelerinde ve kanopilerinde³ ortaya çıkmaktadır (<https://nationalgeographic.org>).

Küresel iklim değişikliklerinin de etkisiyle artış eğiliminde olan orman yangınları canlılar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Dünyanın birçok ülkesi yangın felaketine maruz kalmaktadır. Bu durum orman yangınlarını küresel bir afete dönüştürürken orman yangınlarıyla mücadeleyi de öncelikli bir konuma taşımaktadır. Özellikle Akdeniz iklim kuşağında yer alan ülkelerde büyük orman yangınları yaşanmaktadır. Akdeniz Havzası'nın küresel iklim değişikliklerinden en fazla etkilenen alanların başında gelmesi orman yangınlarını tetikleyici bir etki oluşturmaktadır (Flannigan, vd., 2009: 497). Yangınlar sadece bu bölgelerle sınırlı kalmayıp Afrika'dan Asya'ya, Amerika'dan Avrupa'ya birçok ülkede etkili olmaktadır. 2021 yılında dünyanın birçok noktasında meydana gelen orman yangınları, yıllık ortalamaların üzerinde yangınlar olarak kayda geçmiştir (<https://aa.com.tr>). ABD Küresel Değişim Programı'nın 2017 yılında yayınlamış olduğu İklim Bilimi Özel Raporu'na göre orman yangınlarının artış nedenleri arasında havaların daha sıcak olması, kuraklığın artması ve buna bağlı olarak yangın mevsimlerinin uzaması gösterilmektedir (<https://science2017.globalchange.gov>). Bilimsel araştırmalar gelecekte çok daha sıcak iklim koşullarının yaşanacağını buna bağlı olarak yangın sayılarında ciddi artışlar olacağını göstermektedir. Bu durum iklim-yangın ilişkisini daha iyi ortaya koyabilmek ve daha iyi mücadele modelleri geliştirebilmek için çalışmalar yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Gillett vd., 2004: 4).

Küresel Orman Kaynakları Değerlendirmesi raporuna⁴ göre toplam ormanlık alanlar 4,06 milyar hektardır. Bu alanlar dünya kara alanlarının %31'ini oluşturmaktadır (<https://fao.org>). Bununla birlikte ormanların dünya üzerindeki dağılımı homojenlik göstermemektedir. Dünya ormanlarının yarısından fazlası sadece 5 ülkede (Brezilya, Kanada, Çin, Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri) bulunurken ormanların %45'lik kısmı ise tropik alanlarda yer almaktadır.

³Kanopi: Ormandaki ağaçların çoğunun taçlarının bulunduğu ve kalın bir tabaka oluşturduğu katmandır.

⁴Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından 5 yılda bir hazırlanmaktadır.

(<https://unep.org>). Ancak bilimsel araştırmalar dünya ormanlarının 1/3'ünü kaybettiğini göstermektedir. Bir başka deyişle, 6 milyar hektarlık ormanlık alandan 4 milyar hektar orman kalmıştır. Toplam orman kaybının yarısı M.Ö. 8000 ile 1900'e kadar gerçekleşmiş iken geri kalan orman kayıpları geçtiğimiz yüzyılda yaşanmıştır. Yüz yıldan biraz fazla bir sürede dünya dokuz yüz yılda kaybettiği oranda orman kaybetmiştir (Hannah & Roser, 2021: 5). Bu noktada orman kayıplarının beş temel nedeni ortaya çıkmaktadır. Bunlar, 1) Emtia güdümlü ormansızlaşma, ormanların tarım, madencilik veya enerji altyapısı gibi nedenlerle yok olması 2) Kentleşme, ormanların kalıcı olarak kasabalara, şehirlere veya yollar gibi kentsel altyapılara dönüştürülmesi 3) Tarım arazisi açmak için ormanların yok edilmesi 4) Ormancılık ürünleri, sanayide ihtiyaç duyulan hammadde için ormanların kesilmesi 5) Orman yangınları şeklinde sıralanmaktadır (<https://ourworldindata.org>). Curtis ve diğerlerinin (2018) 2001 ve 2015 yıllarını kapsayan araştırmalarına göre küresel orman kayıplarının %23'ü orman yangınları nedeniyle gerçekleşmiştir. Yaşanan iklim değişikliği nedeniyle orman yangınları artarak devam etmektedir. Bilimsel araştırmalar, küresel ısınmanın bu oranda devam etmesi halinde ilerleyen yıllarda orman yangınlarında artışların meydana gelmesini ve daha büyük orman yangınlarının yaşanmasını ön görmektedir. Amazon'dan Kuzey Kutbu'na değin benzeri görülmemiş bir yangın sezonu yaşanmıştır. Dünya Doğayı Koruma Vakfı'nın 2020 yılı Nisan ayında yayınladığı rapora göre dünya genelinde yangın ikazlarının sayısı bir önceki yıla göre %13 artış göstermiştir (<https://wwf.org.co>). Orman yangınlarında meydana gelen küresel ölçekli artış yangınlarla mücadelede yönetişimin küresel, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu kapsamda özellikle orman yangınlarıyla mücadelede tecrübe sahibi olan ülkelerin karşılıklı olarak deneyimlerini paylaşması ve bilgi alışverişinde bulunması ormanların varlığını korumak için önemli bir katkı sağlayacaktır.

5. TÜRKİYE'NİN ORMAN VARLIĞI VE ORMAN YANGINLARI

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından beş yılda bir hazırlanan Küresel Orman Kaynakları Değerlendirmesi 2020 Raporuna göre Türkiye orman varlığı bakımından dünyada 27. sırada yer almaktadır. Türkiye ormanlarının tamamına yakını devletin yetkisi altında olup ormanların çoğunluğu Orman Genel Müdürlüğü'nün (OGM) yetkisindedir. 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 26. maddesinde "...Devlet ormanlarından yapılacak istihsal, Tarım ve Orman Bakanlığınca tespit olunacak esaslar dairesinde ve Amenajman Planlarına göre Devlet tarafından yapılır." hükmü yer almaktadır. Bu hüküm gereğince Türkiye ormanlarının tamamı orman amenajman⁵ planlarınınca yönetilmektedir. İlk amenajman planı 1917 yılında Adapazarı'nda yapılmıştır. Ancak modern anlamda orman amenajman planlarının yapımına 1963 yılında başlanmış olup 1980 yılında orman envanteri çıkarılmıştır. Bu plana göre genel ormanlık alan 20,2 milyon hektar olarak tespit edilmiştir. Bu dönemde ülke yüz ölçümünün %26,1'i ormanlık alanlardan oluşmaktadır. OGM'nin (2021) verilerine göre ise ormanlık alanlar Türkiye yüz ölçümünün %29,4'ünü (22,9 milyon hektar) kaplamaktadır. Geçen süre zarfında binlerce orman yangının yaşanmasına karşın ormanlık alanların %12,6 artış göstermesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Oransal olarak artış yaşanmakla birlikte her yıl binlerce hektar orman kaybının yaşandığı da bir gerçektir. OGM verilerine göre Türkiye'de 2012'den 2021 yılı sonuna kadar olan on yıllık süreçte 27.150 orman yangını çıkmıştır. Bu yangınlarda 226.845 hektar ormanlık alan zarar görmüştür. Bu yıllarda en yüksek yangın sayısı 3.755 yangın ile 2013 yılında gerçekleşirken 2.149 yangın ile en düşük yıl 2014 olmuştur. Yangın sayısı en yüksek olmamakla birlikte yanan ormanlık alan miktarı (139.503 hektar) bakımından son on yılın en büyük yangınlarının 2021 yılında gerçekleştiği söylenebilir (OGM, 2021) Bu kayıpların önüne geçmek ve ormanlık alanların artışı hızlandırmak için yangınları önleyici tedbirlerin artırılması gerekmektedir. Yangınların yanı sıra orman ürünlerinin insan ihtiyaçları için hammadde olarak kullanılması ve orman varlığını tehdit eden diğer insan faaliyetleri de ormanların azalmasına neden olan faktörler arasındadır.

Türkiye ormanları homojenlik göstermemektedir. Ülkenin bazı bölgelerinde ormanlık alanlar daha fazla yer kaplarken bazı bölgeler orman yoksuludur. Türkiye'nin ormanlık alanları büyük oranda Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerinde toplanmıştır. İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ise orman bakımından yoksul bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır. Coğrafi konumu itibarıyla Akdeniz İklim Kuşağı'nda yer alan Türkiye'nin ormanlarının büyük bölümü yangın tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ülkenin toplam ormanlık alanlarının %60'ı birinci ve ikinci derece yangın bölgesi olarak görülmektedir. Dolayısıyla yangınlarla mücadele Türkiye'nin öncelikli konuları arasında yer almaktadır (<https://sbb.gov.tr>).

Türkiye'de orman yangınlarına karşı etkin bir mücadele yürütülmektedir. Bu mücadele orman yangınlarıyla mücadele stratejisi dahilinde işletilmektedir. Bu stratejiye göre öncelikli sıralama; önleme, söndürme ve rehabilitasyon şeklinde belirlenmiştir. Önleme safhası yangın çıkmasına engel olmayı amaçlayan eğitim çalışmalarını, bilinçlendirme faaliyetlerini ve gözlem ve keşif gibi süreçleri bünyesinde barındıran aşamadır. Söndürme safhası ise yangın ihbarının alındığı andan

⁵Orman Amenajmanı: Bir orman işletmesini veya onun ayrıldığı işletme şefliklerini tespit edilen işletme amaçları ve koruma hedeflerine göre planlayan ve planın uygulanmasını izleyen ormancılık bilim dalıdır.

yangın son bulana kadar geçen yangınla mücadele sürecini ifade etmekte olup koordinasyonu önem arz etmektedir. Yangınla mücadele ekiplerinin sevk ve idaresinden mücadeleye dahil olan taraflar arasındaki haber akışının sağlıklı bir şekilde sağlanmasına kadar her aşamasında koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Rehabilitasyon aşaması, zarar gören ormanlık alanların orman vasfına tekrar kavuşturulması için gerekli olan çalışmaların gerçekleştirildiği süreçtir. Bu süreçte ön planda olan faaliyetler arasında ağaçlandırma çalışmaları ve yangına dirençli alanların oluşturulması gelmektedir (<https://tarimorman.gov.tr>). Son yıllarda yaşanan büyük orman yangınlarıyla birlikte OGM yangınlara daha etkili müdahale edebilmek için hem personel sayısında artış sağlamış hem de yangınla mücadele araçlarında yeni teknolojileri kullanmaya başlamıştır (<https://ogm.gov.tr>). Erken müdahale orman yangınlarıyla mücadelede hayati bir öneme sahiptir. Orman Bakanlığı yangınlarla mücadele sürecine yeni teknolojileri dahil ederek kırk dakikaya varan ilk müdahale süresini on iki dakikaya kadar düşürmüştür (<https://tarimorman.gov.tr>). OGM yangınlarla mücadele için hem kapasite artırma çalışmaları yürütmekte hem de farklı kurumlar ile işbirliği yaparak daha etkin bir mücadele stratejisi oluşturmaktadır.

OGM yangınlarla mücadelede yetkili kurumdur ancak, özellikle büyük orman yangınlarıyla mücadelede birçok aktör rol oynamaktadır. 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 69. maddesinde yer alan; "*Orman idaresi, orman yangınlarını önlemek ve söndürmek maksadıyla her türlü hizmeti yapar veya yaptırır.*" ifadesinde de görüldüğü üzere orman idaresi esas yetkili kurum olmakla birlikte farklı kurum ve kişileri orman yangınlarıyla mücadeleye dahil edebilme yetkisine sahiptir. Orman yangınlarıyla mücadelede başta ilgili orman idaresi olmak üzere diğer kamu kurum ve kuruluşları arasındaki koordinasyonu sağlama yetkisi mahallin en büyük mülki idare amirindedir. Bu kapsamda illerde vali ilçelerde ise kaymakam başkanlığında *Orman Yangınlarıyla Mücadele Komisyonu* kurulmaktadır. Orman yangınlarıyla mücadelede gönüllü⁶ kişilerden de faydalanılmaktadır (Orman Kanunu, m.69). Orman yangınlarında civar köy ve kasabalarda yaşayan 18 yaşını doldurmuş 50 yaşını bitirmemiş bütün erkek nüfus yangını söndürmekle mükelleftir. Ayrıca söndürme planlarında hangi köy mükelleflerinin veya hangi askeri birliklerin hangi yangınlara müdahale edeceği belirtilmektedir. Bununla beraber resmi daire, iktisadi devlet teşekkülleri ve belediyelerin yangınların söndürülmesinde kullanılabilecek vasıta, alet ve bilumum malzemenin ne şekilde kullanılacağı da yangın söndürme planlarında yer almaktadır (OGM, 1976: 11-14). Yetkili kurumlar, kuruluşlar ve kişiler kanun ve yönetmeliklerde belirlenmekle beraber ulusal çapta büyük bir orman yangını yaşanması durumunda kamu, özel ve sivil olmak üzere birçok kurum ve kişinin orman yangınlarıyla mücadeleye destek verdiği basında yer alan haberlerde görülmektedir (<https://euronews.com>). Farklı kurumlarla yapılan işbirlikleri orman yangınlarıyla mücadeleye katkı sunmaktadır. Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı Askeri Fabrika ve Tersane İşletme A.Ş. (ASFAT) ile Orman Genel Müdürlüğü arasında imzalanan işbirliği protokolü ile Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı uçak ve helikopterlerin "rezerv güç" olarak kullanılmasına karar verilmiştir (<https://iha.com.tr>). Bu ve benzeri işbirlikleri yangınlarla mücadeleye büyük katkılar sunmaktadır.

6. ÇANAKKALE'NİN ORMAN VARLIĞI VE ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELEDE YÖNETİŞİM

Çanakkale M.Ö. 3000 yılından beri yerleşim yeri olma özelliğini korumaktadır. Çanakkale Boğazı, Anadolu ve Avrupa kıtaları ile Karadeniz ve Akdeniz arasındaki geçişi sağlayan kilit noktalardan bir tanesi olmuştur. Sahip olduğu bu jeostratejik konum, 5 bin yıldır farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Çanakkale'nin önemini ortaya koymaktadır (<https://canakkale.gov.tr>). Tarihi geçmişiyle beraber sahip olduğu orman alanlarıyla da ön plana çıkan Çanakkale, 539.782 hektarlık orman arazisine sahiptir (Atar & Özkal, 2020: 41). Ayrıca Biga Yarımadası'nın en yüksek dağı olan Kaz Dağları'nın bir kısmı da Çanakkale sınırlarında yer almaktadır. Çanakkale il yüz ölçümünün %55'i ormanlık alanlardır (<https://canakkale.ktb.gov.tr>). Türkiye'nin ormanlık alanları ülke kara alanlarının %29'unu oluştururken orman bakımından zengin iller %56 ile %66 arasında ormanlık alana sahiptir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Çanakkale orman bakımından zengin iller arasında yer almaya adaydır. Bu bağlamda Çanakkale'de ormanlık alanların korunması ve orman yangınlarıyla mücadele üzerinde ehemmiyetle durulması gereken konular arasında gelmektedir.

Çanakkale, orman yangınları hassasiyeti yüksek olan illerden bir tanesidir. Subtropikal Akdeniz iklim bölgesinde yer alan Çanakkale genel olarak yarı nemli, yazları ise kurak iklim özellikleri sergilemesi hasebiyle orman yangınlarına karşı hassas nitelik göstermektedir (Türkeş & Altan, 2012: 3). Son yıllarda Türkiye genelinde kuraklıkların artması ve yaşanan iklim değişikliklerine bağlı klimatolojik nedenlerle birlikte orman yangınlarında da artışlar gözlenmektedir.

⁶Gönüllü: Mesleği orman yangını söndürme işçiliği olmayan ve bu görevden dolayı maaş almayan, eğitim, beceri ve donanım olarak profesyonel yangın söndürme işçiliği imkân ve kabiliyetlerine sahip olan, orman yangını çıktığında kendi meşguliyetini bırakıp, emir komuta zinciri içinde yangına müdahale eden ve yangın sonrası kendi meşguliyetine dönen 18 yaşını bitirmiş kişiyi ifade eder. Gönüllü olabilmek için aranan şartlar "*Orman Yangınlarıyla Mücadelede Görev Yapan Gönüllüler Hakkında Yönetmelik*" ile belirlenmiştir.

Tablo 1: 2013-2019 yılları arasında Çanakkale’de çıkan orman yangınları

YIL	ADET	HEKTAR
2013	33	538,07
2014	23	14,76
2015	17	8,40
2016	48	111,46
2017	40	316,54
2018	50	127,20
2019	74	238,60
TOPLAM	285	1355,03

Kaynak: <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler>

Tablo 1’de Çanakkale ilinde 2013 – 2019 yılları arasında meydana gelen orman yangınları ve zarar gören orman alanları yer almaktadır. 2014 ve 2015 yılları dışında genel olarak yangın sayılarında ve yanan alan miktarında bir artış görülmektedir. Bu durum birçok değişkenle açıklanabilir. Yangının meydana geldiği günün hava koşulları başta olmak üzere, ormandaki yanıcı madde yoğunluğu ve yangın başlatıcı nedenlerin varlığı gibi faktörler etkili olmakla birlikte Çanakkale’nin subtropikal iklim kuşağında yer alması da yangınların sayısını ve zararını artırmıştır.

Orman yangınlarında yaşanan artışlar nedeniyle yangınlarla mücadelede yönetim odaklı bir mücadele sürecinin işletilmesi önem arz etmektedir. En basit ifadeyle “*birlikte yönetmek*” olarak tanımlanabilecek yönetim, farklı kurum ve kuruluşları sürece dahil ederek sorunlara çözüm arayışını yansıtmaktadır. Özü itibarıyla karar vericileri ve karardan etkilenecek olan tarafları bir araya getirmek ve birlikte karar almak anlayışına dayanan yönetim yaklaşımı, bu çalışmada orman yangınlarıyla mücadeleye katkı sunacak mekanizmaların birlikteliği üzerinden okunmaktadır. Bu çerçevede orman yangınlarıyla mücadele konusunda da mücadeleye katkı sunacak kurum ve kuruluşlarla birlikte hareket edilerek daha hızlı ve daha verimli sonuçların alınabilmesi potansiyeli ortaya konmuştur. Çanakkale’de son yıllarda yaşanan büyük yangınlar değerlendirildiğinde Orman Yangınlarıyla Mücadele Komisyonu’nun Vali başkanlığında toplanarak kararlar aldığı görülmektedir. Valinin başkanlık ettiği komisyonda, Orman Bölge Müdürü, Belediye Başkanı, Boğaz ve Garnizon Komutanı, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanı, İl Emniyet Müdürü, İl Jandarma Komutanı ve kamu kurumlarının temsilcileri yer almaktadır. Komisyon toplantılarında, orman yangınlarıyla mücadelede yapılması gereken çalışmalar, alınacak önlemler ve kurumlar arası koordinasyonun gerekliliği gibi konular tartışılarak kararlar alınmaktadır (<https://canakkale.gov.tr>).

Komisyon, yangınlarla ilgili idari bir mekanizma hüviyetinde iken orman yangınlarıyla mücadele eden ekipler mücadelenin en önemli aktörlerindendir. Çanakkale Orman Bölge Müdürlüğü’nün (OBM) resmi internet sitesinde yer alan haberler ve duyurular orman yangınlarıyla ilgili istatistiki bilgiler içermekle birlikte meydana gelen yangınlarla ilgili ulusal ve yerel basında çokça haber yer almaktadır. Basında yer alan haberler incelendiğinde; 23 Temmuz 2022 tarihli Habertürk internet sitesinin haberine göre Ezine ilçesine bağlı Derbentbaşı Köyü’nde meydana gelen orman yangınına OBM ile birlikte belediyeye ait araçların birlikte müdahale ettiği belirtilmektedir (<https://haberturk.com>). Anadolu Ajansı’nın 26 Temmuz 2022 tarihli haberinde ise Bayramiç ilçesinde meydana gelen bir orman yangınına müdahaleye OBM ekipleriyle birlikte köylülerin de katıldığı ifade edilmiştir (<https://aa.com.tr>). 7 Ağustos 2022 tarihli başka bir haberde OBM’ye bağlı ekiplerin yanı sıra çevre belediyelerden ve farklı kurumlardan oluşan ekiplerin orman yangınına müdahale ettiği bilgisi yer almaktadır (<https://ensonhaber.com>). Yangının meydana geldiği ormanlık alanlara dair bu ve benzeri haberler basında sıklıkla yer almaktadır. Bununla beraber Orman Yangınlarıyla Mücadele Komisyonu’nun düzenlediği koordinasyon toplantılarına dair haberlerde basında kendisine yer bulmuştur (<https://canakkalegundem.net>; <https://canakkale.bel.tr>). Bu bağlamda orman yangınlarıyla mücadele de yönetişimin varlığından söz edilebilir. Ancak koordinasyon kurullarının işleyişi ve saha ekiplerinin farklı kurumlardan bir araya gelerek mücadele gerçekleştirmesi usulleriyle tezahür eden yangın yönetişi, yönetim kavramın muhtevası ve felsefesini yeterli düzeyde yansıtmamaktadır.

7. SONUÇ

Orman yangınları, ekolojik yenilenmenin sağlanmasında doğal bir adım olarak görülmektedir. Ancak insan faaliyetleri sonucu meydana gelen yangınlar ekolojik dengeyi bozmuş, milyarlarca hayvanın ölümüne, habitat ve doğanın tahribatına, binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Orman yangınlarının sayı ve hasar olarak artması insanlık için büyük bir tehdit unsuru taşımaktadır. İnsanoğlu sürdürülebilirlik arayışından uzaklaştığı sürece orman yangınlarıyla mücadele etmek ve çözüm önerileri geliştirmek zorunda kalacaktır. Orman yangınlarıyla mücadelede yerel yönetimler temel aktörlerden biridir. Fakat, yerel yönetimler yangınla mücadele sürecinde yeterli düzeyde yer alamamaktadır.

Yönetişim, aktörler arası koordinasyonun zayıf olması, mali kaynakların yetersizliği, ekipman eksikliği ve gönüllü katılımın istenilen düzeyde olmaması gibi nedenlerden dolayı kısıtlı kalmaktadır. Orman yangınlarıyla mücadelede köy muhtarları, belediyeler ve sivil toplum örgütlerinin işbirliği hasarın azaltılmasında önemli katkılar sunmaktadır.

Orman yetkilileri, politika yapımcılar, uygulayıcılar, ilçe ve yerel düzeydeki idari yetkililer, personeller, STK'lar gibi çeşitli paydaşların etkileşim, toplantılar, çalıştaylar vb. yoluyla eksiklikleri ve aksaklıkları göz önünde bulundurarak yangınla mücadele stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir. Orman yangınlarıyla mücadele Çanakkale’de yerel politikaların uygulanmasında ve planlamaların gerçekleştirilmesinde eksiklikler bulunmaktadır. Bu noktada orman yangını yönetişiminin nasıl gerçekleştiği konusu yeteri kadar açık değildir. Bu kapsamda, orman yangınları ile mücadelede kurumsal mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Geleneksel yöntemlerle salt yardımlaşma ekseninde yürütülen faaliyetler yangına meyilli Çanakkale gibi illerde istenilen çıktılar vermemektedir. Özellikle yangın riski yüksek olan illerde ve bölgelerde orman yangınlarıyla ilgilenecek ayrı bir kuruluşun varlığı sonuç odaklı yaklaşımın gerçekleşmesine hizmet edecektir.

Tarım ve Orman Bakanlığı yerel düzeyde insan kaynaklarının yeteneklerini geliştirmelidir. Merkezi hükümet, ormanları daha iyi yönetmek için yerel paydaşlarla birlikte çalışmalıdır. Tarım ve Orman Bakanlığı yerel aktörlerin yangını önleme ve kontrolüne ilişkin politikaların oluşturulmasına katılımını sağlamak için planlama faaliyetleri yürütmelidir. Ormanların yoğun olduğu Çanakkale gibi illerde ormanlara yönelik tehlikelere karşı hazırlık aşamasında ilgili kurumların kaynaklarının, insan kaynaklarının ve altyapı imkanlarının tespit edilmesi amaçlanmalıdır.

Türkiye dahil pek çok ülkede orman yangınlarıyla mücadelede temel vurgu fiziki yangına müdahale konusuna yapılmaktadır. Bunun yanında aktörlerin yangınları azaltma, yangınlara hazırlıklı olma, yangınlarla mücadele etmede insan kaynaklarının geliştirilmesi, toplumsal bilincin artırılması ve farkındalık yaratılması gibi konularda var olan çabalarının artırılması gerekmektedir. Nitekim vatandaşların ormanlardan belirli aralıklarla uzaklaştırılmasından ziyade ormanların ekosistem için gerekliliği ve sosyal yaşama olan katkısı gibi hususlar ekseninde sadece ilkokullar düzeyinde değil toplumun her kesiminde ve düzenli olarak faaliyetlerin yürütülmesi gerekmektedir. Söz konusu ormanlar olduğunda gönüllü faaliyette bulunacak vatandaşların sadece ormanların korunmasında ve yangınla mücadelede değil ormanlarla ilgili bilincin ve farkındalığın artırılmasında aktif rol alması sağlanabilir. Gerek yerel gerekse de ulusal aktörlerin bu meyanda teşvik mekanizmaları oluşturmaları ve gerekli bilgilendirmeleri yapmaları kısa vadede olmasa da orta ve uzun vadede önemli çıktılar sağlayabilir. Bir başka deyişle yerel aktörlerin orman yangını yönetimine rolleri doğrultusunda dahil edilmeleri gerekmektedir.

Orman yangınları ile ilgili verilerin bilimsel yaklaşımlar çerçevesinde derlenmesi gerekmektedir. Orman yangınları ile ilgili toplanan veriler yapay zeka destekli algoritmalarla daha hızlı şekilde bilgi haline getirilirken aktörlerin elini güçlendirmektedir. Yerel düzeyde bu verilere ulaşmanın zorluğu ise ayrı bir sorun alanını oluşturmaktadır. Ayrıca orman yangınlarıyla mücadelede yapay zeka teknolojilerinden yararlanılarak politika önerilerinde de bulunulabilir.

Orman yangınlarını çıkartan kişilerin tespit edilmesinde en etkili yöntemlerden biri yerel toplulukların güvenliğini kazanmaktır. Ayrıca sabotaj ihtimalini göz önünde bulundurarak ormanlık bölgelere gidiş geliş güzergahlarındaki plaka tanıma sistemleri ve kent güvenlik sistemleri aktif olarak kullanılmalıdır. Yangın riskinin yüksek olduğu yerlerde turizm gibi insan etkisini arttıracak yatırım ve eylemlerden kaçınmak, yerleşim yerleriyle orman alanlarının yakın olduğu yerlerde tampon bölgeler oluşturmak ormanların korunmasına katkı sağlayacaktır.

İllerde kurulan Orman Yangınlarıyla Mücadele Komisyonlarının yapısı incelendiğinde üyelerinin kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticilerinden oluştuğu görülmektedir. Bu kurullara; orman yangınlarıyla mücadelede kullanılacak ekipman ve araçların üretimini yapan sektör temsilcilerinin, orman yangınlarıyla mücadeleye “gönüllü” kimliğiyle katılanlardan seçilecek temsilcilerin ve orman yangınlarıyla mücadelede aktif görev alanlar arasından temsilcilerin dahil edilmesi komisyonların işleyişine pozitif katkı sağlayacaktır. Orman Bölge Müdürlüğü’nün resmi internet sitesinde yangınlarla ilgili haberlere yeterli düzeyde yer verilmemektedir. Meydana gelen yangınların büyüklüğü, zarar gören alanlarla ilgili nicel veriler ve yangınlara müdahalenin ne şekilde gerçekleştiğine dair veriler, resmi kaynaklardan çok ulusal basındaki haberlerde yer almaktadır. Sağlıklı ve doğru verilere ulaşabilmek için resmi kurumların, şeffaf bir biçimde bu tür verileri yönetim sürecinin aktörleriyle paylaşmaları gerekmektedir. Son olarak, çalışmanın odak noktası yangınlarla mücadele olmakla beraber, ormanlardan yararlanılırken sürdürülebilirlik ilkesi gözetilerek ormancılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi de en az orman yangınlarıyla mücadele kadar önem arz etmektedir. Bu bağlamda ormanları tehdit eden tüm faaliyetlerin değerlendirildiği genel bir koruma politikasının hayata geçirilmesi ve işlerlik kazanması orman ekosisteminin devamlılığı açısından değer taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AGUILAR, S. & MONTIEL, C. (2011). The challenge of applying governance and sustainable development to wildland fire management in Southern Europe. *Journal of Forestry Research*, 22 (4), 627-639, DOI 10.1007/s11676-011-0168-6.
- AKYOL, İ. T. (2018). Desantralizasyon ve İyi Yönetişim. M. Karakaş, S. Karatepe & F. Benli (Ed.), *Siyasal, Ekonomik ve Entelektüel Boyutlarıyla İyi Yönetişim* (181-200), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- ANADOLU AJANSI (2021). Dünya Geneline Orman Yangınları İle Mücadele Devam Ediyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-geneline-orman-yanginlari-ile-mucadeledevam-ediyor/2329068> (20.09.2022).
- ATAR, D. & ÖZKAL, M. K. (2021). Türkiye Orman Varlığı, Orman İdaresi ve Planlaması Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- CLIMATE SCIENCE SPECIAL REPORT (2017). Droughts, Floods and Wildfire, Fourth National Climate Assessment, Volume:1, <https://science2017.globalchange.gov>, (21.09.2022).
- COPEES-GERBITZ, K., HAGERMAN, S. M. & DANIELS, L. D. (2022). Transforming fire governance in British Columbia, Canada: an emerging vision for coexisting with fire. *Regional Environmental Change*, 22 (48), <https://doi.org/10.1007/s10113-022-01895-2>.
- CURTIS, P. G., SLAY, C. M., HARRIS, N. L., TYUKAVINA, A. & HANSEN, M. C. (2018). Classifying Drivers of Global Forest Loss. *Science*, 361 (6407), 1108-1111.
- ESSEN, M., MCCAFFREY, S., ABRAMS, J. & PAVEGLIO, T. (2022). Improving Wildfire Management Outcomes: Shifting the Paradigm of Wildfire from Simple to Complex Risk. *Journal Environmental Planning and Management*, 1–19, DOI: 10.1080/09640568.2021.2007861.
- EUROPEAN COMMISSION (2021). *Land-based wildfire prevention: Principles and experiences on managing landscapes, forests and woodlands for safety and resilience in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EUROPEAN COMMISSION (2018). *Forest Fires — Sparking firesmart policies in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EUROPEAN COMMISSION (2016). *Supporting decentralisation, local governance and local development through a territorial approach*. Tools and Methods Series, Directorate-General for International Cooperation and Development European Commission, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FAO. (2020). Global Forest Resources Assessment 2020: Main Report, Rome. <https://www.fao.org/3/ca9825en/ca9825en.pdf>, (15.09.2022).
- FLANNIGAN M. D., KRAWCHUK M. A., DE GROOT W. J., WOTTON B. M. & GOWMAN L. (2009). Implications of Changing Climate For Global Wildland Fire. *International Journal of Wildland Fire* 18, 483–507.
- FLEMING, C. J., MCCARTHA, E. B. & STEELMAN, T. A. (2015). Conflict and Collaboration in Wildfire Management: The Role of Mission Alignment. *Public Administration Review*, 75 (3), 445-454.
- GILLET N. P., WEAVER, A. J., ZWIERS, F. W., FLANNIGAN M. D. (2004). Detecting the Effect of Climate Change on Canadian Forest Fires, *Geophysical Research Letters*, vol. 31, 118211, 1-4.
- GILLSON, L., WHITLOCK, C. & HUMPHREY, G. (2019). Resilience and fire management in the Anthropocene. *Ecology & Society*, 24 (3): 14.
- GRAHAM, J., AMOS, B. & PLUMPTRE, T. (2003). *Principles for Good Governance in the 21st Century*. Policy Brief No. 15, Ottawa, Ontario: Institute On Governance.
- GÜZELSARI, S. (2004). Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları. K. Öktem & U. Ömürgönülşen (Ed.), *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları* (85-137), Ankara: İmaj Yayınevi.
- HANNAH, R., ROSER, M. (2021). Forests and Deforestation, Our world in Data, <https://ourworldindata.org/deforestation#citation>, (30.09.2022).
- KALKINMA BAKANLIĞI (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ormancılık ve Orman Ürünleri Çalışma Grubu. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/04/Ormancilik_ve_Orman_UrunleriCalismaGrubuRaporu.pdf, (18.09.2022).

- MEZA, O. (2015). From Local Government to Local Governance. *Journal of Public Governance and Policy*. 1 (1), 5-22.
- MILLER, B. A., YUNG, L., WYBORN, C., ESSEN, M., GRAY, B. & WILLIAMS, D. R. (2022). Re-Envisioning Wildland Fire Governance: Addressing the Transboundary, Uncertain, and Contested Aspects of Wildfire. *Fire*, 5 (2), 49, <https://doi.org/10.3390/fire5020049>.
- NIKOLAKIS, W. & ROBERTS, E. (2021). Wildfire governance in a changing world: Insights for policy learning and policy transfer. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*, 1-21, DOI: 10.1002/rhc3.12235.
- O'DRISCOLL, D. (2018). Demand for Good Local Governance. Helpdesk Report, https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/14254/396_Demand_for_Good_Local_Governance.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (02.09.2022).
- OSBORNE, D. T. & GAEBLER, T. (1992). *Reinventing government: how the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*. USA: Penguin Books.
- ÖZDEN, S. (2020). *İtfaiyeciler İçin Orman Yangınları*, Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, Yayın No:53, Ankara
- ROENG TAM, S. & AGUSTIYARA, A. (2022). Collaborative governance for forest land use policy implementation and development. *Cogent Social Sciences*, 8 (1), 2073670, DOI: 10.1080/23311886.2022.2073670.
- SOBACI, M. Z. (2007). Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 219-235.
- TADESSE, E. & SEBOKO, B. (2013). Training Manual On: Forest/Wildland Fire Prevention and Control for Sustainable Forest Management. https://www.forestcarbonpartnership.org/sites/fcp/files/fcpdocs/2015/October/Forest%20Fire_Manual.pdf, (14.09.2022).
- TÜRKEŞ, M. & ALTAN, G. (2012). Çanakkale’nin 2008 Yılı Büyük Orman Yangınlarının Meteorolojik ve Hidroklimatolojik Analizi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10 (2), 195-218.
- UNITED NATIONS (2009). *Local Governance and Decentralization*, https://www.undp.org/?utm_source=EN&utm_medium=GSR&utm_content=US_UNDP_PaidSearch_Brand_English&utm_campaign=CENTRAL&c_src=CENTRAL&c_src2=GSR&gclid=Cj0KCQjw4omaBhDqARIsADxULuV3tvdfAIudEniCZ7ZYzrVAs5ByyJshxa9iH6iFL4qhm0g_1fF_2oQaAu9bEALw_wcB, (15.09.2022).
- UNITED NATIONS (1992). Agenda 21. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>, (18.09.2022).
- UN ENVIRONMENT PROGRAMME (2020). The State of The World’s Forests, <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/32473/WF20BEN.pdf?sequence=1&isAllowed=y#:~:text=More%20than%20half%20of%20the,boreal%2C%20temperate%20and%20subtropical%20domains>, (12.09.2022).
- UNESCAP (2009). What Is Good Governance?. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 1-3.
- WILSON, R. H. (2000). Understanding Local Governance: An International Perspective. *Administração Pública*, 40 (2), 51-63.
- ORMAN YANGINLARININ ÖNLENMESİ VE SÖNDÜRÜLMESİNDE GÖREVLİLERİN GÖRECEKLERİ İŞLER HAKKINDA YÖNETMELİK, Bakanlar Kurulu Karar Tarihi: 10.9.1976, Resmi Gazete Yayın Tarihi: 09.10.1976.
- 6831 SAYILI ORMAN KANUNU, Kabul Tarihi: 31.08.1956, Resmi Gazete Yayın Tarihi: 08.09.1956, Sayı: 9402.
- ÇANAKKALE İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ, <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70467/cografya.html> (02.10.2022).
- ÇANAKKALE’DE ÇIKAN ORMAN YANGINI KONTROL ALTINA ALINDI (2022). <https://www.ensonhaber.com/gundem/canakkalede-cikan-orman-yangini-kontrol-altina-alindi> (03.10.2022)
- ÇANAKKALE’DE ÇIKAN ORMAN YANGININA MÜDAHALE EDİLİYOR, (2022). <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/canakkalede-cikan-orman-yanginina-mudahale-ediliyor/2646253> (03.10.2022).
- ÇANAKKALE’DE ORMAN YANGININA MÜDAHALE, (2022). <https://www.haberturk.com/canakkale-de-orman-yanginina-mudahale-ediliyor-3479658> (02.10.2022).

- ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELE, <https://www.ogm.gov.tr/tr/orman-yanginlariyla-mucadele>, (05.09.2022).
- ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELEDE REZERV GÜCE YERLİ VE MİLLİ DESTEK, <https://www.iha.com.tr/haber-ormanyanginlariyla-mucadelede-rezerv-guce-yerli-ve-milli-uretim-destegi-1080178/> (03.10.2022).
- ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2021), 2020 Türkiye Orman Varlığı, Ankara. Ormanlara İlk Müdahale 15 Dakikada Yapılıyor, <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5325/Orman-Yanginlarina-Ilk-Mudahale-15-DakikadaYapiliyor>, (03.10.2022).
- YANGIN BÖLGELERİNDE HALK SEFERBER OLDU, (2021). <https://tr.euronews.com/2021/08/03/yang-n-bolgelerinde-halk-seferber-oldu-sonuna-kadar-buradayiz>, (05.09.2022).
- 2021 YILI ÇANAKKALE İLİ ORMAN YANGINLARI İLE MÜCADELE KOORDİNASYON TOPLANTISI, <http://www.canakkale.gov.tr/2021-yili-canakkale-ili-orman-yanginlari-ile-mucadele-koordinasyon-toplantisi> (12.10.2022).
- <http://www.canakkale.gov.tr/> (12.10.2022).
- <https://iog.ca/what-is-governance/>, (10.09.2022).
- <https://ourworldindata.org/deforestation>, (01.10.2022).
- https://thehaguepeace.org/site/whatcauseswildfires/?gclid=CjwKCAjwv4SaBhBPEiwA9YzZvFPK96FP_BEufFipnOwMVcBt2UQV-g9cj0fWXqVy5T4YyT8gMcwYmhoCHCAQAvD_BwE, (08.09.2022).
- <https://www.fao.org/forestry/27221-06293a5348df37bc8b14e24472df64810.pdf>, (11.09.2022).
- <https://www.gdrc.org/u-gov/global-neighbourhood/chap1.htm>, (09.09.2022).
- <https://www.wwf.org.co/en/?364633/Increasing-forest-fires-are-a-crisis-for-the-planet>, (01.10.2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB Ülkelerinde Akıllı Kent Uygulamaları ve Çanakkale İli Üzerine Bir Değerlendirme

Salih Ziya KUTLU¹, Didem SAYGIN²

1. GİRİŞ

Akıllı kent kavramı, özellikle son 30 yılda bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber kentler açısından oldukça önem kazanmaya başlamıştır. İnovasyon, sürdürülebilirlik, çevresel gelişme, ekonomik büyüme gibi kavramlar, yaşam kalitesinin artırılması isteği ile birlikte kentlerin ana konusu olmuştur. Her bir kentin kendi içerisinde farklı bir dinamiği vardır ve yapı olarak farklılıklar gösterir. Yoğun kentleşme süreci de kentlerde vatandaşlara sunulan hizmetlerin ve yaşam kalitelerinin artırılmasını gündeme getirmiştir. Bu açıdan akıllı kent kavramı son dönemde birçok kentin odak noktası haline gelmiştir. Her sene kentlerde yaşayanların sayısında ciddi bir artış olmaktadır ve bu durum da kentlerdeki olağan hayat akışını yavaşlatmaya başlamıştır. Hem yönetimler hem de vatandaşlar için akıllı teknolojiler, yaşanan sorunlara çözüm olması adına sıklıkla başvurulmuş uygulamalar olmuştur.

Akıllı kent uygulamalarının başarılı örneklerine daha çok Avrupa Birliği ülkelerinde rastlanmaktadır. Barcelona, Paris, Amsterdam, Londra gibi kentler hem bir turizm merkezi olmaları hem de başarılı akıllı kent uygulamalarıyla gündemdedir. Londra şehri sürdürülebilirlikle ön plana çıkarken, Kopenhag çevre ve yenilenebilir enerji konusunda ön plana çıkmaktadır. Barcelona ise kendi kendine yetebilen enerji tesisleri ve vatandaşlara yönelik ücretsiz ağ bağlantılarıyla akıllı kent uygulamalarını derinleştirmektedir. Bu açıdan, kentlerin akıllı kent programlarının ve buna yönelik projelerinin kentlerin/ülkelerin dinamiklerine göre değişiklik gösterdiğini söylemek yerinde olacaktır.

Türkiye’de de akıllı kent kavramı, dünyaya paralel şekilde giderek popüler konulardan biri haline gelmiştir. Hem merkezi düzeyde hazırlanan kalkınma planı, strateji belgesi, eylem planı gibi belgeler ve bu belgelerde yer alan hedefleri gerçekleştirmek için uygulamaya konulan e-devlet vb. projeler hem de yerel düzeyde akıllı teknolojileri kullanarak kentlerin sorunlarını çözmeye yönelik olarak hayata geçirilen faaliyetler konunun önemi göstermektedir.

Çalışmanın amacı, Çanakkale ilinde akıllı kent olma adına gerçekleştirilen faaliyetleri değerlendirmektir. Bu amaçla çalışmada öncelikle akıllı kent kavramı ele alınacak, daha sonra ise kavramın Türkiye’de nasıl ele alındığı hem politika belgeleriyle teorik açıdan, hem de yerel yönetimlerin uygulama örnekleriyle pratik açıdan değerlendirilecektir. Daha sonra Avrupa Birliği özelinde kavramın ele alınışı ve başarılı uygulama örneklerine değinilecektir. Son olarak ise, örnek olarak seçilen Çanakkale ilinde, akıllı kent olma yolunda gerçekleştirilen faaliyetlere yer verilecektir.

2. AKILLI KENT KAVRAMI

Dünya nüfusu içinde kentlerde yaşayanların oranı 1960’ta %33,6’iken, bu oran günümüzde %55,7’ye yükselmiştir (World Bank, Urban Population, t.y.). 2050 yılında ise bu oranın %68’e ulaşacağı tahmin edilmektedir (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2018). Dünyaya paralel şekilde Türkiye’de de kentli nüfus oranı geçmişten günümüze artmaktadır. 1960 yılında Türkiye’nin kentsel nüfusu %31,52 iken bu oran 2019’da %75,63’e yükselmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kentsel-Kırsal Nüfus Oranı, t.y.). 2050 yılında ise ülke nüfusunun 100 milyona yaklaşacağı (Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı Haber Bülteni, Sayı: 13140, 2012) ve kentsel nüfusun ise toplam nüfusun %80’ini oluşturacağı tahmin edilmektedir (Gerçek vd., 2011:45).

Dünyada ve Türkiye’de kentlerin büyümesi, kentsel nüfus oranının artması, vatandaşların hizmet beklentilerinin değişmesi gibi nedenler kentlerin mevcut sorunlarının yanında gelecekte daha çeşitli sorunlarla da karşı karşıya kalabileceğini göstermektedir. Kentlerin daha dengeli bir şekilde gelişmesini sağlamak ve kentlerde yaşanan sorunlara

¹Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, email: ziyakutlu@comu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-0450-5757.

²Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, email: didemsaygin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2832-351X.

çözüm üretmek amacıyla farklı büyüklükteki kentler için Sakin Kent (Cittaslow), Marka Kent, Kompakt Kent, Sürdürülebilir Kent, Ekolojik Kent, Dirençli Kent, Küresel Kent, Girişimci Kent, Güvenli Kent, Yeşil Kent vb. kent modellerinin son dönemlerde giderek daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Akıllı Kent kavramı da (Kablolu Kent, Sanal Kent, Bilgi Kenti, Dijital Kent, Akıllı Topluluk, Öğrenen Kent) (Cocchia, 2014: 31-32) kentlerde yaşanan sorunlara karşı çözüm önerisi olarak sunulan yaklaşımlardan biridir.

Akıllı kent kavramı yeni bir kavram olmamasına rağmen kavrama ilişkin literatür incelendiğinde birden fazla tanım yapıldığı görülmektedir. Kavramın kökenleri 1990'ların sonunda şehir planlama alanında ortaya çıkan Akıllı Büyüme kavramına dayandırılıyor olsa da kavram 2000'lerle beraber bir evrim geçirmiş, özellikle kentsel planlama, kentsel gelişim, kentsel hizmet sunumu vb. alanlarda bilgi teknolojilerinin ve teknoloji tabanlı yeniliklerin kullanılması anlamlarını karşılayacak şekilde, özellikle teknoloji şirketleri tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Harrison & Donnelly, 2011: 2-3).

Akıllı kent, kentlerde yaşayan insanların yaşam kalitesini arttırmak için sürdürülebilir kalkınma ilkelerini ve bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanan kentler olarak tanımlanabilir (Bakıcı vd., 2013: 137). Başka bir tanıma göre akıllı kent, teknolojinin ve kaynakların akıllı ve koordineli şekilde kullanılmasıyla oluşturulan yaşanabilir ve sürdürülebilir kentlerdir (Barrionuevo vd., 2012: 50). Giffinger, Fertner, Kramar ve Meijers'e (2008: 10-11) göre akıllı kent bağımsız ve bilinçli vatandaşların kararları üzerine inşa edilmiş ekonomi, toplum, yönetim, hareketlilik, çevre ve yaşam konularında iyi performans gösteren kentlerdir. Hall'a (2000: 1) göre ise akıllı kent, kentte yer alan tüm önemli altyapı unsurlarının birbirine entegre edildiği ve koşullarının izlendiği, kaynakların verimli şekilde kullanıldığı, vatandaşlara sunulan hizmet kalitesinin artırıldığı kentlerdir. Kısaca akıllı kent, kentsel hizmet sunumunun iyileştirilmesi için teknolojinin kullanıldığı ve daha bütünsel bir yaklaşımın benimsendiği kenttir (World Bank, 2016: 1).

Akıllı kentin temel unsurları Akıllı Toplum, Akıllı Yönetişim, Akıllı Ekonomi, Akıllı Hareketlilik, Akıllı Çevre ve Akıllı Yaşam olmak üzere altı başlık altında toplanabilir (Giffinger vd., 2008: 12).

Akıllı toplum, esnekliğin, yaratıcılığın, hoşgörünün, kozmopolitliğin, kamusal yaşama katılımın ve sosyal sermayenin kalite düzeyinin yüksek olduğu bir toplumu ifade etmektedir (Vanolo, 2014: 887). Toplumun akıllı kent uygulamalarını benimsemeleri ve bir kullanıcı olarak onlardan yararlanmaları akıllı kent sürecinin başarısını doğrudan etkileyen önemli bir unsurdur. Akıllı, eğitilmiş ve bilgili bir insan topluluğu sadece akıllı kent sürecinin değil aynı zamanda kentin ekonomik gelişiminin de önemli bir parçası haline gelecektir (Castelnovo vd., 2015: 729). Dolayısıyla sosyal ve beşerî sermayenin varlığı akıllı kent olmak adına önemli unsurlardan bir tanesini ifade etmektedir (Giffinger vd., 2008: 12).

Akıllı yönetim, akıllı kent kavramının temelidir (Belissent, 2011). Kavram vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı, yönetim sistemlerinin şeffaflığı, insanların kamu hizmetlerine ulaşımı ve belirlenen siyasi stratejilerin kalitesiyle ilgilidir (Vanolo, 2014: 887). Akıllı yönetim uygulamalarının var olduğu bir kentin temel özellikleri; e-yönetişim, e-demokrasi uygulamalarının kullanılması; kamu hizmetlerinin etkili ve verimli şekilde sunulması; katılımcı karar alma, planlama, bütçeleme, uygulama ve izleme mekanizmalarının oluşturulması; sürdürülebilir kentsel gelişim stratejisinin hazırlanması ile kamu sektörü, özel sektör ve üniversite arasındaki işbirliğinin varlığıdır (Kumar & Dahiya, 2017: 16). Akıllı kent kapsamında gerçekleştirilen çalışmaların insan merkezli olduğu iddia edilse de bilgi iletişim teknolojilerine çok fazla odaklanıldığı, insanların ve kentteki diğer paydaşların değer üretme kapasitesinden yeterince yararlanılmadığı ifade edilebilir. Yurttaşların akıllı kente ilişkin karar alma süreçlerinde ve uygulamalarında yer almaları yerel demokrasi ve yönetim için önemli birer unsurdur (Köseoğlu, 2019: 37).

Akıllı ekonomi, kentin rekabet gücünü arttıracak (Lombardi vd., 2012: 139) yenilikçi, üretken, girişimci, esnek ve yeni koşullara uyum sağlayabilen bir işgücü piyasası ve kentte yer alan ticari markaları içermektedir (Giffinger vd., 2008: 12). Akıllı ekonomi uygulamaları üretim, dağıtım ve tüketim konularında özel sektör, üniversiteler ve vatandaşlar arasında kurulacak ağ ekonomileri aracılığıyla yeni işbirliği modelleri önermektedir (Galperina vd., 2016: 308).

Akıllı hareketlilik, yerel ve uluslararası ulaşımın bilgi iletişim teknolojileri altyapısı kullanılarak oluşturulan sürdürülebilir ve güvenli ulaşım sistemleri aracılığıyla sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Albino vd., 2015: 13). Akıllı hareketlilik kavramına yönelik gerçekleştirilen pek çok uygulama motorizasyonun artmasını ve kentsel yol ağının genişletilmesini teşvik etmiş olsa da hareketlilik kavramıyla kastedilen sadece ulaşım altyapısının geliştirilmesi değil, hareketin önündeki sosyal, ekonomik, politik ve fiziksel kısıtlamaların kaldırılması, başka bir ifadeyle araç hareketliliği dışında insan hareketliliğine de odaklanılmasıdır (United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT), 2013: 3).

Akıllı çevre, sürdürülebilir kaynak yönetimi, çevre kirliliği ve sera gazı emisyon miktarlarının azaltılması ve ekosistemin korunması olarak tanımlanmaktadır (Colldahl vd., 2013: 21). Akıllı kent doğal kaynakların, biyolojik çeşitliliğin ve kentteki ekolojik sistemin korunduğu yeşil ve temiz bir kenttir (Kumar & Dahiya, 2017: 14).

Yaşam kalitesiyle ilintili olan *Akıllı yaşam* kavramı, kentte yaşayan kişilere kültürel imkanlar, kaliteli sağlık hizmeti, uygun barınma koşullarının sağlandığı; bireysel güvenliği sağlanmaya yönelik mekanizmaların kurulduğu; kentteki turistik tesislerin ve eğitim tesislerinin çekiciliğinin sağlandığı, kentte yaşayanlar arasında sosyal uyumun/dayanışmanın sağlandığı bir kenti ifade etmektedir (Giffinger vd., 2008: 10-12). Kamu güvenliği ve suçla mücadelenin sağlanmasına yönelik kamera ya da sesli takip sistemlerinin kurulması, kentte yaşanabilecek ve acil müdahaleyi gerektirecek afet ya da krizlere yönelik eğitim, bilgilendirme, acil müdahale vb. konularda çalışmalar yapılması, kenti ziyaret edecek turistlerle çeşitli yollarla iletişim kurulması akıllı yaşam ilkesinin hayata geçirilmesindeki örnek uygulamalardır (Varol, 2017: 55).

Akıllı kent kavramına ilişkin yapılan tanımlamalar ve akıllı kentin unsurları birlikte değerlendirildiğinde, bir kenti akıllı hale getirmek için sadece teknolojinin çeşitli hizmetlerin sunumunda kullanılmasının yeterli olmadığı görülmektedir. Akıllı kente ilişkin uygulanacak politikaların kentteki tüm aktörleri içine alacak şekilde çok paydaşlı ve birden fazla hizmeti/sektörü kapsayacak şekilde geniş kapsamlı olarak hazırlanması sürecin daha sağlıklı bir şekilde ilerlemesini sağlayacaktır (Uçar vd., 2017: 1796).

2.1 Akıllı Kentlerin Avantajları – Dezavantajları

Bir kentin sosyal sermayeye, altyapıya ve teknolojiye yapmış olduğu yatırımlar katılımcı yönetim uygulamalarını, sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı ve yüksek yaşam kalitesini teşvik ettiğinde, o kent akıllı hale gelir (Deloitte, Smart Cities, 2015: 14). Akıllı kent olmak, kentin var olan birçok sorununu çözdiği gibi, kentin yeni sorun alanlarıyla da karşılaşmasına neden olmaktadır. Akıllı kent olmanın avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir (ISO/IEC, Smart Cities, 2015: 5):

- a) Vatandaşlar için daha iyi ve vatandaşların beklentilerine daha uygun hizmet sunumunun gerçekleştirilebilmesi,
- b) Politikaların verilere dayalı oluşturulması nedeniyle daha hizmet odaklı ve hizmetlerin etkinliğinin ölçülebildiği bir anlayışa sahip olunması,
- c) Kentte yaşam kalitesinin yükselmesi,
- d) Sensörler ve kameralar aracılığıyla elde edilen verilerin gerçek zamanlı analizi sayesinde kamu güvenliği tehditlerinin önlenmesi,
- e) Katılımcı yolların kullanılmasıyla beraber daha iyi şehir yönetimine sahip olunması,
- f) Karar alma süreçlerinde çok aktörlülüğün, yeni e-demokrasi yöntemlerinin ve katılımcı yönetim anlayışının var olması,
- g) Akıllı altyapıların kullanılması,
- h) Ulaşım altyapısının etkin kullanımı sayesinde trafik ve kirlilik sorunlarının çözülmesi,
- i) Atık konteynerlerine yerleştirilen sensörler aracılığıyla verimli atık toplama sisteminin varlığı,
- j) Su dağıtım ağına yerleştirilen sensörler sayesinde elde edilen verilerin analizi ve sorunların hızlı şekilde giderilmesi,
- k) Çevre ve insan dostu endüstrinin var olması,
- l) Kaynakların ve özellikle enerjinin etkin kullanımı (Duyarlı ev aletleri vb. aracılığıyla)
- m) Yenilikçi bir ekonomik yapıya sahip olunması.

Kentte, akıllı kent politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla beraber birçok soruna ilişkin çözüm yolları sunulmakla birlikte, kentte yeni sorun alanları da ortaya çıkabilmektedir. Bu sorun alanlarından ilki güvenlik ve mahremiyetin sağlanmasıdır. Akıllı şehir uygulamalarının kişilere ve kente özgü verileri toplaması, saklaması ve bunları ilgili diğer uygulamalarla paylaşması gerekmektedir. Ancak bu süreç içinde verilerin güvenliğinin sağlanması önemli bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Brauna vd., 2018: 499-500). İkinci sorun alanı dayanıklılıktır. Dayanıklılıktan kastedilen özellikle kent için hayati öneme sahip olan ve teknolojik altyapıya bağımlı olan sistemlerin, ortaya çıkabilecek sorunlara karşı olan direncidir. Teknolojik altyapıların yetersiz kalması ya da bunlara saldırı olması durumunda bu sistemlerin devre dışı kalması toplumda ve ekonomide olumsuz sonuçlar doğurabilir (Deloitte, Smart Cities, 2015: 26). Üçüncü sorun alanı, sosyal uyum ve kapsayıcılıkla ilgilidir. Kentte dijital bilgi düzeyinin düşük olması ve bazı kesimlerin teknolojik araçlara erişim zorluğu yaşamaları, akıllı kent sürecini önemli ölçüde olumsuz etkileyebilecektir (Deloitte, Smart Cities, 2015: 44). Diğer sorun alanları ise akıllı kente geçişte yapılacak olan uygulamaların ve bu uygulamaları sürdürmenin maliyetli olması, kentin iç ve dış paydaşlarıyla olan işbirliğinin/etkileşimin zayıf olması, akıllı kent girişimini destekleyecek kurumsal yapıların eksikliği, kamu ve özel sektör yatırımlarının siyasi belirsizlikler nedeniyle gecikmesi (Pierce & Andersson, 2017: 2808-2809), akıllı cihazların ve kullanılan altyapıların birbiriyle uyumsuzluğu, gerçek zamanlı veri elde edilmesi ve bu verilerin analizi olarak belirtilebilir (Silvaa vd., 2018: 709).

Akıllı kent kavramına ilişkin yapılan açıklamalar değerlendirildiğinde, bir kentte akıllı uygulamaların yaygınlaştırılması ve sağlıklı bir sürecin yürütülmesi için uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyulduğu açıktır. Tekil ve birbirinden ayrı çalışmalar yerine, öncelikli olarak stratejinin ve vizyonun belirlenmesi, mevcut sorunlara çözüm olacak projelerin geliştirilmesi, akıllı uygulamalarda kullanılacak verilerin elde edilmesi ve analizi, uygun teknolojilerin seçilmesi ve

bunların devamlı olarak güncellenmesi ile bu süreçlerin çok aktörlü bir anlayış çerçevesinde yürütülmesi başarılı bir akıllı kent uygulamasını da beraberinde getirecektir (Deloitte, Smart Cities, 2015: 36-39).

3. TÜRKİYE’DE AKILLI KENT KAVRAMINA BAKIŞ

2000’li yıllarla beraber Türkiye’de, akıllı kent kavramına ilişkin farkındalık önemli düzeyde artmıştır. Konunun ulusal düzeyde hazırlanan politika belgelerinde yer almaya başlaması, ulusal ve yerel düzeyde konuyla ilgili çeşitli organizasyonlar düzenlenmesi ve bilgi iletişim teknolojilerinin tekil uygulamalarla da olsa kamu hizmeti sunumunda daha fazla kullanılmaya başlanması bunun açık bir göstergesidir. Türkiye’de ilk akıllı kent uygulaması örneği 2000 yılında Bilişim Vadisi Projesi adıyla Yalova’da gerçekleştirilen projedir. Bu proje sonrasında Ankara, Kocaeli, Bursa ve Eskişehir başta olmak üzere diğer kentlerde de akıllı kent uygulamaları yaygınlaşmaya başlamıştır (Alkan, 2015: 73).

3.1. Politika Belgelerinde Akıllı Kent

Türkiye’de akıllı kent kavramı politika belgelerinde ilk defa Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)’nın yayınladığı Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi’nde yer almıştır (Karayılmaz & Özker, 2020: 84). Bu belgede doğrudan akıllı kent kavramı kullanılmamakla beraber akıllı kentin unsurlarını ifade edecek şekilde akıllı araç, akıllı yol sistemleri, akıllı bina, akıllı üretim sistemleri, akıllı yönetim sistemi ve akıllı enerji sistemleri gibi kavramlara yer verilmiştir (TÜBİTAK, Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları, 2004). Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 2006 yılında hazırlanan Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2006-2010)’nda ise yerel yönetimlerin sunduğu kimi hizmetlerin elektronik ortamda sunulması ve yerelde e-demokrasi uygulamalarının yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006: 27).

Akıllı kent kavramına değinilmeden çeşitli akıllı uygulamalara vurgu yapılmış olması, 2010’a kadar Türkiye’de akıllı kente ilişkin bütüncül bir bakış açısının olmadığı yorumunun yapılmasına neden olmaktadır. 2010’lu yıllarla beraber ise Türkiye’de akıllı kent konusunda bir anlayış değişikliğine gidildiği görülmektedir. Geçmişin aksine, akıllı kent tüm unsurlarıyla beraber ele alınmaya ve özellikle yerel yönetimlerin akıllı kent uygulamaları konusundaki önemli rolüne vurgu yapılmaya başlanmıştır.

Ülkede, akıllı kent konusundaki anlayış değişikliğini gördüğümüz ilk belgelerden biri Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018)’dir. Bu belgede, özellikle gelişmiş ülke kentlerinde yaşam kalitesinin artırılması ve gerçek zamanlı bilgiyle daha verimli kararlar alınabilmesi için birçok hizmetin akıllı kent uygulamaları aracılığıyla sunulduğu belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015-2018 Bilgi Toplumu, 2015: 30). Türkiye için ise kentlerde var olan sorunların çözümü için, akıllı kentlere dönüşüm noktasında gerekli tedbirlerin alınması, akıllı kent strateji ve hedeflerinin tespit edilmesi, politika belirleme süreçlerinin bütüncül ve yönetim anlayışı çerçevesinde yürütülmesi, akıllı kent uygulamaları özelinde büyükşehirlere ve kentsel dönüşüm bölgelerine öncelik verilmesi gerektiği temel hedefler olarak gösterilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015-2018 Bilgi Toplumu, 2015: 71).

Yukarıda adı geçen belgelerin dışında, Ulaşım ve İletişim Stratejisi Hedef 2023, İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011–2023, Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi, Enerji Verimliliği Strateji Belgesi, Trafik Güvenliği Eylem Planı, Bütüncül Kentsel Gelişim Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023 (KENTGES) gibi belgelerde de akıllı kent kavramının farklı unsurlarına yönelik düzenlemeleri içeren ifadelerle rastlanmaktadır (Deloitte, Akıllı Şehir Yol Haritası, 2016: 117).

Akıllı kent kavramı, kalkınma planları içinde ilk defa Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)’nda yer almıştır. Planın 731. maddesinde “Akıllı uygulamaların sağlık, ulaştırma, bina, enerji ile afet ve su yönetimi gibi alanlar başta olmak üzere kullanımı yaygınlaştırılacaktır. Şehirlerin bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki altyapı, kapasite ve beceri düzeyleri artırılarak akıllı kentlere dönüşmesi”nin destekleneceği ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 97). Ayrıca planın çeşitli bölümlerinde akıllı kent kavramının önemli unsurlarından biri olan akıllı hareketlilik/ulaşım konusunu destekleyecek şekilde, bilgi teknolojileri ve akıllı ulaşım sistemlerinden özellikle kentiçi ulaşım da faydalanılacağı belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı, 2013: 111,130,131,177). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)’nda ise öncelikle mevcut durum analiz edilmiş ve planda “Dünyadaki akıllı kentlerde, kentte yaşayanların yaşam kalitesini artırmak ve yerel ekonomiyi büyütmek için akıllı büyüme planları, toplu taşıma için akıllı kart sistemleri, entegre ücretlendirme sistemleri gibi akıllı hareketlilik programları ve bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) kontrollü enerji ve altyapı sistemleri” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı, 2019: 10) gibi uygulamalarda iyileştirmeler yapıldığı belirtilmiştir. Türkiye için ise Ulusal Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planı çerçevesinde yerel yönetimlerin akıllı kent stratejileri ve politikaları oluşturmalarının ve akıllı uygulamalara yönelik yerli teknolojilerin gelişiminin destekleneceği bir hedef olarak ifade edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı, 2019: 160).

Kalkınma planlarında yer almaya başlayan ve kentsel sorunların çözümünde kullanılması hedef olarak belirlenen akıllı kent kavramına ilişkin yaklaşımın değiştiğinin belki de en önemli ifadesi olan iki belge 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı ile Ulusal Akıllı Ulaşım Strateji Belgesi ve 2020-2023 Eylem Planı'dır.

2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı'nda kentlerin akıllı kent haline gelmesini kolaylaştıracak dört ana strateji belirlenmiştir. Bu stratejiler şu şekilde ifade edilebilir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi, 2019: 1);

- a) "Etkin akıllı şehir ekosistemi oluşturulacaktır."
- b) "Akıllı şehir dönüşüm kapasitesi arttırılacaktır."
- c) "Akıllı şehir dönüşümünde kolaylaştırıcı ve yönlendirici ortam oluşturulacaktır."
- d) "Şehircilik hizmetlerinde akıllı şehir dönüşümü sağlanacaktır."

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın 2019 yılında yayınladığı Ulusal Akıllı Ulaşım Strateji Belgesi ve 2020-2023 Eylem Planı ise akıllı kentin önemli unsurlarından bir tanesi olan akıllı hareketlilik/ulaşım kavramını düzenleyen bir politika belgesidir. Ülkedeki belediyelerin büyük bir çoğunluğu akıllı ulaşım sistemlerinin kullanımı konusunda önemli yatırımlar yapmıştır. Büyükşehir belediyeleri özelinde yapılan bir çalışmada, çalışmaya katılanların %94.7'si, belediyenin akıllı kent çözümleri arasından en çok ulaşımı tercih ettiğini ifade etmiştir (Deloitte, Akıllı Şehir Yol Haritası, 2016: 120). Yine 2013 yılında 40 belediye ile gerçekleştirilen "Belediyeler Akıllı Kent Uygulamaları Anketi"nde de belediyelerin akıllı kent uygulamaları arasından kentsel hizmetler ve ulaşım alanını daha fazla tercih ettiği görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2015-2018 Bilgi Toplumu, 2015: 54). Bu çalışmalar bile akıllı ulaşım konusunda oluşturulan politikaların ne kadar gerekli olduğunu ifade etmektedir. Belgede "Akıllı Ulaşım Sistemi Altyapısının Geliştirilmesi, Sürdürülebilir Akıllı Hareketliliğin Sağlanması, Yol ve Sürüş Güvenliğinin Sağlanması, Yaşanabilir Çevre ve Bilinçli Toplum Oluşturulması, Veri Paylaşımı ve Güvenliğinin Sağlanması" olmak üzere beş stratejik amaç belirlenmiştir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Ulusal Akıllı Ulaşım, 2019: 12).

3.2. Yerel Yönetimlerin Akıllı Kent Uygulama Örnekleri

Akıllı kent kavramının çeşitli politika belgelerinde yer almaya başlaması, kavramının akademik anlamda giderek popüler bir hal alması ve bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, yerel yönetimlerin akıllı kent konusunda çeşitli uygulamalar üretmesini beraberinde getirmiştir. Bu bölümde Türkiye'de seçilmiş kent örnekleri ele alınarak, kentlerde gerçekleştirilen akıllı uygulamalara değinilecektir.

İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) bünyesinde 2016'da Akıllı Şehir Müdürlüğü kurulmuş ve 2017'de İstanbul Akıllı Şehir Yol Haritası hazırlanmıştır. Kentte akıllı kent olmak adına, Çevre Kontrol Merkezi, Hava Kalitesi İzleme Merkezi, Ulaşım Yönetim Merkezi, Trafik Sinyalizasyon Sistemleri, Adaptif Trafik Sinyal Kontrol, iTaksi Yönetim Sistemi, Büyükçekmece Gölü Yüzer Güneş Enerji Santrali, Başakşehir Living Lab, İstanbul Elektronik Denetleme Sistemi (EDS) Kontrol Merkezi, Mobil EDS, Hayal Kart, Akıllı Geri Dönüşüm Konteyneri, Evsel Atık Yakma ve Enerji Üretim Tesisi, Çöp Gazından Enerji Üretimi, İBB Yol Gösteren, Akıllı Park Yönetimi, Zemin İstanbul, Beyaz Masa gibi uygulamalar yer almaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni: 35-53).

Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi 2018 yılında Akıllı Şehir Yönetimi Şube Müdürlüğü'nü kurmuştur (Örselli & Dinçer, 2017: 104). Kentte gerçekleştirilen uygulamalar; Akıllı Toplum Ulaşım Sistemi (ATUS), Akıllı Durak Ekranı, Akıllı Kavşak, Merkezi Trafik İşletim Sistemi, Elkart, Temassız Bankacılık Kartları ile Toplu Ulaşım, Akıllı Bisiklet Sistemi, Buzlanma Takip Sistemi, Elektronik Denetleme Sistemi, Otopark Bul, Elektronik Yükseklik Denetleme Sistemi, e-Ruhsat, e- Desen, Katı Atık Tesisinde Metan Gazından Elektrik Üretimi, Hava Kalitesi İzleme Sistemi, Gürültü Denetim Takip ve Uyarı Sistemi, Hafriyat Araçları Takip Sistemi, Park Alanları ve Otobüs Durakları Güneş Enerjisiyle Aydınlatma Sistemi, Elektrikli Otobüs, Çevre Yönetimi Bilgi Sistemi, Gönüllü Hayvan Dostları Projesi ve e- Pati Uygulaması, Mezarlık Bilgi Sistemi vb. olarak belirtilebilir (Konya Büyükşehir Belediyesi, Akıllı Şehir Konya Uygulamaları: 1-46.).

Antalya: Kentte akıllı kent uygulamaları olarak Şehir Bilgilendirme Ekranları (Kiosklar), Sesli Adımlar Projesi, Akıllı Aydınlatma Sistemi, Akıllı Sulama Sistemi, Elektronik Denetleme Sistemleri, Ulaşımında Temassız Ödeme, Kronik Hasta Takibi, Güven Çemberi Projesi, Akıllı Şehir Yönetim Platformu, Tarımda Güneş Enerjisi Santrallerinin Kullanılması, Katı Atık Entegre Değerlendirme Geri Dönüşüm ve Bertaraf Tesisleri, Kepez Santral Mahallesi Kentsel Dönüşüm Sahası Akıllı Şehir Projeleri hayata geçirilmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni: 81-91).

Akıllı kent anlayışının Türkiye'de geçirdiği dönüşüm ve kentlerin akıllandırılmasına yönelik uygulama örnekleri incelendiğinde, kavramın tüm unsurlarına aynı düzeyde önem verilmediği görülmektedir. Tekil uygulamalarla kentlerde bilgi teknolojilerinin kullanılması ve 'akıllı' etiketinin kullanılarak kentin marka değerini yükseltme çabaları kavramın özünden kopma anlamını taşıyacaktır (Ateş & Erinsel Önder, 2019: 49). Ülkede genellikle ulaşım, su ve enerji gibi

kamusal hizmetlerin sunumunda akıllı uygulamalarının tercih edilmesi (Türkiye Bilişim Vakfı, Türkiye Akıllı Şehirler, 2016: 17), finansal yeterlilik ve kurumlar arası iş birliğinin eksikliği gibi sorunların var olması (Türkiye Bilişim Vakfı, Türkiye Akıllı Şehirler, 2016: 30), akıllı kent uygulamaları konusunda politika belgelerine yansıyan durumun uygulamada yeterince karşılık bulamadığını göstermektedir. Kentlerin akıllandırılması konusundaki ana aktörlerden birisi olan belediyelerin idari ve mali anlamda güçlendirilmesiyle akıllı kent politikalarının yerel ölçekte daha başarılı bir şekilde uygulanacağı ifade edilebilir (Gürsoy, 2019: 205).

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE AKILLI KENT VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Küreselleşmenin etkisiyle kent yaşantısı da değişim içerisine girmiş, kentler arasında tıpkı ülkeler gibi çeşitli alanlarda iş birlikleri oluşmaya başlamıştır. İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, kentsel hayatı kolaylaştırıcı ve zaman tasarrufu sağlayıcı teknolojilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu açıdan teknoloji ile kent yaşamını birleştiren ve kentsel mekanlarda kaliteli yaşamı hedefleyen akıllı kent yapılaşmaları tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır (Örselli & Akbay, 2019: 233). Akıllı kent fikirleri ve uygulama alanları farklı ülkelerde farklı şekillerde görülebilir. Çünkü akıllı kent kavramı geniş bir kavramdır ve yeni gelişmelere açık bir fikirdir. Kentlerin kendilerine ait farklı dinamikleri ve kültürel yapıları olduğundan kentlerdeki akıllı kent uygulamaları da buna göre değişkenlik gösterecektir. Ayrıca kentin ekonomik durumu, sosyal faktörler ve yönetim durumu da akıllı kentin kentlerde nasıl şekilleneceğinin belirleyicisidir (Uçar vd., 2017: 1788). Her ne kadar teknolojik verilerin kullanılması ve yeniliklerin sürece müdahil olmasında birtakım olumsuzluklarla karşılaşılrsa da özellikle yönetim erkinin değişmesi bu durumda etkilidir (Alıcı & Saygın, 2019: 214-215). Ayrıca Avrupa kentleri sanayileşmenin etkin olduğu kentlerdir. Bu nedenle bilişim kaynaklarının kullanıldığı önemli kentlerin bu kıtada yer aldığını söyleyebiliriz. Avrupa kıtası kapsamında akıllı kent uygulamalarının en iyi örnekleri Londra, Paris, Amsterdam, Barcelona, Kopenhag'da görülmektedir. Tabi kent yapısı arasındaki farklılıklar bu akıllı kentlerin kullanım şekillerine de yansımıştır (Gül & Çobanoğlu, 2017: 1550).

Avrupa Birliği'nde akıllı kent kavramı özellikle 2007-2013 yılları arasındaki 7. Çerçeve Programına akıllı kent kavramı dahil edildikten sonra daha da yaygınlaşmış, Avrupa 2020 Stratejisi ile de Avrupa genelinde akıllı ve kapsayıcı büyüme sağlamak için Avrupa'nın iktisadi krizden güçlü çıkmasını sağlayacak bir strateji ortaya konulmuştur. Bu açıdan akıllı kentler Avrupa'nın sürdürülebilir gelişmesine önemli katkılar sağlayacaktır (Uçar vd., 2017: 1789). Bununla birlikte Avrupa Birliği kapsamında birçok ülkede özellikle başkentlerde akıllı kent uygulamaları görülmektedir.

Londra'da özellikle sürdürülebilir sistemlere yönelik yatırımlar daha gündemdedir. Londra'da kablolu ağ kullanımı Avrupa'daki en geniş alt yapıya sahiptir. Bu açıdan Londra'da ikamet edenler kesintisiz internet erişimine ulaşabilmektedir (Ulukavak & Önder, 2019: 103).

Ayrıca Londra "Akıllı Londra Planı" ile Açık Veri ve Şeffaflık; İşbirliği ve Katılımcılık; Teknolojik ve Yenilik; Verimlilik ve Kaynak Yönetimini temel ilkeler olarak kabul etmiş ve "Birlikte Daha Akıllı Londra" (Smarter London Together) Yol Haritası ile desteklenmiştir. Tech London, Talk London, London Datastore, Future Cities Catapult, London Innovation Network gibi Londra'nın yönetim alanında öne çıktığı işbirliği ve girişimciliği desteklemek için birçok oluşumu bulunmaktadır (Akıllı Şehir, Akıllı Şehir Örnekleri, Londra, 2022). Bunun yanı sıra Londra akıllı kent konusunda önemli adımlar atarak Akıllı Londra Yönetim Kurulunu oluşturmuştur. Kurulda akademisyenlerin yanı sıra şirket temsilcileri, yatırımcılar, siyasetçiler ve vatandaşların katılımı önem kazanmaktadır (Gül & Çobanoğlu, 2017: 1552).

Barcelona'ya bakıldığında, şehir olarak turistik bir bölge olmakla birlikte akıllı kent uygulamalarını genellikle yeni istihdam fırsatları yaratmakta kullanmaktadır. Bununla birlikte şehir alanında markalaşmayla birlikte özellikle 1992 yaz olimpiyatları sonrasında uluslararası faaliyetleri arttırıp önemli akıllı şehirler arasında yerini almıştır. Özellikle 2010-2015 yılları arasında Barcelona akıllı şehir olma yolunda önemli adımlar atmış, Akıllı Şehir Ofisi oluşturarak çeşitli program ve planları bünyesinde toplamıştır (Akıllı Şehir, Akıllı Şehir Örnekleri, Barselona, 2022). Kendi kendine yenilenebilen enerji tesisleri, halka açık ücretsiz wifi kullanımı, park ve bahçe sulamalarında otomatik akıllı sistemler kullanılmaktadır. Özellikle akıllı sulama sistemi ile toprağın nem oranı sensörlerle ölçülmekte bu da akıllı sulama ile su tasarrufu sağlamaktadır (Ulukavak & Önder, 2019: 103).

Barcelona'nın akıllı kent planındaki en önemli nokta ileriye dönük adımların atılmasıdır ve bu yapılırken de kentin tüm paydaşlarının bu programa dahil edilmesi hedeflenmiştir. Özellikle Barcelona kentte yaşayanların akıllı kent projelerine doğrudan veya dolaylı katılmasını akıllı birey ve akıllı yönetim faktörlerini iyi bir şekilde uygulanmasını sağlamakta ve böylece akıllı bir hayatın etkili bir şekilde uygulanmasını ve neticede akıllı bir yaşam kalitesi hedeflemektedir (Örselli & Dinçer, 2019: 100).

Avrupa'nın önemli turistik merkezlerinden olan *Paris*'in akıllı şehir planının temeli açık inovasyon ve girişimciliğe dayanmaktadır. Açık inovasyon açık şehir, yetenekli şehir ve bağlantılı şehir modelinin birleşiminden oluşmaktadır. Ulusal

boyutta da Paris'in akıllı şehir olma yolu, ulusal politikalarla da desteklenmektedir. Paris'in akıllı şehir modeli vatandaş katılımına odaklı, açık şehir yapılanmasını destekleyen, vatandaşların da görüş ve fikirlerini sunabileceği bir modele dayanmaktadır (Akıllı Şehir, Akıllı Şehir Örnekleri, Paris, 2022).

Yine aynı şekilde Viyana'da akıllı şehirler konusunda önemli projelere yer veren kentlerden biridir. Viyana Akıllı Şehir Vizyonu 2050 ve yol haritası 2020 gibi çalışmalarla akıllı şehir olma yolunda önemli çalışmalara imza atmıştır. En önemli projelerinden biri elektrikli araç istasyonu projesidir ki 440 adet istasyon kurulumu da sağlanmıştır. Bununla birlikte Kopenhag'da yenilenebilir enerji yatırımlarıyla iklim değişikliğine yönelik önemli adımlar atmıştır. (Ulukavak & Önder, 2019: 103). Kopenhag'ın akıllı kente yönelik en büyük amacı, 2025 yılına kadar dünyanın ilk nötr karbon başkenti olmaktır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan İklim 2025 Planı, enerji üretimi ve tüketimi, yeşil hareketlilik ve şehir yönetimi olmak üzere, dört önemli alana yönelik bütüncül bir plandır. Kopenhag kent yönetimi İklim Planı ile, büyüme ve gelişmeyi daha temiz bir hava, daha az gürültü ve daha iyi yaşam kalitesi gibi çevresel faydalarla birleştirerek bu amaç doğrultusunda, kentin temiz teknoloji firmaları için uluslararası bir merkez konumunda olmasını amaçlamaktadır (Cömertler & Cömertler, 2021: 323).

Genel olarak bakıldığında Avrupa Birliği ülkelerinin inovasyon ve akıllı şehirlere geçişi ciddi oranda önemsedığı görülmektedir. Özellikle hem turizm açısından hem de ekonomik açıdan önemli olan kentlerde, akıllı kent uygulamalarına yönelik çeşitli plan ve programların olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa kentleri arasında özellikle akıllı kent uygulamalarında kültürel ve ekonomik gerekse sosyal farklılıklar açısından da yoğunlaşılan akıllı kent uygulamaları arasında farklılıklar vardır. Örneğin bazı kentler çevresel uygulamalara ağırlık verirken bazı kentler ise vatandaşların yaşam kalitelerini kolaylaştıracak uygulamalara yer vermektedir.

5. AKILLI KENT OLMA YOLUNDA ÇANAKKALE

Çanakkale ilinde, akıllı kent olmak adına gerçekleştirilen projelerin önemli bir kısmı Çanakkale Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Kentte gerçekleştirilen faaliyetler Akıllı Fikrim Çanakkale Projesi, Çanakkale Belediyesi Tarafından Gerçekleştirilen Uygulamalar ve Kent Eşleştirme (Town Twinning) Hibe Programı Kapsamında Geleceğin Akıllı Şehirleri İçin Ortaklık Projesi olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilir.

5.1. Akıllı Fikrim Çanakkale Projesi

“Akıllı Fikrim Çanakkale” projesi, Kale Grubu ve Türkiye Bilişim Vakfı'nın iş birliği ve Novusens Akıllı Şehirler Enstitüsü'nün danışmanlığında Şubat 2017'de, Çanakkale'nin akıllı kente dönüşümünü hızlandırmak ve kentteki yaşam kalitesini arttırmak amaçlarıyla başlatılmıştır (Akıllı Fikrim Çanakkale Projesi Rapor, 2017: 1). Proje kapsamında farklı tarihlerde proje tanıtım toplantısı, Akıllı Şehir Bilgilendirme Semineri, Çanakkale Ortak Akıl Çalıştayı, Sürdürülebilir ve Akıllı: Akıllı Fikrim Çanakkale Konferansı adlarıyla organizasyonlar düzenlenmiş, kentteki paydaşlar için akıllı şehir farkındalık eğitimi verilmiş ve saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Akıllı Fikrim Çanakkale Projesi kapsamında kentin akıllı kent olma sürecinde yararlanabileceği beş aşamalı bir yol haritası önerisinde bulunulmuştur (Akıllı Fikrim Çanakkale Projesi Rapor, 2017: 21-23);

- a) Anlama:** Kentteki paydaşların katılımıyla ihtiyaç, sorun ve önceliklerin tespit edilmesi
- b) Vizyon:** Akıllı Şehir Ortak Akıl Platformu ve Akıllı Şehir Proje Ofisi kurularak kentte gerçekleştirilecek çalışmalar arasında eşgüdümün sağlanması
- c) Strateji:** Akıllı Şehir Stratejisi'nin oluşturulması, kentte yer alan kurum ve kuruluşların misyon ve vizyonlarını bu kapsamda yenilemesi
- d) Eylem Planı:** Akıl şehir program ve projelerinin tespit edilmesi, gerekli finansman kaynaklarının oluşturulması ve Akıllı Şehir Eylem Planı'nın oluşturulması
- e) Uygulama ve İzleme:** Program ve projelerin gelişim süreçlerinin izlenmesi, belirlenmiş olan performans göstergeleriyle denetlenmesi ve gerekli yenilemelerin yapılması

Proje kapsamında yürütülen faaliyetler, hazırlanan dokümanlar ve medyada yer alan haberler incelendiğinde projenin, kentte akıllı kent kavramını konusunda farkındalık yaratmak, kentteki farklı aktörler arasında iş birliğini gerçekleştirmek ve kentin akıllı kent olma sürecini daha sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için bütüncül bir planlama anlayışını ortaya koymak konularında katkı yapmayı amaçladığı söylenebilir. Projenin 2019 yılında Sign of the City Awards ödülleri “En İyi Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi” ödülünü almış olması da, projenin kente olan katkısını göstermektedir (Çanakkale Aynalı Pazar, "Akıllı Fikrim Çanakkale", 2019).

5.2. Çanakkale Belediyesi Tarafından Gerçekleştirilen Uygulamalar

Çanakkale Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı'nın sunuş bölümünde, planın Çanakkale kentini geleceğin akıllı kentlerine hazırlayacağı belirtilmiştir (Çanakkale Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı: 9). Planda, belediyenin temel değerlerinden biri ise "Teknolojik gelişmelere ve değişimlere açıktır" şeklinde ifade edilmiştir. Bu kapsamda belediyenin güncel teknolojik gelişmeleri takip ederek sunulan hizmet kalitesini arttırmayı amaçladığı söylenebilir (Çanakkale Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı: 57). Kavramın bütüncül bir açıdan ele alındığı yıl ise 2017'dir. 2017 yılı faaliyet raporunda yer alan "E-devlet, e-belediye, takbis, kep vb. gibi kullanılan hizmetler de sistemimize entegre edilerek hizmetlerin kusursuz verilmesi ve bütünlük ağı yapısı içerisinde vatandaşımızın ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarla düzenlenen protokol sayesinde ihtiyaç duyulan güncel bilgilere anlık ulaşımının sağlanması. CBS sayesinde şehir sayısallaştırılarak daha hızlı erişim, raporlama ve birimlerin ortak noktada buluşturulup, akıllı şehir olma yolunda adımlar atılmıştır" (Çanakkale Belediyesi, Çanakkale Belediyesi 2017 Faaliyet Raporu: 21) ifadesi bunu destekler niteliktedir. Çanakkale Belediyesi tarafından kentte gerçekleştirilen akıllı uygulamalar şu şekilde sıralanabilir;

- a) Akıllı Durak: Durakların üzerine yerleştirilen güneş enerjisi panelleri ile kendi elektriğini üreten, otobüslerin hat numaralarını ve kalan durak sayısını gösteren, engelli vatandaşların da yararlanabilmesi için sesli olarak bilgilendirme yapan sistemdir. Kentte toplam 54 akıllı durak bulunmaktadır (Çanakkale Belediyesi, Çanakkale Belediyesi Akıllı Uygulamalar: 5).
- b) Akıllı Trafik Uygulamaları: Akıllı kavşak ve sinyalizasyon sistemi (Çanakkale Belediyesi, Çanakkale Belediyesi 2016 Faaliyet Raporu: 107)
- c) Akıllı Vezne: Kentin 1 noktasına yerleştirilen sistemle 7/24 su sayaçlarına kontör yükleme, belediye vergi borcu ödeme ve taksitli ödemeler gerçekleştirilmektedir (Çanakkale Belediyesi, Çanakkale Belediyesi Akıllı Uygulamalar: 3).
- d) Çanakkale Belediyesi Akıllı Bisiklet Kiralama (ÇABİS): 14 istasyon, 120 park yeri, 2 mobil istasyon, 4 al bırak istasyon, 92 tekli ve 2 ikili bisiklet ile 14.366 üyeye sahip bir sistemdir (Çanakkale Belediyesi, Çanakkale Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu: 124).
- e) Çanakkale Belediyesi Çağrı Merkezi: T-Belediye (Telefon Belediyeciliği) sistemi, Whatsapp Destek Hattı (Çanakkale Belediyesi, Çağrı Merkezi, 2021)
- f) Çanakkale Belediyesi Yeşil Yerel Yönetim ve Kültür Merkezi Binası (Çanakkale Belediyesi, Çanakkale Belediyesi 2012 Faaliyet Raporu: 68)
- g) Çanakkale Belediyesi İleri Biyolojik Atık Su Arıtma Tesisi: Solar Çamur Kurutma Sistemi ve Güneş Enerjisi Santrali (Çanakkale Belediyesi, Çanakkale Belediyesi Akıllı Uygulamalar: 11-12)
- h) Çanakkale Kent Kart: Temassız Akıllı Kartlarla Elektronik Ücret Toplama, Araç Takip, Akıllı Durak Yolcu Bilgilendirme, Mobil Yolcu Bilgilendirme Sistemi ve Araç İçi Kamera Sistemini içermektedir.
- i) E-Belediye Hizmetleri: Bilgi edinme, istek ve şikayet bildirim, evrak takip, borç sorgulama, tahakkuk, tahsilat vb. işlemler (Çanakkale Belediyesi, e-Belediye Uygulaması, 2021)
- j) E-Müze (Çanakkale -Tarragona Geleceğin Akıllı Şehirleri için Ortaklık Projesi, Kaynaklar, 2021)
- k) Kablosuz Ağ Noktaları: Kentte 2 noktada kablosuz ağ erişimi sağlanmaktadır (Çanakkale -Tarragona Geleceğin Akıllı Şehirleri için Ortaklık Projesi, Kaynaklar, 2021).
- l) Kent Bilgi Sistemi: 360 Kent Rehberi (Çanakkale Belediyesi, 360 Kent Rehberi, 2021)
- m) Mavi Kart Otomasyon Sistemi: Motorlu deniz taşıtlarına ait atıkların dijital olarak takip edilmesi (Çanakkale - Tarragona Geleceğin Akıllı Şehirleri için Ortaklık Projesi, Kaynaklar, 2021)
- n) Mezarlık Bilgi Sistemi: Defin bilgileri, ölüm nedeni, mezar tapu durumu, ada ve parsel bilgileri, boş/dolu mezar yerleri bilgileri ve sanal ortamda dua okuma gibi hizmetler verilmektedir (Çanakkale Belediyesi, Çanakkale Belediyesi Akıllı Uygulamalar: 4).

5.3. Kent Eşleştirme (Town Twinning) Hibe Programı Kapsamında "Geleceğin Akıllı Şehirleri İçin Ortaklık Projesi"

Çanakkale Belediyesi'nin Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) kapsamında koordinatör faydalanıcı olarak, İspanya Tarragona Belediyesi, Tarragona Akıllı Şehir Platformu ve Türkiye Bilişim Vakfı ile ortaklaşa yürüttüğü Geleceğin Akıllı Şehirleri İçin Ortaklık Projesi, Ocak 2019 - Ocak 2020 tarihleri arasında, 144.188,92 Euro bütçeyle, Çanakkale ve Tarragona kentlerinde gerçekleştirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı Yerelde AB, 2021).

Çanakkale Belediyesi'nin projeden ana beklentisi, akıllı kent olma sürecinde kentte yaşanan sorunlara yerel çözümler üretebilmek, çevre, ulaşım ve kurumsal kapasitenin gelişmesine katkı sağlamaktır (Çanakkale Belediyesi, "Akıllı Şehirlerin Geleceği İçin Ortaklık" Projesi, 2021). Projenin hedefleri ise (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı Yerelde AB, 2021);

- a) "Akıllı şehir ortaklığı çerçevesinde iki belediye arasında işbirliğini geliştirmek,

- b) Gerekli beceriler kazandırmak ve ağ yapıları oluşturmak suretiyle her iki şehrin ileri düzey akıllı şehir dönüşümü seviyelerine ulaşmaları için uzun vadeli işbirliği yapmak” olarak belirtilmiştir.

Proje kapsamında, 12 Mart 2019 tarihinde Çanakkale’de, İspanya ve Türkiye’den paydaşların katıldığı bir açılış toplantısı düzenlenmiş, Brüksel’e proje ortaklarının katıldığı bir çalışma ziyareti yapılarak akıllı kent çalışmalarında kullanılacak Strateji Belgesi hazırlanmış, Tarragona kentinde, gerçekleştirilmesi planlanan akıllı kent uygulamalarına yönelik bir çalıştay yapılmış ve son olarak 9 Ocak 2020’de Çanakkale’de proje sonuçlarının kamuoyuna açıklandığı kapanış toplantısı organize edilmiştir (Çanakkale -Tarragona Geleceğin Akıllı Şehirleri için Ortaklık Projesi, Faaliyetler, 2021).

6. SONUÇ

Kentlerde günümüzde yaşanan ve gelecekte karşılaşılabilecek sorunları çözmek için geliştirilen çözüm önerilerinden biri olan akıllı kent yaklaşımı, temel olarak teknolojinin kentsel hizmetlerde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Ancak kavramı sadece teknolojiyle eş tutmak ya da akıllı kent unsurlarından sadece bir/birkaçı özelinde çalışma yapmak, sınırlı ve sık bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir.

Son dönemde dünya ülkeleri de akıllı kent kullanımına önem vermektedir. Akıllı kent uygulamalarının bu açıdan en önemli örnekleri Avrupa Birliği ülkelerinde yer almaktadır. Bulunduğu kentin sosyo ekonomik ve kültürel özelliğine göre akıllı kentlerin uygulanma şekilleri Avrupa ülkeleri açısından farklılık göstermektedir. Ama genel ortak özelliğine bakıldığında akıllı kentlerin Avrupa da yaşam kalitesini artırıp, vatandaşların hayat şartlarını kolaylaştırmak gibi bir hedefi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca iklim değişikliği ve enerji tasarrufu açısından da akıllı kent uygulamaları Avrupa kentlerinde önem arz etmektedir. Türkiye’de ise geçmişten günümüze akıllı kent uygulamaları üzerine yapılan araştırmalar, konunun genellikle tek düzeyde kaldığı ancak faaliyetler için planlama, strateji belirleme, faaliyetlerin tespiti, uygulama ve denetim olmak üzere çağdaş yönetim yaklaşımının adımları izlenerek yapılacak çalışmaların daha başarılı olması beklenebilir. Ayrıca akıllı kent uygulamalarının her aşamasında kentteki tüm paydaşların katılımıyla karar alınması ve faaliyetlerin uygulamaya geçirilmesi önemli bir unsur olarak ifade edilebilir.

Çanakkale ilinde akıllı kent olma yolundaki girişimler daha çok yerel yönetimler üzerinden gerçekleşmektedir. Belediye tarafından kentsel hizmet sunumu için gerçekleştirilen faaliyetler ve yine belediyenin Avrupa Birliği Kent Eşleştirme (Town Twinning) Hibe Programı’ndan yararlanarak gerçekleştirdiği proje bu ifadeyi doğrulamaktadır. Ancak kenti diğer kentlerden ayıran önemli bir nokta, kentteki akıllı kent kavramına ve uygulamalarına yönelik farklılığı ve işbirliği kültürünü yükseltmek için kamu – özel – sivil birlikteliğiyle hayata geçirilmiş olan “Akıllı Fikrim Çanakkale” projesidir. Bu projeyle birlikte akıllı kentleşme sürecinin sadece teknolojik yönünün olmadığı, bunun yanında akıllı kent uygulamalarının kentteki tüm paydaşların katılımıyla beraber çeşitlendirilmesinin ve planlanmasının gerekliliğinin önemli bir örneği verilmiştir. Hem Çanakkale kenti hem de akıllı kent uygulamalarını hayata geçirmek isteyen kentler için öneriler şu şekilde sıralanabilir;

- Akıllı kent uygulamalarının başarılı şekilde uygulanabilmesi için gerekli olan teknolojik altyapıya yatırım yapmak.
- Akıllı kent uygulamalarını geliştirebilecek ve sistemde ortaya çıkması muhtemel sorunlara müdahale edebilecek donanımda personel istihdam etmek ya da hizmet satın almak.
- Akıllı kent uygulamalarına yatırım yapabilmek için gerekli olan mali kaynaklara sahip olmak.
- “Akıllı Fikrim Çanakkale” projesine benzer, kentteki tüm paydaşların katılımıyla gerçekleştirilecek projeler geliştirmek.
- Akıllı kent uygulamalarına yönelik olarak hem yöneticiler hem de vatandaşlar düzeyinde yüksek farkındalığa sahip olmak.
- Akıllı kent olmanın sürekli bir gelişimi gerektirdiğini kabul ederek sürdürülebilirliği sağlamak.
- Akıllı kent unsurlarının çeşitliliğini sağlamak.
- Akıllı kent uygulamalarını kullanacak bireylere gerekli eğitimleri vermek.

KAYNAKÇA

AKILLI ŞEHİR, Akıllı Şehir Örnekleri, Barselona, <https://www.akillisehir.com/idet/4/30/barselona> (Erişim tarihi: 27.09.2022)

AKILLI ŞEHİR, Akıllı Şehir Örnekleri, Londra, <https://www.akillisehir.com/idet/4/26/londra> (Erişim tarihi: 27.09.2022)

AKILLI ŞEHİR, Akıllı Şehir Örnekleri, Paris, <https://www.akillisehir.com/idet/4/32/paris> (Erişim tarihi: 27.09.2022)

- Aklım Fikrim Çanakkale Projesi Rapor, (2017), http://www.novusens.com/s/2462/i/Canakkale_rapor_final_web.pdf (Erişim tarihi: 01.02.2021)
- ALBINO V. & Berardi U. & DANGELICO R. M. (2015). "Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance, and Initiatives", *Journal of Urban Technology*, 22:1, 3-21.
- ALICI O. V., SAYGIN D., (2019) "Kent Bilgi Sistemi", Ö. Sezer ve A. Kayan (Der.), *Kent Tartışmaları ve Yeni Yaklaşımlar*, Orion Yayınları, Ankara.
- ALKAN T., (2015). "Akıllı Kentler ya da 21. Yüzyıl Şehirleri", *Bilişim*, Yıl: 43, Sayı: 182, s.70-77.
- ATEŞ M. & ERINSEL ÖNDER D., (2019). "'Akıllı Şehir' Kavramı ve Dönüşen Anlamı Bağlamında Eleştiriler", *MEGARON*, 14(1): 41-50.
- BAKICI T. & ALMIRALL E. & WAREHAM J. (2013). "A Smart City Initiative: the Case of Barcelona", *Journal of the Knowledge Economy*, 4: 135-148.
- BARRIONUEVO J.M. & BERRONE P. & RICART J.E. (2012). "Smart Cities, Sustainable Progress," *IESE Insight* 14, 50-57.
- BELISSENT J. (2011). WEBINAR: The Core Of A Smart City Must Be Smart Governance., <https://www.forrester.com/The+Core+Of+A+Smart+City+Must+Be+Smart+Governance/-/EWEB7738> Retrieved 19/01/21
- BRAUNA T. & FUNGA B.C.M. & IQBALB F. & SHAH B. (2018). "Security and Privacy Challenges in Smart Cities", *Sustainable Cities and Society*, Volume 39, May 2018, 499-507.
- CASTELNOVO W. & MISURACA G. & SAVOLDELLI A. (2015). "Smart Cities Governance: The Need for a Holistic Approach to Assessing Urban Participatory Policy Making", *Social Science Computer Review*, Volume: 34 Issue: 6, 724-739.
- COCCHIA A. (2014). "Smart and Digital City: A Systematic Literature Review", R.P. Dameri & C. Rosenthal-Sabroux (Der.), *Smart City: How to Create Public and Economic Value with High Technology in Urban Space*, Springer, Switzerland.
- COLLDAHL C. & FREY S. & KELEMEN J.E. (2013). "Smart Cities: Strategic Sustainable Development for an Urban World", *School of Engineering Blekinge Institute of Technology, Dissertation*, Sweden.
- CÖMERTLER S. & CÖMERTLER N. (2021). "Akıllı Kentlerde Çevresel, Sosyal ve Ekonomik Sürdürülebilirlik, Kopenhag Örneği", *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 6 (1), 317-333.
- ÇANAKKALE AYNALI PAZAR, "Aklım Fikrim Çanakkale" Projesine "En İyi Sosyal Sorumluluk" Ödülü <http://mobil.canakkaleaynalipazar.com/haber/aklim-fikrim-canakkale-projesine-en-iyi-sosyal-sorumluluk-odulu/16953/> (Erişim Tarihi: 01.02.2021)
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ, Çanakkale Belediyesi Akıllı Uygulamalar.
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ, "Akıllı Şehirlerin Geleceği İçin Ortaklık" Projesi Hibe Almaya Hak Kazandı... <https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1140-tum-haberler/783-akilli-sehirlerin-gelecegi-icin-ortaklik-projesi-hibe-alma> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ, Çağrı Merkezi, <https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1422-cagri-merkezi> (Erişim Tarihi: 01.02.2021)
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ, e-Belediye Uygulaması <https://ebelediye.canakkale.bel.tr/web/guest/2> (Erişim Tarihi: 01.02.2021)
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ, Çanakkale Belediyesi 2012 Faaliyet Raporu.
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ, Çanakkale Belediyesi 2016 Faaliyet Raporu.
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ, Çanakkale Belediyesi 2017 Faaliyet Raporu.
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ, Çanakkale Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu.
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ 2020-2024 Stratejik Planı, <https://www.canakkale.bel.tr/file/316/z9f3t71Yd2lhCaD4MWpCMxYSdv1ttITM.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2021)
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ, 360 Kent Rehberi, <http://webgis.canakkale.bel.tr/keos/> (Erişim Tarihi: 01.02.2021)

- Çanakkale - Tarragona Geleceğin Akıllı Şehirleri için Ortaklık Projesi, Kaynaklar, <http://www.smartroas.com/uploads/files/23/Canakkale%20Gelecegin%20Sehirleri%20Sunum.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2021)
- Çanakkale -Tarragona Geleceğin Akıllı Şehirleri için Ortaklık Projesi, Faaliyetler, <http://www.smartroas.com/faaliyetler> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)
- Çanakkale -Tarragona Geleceğin Akıllı Şehirleri için Ortaklık Projesi, Kaynaklar <http://www.smartroas.com/uploads/files/2/Sunum1-Canakkale-Mavi-Kart.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2021)
- DELOITTE, Akıllı Şehir Yol Haritası, 2016.
- DELOITTE, Smart Cities – A Deloitte Point of View, Version 1.0, 2015, [14https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/public-sector/deloitte-nl-ps-smart-cities-report.pdf](https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/public-sector/deloitte-nl-ps-smart-cities-report.pdf) (Erişim Tarihi: 22.01.2021)
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (2006-2010), 2006, Ankara, s.27.
- GALPERINA L.P. & GIRENKO A.T. & MAZURENKO V.P. (2016). “The Concept of Smart Economy as the Basis for Sustainable Development of Ukraine”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(S8) 307-314.
- GERÇEK H. & GÜLERSOY N.Z. & CILIZ N. & ALTAN OCAKVERDİ H. (2011). *Vizyon 2050 Türkiye*, TÜSİAD.
- GIFFINGER R. & FERTNER C. & KRAMAR H. & MEIJERS E. (2008) *Smart Cities Ranking of European Medium-Sized Cities - Final Report 2007*, Prepared by Vienna University of Technology.
- GÜL A. & ATAĞ ÇOBANOĞLU Ş. (2017). “Avrupa’da Akıllı Kent Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Çanakkale’nin Akıllı Kente Dönüşümünün Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, 1543-1565.
- GÜRİSOY O. (2019). “Akıllı Kent Yaklaşımı ve Türkiye’deki Büyükşehirler İçin Uygulama İmkânları”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- HALL R.E. (2000). “The Vision of a Smart City.” *Proc. of the 2nd International Life Extension Technology Workshop*, Paris, France, 2000.
- HARRISON C. & DONNELLY I.A. (2011). “A Theory of Smart Cities”, *Proceedings of the 55th Annual Meeting of the ISSS - 2011*, Hull, UK, 55(1).
- ISO/IEC (2015). *Smart Cities Preliminary Report 2014*, JTC Information Technology, Published in Switzerland, https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/developing_standards/docs/en/smart_cities_report-jtc1.pdf (Erişim Tarihi: 22.01.2021)
- KARAYILMAZ C. & ÖZKER A.N. (2020). “Kamusal Nitelikli Özel Malların Sunumunda Akıllı Şehirler Olgusu: Akıllı Şehir Uygulamalarında Küresel Değişimler”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22(38), 82-100.
- KALKINMA BAKANLIĞI, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, 2013, Ankara.
- KALKINMA BAKANLIĞI, 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, 2015, Ankara.
- KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, Akıllı Şehir Konya Uygulamaları, <http://konya.bel.tr/etkinlik/akillisehir/> (Erişim Tarihi: 30.01.2021)
- KÖSEOĞLU Ö. (2019). *Metropolitan Kentlerin Geleceği Yeni Yaklaşım, Model ve Uygulamalar*, SETA, İstanbul, 2019.
- KUMAR T.M.V. & DAHIYA B. (2017). “Smart Economy in Smart Cities”, T.M. Vinod Kumar (Ed.), *Smart Economy in Smart Cities - International Collaborative Research: Ottawa, St.Louis, Stuttgart, Bologna, Cape Town, Nairobi, Dakar, Lagos, New Delhi, Varanasi, Vijayawada, Kozhikode, Hong Kong*, Springer.
- LOMBARDI P. & GIORDANO S. & FAROUH H. & YOUSEF W. (2012). “Modelling The Smart City Performance”, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 25:2, 137-149.
- ÖRSELLİ E. & DİNÇER S. (2019). “Akıllı Kentleri Anlamak: Konya ve Barcelona Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 90-110.
- ÖRSELLİ E. & AKBAY C. (2019). “Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Yıl: 2019, Cilt: 2, Sayı: 1, 228-241.

- PIERCE P. & ANDERSSON B. (2017). “Challenges with Smart Cities Initiatives – a Municipal Decision Makers’ Perspective”, Proceedings of the 50th Hawaii International Conference on System Sciences, pp.2804-2813.
- SILVAA B.N. & KHANB M. & HAN K. (2018). “Towards Sustainable Smart Cities: A Review of Trends, Architectures, Components, and Open Challenges in Smart Cities”, Sustainable Cities and Society, 38, 697–713.
- TÜBİTAK. (2004). Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi, Ankara.
- TÜRKİYE BİLİŞİM VAKFI. (2016). Türkiye Akıllı Şehirler Değerlendirme Raporu.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI. (2019). On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023, Ankara.
- T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI. (2019). 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi, Ankara.
- T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI, Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni.
- T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI, Akıllı Şehirler Beyaz Bülteni.
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Avrupa Birliği Başkanlığı Yerelde AB, Geleceğin Akıllı Şehirleri İçin Ortaklık Projesi <https://www.yereldeab.org.tr/sehireslestirme/HibeProjeleri/TabId/472/ArtMID/3697/ArticleID/4890/Gelece%C4%B1Fin-Ak%C4%B1l%C4%B1-%C5%9Eehirleri-%C4%B0231in-Ortakl%C4%B1k-Projesi.aspx> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Avrupa Birliği Başkanlığı Yerelde AB, Geleceğin Akıllı Şehirleri İçin Ortaklık Projesi <https://www.yereldeab.org.tr/sehireslestirme/HibeProjeleri/TabId/472/ArtMID/3697/ArticleID/4890/Gelece%C4%B1Fin-Ak%C4%B1l%C4%B1-%C5%9Eehirleri-%C4%B0231in-Ortakl%C4%B1k-Projesi.aspx> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)
- T.C. ULAŞTIRMA VE ALTYAPI BAKANLIĞI. (2019). Ulusal Akıllı Ulaşım Strateji Belgesi ve 2020-2023 Eylem Planı, Ankara.
- T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI, Kentsel-Kırsal Nüfus Oranı, <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kentsel---kirsal-nufus-orani-i-85670>, (Erişim Tarihi: 19.07.2020)
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU BAŞKANLIĞI, Haber Bülteni, Sayı: 13140, 11/07/2012, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do%3Fid%3D13140>, (Erişim Tarihi: 19.07.2020)
- UÇAR A. & ŞEMŞİT S. & NEGİZ N. (2017). “Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye’deki Yansımaları” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, 1785-1798.
- ULUKAVAK M. & ÖNDER H.G. (2019). “Akıllı Kent”, Ö. Sezer & A. Kayan (Der.), Kent Tartışmaları ve Yeni Yaklaşımlar, Orion Yayınları, Ankara.
- UNITED NATIONS HUMAN SETTLEMENTS PROGRAMME (UN-HABITAT), (2013). Planning and Design For Sustainable Urban Mobility Global Report On Human Settlements.
- UNITED NATIONS DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS. (2018). <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html#:~:text=News-,68%25%20of%20the%20world%20population%20projected%20to%20live%20in,areas%20by%202050%2C%20says%20UN&text=Today%2C%2055%25%20of%20the%20world's,increase%20to%2068%25%20by%202050.,> (Erişim Tarihi: 19.07.2020)
- VANOLO A. (2014). “Smartmentality: The Smart City as Disciplinary Strategy”, Urban Studies, 51(5) 883–898.
- VAROL Ç. (2017). “Sürdürülebilir Gelişmede Akıllı Kent Yaklaşımı: Ankara’daki Belediyelerin Uygulamaları”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 26 Sayı 1, 43-58.
- WORLD BANK, Urban Population, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?end=2019&start=1960>, (Erişim Tarihi: 19.07.2020).
- WORLD BANK. (2016). Achieving Energy Savings by Intelligent Transportation Systems Investments in the Context of Smart Cities. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/24740/Achieving0ener0ext0of0smart0cities.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 19.01.2021)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Millî Mücadele'nin Çanakkale'deki Yansımaları: Çerkeslerin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ¹

1.GİRİŞ

Millî Mücadele dönemi, özellikle Anadolu'nun batısında yer alan şehirlerde önemli etkiler yaratmış, İstanbul ve Ankara Hükûmetleri arasındaki ayrılık Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal girişimiyle de birleşince siyasal durum oldukça karmaşık bir görüntüye bürünmüştür. Marmara'nın güneyinde yer alan Çanakkale, Balıkesir ve Bursa gibi şehirler, bu karmaşıklığın en net şekilde tespit edilebildiği alanlar olarak öne çıkmışlardır. Zira bu üç şehir İstanbul'a coğrafi olarak yakınlıkları², asker - sivil aydınların yoğunluğu -bu aydınlar da doğal olarak kendi içlerinde İstanbul ve Ankara Hükûmetine yakınlık konusunda ayrıışmaktadır- ve Yunan ordularının işgal güzergahları üzerinde yer almaları nedeniyle, büyük bir propaganda savaşının da ortasında kalmıştır.

Çanakkale ve özellikle Biga ilçesi Millî Mücadele sürecinin en sert çarpışmalarına şahit olan bölgelerin başında gelmektedir. Mustafa Kemâl Paşa, Sivas Kongresi sonrası Biga'ya bir an önce teşkilatlanılması gereğine dair bir emir göndermiş, bu yazı kapsamında kaymakam ve müftü harekete geçmiş ancak bölgenin kimi ileri gelenleri ve Kara Hasan³ gibi çeteciler 'Mustafa Kemâl ile çarpışmaya geleceklelerini' bildirmişlerdir⁴. Bu olumsuz koşullara rağmen, Köprülü Hamdi Bey⁵ gibi asker ve sivil ileri gelenler ise, Fransızların elindeki Akbaş Cephaneliği'ni basmış ve ele geçirdiği silahları Anadolu'ya iletmiştir (Atay, 2010: 275). Hamdi Bey silahların bir kısmını da Yenice'ye iletmiş⁶, bu silahların da yardımıyla Biga'da Millî Mücadele yanlısı bir hareket meydana getirmeye çalışmıştır (Hülagü, 1998: 56). Dolayısıyla, Anadolu'nun her bir köşesine yayılmış olan karışıklık hâli Biga'da da kendisini göstermiş, bölge halkı İstanbul Hükûmeti ve Ankara Hükûmeti yanlıları arasında bölünerek yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır.

Arı, Biga ve Balıkesir'in de içerisinde bulunduğu bölgelerdeki Millî Mücadele karşıtı isyanların doğrudan İstanbul Hükûmetince desteklendiğini belirtmekte, özellikle Anzavur'un giriştiği ayaklanmaların ulusal direnişe büyük zararlar verdiğini ifade etmektedir (Arı, 2011: 314). Güven ise, özellikle Biga'nın sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle İstanbul ve Çanakkale'deki İngiliz kuvvetlerinin baskısına kesintisiz bir şekilde açık olmasının, bu bölgede Millî Mücadele'yi örgütlemek için kimsenin inisiyatif alamadığı bir hareketsizlik hâlini beraberinde getirdiğini iddia etmektedir (Güven, 1965: 27).

Yalman, Millî Mücadele döneminde Çerkeslerin de içerisinde bulunduğu bir kısım Müslüman azınlığın Birinci Dünya Savaşı sürecinde uygulanan Türk milliyetçiliğine dayalı politikalarla olumsuz şekilde etkilenerek Ankara Hükûmetinin faaliyetlerine şüpheyle yaklaştığını iddia etmektedir (Yalman, 2018: 318). Şener ise, Çerkeslerin Türk milliyetçiliğine dair politikalarla doğan huzursuzluğunu II. Meşruiyet dönemine kadar geri götürmektedir (Şener, 2000a: 24). Millî Mücadele döneminin Balıkesir bölgesindeki komutanlarından Rahmi (Apak) Bey'e göre de, Çerkesler ile Millî Mücadele arasındaki uyumsuzluk, Millî Mücadele'nin İttihatçı bir eylem olarak algılanması ve Çerkes elitlerinin Osmanlı Hanedanı ile kurdukları özgün ilişki nedeniyle II. Meşrutiyet'in ilânından o güne kadar İttihat ve Terakki'ye karşıt bir pozisyon edinmesi

¹Arş. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, tahir.gungordu@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8130-3075.

² Birlik, özellikle Bursa'nın adeta bir İstanbul ilçesi hüviyetinde olduğunun altını çizmektedir (Birlik, 2020: 1063).

³İğdemir, Kara Hasan'ın bir çeteci olmakla birlikte, Millî Mücadele taraftarı olduğunu ve Anzavur'a karşı mücadele ettiğini belirtmektedir (İğdemir, 1989: 72).

⁴Güven de Atay'ın aksine, bu cümlelerin aslının çarpışarak Mustafa Kemâl Paşa'ya kadar çarpışa çarpışa gitmek bağlamında aslında Ankara Hükûmeti'ne bir destek mesajı içerdiğini iddia etmektedir (Güven, 1965: 29).

⁵Dönemin Edremit Kaymakamı olan Köprülü Hamdi Bey, Anzavur Ahmet'le girdiği mücadele sonrası yakalanarak işkenceye uğramış ve bu süreçte hayatını kaybetmiştir. Hamdi Bey'in, adını taşıyan Biga'nın Hamdibey Mahallesi'nde 2012 yılında yaptırılan ve bu yazının kaleme alındığı dönemde de (Eylül 2022) varlığını sürdüren bir heykeli bulunmaktadır.

⁶Anzavur Ahmet, ikinci isyanı sırasında Yenice'yi ele geçirmiş, ancak müfrezenin komutanı Dramalı Rıza silahların bulunduğu depoyu dinamitle yok ettiğinden, bu cephanelikten faydalanması mümkün olmamıştır (Esengin, 1998: 86). Dramalı Rıza daha sonra bu silahları kurtaramamış olmanın verdiği pişmanlık hissinin de etkisiyle İstanbul'a geçmiş ve Damat Ferit Paşa'ya karşı suikast girişiminde bulunmuştur. Başarısız olan ve yakalanan Dramalı Rıza idam edilmiştir (İğdemir, 1989: 73).

ile alâkalıdır (Apak, 1990: 134). Keleşylmaz ise, bölgenin demografik yapısı kadar İstanbul Hükûmetinin yaymakta olduğu Millî Mücadele karşıtı yoğun ve yaygın kara propagandanın da etkisini vurgulamaktadır (Keleşylmaz, 1999: 870). Birlik, dönemin Bursa Valisi Nemrut Mustafa'nın da Anzavur ile ilişkisinin isyana giden sürece katkı yaptığını belirtmektedir (Birlik, 2020: 1066).

11 Nisan 1920'de İstanbul Hükûmeti Şeyhülislâm aracılığıyla bir fetva yayınlamış ve Millî Mücadele hareketini yürütülenlerin öldürülmesinin bir dinî gereklilik olduğunu ilân etmiştir. 11 Mayıs 1920'de Mustafa Kemâl Paşa'nın önderliğindeki Millî Mücadele taraftarları hakkında idam fermanı çıkartılmıştır (Lewis, 2009: 339). Millî Mücadele karşıtlarının Ankara Hükûmetine karşı ithamları iki ana tema etrafında şekillenmektedir; İttihatçılık ve Bolşeviklik. Mustafa Kemâl Paşa bu iddiaları ilk ağızdan reddetmiştir (Tunaya, 1964: 80).

Millî Mücadele'nin ilk günlerinde Marmara'nın güneyindeki askerî birlikler büyük oranda Bandırma'daki kolordu komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya bağlı bulunmaktadır. Balıkesir'deki tümenin komutanı Albay Kâzım (Özalp) Bey ve Bursa'daki tümenin komutanı Albay Bekir Sami bey bu kolorduya bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Ancak Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın hatıralarında da belirtildiği üzere Yusuf İzzet Paşa Millî Mücadele'nin başlangıcında İstanbul Hükûmetine yakın bir pozisyon benimsemiş⁷ ve Albay Kâzım Bey de Paşa'nın emirlerine karşı çıkmayacağına dair bir intiba vermiştir. Albay Bekir Sami Bey ise doğrudan Millî Mücadele saflarında yer almıştır⁸ (Cebesoy, 1953: 325). 1920 yılında Anadolu'da toplam altı kolordunun bulunduğu hesaba katıldığında bu kolordulardan birisinin komutanı olan Yusuf İzzet Paşa'nın Millî Mücadele'nin başlangıcında karşı cephede yer almasının yaratmış olduğu olumsuz havanın etkisi tahmin edilebilmektedir (Selek, 1982: 703). Daha sonra Yusuf İzzet Paşa ve Albay Kâzım Bey Millî Mücadele'de önemli roller üstlenmişlerdir. Örneğin Kâzım Bey, Anzavur Ahmet'in ilk isyanında bölgeye müdahale eden kuvvetlerin komutanlığını yapmış ve daha sonra dağılan kuvvetlerin takibini Çerkes Ethem'e devretmiştir.

Millî Mücadele'nin bir bölümü milis kuvvetlerle yürütülmüşken, diğer bölümü ise düzenli ordu marifetiyle sürdürülmüştür. Osmanlı Devleti'nin son döneminde askerleri de kapsayacak şekilde memur maaşlarının ödenememesi gibi durumların sonucunda neredeyse her bölgede çeteler ortaya çıkmıştır (Mert, 1992: 854). Bu çetelerden kimi Millî Mücadele sürecinde çeşitli katkılar sağlarken, kimi çeteler de bölgelerinde yarattıkları sorunlarla Ankara Hükûmetinin gücünün azalmasına neden olmuşlardır. Bu çalışmada bahsi geçen Çerkes Ethem ve çetesi ilk gruba dahil edilebilecekken, Anzavur Ahmet ve çetesi ise ikinci grupta değerlendirilmelidir.

Çerkeslerin Millî Mücadele sürecindeki rolleri yalnızca yararlı ya da zararlı çetecilik faaliyetleriyle de sınırlı kalmamış, birçok Çerkes, komuta kademesi de dahil olmak üzere askerî görevler ve meclis üyeliği gibi sivil roller üstlenmiştir. Rahmi (Apak) Bey bu kapsamda Rauf Orbay'ın bir Çerkes olarak Millî Mücadele'ye olan katkılarını özellikle dile getirmektedir (Apak, 1990: 155). Şener de, Ali Fuat Paşa'yı Millî Mücadele yanlısı Çerkesler arasında saymaktadır (Şener, 2000a: 22). Berzeg, Rauf Orbay, Yenibahçeli Şükrü, Eşref Kuşçubaşı, Bekir Sami Kunduh⁹, Cemil Cahit Toydemir, İsmail Canbulat, Deli Halit Paşa ve Recep Peker gibi isimleri Millî Mücadele yanlısı Çerkesler arasında listelemektedir (Berzeg, 1990: 5).

2. ÇERKESLERİN TÜRKİYE'YE GÖÇLERİ

Türkiye'de Çerkes olarak adlandırılan topluluklardan bahsetmeden önce, Çeçen ve Dağıstanlıların bu çerçeve içerisinde yer almadığını vurgulamak faydalı olmaktadır¹⁰. Çerkes olarak adlandırılan topluluklar büyük oranda Adigeler¹¹, Abhazlar, Kabardeyler ve Osetlerden oluşmakta, ancak kimi zaman Kafkasyalı halklardan bazıları kendilerini Çerkes olarak niteleme eğilimi göstererek tanım kümesini genişletirken, kimi zaman da Abhazlar ya da Osetler arasından Çerkes olmadıklarına dair beyanlar ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla Çerkes kavramı bir topluluk için kullanmak istenildiğinde çeşitli zorluklar ve karışıklıkların ortaya çıkması olası gözükmemektedir.

Çerkeslerin Anadolu'ya ilk göçleri 1787 ve 1828 yıllarındaki Osmanlı-Rus savaşlarına kadar geriye gitmektedir. Bu göç dalgasını 1850'lerde ortaya çıkan ve 1917 Ekim Devrimi'ne kadar süren dalgalar takip etmiştir. 1860'lardaki göç dalgası, bir sürgün niteliğini haizdir ve bir milyondan fazla Çerkes'in bu süreçte Anadolu'ya geldiği tahmin edilmektedir (Kaya, 2015: 141). Özellikle 1864'deki göç, Kafkas Halkları ile Rus kuvvetlerinin arasında yaşanan savaşların sonucunda Rus

⁷Yusuf İzzet Paşa, bu tavırları nedeniyle Mustafa Kemâl Paşa tarafından Ankara'ya çağırılmış ve davete icabet etmemesi durumunda tutuklanmasına dair bir emir yayınlanmıştır (Cebesoy, 1953: 348).

⁸Bekir Sami Bey, Sivas Kongresi sonrası bölgedeki Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasında da büyük sorumluluk almıştır.

⁹Bekir Sami Bey, Çerkes Ethem'in Millî Mücadele yanlısı olmasına giden süreçte Rauf Orbay ile birlikte en çok ismi geçen kişilerden birisidir (Berzeg, 1990: 38).

¹⁰Kaya, Çeçenlerin ve Dağıstanlıların Şafii, Çerkes olarak adlandırılan toplulukların ise Hanefi mezhebinden olması nedeniyle farklı kategoriler olarak değerlendirilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Kaya, 2015: 139).

¹¹Çeşitli kaynaklarda 'Adige' sözcüğünün Çerkesçe 'Karadenizli' anlamını karşıladığı belirtilmektedir (Şener, 2000a: 19).

İmparatorluğu'nun Kafkasları işgal etmesi bağlamında ortaya çıkmıştır. Savaş sonrasında Çarlık Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki anlaşma kapsamında birçok Çerkes Anadolu'ya göç etmiştir (Aksoy, 2018: 63). Çarlık Rusya'nın Kafkasları bütünüyle işgal etmesi gerektiğine dair olan algısı Osmanlı-Çarlık Rusya arasındaki 1853-1855 Kırım Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış, zira Çarlık savaş sürecinde buradaki Müslüman toplulukları hesaba katarak Kafkasya'da bir ek kuvvet bulundurmak zorunda kalmıştır. Çarlık, Kafkasya'nın işgali sayesinde, Rus İmparatorluğu'nun bünyesindeki ya da imparatorluk sınırları dışındaki herhangi bir Müslüman topluluğa savaş ilân ettiğinde bu bölgede önlem alma zorunluluğundan kurtulmak istemiştir (Habiçoğlu, 1993: 50).

Çerkeslerin Anadolu'ya göçü Osmanlı İmparatorluğu'nun demografik yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Göçler sonrasında, Müslüman nüfusun gayrimüslimlere karşı belirgin bir çoğunluk elde etmesi Sultan II. Abdülhamit'in İslâm birliğini hedefleyen ideolojik hamlelerine de uygun bir zemin hazırlamıştır (Akyüz, 2008: 38). Cilasun da Çerkeslerin Ege ve dolayısıyla Güney Marmara çizgisindeki iskânlarını doğrudan gayrimüslim azınlığın bulunduğu yerlerin Müslüman ağırlıklı bir hâle getirilmesi çabası bağlamında yorumlamaktadır (Cilasun, 2006: 21).

Kaya, Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin gözünde Çerkeslerin kendi topraklarında yerleştirilmesinin yalnızca Anadolu'daki dinsel yapının tahkimi bağlamında ele alınmadığını, aynı zamanda isyan etmesi muhtemel topluluklara karşı bir denge unsuru olmak gibi politik amaçların da hesaba katıldığını ve bu bağlamda iskân faaliyetlerinin plânlanmış olduğunu iddia etmektedir (Kaya, 2015: 141). Örneğin, Bulgar bağımsızlık hareketi başladığında Osmanlı'nın ilk önlemlerinden birisi bölgedeki Çerkeslerin düzensiz birlikler şeklinde silahlandırılması olmuştur (McCarthy, 2014: 62). Balkanlar'daki bu Çerkesler de 1878 Berlin Anlaşması kapsamında Anadolu'ya ve ona ek olarak Lübnan, Ürdün ve Suriye gibi Orta Doğu ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardır (Orat & Arslan, 2014: 387). Ayrıca bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır bölgelerinde Çerkes birlikleri kullanması da yasaklanmıştır (Kuşhabiyev ve diğerleri, 2012: 10). Habiçoğlu da Çerkeslerin olası bir Rus saldırısına karşı geleneksel bir müttefik olarak Tuna Nehri'nin güneyine yerleştirildiğini iddia etmektedir (Habiçoğlu, 1993: 104).

Çerkeslerin iskânındaki bir diğer öne çıkan husus ise, genellikle yerleştirildikleri bölgelerdeki tarım tekniklerine kıyasla daha verimli yollarla üretim yapabilme becerileri olarak vurgulanmaktadır (Kuşhabiyev ve diğerleri, 2012: 7). Dolayısıyla Çerkeslerin iskânı bağlamında dinsel, demografik, askerî, politik ve ekonomik çeşitli nedenlerin aynı anda etkin olabildiğini öne sürmek mümkün gözükmemektedir. Ancak üretim ve askerlik gibi konulardaki katkılarının yanı sıra 1864'ten sonra Çerkesler ile göç etmiş oldukları bölgelerdeki yerleşik Osmanlı İmparatorluğu tebaası arasında arazi anlaşmazlıkları ve kültürel farklılıklar¹² sorun yaratmaya başlamıştır (Habiçoğlu, 1993: 122).

Çanakale'ye yerleşmiş olan Çerkesler büyük oranda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında bölgeye göç etmişlerdir (Kaya, 2015: 142). 1878 gibi -göç ile yüzleşme bağlamında- erken bir tarihte de Biga çevresinde iskâna elverişli arazi bulunmadığı ve bu nedenle bölgeye daha fazla göçmen sevk edilmemesi gerektiği Saray'a bildirilmiştir (Habiçoğlu, 1993: 154). Güney Marmara hattına yerleşen bu Çerkesler için bir diğer durak da Suriye olmuş, 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı sonrası bu Çerkes topluluklarından da Türkiye'ye ve Biga'ya göçler gerçekleşmiştir¹³.

3. MİLLÎ MÜCADELE SÜRECİNDE ÇERKESLERİN ÇANAKKALE'DEKİ FAALİYETLERİ

10 Eylül 1919'da Biga'da Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bu Cemiyet, ancak Balıkesir'deki merkez üzerinden Ankara Hükûmeti ile temas kurabilmiştir. Kuruluşu sırasında Mustafa Kemâl Paşa'nın ve Miralay Kâzım (Özalp) Bey'in emirlerini bizzat bölge müftüsü okumuştur (Özkaya, 1981: 25). Güven, bu metnin kaymakam yerine müftü Ahmet Erdem Bey tarafından okunmuş olmasının dahi bölgedeki üst düzey memurlar üzerinde nasıl bir baskı olduğunu göstermesi bakımından önem arz ettiğini düşünmektedir. Zira normal şartlarda bu metnin idarî kadrodaki bir memur tarafından okunması daha olası gözükmemektedir (Güven, 1965: 28).

Çanakale'de ikâmet eden Çerkesler ile Türkler arasında bir ihtilâf doğma ihtimaline karşı dönemin gazetelerinde ayrışmanın daha ortaya çıkmadan önüne geçilmesi gerektiğine dair yazılar kaleme alınmıştır. Örneğin, İzmir'e Doğru gazetesi 10 Ocak 1920 tarihli sayısında 'Müslümanlık' ve 'kardeşlik' vurguları taşıyan 'Türk-Çerkes Kardeşliği' isimli bir yazıyı yayımlamıştır (Keleşyılmaz, 1999: 875). Millî Mücadele döneminde azımsanamayacak sayıda Ankara Hükûmeti

¹²Habiçoğlu, Kafkasya göçmenlerinin özellikle birbirlerine yakın yerlerde iskân edilmemesine özen gösterilmesini, bu topluluklardaki kölelik kurumunun varlığına dayandırmaktadır. Bu kapsamda 'köleler ile efendilerinin' özellikle birbirlerine uzak yerlerde iskân edilmesi için çaba gösterildiğini iddia etmektedir (Habiçoğlu, 1993: 171).

¹³Konu ile ilgili bir haberde 1 Haziran 2013 tarihinde Biga'da ikâmet etmekte olan Suriyeli Çerkeslerin sayısının elli dörde ulaştığı belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://jinepsgazetesi.com/2013/06/ogrencilerden-suriye-cerkeslerine-destek/> (Son Erişim Tarihi: 09.10.2022)

yanlısı Çerkes er ve subay bulunduğu gibi, İstanbul Hükûmetinden yana tavır sergileyen birçok Çerkes de kolayca tespit edilebilmektedir. Çerkesler, Millî Mücadele döneminde Birinci Meclis ve Cumhuriyet için yüksek bir risk faktörü olarak görülmüş ancak cumhuriyetin ilanı sonrası Çerkeslerin Türk ulusal kültürüne entegrasyonları da bir o kadar kolay gerçekleşmiştir (Aksoy, 2018: 68).

Çanakkale'deki Millî Mücadele dönemi süreci mercek altına alındığında, bahsedilmesi gereken ilk konu Anzavur Ayaklanmaları olarak öne çıkmaktadır. Daha sonra ise, bu ayaklanmanın bastırılmasında emeği geçen Çerkes Ethem ve onun çeşitli yükseliş ve inişleri bir arada barındıran ilginç yaşam öyküsü dile getirilmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Çanakkale ve çevresindeki Millî Mücadele dönemi olayları doğal olarak komşu yerleşimleri olan Bandırma, Gönen ve Balıkesir'de yaşananları da hem etkilemiş hem de o bölgelerde yaşananlardan etkilenmiştir. Bu kapsamda Çanakkale, Biga ve Yenice çevresinde gerçekleşen olaylara ek olarak, komşu bölgelerdeki kişi ve olaylar da bağlam dahilinde değerlendirilmiştir.

3.1. Anzavur Ayaklanmaları

Biga'da ikâmet eden Çerkeslerden biri olan Anzavur Ahmet, daha önce Çakırcalı Mehmet Efe¹⁴'nin yanında bulunarak savaş tecrübesi kazanmış¹⁵, bu faaliyetleri sayesinde -Abadan'a göre Saray'da etkili olan Çerkeslerin de girişimleriyle- önce jandarma yüzbaşı olarak Kütahya'ya atanmış olsa da, ilerleyen süreçte bu bölgedeki görevi sürdürmemiştir¹⁶ (Abadan, 1972: 132). Ayrıca Anzavur Ahmet bir dönem İzmit mutasarrıflığını da yürütmüştür (Özkaya, 1981: 25). Mert'e göre, Anzavur Ahmet'in jandarma yüzbaşı olmasında Saray'da etki eden Çerkesler arasında, Sultan II. Abdülhamit'in cariyelerinden biri olan Anzavur'un kız kardeşinin de ismi geçmektedir (Mert, 1992: 847). Anzavur Ahmet, Sultan Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından Ankara Hükûmetine karşı bir koz olarak kullanılabilme ihtimali dahilinde 'paşalık' sıfatına da layık görülmüştür (Goloğlu, 2014: 151). Güven, Anzavur'a paşalık unvanı verilmesini Saray ile arasındaki cariyeye ilişkisi bağlamında açıklama eğilimi göstermektedir (Güven, 1965: 42).

Boray, Anzavur'un Ankara Hükûmetine karşı ayaklanma kapsamında görevlendirilmesinde Ali Kemâl'in etkisinin olduğunu vurgulamaktadır (Boray, 2011: 291). Hülagü ise, İngiltere'nin Anadolu ve Rumeli'deki Kuvâ-yı Milliye'lerin birleşmesine engel olmak istemesini nedenler arasında saymaktadır (Hülagü, 1998: 52). Yılmaz da, İzmir'in işgali nedeniyle ortaya çıkan ulusal direniş havasının bastırılması amacıyla Anzavur Ahmet'in harekete geçirildiğini iddia etmektedir (Yılmaz, 2020: 1007). Esengin, Anzavur'un faaliyetlerinin kendi kişisel hırsları bağlamında da değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Esengin, 1998: 81). Özkaya ise, Anzavur Ahmet'in Biga'da harekete geçmesinin tesadüf olmadığını, zira Çanakkale'nin iki ayrı yakasında bulunan İngiliz ve Fransız depolarının bu şekilde güvence alınmaya çalışıldığının altını çizmektedir (Özkaya, 1981: 26).

Anzavur Ahmet'in Ankara Hükûmetine karşı tezleri Sultan ve Halife'ye isyan, Mustafa Kemâl Paşa'nın askerlikten azli ve bu nedenle İstanbul'dan kaçmış olması gibi konular etrafında şekillenmektedir. Paşa, Millî Mücadele kapsamındaki hareketleri nedeniyle zaten büyük bir kısmı işgal altında olan Anadolu'nun bütünüyle İtilaf Devletleri'nin eline geçmesine neden olmakla suçlanmıştır (Güven, 1965: 43). İsyanlara olan katılım göz önünde bulundurulduğunda, bölgede bu propagandanın başarısız olduğunu söylemek zor gözükmektedir.

Millî Mücadele döneminde Anzavur, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı İstanbul Hükûmetince oluşturulan 'Kuvâ-yı Muhammediye'¹⁷ isimli birliklerin komutanı olarak Biga çevresinde görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme Sivas Kongresi'nin toplanması nedeniyle oluşan Millî Mücadele yanlısı havanın dağıtılması bağlamında anlam kazanmaktadır¹⁸. Zira bu Kongre sonrası İstanbul Hükûmetinin, İtilaf Devletleri'nin -ve Yunanistan'ın- dayattığı herhangi bir 'olumsuz' siyasal kararı kabul etmesi durumunda, Heyet-i Temsiliye'nin ülkenin bağımsızlık ve bütünlüğünü koruma görevlerini üstleneceği kararlaştırılmıştır (Mango, 2015: 308). Dolayısıyla Sivas Kongresi ikili bir hükûmet yapısının ortaya çıkabileceğini ima ettiğinden, Saray tarafından doğrudan egemenlik kavramı üzerinde bir mücadele olarak algılanmıştır. Mert ise, Anzavur'un Güney Marmara'da teşkilatlanmasının İngiltere'nin Boğazlar'daki gücünün devam etmesine dair arzusuyla ilişkilendirilmesi gerektiğini iddia etmektedir (Mert, 1992: 858).

¹⁴Ünlü 'İzmir'in Kavakları' türküsünün ithaf edildiği Millî Mücadele taraftarı milis kuvvet lideri.

¹⁵Mert ise, aksi bir görüş öne sürmekte ve Çakırcalı Mehmet Efe'nin öldürülmesiyle sonuçlanan süreçte Anzavur'un doğrudan bu girişim için görevlendirilmiş olduğunu iddia etmektedir (Mert, 1992: 848).

¹⁶Ancak bütünüyle askerlik mesleğinin dışına da çıkarılmamış ve binbaşılıktan emekli olmuştur (Hülagü, 1998: 49).

¹⁷Kimi kaynaklarda "Kuvâ-yı Ahmediye" olarak da geçebilmektedir.

¹⁸Balıkesir ve Sivas Kongreleri'nin toplanmasını engelleyememesi nedeniyle Damat Ferit Paşa prestij kaybetmiştir (Mert, 1992: 860). Sivas Kongresi sonrası Heyet-i Temsiliye (daha sonra Ankara Hükûmeti olarak anılmıştır) İstanbul'la tüm ilişkisini kesme kararı almış ve görevde olan Damat Ferit kabinesini istifa etmek zorunda bırakmıştır. Bu kabinenin yerine, ılımlı yapısı öne çıkan Ali Rıza Paşa kabinesi görevi devralmıştır (Keleşyılmaz, 1999: 872).

Anzavur, bu kuvvetlerin başında Ankara Hükûmetine karşı ilk isyanını Biga, Manyas ve Gönen çevrelerinde elde ettiği güçle birlikte 21 Eylül 1919'da gerçekleştirmiş, 2 Ekim 1919'da Susurluk'u da ele geçirmiştir. Anzavur Ahmet'in ilerleyişine karşılık vermek için Yarbey Rahmi Bey görevlendirilmiş ve 4 Ekim 1919'da elindeki kuvvetle Karacabey'e girmiştir. Yarbey Rahmi Bey ve Anzavur Ahmet arasında doğrudan bir karşılaşma yaşamadan Edremit Kaymakamı Köprülü Hamdi Bey aracılık rolü üstlenmiş ve Anzavur Ahmet, Köprülü Hamdi Bey'e aldandığını ve kendisine verilen görevleri yerine getireceğini belirttiğinden, 'Anzavur'un takibine gerek olmadığına' dair Ankara'ya telgraf gönderilerek ayaklanmanın üstesinden gelindiği düşünülmüştür (Hülagü, 1998: 51). Ancak 13 Kasım 1919'da yeterli kuvveti topladığını düşünen Anzavur Ahmet, Susurluk'u ele geçirmek için harekete geçmiştir. Durumu haber alan Albay Kâzım Özalp ve Yarbey Rahmi Bey tarafından sıkıştırılan Kuvâ-yı Muhammediye kuvveti büyük oranda dağıtılmış, Anzavur'un kalan kuvvetlerinin takibi görevi ise Çerkes Ethem'e bırakılmıştır. Çerkes Ethem'in kuvvetleri 3 Aralık 1919'da takibi tamamlayarak Ahmet Anzavur'un tüm kuvvetini dağıtmış ancak kendisini yakalayamamıştır (Hülagü, 1998: 55). Selek, Kuvâ-yı Milliye kuvvetlerinin bu isyanı destek almadan bastıramamasını, Yusuf İzzet Paşa'nın kararsızlığı, Bursa ve Balıkesir'den sevk edilen birliklerin yetersizliği, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı uygulanan yoğun karşı propaganda, ikmal - cephanesi eksikliği ve kış mevsimi gibi faktörler bağlamında açıklamaya çalışmaktadır (Selek, 1982: 750).

Anzavur Ahmet, 1920 yılının şubat ayında ikinci kez isyan girişiminde bulunmuş, Gâvur İmam ve Çerkes Şah İsmail isimli başka ayaklanmacıların da yardımlarıyla tekrar Biga'yı üs edinmiş, bu isyan sürecinde Gönen, Manyas, Ulubat, Susurluk, Bandırma ve Karacabey'i ele geçirmiştir. Bu isyanın başlamasıyla Biga'dan Yenice'ye çekilen Hamdi Bey, daha sonra Biga'daki cephaneliği korumak için harekete geçmiş, Kaz Dağları yakınlarında¹⁹ dinlendiği bir sırada köylüler tarafından yakalanmış (Esengin, 1998: 85) ve kısa süre sonra köylülerin işkencesi sonucunda hayatını kaybetmiştir (Selek, 1982: 748). Hamdi Bey'in köylülerle arasındaki sorun, görevde olduğu süre içerisinde her bir köy için zorunlu kılınan ve yüksek miktarlara ulaşan ödemeler bağlamında açıklanmaktadır (Mert, 1992: 862). Zira Anzavur Ahmet'in isyanı öncesi Bigalı bir heyet kendisine başvurmuş ve Hamdi Bey'in, kendilerinden o günün şartlarında ödenemeyecek düzeylerde 'yardımlar' talep ettiğini ve Anzavur'un bu duruma bir çare bulmasını istediklerini beyan etmişlerdir (Özkaya, 1981: 77). Güven de Hamdi Bey'in o dönemde köylüler tarafından ödenemeyecek seviyelerde yükümlülükler belirlediğini ve ödemenin bir hafta içinde tamamlanmaması durumunda, köylerin yakılacağını bildirdiğini belirtmekte, dolayısıyla da bu hatalı hamlenin sonucunda köylülerin Hamdi Bey'in aleyhinde faaliyete geçtiklerini ifade etmektedir (Güven, 1965: 41).

Anzavur'un ikinci isyanı sırasında Biga'daki Kuvâ-yı Milliye'nin örgütleyicilerinden Kâni ve Ali Rıza Beyler de yakalanmış ve onlar da işkence ile öldürülmüşlerdir (İğdemir, 1989: 13). Bu isyanı da nisan ayının ortalarında Çerkes Ethem'in emrinde toplanan kalabalık bir birlikle bastırmak mümkün olabilmiş, ancak Anzavur Ahmet bu karşılaşmada da Karabiga üzerinden İstanbul'a kaçmayı başarmıştır (Hülagü, 1998: 66). Bu kaçıışı Karabiga'nın bir İngiliz subayın kontrolünde olması kolaylaştırmıştır (Özkaya, 1981: 25). Ayaklanmanın bastırılması adına Çerkes Ethem'in kuvvetlerinin çağırılmasının Bigalıların Millî Mücadele karşıtı tavrı nedeniyle ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Zira Anzavur'u mağlup eden ve takip emri alan birlikler Bigalılarla temaslarından sonuç alamayıp Gönen'e çekilmiş²⁰, bu süreçte yaşananlar sebebiyle birliklerde memnuniyetsizlik beyanları ve firarlar belirmiştir (Birlik, 2020: 1075). Yarbey Rahmi Bey, Gönen'den Bursa'daki tümene gönderdiği telgrafta 'bölgede askere kurşun atmayan bir köy bulunmadığını' bildirmiştir²¹ (Selek, 1982: 751). Anzavur Ahmet ve altı adamının önce Bandırma daha sonra da Karabiga'ya kaçabilmesi bu şartlar altında mümkün hâle gelmiştir. Gâvur İmam ise bu süreçte yakalanarak öldürülmüştür (Çelik, 2007: 592).

Anzavur Ahmet'in isyan hareketlerinin bütünüyle bastırılması, Ankara Hükûmeti ve Çerkes Ethem'in ortak çabalarıyla 11 Mayıs 1920'de Adapazarı'nda başlattığı üçüncü girişiminin de tamamen sindirilmesi sonucunda tamamlanabilmiştir. Bu son girişim, Kuva-yı Muhammediye ismi altındaki birlikler yerine, İstanbul Hükûmetinin komutanlığına önce Süleyman Şefik Paşa'yı daha sonra Suphi Paşa'yı atadığı 'Kuva-yı İnzibatiye' isimli birlik marifetiyle gerçekleşmiştir (Başabaş Dirier, 2021: 978). Yetim, Anzavur Ayaklanmalarının doğrudan Kuvâ-yı İnzibatiye'nin bir tamamlayıcısı olarak yapılandırıldığını belirtmektedir (Yetim, 2011: 57). Anzavur Ahmet üçüncü ve son girişiminde elde ettiği birkaç küçük başarıdan sonra Ankara'ya doğru yürümeyi plânlanmış ancak Geyve çevresindeki yenilgisi sonrası bu hamleyi yapabileceği bir kuvveti kalmamıştır (Berzeg, 1990: 16). Bu isyan da Ali Fuat ve Refet Paşalara destek veren Çerkes Ethem kuvvetlerinin yardımlarıyla bastırılmıştır (Çelik, 2007: 593). Kuvâ-yı İnzibatiye ile Kuvâ-yı Milliye arasındaki çatışmalarda

¹⁹Köyün o günkü adının Eminoba olduğu bilinmekle birlikte (Esengin, 1998: 85), bu çalışmanın yazarı tarafından köyün daha sonraki isim değişiklikleri ve dolayısıyla bugünkü ismi tespit edilememiştir.

²⁰Zira takiple görevlendirilen Millî Mücadele yanlısı birliklere halk tarafından ateş açılmış, Anzavur'un Gönen'e taarruz edeceğini öğrenen kimi köyler de Kuvâ-yı Muhammediye birliklerine katılmışlardır. Gönen'deki çatışmalar sırasında Yarbey Rahmi Bey hayatını kaybetmiştir (Birlik, 2020: 1077).

²¹Bölgedeki kimi köylüler Anzavur Ahmet'e yardım etmek suçuyla idama mahkum edilmiştir. Örneğin, Karacabey çevresindeki köylerden birinde ihbar üzerine bir kişi hakkında Anzavur Ahmet'in birliklerine yemek vermek suçundan idam kararı alınmıştır. Ancak karar metninde daha önce bu kişinin 'Kuvâ-yı Milliye düşmanı' olduğuna dair de ihbar geldiği vurgulanmaktadır (Selek, 1982: 758).

bir kısım İnzibatiye askeri de Kuvâ-yı Milliye'nin saflarına geçmiştir. Bu durumun da etkisiyle ilerleyen Kuvâ-yı Milliye güçleri Düzce'yi ele geçirmiş, İstanbul'a yaklaşan birliklere karşı ateş ise İngiliz kuvvetlerinden gelmiştir. İngiliz kuvvetleri ile Ankara Hükûmeti arasında bir silahlı temas ortaya çıktığında, Yunanistan Başbakanı Venizelos İngilizlere destek teklifinde bulunmuş, bu sürecin sonunda İngilizleri ikna eden Yunan kuvvetleri 'Milne Hattı'nı²² aşarak Anadolu'nun içlerine ilerlemeye başlamıştır (Mango, 2015: 334). Dolayısıyla Anzavur'un faaliyetleri hem doğrudan hem de dolaylı olarak Batı Anadolu'daki Yunan kuvvetleri işgaline büyük kolaylıklar sunmuştur. Yunan kuvvetleri Milne Hattı'nı aştığında o hattı tutan Çerkes Ethem'in Kuvâ-yı Seyyare'si de Yozgat isyanını bastırmakla ilgilendiğinden, birkaç gün arayla Biga-Balıkesir hattı, Bursa ve Uşak işgal edilmiş, hemen ardından Edirne de düştüğünden Ankara Hükûmetinin kontrol edebileceği bölgeler Anadolu'nun iç kısımları ve Karadeniz kıyılarından ibaret bir görüntü arz etmiştir (Mango, 2015: 334).

Anzavur, üçüncü isyan girişimi de bastırılmasına ve Kuvâ-yı Muhammediye hareketi sonlanmasına rağmen hayatta kalmış, Mayıs 1921'de Karabiga'ya gelerek Yunan işgal kuvvetlerine, emrine birkaç yüz bin kişilik Yunan askeri verilmesi talebini iletmıştır. Ancak bu sırada Anzavur'un Karabiga'da olduğu istihbaratını alan Kuvâ-yı Milliye Halit Bey tarafından öldürülmüştür²³. Bu noktada belirtilmesi gereken ise, Biga çevresinde Anzavur'un faaliyetlerine beklenilenden fazla destek verilmesinin yarattığı şaşkınlıktır. Biga'ya sevk edilen birlikler, çarpışmalardan hemen sonra bağlı bulundukları birliklere dönüş emri için talepte bulunmuşlardır. Zira bölgenin çoğunluğunun ayaklanmaya destek verdiği ve bu bölgede yerleşik bir askerî birlik temini için büyük bir cephane ve kuvvet yardımıyla birlikte zamana da ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır (Selek, 1982: 751). Anzavur Ayaklanmalarına katılanlar 1924 yılında oluşturulmuş, 1927 yılında çıkarılmış olan "150'likler" listesi arasında yer almış ve vatandaşlıktan çıkarılmışlardır (Yılmaz, 2020: 1007).

3.2. Çerkes Ethem'in Faaliyetleri

Çerkes Ethem de, Güney Marmara çevresinde yerleşmiş Çerkes ailelerden birisine mensuptur. Babası Ali Bey, İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden Dr. Nazım Bey'in II. Meşrutiyet öncesinde kurduğu gizli teşkilâtın üyeleri arasındadır. Çerkes Ethem'in Harbiye mezunu kardeşleri²⁴ Reşit ve Tevfik Beyler de Resneli Niyazi'nin tavsiyesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi olmuşlardır. Kısa süren askerî kariyeri sonrası Ethem Bey de Teşkilât-ı Mahsusa için çalışmıştır (Şener, 2000a: 30). Dolayısıyla Çerkes kökenli olmasına rağmen Ethem Bey'in kendisinin ve ailesinin İttihat ve Terakki ile iyi ilişkiler geliştirmiş olduğu göze çarpmaktadır. Bu iyi ilişkilerin, Çerkes Ethem'in Kuvâ-yı Milliye tarafında yer almış olmasındaki katkısını vurgulamak mümkün gözükmemektedir.

Tunaya, Çerkes Ethem'in Teşkilât-ı Mahsusa bünyesindeki faaliyet bölgesini Kafkaslar (Gürcistan) olarak belirtmektedir (Tunaya, 1989: 287). Berzeg ise, Rauf Orbay ile birlikte İran ve Irak'ta Teşkilât adına görevler üstlendiğini iddia etmektedir (Berzeg, 1990: 38). Mango da Çerkes Ethem, Reşit ve Tevfik kardeşlerin Teşkilât-ı Mahsusa'nın 1915 yılında gerçekleştirdiği İran operasyonlarında Rauf Orbay'ın komutasında birçok çarpışmaya girdiğini belirtmektedir (Mango, 2015: 74).

Çerkes Ethem, şüphesiz Bandırma doğumlu olmasının da etkisiyle Çanakkale ve Biga çevresindeki Millî Mücadele sürecinde çeşitli roller üstlenmiştir. Çerkes Ethem'in faaliyetlerinin iki ayrı döneme ayrılarak incelenmesi gerekmektedir. İlk döneminde Kuvâ-yı Milliye yanlısı bir tavır sergileyen Çerkes Ethem, ikinci döneminde ise Millî Mücadele'ye karşı bir pozisyona evrilmiştir. İlk döneminde Düzce, Bolu, Hendek ve Anzavur isyanlarının bastırılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Yozgat İsyanı'nı bastırması için Ankara'ya davet edilmesi ve isyanı bastırması sürecindeki söylem ve faaliyetleri sebebiyle Mustafa Kemâl Paşa da dahil olmak üzere Ankara Hükûmetiyle bağları büyük oranda zayıflamıştır²⁵. Bu süreçte kardeşi Çerkes Reşit Millet Meclisi'nde mebus olarak bulunmuştur. Çerkes Ethem, kısa bir süre 'millî kahraman' unvanına layık görülmüş ve Meclis'te ayakta alkışlanmışsa da, Ankara Hükûmeti için büyük oranda bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır (Berzeg, 1990: 38). Çerkes Ethem, Meclis'e hitap ettiği anlarda üzerinde geleneksel Çerkes kıyafetleri ve hançeri bulundurmıştır (Mango, 2015: 336).

Millî Mücadele, Gediz Muharebeleri'nin gerçekleştiği 1920 yılının ortalarından itibaren bir askerî strateji değişikliğine uğramış ve düzensiz kuvvetler yerine düzenli bir ordu ile devam edilmesi kararı uygulamaya konulmuştur (Goloğlu, 2014:

²²İngiliz komutan George Milne'in adını taşıyan ve İzmir'de konuşlu Yunan kuvvetlerine bahsi geçen hattın ilerisinde bir işgal faaliyetine girişmemeleri konusunda çeşitli yasaklar öngören coğrafi ve siyasal sınıra verilen isim (Turan, 1991: 568).

²³Anzavur Ahmet'in mezarı Biga sınırları içerisinde yer alan Cihadiye Köyü'nde bulunmaktadır. Mert, kitabesinde "Kuvâ-yı Muhammediye kumandanı İzzetli Anzavur Paşa" gibi ifadeler barındıran bu mezarın bölgedeki Çerkesler tarafından bir tekke hâline getirildiğini, bu nedenle 1922 yılında yerel yönetim tarafından mezar taşının kazıtıldığını belirtmektedir (Mert, 1992: 849).

²⁴Çerkes Ethem'in diğer iki kardeşi de henüz 1900'lerin başlarında Rumlarla girdikleri çete muharebelerinde hayatlarını kaybetmişlerdir (Cilasun, 2006: 21).

²⁵Ali Fuat Paşa, Çerkes Ethem'in Ankara'ya çağırılmasına dahi karşı çıktığını, çağırıldığı durumda ise, yüksek rütbeli bir subayın komutasına verilerek pasif hâle getirilmesini önerdiğini belirtmektedir (Cebesoy, 1953: 452).

303). Bu süreçte Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, Moskova Büyükelçisi olarak atanarak bir anlamda pasifize edilmiş ve batıdaki cephe iki ayrı kuvvetin sorumluluk alanından oluşmak üzere yeniden yapılandırılmıştır. İsmet İnönü ve Refet Bele'nin görevlendirildiği bu yeni yapılanmada özellikle Refet Bey ile Çerkes Ethem'in ilişkileri neredeyse hiçbir zaman olumlu bir seyir izleyememiştir (Berzeg, 1990: 39).

Millî Mücadele sürecinde düzenli orduya geçiş kararına tepki gösteren Çerkes Ethem, zamanla Ankara Hükûmeti karşıtı bir tavır geliştirmiştir (Arı, 2011: 315). Çerkes Ethem'in "üniformalı" karşıtlığı henüz Osmanlı ordusunda bir askerken belirmiş, Çerkes Reşit ise henüz Balkan Savaşları döneminde Osmanlı ordusunun "Çetniklere" karşı onların yöntemi olan gerilla düzeniyle karşılık verilmesi gerektiğini ifade etmiş, bu önerisi kabul görmeyince askerlikten istifa etmiştir (Cilasun, 2006: 41). Çerkes Ethem, Millî Mücadele sürecinde birliklerinin düzenli orduya katılmasına razı olmamış ve 'Kuvâ-yı Seyyare' adıyla teşkilatlanmaya devam etmiştir. Kuvâ-yı Seyyare'nin Enver Paşa taraftarları için de bir potansiyel taşıdığına dair iddialar ortaya atılmıştır (Berzeg, 1990: 39). Bu süreçte Çerkes Ethem'in kardeşi Çerkes Tevfik'in bulunduğu Kütahya bölgesine Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Bey tarafından bir komutan atanması dahi sorun çıkmasına neden olmuştur. Çerkes Tevfik, İsmet Bey'e vermesi gereken raporları Meclis'e iletmekle yetinmiş, ayrıca birliğinin düzenli ordu hâline getirilemeyeceğini çeşitli nedenler de öne sürerek Ankara'ya bildirmiştir (Goloğlu, 2014: 305). Çerkes Ethem, İsmet (İnönü) Bey'in köylerin yakılmaması ve suçluların İstiklâl Mahkemesi'ne teslim edilmesi gibi kararlarına da karşı çıkmıştır (Özkaya, 1981: 99).

Çerkes Ethem'in Ankara Hükûmeti ile arasındaki sorunlar askerî konularla da sınırlı kalmamış, Millî Mücadele'nin başlamasına kısa bir süre kala 12 Şubat 1919'da İttihatçı İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu fidye için kaçırmayı, kendisi hakkında olumsuz bir intibanın oluşmasına katkı yapmıştır²⁶ (Şener, 2000a: 31). Çerkes Ethem bu fidye sürecini Millî Mücadele yanlısı bir eylem olarak sunmakta ancak Avcıoğlu bu faaliyetin basit bir fidye girişiminden başka bir anlamı olmadığını ifade etmektedir. Zira Rahmi Bey bu olaydan henüz bir ay önce işgalci İngiliz kuvvetleri tarafından tutuklanmıştır (Avcıoğlu, 1978: 577). Vali Rahmi Bey bölgede Millî Mücadele'nin öncü dernekleri arasında görülen Müdâfaa-i Millî ve Türk Ocağı'nın destekçileri arasında sayılmaktadır (Mehmetefendioğlu, 1993: 361). Bunlara ek olarak Çerkes Ethem'in Yozgat Ayaklanması'nı bastırdıktan sonra dönemin Ankara Valisi Yahya Galip Bey'i de suçlu bulması ve idam ihtimaliyle yargılaması, Mustafa Kemâl Paşanın bu hamleyi kendisinin de soruşturmayla dolaylı olarak dahil edileceği şeklinde yorumlamasına ve dolayısıyla Paşa ile Ethem Bey arasındaki bağların kopma noktasına gelmesine neden olmuştur (Mango, 2015: 336).

Mustafa Kemâl Paşa, İstanbul Hükûmetinin temsilcileriyle Bilecik'te gerçekleştireceği görüşmeye²⁷ Çerkes Ethem'in de katılmasını istemiştir. Bu hamle ile hem kendi aralarındaki soğuk ilişkilerde bir iyileşme sağlamak ve hem de İstanbul Hükûmetine Millî Mücadele yanlılarının gücüne dair bir mesaj vermek istemesi olası gözükmektedir. Ancak Çerkes Ethem Ankara'dan Bilecik'e yapılan tren yolculuğu sırasında kendisine yönelik bir tehlike olduğu kanaatine varmış ve habersizce treni terk ederek Kütahya'ya dönmüştür (Şener, 2000b: 10). Ankara Hükûmeti ve Çerkes Ethem arasındaki anlaşmazlıklar Celâl (Bayar) Bey'in uzlaştırma çabasına rağmen sonlanmamış²⁸, bu aracı heyet de henüz bölgeyi terk etmeden düzenli ordu birlikleri 29 Aralık 1920'de Kütahya'ya girerek Kuvâ-yı Seyyare birliklerini dağıtmıştır (Goloğlu, 2014: 309).

Şener, İsmet Paşa'nın birliklerinin harekete geçiş tarihini 27 Aralık 1920 olarak not etmekte ve dolayısıyla ilk hamlenin düzenli ordu kuvvetlerinden geldiğini iddia etmektedir. Zira Çerkes Ethem'in Ankara Hükûmetine "beceriksizlik" bağlamında hakaretler içeren telgrafının tarihinin 29 Aralık 1920 olduğu hesaba katıldığında, bu metnin saldırıya uğramış olmanın duygusalılığı altında yazılmış olduğunu öne sürmektedir (Şener, 2000b: 15). Ancak Çerkes Ethem'in Demirci Mehmet Efe'ye hitaben yazdığı 9 Aralık 1920 tarihli mektubunda Ankara Hükûmetine karşı 'birlikte mücadele' teklif ettiği bilindiğinden, Şener'in iddialarının inandırıcılığı şüpheli gözükmektedir (Nadi, 1955: 42). Bu noktada çeşitli iddiaların ortaya atılabilmesinin nedenleri Çerkes Ethem'e yapılan ilk müdahalenin Meclis'te tartışılmadan başlatılmış olmasında aranmalıdır (Berzeg, 1990: 40).

Çerkes Ethem Kütahya'daki yenilgisi sonrası 7 Ocak 1921'de Yunan birliklerine sığınmak için bir protokol imzalamış ve Millî Mücadele'nin bütünüyle dışında kalmıştır (Timur, 2018: 20). Çerkes Ethem, bu sığınma talebini ilettiği sırada İsmet Paşayı Uşak'ta kendisiyle mücadele etmesi için bölgeye davet etmiş, Paşa'nın kuvvetlerini Uşak yönüne sevk

²⁶İzmir'in işgaline karşı ilk kurşunu atan Hasan Tahsin'in Çerkes Ethem'in bu faaliyetini övmesi ilginç bir anekdot olarak not edilmelidir. Taçalan bu durumu Tahsin'in de Çerkes kökenli olma ihtimaliyle açıklamaya çalışmaktadır (Taçalan, 1998: 105). Ancak bu yorumun yeterli bir argüman setiyle savunulduğunu iddia etmek zor gözükmektedir.

²⁷Şener bu görüşmenin gerçekleştiği evin sahibi olan Cemâl Cahit (Toydemir) Paşa'nın da Çerkes olduğunu belirtmektedir (Şener, 2000b: 64).

²⁸Çerkes Ethem'in, 'Mustafa Kemâl Paşa'yı Meclis'in önünde asacağı' iddiasında bulunmaya varan söylemleri dikkate alındığında, uzlaşmanın zorluğu daha kolay anlaşılabilir (Atay, 2010: 294).

etmesinin ardından ise Yunan kuvvetleri Eskişehir yakınlarındaki İnönü mevkinde²⁹ Türk birliklerine saldırmıştır. Birinci İnönü Savaşı olarak bilinen muharebe, Çerkes Ethem'in üzerine gönderilen düzenli ordu birliklerine Yunan kuvvetleri tarafından saldırılması sonucunda başlamıştır (Apak, 1990: 219). Bu muharebe sırasında Çerkes Ethem kuvvetlerinin Yunan kuvvetlerinin yanında savaştığını iddia eden araştırmacılar da bulunmaktadır (Çelik, 2007: 597). Şener ise, Çerkes Ethem'in kurmay ve erlerini düzenli orduya geçiş konusundaki tercihlerini yaparken serbest bıraktığını, bu milisler arasında Yunan kuvvetlerinin tarafına geçenler olduğu gibi, düzenli orduya katılanlar ve tarafsız kalıp yeniden dağlara dönenler olduğunu belirtmektedir (Şener, 2000b: 18). Örneğin, Çerkes Ethem'in kurmaylarından biri olan Parti Pehlivan, Ayvalık çevresine dönerek düzensiz bir birlik şeklinde Yunan kuvvetlerine saldırmaya devam etmiştir (Özkaya, 1981: 100). Berzeg de Çerkes Ethem'in piyadelerinin büyük kısmının düzenli orduya katıldığına altını çizmektedir (Berzeg, 1990: 40).

Çerkes Ethem'in faaliyetleri düzenli ordu karşılığı ve Mustafa Kemâl Paşa'ya karşı liderlik mücadelesi bağlamında tartışılırken "Yeşil Ordu" isimli oluşumun da hesaba katılması gerekmektedir. Zira, bu örgüte çeşitli Millet Meclisi üyeleriyle birlikte Çerkes Ethem ve kardeşleri de üye olmuşlardır (Cebesoy, 1953: 452). Tunçay bu örgütün Meclis içerisinde "Halk Zümresi" adıyla örgütlendiğini ve üyeleri arasında Adnan Adıvar, Hakkı Behiç³⁰, Celâl Bayar gibi isimlerin olduğunu belirtmektedir. Tunçay'a göre, Çerkes Ethem'in bu oluşuma üye olmasıyla beraber Mustafa Kemâl Paşa örgütün dağıtılmasını istemiş, bu süreç "resmî" Türkiye Komünist Fırkası'nın kurulmasıyla denetim altına alınmaya çalışılmıştır (Tunçay, 1976: 59). Yeşil Ordu girişimi, Ankara Hükûmetinin gözünde bir İslâmî Bolşevizm girişimi olarak algılanmış, Sovyetlerle iyi ilişki kurabilme amacıyla önce sessiz kalınmış, daha sonra ise örgüte cephe alınmıştır (Borak, 2004: 39). Mustafa Kemâl Paşa Nutuk'ta Yeşil Ordu'nun kurucularının yakın arkadaşları olduğunu ancak daha sonra bu örgütün Çerkes Ethem ve kardeşlerinin güdümüne girdiğini belirtmektedir (Atatürk, 2007: 309).

Çerkes Ethem, kardeşleri Tevfik ve Reşit de beraberinde olmak üzere "150'likler" listesinde yer almışlar ve vatandaşlıktan çıkarılmışlardır (Yümlü, 2010: 335). Şener, Çerkes Ethem ve kardeşlerinin de dahil olduğu 150'liklerin affedildiğini, kardeşlerinin Türkiye'ye döndüğünü ancak kendisinin Ürdün'de bir Çerkes topluluğuyla birlikte yaşamını sürdürdüğünü, bu şartlar altında 1948 yılında öldüğünü belirtmektedir (Şener, 2000b: 21).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Millî Mücadele dönemi, Anadolu'nun birçok köşesinde olduğu gibi Çanakkale çevresinde de büyük toplumsal ve siyasal ayrışmalara sahne olmuştur. Çanakkale'nin özgün yanı ise, Türkler -Türkler de Balkan göçmenleri ve Anadolu Yörükler/Türkmenler olarak iki ayrı grupta değerlendirilebilir-, Çerkesler, Pomaklar, Arnavutlar ve gayrimüslimlerden meydana gelen görece karmaşık demografik yapısından kaynaklanmıştır. Millî Mücadele döneminde Çanakkale'de meydana gelen olaylarda Çerkeslerin özellikle öne çıktığı kolayca iddia edilebilmektedir. Zira, sürecin büyük bölümünde İstanbul Hükûmetinin bölge komutanı özelliğini haiz olan Yusuf İzzet Paşa, Anzavur Ayaklanmaları'nın lideri Anzavur Ahmet ve Ankara Hükûmeti adına ayaklanmaları bastırma konusunda büyük pay sahibi olan ancak daha sonra Yunan kuvvetleriyle bir anlaşma yapmayı uygun bulan Ethem Bey, Çerkes asıllılardır. Hatta yukarıda da belirtildiği üzere Ankara Hükûmetinin önemli simalarından Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy gibi askerlerin de Çerkes kökenli olduklarına dair güçlü iddialar bulunmaktadır.

Dolayısıyla, Millî Mücadele döneminde Çanakkale çevresinde Çerkeslerin rollerine dair bir not düşülmek istendiğinde, İstanbul Hükûmeti yanlıları ve Millî Mücadele karşıtlarının bulunduğunu iddia etmek de, Ankara Hükûmeti adına bölgedeki faaliyetleri yürüten Millî Mücadele yanlılarının varlığını vurgulamak da hatalı olmayacaktır. Çerkeslerin her iki taraf adına da öne çıkmış olmalarında savaşçı kültürleri kadar, bir 'aristokrasi' olduğu iddia edilebilecek elit sınıfının varlığı da etkili olmuştur. Zira Çerkes elitleri ile Osmanlı hanedanı arasında hem Kafkasya'daki diplomatik diyalogların hem de daha sonra Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göç kapsamında sıkı ilişkilerin kurulduğu neredeyse konuyla ilgilenen tüm metinlerde altı çizilen bir husus olmaktadır. Ancak Çerkesler yalnızca Osmanlı hanedanı ile ilişki geliştirmekle yetinmemiş, 1800'lerin sonlarına doğru oluşan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile de yer yer temas kurmuşlardır. Örneğin, Ahmet Anzavur ilk grupta yer alırken, Çerkes Ethem ise ikinci gruba ait bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece Çerkeslerin İstanbul ve Ankara Hükûmetleri arasındaki kararsızlıkları da anlamlı hâle gelmektedir.

Bu çalışma, hem Çanakkale çevresindeki Millî Mücadele sürecini bir kitap bölümü olarak özetlemek hem de Çerkeslerin bölgedeki etkinliklerini vurgulamak bağlamlarında anlam kazanmaktadır. Yukarıda bahsi geçen Anzavur Ahmet ve Çerkes Ethem gibi çeşitli şekillerde tarihte yer etmiş kişilerin adlarının temel eğitim almış herkes tarafından bilinmesi ancak haklarındaki belli başlı bilgilerin eksikliği, bu kitap bölümünün yazılmasının ardındaki esas motivasyonu oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda, Anzavur Ahmet'in hayatı ve faaliyetleri göz önünde bulundurulursa, hakkında

²⁹İsmet Paşa daha sonra bu bölgede kazanmış olduğu zaferler nedeniyle "İnönü" soyadını almıştır.

³⁰Berzeg'e göre Hakkı Behiç Bey de Çerkes kökenlidir (Berzeg, 1990: 36).

tartışmaya yer bırakmayacak ölçüde bir Millî Mücadele karşıtlığına ulaşmaktadır. Anzavur Ahmet'in mezarının bir tekke hâline gelmesi ve Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra dahi bir ziyaret merkezi olarak görülmesi her koşulda çarpıcı bir anekdot olarak önümüze çıkmaktadır.

Çerkes Ethem için ise aynı kesinlikte ifadeler kullanılması zor gözükmektedir. Kendisinin Millî Mücadele sürecine katkıları açıkça ortaya çıkarılabilirken, ardından Yunan işgal kuvvetleriyle ilişki kurmasına kadar giden olaylar dizisi ise kendisini belki de dönemin en ilginç simalarından birisi hâline getirmektedir. Konu hakkındaki kaynaklar incelendiğinde, İttihatçı geleneğin içindeki serüveni, Ankara'ya davet edildikten sonra edindiği Marksist öğretini filizleri ve liderlik için Mustafa Kemâl Paşa ile bir yarışmaya sürüklenen kişilik özellikleri Çerkes Ethem'in hayat öyküsünü özetleyen en temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. Ankara Hükûmetiyle arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi ve bir çatışmaya evrilen seyri ise, bugün dahi çeşitli kaynaklarda birbirleriyle çelişen yorumları barındırmaktadır. Bu hâliyle dahi Çerkes Ethem'in hayat hikâyesi didaktik öğeler bakımından oldukça besleyici görünmektedir. Zira tarihî karakterlerin iyi veya kötü, hain veya kahraman olarak net birer portrelerinin çizilmesi adına çaba gösterilmesinden önce, hayatın olağan akışına uygun şekilde inişli çıkışlı seyirler izleyebildiğini belirtmek, bir sosyal bilim olarak tarih disiplininin ele alınışını daha sağlıklı bir çerçeveye oturtabilecektir.

Sonuç olarak, Çanakkale, Balıkesir, Biga, Bandırma, Gönen ve Yenice çevrelerindeki Millî Mücadele döneminin sunduğu resim, sürekli değişiklikler gösteren, çeşitli raslantısal öğelerin bir araya gelmesiyle şekillenen bir süreç görüntüsündedir. Bu süreçte özellikle Türkler ve Çerkesler arasındaki sosyal, siyasal, ekonomik ve kişisel pozisyonların şekillendirdiği tercih ve zorunlulukların değişen kombinasyonları, her bir tarihî öznenin birbirlerinden farklı eğilimlerini ortaya çıkarmıştır. Bölgenin ayırt edici özelliği ise, I. Dünya Savaşı'nı, İngiliz, Fransız ve Yunan işgallerini, Anzavur Ayaklanmaları'nı, Çerkes Ethem'in akınlarnı, Millî Mücadeleci sivil ve askerlerin faaliyetlerini, kısaca Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinin neredeyse tüm safhalarını deneyimlemiş olmasında aranmalıdır. Dolayısıyla, hem demografik yapısı hem de tarihiyle Çanakkale, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş serüveninin bir prototipi görünümündedir.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Y. (1972). Mustafa Kemal ve Çetecilik (2 b.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- AKSOY, Z. (2018). Çerkes Sürgünü Hikayelerinde Kimliğin İnşası. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi(31), s. 62-76.
- AKYÜZ, J. (2008). Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri. Bilig(46), s. 37-56.
- APAK, R. (1990). İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ARI, K. (2011). Türk Devrim Tarihi I: Temelleri Gelişimi ve Oluşumu (5 b.). İzmir: Zeus Kitabevi.
- ATATÜRK, M. K. (2007). Nutuk. Berikan Yayınevi.
- ATAY, F. R. (2010). Çankaya. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- AVCIOĞLU, D. (1978). Milli Kurtuluş Tarihi: 1838'den 1995'e (3 b., Cilt 2). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- BAŞABAŞ DİRİER, A. (2021). Kuvayı İnzibatiye / Hilâfet Ordusu. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 8(3), s. 968-983.
- BERZEG, S. E. (1990). Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri (Cilt 2). İstanbul: Nart Yayıncılık.
- BİRLİK, G. (2020). İstanbul Hükümetinin Bursa'da Milli Mücadele'yi Önleme Girişimleri. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(39), s. 1059-1108.
- BORAK, S. (2004). Yeşil Ordu ve Çerkes Ethem. Kırmızı Beyaz Yayınları.
- BORAY, F. E. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İsyanlar. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- CEBESÖY, A. F. (1953). Millî Mücadele Hâtıraları. İstanbul: Vatan Neşriyatı.
- CİLASUN, E. (2006). Çerkes Ethem (2 b.). Versus Kitap.
- ÇELİK, K. (2007). Millî Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi(40), s. 569-613.
- ESENGİN, K. (1998). Millî Mücadelede Ayaklanmalar (3 b.). İstanbul: Kamer Yayınları.

- GOLOĞLU, M. (2014). Milli Mücadele Tarihi-III: 1920 Üçüncü Meşrutiyet (2 b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- GÜVEN, Z. (1965). Anzavur İsyanı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- HABİÇOĞLU, B. (1993). Kafkasyadan Anadolu'ya Göçler. Nart Yayıncılık.
- HÜLAGÜ, O. (1998). Anzavur İsyanı. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 14(40), s. 49-67.
- İĞDEMİR, U. (1989). Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları (Günlük Anılar) (2 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KAYA, A. (2015). Türkiye'de Çerkesler. M. M. Erdoğan, & A. Kaya (Dü.) içinde, Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçer. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KELEŞYILMAZ, V. (1999). Dönemin Türk Basınında Anzavur Olayı. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 15(45), s. 861-899.
- KUŞHABİYEYEV, A., NEFLAŞEVA, N., TOPÇU, M., & ORHAN, O. (2012). Suriye Çerkesleri. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmaları Merkezi.
- LEWIS, B. (2009). Modern Türkiye'nin Doğuşu (2 b.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- MANGO, A. (2015). Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu (11 b.). Remzi Kitabevi.
- MCCARTHY, J. (2014). Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922) (2 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MEHMETEFENDİOĞLU, A. (1993). Rahmi Bey'in İzmir Valiliği. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, 1(3), s. 347-370.
- MERT, Ö. (1992). Anzavur'un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler. Belleten, 56(217), s. 847-962.
- NADİ, Y. (1955). Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti. İstanbul: Sel Yayınları.
- ORAT, J. A., ve ARSLAN, N. O. (2014). Kafkaslardan Arap Topraklarına Kafkas Muhacirleri. M. Hacısalıhoğlu (Dü.) içinde, 1864 Kafkas Tehciri: Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün (s. 485-513). İstanbul: Balkar - İrcica.
- ÖZKAYA, Y. (1981). Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- SELEK, S. (1982). Milli Mücadele: Ulusal Kurtuluş Savaşı (2 b., Cilt 2). Örgün Yayınlar.
- ŞENER, C. (2000a). Çerkes Ethem Olayı I. Cumhuriyet.
- ŞENER, C. (2000b). Çerkes Ethem Olayı II. Cumhuriyet.
- TAÇALAN, N. (1998). Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken: Hasan Tahsin. Aksoy Yayıncılık.
- TİMUR, T. (2018). Türk Devrimi ve Sonrası (8 b.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- TUNAYA, T. Z. (1964). Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük. İstanbul: Baha Matbaası.
- TUNAYA, T. Z. (1989). Siyasal Partiler: İttihat Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi (Cilt 3). Hürriyet Vakfı Yayınları.
- TUNÇAY, M. (1976). Yeşil Orduların Yeşil Orduları Yeşil Orduluktan Yargılaması. Birikim(20), s. 58-60.
- TURAN, M. (1991). İstiklâl Harbi'nde "Milne Hattı". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 7(21), s. 567-579.
- YALMAN, A. E. (2018). Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye. (B. Keşoğlu, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- YETİM, F. (2011). Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 7(13), s. 54-69.
- YILMAZ, A. Y. (2020). Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar ve 150'liklerden Bazıları. Turkish Studies, 15(3), s. 1001-1018.

YÜMLÜ, M. (2010). Yüzellilikler Meselesi, Mesud Fani ve Risalesi Üzerine Bir İnceleme. History Studies, 2(3), s. 333-349.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Güney Marmara Kalkınma Ajansı Örneği Ekseninde Kalkınma Ajanslarının İdare Hukuku Bakımından Niteliği ve Ceza Hukuku Sorumluluğu

Yağmur Ekim YILMAZ¹

1. GİRİŞ

“Kalkınma ajansları, küreselleşme olgusunun getirdiği yönetim anlayışına uygun olarak özel kesim, kamu kesimi ve sivil toplum kuruluşlarını bölgesel gelişme ve kalkınma amacı çerçevesinde birleştiren örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır (Cankorkmaz, 2011: 118). Kalkınma ajansları bölgesel gelişmeyi sağlamayı, sürdürmeyi ve böylece bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını azaltmayı amaçlamaktadır, bunun için bölgesel aktörleri de sürece dahil ederek yerel potansiyelin ve kaynakların doğru yönlendirilmesi görevini üstlenmektedir. Kalkınma ajanslarının hukuki niteliği, başka bir deyişle kamu kurumu niteliğini haiz olup olmadığı belirsizliğini korumaktadır. Kamu kurumu niteliğinin öğretice kabul edilmiş birtakım ölçütleri vardır. Kalkınma ajanslarının bu belirsiz niteliğine ilişkin olarak 2006/61 E., 2007/91 K. ve 30.11.2007 T.’li AYM kararı da ışık tutucu olacaktır.

Kalkınma ajansları, ilk temelini 28.08.2002 tarihinde 2002/4720 Sayılı Kararname’de bulmaktadır. Bu kararnamede, bölgesel sosyoekonomik analizlerin yapılması ve politikaların çerçevesinin belirlenmesi için Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olarak İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması yapılmıştır. Buna göre, Düzey 3, il düzeyinde olup 81 ili, Düzey 2, ekonomik, coğrafi ve sosyal yönden benzerlik gösteren komşu illerin gruplandırılmasını, Düzey 1 de Düzey 2 kapsamındaki komşu il gruplarının tasnifini içeren en üst bölgelendirme başlığını temsil etmektedir. Bu kararname ile Türkiye genelinde Düzey 1 başlığında, İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölge birimleri kararlaştırılmıştır (2002/4720 Sayılı Kararnamenin Eki I Sayılı Cetvel). 2002/4720 Sayılı Kararname’nin özelliği, bölgesel sosyoekonomik analizlerin yapılmasında, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesinde ve bölgesel istatistiklerin toplanması ve geliştirilmesinde ilgili kararnamede belirlenen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması’nın tüm kamu kurum ve kuruluşlarınca esas alınması gerekliliğini getirmesidir (2002/4720 Sayılı Kararnamenin Eki m.4). Görüldüğü üzere, 2002/4720 Sayılı Kararname’de kalkınma ajanslarının tanımlanması yahut kurulması söz konusu değildir, ancak bölgesel politikaların belirlenmesi amacıyla sosyoekonomik koşullara göre bölgelerin ayrılıp analiz edilmesi ile kalkınma ajanslarının temeli atılmıştır (Şinik, 2010: 131).

Nitekim 5449 Sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” ile kalkınma ajansları kurulmuş ve tanımlanmıştır. 5449 Sayılı Kanun m.1’de kalkınma ajanslarının amaç ve kapsamı öngörülmüştür, buna göre kalkınma ajansları bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere kurulmuş olup, ulusal kalkınma planı ve programlarında öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak görevini yürütecektir. Tanımda açıkça kalkınma ajanslarının bölgesel gelişmeyi sağlamak ve sürdürmek amacıyla kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği geliştireceği belirtilmiştir. Bu yönden bakıldığında kalkınma ajansları aynı zamanda, yasayla tanımlanan amaçlarını gerçekleştirmek üzere farklı toplumsal aktörleri koordine eden örgütlenmelerdir. 5449 Sayılı Kanun’da 2002/4720 Sayılı Kararname’den farklı olarak istatistiki bölge birimlerinin, Düzey 3’ün 81 ili kapsadığına, Düzey 2’nin ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden komşu illerin tasnifi anlamına geldiğine, yahut Düzey 1’in de Düzey 2 istatistiki bölge birimlerinin sınıflandırılması sonucu oluşan bölge birimleri olduğuna dair bir belirlemeye yer verilmemiş, bunun yerine 5449 Sayılı Kanun m.2/1-a’da ‘bölge’nin Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimini ifade ettiği belirtilmiş, Ek 1 listede de 2002/4720 Sayılı Kararname’deki Düzey 1 ve Düzey 2 listesine yer verilmiştir. Ancak 5449 Sayılı Kanun’da Düzey 1’e yer verilmeden Düzey 2 için 2002/4720 Sayılı Kararname’deki tanıma dolaylı bir gönderme yapılmıştır. İlgili maddede bölge kavramından 2002/4720 Sayılı Kararname’deki Düzey 2’nin anlaşılacağı söylenmiştir, bakıldığında bölge tanımı 2002/4720 Sayılı Kararname’deki Düzey 2’ye değil Düzey 1’e karşılık gelmektedir. Düzey 2, 81 ilin ekonomik, sosyal ve coğrafi ilden komşu illere göre gruplandırılması olup, yine illerden oluşmaktadır,

¹Arş.Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, yagmurekimyilmaz@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-8484-3600

Marmara Kalkınma Ajansı Örneği Ekseninde Kalkınma Ajanslarının İdare Hukuku Bakımından Niteliği ve Ceza Hukuku Sorumluluğu

oysa gerçek bölgelendirme Düzey 1’de yapılmaktadır, örneğin 2002/4720 Sayılı Kararname’ye göre Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane Düzey 3 illeri iken bu illerin komşu illere gruplandırılması sonucu Trabzon Düzey 2 ili seçilmiş, sonrasında Düzey 1 başlığı altındaki bölgelendirme ise Doğu Karadeniz olarak yapılmıştır. Sonuç olarak ise, 5449 Sayılı Kanun’un Ek 1 listesi dikkate alındığında, yanlış nitelendirmeye rağmen 2002/4720 Sayılı Kararname’deki Düzey 1 ve Düzey 2 gruplamasının esas alındığı, Kararname’deki bölge başlıklarının ve komşu il sınıflarının aynen korunduğu ve kalkınma ajanslarının da bu istatistiki bölge birimleri üzerine inşa edildiği görülmektedir.

Bunun yanında, 2002/4720 Sayılı Kararname ile atılan adımların 5449 Sayılı Kanun ile korunduğu ve ilgili istatistiki bölge sınıflandırmasının sonrasında bölgesel gelişmeyi sağlamak için kalkınma ajanslarının kurulmasıyla ileriye taşındığı söylenebilir.

Kalkınma ajansları, 5449 Sayılı Kanun m.3 uyarınca ‘tüzel kişiliği haiz ve bu Kanunla düzenlenmemiş tüm işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi’ olarak, bölgeler esas alınmak suretiyle, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmakta, ajansın kaldırılması da yine Bakanlar Kurulu Kararı ile olmaktadır.

5449 Sayılı Kanun m.5’te kalkınma ajanslarının görev ve yetkileri genel bir çerçevede, ilgili kanunun ilk maddesinde ifade edilen amaç ve kapsamda bölgesel plan ve programların uygulanmasına yönelik projeleri desteklemek, bunları izlemek, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarıncı bölgesel plan ve programlar çerçevesinde yürütülen ve kalkınma ajanslarıncı önemli görülen diğer projeleri izlemek; kaynakları bu amaçlar doğrultusunda kullanmak ve kullandırmak, bölgenin ekonomik imkanlarına ilişkin ulusal ve uluslararası tanıtımını yapmak olarak ele alınmıştır. Bunlar yanında, bölgedeki yatırımcıların kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanındaki idari iş ve işlemlerini mevzuatına göre süresinde sonlandırılması amacıyla tek elden takip ve koordine etmek de kalkınma ajanslarının görev ve yetkileri arasında sayılmıştır.

Kalkınma ajanslarının ulusal düzeyde koordinasyonundan ise Devlet Planlama Teşkilatı sorumlu kılınmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı; kalkınma ajanslarıncı bölgesel plan ve programların uygulanmasını izler, buna ilişkin kurumun ve kurumca yürütülen programların performansını kendi belirlediği usul ve esasları ölçüt olarak değerlendirir, ajansların merkezi seviyedeki kurum ve kuruluşlarla ve kendi aralarında işbirliğini sağlar ve yıllık çalışma programlarını onaylar, bununla birlikte, plan ve programlara, bütçenin kullanımına, personel niteliği ve istihdamına, ajanslara tahsis edilecek fonlara yahut yapılacak yatırımlara ve transferlere ilişkin esas ve usulleri belirli surette belirler. Bakıldığında, bölgesel plan ve programlama yapmak bunlara ilişkin esas ve usullerin belirlenmesi ve bunların uygulanmasının izlenmesi Devlet Planlama Teşkilatına ait olmak üzere kalkınma ajanslarına haizdir, söz konusu bölgesel plan ve programların ulusal düzeydeki kalkınma plan ve programlarında öngörülen ilkelere uygun olması gerekmektedir. Ancak, kalkınma ajanslarıncı belirlenen bölgesel plan ve programların uygulanmasını izlemek Devlet Planlama Teşkilatı’nın görevi iken, bölgesel plan ve programların uygulanmasına yönelik gerçekleştirilen projeleri ve özel kesim, kamu kesimi ve sivil toplum kuruluşlarıncı bu plan ve programlara yönelik ve önemli görülen diğer projeleri izlemek de kalkınma ajanslarının görevidir.

Ajansların teşkilât yapıları kalkınma kurulu, yönetim kurulu, genel sekreterlik ve yatırım destek ofislerinden oluşmaktadır. (5449 Sayılı Kanun m.7) Karar organı olan yönetim kurulunun başkanı validir, valinin yanında tek ilden müteşekkil kalkınma ajanslarında (Örn. İstanbul Kalkınma Ajansı) büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ve özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilci; birden fazla ilden müteşekkil kalkınma ajanslarında il valileri, büyükşehir belediye başkanları, büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşmaktadır. Ajansların karar organı olan yönetim kurulunda merkez ve yerel yerinden yönetim kuruluşlarının en üst idari amiri niteliğindeki kişiler bulunmaktadır. Bakıldığında, yönetim kurulu anlamında tek ilden müteşekkil kalkınma ajansları için özel kesim, kamu kesimi ve sivil toplum kuruluşları işbirliğinin sağlandığı görülmektedir, çünkü vali, büyükşehir belediye ve il genel meclisi başkanı yerel yönetim kurumlarının aktörleri olup, ticaret ve sanayi odaları başkanları da esas itibarıyla kamu kesiminden sayılmaktadır, bunun yanında sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün seçilecek üç temsilcisi de yönetim olgusundaki özel sektörü karşılamaktadır.

Kamu Kurumlarının Nitelikleri ve Kalkınma Ajanslarının Kamu Kurumu Sayılması İle İlgili Tartışmalar

Bir kurumun kamu kurumu niteliği, çoğu zaman kolaylıkla anlaşılamamakta olup, kurumun kamu kurumu olup olmadığının anlaşılmasında belli ölçütler getirilmiştir. Bu ölçütlere göre kalkınma ajanslarının kamu kurumu niteliğine haiz olup olmadıkları tespit edilebilecek olup, bunlar şu şekildedir:

a) Kanunla ya da Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Kurulması

Anayasa m.123’te ‘Kamu tüzelkişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur.’ denilmektedir. Bu Anayasa hükmünden de anlaşılacağı üzere, kamu tüzel kişiliğinin sağlaması gereken birinci ölçüt, kanunla veya

Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulmasıdır. Anayasa m. 123; 21/1/2017 tarihli ve 6771 Sayılı Kanun m. 16 ile değişikliğe uğrayarak kamu tüzel kişiliği için kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulmayı esas almıştır, ancak değişiklikten önce kamu tüzel kişiliğinin “ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanarak” kurulması söz konusuydu. Değişiklikten önceki Anayasa m.123’e göre ilgili ifadeyle kamu tüzel kişiliğinin kanunla yahut kanunun verdiği yetkiye dayanarak idari işlemle yani genel çerçevede devlet işlemiyle kurulabildiği, dolayısıyla özel hukuka tabi işlemle kurulamayacağı belirtilmekteydi (Günday, 2015: 77-78). Değişiklikten sonra ise, idari işlem başka bir deyişle devlet işlemiyle kamu kurumu kurulması olanağı kaldırılarak, kanun veya Cumhurbaşkanı kararnamesi esas alınmıştır.

Bununla birlikte, kamu tüzel kişiliğini doğrudan Anayasa’dan alan kamu kurumları da mevcuttur, bunlara örnek olarak Anayasa m.134’teki Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu verilebilir. Keza ilgili maddede ‘....kamu tüzel kişiliğine sahip "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" kurulur.’ denilmektedir. Bu sebeple, Anayasa m.123’ten, kamu kurumu tüzel kişiliğinin kurulma biçimini sadece kanun veya Cumhurbaşkanı kararnamesi ile sınırladığı anlaşılmamalıdır, kaynağını doğrudan Anayasa’da bulan ve Anayasa hükmü ile kurulan kamu tüzel kişileri mevcuttur. Dolayısıyla, yasama tasarrufu olan kanun ve yürütme tasarrufu olan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri dışında kamu kurumu kurulamaz. Bu öğretilde kamu kurumlarının kurulmasında kamusal yetki kullanılması olarak da adlandırılmaktadır, keza kamusal yetki Anayasa ile yetkilendirilen devlet organlarıncı kullanılan yetkidir (Atay, 2022: 133). Kamu kurumlarının kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulması gerekliliğine ilişkin norm da Anayasa m.123’ten kaynaklanmakta, TBMM ve Cumhurbaşkanlığı kamu kurumu kurma konusunda Anayasa ile yetkilendirilmektedir.

b) Kamu Gücü ile Donatılmış Olması

Kamu tüzel kişileri, diğer gerçek veya tüzel kişilerle ilişkilerinde kamu gücünü kullanabilir, bunlara karşı üstün ve ayrıcalıklı yetkilere sahiptir. Kamu tüzel kişileri, üstün ve ayrıcalıklı yetkilerle donatılmış olmalarının bir sonucu olarak, tek yanlı tasarrufları ile kişilerin hukuki durumları üzerinde değişiklik meydana getirebilirler (Atay, 2022: 133; Günday, 2015: 78-79). Ancak kamu tüzel kişiliği sayılmada doğrudan ve tek başına bir ölçüt olarak, üstün ve ayrıcalıklı yetkiler kullanmanın yeterli olmayacağı, üstün ve ayrıcalıklı yetkinin aynı zamanda kamu tüzel kişisine kanuna dayalı tekel olarak tanımlanmış olmasının aranmasının doğru olacağı ifade edilmektedir (Günday, 2015: 79).

c) Mallarının Kamu Malı Statüsünde Gelirlerinin Devlet Parası Himayesinde Bulunması

Kamu tüzel kişilerine haiz bir başka ölçüt de mallarının kamu malı statüsünde bulunması (Kalabalık, 2019 : 360), kamu malı korumasından ve ayrıcalığından yararlanması (Günday, 2015, 79), kamu malları hukuki rejimine tabi olmasıdır (Atay, 2022 : 135). Zira kamu malı, kamu hizmetine yahut kamunun dolaysız tasarrufuna özgülenen ve kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan mal olarak tanımlanmaktadır (Arslan, 2017 : 61). Tanımdan da anlaşılabileceği üzere, kamu malının bir niteliği de kamu tüzel kişiliğine ait değildir.

Bunun yanında, kamu tüzel kişilerinin gelirleri de devlet geliri korumasındadır, 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Kanunu’na göre devlet gelirlerinin tahsili usulü uyarınca tahsil edilirler (Atay, 2022: 135; Günday, 2015: 79; Kalabalık, 2019: 360).

d) Personelin Memur Yahut Kamu Görevlisi Statüsünde Bulunması

Kamu tüzel kişilerinde istihdam edilen personelin statü bakımından memur yahut kamu görevlisi olması aranmaktadır (Atay, 2022: 135; Kalabalık, 2019: 360), bununla birlikte başka bir görüşe göre (Günday, 2015: 79) kamu tüzel kişisi personelinin Türk Ceza Kanunu bakımından memur başka bir ifadeyle kamu görevlisi olarak kabul edilmesi, bunlara karşı işlenen suçların yaptırımlarının aynı statüde bulunmayan diğer mağdurlara nazaran daha nitelikli ve ağır olması yeterlidir. Dolayısıyla, bir görüşe göre kamu tüzel kişisi personeli idare hukuku bakımından memur veya kamu görevlisi sayılmalı, başka bir görüşe göre de ceza hukuku bakımından kamu görevlisi sayılmalıdır. Mallarının, gelirlerinin ve personelinin statüsü ölçütünün tüzel kişinin diğer ölçütler ile kamu kurumu olup olmadığı belirlenemediği takdirde yardımcı ölçütler olarak devreye gireceği de öğretilde ifade edilmektedir (Günday, 2015: 79).

e) İdari Vesayete Tabi Olması

İdarenin bütünlüğü ilkesi, kaynağını Anayasa m.123’ten alan idarenin kanunla düzenleneceğini ve kanunla düzenlenen, kurulan ve yönetilen idarenin kuruluş ve görevleriyle bir bütün olduğunu belirtir. İdarenin bütünlüğü ilkesi, idari vesayet ve hiyerarşi denetimlerini sonuçlandırmaktadır. Merkezi idarenin yerinden yönetim kuruluşları ve kamu kurumları üzerinde bunların özerkliklerine dokunmaksızın sahip olduğu yetkiye idari vesayet, merkezi idarenin yahut yerinden yönetim kuruluşlarının kendi içindeki denetim yetkisine de hiyerarşi denilmektedir (Günday, 2015: 81). Kamu tüzel kişileri, idarenin bütünlüğü ilkesi gereğince merkezi idarenin denetimine ihtiyaç duyarlar. Ancak, kamu kurumlarının kendi kendilerini yönetmeleri anlamına gelen idari özerkliği, kendi bütçe ve malvarlıklarının olması anlamına gelen mali

özerkliği ve kendilerine mahsus personellerinin bulunması anlamına gelen personel özerkliği bulunmaktadır. Dolayısıyla, denetimle idarenin görev ve kuruluş yönünden bütünlüğü sağlanırken kamu tüzel kişilerinin kendi özerk alanlarını korumaları hiyerarşik denetim yerine idari vesayet denetimine tabi olmaları ile mümkün olmaktadır, çünkü idari vesayet denetimde hiyerarşik denetimden farklı olarak kamu tüzel kişilerinin kendilerine tanınan özerklikleri korunmaktadır (Kalabalık, 2019: 360).

Bu ölçütlerin yanında öğretilde, kamu kurumuna katılmada kişilerin serbest iradesinin bulunmaması, kamu tüzel kişilerinin denetiminin kendi içinde, bir devlet biriminde yahut yargı ile gerçekleştirilmesi, kamu tüzel kişiliğinin ancak kurulduğu işlem veya karşı işlemle sona erdirilebilmesi, özel hukuk tüzel kişilerinin faaliyet alanlarını değiştirme serbestisi bulunurken kamu kurumlarının idare hukukuna tabi olarak belirlenen faaliyet alanında hizmette bulunma zorunluluğunun başka bir anlamda ihtisas alanlarının mevcut olması da eklenmektedir.

Öğretilde kalkınma ajansları, faaliyet alanları uyarınca bir tasnife tabi tutulmuş ve milli, bölgesel, mahalli kamu kurumları alt başlığı içerisinde, bölgesel kamu kurumu olarak örnek gösterilmiştir (Kalabalık, 2019: 362). Kalkınma ajanslarının kamu gücü ayrıcalıklarıyla donatıldığı, bu sebeple her ne kadar Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kamu tüzel kişiliği niteliğine sahip olduğu belirtilmese de kamu tüzel kişisi statüsünde olduğu ileri sürülmüştür (Kalabalık, 2019: 415). Bir başka görüşe göre (Atay, 2022: 209) ise kalkınma ajansları, bakanlıkların bölgesel örgütlenmelerine örnektir. Bu görüş tarafından Anayasa'da idari örgütlenme bakımından il esas alınsa da Anayasa m.126 uyarınca birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabildiği, dolayısıyla bölgesel örgütlenmeye izin verildiği, kalkınma ajanslarının da bölge üzerinde örgütlenmeye örnek teşkil ettiği ifade edilmektedir.

5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun'unda yer alan kalkınma ajanslarının kamu tüzel kişiliği niteliği ile ilgili hükümleri 2006/61 E., 2007/91 K. ve 30.11.2007 tarihli karar ile Anayasa Mahkemesi tarafından da tartışılmıştır. Söz konusu kararda esas itibarıyla, kalkınma ajanslarının kamu tüzel kişiliği kimliğinin tespitinde Anayasa'da belirlenen idari teşkilat içindeki yerinden özellikle bahsedilmiştir.

Karardaki önemli noktalara değinilecek, sonrasında kamu tüzel kişilerinin niteliği bakımından ilgili karar tartışılacaktır. 2006/61 E., 2007/91 K. ve 30.11.2007 tarihli karardaki iptal gerekçesine göre, 5449 Sayılı Kanun'da kalkınma ajanslarının kamu tüzel kişisi mi yoksa özel hukuka tabi tüzel kişi mi olduğu belirgin değildir. Bunun yanında 5449 Sayılı Kanun'da birden çok ili içine alan ve komşu illerin ekonomik, sosyal veya coğrafi özellikleri ve bölgesel gelişmişlik düzeyleri esas alınarak ve istatistik bölge birimlerine ayrılarak bir bölgesel örgütlenme modeli oluşturulmuştur. Ancak Anayasa m. 126'da 'Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.' denmektedir, ancak 'birden çok ili kapsayacak şekilde' kurulan kalkınma ajansları bir merkezi idare teşkilatı statüsünde değildir. Anayasa m.123 ve 127 uyarınca düzenlenen idari örgütlenme biçimleri merkezi idare ve yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirildiği mahalli idarelerdir. Anayasa m.126'da da merkezi idare düzenlenmiş, üçüncü fıkrasında da birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatının kurulmasına izin verilmiş, dolayısıyla merkezi idare teşkilatları istisnai olarak merkezi idarelere dahil edilmiştir. Anayasa'da tanımlanan idari örgütlenme biçimlerinden merkezi idareye, mahalli idareye ve istisnai olarak düzenlenen merkezi idari teşkilatına da uymayan kalkınma ajansları, Anayasa m.123,126 ve 127'ye aykırı örgütlenmelerdir.

Kalkınma ajanslarının tüzel kişilikleriyle ilgili olarak geçen tek hüküm, 5449 Sayılı Kanun m.3/1'deki 'Ajanslar, tüzel kişiliği haiz ve bu Kanunla düzenlenmemiş bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tâbidir.' hükmüdür. Ancak söz konusu ifadede kalkınma ajanslarının bir kamu kurumu mu yoksa özel hukuk tüzel kişisi mi olduğu belirgin olarak anlaşılamamaktadır, bu ise Anayasa m.2'deki hukuk devleti ve Anayasa m.11'deki Anayasa'nın üstünlüğü ile bağdaşmamaktadır. Gerçekten de, 5449 Sayılı Kanun m.3/1'den ajansların 5449 Sayılı Kanun ile düzenlenmiş işlemlerinde ilgili kanuna, bu Kanun ile düzenlenmemiş işlemlerinde özel hukuka tabi olduğu belirtilse de, 5449 Sayılı Kanun hükümleri de kalkınma ajanslarının kamu kurumu niteliği ile ilgili bir belirleme yapmamaktadır. Ancak ileride daha ayrıntılı belirtileceği gibi 5449 Sayılı Kanun'da kalkınma ajanslarına kamu kurumlarına özgü bazı yetkiler ve nitelikler öngörülmüştür.

5449 Sayılı Kanun m.4/2'de ise Devlet Planlama Teşkilatı'na'(b) bendinde, ajansların kurumsal performansları ile yürütülen programların **performanslarının ölçülmesine dair usûl ve esasları belirleme**,

- (c) bendinde, bölgesel gelişmeye yönelik iç ve dış kaynaklı **fonların ajanslara tahsisi ile bunların kullanımına ilişkin usûl ve esasları belirleme**,

- (h) bendinde, **plân ve programlara, yapılacak yardım ve transferlere, personelin nitelik ve istihdamına, bütçe ve muhasebe standartlarının kullanımına, faaliyet raporlarına, izleme, değerlendirme ve denetime ilişkin esas ve usûller ile yatırım destek ofislerinin çalışma esas ve usûllerini ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşünü alarak belirleme**, yetkileri verilmiştir. 5449 Sayılı Kanun'la yürütmenin bir üyesi olan Devlet Planlama Teşkilatı'na ilgili

konularda esas ve usulleri belirleme yetkisinin tanınması, yasada yürütmeye bırakılan bu yetkinin ilke ve esasları gösterilmediği, bu konulardaki düzenleme yetkisinin de asli nitelikte ve yasamaya ait olması gerektiği ve ilke ve esasları belirtilmeden asli nitelikteki yasama yetkisi yürütmeye devredilemez. Bu sebeple 5449 Sayılı Kanun m.4/2, hiçbir organın kaynağını Anayasa'dan almayan yetkiyi kullanamayacağına dair Anayasa m.6'ya,yasama yetkisinin TBMM'ye ait olduğu ve devredilemeyeceğine dair Anayasa m.7'ye ve yürütme yetkisinin Anayasa'ya ve kanunlara uygun olarak kullanılacağını düzenleyen Anayasa m. 8'e, Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığını koruyan Anayasa m.2 ve 11'e aykırıdır.

Kalkınma ajanslarının görev ve yetkilerinin sayıldığı 5449 Sayılı Kanun m.5/1-b'de, ajansa 'Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmek' yetkisi verilmiştir. Bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı ve bu amaçla önemli görülen diğer faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek ve değerlendirmek de ajansa bırakılmıştır. Bölgesel kalkınmaya ilişkin plan ve programlar çerçevesinde projelerin uygulama sürecini izleme ve değerlendirmenin ajansa verilmesi, ajansa kamu kurumları üzerinde bir hiyerarşik denetim sağlama olanağı bahsetmekte olup, ajans idari teşkilat içinde yer alan denetim birimi olmadığı için idarenin teşkilatlanma yapısını belirleyen Anayasa m. 123 ve 126'ya aykırıdır. Bununla birlikte, bölgesel plan ve kalkınma için öngörülen diğer önemli projelerin ne olacağı da belirsizlik ve keyfilik taşımaktadır, bu sebeple söz konusu ibare Anayasa m.2'de öngörülen hukuk devleti ilkesine aykırıdır.

Söz konusu maddede ulusal kalkınma planına bağlanma zorunluluğu getirilmediği ve buna atıfta bulunulmadığı, bu sebeple de ulusal kalkınma planı düzenlemesinin göz ardı edilerek sadece oluşturulan bölgesel planın dikkate alınmasının kaynak israfına yol açacağı, bu sebeple kamu yararına aykırı olacağı, aynı zamanda kalkınma planlarının milli perspektif ile oluşturulacağını öngören Anayasa m.166'ya aykırıdır. Aynı gerekçe ile bölge plan ve programlarını esas alan 5449 Sayılı Kanun m.5/1-c,d ve f bentleri de Anayasa m.166'ya aykırıdır.

Aynı zamanda, 5449 Sayılı Kanun m.25'te kalkınma ajanslarının hesap ve işlemlerinin dış denetimi, yine hesap, işlem, performans ve faaliyetlerinin iç denetimi hüküm altına alınmıştır. Kalkınma ajanslarının hesaplara ve işlemlere ilişkin dış denetimi, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatınca müştereken belirlenecek esas ve usullere göre, Sermaye Piyasası Kurulu mevzuatınca kurulmuş bağımsız denetim kuruluşlarınca yerine getirilecektir. Kalkınma ajansları, kamu kurumu niteliğindeki denetimin bağımsız denetim kuruluşlarınca yerine getirilmesi, kamu kurumlarına kamu yararı uyarınca kamusal denetim sağlanması prensibine aykırıdır. Yine iç denetimde yönetim kurulu başkanı veya genel sekreter ile iş mevzuatı hükümlerine göre istihdam edilecek iç denetçi görevli olup, özel hukuka tabi olan bir iç denetçinin kamu kurumunun denetimini yapması da tartışmalıdır.

İlgili savunmaya göre kalkınma ajanslarının geliri, genel bütçe ve vergi tahsilatından ayrılan paylarından, İl özel idaresi kaynaklarından ve belediye gelirlerinden oluşmakta, bu sebeple kalkınma ajansları kamu kaynaklarını kullanmaktadır. Kamu kaynaklarının kullanılmasının hesap verilebilirliği, mutlaka kamusal denetimle incelenmelidir. Bu noktada, hem iç hem dış denetim açısından kamusal denetim sağlanmadığı takdirde kamu yararı gerçekleşmeyeceğinden ilgili hükümler Anayasa m.2'deki hukuk devleti ilkesine aykırıdır.

Son olarak 5449 Sayılı Kanun m. 26 ajansların; bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili iş ve işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaf olduğunu hüküm altına almıştır. Ancak söz konusu hükümde muafiyetin hangi vergi, resim ve harç için geçerli olduğu belli değildir, yine söz konusu belirsizlik Anayasa m.2 ile güvence altına alınan hukuk devleti ve bu ilkenin iki görünümü olan hukuki güvenlik ve hukuki öngörülebilirliği zedelemektedir.

Anayasa Mahkemesince, iptal gerekçelerine yanıt olarak Anayasa m. 166/1'de "Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının dökümü ve değerlendirmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir" denildiği, bu hükümden kalkınma planlamasının ve buna ilişkin teşkilatlanmanın devletçe yapılacağı, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma amacıyla ülke kaynaklarının özel ve kamu tüm kesimleri kapsayacak şekilde bütünlük içerisinde planlanacağı belirtilmiştir. Kalkınma ajanslarının da Anayasa m.166 uyarınca Devletin kalkınma planlaması amacıyla kurduğu gerekli teşkilatlardan biri olduğu belirtilmiş, kalkınma ajansının 5449 Sayılı Kanun ile tüzel kişiliğinin öngörüldüğü, kuruluşunun ise Bakanlar Kurulu kararına bırakıldığı ifade edilmiştir. Buna göre 5449 Sayılı Kanun ile tüzel kişiliği öngörülen ancak tüzel kişiliğinin türü ve niteliği ilgili yasada belirgin olmayan kalkınma ajanslarının, 'kurulması ve kaldırılması, kamu gücü ve yetkilerin kullanılması, usul ve ayrıcalıklar getirilmesi, gelirleri, merkezi idare ile olan bağlantıları göz önünde bulundurulduğunda' bir kamu tüzel kişisi olduğuna içtihat edilmiştir. Anayasa m.123'teki değişiklikten önce söz konusu maddede kamu tüzel kişiliğinin kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayalı olarak kurulacağı ifade edilmekte olup, kalkınma ajansının da Bakanlar Kurulu kararı ile dolayısıyla kanunun açıkça verdiği yetkiye dayalı olarak kurulduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Anayasa m.166 ile devlete verilen kalkınma planı için teşkilatlanma yetkisinin Anayasa'ca öngörülen idari örgütlenme yapısı içinde kullanılabileceği gibi kendine özgü karma

Marmara Kalkınma Ajansı Örneği Ekseninde Kalkınma Ajanslarının İdare Hukuku Bakımından Niteliği ve Ceza Hukuku Sorumluluğu

yapılar oluşturarak da yerine getirilebileceği, bunun Anayasa’da idari örgütlenme yapısını öngören Anayasa m.123, 126 ve 127’ye aykırı olmadığı ortaya konulmuştur.

Yine, 5449 Sayılı Kanun uyarınca esas ve usulleri belirleme yetkilerinin, yasak oyucunun, gerektiğinde sınırlarını belirlemek koşuluyla bazı konuların düzenlenmesini idareye bırakabileceği, bu bağlamda, sık sık değişik önlemler alınmasına veya bunların kaldırılmasına gerek görülen ekonomik, teknik veya benzeri alanlarda temel kurallar saptandıktan sonra ayrıntıların düzenlenmesinin idareye verilmesinin, yasama yetkisinin devri olarak nitelendirilemeyeceği ifade edilmiştir.

5449 Sayılı Kanun m.25 uyarınca ajansların dış denetiminin yapılmasının kamusal denetim yetkisine haiz olmayan bağımsız kuruluşlara yaptırılmasının, bunların ‘hazırladıkları raporu eş zamanlı olarak İçişleri Bakanlığı ve DPT Müsteşarlığı’na sunacağı, denetim sonucunda suç teşkil eden hususlarla ilgili işlemleri yapmaya İçişleri Bakanlığı’nın, denetim sonucuna göre ajansların performansına göre değerlendirme yapma ve gerekli tedbirleri alma konusunda ise DPT Müsteşarlığı’nın yetkili olduğu’ gerekçesiyle Anayasa’ya aykırı olmadığı öngörülmüştür.

Son olarak AYM, 5449 Sayılı Kanun **m. 26’da**; bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili iş ve işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaf olduğunu hüküm altına alınmış olup, ilgili hükümde muafiyetin hangi vergi, resim ve harç için geçerli olduğu belli olmadığı için söz konusu belirsizliğin Anayasa m.2 ile güvence altına alınan hukuk devleti ve bu ilkenin iki görünümü olan hukuki güvenlik ve hukuki öngörülebilirliğe aykırı olduğuna hükmederek, hükmün iptaline karar vermiştir.

Bu minvalde değerlendirildiğinde, AYM, kalkınma ajanslarının kamu kurumu niteliğine haiz olduğunu kabul etmiş ve gerekçe olarak kalkınma ajanslarının, ‘kurulması ve kaldırılması, kamu gücü ve yetkilerin kullanılması, usul ve ayrıcalıklar getirilmesi, gelirleri, merkezi idare ile olan bağlantıları göz önünde bulundurulduğunda’ bir kamu tüzel kişisi olduğuna içtihat edilmiştir. Kamu tüzel kişiliğinin Anayasa m.123’ün değişiklikten önceki haline göre kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayalı olarak kurulması gerektiği, kalkınma ajanslarının kuruluşunun da Bakanlar Kurulu kararıyla, dolayısıyla kamu tüzel kişiliğinin kurulma biçimlerine uygun olarak gerçekleştirileceği açıklanmıştır.

Kalkınma ajanslarının Anayasal idari teşkilatın dışında bir yapı olduğu, bu sebeple kamu kurumu olmadığı savunulsa da AYM, kalkınma planlarının uygulanması amacıyla devletin teşkilat kurma hakkının tanındığını ve bu teşkilatın kendine özgü karma bir yapıda olmasının ve Anayasa’da belirlenen Anayasal idare teşkilatlanmasının dışında kalmasının Anayasa’ya aykırı olmadığını belirlemiştir.

Bakıldığında, 5449 Sayılı Kanun m.3/1’de kalkınma ajanslarının, ‘Bu Kanun ile düzenlenmiş işlemlerinde ilgili kanuna, bu Kanun ile düzenlenmemiş işlemlerinde özel hukuka tabi olduğu’ belirtilmiştir. Bu belirleme, kalkınma ajansının niteliği hakkında bir kesinlik sunmamaktadır. Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, 4628 Sayılı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun m.4’te ‘Kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahip ve bu Kanun ile kendisine verilen görevleri yerine getirmek üzere Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmuştur.’ denmekte, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’nun (kısa adıyla EPDK) kamu tüzel kişiliğine haiz olduğu açıkça öngörülmektedir. Yine 4054 Sayılı **Rekabetin Korunması Hakkında Kanun m. 20’de** Mal ve hizmet piyasalarının serbest ve sağlıklı bir rekabet ortamı içinde teşekkülünün ve gelişmesinin temini ile bu Kanunun uygulanmasını gözetmek ve Kanunun kendisine verdiği görevleri yerine getirmek üzere **kamu tüzel kişiliğine haiz** idari ve mali özerkliğe sahip **Rekabet Kurumu teşkil edilmiştir.**’ denilerek, Rekabet Kurumu’nun kamu tüzel kişiliği açık bir hükümle gösterilmiştir.

Bu noktada, kalkınma ajanslarının niteliğinin, kamu tüzel kişiliğinin ölçütlerine tabi tutularak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kamu tüzel kişiliğinin Anayasa m.123’ün değişiklikten önceki haline göre kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayalı olarak kurulması gerekmekte, kalkınma ajanslarının kuruluşu da Bakanlar Kurulu kararıyla, dolayısıyla kamu tüzel kişiliğinin kurulma biçimlerine uygun olarak gerçekleştirilmektedir.

Bunun yanında, kamu kurumunun mallarının kamu malı statüsünde bulunması, gelirlerinin de devlet himayesinden yararlanması gerekir. 5449 Sayılı Kanun’da kalkınma ajansının mallarının kamu malı statüsünde olduğuna dair bir hüküm geçmemektedir. Karşılaştırmalı şekilde bakıldığında, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu için 628 Sayılı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun m.10’da ‘Kurumun mal ve varlıkları Devlet malı sayılır, haczedilemez, rehnedilemez.’ denmektedir. 4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun m. 60’ta ‘Kurumun para, evrak ve her çeşit malları Devlet malı hükmündedir.’ ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, 5449 Sayılı Kanun m.3/3’te ajansların özel hukuk tüzel kişiliğine haiz olduğu ve bu Kanunda düzenlenmeyen işlemlerinde özel hukuka tabi olduğu öngörülmüştür, kalkınma ajansı mallarının statüsü hakkında bir hüküm bulunmadığına göre, ajansa ait malların Devlet malı olmadığı, özel hukuka tabi olduğu sonucu çıkarılabilecektir. Ancak, kalkınma ajansının kamu kurumu niteliğine sahip olduğu savunulduğunda, kamu kurumuna ait malın Devlet malı olmaması bir boşluk yaratmaktadır.

Bununla birlikte, böyle bir yorum yapılmayarak, kalkınma ajansının kamu kurumu ve mallarının Devlet malı olduğu, bunun açık bir hükümle düzenlenmesine gerek olmadığı ileri sürülse dahi, Yargıtay içtihadı örneklerinde, kalkınma ajansı mallarının Devlet malı olarak kabul edilmeme eğilimi hakimdir. Bakıldığında, 5237 Sayılı TCK m.142/1-a'da nitelikli hırsızlık suçunun kime ait olursa olsun kamu kurum ve kuruluşlarında veya ibadete ayrılmış yerlerde bulunan ya da kamu yararına veya hizmetine tahsis edilen eşya hakkında işlenmesi şeklinde bir nitelikli hal öngörülmüştür. Yargıtay 13. Ceza Dairesi 2016/15340 E. , 2018/6207 K. künyeli kararında ‘...sanığın Çukurova Kalkınma Ajansına ait halen kullandıkları, boş arazinin etrafını çevreleyen telli demir korkuluklardan iki adedin sökülmesi şeklindeki eylemlerinin TCK’nın 142/1-e bendine uyduğu halde ...’ diyerek kalkınma ajansının malı çalındığı halde TCK m.142/1-a’da hüküm altına alınan suçun kamu malı hakkında işlenmesi nitelikli haline başvurmamıştır. Bu noktada, kalkınma ajansı mallarının kamu malı sayılıp sayılmayacağı belirsizliğini korumaktadır.

Personel statüsü göz önünde bulundurulduğunda, 5449 Sayılı Kanun’un ‘Ajans Personelinin Nitelik, Statü ve Hakları’ başlıklı 18. maddesinde, ajans hizmetlerinin, iş mevzuatı hükümlerine göre istihdam edilen uzman personel ve destek personeli eliyle yürütüleceği hüküm altına alınmıştır. Yine m.18/4’te ajans personelinin, emeklilik ve sosyal güvenlik yönünden 17/7/1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa tâbi olduğu ve m.18/7’de ajans personeline ilişkin tüm ihtilafların iş mahkemelerinde görüleceği belirtilmiştir. Dolayısıyla, personel statüsü bakımından ajans personelinin devlet memuru olmadığı ve özel hukuka tabiiyeti açıktır. Bununla birlikte bazı kamu kurumlarında, personel iş ilişkisi, ücret ve mali hakları kapsamında özel hukuka tabi olsa da cezai sorumluluk açısından personelin devlet memuru sayılması söz konusudur.

Ajansta istihdam edilecek tüm personelde; Türk vatandaşı olmak, kamu haklarından mahrum bulunmamak, affa uğramış olsalar bile Devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlarla, zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı veya şeref ve haysiyeti kırıcı suçtan veya istimal ve istihlak kaçakçılığı hariç kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından dolayı hükümlü bulunmamak şartları aranmaktadır. Bununla birlikte, işledikleri yahut kendilerine karşı işlenen suçlarda kamu görevlisi sayılıp sayılmayacakları belirsizdir. 4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun m.60’ta ‘Kurul Başkan ve üyeleri ile Kurum personeli, görevleri nedeniyle işledikleri ve kendilerine karşı işlenen suçlar bakımından kamu görevlisi sayılırlar. Kurul Başkan ve üyeleri ile Kurum personelinin cezai ve hukuki sorumluluğuna ilişkin olarak 19/10/2005 tarihli ve 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 104 üncü maddesi kıyasen uygulanır.’ denilerek durum netleştirilmiş, m.34’te kurum personelinin ücret ve mali haklar dışında 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu’na tabi olduğu belirlenmiştir. Görüldüğü üzere Rekabet Kurumu personeli ücret ve mali haklar bakımından özel hukuka tabi olup, cezai ve hukuki sorumluluk bakımından kamu görevlisi sayılmaktadır.

Bu belirsizlikte, yine 5449 Sayılı Kanun m.3/3’teki hükme dayanılarak bu Kanunla düzenlenmeyen hallerde kalkınma ajansının özel hukuka tabi olacağı, personelin statüsünün, cezai ve hukuki sorumluluğunun belirlenmesinde de kamu görevlisi sayılmayacağı ileri sürülebilir. Ancak, kalkınma ajanslarının AYM kararı ile de kamu kurumu, dolayısıyla bu kurumda görülen hizmetlerin de kamu hizmeti sayıldığı göz önüne alındığında, personelinin de hukuki ve cezai sorumluluk açısından kamu görevlisi sayılması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle TCK’daki kamu görevlisi kavramına bakıldığında, kamu görevlisi TCK m.6/1-c’de ‘Kamu görevlisi deyiminden; kamusal faaliyetin yürütülmesine atama veya seçilme yoluyla ya da herhangi bir surette sürekli, süreli veya geçici olarak katılan kişi’ olarak tanımlanmıştır. Madde gerekçesinde kamusal faaliyet tanımlanmış ve kamusal faaliyetin Anayasa ve kanunlarda belirlenmiş olan usullere göre verilmiş bir siyasal kararla, bir hizmetin kamu adına yürütülmesi anlamına geldiği ortaya konmuştur. Bu noktada, kamusal faaliyetin temel iki unsurunu kamu adına ve siyasi bir kararla hizmet yürütülmesi oluşturmaktadır. Siyasi karar sadece TBMM eliyle kanun çıkarılmasını değil aynı zamanda Bakanlar Kurulu kararını da kapsamaktadır (Aydın, 2010, 121), çünkü madde gerekçesinde Anayasa ve kanunlarda belirlenmiş usullere göre verilmiş siyasal karar aranmakta olup siyasal karar yasama işlemiyle eş tutulmamıştır. Bu minvalde, kalkınma ajansları kuruluşunun, değişiklikten önce 5449 Sayılı Kanun uyarınca Bakanlar Kurulu kararı ile (5449 Sayılı Kanun

m.3), değişiklikten sonra 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesine göre ise Cumhurbaşkanlığı kararıyla (4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m.186) olacağı açıktır. Bu noktada, siyasi karar ölçütü sağlanmakta, kamu hizmeti ölçütü ise kalkınma ajansları kamu kurumu kabul edildiği takdirde kamu kurumlarının görüldüğü hizmetlerin kamu hizmeti olacağı gerekçesiyle sağlanmaktadır, yalnızca idare tarafından özel hukuk hükümleri uyarınca örgütlenmiş ve özel hukuk kişilerince yürütülen hizmetler kamu hizmeti sayılmamaktadır (Aydın, 2010, 120). Kalkınma ajansları içinse böyle bir durumun söz konusu olup olmayacağı tartışma konusudur. Keza kalkınma ajanslarının, 5449 Sayılı Kanun zamanında Kanun ile 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenen haller haricinde özel hukuk hükümlerine tabi olacağı hüküm altına alınmıştır. Personelin ise özel hukuk hükümlerine tabi olacağı ifade edilmiştir. Bu durumda, hizmetin düzenlenmesinin özel hukuka, hizmeti yürütecek kişilerin yani personelin de özel hukuk hükümlerine tabi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, kalkınma ajansının tüm çalışanları özel hukuka tabi değildir,

Marmara Kalkınma Ajansı Örneği Ekseninde Kalkınma Ajanslarının İdare Hukuku Bakımından Niteliği ve Ceza Hukuku Sorumluluğu

özellikle yönetim kurulu başkanı vali olup, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı kamu personeli olarak ajanslarda yer almaktadır. Bu noktada, kalkınma ajansının kamu tüzel kişisi olduğu söylenemese de görülen hizmetin kamu hizmeti olmadığı şeklindeki iddia da tamamen doğru olmayacaktır. Bu durumda, kamu hizmeti kriterinin de her iki durumda sağlanacağı, kalkınma ajansının faaliyetinin kamusal faaliyet, dolayısıyla personelinin de ceza hukuku bakımından kamu görevlisi sayıldığı dolaylı yoldan ifade edilebilecektir.

Kalkınma ajansları, kamu kurumu olduğu için denetimleri de kamusal denetime tabi tutulmalıdır. Bakıldığında, 5449 Sayılı Kanun m.25'e göre kalkınma ajanslarının dış denetimi için; İçişleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca müştereken belirlenecek esas ve usullere göre ajansın her türlü hesap ve işlemlerinin, yönetim kurulu tarafından her yıl en geç mart ayında ve gerekli görülen hallerde her zaman Sermaye Piyasası Kurulu mevzuatına göre kurulmuş bağımsız denetim kuruluşlarına inceletileceği öngörülmüştür. Bağımsız dış denetim kuruluşları ise, hazırladıkları raporu eş zamanlı olarak İçişleri Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına sunmaktadır. Tam olarak bu sebepten, AYM kamusal denetimden vazgeçerek kamu kurumu kabul ettiği kalkınma ajansının denetiminin İçişleri Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına rapor olarak sunulacağı ve suç teşkil eden hususlarca İçişleri Bakanlığı'nın işlem yapmaya ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın tedbir almaya yetkili olduğu gerekçesiyle, bağımsız denetim kuruluşlarınca gerçekleştirilmesine izin vermiştir. Bununla birlikte, kalkınma ajanslarının bütçeleri kamu gelirlerinden oluştuğu için, iç ve dış denetimin yanında Sayıştay denetiminin de uygulanması gerekmektedir. Ancak, gerek 5449 Sayılı Kanun'da gerek 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde buna ilişkin bir hüküm yoktur. Öğretide hakim görüşçe (Köksal & Köse, 2019: 292-293; Koçberber, 2006: 54), 6085 Sayılı Sayıştay Kanunu m.4 uyarınca kamu gelirlerinden fon sağlanan kalkınma ajanslarının Sayıştay denetimine açık olduğu, bu sebeple kalkınma ajanslarının doğrudan Sayıştay denetimine tabi tutulduğu belirtilmektedir. Ancak kanımızca dış denetimin kamusal denetime uygun olmadığı açıktır, zira kamu kurumlarının denetiminin Sayıştay tarafından yapılması benimsenmiştir.4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi m.207'de ise 'Ajansların kaynaklarını kullanabilme ve hesap verebilme yeterliğini tespit edebilmek amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda ilgili kurumların temsilcilerinin katılımıyla mali yönetim yeterliği denetimi yapılır. Ajanslarda, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı tarafından inceleme, teftiş, denetim ve soruşturma yapılabilir.' denmektedir. Bu hükümle kalkınma ajanslarının Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın dolayısıyla Sayıştay denetimine tabi kılındığı sonucu çıkarılmaktadır.

İstanbul Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Faaliyet Raporu (İstanbul Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Faaliyet Raporu,

2022) incelendiğinde, bu raporun 'Mali Denetim Sonuçları' başlığında 'Mevzuat uyarınca dış denetimde; İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca müştereken belirlenecek usul ve esaslara göre ajansın her türlü hesap ve işlemleri, Yönetim Kurulu tarafından her yıl en geç Mart ayında ve gerekli görülen hallerde her zaman Sermaye Piyasası Kurulu mevzuatına göre kurulmuş bağımsız denetim kuruluşlarına inceletilir. Bağımsız dış denetim kuruluşları, hazırladıkları raporu eş zamanlı olarak İçişleri Bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca sunar. İstanbul Kalkınma Ajansının dış denetiminin, 03 Ağustos 2009 tarihli 27308 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Kalkınma Ajansları Denetim Yönetmeliği" uyarınca yapıldığı, ajansın 2021 yılı Mart ayı içerisinde, 01 Ocak – 31 Aralık 2020 hesap dönemi ve aynı tarihte sona eren dönem için hazırlanmış mali tablolarına ilişkin bağımsız dış denetimden geçtiği gösterilmiştir. Faaliyet raporuna göre bağımsız dış denetim, Aksis Uluslararası Bağımsız Denetim A.Ş. tarafından gerçekleştirilmiştir. Rapora göre İstanbul Kalkınma Ajansının 2020 yılı hesapları aynı zamanda; 2021 Yılı ilk çeyreği içerisinde T.C. Sayıştay Başkanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı müfettişleri tarafından denetlenmiştir.

Görüldüğü üzere İstanbul Kalkınma Ajansı'nın dış denetiminde hem 5449 Sayılı Kanun ve bu kanun temel alınarak çıkarılan 03 Ağustos 2009 tarihli 27308 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Kalkınma Ajansları Denetim Yönetmeliği" uyarınca öngörülen dış denetim usulü izlenmiş ve ajansın dış denetimi Sermaye Piyasası

Kurulu mevzuatına göre kurulmuş bağımsız denetim kuruluşu olan Aksis Uluslararası Bağımsız Denetim A.Ş.'ye yaptırılmış, hem de 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile değiştirilen denetim usulü uygulanmış, ajansın dış denetimi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Sayıştay'a da yaptırılmıştır. Keza, 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi m.207 ile iç ve dış denetim usulleri kaldırılarak Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda ilgili kurumların temsilcilerinin katılımıyla mali yönetim yeterliği denetimi yapılacağı hüküm altına alınmıştır. 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde kalkınma ajansının denetiminin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na ve dolayısıyla Sayıştay'a bırakılması, kanun koyucunun kalkınma ajansını kamu kurumu niteliğinde kabul ettiğinin göstergesidir.

Ancak, İstanbul Kalkınma Ajansı'nın uyguladığı usul hatalıdır, kalkınma ajansının önceki kanun usulünce denetlenmesi, 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi m.207 uyarınca mümkün değildir. İstanbul Kalkınma Ajansı ilgili raporda, 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi m.207 ile iç ve dış denetim usullerinin kaldırıldığını ifade etmiş, ancak 03 Ağustos 2009 tarihli 27308 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Kalkınma Ajansları Denetim Yönetmeliği" uyarınca

bağımsız dış denetimi yaptırmaktan geri durmamıştır. Söz konusu hatanın sebebi, 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi m.207 dayanak alınarak yeni bir kalkınma ajansı denetleme yönetmeliğinin çıkarılmamış olmasıdır.

Aynı ikili denetim modelinin Güney Marmara Kalkınma Ajansı'nda da benimsendiği Güney Marmara Kalkınma Ajansı 2021 Yılı Ajans Faaliyet Raporu'nda da (Faaliyet Raporları, 2022) görülmektedir.

2. SONUÇ

Kalkınma ajanslarının kamu hizmeti gören, kurumu niteliğine haiz olma ölçütlerinden, kanunla yahut Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulma ve kamu hizmeti görmeyi sağlamaktadır. Bununla birlikte, personelinin statüsü Yönetim Kurulu kamu personelinde oluşsa da istihdam edilen kişiler özel hukuka tabidir, mallarının devlet malı olduğuna dair bir belirleme olmadığı gibi, ne 5449 Sayılı Kanun ne de 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde kamu gelirlerine kamusal denetim ilkesine tabi olarak bir Sayıştay denetimi gerçekleştirileceği öngörülmemiştir. Bu sebeptendir ki, 6085 Sayılı Sayıştay Kanunu ile kamu gelirlerinden sağlanan fonların da Sayıştay denetimine tabi olduğu ibaresi getirilmeden önce, kalkınma ajanslarının Sayıştay denetimi yapılmamıştır (Koçberber, 2006: 54). Kanımızca, 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kamusal denetime uygun olmayan dış denetim usulünün kaldırılması ile kamu kurumu niteliğine yaklaştırılrsa da, kalkınma ajanslarının hukuki niteliği belirsizliğini korumaktadır. 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde sayılan hususlar dışında özel hukuka tabi olduğu hükmü bulunduğu takdirde ve bu kararnamede de 5449 Sayılı Kanun ile benzer şekilde kamu kurumu niteliği ölçütlerini doğrulayıcı hükümler yer almadığı için kalkınma ajanslarının kamu kurumu olduğu söylenemeyecektir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, K. O. (2017). Kamu Malı Niteliğinin Tespiti ve Kamu Mallarından Yararlanmanın Esasları. *TBB Dergisi*, (131): 57-86.
- ATAY, E. E. (2022). *İdare Hukuku*. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- AYDIN, H. (2010). Ceza Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı. *Ankara Barosu Dergisi*, 68(2010/1) : 106-129.
- CANKORKMAZ, Z. (2011). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1) : 113-138.
- FAALİYET RAPORLARI. (2022). Güney Marmara Kalkınma Ajansı. 5 Ekim 2022’de <https://www.gmka.gov.tr/faaliyet-raporlari> adresinden erişildi.
- GÜNDAY, M. (2015). *İdare hukuku*. İmaj Yayıncılık. Ankara.
- İSTANBUL KALKINMA AJANSI 2021 YILI FAALİYET RAPORU. (2022). İSTKA | İstanbul Kalkınma Ajansı. 5 Ekim 2022’de <https://www.istka.org.tr/kurumsal/kurumsal-raporlar/> adresinden erişildi.
- KALABALIK, H. (2019). *İdare Hukuku Dersleri* (Vol. 1). Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- KOÇBERBER, S. (2006). Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi. *Sayıştay Dergisi*, (61) : 37-55.
- KÖKSAL, A. G., & KÖSE, E. (2019). Kalkınma Ajanslarının Denetimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3) : 281-298.
- ŞİNİK, B. (2010). Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Türkiye’de (Bölge) Kalkınma Ajansları. *Megaron Dergisi*, 5(3) : 128-136.

ALTINCI BÖLÜM

Çanakkale İlinde Yaşayan Suriyeli Ve Afganistanlı Sığınmacıların Göç Deneyimleri¹

Niyazi YILMAZ², Bünyamin BACAK³, Canan Öykü DÖNMEZ KARA⁴

“Kazananlar ve kaybedenler dünyasında,
kaybedenler kolayca pes etmezler,
başka bir yere gitmenin yolunu ararlar”
-Peter Stalker

1.GİRİŞ

İnsanların sosyo-ekonomik, siyasal veya doğal nedenlerden dolayı bulunduğu ülke içerisinde veya başka bir ülkeye yaptığı mekânsal değişikliğe göç denmektedir. İnsanlar, kimi zaman iyi hayat standartlarına ulaşmak, iyi eğitim görmek veya iş aramak gibi gönüllü sebeplerle; kimi zaman ise savaşlar, siyasi baskılar, doğal felaketler gibi sebeplerden dolayı zorunlu olarak göç etmektedir. Göç mekânsal bir değişim olmasına rağmen yarattığı sonuçlar itibariyle sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlere de yol açabilir. Küreselleşme ise hem göçleri hızlandırmakta hem de yaşanan bu değişimleri daha da karmaşık hale getirmektedir. Göçlerin yarattığı sorunlar çok boyutlu yapısı nedeniyle yerel yönetimlerden uluslararası örgütlere kadar herkesin ilgi alanına girmektedir. (Adıgüzel, 2019: 1-2).

Uluslararası Göç Örgütü'ne göre göçmen; çeşitli nedenlerle, geçici veya kalıcı olarak, ülke içerisinde veya uluslararası bir sınırı geçmek suretiyle olağan ikamet yerinden uzaklaşan ve yeni bir yere yerleşen kişiye denir (www.iom.int, 2022). Birleşmiş Milletler' in yaptığı ayrıma göre, 3 ila 12 ay ile sınırlı kalarak göç eden kişilere kısa süreli veya geçici göçmen; 1 yıl veya fazla süreli olarak ikamet yerini değiştirenlere uzun süreli veya kalıcı göçmen denir (https://refugeesmigrants.un.org/, 2022).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda uluslararası koruma çeşitleri 3 ayrı statüde belirlenmiştir. Bunlar; mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsüdür.

Türk mevzuatındaki mülteci tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.” (6458 Sayılı YUKK Md. 61)

Türk mevzuatında yapılmış olan mülteci tanımı 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme ve bu sözleşmenin devamı niteliğindeki 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol'de yer alan tanıma çok benzer bir şekilde yapılmıştır. Buradaki en büyük farklılık “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle” ibaresi eklenerek, Avrupa dışından gelecek olan sığınmacılar kapsam dışında bırakılmıştır. Kapsam dışında bırakılan bu sığınmacıların, YUKK Md. 62'de tanımlanan “Şartlı Mültecilik” kavramı kapsamında statüleri belirlenmektedir.

¹Bu çalışma Niyazi YILMAZ'ın Prof. Dr. Bünyamin BACAK ve Doç. Dr. Canan Öykü DÖNMEZ KARA danışmanlığında hazırlamış olduğu (2020); “Sığınmacıların Türkiye İşgücü Piyasasındaki Deneyimleri: Çanakkale İli Örneği” başlıklı Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

²Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, niyaziylmaz@comu.edu.tr.

³Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Univ., Biga İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, bunyaminbacak@comu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-1695-1866.

⁴Doç.Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, oykdunmez@comu.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-7825-3652.

6458 Sayılı Kanunda “ikincil koruma” olarak isimlendirilen statü, AB müktesebatı içerisinde “tamamlayıcı koruma” kavramına karşılık gelmektedir (Kıvılcım, 2016: 924). Kanun’un 63. maddesi ikincil koruma kavramını aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.”

İkincil koruma, 1951 Tarihli Cenevre Sözleşmesi’nin mülteci tanımındaki “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri” nedeniyle değil de başka sebeplerden dolayı (örneğin cinsel tercih) zulme uğramış olduğu belirlenen, yabancı veya vatansız kişilere verilen hukuki statüdür.

Suriye’de meydana gelen iç savaş nedeniyle, 2011 yılının nisan ayından başlayarak yaşadığı bölgeden ayrılmak durumunda kalmış olan insanlar, akınlar halinde Türkiye’ye göç etmek durumunda kalmıştır (TBMM, 2018: 246,247). Türkiye’nin izlediği “açık kapı” politikası sebebiyle, sığınan Suriyelilerin hiçbirisi kendi ülkesine veya üçüncü bir ülkeye gönderilmeye zorlanmamıştır. İlerleyen yıllarda Suriyeli sığınmacı sayısı milyonlara ulaşmıştır (Özdemir, 2017: 115). Türkiye’ye gelen Suriyelilere ilişkin yapılan göçmen, misafir, mülteci, sığınmacı gibi söylemler bir kavram kargaşası yaratmış ve bu kişilerin hukuki statülerinin ne olacağı sorusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı dönemde 6458 sayılı YUKK’un çıkarılma süreci başlamış, bu sebeple ortaya çıkan sorunların çıkarılan Kanun ile ivedi bir şekilde çözülmesi kolaylaşmıştır (Önder, 2019: 134). Kanun’un 2013 yılında kabul edilmesi ile Suriyeli sığınmacılara “geçici koruma statüsü” verilmiştir. Geçici koruma statüsü, Kanun’un 91. maddesinde açıklanmıştır ve yine bu maddeye istinaden 2014 yılında Geçici Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır.

Yönetmeliğin 2. maddesi tanımlar bölümünde geçici koruma; “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı” ifade eder.

Günümüz itibarıyla Türkiye dünyada en çok sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumunu sürdürmektedir. Türkiye’de ikamet eden sığınmacıların çok büyük bir bölümünü Suriyeli ve Afganistanlı sığınmacılar oluşturmaktadır. Suriye’de devam eden iç savaş, Afganistan’da 2021’e kadar süren çatışmalar ve daha sonrasında kurulan Taliban rejiminin yaptığı baskıcı yönetim bu ülkelerden Türkiye’ye milyonlarca sığınmacının göç etmesine neden olmuştur. Türkiye’de Suriyeli ve Afganistanlı sığınmacılar başta olmak milyonlarca sığınmacı bulunmaktadır. Bu sığınmacıların bir kısmı çeşitli nedenlere bağlı olarak Çanakkale ilinde yaşamayı ve çalışmayı tercih etmişlerdir.

Türkiye’nin son yıllarda böyle büyük bir sığınmacı krizi ile karşı karşıya kalmış olması; kuşkusuz sosyal bilimci araştırmacılar açısından, bu konuya yönelik yapılan çalışmaların da hız kazanmasına neden olmuştur. Bu çalışmada sığınmacıların göç süreçlerine ilişkin yaşadıkları deneyimler incelenecektir. Sığınmacıların menşe ülkelerinden ayrılma sebepleri ile Türkiye ve Çanakkale’ye göç etme sebepleri derinlemesine analiz edilecektir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Çanakkale ilinde ikamet eden, 25 sığınmacıyla görüşmeler yapılarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda bölümde; ilk olarak araştırmanın problemine ve sorularına, amaç ve önemine, evren ve örnekleme, kapsam ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. Hemen ardından araştırmanın veri toplama yöntemi ve analiz tekniği açıklanmış ve araştırmanın sonuçlarına ilişkin bulgular gösterilmiştir.

Sığınmacıların yoğun bir şekilde Türkiye’ye ve Çanakkale’ye göçü araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmada “Sığınmacıların menşe ülkelerinden ayrılma ve Türkiye’yi tercih etme nedenleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu (zincir) örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem doğrultusunda ilk etapta bir Suriyeli ve bir Afganistanlı sığınmacıya ulaşılarak bu kişilerden yapılacak araştırma hakkında kimlerin daha çok bilgiye sahip olduğu ve bu kişilere nasıl ulaşılabileceği konusunda yardım istenmiştir. Bu iki sığınmacının önerileri doğrultusunda anahtar isimlere ulaşılmış ve zincirleme bir etkiyle 10 Suriyeli ve 15 Afganistanlı olmak üzere 25 sığınmacıdan oluşan örneklem oluşturulmuştur. İlk etapta 3 sığınmacı ile pilot uygulama yapılmış, daha sonrasında toplamda 25 sığınmacı ile görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma kapsamına Çanakkale ili genelinde halihazırda istihdamda olan veya daha önce istihdama katılmış Suriyeli ve Afganistanlı sığınmacılar dahil olmaktadır. Görüşmeler 28.02.2020-19.03.2020 tarihleri arasında 25 sığınmacı ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye katılan sığınmacıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş; Suriyeli olanlar S1, S2, S3 ve Afganistanlı olanlar A1, A2, A3 olacak şekilde kodlanmıştır.

Çalışmada yer alan en önemli sınırlılık kadın sığınmacılara ulaşma konusunda yaşanmıştır. Zira katılımcılar arasında sadece bir kadın sığınmacı bulunmaktadır. Bu sığınmacının verdiği ifadeye göre; Türkiye’de çalışan kadın sığınmacılara ulaşmak oldukça zordur; çünkü kadın sığınmacıların üzerine yüklenen işler, kadının fiziksel kapasitesinin çok üzerindedir. Bu sebeple özellikle eşleri, kadınların çalışmasına sıcak bakmamaktadır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Kümbetoğlu’na (2012: 59-61’den aktaran; Demirtaş, 2019: 12) göre; niceliksel yöntemler ile yapılan araştırmalar göçün büyüklüğü, belirleyicileri, düzenleyicileri, göçmenlerin demografik özellikleri gibi makro konularda sayısal verilere ulaşmak amacıyla kullanılırken; göçmenlerin deneyimlerini, bakış açılarını ve beklentilerini sosyolojik boyutlarıyla analiz etmek isteyen araştırmalarda nitel yöntemler kullanılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın konusuna uygun olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın deseninde ise durum çalışması (örnek olay) kullanılmıştır.

Araştırmaya katılmak isteyen sığınmacıların kendilerini rahat hissedebilmeleri için belirledikleri uygun zaman aralığında ve mekanlarda görüşmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda görüşmeler sığınmacıların ikamet ettikleri evlerde, kütüphane çalışma odasında ve kafeterya, lokanta gibi diğer sosyal alanlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler; en az 25 dakika en fazla 80 dakika olmak üzere, genellikle 40-60 dakika aralığında sürmüştür. Katılımcılardan alınan izin sonrasında görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Daha sonrasında ses kayıtları ve görüşme notları Microsoft Office Word Programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Görüşmelerden elde edilen veriler elektronik ortama aktarıldıktan sonra, oluşturulan dokümanlar içerik analizi yöntemi uygulanarak çözümlenmiştir. Analizler yapılırken MAXQDA 2020 isimli programdan faydalanılmıştır.

3. ÇANAKKALE’DEKİ SIGINMACILARA İLİŞKİN VERİLER

Tablo 1. Çanakkale İlinde Uyruklara Göre Uluslararası Koruma Başvuru Sahipleri ve Geçici Korunan Suriyelilere İlişkin Veriler⁵

Uyruk	Sayı	Yüzdelik
Suriye	5618	%60,9
Afganistan	3062	%33,2
İran	242	%2,6
Irak	93	%1
Pakistan	40	%0,4
Demokratik Kongo	32	%0,3
Türkmenistan	27	%0,3
Diğer	109	%1,2
Toplam	9223	%100

Tablo 1.’ de görüldüğü üzere Çanakkale’de kayıtlı olarak bulunan sığınmacıların yaklaşık %95’ini Suriyeli ve Afganistanlı sığınmacılar oluşturmaktadır. Bu kapsamda Çanakkale ilinde kayıtlı olarak ikamet eden 5618 Suriyeli ve 3062 Afganistanlı sığınmacı bulunmaktadır.

Tablo 2. Çanakkale İlinde Uyruklara Göre Verilen Çalışma İzni İstatistikleri⁶

Uyruk	Sayı	Yüzdelik
Suriye	62	%60,2
Afganistan	37	%36
İran	2	%1,9
Irak	2	%1,9
Toplam	103	%100

⁵ Temmuz 2020 itibarıyla, veriler Çanakkale İl Göç İdaresi Müdürlüğü’nden temin edilmiştir.

⁶ Veriler ÇSGB Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü’nden temin edilmiştir. 01.01.2020 – 31.07.2020 tarihleri arasında kapsamaktadır.

Tablo 2.'ye göre; Çanakkale ilinde, 01.01.2020-31.07.2020 tarihleri arasında çalışma izni verilen toplamda 103 sığınmacı bulunmaktadır. Tablo 1.'deki veriler ile paralel bir şekilde çalışma izni verilen sığınmacıların %95'inden fazlası Suriyeli ve Afganistanlı sığınmacılardan oluşmaktadır. Bu kapsamda 62 Suriyeli ve 37 Afganistanlı sığınmacıya çalışma izni verilmiştir.

Tablo 3. Çanakkale İlinde Verilen Çalışma İzni Muafiyeti İstatistikleri⁷

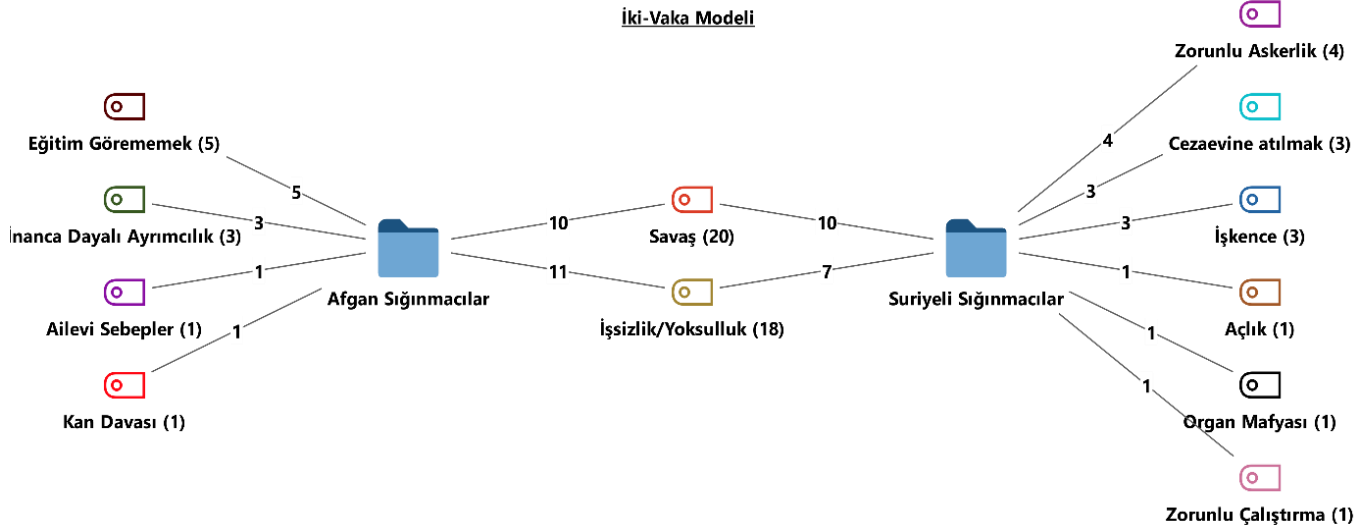
Statü	Sayı	Yüzdelik
Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi	105	%92,1
Geçici Koruma Kapsamında	5	%4,4
Şartlı Mülteci	4	%3,5
Toplam	114	%100

Tablo 3.'e göre; Çanakkale ilinde, 01.01.2020-31.07.2020 tarihleri arasında çalışma izni muafiyeti verilen toplamda 114 sığınmacı bulunmaktadır ancak Temmuz-2020 itibarıyla bu sığınmacıların yalnızca 75'inin çalışma izni muafiyeti aktif durumdadır. Tablodaki verilere göre; çalışma izni muafiyeti verilenlerin %92,1'ini uluslararası koruma başvuru sahipleri oluştururken %4,4'ünü geçici koruma kapsamındakiler, %3,5'ini şartlı mülteciler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin çalışma izni alma konusunda istekli oldukları ancak çalışma izni muafiyeti alma konusunda aynı ölçüde istekli olmadıkları söylenebilir.

Çanakkale ilinde ikamet eden sığınmacıların istatistikleri incelendiğinde; sığınmacıların toplam sayısına kıyasla verilen çalışma izinlerinin ve çalışma izni muafiyetlerinin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durumda sığınmacıların büyük bir kısmı kayıt dışı çalışarak hem kendilerini tehlikeye atmakta hem de Çanakkale işgücü piyasasını olumsuz etkilemektedir.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde Suriyeli ve Afganistanlı sığınmacıların Türkiye'ye ve Çanakkale'ye göç süreçlerindeki deneyimlerine ilişkin nitel araştırma analiz sonuçlarına ve yorumlarına yer verilecektir.

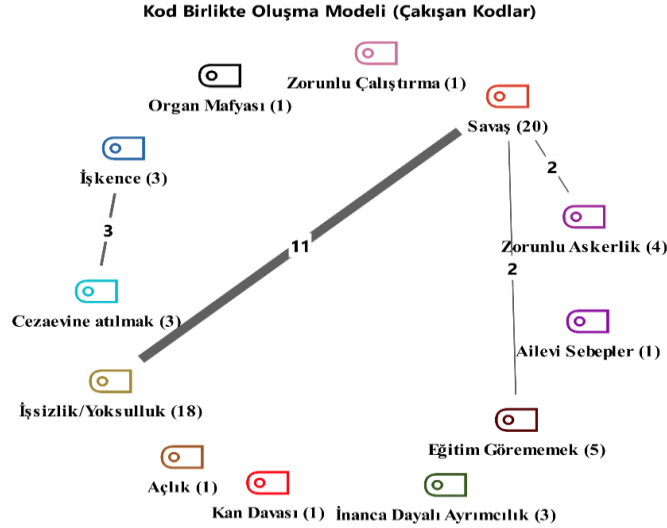
Şekil 1. Sığınmacıların Ülkelerinden Ayrılma Nedenleri İki Vaka Modeli

Şekil 1 görüşülen sığınmacıların ülkelerinden ayrılma nedenlerini göstermektedir. Şekilde görüldüğü üzere bu nedenler çoğunlukla birden fazladır. Afganistanlı ve Suriyeli sığınmacılar açısından savaş ve işsizlik/yoksulluk ortak nedenleri oluşturmaktadır. 15 Afganistanlının 10 tanesi savaş ülkenin ayrılma nedeni olarak sayarken; Suriyelilerin tamamı savaş nedeniyle ülkeden ayrıldığını belirtmiştir. Bunun temel sebebi Suriye'deki savaşın daha şiddetli yaşanıyor olmasıdır. Ayrıca, her iki ülkede de iç savaş yaşanıyor olmasına rağmen, bu savaşların birbirinden farklı özellikleri bulunmaktadır.

⁷ Veriler İŞKUR Çanakkale İl Müdürlüğü'nden temin edilmiştir. 01.01.2020 – 31.07.2020 tarihleri arasında kapsamaktadır. Verilen çalışma izni muafiyetlerinden 39'unun muafiyet süresi dolmuştur.

Takriben 40 sene önce, SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile başlayan ve uzun yıllar terör örgütleri eliyle devam eden savaş silsilesi, 15 Ağustos 2021'de Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesiyle sona ermiş olsa da Afganistan halkı açısından nesiller boyu süregelen yoksulluğa ve işsizliğe neden olmuştur.

Sığınmacıların ülkelerinden ayrılmalarında etkili olan diğer nedenler Afganistanlı sığınmacılar açısından eğitim görememek, inanca dayalı ayrımcılık, ailevi sebepler ve kan davası iken; Suriyeli sığınmacılar açısından zorunlu askerlik, cezaevine atılmak, işkence görmek, açlık çekmek, organ mafyası ve zorunlu çalıştırılmalarıdır.

Şekil 2. Sığınmacıların Ülkelerinden Ayrılma Nedenleri Çakışan Kodlar Modeli

Şekil 2, görüşülen sığınmacıların cevapları üzerinde çakışan kodları göstermektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında, çok kez savaş ve işsizlik/yoksulluk olgusuna aynı cümle içerisinde vurgu yapıldığı görülmektedir.

A2; “İş yok güç yok orda, çünkü savaş var. Abi savaş var derken mesela demesinler savaştan kaçıp geldiniz, kendi ülkenizi terk ettiniz. Öyle değil yani. Mesela orada iki kardeş birbirini vuruyor. Benim iki kardeşim var mesela, biri gitmiş terörist olmuş biri gitmiş asker... İkisi birbiri ile savaşıyor. Ben orda kalsam kiminle savaşacağım? Yine kendi kardeşimi öldüreceğim orada. Ondan dolayı yani en azından birimiz ölüp, birimiz kurtulalım. Savaş zaten her zaman var orda. Mesela, Rusya gelse bizi vursa, biz karşısına çıkıp savaşabiliriz ama biz kendi içimizde orda durup savaşamayız ki.”

A5; “Savaş oldu ve okulu bırakıp geldim, burada çalıştım. Buraya gelip para kazanmak istedim. Orda savaş var, nasıl iş bulayım?”

A8; “Savaştan dolayı ve iş için... İş yok. Savaş oldu mu zaten iş olmuyor.”

Sığınmacıların ülkelerinden ayrılmalarındaki çakışan kodlardan bir diğerleri cezaevine atılmaları ve orada işkence görmeleridir. Suriye’de yaşanan iç savaş, Afganistan’da Taliban rejimi öncesi yaşanan savaşa göre daha yenidir ve savaşın tansiyonu daha yüksektir. Milyonlarca Suriyeli ölüm riski altında yaşamakta, çok kötü şartlar altındaki hapishanelerde insanlık suçu olan işkenceye maruz kalmaktadır. Bu şartlar altında göç, Suriyeli sığınmacılar için kaçınılmaz bir çıkış yolu olmuştur. Suriyeli katılımcılardan 3 tanesi cezaevine atılmış ve orada işkence gördüklerini belirtmiştir. Aşağıda, çocuk yaşta cezaevine atılan, işkence gören ve aç bırakılan bir Suriyeli sığınmacının ifadesine yer verilmiştir.

S6; “Ben Suriye’de cezaevine girdim üç defa. Orda daha fazla kalsaydım zaten ölecektim. Kesinlikle yaşayamazdım. Yani hapishanede işkence de yapıyorlar, dövüyorlar da. Anlatayım mı hepsini?(...) Ben 5 ay yattığım zaman hapiste o zaman 16,17 yaşındaydım. Bu kadar oda içerisinde 100 kişi diyebilirsin var. Kimse yatamıyor, bacağı kimse uzatamıyor. İnsanlar dizlerini çekerek durabiliyorlar. Öyle uyumaya çalışıyorlar birbirlerine yapışık halde. Orası iki kat yerin altında; gündüz mü, gece mi bilemiyorsun. Hepsini anlatayım mı? Uzun sürer. İşkence çok, işkence çok... Bizim hapishanemizde günde en az 10, 15 kişi ölüyordu, her gün. Öldürüyorlardı değil. Sağlık durumu yok. Yerin iki kat altında yaşıyorsun. Hiçbir şey yok. Bizde çok eski bir hastalık vardı, adı cüzzam. O hastalığı bile biz cezaevinde gördük. İnsanların etleri falan düşüyordu. Ben bilmiyordum ama bizim arkadaşlarımız dediler, cüzzam diye. Sabahları 8 kişiye şu kadar zeytin veriyorlardı. Ya zeytin ya da helva. Ama nasıl helva? Taş gibi bir helva! Helvayı yemek için duvara atıp kırıyorsun. Öğle yemeği prinç pilavı yapıyorlar, hepsi su içinde pilavların. Ufak bir tencere, 8 kişi yiyor. Zaten 8 kişi toplanıyorsunuz siz öyle yiyorsunuz. Ama çok kötü, resimleri de var zaten. Mesela sana anlatayım; 4, 5 oda var. Her odada 60, 70 kişi kalıyor

duruma göre. Ama orda yatamazsın, böyle oturamazsın bile. Öyle, hepsi öyle, yanyana insanlar. Burası gibi bir odada da ölen insanları bekletiyorlar. Üst üste atıyorlar ölenleri. Gömmüyorlar. Bildiğimiz kadarıyla yakıyorlar onları, biz görmedik ama yakıyorlar. Ben ölen kişileri taşıyordum. Mesela o odada hep ölenler vardı. Üst üste atıyorlar, belki 100 kişi. Tuvalet iki kere girme hakkın var: Bir sabah bir de akşam. İshal olan kişi ölüyor. Niye? Mesela ben ishal oldum, sabaha kadar tuvalet gidemem. Peki ne yapacağım? Mecbur altına yapacağım. Altına yaptıktan sonra ne yapıyorlar? Dövüyorlar. Dövdükten sonra da ölen kişilerin odasına atıyorlar. Niye? Ölsün diye. Yemek falan vermiyorlar zaten; sen git öl, git öl orda. Orası zaten ölmek odası. (...)Bu cezaevi olayından dolayı geldim ben Türkiye'ye, yoksa hiç gelmezdim.”

Cezaevinde kalarak işkence gören kadın sığınmacının ifadesi ise şu şekildedir:

S2; “Savaş olduğu için siyasi olarak olaylar çok karışık olduğu için, tutuklanmaya maruz kaldım bir kaç kez. İşkence yaptılar, zaten işkence olmazsa olmaz tutuklanan birisi için. Beni konuşturmaya çalışıyorlar ama zaten benim bir suçum yok, hiçbir yerle bağlantım yok. O zaman öğrenciydim. Abimler Özgür Suriye Ordusu'ndaydı, o yüzden baskı yapmak istiyorlar. İkinci sefer tutuklandıktan sonra ailem çok korkmaya başladı. Dediler ki artık sen evde oturacaksın dışarı çıkmak falan yok.”

Suriyeli sığınmacıların ülkelerinden ayrılmak istemelerinin bir diğer sebebi savaş nedeniyle kapsamı genişletilen zorunlu askerlik uygulamasıdır. Suriyeli sığınmacılar arasında 4 kişi askere alınma endişesi nedeniyle göç ettiğini belirtmiştir. Aşağıda buna ilişkin bazı örnekler yer almaktadır:

S3; “Benim 2 ay sonra askere gitmem gerekiyordu. Ben istemiyordum, Esad'ın yanında savaşmak istemiyordum. Çünkü benim iki abim Özgür Suriye Ordusu içinde Esad'a karşı savaşıyordu. Bir gün Esad askerleri bizim bölgeye girince babam çok korkmuş beni askere alacaklar diye. Beni uyandırdı ve otobüsle İdlib'e abimlerin yanına gönderdi. Ben daha neler olduğunun farkında bile değildim.”

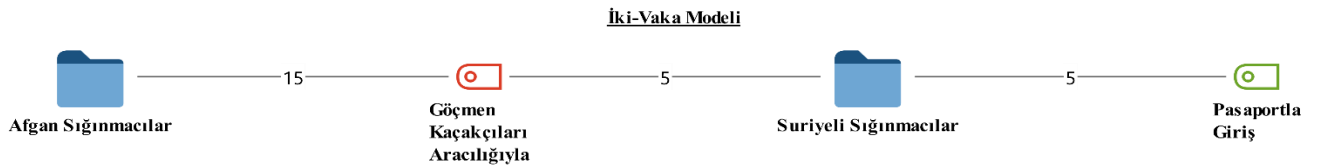
S4; “Suriye'de savaş durumu kötüleşince 25 yaşın üzerindeki zorunlu olarak askere almaya başladılar. O yüzden askere gitmemek için ve çalışmam da gerektiği için, ben de Türkiye'ye geldim.

S7; “Benim abim Şehit oldu. Esad asker topluyordu. Ben de askere gitmek istemedim. Abimi de zorla aldılar zaten askere, gitmek istemedi. Ben de askere gitmek istemediğim için Türkiye'ye geldim.”

Sığınmacıların ülkelerinden ayrılma nedenlerindeki çakışan kodlardan sonuncusu ise eğitim görmeme problemidir. Katılımcılardan 5 Afgan sığınmacı savaş nedeniyle eğitim göremediklerini belirtmiştir. Aşağıda Taliban'ın yarattığı baskı nedeniyle rahat bir şekilde eğitim göremeyen bir sığınmacının ifadesine yer verilmiştir:

A6; “Ben en çok buraya okumak için gelmek istedim ama kabul edilmedim. Ben de mülteci olarak gelip üniversite okumak istedim. Bir de savaş var, Taliban. Mesela sen 4 kişilik bir ailesin. Taliban geliyor, bir kişiyi alıyor bizim yanımızda savaşsın diye. Bizden de böyle bir kişiyi almak istedi. Savaşsın diye, yani bizim orda bir şansımız yok. Kabil'e gitsek de, rahat rahat okuyamıyoruz.”

Everett Lee'nin itme-çekme kuramına göre; yaşanan ülke ve gidilecek olan ülke göçmenler açısından çok sayıda çekici ve itici faktörler barındırmaktadır. Bu faktörler kendi aralarında bir bütün olarak değerlendirilmekte ve kişiden kişiye değişmektedir. Ayrıca göç edecek kişi, kendi ülkesine ait itici ve çekici faktörleri çok iyi bilmektedir (Çağlayan, 2006: 72). Şekil 2'de görüldüğü üzere katılımcılar için kendi ülkelerindeki itici faktörlerin başında savaş gelmektedir. Daha sonrasında ise savaşa bağlı olarak gerçekleşen; işsizlik, eğitim sorunu, zorunlu askerlik, cezaevine atılma, işkence görme, açlık gibi nedenler diğer itici faktörlerdir. Bazı sığınmacılar için ise savaştan bağımsız olarak gerçekleşen kan davası ve ailevi sebepler ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, her iki ülkedeki itici ve çekici faktörleri değerlendiren sığınmacıların son olarak Lee'nin kuramında belirttiği engelleri aşmaları gerekmektedir. Bu engeller çoğu zaman göç yolunda ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3. Sığınmacıların Türkiye'ye Giriş Şekilleri İki Vaka Modeli

Şekil 3, uyruklarına göre sığınmacıların Türkiye'ye giriş şekillerini göstermektedir. Buna göre katılımcıların 20 tanesi göçmen kaçakçıları aracılığıyla yasadışı yollardan, 5 tanesi ise pasaport ile yasal yollardan giriş yapmıştır. Sığınmacıların uyruklarına göre bir kıyas yapıldığında ise Afganistanlı sığınmacıların tamamı insan kaçakçıları aracılığıyla sınırı

geçmişken, Suriyeli sığınmacıların yarısı göçmen kaçakçıları ile diğer yarısı ise pasaport ile Türkiye'ye gelmiştir. Bunun temel sebebi olarak, 2009 yılından 2015 yılına kadar, Suriye ile vize uygulamasının kaldırılmış olması gösterilebilir.

Göçmen kaçakçıları aracılığıyla sınırı geçmek, kolay gerçekleştirilen bir eylem değildir. Birikmiş parası olmayan sığınmacılar, öncelikle kaçakçılara verilecek yüklü miktardaki parayı biriktirebilmek için çalışmaktadır. Bazen de arkadaşlarından borç almakta, sonrasında Türkiye'de çalışarak bu borcu ödemektedir. Göç yolculuğu ise çoğu zaman sonu belirsiz ve tehlikeli bir yolculuktur. Sığınmacılar yolda haydutlara paralarını kaptırabilmekte, sınır boylarındaki dağlarda günlerce göç için uygun zamanı bekleyebilmekte, sınır geçişinde ise ateş altında kalarak hayatlarını kaybedebilmektedir. Sığınmacılar, hem kendileri hem de aileleri için daha iyi bir hayat ümidiyle tüm bu riskleri göze almaktadırlar. Aşağıda, sığınmacıların göç yolculuğu esnasındaki deneyimlerine yer verilmiştir:

A5; "Kaçakçılara 3000 Türk lirası para verdim. Sınırdan geçerken İran tarafından ateş ettiler, biz kaçtık geldik Türkiye tarafına. Ölenler, yaralananlar vardı."

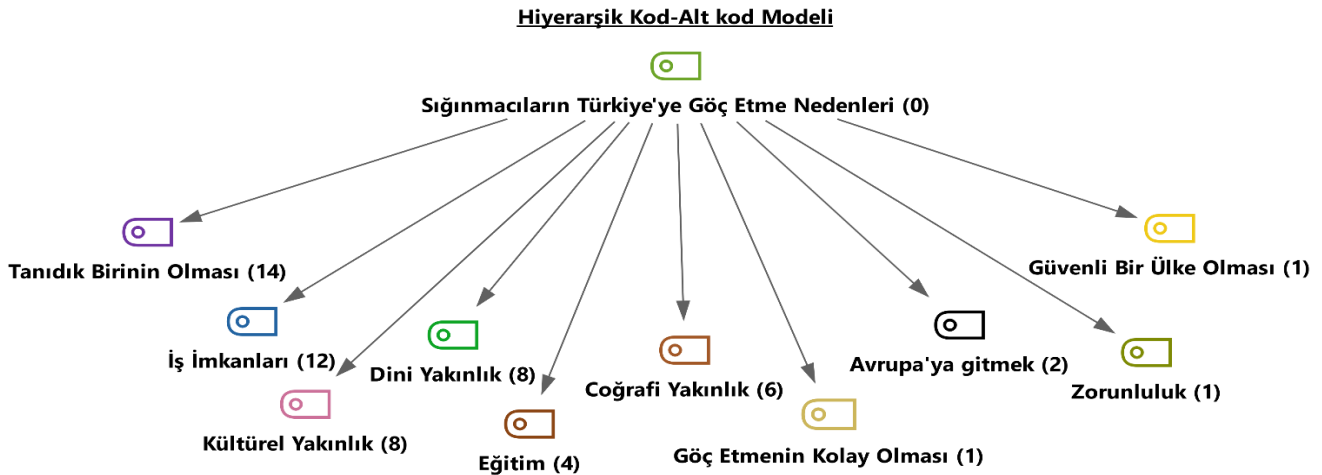
A6; "Sınırdan geçmek çok zordu. Bize ateş ettiler İran sınırından. Bize 'durun!' dediler biz durmadık, kaçtık. Ateş ettiler. Uyarı ateşi değil, vurursa da vurur yani. Çok kişiler öldü. Çok... Bunların hepsini göze aldık Türkiye'ye gitmek için. Sınırdan geçmek kolay değildi. Teller var, çivi gibi şeyler var. Tellerin üzerine atıyorduk iki tane, üç tane, beş tane mont; onların üzerinden geçiyorduk. Ya da merdiven koyuyorduk. Aslında sınırdan geçenlerin %90'ı tehlikede"

A13; "Kaçakçılar ile geldim. 1200\$ verdim kaçakçılara. Türkiye'ye gelince çalışıp kaçakçıların parasını ödedim. (...)Yolda insanın başına her şey gelebiliyor. Hırsızlar oluyor mesela, parayı alıyorlar. Benim de başıma geldi. Çantamın içinde para vardı, telefon vardı, onları çaldılar. Biz otobüsle gidiyorduk. Otobüsü durdurdular ve insanları kenara çektiler. Herkesin çantasının içini kestiler. Para varsa parasını aldılar, telefonlarını aldılar. Sonra parasız kaldım. Aileme telefon açtım, paramı çaldılar diye. Ondan sonra bana para gönderdiler."

S3; "(...)Bir gün abim geldi, dedi; 'sen Türkiye'ye gideceksin ama kimseye söyleme, ne ailenin ne arkadaşlarının haberi olmasın'. 'Tamam' dedim. Biz bir grup insan tekrardan dağlardan Türkiye sınırına girmeye çalıştık. Hatta bir kadın vardı şişmandı biraz 100 kilo rahat var, o fazla para verdi. 2500 dolar verdi ve kendini özel traktör ile götürttü. Sınırdan jiletli teller vardı o telleri makasla keserek sınırı geçtik."

A11; "Afganistan'dan, Pakistana, ordan İran'a, İran'dan da buraya geldim. Van'dan geçerken polisler beni yakaladı. Yurda verdiler beni yaşım küçük diye. 4 ay yurttaydım. Yurtta iyi davrandılar. Keşke tekrar oraya gidebilsem."

S6; "Ben pasaport ile geldim. Zaten benim Türkiye'ye gideceğimi bilselerdi, göndermezlerdi. Türkiye ile Esad düşman. Ee ben nereye gittim? Ben gittim önce pasaport aldım. Lübnan'a gittim, Beyrut'a. Ordan uçak bileti kestim. Geldim Türkiye'ye, İstanbul'a."

Şekil 4. Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Etme Nedenleri Hiyerarşik Kod Alt Kod Modeli

Şekil 4, Afgan ve Suriyeli sığınmacıların göç etmek için neden Türkiye'yi tercih ettiklerini göstermektedir. Buna göre, 14 sığınmacının verdiği cevaptan hareketle "tanıdık birinin yaşıyor olması" Türkiye'ye göç etmek için en önemli neden olarak öne çıkmıştır. Network ağı olarak kabul edilen bu olgu, göçmenlerin menşe ülkelerinde bulunan yakınları ile olan karşılıklı ilişkilerini içermektedir. Göç etme niyetinde olanların bu tür bir network ağına sahip olması, o ülkeye yapılacak

olan göçün risklerini ve maliyetlerini düşürerek tercih olasılığını arttırmaktadır (Güllüpinar, 2012: 72). Dolayısıyla yapılan her göç, yeni göçlerin de tetikleyicisi olur.

S1; “Bizden ilk olarak kardeşim buraya geldi çalıştı, ‘Türkiye kültürü nasıl iyi mi, yaşayabilecek miyim?’ diye sordum. ‘Evet, iyi’ dedi.”

A15 “İran’da bizim arkadaşların çoğu Türkiye’ye geldi, kimisi de Afganistan’a döndü, yani yalnız kaldım. Tanıdığım biri kalmadı. Ben de çok sıkılıyordum, Türkiye’ye geldim. Türkiye’de arkadaşlarım vardı. ‘Türkiye iyi davranıyor bize’ dedi. ‘Türkmen olduktan sonra geçinmen biraz kolay’ dedi. Ben de gelmek istedim o yüzden.”

Sığınmacılar açısından önemli bir diğer neden ise, Türkiye’deki iş imkanlarının bulundukları ülkelere göre daha fazla olmasıdır. Verilen cevaplardan 12 alt kodu kapsayan bu etken, aslında vazgeçilemez bir koşuldur. Çünkü sığınmacıların göç ettikten sonra çoğunlukla ilk yaptıkları eylem, geçimlerini sağlayabilmek için gerekli olan işi bulabilmektir.

A8; “Türkiye’nin milleti iyi olduğu için, devleti iyi olduğu için... İş var dedim onun için geldim.”

S3; “Suriye’de durum çok karışıktı, iş yoktu. O yüzden ailem hem can güvenliğim için hem de çalışıp para kazanayım diye beni Türkiye’ye göndermek istedi. Türkiye’de kazanıp aileme para gönderecektim.”

Şekil 4’te yer alan diğer göç etme nedenleri ise; kültürel yakınlık (8), dini yakınlık (8), coğrafi yakınlık (6), eğitim (4), Avrupa’ya gitmek (2), göç etmenin kolay olması (1), güvenli bir ülke olması (1) ve zorunluluk (1) olarak kodlanmıştır. Aşağıda, sırasıyla her neden için sığınmacıların ifadelerinden oluşan birer örnek yer almaktadır.

S6; “Benim annem Türk ya, bir de bizim yaşadığımız mahalleye Türk sokağı denir. Hepsi Türk... Hepsi Türkiye’ye geldiler.”

A1; “Sünni olduğum için buraya geldim. Ben İran’da şii gibi davranmak zorundaydım. Bu çok zor yani. Şii gibi namaz kılmak olmaz.”

S2; “Yakın olduğu için... Ailemi bir daha görebilmeyi istiyordum yani.”

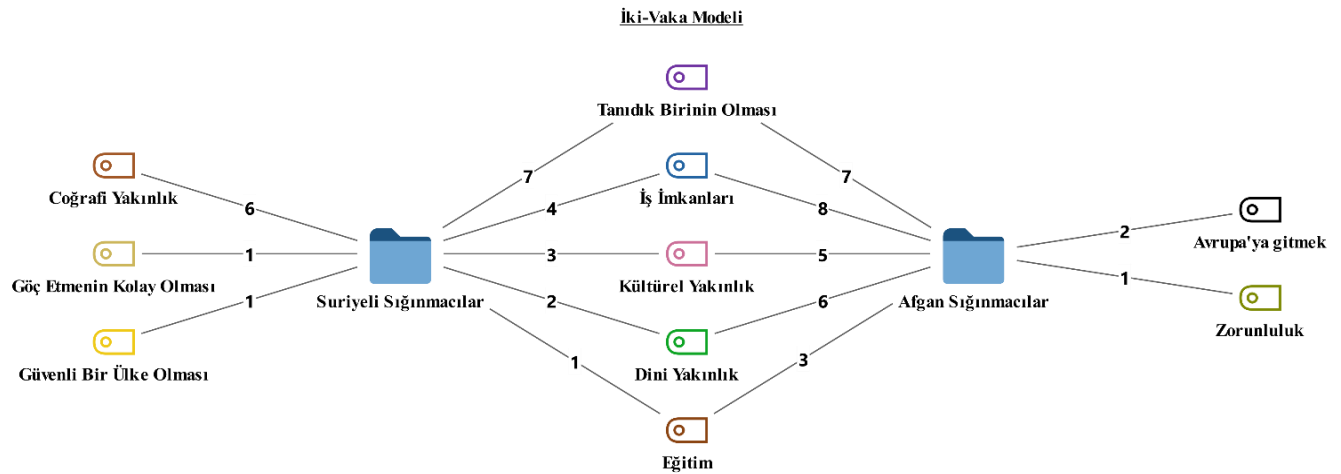
A14; “Benim hedefim önce okumak, sonra çalışmaktı. Çünkü Türkçeyi biliyordum. Üniversite okuyacağımdan da emindim. Arapça, Farsça ve İngilizce’yi de biliyorum aslında ama o ülkelere gitmedim. Çünkü, Türkçe kadar iyi bilmiyorum o dilleri. Bir de ben zaten Türkmen’im aynı milletiz. O yüzden Türkiye’ye geldim.”

A10; “Almanya’ya geçmek istiyordum. O yüzden Türkiye’yi seçtim. Türkiye sınırları açınca ben de gittim Edirne’ye. Yunan polisleri yakaladı bizi, dövdüler. Paramızı, çantamızı ve telefonlarımızı aldılar.”

S10; “O zamanlarda Türkiye’ye gelmek çok kolaydı.”

S4; “Türkiye hem güvenli bir ülke hem de burada iş bulabileceğimi düşündüm.”

A11; “Başka yerlere zaten geçemiyoruz. Özbekistan, Türkmenistan... Oraların sınırları çok şey, geçemiyorlar. Afganları istemiyor o ülkeler. Yabancı istemiyorlar. Sınırlarda mayın var zaten. Başka ülkelere gidemiyoruz. Sadece İran’a oradan da Türkiye’ye gelebiliyoruz.”

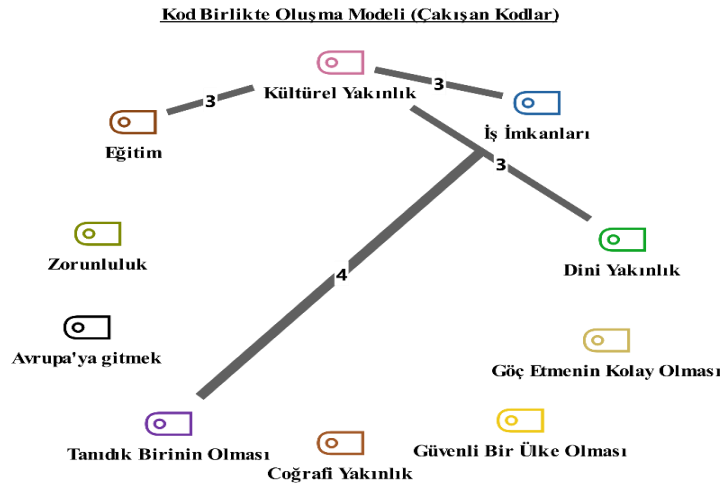
Şekil 5. Sığınmacıların Türkiye’ye Göç Etme Nedenleri İki Vaka Modeli

Şekil 5'te görüldüğü üzere, Suriyeli ve Afgan sığınmacıların Türkiye'ye göç etme nedenleri; tanıdık birinin olması, iş imkanları, kültürel yakınlık, dini yakınlık ve eğitim alt kodlarında kesişmektedir. Afgan sığınmacılar açısından farklılaşan alt kodlar Avrupa'ya gitmek ve zorunluluk iken, Suriyeli sığınmacılar açısından farklılaşan alt kodlar göç etmenin kolay olması, güvenli bir ülke olması ve coğrafi yakınlıktır. Bilindiği üzere; Suriye Türkiye'nin sınır komşusuyken, Afganistan daha uzaktır. Bundan dolayı Suriyeli sığınmacılar açısından coğrafi yakınlığın 6 sığınmacı tarafından önemli bir tercih sebebi olduğu vurgulanmışken, Afganistanlı sığınmacılar arasından bu sebebi dile getiren olmamıştır.

Şekil 5'te diğer öne çıkan noktalar iş imkanları ve dini yakınlık alt kodlarının Suriyeli sığınmacılara kıyasla Afganistanlı sığınmacılar tarafından daha fazla dile getirilmiş olmasıdır.

Suriyeli ve Afganistanlı sığınmacıların verdikleri yanıtları iş imkanları alt teması üzerinden kıyasladığımızda; Afganistanlıların göç ederlerken iş olanaklarını daha fazla hesaba kattıkları görülmektedir. Çünkü, Suriyeliler göç ederlerken savaşın şiddetine bağlı olarak ekonomik etmenleri gözardı edebilmekte, bir an önce güvenli ülkeye ulaşmak istemektedirler. Buna karşın Afganistanlılar; Türkiye'ye göç ederlerken İran'ı transit ülke olarak kullanmakta, hatta orada bir süre kalarak çalışmaktadırlar. Bu esnada güvenliklerini sağlamış olan Afganistanlılar, İran'ın işgücü piyasasını da değerlendirme imkanına sahip olmakta, üstelik Türkiye'de bulunan arkadaşlarından elde ettikleri bilgiler ile Türkiye ve İran arasında kıyas yapabilmektedirler.

Son olarak; Afganistanlılar açısından dini yakınlık alt temasının, Suriyelilere göre daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bir önceki paragrafta değinildiği üzere; Afganistanlılar öncelikle teokrasi ile yönetilen İran'a gelmektedirler. Burada kaldıkları süre boyunca, genellikle mezhebe dayalı ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla Afganistanlılar, inanç özgürlüğünün olduğu ve sünnilerin yoğunlukta yaşadığı Türkiye'ye göç etmek istemektedirler.

Şekil 6. Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Etme Nedenleri Çakışan Kodlar Modeli

Hem sığınmacı göçlerinde hem de işçi göçlerinde göçmen ağları; göçe karar verilmesi, hedef bölgenin belirlenmesi ve göç süresince karşılaşılabilecek işsizlik gibi birçok sorunların çözülmesinde fayda sağlamaktadır (Dönmez Kara, 2015: 42). Şekil 6'da görüldüğü üzere tanıdık birinin olması ve iş imkanları kodlarının arasında kuvvetli bir bağlantı vardır. Bunun sebebi göçmen ağlarını kullanarak Türkiye'ye göç etmek isteyen sığınmacıların yine bu ağlar vasıtasıyla Türkiye'deki işler konusunda bilgi sahibi olmaları hatta iş bulmalarıdır.

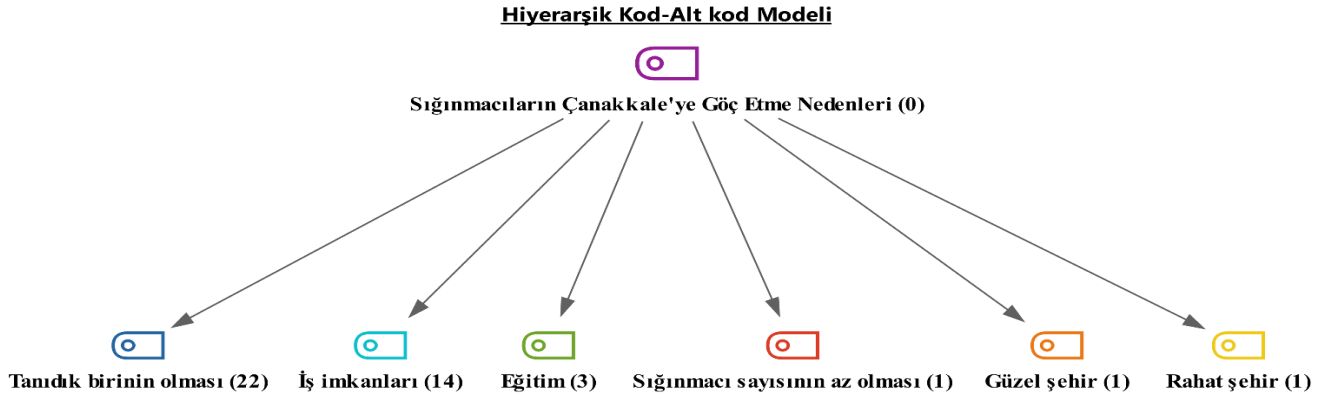
A2; "İran'da çalıştım çalıştım fazla para kazanamadım. Türkiye'de daha fazla kazanırım diye düşündüm. İran'da markette çalışıyordum. Kasaya bakıyordum ve 200\$ kazanıyordum. Bize dediler ki 'Türkiye'de 300\$ da 400\$ da kazanabilirsin sürekli çalışırsan.' Onun için geldik işte."

Şekil 6'da yer alan diğer bağlantılı kodlar; kültürel yakınlık-iş imkanları, kültürel yakınlık-eğitim, kültürel yakınlık-dini yakınlık arasındadır. Aşağıda bu bağlantılı kodlara sırasıyla örnekler verilmiştir:

A7; "Biz mesela Özbek, aynı Türk... Benziyor yani. Bizim için başka ülkelere göre Türkiye daha iyi, işveren kişiler Afganları seviyorlar. İş imkanları burada daha fazla. Bir de biz burada kendi halimizdeyiz. İbadetimize karışan yok."

A14; "Benim hedefim önce okumak sonra çalışmaktı. Çünkü Türkçeyi biliyordum. Üniversite okuyacağımdan da emindim. Arapça ve Farsça, İngilizceyi de biliyorum aslında ama o ülkelere gitmedim. Çünkü, Türkçe kadar iyi bilmiyorum o dilleri. Bir de ben zaten Türkmen'im aynı milletiz. O yüzden Türkiye'ye geldim."

A6; “İnsanlar burada bizdeki ile aynı yani. Kùltürler benziyorlar. Cami mesela var, din için bir farklılık yok. Müslùman için bir sıkıntı yok. Başka Afganlar Avrupa’yı da çok tercih ediyorlar ama Avrupa’ya gitmek için önce Türkiye’den geçmeleri gerekiyor. Türkiye’ye gelemezlerse Avrupa’ya gidemiyorlar. Ben Avrupa’ya gitmeyi düşünmüyorum.”

Şekil 7: Sığınmacıların Çanakkale’ye Göç Etme Nedenleri Hiyerarşik Kod Alt Kod Modeli

Şekil 7’de sığınmacıların Çanakkale’ye göç etme nedenleri gösterilmiştir. Buna göre Türkiye’ye göç etme nedenlerinde olduğu gibi, sığınmacıların Çanakkale’de tanıdıklarının olması ve buradaki iş imkanları en ağır basan faktörler arasındadır. Diğer Çanakkale’ye göç etme nedenleri ise eğitim almak istemeleri, sığınmacı sayısının az olması, şehrin yaşamak için güzel olması ve rahat bir şehir olduğunu düşünmeleridir. Aşağıda sırasıyla her bir nedene ilişkin sığınmacıların ifadelerine yer verilmiştir.

A13; “Çanakkale’de bir tane teyzeoğlum vardı. O ‘gel’ dedi, ben de geldim ama o şu an gitti, Afganistan’da. İstanbul’a geldiğimde akrabam falan hiçbir şeyim yoktu, geldiğimde bir tek onu tanıyordum. O yüzden buraya geldim.”

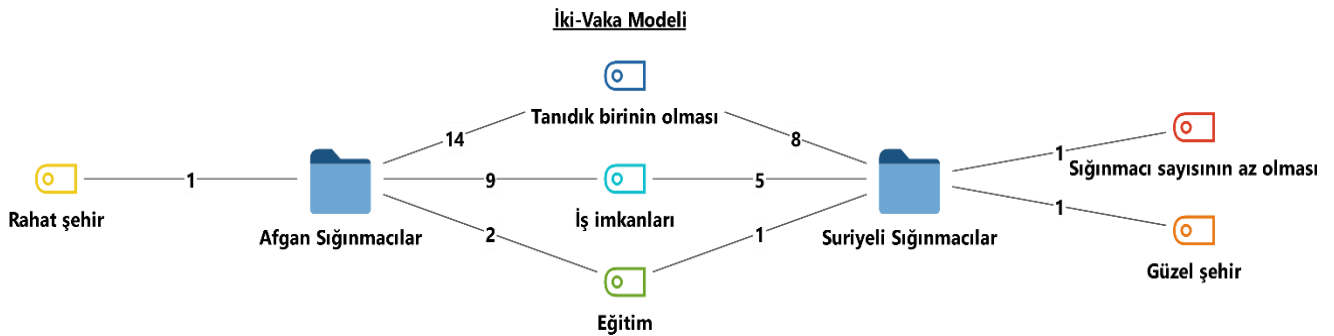
S6; “Bu işi öğrendikten sonra bana iyi bir teklif geldi, Biga’dan. Biga’daki işte 2500 lira vereceklerdi. Ben o işi internette buldum. Yazdım ben fırın ekmek ustasıyım diye, adam da teklif gönderdi. Biga’da 1 sene yaşadım. Daha sonra İstanbul’daki eski ustam dedi, sen Çanakkale’ye gel. Burda daha iyi imkanlar, daha iyi teklif... Ben de geldim.”

A14; “Üniversite için tercihlerimde Çanakkale çıktı o yüzden buraya geldim. Türkiye’ye geldiğim gibi hemen kaydoldum.”

S4; “Suriyeli sayısı az olduğu için Çanakkale’yi seçtim. Çünkü, eğer bir şehirde Suriyeli sayısı çok fazlaysa insanların bize karşı yaklaşımı çok farklı(olumsuz) oluyor. Çanakkale’ye gelmeden önce Hatay’daydım, orada çok fazla Suriyeli olduğu için sürekli sıkıntılar çıkıyordu. O yüzden artık kaçmak istedim oradan.”

S1; “Çanakkale’yi çok beğendim. Hem de küçük bir yer, kalabalık değil. Kardeşim Çanakkale’den güzel bahsetti. Bir de şehitlikte Suriye’den özellikle Şam’dan gelip şehit düşenler var. Ben böyle bir şey olduğunu bilmiyordum, buraya gelince öğrendim. Daha önce Şam’dan insanlar Çanakkale’ye gelmişler ve savaşmışlar. İyi ki buraya geldim.”

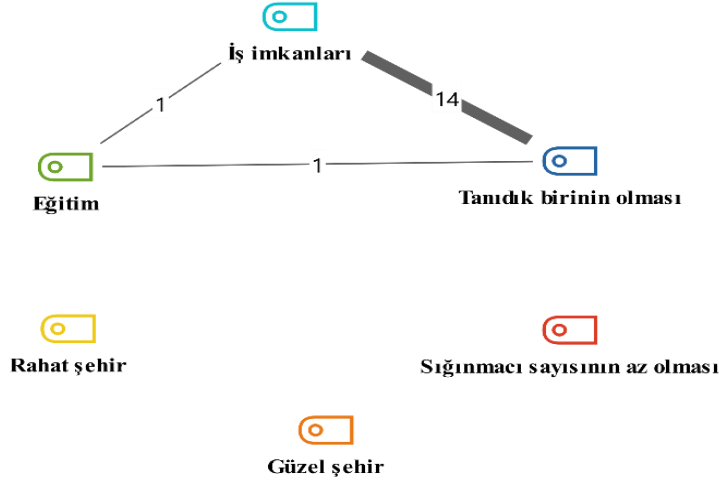
A15; “Çanakkale’de insan rahat gezebiliyor. Bir de işlerimiz burada iyi. Yani jandarma falan sürekli gelip rahatsız etmiyor, burada rahatız.”

Şekil 8. Sığınmacıların Çanakkale’ye Göç Etme Nedenleri İki Vaka Modeli

Şekil 8’de görüldüğü üzere, Suriyeli ve Afgan sığınmacıların Çanakkale’ye göç etme nedenleri; tanıdık birinin olması, iş imkanları ve eğitim alt kodlarında kesişmektedir. Afgan sığınmacılar açısından sığınmacı sayısının az olması ve güzel şehir alt kodları farklılaşırken, Suriyeli sığınmacılar açısından farklılaşan tek alt kod rahat şehir alt kodudur. Dolayısıyla sığınmacıların Çanakkale’yi seçmeleri konusunda uyruklara göre önemli bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Kod Birlikte Oluşma Modeli (Çakışan Kodlar)

Şekil 9. Sığınmacıların Çanakkale’ye Göç Etme Nedenleri Çakışan Kodlar Modeli

İş arayan sığınmacılar kendileri için uygun türde bir iş aradıklarını, tanıdıkları ve akrabalarıyla paylaşarak çok beklemeden kolay bir şekilde işe yerleşebilirler. Sığınmacıların sahip oldukları sosyal ağ içerisindeki kişilerin işverenlere işe alınma konusundaki tavsiyesi önemli faydalar sağlamaktadır (Tutar, 2015: 98).

Şekil 9’a göre verilen cevapların; tanıdık birinin olması ve iş imkanlarının olması alt kodunda kesişmektedir. Dolayısıyla sığınmacılar, Türkiye’ye göç etme nedenlerinde olduğu gibi, burada da tanıdıkları birinin ve iş imkanlarının olmasını en önemli göç nedenleri olarak değerlendirmektedirler. Sığınmacıların göçmen ağlarının iş bulma süreçlerinde etkin bir rol oynadığı bilinmektedir. Verilen cevaplar incelendiğinde, Çanakkale’de iş bulduklarını ve bu sebeple geldiklerini söyleyen sığınmacılar aynı zamanda bu işleri tanıdıkları vasıtasıyla bulduklarını dile getirmişlerdir. Buna örnek olarak aşağıda sığınmacıların verdikleri yanıtlar yer almaktadır;

A8; “Ben Aksaray’da 4 ay inşaat işinde çalışmışım. Çanakkale’de bir arkadaşım vardı ismi Hayrettin. O beni aradı. ‘Burda taş fabrikasında iş var’ dedi, ben de geldim çalışmaya. Daha sonra Türkiye’deki diğer Afganistanlı tanıdıklarına da burada iş buldum. Sadece ben 30’un üzerinde arkadaşımı buraya getirmişimdir.”

S9; “Benim arkadaşım Çanakkale’de çalışıyordu. Beni aradı, o davet etti. Bende geldim. Daha öncesinde İstanbul Esenyurt’daydım. 7 ay orda çalıştım, tekstil fabrikasında... 2 senedir de Çanakkale’deyim.”

Şekil 9’da eğitim, iş imkanları ve tanıdık birinin olması alt kodunda da zayıf bir bağlantı gözükmemektedir. Aşağıda buna ilişkin örnek yer almaktadır:

A7; “Çanakkale’de bir arkadaş vardı o yardım etti iş bulmamda. Çanakkale’yi seçmek istedim. Çünkü orda okulda benim bölümüm vardı ve önceden işi de ayarlamıştım.”

İş bulup çalışmaya başlayan sığınmacılar, sosyal ağlarını kullanarak çalıştığı işyerlerinde başka sığınmacıların da iş bulmasını sağlamaktadır. Doğrusu sığınmacılar, Türkiye’ye ilk geldiklerinde çoğunlukla dil bilmedikleri için diğer iş bulma kanallarını kullanmakta güçlük yaşamaktadırlar. Üstelik tanıdığı bir kişinin önerisi üzerine işe başlamak, o işe ve işverene olan güveni arttıran bir olgudur.

5. SONUÇ

Ortadoğu’nun istikrarsız bir yapıya sahip olması, durumdan etkilenen bölge insanların sürekli olarak başka ülkelere göç etmesine neden olmaktadır. Türkiye ise Avrupa’ya geçiş güzergahında yer alan coğrafi konumunun yanı sıra sahip olduğu sosyo-ekonomik, kültürel ve dini yapısı itibarıyla, Ortadoğu’daki göçleri üzerine çeken bir etkiye sahiptir.

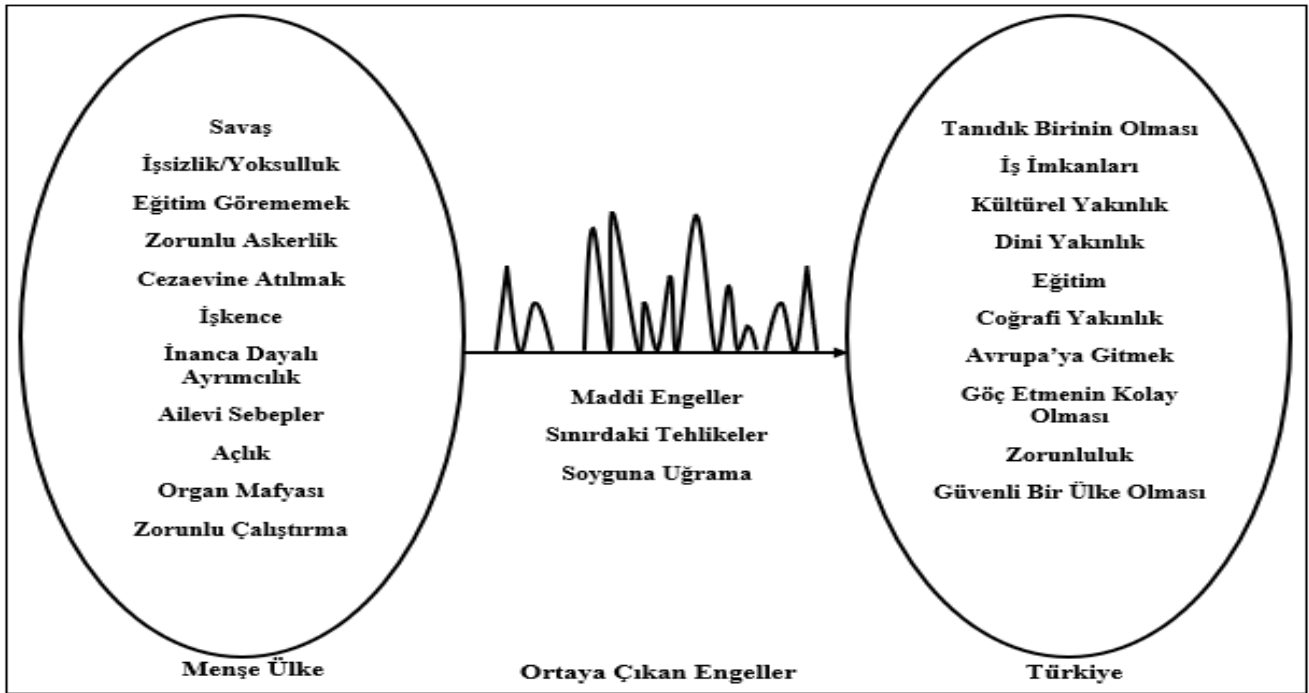
Dolayısıyla günümüzde, her yıl yüzbinlerce sığınmacı uluslararası koruma aramak ve/veya çalışıp para kazanmak amacıyla Türkiye'ye yasadışı yollardan gelmektedir. Sonuç olarak milyonlara ulaşan sığınmacı sayısı, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısında göz ardı edilemeyecek değişimlere ve sorunlara yol açmaktadır.

Sığınmacıların yoğun bir şekilde Türkiye'ye ve Çanakkale'ye göçü araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmada "Sığınmacıların menşe ülkelerinden ayrılma ve Türkiye'yi tercih etme nedenleri nelerdir?" sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırma sonucunda Suriyeli ve Afganistanlı sığınmacıların menşe ülkelerinden ayrılma ve Türkiye'ye göç etme süreçlerinde başlıca iki göç kuramının etkili olduğu görülmüştür. Bunlar; itme-çekme ve ilişkiler ağı kuramlarıdır.

Bilindiği üzere sığınmacıların ülkelerini terk etme gerekçelerinin başında savaş faktörü gelmektedir. Savaş ile ilişkili olarak ortaya çıkan diğer itici faktörler sığınmacıları göçe zorlamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre; sığınmacılar açısından menşe ülkelere göre göç etme nedenlerinin bazı benzerlikler ve farklılıklar içerdiği görülmektedir. Her iki ülkede de ortak olan itici faktörler; savaş, işsizlik/yoksulluk iken; farklı olarak Afganistanlılar eğitim görememek, ailevi sebepler ve kan davası gibi sebeplerden dolayı göç ettiklerini; Suriyeliler ise zorunlu askerlik, cezaevine atılma, işkence görme, açlık çekme ve yaralanma gibi nedenlerden dolayı göç ettiklerini belirtmiştir. Buradan hareketle savaşın her iki ülke açısından işsizlik ve yoksulluk sorununa yol açtığı görülmektedir. Fakat Suriyelilerin ifadelerindeki zorunlu askerlik, cezaevine atılma, işkence görme, açlık çekme gibi göç nedenleri, Suriye'deki iç savaşın Afganistan'dakine göre daha şiddetli geçtiğinin bir göstergesidir.

Bunun yanında sığınmacıların Türkiye'ye göç etmesi konusunda başlıca çekici faktörler ise; tanıdık birisinin olması, iş imkanları, dini yakınlık, kültürel yakınlık ve coğrafi yakınlık olarak sıralanabilir. Ayrıca sığınmacıların büyük bir bölümünün göçmen kaçakçıları yoluyla Türkiye'ye iltica ettiği görülmüştür. Bu yöntem ile iltica eden sığınmacılar; kaçakçılara verilen yüksek miktardaki paralar, sınırdaki potansiyel tehlikeler ve soygun olayları gibi göç sürecinde engellerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Bu kapsamda araştırma sonuçları doğrultusunda Everett Lee'nin oluşturduğu itme-çekme modeline göre uyarlanan aşağıdaki örneğe yer verilmiştir.

Şekil 10: Sığınmacıların Türkiye'ye göç etmelerinde etkili olan itici ve çekici faktörler

Araştırmada itme-çekme kuramının yanında ilişkiler ağı kuramının da oldukça etkili olduğu sonucunda varılmıştır. Sığınmacıların Türkiye'ye ve Çanakkale'ye göç etme nedenlerine bakıldığında, en büyük faktörün ilişki ağlarına sahip olmaları olduğu görülmüştür. Göç yolculuğunun ve varış yerinin daha belirgin ve güvenli olmasını sağlayan bu yöntem sığınmacılar tarafından göç etme konusunda en büyük etken olarak gösterilmiştir. Bu durumun temel sebebi, sığınmacıların Çanakkale'ye göç etmeden önce orada iş bulmaları ve bu sebeple Çanakkale'ye göç etmeleridir.

KAYNAKÇA

- IOM. (2022, 07 26). IOM UN MIGRATION: <https://www.iom.int/about-migration>
- ADIGÜZEL, Y. (2019). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- ÇAĞLAYAN, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(17), 67-91.
- DEMİRTAŞ, M. (2019). *Suriyelilerin Türkiye'ye Göç Süreci ve İlişkiler Ağı: Ulubey Mahallesi*. Ankara: (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- DÖNMEZ KARA, C. Ö. (2015). *Göç Bağlamında Uluslararası İşbirliği ve Türkiye'nin Politikaları*. Çanakkale: (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- GÜLLÜPINAR, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*(4), 53-85.
- <https://refugeesmigrants.un.org/>. (2022, 07 27). Definitions: <https://refugeesmigrants.un.org/definitions>
- KIVILCIM, Z. (2016). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Koruma Yönetmeliği: Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 919 - 940.
- ÖNDER, N. (2019). Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Sağlık Politikalarının Analizi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 110-165.
- TBMM. (2018). *Göç ve Uyum Raporu*. Ankara.
- TUTAR, K. (2015). Türkiye İşgücü Piyasasında İş Arama Kanallarının Niteliği. *İş ve Hayat*, 1(2), 93-106.

YEDİNCİ BÖLÜM

Türkiye’deki Kadın Göçmenlerin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İşgücü Piyasasındaki Yeri: Çanakkale Örneği¹

Zarife DEMİR², Canan Öykü DÖNMEZ KARA³

1.GİRİŞ

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları birbirine benzetmekle birlikte farklılıklar içerir. Ancak iki kavramın birbirinden ayırt edilmesi hususunda zorluklar yaşanmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramının iyi anlaşılması bu kavramın göç olgusunu nasıl etkilediğinin de ortaya konması için gereklidir. Göç farklı nedenlerle tarih boyunca devam eden bir süreçtir. Göç bazen zorunlu bazen de gönüllü gerçekleşmektedir. Ancak ne şekilde olursa olsun göçün temel nedeni insanların daha iyi ve güvenli bir hayat arayışıdır. Çalışmada gönüllü göç kararı olarak göç etmiş olan kadınlar ile görüşmeler yapılmıştır. Göç olgusu genellikle ekonomik arayış barındıran ve erkeğin çalışmasıyla ilişkilendirilen bir olgudur. Kadınların göç sayılarındaki artış toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kıran bir sayıya ulaşmıştır. Ancak bireysel hayatlarıdaki varlığı halen devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet yaklaşımlarının bu sürece etkisinin izlenmesi olumsuz sonuçlarının azaltılmasında önemli bir katkı oluşturacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkçe manası “cins” olan İngilizce “gender” kelimesi kadın ile ilgili yapılan çalışmalarda “toplumsal cinsiyet” anlamını taşımaktadır. Yunanca’da “genos” kelimesi kökünden türemiş olan “gender” sözcüğü İngilizce, Latince ve Fransızca’da ırk, tür ve doğum anlamlarında kullanılmış ve kelimenin anlamının genişlemesine neden olmuştur (Aksoy, 2006: 28). Anlam genişlemesi ile birlikte cinsiyet kavramı ile toplumsal cinsiyet kavramı arasındaki ayrımı yapmak daha zor bir hal aldığı için toplumsal cinsiyet konulu çalışmalarda cinsiyet kavramının tanımlanması ve sınırlarının çizilmesi önemli bir hal almaktadır. Cinsiyet kavramı biyolojik farklılıkları anlatmak için kullanılan insanlığın var oluşundan bu güne en temel ayırım biçimidir (Hepşen, 2010: 13).

Cinsiyet kavramı, fiziki bedenini tasvirini sağlayan bir kavramdır. Kadın XX kromozomundan oluşmaktayken erkek XY kromozomundan oluşmakta ve buradan tıbbi farklılıklar açıklanmaktadır (Giddens, 2000: 616-617). Demografik tanımlama çerçevesinde kadın ve erkek arasında bulunan fiziksel farklılıkların cinsiyetin topluma yansıyan tanımlaması olarak toplumsal cinsiyet yargılarını meydana getirmektedir ve bu cinsiyet kavramından farklı olan toplumsal cinsiyet kavramının oluşturan sosyal bir boyuttur (Eagly ve Wendy, 1999: 408). Bunun için Giddens (2000: 621) toplumsal cinsiyet kavramını fiziki, tıbbi ya da dirimsel kısımla ilintili cinsiyetlerin toplumda dış yüz ve oluşturduğu talebi toplumsal boyutta açıklamaya çalışan bir kavram olarak görmüştür. Kadın ve erkek kavramları biyolojik bir ayrımı anlatmasına rağmen sosyal yorumlamalarla “kadınlık” ve “erkeklik” kavramları toplumun ve zamanın gelişimine uygun olarak bir mana taşımaktadır (Altınay, 2013: 19).

Lindsey (2016:4)’e göre “toplumsal cinsiyet” sosyal bağlantılar içerisindeki kadın ve erkek olmanın gereklerini açıklamaktadır. Toplumsal cinsiyet insanın gelişimi ile edindiği bir statüdür. Statüler insanları “ya o ya da o” şeklinde kategorize edebilme olanağı sunar ancak bu durum insanlara cinsiyetle konusunda farklı kimlik gelişimlerini engellemiş olur. Schott (2007:11)’e göre “toplumsal cinsiyet” anne rahmine düşüşle başlayan toplumsal bir dayatmadır. Temeli cinsler arasında bulunan farklılıklara dayandırılan yaşanan toplumlardaki ilişkilerin bir çıktısıdır (Scott, 2007: 11). Sınıflandırmalar oluşturan bu durum ötekileştirici ve içerisinde cinsiyet eşitliği barındırmayan, baskıya dayalı sosyal bir

¹Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı’nda tamamlanmış “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göçmen Kadınların Türkiye İşgücü Piyasasındaki Yeri: Çanakkale Örneği” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

²Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, demirzarife96@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-6718-3716.

³Doç.Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Orcid No: 0000-0002-7825-3652.

Türkiye’deki Kadın Göçmenlerin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İşgücü Piyasasındaki Yeri: Çanakale Örneği

düzenlemenin adıdır. Toplumsal cinsiyet, bu sınıflandırmanın psikolojik ve davranışsal niteliklerinin oluşturduğu görünümüdür (Saygılıgil, 2010: 6).

Kandiyoti’ye göre (1996: 30) “toplumsal cinsiyet” biyolojik olarak özellikleri bulunan cinsiyetin aksine toplumda yansıtılan yargı ve düşünce kalıplarının pratiğe aktarılmış halidir. Cinsiyet kavramı kullanılarak toplumun cinsiyeti farklı yorumlama ve anlamlandırma gayesine toplumsal cinsiyet denilebilir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, ekonomi, aile ve politika gibi konu çerçeveleri altında kurumlar ile bütünlük oluşturan, kişilerin topluluk içindeki davranışlarının düzene uygunluğunu oluşturan bir kurum halini almıştır.

Toplumsal cinsiyet, toplumsal düzen içindeki her alanla bütünleşerek iki cinsiyet arasında eşitsizliği oluşturarak düzenle birlikte bir ötekileşme de meydana getirmiştir. Kadının cinsiyet rolleri sınırlarına bakıldığında kültürel ve iktisadi alan da kadının daha aşağıda olduğu görüşü hâkim olduğu için kadın narin, hassas ve zor rekabetlerle karşı karşıya kaldığında kaybeden olarak görülmektedir. Bu düşünce kalıpları kadının eğitim, sağlık ve iş yaşamı gibi birçok alanına sirayet etmiş ve geri planda kalmasına neden olmuştur (Saraç, 2013: 29). Bununla birlikte göç olgusu içinde de karşılaştığı sorunların boyutunu derinleştirmiştir.

Ender (1986:9)’a göre göç; “anamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içerisinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler” olarak tanımlanmıştır. Göç tanımında bir yerden başka bir yere gitme halinde tatil, gezme ve birkaç günlük seyahati dahil etmemiş, anlamlı kelimesi içindeki anlama vurgu yaparak belirli bir süre ölçütü olduğuna vurgu yapmıştır. Türk Dil Kurumu (TDK)’nın tanımlamasına göre ise göç, “ekonomik, toplumsal ve siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir yerleşim yerine geçmesi, taşınma, hicret, muhaceret” şeklinde ifade edilmiştir. Kapsamlı olarak en geniş anlamda göç, coğrafi şekilde bir alan değişimi sonucunda toplumun temel dinamikleri olan ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarındaki değişimlerdir. Bu süreç belirli bir gelişimi ve süreç içindeki kendi oluşumunu anlatmaktadır (Özer, 2004: 11).

Demir ve Acar (2002: 175) göç olgusunun gerçekleşmesini, birey veyahut grupların belirlenmiş sınırları olan bir alandan başka bir yaşam alanına gitme kararı olarak harekete geçmesi ve bu hareketin belirli süre sınırı ya da sürekli olması gerekmektedir. Göç olgusunun temelleri süre, amaç ve belirli mekân farklılıkları olarak belirlenmiştir. Everett S. Lee’ye göre (1966: 29) göç tanımı ise süre kıstasına bağlı olarak temellendirilmiş geçici veya kalıcı bir mekân değişikliği hareketidir. Detaya inilmeden verilen bu tanımlamaya göre her yapılan yer değiştirme hareketi göç hareketi olarak değerlendirilmemekte ve belirli bir amacı içinde taşınması gerekmektedir. Yalçın (2004:13)’da benzer bir tanımlama yaparak göçü; iktisadi, siyasal, toplumsal temelli veya bireysel nedenlerle az, orta, uzun dönemli dönüş amacını taşıyan veya sürekli olarak orada bulunma düşüncesi barındıran coğrafi, çevresel ve kültürel bir mekân değişimi şeklinde tanımlamıştır.

Castles ve Miller (2008: 29) ise göçü yaşam içindeki refah arayışı amacını taşıyarak göç kararı verdirtmesi, doğduğu veya mevcut yaşamış olduğu yerle bağlantısını kesmesi veya yeni bir varış coğrafyasında asimile olması gibi basit bir tanımlamadan daha derin ve farklı boyutuyla tanımlamıştır. Göç eden birey veya toplulukların gelecek yaşamlarını ve sonrasındaki kuşakları kapsayacak bir süreç olarak tanımlamıştır. Bu sınırlamalar bireysel tutum ve davranışlarla ilintili olarak değişimin ve dönüşümün temellerini atan ve toplumsal değişmeyi gerçekleştiren bir temel olarak görülebilir.

Göçler birey kararı ile bağlantılı olduğu kadar toplumsal dönüşüm ve ekonomik değişimlerin bütünsel bir çıktısı olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda dönüşüm değişimler göçe sebep olan faktörler olurken aynı zamanda varış noktasında ekonomik ve toplumsal değişimlerin unsurları da olabilmektedir. Göç toplumsal olaylar ile karşılıklı sebep ve sonuç bağlantısı içeren bireysel veya kitlesel bir hareketlilik (Aktaş ve Şahin, 2019: 223).

Göç kavramı; sebepleri, göç etme kararları, göç süreleri gibi birçok etmen göz önüne alınarak sınıflandırılmaktadır. Göç olgusu, göç türleri bakımından; “düzenli ve düzensiz göç”, “iç ve dış göç”, “gönüllü ve zorunlu” göç şeklinde ayrılmaktadır (Bimay, 2019: 28). Yapılan tanımlamalar doğrultusunda göç olgusunun yapıtaşları; amaç, süreç ve eylemdir. Tanımlamalar çok fazla farklılık göstermemekle birlikte göç kavramı bir dönüşümü içinde taşıyan olumlu ve olumsuz çıktıları bulunan birçok alanla ilintili bir süreci temsil etmektedir. Bu bağlamda disiplinler arası bir nitelik barındıran bir olgudur. Göç hareketlerinin teknolojinin gelişmesi ile doğru orantılı olarak artması sonucunda bu alanda çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur.

Göç olgusu kapsamının geniş olması bakımından birçok alan ve faktörden etkilendiği kadar birçok alanı da etkilemektedir. Göç eden kişiler etkileşim içine girdikleri gibi göç sürecinden bireysel olarak etkiler de gördükleri için psikolojik sorunlar ile de karşı karşıya kalmaktadırlar. Öte yandan kültürel değişimler toplumların değişiminin minik çakıl taşlarıdır. Göçün toplumsal alanda çıktılarına baktığımızda göçün yalnızca yer değiştirme hareketi değil; ekonomik, kültürel veya siyasal boyutlarıyla toplumu etkileyen bir olgu olduğu söylenebilir (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1352). Bu bağlamda göçmen kişiler bedensel bir yer değiştirmenin yanı sıra geldikleri coğrafyadaki kültürel mirasında yer değiştirmesinde rol oynarlar. Göçün iletişim alanındaki ve sosyal alandaki etkileri bu kısımda meydana gelmekte ve

kültürler arası alışveriş oluşmaktadır. Bu oluşum davranış örüntüleri arasındaki farklılığı çoğaltarak kültürel çeşitlilik doğurmaktadır (Doğan, 2012: 2002). İki örüntü arasında olan farkın çokluğu benimseme sürelerinin ne kadar olduğunu belirlemektedir.

Göç, göçmen kişilerin ve sosyal etkileşimde bulundukları kişilerin psikolojik değişimlerini ve güçlükleri de tetiklemektedir. Bu değişim ve zorlanma alanları bütün göçmen bireyleri belirli boyutlarda etkilese de hassas olan kesimdeki; kadın, genç ve çocuklar öncelik verilmesi gereken kesim olarak ele alınmalıdır (UNFPA, 2014).

3. KADIN GÖÇÜ: GÖÇÜN KADINLAŞMASI

1970’li yılların takip eden yıllarda kadınların siyasi ve iktisadi alandaki haklarındaki değişimler kadınların iş hayatlarını temelden dönüştürücü olmuştur. Cinsiyet rollerinde de gerçekleşen değişimlerin etkileri hissedilmiş ve geçmişten gelen kalıp yargılar önemli kırılmalar yaşamıştır. Yaşanan dönüşüm sonucu göç süreci içerisinde kadınlaşma gerçekleşmiştir. Küreselleşmenin izini taşıyan bu değişimler kadınlara biçilen rollerde azaltıcı bir etki yerine işgücüne katılmaları ile sorumluluklarını arttırmış ve bu durum göç etme sürecinde harekete geçirici bir etki yaratmıştır (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009: 13-14).

Sharpe (2011: 1) kadın göçünde yaşanan artışa vurgu yapmaktadır. Sosyal ağların teknolojinin de etkisiyle genişlemesi bu duruma temel olmuştur. Ekonomik sebepler göçün gerçekleşmesinde önemli bir sebep olarak görülürken aile ve geçim stratejileri konuları önem kazanmıştır. Bu bağlamda kadın ve erkek bireylerin göç yönelimleri değişkenlik gösterdiği için göç rotalarının cinsiyetle ilintili olarak değişimini vurgulamaktadır Kadınlar erkeklere göre daha çok yakın ilişkiler kurduğu tanıdıklarının bağlarına güvenerek göç hareketinde bulunduğu söylenebilmektedir (Harzig, 2003: 23-25). Nitekim bunun yanında varış ülkedeki işgücünde olan yapısal dinamikler ve cinsiyet ayrımcılığının görünümü göçmen kadın bireylerin karar verirken etkileyicileri olarak düşünülmektedir.

Castles ve Miller (2008: 24) ise, kadın göçmen bireylerin göç şekillerinin görünümü ile ilgili önemli etkiler taşıdığını söylemektedirler. Tarihi akışta ekonomik geçim kaynaklarının arayışı, ataerkil yapılanma ile bağlantılı olarak erkek göçmenlere yüklenirken küreselleşme ve toplumsal dönüşümler sonucunda ev ekonomisi sağlama alanında kadınların göçmenlerin de görünürlüğü artmıştır. 1980’ler öncesi kadın göçmenler aile kurma amacı taşıyarak göç süreçlerine dahil olurken değişen yapılar sonucunda emek göçünde kadın göçmen sayısının arttığı söylenebilmektedir. Bununla birlikte çağdaş göçler içinde kadın göçmen kişilerin görünürlüğü belirginleşmiştir. Kadınların göç nedenleri analiz edildiğinde en çok görülen sebep olarak ekonomik refah arayışı kendini göstermektedir. Kadınların ekonomik geçim içerisinde karşı karşıya kaldığı yoksulluk, işsiz kalma, borçlanma veya türlü ekonomik problemler onları kaçınılmaz olan göç süreci ile tanıştırmıştır. Kadınlar karşı karşıya kaldıkları sorunlarla birlikte toplumsal cinsiyet ayrımcılığına ve dışlanmaya maruz kalarak; ücret eşitsizliği ile sağlık veya eğitim gibi alanlara erişim zorluğu ile yüzleşmektedirler. Toplumsal yapıda kadına biçilen roller içerisinde ev içi sorumluluk ve kadınların çocuk yetiştirme gibi sorumlulukları ekstra bir külfet oluşturmaktadır (Buz, 2004: 40).

Cinsiyet bağlamında kadınların göç nedenleri erkekler ile benzerlik göstererek ekonomik sebepler içermesinin yanı sıra toplumsal etkilere göç sürecine dahil olmalarında önemli rol oynamaktadır. Erkeklere karşılaştırıldığında kadınlar daha fazla oranla toplumsal baskı ve zorluklara maruz kalmaktadırlar. Kadın olmaları, göç süreci içerisinde daha fazla güvenlik problemi oluşturabilmektedir. Örneğin; kadınların evlendikten sonra karşılaştıkları sorunlar, zayıf oldukları düşüncesiyle maruz kaldıkları fiziki ve psikolojik şiddet sonrası boşanma süreçlerinde karşılaştıkları türlü sorunlar göç etme düşüncelerini keskinleştirmektedir (Arabacı vd., 2016: 133-134).

Göç hareketinde bulunan kadınlar varış ülkelerini, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre belirlemektedirler. Göçmen kadınların gelişmiş ülkeleri tercih etmelerindeki sebepler; gelişmişlik düzeyi fazlalaştıkça daha iyi aile kurma olanağı, daha iyi eğitim erişim ve istihdam olanaklarının varlığı ve bu bağlamda özgürlüğe kavuşmanın kolay olması ölçütlerini değerlendirmektedir. Erkeklere kıyasla kadınlar bireyler daha çok toplumdaki hiyerarşinin az bulunduğu yerleri seçmektedir ve ona göre bir yol haritası oluşturmaktadır. İş imkânlarının fazla olduğu ve kadın mesleği olarak görülen öğretmenlik ve hemşirelik alanında meslek imkânlarının çok olduğu yerlerde kadın göçmenlerin sayılarının fazla sayıda olduğu belirlenmiştir (Pfeiffer vd., 2008: 12- 15). Konfor alanına ulaşımın kolay olduğu bölgelerde kadın göçünün daha yoğun olduğu söylenebilmektedir. Gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerde ise ekonomik kaynaklı göçlerde kadın göçmenlerin evli ya da bekar olmaları ile bağlantılı seçim ve davranış farklılıkları izlenmiştir. Bekâr ve bireysel şekilde göç sürecine katılan kadınlar; eğitim, kariyer ve işgücünde ilerlemeler sağlarken, evli göçmen kadınlar bireyler ev içindeki görülmeyen emekleri ile bağlantılı olarak eşlerinin iş durumlarına uygun hayatlarını sürdürmektedirler (Jacobsen ve Levin, 2000: 292-293).

Kadın göçmenler, erkeklerin ev içi sorumluluklarında yardımcı olmadığı ve neo- liberal sistemin çalışan kadınlara ev içi destek sunmadığı durumlarda maddi durumu iyi durumda olan aileler tarafından ev içi çalışma için tercih edilmektedirler. Kadın göçmenler ev içi hizmetlerde çoğunlukla bulunmalarının yanı sıra fuhuş sektörü içerisinde bedenlerini satarak gelir elde ettikleri görülmektedir. İşgücünde bu sektörlerde bulunmalarının en önemli temeli belirli bir talebi karşılıyor olmalarıdır. Türkiye’de kadın göçmenler; ev içi hizmet, çocuk veyahut yaşlı bakımı ve fuhuş sektöründe geçimlerini sağlamaktadırlar. Bu alanlar çalışma yaşamının cinsiyetçi iş bölümünün çoğunlukta olduğu alanlar olarak düşünülmektedir (İçduygu, 2004: 43). Bu sektörlerde kayıtdışılığın fazla olması göçmen kadın bireylerinde bu sayıda etkileri olduğunu göstermektedir.

Göçmen kadın bireyler ev içinde görülmeyen sorumluluklarını ve işgücündeki emeklerini bu hususta bir arada yürütmektedir. Toplumsal cinsiyet normları ile birlikte kendi özel alanlarında hapsolmuş ve emeği görülmeyen göçmen bireylere dönüşmektedirler. Dünya’nın birçok yerinde kadına yüklenen rol, aile üyelerinin ve ev içindeki hizmetinden “ev hanımı” rolüdür. Kadının ataerkil yapıların olduğu toplumlar içindeki en önemli görevi, ev içi hizmeti yerine getirerek aile üyelerine uygun koşulları sağlamak olarak dayatılmıştır (Tura Demiryontan ve Acar Savran, 2008: 10-11). Kadınlara biçilen roller fazlasıyla dayatılmış ve bilinçlerine işlemiştir. Nitelsiz işlerde çalıştıkları için göçmen kadınlara Üçüncü Dünya’dan Birinci Dünya’ya göç eden zaman yolcuları tabiri yerinde bir tasvir olacaktır. Body ve Grieco (2003: 4-6) göç olgusunun oluşumunu toplumsal cinsiyet perspektifinden üç kategoride incelemiştir. Bunlar:

1. Göç kararı öncesi aşama: Kadınların göç kararları makro ve mikro birçok çeşitli faktörden etkilenmektedir. Bunlar; a) toplumsal cinsiyet ve toplumsal hiyerarşi, b) kadının toplumsal statüsü ve toplumda beklenen rolleri c) kaynak ülkenin kültürel ve karakteristik yapısıdır.

2. Toplumsal cinsiyet ile göç süreci: Göç alan coğrafya; göç politikaları ve düzenlemeleri bakımından kadın ve erkek göçmen bireyleri aynı düzeyde etkilememektedir. Birçok ülkenin göç ile ilgili düzenlemeleri kadın için “bağımlı” bir görünüm oluştururken erkek göçmenler için işgücüne katılan “bağımsız” bir görünüm sergiler. Bununla birlikte göçmen kadınların varış ülkesinde çalışma ve oturma iznini alıp alamama koşulları göçmen kadınların toplumsal cinsiyet statülerini belirlemektedir.

3. Toplumsal cinsiyet ile göç sonrası süreç: Göç edilen coğrafyaya uyumlaşmaya çalışan kadın göçmenler ve erkek göçmen bireyler için üç kayda değer etmen vardır. Bunlar; göçmen kişilerin ülkeye giriş yolu ile bağlantılı olarak oturma veya çalışma izinlerinin ne durumda olduğu, işgücü piyasasına hangi yolla girdikleri ve göç sürecinin kadın ve erkek toplumsal rollerine nasıl etki ettiği. Bu üç safhada toplumsal cinsiyetin göç hareketliliğine etkisini açıklayan Body ve Grieco bu olguların birbirine olan ve sosyal yapılarla arasında olan bağlantıya açıklık getirmiştir.

Kanaiaupuni (2000)’in görüşü olan “Göç derin bir cinsiyetçi süreç ve birçok ülkede erkek göçünün geleneksel açıklamaları, göçmen kadınlara uygulanmaz” düşüncesi yukarıdaki aşamaları destekler niteliktedir. Bu bağlamda cinsiyet perspektifinden değerlendirilmeyen göç süreci yeterli politika çözümleri oluşturulmamasına sebebiyet verebilir (Pfeiffer vd., 2008: 13). Kadınların cinsiyetleri ile bağlantılı herhangi bir düzenleme olmadığı için 1995 yılına değin kadının “sığınma statüsü” alabilmesi mümkün değildi. 4-15 Eylül 1995’te “Birleşmiş Milletler Pekin Deklarasyonu” tarafından gerçekleştirilen “Dördüncü Dünya Kadın Konferansında” kadınların sığınma istekleri içerisinde “cinsiyete dayalı kötü muamele” ifadesi geçerli bir sebep sayılmaya karar verilmiştir. Kadınların güvende olması ve cinsiyete dayalı ayrıma bağlı üstelemelerin zulüm olarak görülüp, ilk göç nedeni sayan ilk ülke Kanada’dır (Saraydın, 2007: 65 Akt: Taştan, 2020: 41).

4. LİTERATÜR TARAMASI

Toplumsal cinsiyet bağlamında göç oldukça yeni çalışılmaktadır (Akis, 2012: 379; Karakılıç vd. 2019; Kaşka, 2020: 24). Dünya genelinde toplumsal cinsiyet normlarının görünürlüğünün başlaması yakın bir tarihte önem kazanması gibi Türkiye’de de göç konusunda kadın göçmenlerin odak alınması yeni bir gelişmedir. Örneğin 1990 sonrasındaki yıllarda göçmen sayısının artışı ve Sovyet devletlerinden Türkiye’ye gelen göçmen kadın bireylerin sayısında yaşanan artışla bu konu üzerine çalışmalarda da yoğunlaşma yaşanmıştır. Uluslararası araştırmalarda olduğu gibi, toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye’de de göç çalışmaları ilk olarak kadın göçmen bireylerin deneyimlerini ele alan çalışmalar gerçekleştirmişlerdir (Yükseker, 2003; Erder ve Kaşka, 2003: 13; Buz, 2009: 41; Toksöz ve Ulutaş, 2012; Coşkun, 2014: 191).

Göçmen kadınlar ile ilgili yapılan çalışmalarda, göç etmiş olan kadınların mağduriyeti toplum dinamikleri çerçevesinde incelenirken, iktisadi alandaki problemleri ve işgücü piyasasına katılımda yaşanan aksaklıkları ele alan araştırmaların azlığı göze çarpmaktadır. Literatürde yer alan pek fazla çalışma toplumsal cinsiyet kurallarının kadın hayatındaki güçlüklerin belirginleşmesine neden olduğunu söylemiştir ancak yalnızca göç hareketi için değil bütün süreçleri

kapsamaktadır. Göç hareketliliği özelinde ise yakın tarihte görünür olan kadınların çalıştıkları işlerde ve toplumsal yaşamda karşı karşıya kaldıkları taciz ve dışlama en belirgin sorunlar arasında yer almaktadır.

Şeker ve Uçan (2016: 200-214) “Göç Sürecinde Kadın” başlıklı çalışmada göç süreci sonucunda kadının görünümünü erkeğin aldığı kararlara eşlik eden ve bu kararların çıktılarına katlanmak zorunda olan bir bakışla incelenmiştir. Çalışmada kadının erkek kararları altında ezildiği vurgusu yapılmış ve göç sürecinde cinsiyet eşitsizliği neticesinde kadının yaşadığı mağduriyet ele alınmıştır. Kadının göç süresi içerisinde maruz kaldığı zorluklar ve yaşadıkları sorunlara açıklık getirilmiştir.

Dedeoğlu ve Gökmen (2020: 18-38) ise “Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri” adlı çalışmada göçmen kadınların emek piyasasına entegrasyonu ele almışlardır. Çalışmada kadın göçmenlerin aile üyelerinin kararlarına uyarak göç sürecine dahil olduğu veya bir erkek figürü bağlantısıyla göç sürecine katıldığı belirtilmiştir. Göçmen kadınların göç sürecindeki görünmezliği bu çalışmada vurgulanan bir kısım olmuştur. Yakın dönemdeki gelişmeler neticesinde göç süreçlerinde ve işgücü piyasalarında yaşanan değişimler ile göçmen kadın bireyler göç olgusunda kültürel aktarımın devamını gerçekleştiren özneler olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda kadın ve göçmen statülerinin yüklediği roller ve mağduriyetlere değinilmiştir.

Coşkun (2016: 91-102)’ün çalışması olan “Türkiye’nin Göç Rejiminde Toplumsal Cinsiyet Faktörü: Ugandalı Göçmen Kadınlar Örneği” göç alanında yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet konusuyla bağlantılı analizin önemine vurgu yapmaktadır. Ugandalı göçmen kadınlar örneklemi ele alan çalışma toplumsal cinsiyete ile ilgili baskılar ile karşılaşarak göçmenliğin ortaya çıkardığı zorluğu kuvvetlendirici bir durumda olduklarını anlatmaktadır. Dünyanın zamanla küreselleşmesi bu göç hareketliliklerinde sayıca olan artışı sağlarken bu konunun göze çarpan bir hal almasına vurgu yapmaktadır.

Taştan (2020: 5-15)’in “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Uluslararası Göç ve Kadın -Kırıkkale İli Örneği-” adlı tez çalışmasında ataerkil yapılanmanın toplumsal yaşam dengesi içerisinde oluşturduğu kalıplaşmış yargılar bütününe kaynağını açıklayıp bu durumun göç süreci içerisindeki etkilerine mercek tutarak; göçmen olmanın getirdiği yalnızlık, bir yere yabancı olmanın getirdiği mağduriyet ve kadın olmanın getirdiği sorunların incelemiştir. Kırıkkale ilinde bulunan göçmen kadınları örneklem grubu alarak öncelikle bu göçmen kadınların sorunları ortaya konmuş ve bu bağlamda çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çalışmada yapılan analize göre kadınların entegrasyon sürecinde fiziksel ve psikolojik yıpranma sorunu yaşayarak toplumsal etkilerin bu durumda büyük rolü olduğunu belirtilmiştir.

Biehl ve Danış (2020: 8-18) “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları” kitabında uluslararası alanda toplumsal cinsiyet bağlamı ile göç olgusuna yaklaşımın yeniliğine vurgu yaparak konuyla ilgili makaleleri bir kitap altında toplamışlardır. Göç sürecinin zorluğu ve birçok konu ile etkileşimde olması bu alandaki araştırmaların seçilmesi ve kadın figürü üzerine gerçekleştirilen çalışmaların toplanması bakımından önem teşkil etmektedir. Farklı ülkelerden Türkiye’ye göç eden kadınlar ve bu bağlamda ülke içi hareketlilikte var olan kapsam ve dinamikler söz konusu kitabın kısıtlılığını oluşturulmuştur. Toplumsal dinamikler ile değerlendirilen çalışmaların ortak niteliği toplumsal cinsiyetin göç hareketliliğinde yarattığı pürüzlerdir ve diğer çalışmalarla ortak payda da toplumsal cinsiyetin normlarının pekiştirdiği göçmenlik durumunun mağduriyet boyutları ele alınmıştır.

Karakılıç ve diğerleri, (2019: 1-53) “Resilience, Work and Gender in the (Turkish) Migratory Context Literature Review” isimli çalışmaları göç hareketliliğini toplumsal cinsiyet perspektifinden emek, işgücü ve yoksulluk ile bağlandırarak açıklık getirmeye çalışmıştır. Suriye savaşının çıkmasıyla gelen Suriyeli göçmenlerin içinde kadın ve çocuk sayılarının fazlalığı incelemede örnek grubun bu bireylerden oluşmasına sebep olmuştur. Kadın ve çocukların dezavantajlı grupta görülmesi sebebi ile göçmenlik sürecinin uzaması konuyu hassaslaştırmaktadır. Bu tür uzun süre varış ülkesinde bulunan göçmenler temel haklarından faydalanma hususunda sınırlandırmaları belirtilerek, işgücünde ve eğitim, sağlık gibi alanlarda eşitsizliğe ve ayrımcılığa uğradıkları ifade edilmektedir. Çalışmada kadın göçmenlerin mağduriyetlerinin ortadan kaldırılması, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesi, işgücündeki ayrımcılığın yarattığı olumsuzluğun giderilmesi yönünde vurgu yapılmıştır. Yapılan bu çalışma diğer çalışmalarla benzer olarak kadının göç sürecinde ve de işgücü piyasasına dahil olurken yaşadığı sorunların görünürlüğüne değinmiştir.

Toplumdaki her bireyin hayatını idame ettirebilmek için bir geçim kaynağı bulması gerekmektedir. En bilinen kaynak edinme yollarından birisi herhangi bir alanda çalışma sahasına veyahut üretime katılmaktır. Bir hizmet veya üretim karşılığında gelir elde edemeyen kişiler yoksulluk ile karşı karşıya gelmektedir. Dezavantajlı grupta görülen kadınlar ise erkeklere kıyasla yoksullukla daha fazla mücadele etmektedir. Bununla birlikte işgücüne dahil olan göçmen kadınların ev içi ve annelik gibi sorumluluklarının mevcudiyeti de kadınların yoksullukla karşılaşma durumunu etkilemektedir (Şengür, 2021: 17-20).

Literatür çalışmaları incelendiğinde göçün kadınlaşma süreci 1980’li yıllardaki ekonomik dönüşümlerle artmıştır. Kadın bu zamana kadar hemen hemen her toplumda hassas bir yaradılışa sahip olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda kadın öznesi göç serüvenine katıldığında cinsiyet temelli çeşitli sorunlarla karşılaştığı için bu sorunların ele alınması ve çözümler geliştirilmesi gerekli hale gelmiştir.

5. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Yöntem bölümünde çalışmanın problemi, çalışma soruları, amacı ve önemi, evren ve örnekleme, kapsam ve sınırlılıkları ve veri toplama araç ve yöntemleri açıklanacaktır. Nitel bir araştırma tekniği sonucunda gerçekleştirilen bu çalışma detaylandırılacaktır.

5.1. Problem ve Sorular

1980’lerde belirgin bir şekilde yaşanan demografik değişimler, kadının toplum içindeki konumunu etkilemiş, cinsiyet rollerinde değişim yaratmış ve işgücü piyasalarında daha fazla yer almalarını sağlamıştır. Kadın göçünün de artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Göç, karar aşamasından sonuna kadar zorlu bir süreçtir. Bir kadının göç hareketinin ögesi olması ise başlı başına sorunlar yaratabilir. Bu bağlamda çalışmada kadın olmanın yarattığı sorunların göç sürecinde ve sonrasında göçmen ve kadın kimliği altında ne gibi sorunlara sebep olduğu incelemektedir. Diğer bir ifade ile göçün taraflarından olan kadının hem kadın olması hem de göçmen olması nedeniyle yaşadığı güçlüklerin neler olduğu bu çalışmanın problemini oluşturmaktadır. Çalışmada göçmen kadınların yaşadığı güçlüklerin başında gelen göç ettikleri coğrafyada yaşadıkları işgücü piyasasına katılma ve ekonomik olarak yaşamlarını sürdürme sorunu ise ana sorun olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın problemine çözüm üretebilmek amacıyla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Toplumsal cinsiyet normlarında kadının yeri ve bunun göçe yansımaları nasıldır?
- Türkiye’de kadının göç sürecinde ve sonrasında yaşadığı sorunlar nelerdir?
- Türkiye’de göçmen kadınların işgücü piyasasına dahil olurken karşılaştıkları zorluklar nedir?

5.2. Amaç ve Önem

Türkiye hem bir geçiş hem de varış ülkesi olarak bir milyona yakın kadın göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Göçmen kadınlar cinsiyete dayalı olarak ev içi işlerde, eğlence ve fuhuş sektöründe veya el emeği ile ilgili iş alanlarında ucuz işgücünde çalışma olanağı bulmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye’de bulunan göçmen kadınların sorunlarını genel olarak tespit ederek özellikle işgücü piyasasına erişimde ve sonrasında yaşadıkları zorlukları toplumsal cinsiyet ve göçmen algısı kapsamında ortaya koymaktır. Bu çalışmanın Türkiye’de göçmen kadınların toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bağlamında karşı karşıya kaldığı sorunları incelemesi sebebi ile literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Söz konusu çalışma, uluslararası göç gerçekleştirmiş, Çanakkale ilinde yaşamını sürdüren göçmen kadın bireylerin toplumsal cinsiyet bağlamında yaşamış oldukları sorunları bularak işgücü piyasasına girişte ve çalışma sürecinde toplumsal cinsiyetin önleyici unsurunun ne olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bununla birlikte Çanakkale ili, Avrupa’ya geçiş sınırı olarak görülmesi nedeni ile transit şehir özelliği göstermektedir. Cinsiyet konusuyla ele alınan göç süreci çalışma literatüründe nispeten yeni olması ve transit şehir olan Çanakkale ilinde gerçekleştirilmesi sebebi ile de önem taşımaktadır.

5.3. Evren ve Örnekleme

Evren, çalışmaların konusunu düzenleyen elemanların her birini içeren kümedir. Diğer bir ifadeyle araştırmanın genelleme yapılarak küçük bir örneklemden genel kitleye dönüşen kapsamıdır. Çalışma konusu detaylı bir şekilde aktarıldıktan sonra somut biçimde uygun örneklem grubu üzerinde çalışılarak sınırlılıklar getirilmektedir. Örneklem grubu ise evreni en iyi şekilde temsil edecek olan anlamlı düzeydeki küçük eleman kümesidir (Baltacı, 2018: 234-235).

Yapılan çalışmada uluslararası göç sürecine dahil olmuş göçmen kadın bireyler evreni oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu olan göçmen kadın bireylerin Türkiye’deki toplam sayısı 753.289’dur (www.tuik.gov). Ancak araştırma nitel yöntemler ile gerçekleştirildiği ve bu yöntemde evren kavramından çok örnekleme yönelik çalışıldığı için seçilen bir örneklem grubu ile araştırma yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini Çanakkale’de farklı uyruklardan seçilen uluslararası göçmen kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma nitel yöntemlerle yapıldığı ve durum tespitini içerdiği için 12 kişilik küçük bir grup seçilmiştir. Araştırma grubunda bulunan göçmen kadınların tespitine rastgele başlanmış olup sonrasında kartopu örneklem yöntemine dönüşmüştür. Kartopu örneklem yöntemi kişiden kişiye ya da birey üzerinden bir duruma ulaşmaktır (Baltacı, 2018: 246). Araştırma örnekleminin 12 göçmen kadınla sınırlanmasının nedeni, göçmen kadınların erkeklere göre daha çekingen olmaları, güvenlik açısından kendilerini toplumdan izole etmeleri ve araştırma bulgularının istenilen düzeyde toplanabilmesi olmasıdır.

5.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamını, Türkiye’ye göç yoluyla gelmiş, Çanakkale’de yaşamını devam ettiren yabancı uyruklu göçmen kadınlar oluşturmaktadır. Çanakkale ili coğrafi konumu gereği bir geçiş şehri olarak görüldüğü için çalışmanın burada yapılması uygun görülmüştür. Bu bağlamda sınır geçişi gerçekleştirmek amacıyla Çanakkale’ye gelen bireylerin kalma olasılığının da değerlendirilmesi planlanmıştır. Çanakkale ili sosyal ve ekonomik koşulların uygunluğu ile birçok göçmene ev sahipliği yapmaktadır.

Çalışmanın sınırlılıklarından biri ataerkil yapılanın varlığını sürdürdüğü Türkiye’ye göç ederek, yabancı ve farklı kültürlerden gelen göçmen kadınların ulaşılması zor bir örneklem grubu olmasıdır. Bu bağlamda çalışma hem katılımcıların sürece bakış açılarının daha derin bir şekilde analiz edilmesi hem de sayılan gerekçe sebebi ile 12 kişi ile sınırlı kalmıştır. Görüşülen katılımcılar farklı uyruklardandır. Ancak göçmen statüsünün getirdiği tanışıklıklar ile bağlantılı olarak kar topu örneklem yöntemi ile güven oluşturularak görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sağlanan kadın göçmenler cinsiyet gözüyle değerlendirildiğinde iş gücünde olmaları önem taşısa da gerekli katılımcı sayısına ulaşabilmek amacıyla işgücüne dahil olmayan kadın göçmenlerle de görüşme yapılmıştır.

Çalışmanın başka bir sınırlılığı iletişim güçlüğüdür. Göçmenlere ulaşmak kadar iletişim kurmak da zor olmuştur. Maddiyatla ve zamanla ilgili kısıtlılıklar da bir diğer sınırlılıklardandır. Bu nedenle araştırma, araştırmacıların ikamet ettiği Çanakkale ilinde gerçekleştirilmiştir.

5.5. Veri Toplama Yöntemi, Deseni ve Analiz Tekniği

Araştırma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiş olup, durumun boyutunu ölçmek için en uygun yöntem olarak görülmüştür. Nitel araştırma yöntemleri, uzaktan gözlem, yüz yüze veya tele görüşmeler ve önceden sorular üzerinde çalışılmış yarı yapılandırılmış görüşme yöntemleri gibi tekniklerin var olduğu, olayların merkezinde gerçekçi ve objektif olarak aktarılmasına yöneliktir. Nitel araştırma yöntemi çalışma sorularına yorumlayıcı bir yaklaşım olanağı sunmaktadır. Derinlemesine araştırmalarda ihtiyaç duyulan bu yöntem, çalışma alanının gerçekliğini daha net bir fotoğrafla anlatmaktadır. Araştırmacının nihai amacı, çalışma grubunun olaya bakış açısını ve sorunlarını açığa çıkarmaktır (Karataş, 2015, s. 63). Araştırmacı katılımcıların bakış açılarını keşfederek kişisel bakış açılarından sıyrıp oluşturduğu temel veriler ile olayın boyutunu derinleştirmektedir (Patton, 2018: 343). Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile belirlenen sorular ışığında katılımcıların çekimserliğini de azaltmak amacıyla bazı sorular sıraya göre sorulmamıştır.

Araştırmada görüşülen göçmen kadınların çekincelerini azaltmak ve çekimserliklerini ortadan kaldırmak gayesiyle onların belirlediği yerlerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bulguları objektif bir şekilde ortaya koyabilmek için görüşme sırasında belirlenmiş olan sorulara bazı ekleme ve çıkarımlar yapılmıştır. Örneğin bazı göçmen kadınların aktif bir çalışma hayatı olmadığı için işgücü piyasası alanındaki sorular değiştirilerek çalışma yaşamlarına yönelik sorulmuştur. Saha çalışması bittikten sonra analizin gerçekleşmesi için yazılı ve sözlü olan veriler düzenlenerek Microsoft Office Word 2013 Programına kaydedilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinde sık tercih edilen bir desen olan “durum deseni” kullanılmıştır. Durum çalışması sınırlı olan olguların ne şekilde ilerlediği ile ilgili daha detaylı ve sistemli bilgi toplarını sağlayarak olayın derinlemesine incelenmesini sağlamaktadır. Bu yöntem kesinlik içermeyen konularda ve birçok veri setinin bulunduğu çalışmalarda kullanılmaktadır (Subaşı ve Okumuş, 2017: 420).

Araştırma neticesinde elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi ile çalışmada ulaşılan veriler betimsel bir yaklaşımla işleme alınarak kategori ve temalar oluşturulur. Oluşturulan tema ve kategoriler okuyucunun anlayacağı düzeyde analiz edilerek yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242). İçerik analizinde verileri güçlendirmek için katılımcıların söylemlerinden direk alıntılara da yer verilmiştir. Araştırmada daha önce de belirtildiği gibi 12 katılımcı ile görüşmeler yapılarak yukarıda açıklanmış olan yöntemlerle kodlamalar ve temalar oluşturulmuş; MAXQDA 20 analiz programı kullanılarak analiz edilmiştir.

6. BULGULAR

Bulgular başlığı altında ilk olarak katılımcı göçmen kadınların demografik bilgiler verilecektir. Katılımcıların sosyo-ekonomik ve işgücü piyasası ile ilgili sorunları nitel bir çalışma ile ortaya konmuştur.

Türkiye’deki Kadın Göçmenlerin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İşgücü Piyasasındaki Yeri: Çanakkale Örneği

6.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Bilgileri

Araştırmanın görüşme soruları içerisinde demografik sorularda mevcuttur. Bu sorular katılımcıların bulunduğu demografik özelliklere göre nasıl bakış açısına edindiğine dair yardımcı olacaktır.

Tablo 1: Görüşülen katılımcıların yaş dağılımı

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı	Yüzde
20-30	5	41,67
30-40	4	33,33
40-50	3	25,00
Toplam	12	100,00

Tablo 1’e göre; göçmen kadınlar çoğunluk olarak 20 ve 30 yaş aralığındadır ve bu katılımcıların çoğunluğu eğitim amacıyla göç etmişlerdir. Diğer çoğunluk olan 30-40 yaş aralığı, kadınlar işgücüne katılan kadınları da içermektedir. 40-50 yaş aralığındaki katılımcılar da uzun süredir Türkiye’de yaşayan ve entegre olmuş yaş grubudur.

Tablo 2: Görüşülen katılımcıların medeni durumları

Medeni Durum	Sayı	Yüzde
Evli	7	58,33
Bekâr	3	25,00
Evlenmiş Ayrılmış	2	16,67
Toplam	12	100,00

Tablo 2’de katılımcıların medeni durum bilgileri yer almaktadır. Araştırma neticelerine göre toplumsal cinsiyet ayrımcılığını derinden yaşayan grup ataerkil yapıya ters olan evlenip ayrılmış kadınlardır. Evli kadınların hane gelirine bağlı ekonomik durumları iyi olduğu için göçmen kadınların yoksulluğu konusunda pozitif etki barındırmaktadır. Ancak eş himayesinde olmayan kadınlar işgücü piyasası, sosyal düzen ve diğer birçok alanda daha fazla güçlkle karşılaşmaktadır.

Tablo 3: Katılımcı göçmen kadınların eğitim durumları

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
Ortaokul	2	16,67
Lise	1	8,33
Ön lisans	2	16,67
Lisans	4	33,33
Birden Fazla Üniversite Bitirenler	3	25,00
Toplam	12	100,00

Tablo 3’te görüşülen göçmen kadınların eğitim seviyeleri gösterilmiştir. Bu bağlamda vasıfsız olarak tanımlanan ortaokul ve lise seviyesinde eğitim görmüş katılımcılar toplam katılımcıların %25’idir. Lisans mezunu olan göçmen kadın sayısı %33,33 oranla en çok olan eğitim seviyesini oluşturmaktadır. Göçmen kadınlar eğitim yoluyla katıldıkları göç olgusunu destekler nitelikte cevaplar vermişlerdir. Öğrenci vizesi kullanarak katıldıkları göç sürecinde ülkelerindeki toplumsal baskılardan kaçınmışlardır.

Tablo 4: Katılımcı göçmen kadınların gelir seviyeleri

Gelir Seviyesi	Kişi Sayısı	Yüzde
2000-3000 TL	2	16,67
3000-4000 TL	2	16,67
4000-5000 TL	3	25,00
5000-6000 TL	3	25,00
7000-8000 TL	2	16,67
Toplam	12	100,00

Tablo 4’te katılımcı göçmen kadın bireylerin gelir düzeyleri belirtilmiştir. Tabloya göre en fazla gelir düzeyi 4000-5000 TL ile 5000-6000 TL aralığında bulunmaktadır. Günümüz ekonomik şartları düşünüldüğünde yalnızca temel ihtiyaçları karşılayacak bir gelir düzeyi sağladıkları söylenebilir. Elde edilen bu gelirin gerçek işleri ile bağlantısı bulunmadığı belirtilmiştir.

6.2. Göçmen Kadınların Karşılaştığı Sorunlar ile İlgili Tema ve Kodlar

Görüşmeler ışığında oluşturulan temalar ve kodlar MAXQDA 2020 Analytics programı aracılığıyla gerçekleştirilen “Kod Matrisi Tarayıcı” alanı ile görselleştirilmiştir. Bu bağlamda kodlar hiyerarşik düzen sırasına yer verilerek yorumlanmıştır. 5.1.’de sunulan bu temalar “Toplumsal Cinsiyetin Göçmen Kadınlara Sosyal Etkileri”, “Göçün Toplumsal ve Psikolojik Etkileri”, “Göçmen Kadınların İşgücünde Karşılaştıkları Sorunlar”, “Göç Sonrası Zorlanılan Alanlar” ve “Cinsiyetin Göç Sürecine Etkisi” olarak belirlenmiştir.

Kod Sistemi	Mülakatlar	TOPLAM
▼ Göçmen Kadın Olmanın Toplumsal Hayata Etkileri		0
Azınlık Grup Oluşturma		3
Dışlanma		16
Eş Baskısı		5
▼ Sosyal Sorunlar		0
Güvensizlik Sorunu Yaşayanlar		9
▼ Sözlü Taciz Sorunu Yaşayanlar		11
Tehdit		3
Yalan ve Yanlış Yönlendirme Yaşayanlar		5
Şiddete Maruz Kalanlar		2
▼ Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı		9
Hemcinsleri Tarafından Ayrımcılık Görenler		8
Karşı Cinsten Ayrımcılık Görenler (+)		4
Toplumsal Ayrımcılık		9
Ülkesindeki Yakınları Tarafından Dışlananlar		3
Şiddet Haberlerinden Olumsuz Etkilenme		5
▼ Göçmen Kadın Olmanın Psikolojik Etkileri		0
Bilgili hissetme		1
Göz Teması Kuramama		1
Doyumsuzluk Duygusu		2
Yalnızlık		10
Korku ve Endişe		12
Hissizlik		2
Sosyal Rol Çatışması		10
Çocuğu için Gelecek Kaygısı		2
Savuma geliştirme		3
Cinsiyet Rollerinde Değişim		9
▼ Göçmen Kadın Olmanın İşgücüne Etkileri		0
Mesleği ile Uyumlu İşte Çalışamama		12
Vardiyalı çalışma		1
Cinsel Tacizden işinden Ayrılanlar		2
İş İlanlarında Yaş Sınırı Sorunu		1
Ekonomik Zorluk		6
▼ İş Hayatında Ayrımcılık		10
Az Ücret		6
İş Bulmada Zorlanma		9
▼ Göçmen Kadınların Göç Sonrası Zorlandığı Alanlar		0
Kültüre Alışma		8
Entegrasyon		6
Dil Öğrenme		5
▼ Göçmen Kadın Olmanın Göç Sürecine Etkisi		0
Önyargı Yaratması		12
Sorumluluk Artışı		7
Σ TOPLAM	229	229

Şekil 1: Temalar ve kodlar

Şekil 1'de belirtilen tema ve kodlar arasında en fazla kodlama "Göçmen Kadın Olmanın Toplumsal Hayata Etkileri" temasının içerisinde "Dışlanma" kodundadır. Sonrasında en çok değinilen "Göçmen Kadın Olmanın Psikolojik Etkileri" teması altında "Korku ve Endişe" kodudur. Katılımcılara göçmen kadınlara göre bu tema altında bir diğer en fazla vurgulanan kod ise "Yalnızlık" kodudur. "Göçmen Kadın Olmanın Göç Sürecine Etkisi" temasında göçmenlik statüsünün önyargı yarattığı belirtilirken, sorumluluk artışına neden olduğu da ifade edilmiştir.

6.3. Toplumsal Cinsiyet Normlarında Kadının Yerine İlişkin Bulgular

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları zaman içinde kültür aktarımları gibi kuşaktan kuşağa aktarılan bir boyuta ulaşmıştır. Toplumsal cinsiyet olgusunun nasıl oluştuğu ve bu durumun ataerkil yapıdan beslenerek nasıl şekillendiği açıktır. Kadının yeri ataerkil yapılanmada erkekten hep bir adım geridedir. Bu bağlamda kadınlar yalnızca ev içi düzen, çocukların yetiştirilmesi, ev içerisinde geleneğin ve kültürün sürekliliğini sağlayıcı görevler üstlenerek farklı alanlarda kendilerini gösterme şansları engellenmiştir. Bu bağlamda "Göçmen Kadın Olmanın Toplumsal Hayata Etkileri" teması altında katılımcılar eşlerinin ve ev içi sorumlularının oluşturduğu baskı ile ilgili şunları belirtmişlerdir:

C-2; "(...) evlendiği eşin ailesindekiler dışladı eşimden çok şiddet gördü ben alkolde alırdı zaten sebepsiz döverdi hep ama ne ailesi ne de o düzeldi eşim seni parayla aldım hakkım derdi sonunda boşandık. Bir keresinde marketteki adamla çok fazla göz göze geldiğim için beni dövmüştü bende yabancı olunca gidecek yerde yok tabi (...)"

T-2; "(...) Eşimin ailesi hep o gâvurun elinden yemek mi yenir gibi şeyler dedi. Eşimde bazen böyle düşünürdü. Bana zorla gusül aldırır başımda beklerdi ben bu konuda şiddette gördüm hani insan parasız kalıyor evet bu belki çözülür de kocaman kadın olmuşsun çocuk gibi banyoya kitlerdi beni."

Göç konusunda ülkelerindeki insanlar tarafından dışlanırken varış ülkesinde de dışlanma ile karşılaşan göçmen kadınların daha fazla zorlukla mücadele etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda göçmen kadınlar birçok alanda dışlanma ile karşılaşmaktadır. Bununla ilgili katılımcılar şunları söylemiştir:

U-3; "Yerli insanlar burada Müslüman mesela aile düzeni var mesela Ukrayna'da şey yok çok çocuk babasız büyümüş burada mesela çok aileler tanıyor nişanlanıyor ama Ukrayna'da bu çok yok mesela güzel kadın senin koca yok ayrılmış burada kötü aileler bu konuda kuralcı. Mesela komşular iyi ev kiraladım ev sahibi çok iyi ama bazı insanlar markette aa yabancısın diyor arkamı dönüyorum yüzleri değişiyor bu kötü. (...)"

A-3; "(...) Yerli insanlar yüzüme iyi davranıp hep arkamdan konuştular bu beni ilk zamanlar çok olumsuz etkilemişti ama şimdi ne kadar kendimi güzel bi yere getirdim ki şimdi beni konuşuyorlar diyorum. (...)"

R-1; "(...) Soğuk durmam dışlanmama sebep oldu yani insanlar yaklaşmak pek istemedi (...) istemeyenler laf söylüyor tabi kadınlar ayırıyor aslında beni öyle çok kalabalık çevremde yok zaten."

C-2; "(...) evlendiği eşin ailesindekiler dışladı eşimden çok şiddet gördü ben alkolde alırdı zaten sebepsiz döverdi hep ama ne ailesi ne de o düzeldi eşim seni parayla aldım hakkım derdi sonunda boşandık. Bir keresinde marketteki adamla çok fazla göz göze geldiğim için beni dövmüştü bende yabancı olunca gidecek yerde yok tabi sana benim koca bakar ve beni istemedi sonra ben ayrıldı koca. Boşanmış olunca hep kötü kadın kocayı alan kadın gibi olmak. Eski eş ailesi hep dedikodu yapıyor."

A-2; "(...) hem yabancı olmak hem kadın olduğun için dışlanma oluyor ama genelde kadın olmanın zorluğu daha fazla."

Göçmen kadınların maruz kaldığı dışlanmalar onları varış ülkesinde azınlık grup olmaya ve içe kapanık yaşamaya sürüklemektedir. Bu bağlamda oluşan azınlık grupları onlara sosyalleşme ve rahatlık sunarken ülkenin yerli halkı ile entegrasyonu güçleştirmektedir. Katılımcı göçmen kadınların bu durumla ilgili ifadeleri şunlardır:

U-2; "(...) Bizler aslında yerli insanlarla çok yakın değil hiç yakın olmamaya çalışıyoruz bu bizim kendi içimizdeki bir şey burada da benim çevrem genellikle Ukrayna'dan galiba hayatımı bu kolaylaştırıyor diyebilirim evde bile hala Rusça konuşuyoruz (...)"

U-3; "(...) Bu böyle benim hayat tarzı farklı ama yine de arkadaşlar var Ukrayna'dan böle. Onlarda beni böyle olmak için zaman ayırıyor. Birbirimizi heveslendiriyoruz (...)"

Azınlık grupları toplumlar içerisinde sosyal ve ekonomik sorunların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bununla birlikte azınlık grup üyelerinde güvensizlik duygusunun gelişmesine sebep olmaktadır. Sosyal sorunlar altında bulunan "güvensizlik sorunu" ile ilgili kadınlar şunları ifade etmişlerdir:

A-1; “(...) İyi gibi duran kadın tanıdıklarım beni birilerine ayarlamaya çalıştı bu benim genç yaşta gelişimden de kaynaklanmış olabilir ama şimdi kolay kolay güvenmez oldum.”

C-1; “(...) insanlardan ben kendim kaçtım galiba hani bana kötü bakarlar diye hep korktum. Kimseye güvenip içimi açamadım o yüzden (...)”

U-2; “(...) Kadınlar daha kötü bence daha saldırgan sonra da hep erkekleri arkasına saklanıp bizi suçluyorlar bu çok kötü mesela insan sorun yaşadıkça kimseye güvenemiyor (...)”

U-3; “(...) Çevremdeki insanlar çok fazla sıcakkanlı görmüyordu beni hep zorlandım bu konuda kültür farklı ama. Büyük şehir gördüm ama var kadın çalışıyor bana benziyor ama ben ilçede yaşıyor herkes birbiriyle ilgili konuşuyor o yüzden çok insan tanıdım ama çok arkadaş yok samimi olmuyor. (...)”

Diğer sorunları sıralayacak olursak; “sözlü tacize uğrayanlar”, “tehdit edilenler”, “yalan ve yanlış yönlendirme yaşayanlar” ve “şiddete maruz kalanlar” bulunmaktadır ve bunları yaşayan göçmen kadınlar şöyle ifade etmiştir:

U-2; “(...) Tabi var kadın hep cinsel teklif işte gel biz sana daha iyi bakarız yemeğe çıkalım hep böyle zaten konuşmamdanda hep Rus sanıyorlar bu da kötü mesela Ukraynalıyım ben. (...)”

T-1; “(...) uygunsuz teklifler aldım, çok fazla tehditle karşılaştım hatta bazı teklifleri kabul edip bu işi yararına çevirdim mesela teklif sunuların parasını alıp görüşmedim. (...)”

A-2; “(...) Garsonluk yaptığım yerde sabi olan abi ne dese onu yapıyordum hani tavırlarıma da çok dikkat ediyordum ama abinin eşi kocam sana bakıyor dedi ve hakaret dolu sözler duydum, ben işten çıkmak zorunda kaldım çok maddi zorluklar yaşamama, dışlanmama, sosyal bir hayatımın korkularla dolu olmasına sebep ama hep gururluydum.(...) Evet çok sorun yaşadım işte seni işe alalım hatta gel sen yabancısın gel sana ev tutalım gibi kötü yola sürükleyici çok insanla karşılaştım ama ben hep doğru durmaya çalıştım erkek olsam bunu yapamazlardı hep bir sözel taciz vardı. (...)”

A-3; “(...) kadın olduğum için ki bide güzellik merkezi açtım işte kadın pazarlıyor gibi algılar (...)”

Ö-1; “(...) kötü yola çağıran, kocasından kışkırdığı için işimden bile attırdılar beni. Paramın kalmadığı günler oldu tabi çok ağladım. (...)”

U-2; “(...) İnsanlar tehdit ediyor seni burada yaşatmam gibi bu durum beni çok kötü etkilemişti. (...)”

Katılımcı göçmen kadınların ifadeleri incelendiğinde kadın olmanın bir zayıflık olarak görüldüğü ve bu görüşün zor durumlar yaşattığı açık ve anlaşıldır. Göç konusu içerisinde kadın olmanın getirdiği bu zayıflık onların hassas olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Kadın göçmenler arasında evlilik yoluyla veya eşiyle gelenler, bu durumu kendilerine bir güvence olarak görmektedirler. Bireysel sebeplerle göç olgusuna katılan göçmen kadınlar ise bu durumun mağduriyetini yaşamaktadırlar. Bu bağlamda kadın göçmenler bireysel olarak göç olgusuna daha fazla katılım gösterse de yaşadıkları sorunlarda değişimler oluşmamıştır.

6.4. Göç ve Toplumsal Cinsiyet Arasındaki Bağlantıya İlişkin Bulgular

Göç olgusu içinde kadına ve erkeğe yüklenen rollerin varlığı devam etmekte ve kadın üstündeki şiddet artmaktadır. Göç eden kişi kendi ülkesinde bulunan kalıp yargılardan sıyrılmış olsa bile varış ülkesinde mevcut olan kalıp yargılara maruz kalmaya devam etmektedir. Buna ilave olarak göç sürecinde yargılar yok olmamakta sadece kalıp değiştirmektedirler. Göçmen kadınlar hem kadın oldukları hem de göçmen oldukları için iki boyutlu bir dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu bağlamda katılımcılar göçmen kadın olmanın göç sürecine etkisini şu şekilde ifade etmişlerdir:

A-1; “Toplumsal cinsiyet hep kadının farklı gözle görülmesine sebep oluyor, sanki kadın temizlik ve evi dışında hiçbir şey yapamazmış gibi birçoğumuzda bunu kabul ediyoruz gibi aslında ama erkek içinde hep çalışması gerekiyormuş algısı var. Göç sürecinde kadın yalnız göç edemezmiş gibi düşünülüyor. Arkasında kimse yokmuş gibi düşünüyorlar. Bunlar tabi insanı etkiliyor ve korkular yaratıyor kadın üzerinde (...) Tabi ki oldu kadın göçmen olduğum için burada sürekli kalmayacağım gözüyle bakıldı. Çalıştığım birçok yerde kadın olduğum için hep kötü kadınmışım gibi muamele gördüm (...)”

A-2; “(...) Uğradım evet. Kadın başına boşanıp buraya niye geldin okuyup ne yapacaksın diye çok baskı gördüm. Bana en fazla kötü yola düşersen para kazanırsın dediler. Bana hep hem çocuğuna bakıp hem okuyum yabancı bir ülkede yaşayamazsın dediler. Kadın başına bir erkeğe sırtını yaslamadan yapamazsın dediler. Bende daha da hırs yaptım. Kadınsan senin hayatında bir erkek olmadan hiçbir şey yapamazsın diyorlardı iyi bir yere gelince helal olsun dediler.”

6.5. Göçmen Kadınların İşgücüne Katılımda Karşılaştığı Sorunlara İlişkin Bulgular

Göçmen kadınların bir sorunu da ekonomik geçim ve işgücüne katılımdır. Kadın ve göçmen olmak işgücünde farklı boyutta sorunlar ortaya çıkarabilmektedir ve bu durum onların ekonomik koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda göçmen kadınların yaşadığı sorunlardan en belirginini işgücüne girişte ve sonrasında cinsel tacize maruz kalmak ve kadın oldukları için işlerinden ayrılmalardır. Katılımcılar bunları şöyle dile getirmişler:

U-1; *"Tabi ki oldu hep erkekler bir şeyler içelim yiyelim teklifler verdi ben istemedi ve böyle işlerde çok kalamadım."*

U-1; *"(...)35 yaşındayım ama iş başvurusu ilanları internette hep 30 yaşına kadar bu yüzden hep yüz yüze ikna etmeye çalışmam gerektiği için iş bulurken kendimi ifade edememek korkum oluştu."*

U-2; *"(...) iş bulma konusunda çok iş değiştirdim tabi beni işimden rezil ederek kovanlar, paramı vermeyenler, beni çok mağdur eden iş yerleri oldu. En sonunda tanıdık ile bir işe girdim."*

A-1; *"(...) Çabalasam da burada kendi işimle alakalı bir iş bulacağımı sanmıyorum ve o çalışma alanında hiçbir tecrübemin olmaması da bunu etkiliyor. İş bulmak bizim için buralılar kadar kolay olmuyor. Herkes çalıştırmak istemiyor çalışma iznini sorun edenler oluyor."*

A-2; *"(...) işte seni işe alalım hatta gel sen yabancısın gel sana ev tutalım gibi kötü yola sürükleyici çok insanla karşılaştım ama ben hep doğru durmaya çalıştım erkek olsam bunu yapamazlardı hep bir sözel taciz vardı."*

İşgücüne katılımda ve tutunma aşamasında bu sorunlarla karşı karşıya kalan göçmen kadınlar çalışma yaşamı içerisinde de sorunlara maruz kalmaktadırlar. Bu bağlamda göçmen kadınlar çalışma yaşamında karşılaştığı sorunları şöyle ifade etmişlerdir.

A-1; *"İş hayatımda ucuz ücretle çok çalıştım bu tabi şöyle oldu sigortalı olarak gösterilemiyordum zaten çalışma iznim olmadığı için daha çok bu parayı elden aldım ama buna rağmen daha az ücret alıyordum. (...) "*

C-1; *"(...) Evlere temizliğe gittiğimde ev sahibi çay içer yemek yer ama bana vermez mesela oturtmazlar masaya bu ayrımcılıksa evet kötü bir sürü şey bir keresinde canım çok kek istemişti ama istememiştim bile."*

U-1; *"İş konusunda da birkaç iş deneyimimde düşük ücret ile çalıştırıldım ve insanlar hep beni yanlış anlamaya devam etti uzun süre çalıştım ve aldığım maaş çok düşüktü(...)"*

A-2; *"Garsonluk yaptığım yerde sabi olan abi ne dese onu yapıyordum hani tavırlarıma da çok dikkat ediyordum ama abinin eşi kocam sana bakıyor dedi ve ben işten çıkmak zorunda kaldım çok maddi zorluklar yaşamama, dışlanmama, sosyal bir hayatımın korkularla dolu olmasına sebep ama hep gururluydum. Kusura bakmayın bize erkek eleman lazım diyorlardı çok kapıdan ağlayarak döndüm. (...) "*

Görüşülen katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde bu kadınlar çalışma yaşamlarında göçmen olmakla birlikte kadın olmalarından kaynaklı problemler de yaşamışlardır. Kadınlar kendilerine yönelik bir güven çevresi oluşturmak için kadınların çalıştığı işlerde çalışmayı tercih etmişlerdir. Katılımcı göçmen kadınlar kendilerine göçmen olarak hitap edilmesinden rahatsız olduklarını dile getirmişler ve yine bu ifadeden kaçınarak güven alanlarında kalmaya çabalamışlardır.

7. SONUÇ

Göç olgusu her kesimi farklı sebeplerle etkileyen ve her birey için farklı sonuçlar doğuran bir olgudur. Kadınların göç sürecine katılımı zaman içindeki değişimlere uğramış ve artmıştır. Ancak ataerkil yapılanma ve toplumsal normların varlığı, kadınların göç sürecindeki yerini olumsuz yönde etkilemiş hem kadın hem de göçmen olmaktan ötürü kadın göç ettiği yerde de toplumsal cinsiyetin yüklediği sorumluluk ve sorunlardan kurtulamamıştır. Bu bağlamda göçmen kadınların toplumsal cinsiyet kapsamında genel olarak yaşadıkları sorunların ve özelde işgücüne katılımı ile ilgili yaşadıkları zorlukların ortaya konması gereklidir.

Göçmen kadınların bir kısmı göç kararını bireysel olarak alırken bazıları da eşlerinin işleri ile bağlantılı göç sürecine dahil olmuşlardır. Göçmen erkeklerle kıyasla göçmen kadınlar daha fazla güvene ihtiyaç duymakta ve cinsiyetlerinden kaynaklı mağduriyetlerini azaltmak istemektedirler.

Türkiye'nin toplumsal yapısında da toplumsal cinsiyet ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle Türkiye'deki göçmen kadınlar da hem toplumsal cinsiyet ayrımına hem de göçmen olmanın zorluklarına katlanmak durumunda kalmaktadır. Bu çalışma bir yandan Türkiye'deki kadın göçmenlerin sorunlarını toplumsal cinsiyet bağlamında tespit etmeye çalışırken bir yandan da özellikle işgücü piyasasına katılımı ile ilgili sorunları ortaya koymaya çalışmıştır.

Çalışmada toplumsal cinsiyet ve göç ile ilgili kavramlar ve aralarındaki ilişki değerlendirilmiştir. Hem kadın hem de göçmen olmanın Türkiye'de ikamet eden kadın göçmenlerin sorunları, işgücüne katılımı ile ilgili yaşadıkları zorlukları tespit etmek ve çözmek amacı ile "Toplumsal cinsiyet normlarında kadının yeri ve bunun göçe yansması nasıldır?", "Türkiye'de kadının göç sürecinde ve sonrasında yaşadığı sorunlar nelerdir?" ve "Türkiye'de göçmen kadınların işgücü piyasasına dahil olurken karşılaştıkları zorluklar nedir?" sorularına cevap aranmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmış ve veri toplama yöntemi olarak görüşme yöntemi benimsenmiştir. Bu kapsamda Çanakkale ilinde 12 göçmen kadın ile görüşülmüştür. Tekrar edilen verilerin sıklığı nedeni ile görüşmeler 12 kişi ile sınırlandırılmıştır.

Çalışma bulgularına göre görüşme yapılan kadınlar göç kararını bireysel olarak veya eşlerinin işi dolayısıyla almışlardır. Kadınlar kendilerini güvende hissedene ya da eşlerinin izni olmadan görüşmeyi kabul etmemiştir. Göç ettikten sonra dil sorunu sebebi ile iletişim kuramama ve mesleklerini yapamama kadınların yaşadığı ilk sorunlar arasında sıralanmıştır. Kadınların göç kararı almasında ve göç ettikleri Türkiye'de özgürce karar alamadıkları görülmektedir. Katılımcılar toplumda kadın ve göçmen olmalarından dolayı dışlandıklarını ve bu dışlanmayı özellikle işgücü piyasasında yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle kendileri gibi göçmen olan kadınlarla görüşerek toplumun geri kalanı ile iletişimlerini sınırlı tutmaktadırlar. Bu bağlamda "Toplumsal cinsiyet normlarında kadının yeri ve bunun göçe yansması nasıldır?" sorusuna cevap bulunmuştur.

Katılımcılar Türk toplumunda güvende yaşayabilmek için daha fazla özen gösterilmesi gerektiğini belirterek entegrasyon politikalarının iyileştirilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Entegrasyon kapsamında eğitim, sağlık, dil, barınma, işgücüne erişim gibi alanlar yer aldığı için bu alanda yapılacak her katkı göçmen kadınların insanca yaşama şansını arttıracaktır. Bu bağlamda "Türkiye'de kadının göç sürecinde ve sonrasında yaşadığı sorunlar nelerdir?" sorusuna cevap bulunmuştur.

Göçmen kadınların Türkiye'de işgücü piyasasına katılımında cinsiyetçi davranışlara uğramışlardır. Özellikle uyrukları ve iş haklarını bilmemeden kaynaklı dışlanmalar gördüklerini ifade etmişlerdir. Haklarını bilmedikleri için fazla iş yükü ve düşük ücret ile çalışmışlardır. Türklerle fazla iletişime geçmeyerek kendileri gibi göçmen olanlara güvenmişler ve onların yanlış yönlendirmeleri sonucunda işgücü piyasasında mağduriyete uğramışlardır. Bu bağlamda sağlanan bulgularla "Türkiye'de göçmen kadınların işgücü piyasasına dâhil olurken karşılaştıkları zorluklar nedir?" sorusuna cevap bulunmuştur.

Çalışma sonucunda görüşülen göçmen kadınların işgücüne katılımı ile ilgili sorunlarının çözümlenebilmesi için mesleklerine göre bir iş alanı oluşturularak devlet tarafından işverenle iletişime geçmeleri ve iş imkanlarının oluşturulması gerekmektedir. Göçmen kadınların karşılaştığı sorunlar entegrasyon politikalarının iyileştirilmesi gerektiği noktasında bulunmaktadır.

Göçmen kadınların karşılaştığı zorluklardan biri de göç sonrası psikolojik problemlerdir. Bu bağlamında gerekli destek ve imkânların sunulması entegrasyon politikalarına da katkı sağlayacaktır. Göçmen kadın benimsedikleri ve kabul edildikleri bir toplumda topluma faydalı bireyler de yetiştireceklerdir. Bu nedenle göçmen kadınların kadın ve göçmen olarak algılanmadığı, dışlanmadığı ve önyargı ile karşılaşmadığı bir toplumda yaşadıkları bilincinin oluşturulması güvende yaşadıklarını hissettirerek gelecek nesiller açısından da faydalı olacaktır. İdari ve hukuki yapılanmanın yanında politika üretmek ve uygulamak önem teşkil etmektedir. Göçmenlerin toplumun bir parçası olduğu gerçeği devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve gerekli merciler tarafından ele alınarak çalışılmalı ve toplum bilinci artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKİS, Y. (2012). Uluslararası Zorunlu Göç Literatüründe Toplumsal Cinsiyet: Başlıca Yaklaşımlar ve Eleştiriler. S. G. Öner ve N. Öner içinde, Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar (s. 379-398). İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKSOY, N. (2006). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- AKTAŞ, E. ve ŞAHİN, A. (2019). "Harris-Todaro Göç Modeli: Türkiye Örneği". Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28(1), 222-234.

- ALTINAY, A. G. (2013). Giriş: Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm. *Vatan, Millet, Kadınlar*, 15-32.
- ARABACI, Z, HASGÜL, E. ve SERPEN, A. (2016). Türkiye’de Kadın Göçmenlik ve Göçün Kadın Sağlığı Üzerine Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 16(36), 129-144.
- BALTACI, A. "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (2018): 231-274.
- BIEHL, K. ve DANIŞ, D. (2020). “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları”, *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları*, SU Gender ve GAR Ortak Yayını, İstanbul 2020, ss.8-18.
- BİMAY, M. (2019). Göçün Kentleşme Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Etkileri: Batman Örneği. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- BUZ, S. (2004). Zorunlu Çıkış Zorunlu Kabul Mültecilik, Sığınmacılar ve Göçmenler. Ankara: Dayanışma Derneği Yayınları.
- BUZ, S. (2009). Göç ve Kentleşme Sürecinde Kadınların "Görünürlüğü" . *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7 (17), 40-50.
- CASTLES, S. ve MILLER, M. (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- COŞKUN, E. (2014). Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti. *Çalışma ve Toplum*, 42(3), 185-206.
- DEDEOĞLU, S. ve EKİZ GÖKMEN, Ç. (2020) “Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri”, içinde (ed.) Kristen Biehl ve Didem Danış *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR) ortak yayını, s. 18-38.
- DEMİR, Ö., ve ACAR, M. (2002). Sosyal Bilimler Sözlüğü. Ankara: Vadi Yayınevi.
- DOĞAN, İ. (2012). Sosyoloji Kavramları ve Sorunlar. Ankara: Pegem Akademi.
- EAGLY, A. H. ve WENDY, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolve dispositions versus social rol. *American Psychologist*, 54(6), 408-423.
- ENDER, S. (1986). Refah Toplumunda “Getto” ve Türkler. İstanbul: Teknografik Matbaacılık.
- ERDER, S. ve KAŞKA, S. (2003), *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey* (Ankara: IOM).
- GIDDENS, A. (2000). Sosyoloji. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- HARZIG, C. (2003). Women Migrants as Global and Local Agents. P. Sharpe içinde, *Women, Gender and Labour Migration*. London, United Kingdom: Routledge.
- HEPŞEN, Ö. (2010). Tevrat, İncil Ve Kuran-ı Kerim’de Kadın Bedeni. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- İÇDUYGU, A. (2004). Türkiye’de Kaçak Göç. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- JACOPSEN, J. P. ve LEVİN, L. (2000). The Effects of Internal Migration on the Relative Economic Status of Women and Men. *Journal of Socio-Economics*, 292-293.
- KANDİYOTİ, D. (1996). "Çağdaş Feminist Çalışmalar ve Ortadoğu Araştırmaları" Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem. (S. Çakır ve N. Akgökçe, Dü) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- KARAKILIÇ, İ. Z., KÖRÜKMEZ, L. ve SOYDAN, C. (2019). Resilience, Work and Gender in the (Turkish) Migratory Context Literature Review. İstanbul: GAR Göç Araştırmaları Derneği.
- KAŞKA, S. (2020). Exploring ‘women’ and ‘gender’: trajectories of migration research in Turkey. L. Williams ve E. Coşkun içinde, *Women, Migration and Asylum in Turkey* (s. 23-47). Palgrave Macmillan.
- LEE, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 44-57.
- LINDSEY, L. L. (2016). Gender Roles A Sociological Perspective. London And Newyork: Routledge.
- ÖZER, İ. (2004). Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme (3. Baskı b.). Bursa: Ekin Kitapevi.

- PATTON, M. Q. (2018). Nitel Aratırma ve Deerlendirme Yöntemleri (2. Baskı b.). (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- PFEİFFER, L., RICHTER, S., FLETCHER, P. ve TAYLOR, J. (2008). Gender in Economic Research on International Migration and Its Impacts: A Critical Review. A. R. Morrison, M. Schiff ve M. Sjöblom içinde, The International Migration of Women (s. 11-51). Washington: The World Bank.
- SARAÇ, S. (2013). Toplumsal Cinsiyet. L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung , ve A. Şimşek içinde, Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları (s. 27-34). Ankara: Atılım Üniversitesi.
- SAYGILIGİL, F. (2010). Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. İstanbul.
- SCOTT, J. (2007). Toplumsal Cinsiyet Faydalı Bir Tarihsel Analiz Katagorisi. (A. T. Kılıç, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- ŞEKER, D. & UÇAN, G. (2016). Göç Sürecinde Kadın. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (1), 0-0 . DOI: 10.18026/cbusos.36200
- SHARPE, P. (2011). Women, Gender and Labour Migration: Historical and Cultural Perspectives. London, United Kingdom: Routledge.
- SUBAŞI, M. ve OKUMUŞ, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (2), 419-426.
- TAŞTAN, A. (2020, Ocak). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Uluslararası Göç ve Kadın: Kırıkkale İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale
- TOKSÖZ, G. ve ÜNLÜTÜRK-ULUTAŞ, Ç. (2012). Is Migration Feminized? A Gender- and Ethnicity-Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey.
- TÜMTAŞ, S. ve ERGUN, C. (2016). Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(4), 1347-1359.
- UNFPA (United Nations Population Fund). (2014). Migration: a world on the move. 1, 11, 2022 tarihinde <https://www.unfpa.org/migration> adresinden alındı
- ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ, Ç. ve KALFA, A. (2009). Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri. Fe Dergi, 1(2), 13-28.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Sosyal Dışlanmanın Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü: Çanakkale İli Örneği¹

Hüseyin ÇAY², Özgür TOPKAYA³

1.GİRİŞ

Küreselleşme süreci ve yeni liberal politikalar ile birlikte, insanlar arası gelire bağlı eşitsizlik, güvencesizlik, adaletsizlik, ayrımcılık, artmakta ve zengin ile yoksul arasındaki fark kapanmayacak şekilde derinleşmektedir. Ekonomi politik bakış açısının değişmesi sürecinde görülen iktisadi krizler toplumsal yapıda derin izler bırakmaktadır. Liberal piyasa ekonomisine geçiş sürecinde adaptasyon problemi yaşayan gelişmekte olan ülke ekonomilerinde çok sayıda reel ve finans sektörü kaynaklı krizin ortaya çıktığı görülmektedir. Buna ilave olarak 2020 yılında başlayan COVID-19 Pandemisi sonucu birçok ülkede ekonomik baskı artmaktadır.

Bu durum karşısında çoğu ülke zayıflayan sosyal refah devleti anlayışını yeniden canlandırmaya yönelik sosyal politikaları uygulamaya koymaya başlamıştır. Yeni liberal politikalar beraberinde yeni kavramları tartışma gündemine taşımaktadır. Son zamanlarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde geniş bir kesimi ilgilendiren çok çeşitli sorunlar sınıf farkı gözetmeksizin “sosyal dışlanma” konusunu açığa çıkartmaktadır.

Sosyal dışlanma kavramı; yoksulluk, işsizlik, sosyal koruma, eşitsizlik, ayrımcılık gibi temel sosyal politika konularını kapsamakta ve bunlarla ilişkili olması itibarıyla ekonomik, sosyal, siyasal tartışmaların ve kamu müdahalelerinin de en önemli kavramı haline gelmektedir.

Bireyler ve grupların hayatlarını kazanmalarını sağlayan günlük uğraşlarını yerine getirdikleri, yürürlükteki kurumsal düzenlemelerin bir sonucu sosyo-ekonomik yapıdır. Bazı gruplar ve bireyler, bölünen sosyo-ekonomik sistem parçalarının her biri için bireylerin tepki gösterebileceği bir takım cesaret kırıcı kurum, kural ve süreçlerin üzerine kuruluysa veya mallara, hizmetlere ve kaynaklara sahip olmayı kolaylaştıran kurallar adil değilse, benzerlerine tanınmış olan haklardan kendilerinin yoksun bırakıldığını düşünürler. Bunun sonucunda renk, ten, dil, din, ırk, cinsiyet, etnik köken veya başka bir farklı özellikte ayrımcılık, ötekileştirme ve eşitsizliklerin yaygın olduğu ve toplumun tipik sorunu olan sosyal dışlanma ortaya çıkmaktadır.

Sosyal dışlanma, belli bir grubun ya da bireylerin kısacası toplumsal hak ve özgürlüklerinden yoksun olması, ekonomi, kültürel siyasi ve mekânsal sistemlerin herhangi birisinden kısmen ya da tamamen yoksun olması, ötekileştirilmesi ve dezavantajlılık durumunu ifade etmektedir.

İlk defa 1960’lı yıllarda Fransa’da kullanılmaya başlayan sosyal dışlanma kavramı, 1970’li yıllarda ekonomik kriz ve gerileme yaşanmasıyla birlikte diğer ülkelerinde dikkatini çeken bir kavram haline gelmeye başlamıştır. Sosyal dışlanma kavramının ilk olarak Fransa’da ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden birisi de Fransa’da sosyalizm ve toplumsal bütünleşmeyi hedef alan sosyal refah devleti anlayışının benimsenmiş olmasıdır (De Haan, 1998’den aktaran; Çomuk ve Selim 2017: 1041).

1980’li yıllar olan kapitalist üretim sürecinin yeniden yapılanma yıllarında sosyal sorunların su yüzüne çıktığı, sosyal eşitsizliklerin sadece yoksullukla açıklanamadığı yıllarda yoksunluk süreçlerini açıklamak için yeni kavramlara gidilmesi gerekliliği doğmuştur. Sosyal dışlanmayı yeni bir kavram olarak görmeyip yoksulluğun farklı bir görünümü olarak değerlendirenler olduğu gibi yoksulluktan farklı daha geniş kapsamlı, çok boyutlu ve dinamik bir süreç olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır (Tokol, 2012: 152’den aktaran; Altınsoy, 2014: 1).

¹Bu Çalışma Hüseyin Çay tarafından, Doç. Dr. Özgür TOPKAYA danışmanlığında yazılan “Sosyal Dışlanmanın önlenmesinde belediyelerce yürütülen faaliyetlerde yeni yönelimler: Çanakkale ilinde bir araştırma” Başlıklı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

²Uzman, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Yüksek Lisans Mezun, Orcid: 0000-0003-2593-630X

³Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ozgurtopkaya@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8278-2637.

İktisadi, siyasi, kültürel ve mekânsal alanlarda yaşanan sosyal dışlanma kişiyi toplumdan itmektedir. İş gücüne katılamayan, güvenceli işe erişememe ile birlikte emek piyasası ile ilişkilerin zayıflaması beraberinde ekonomik alandaki sosyal dışlanmayı doğurur. Bunun yanında kişinin siyasi temsiliyetinin olmaması, din, dil, yaşam biçimi gibi toplumun genelinden farklı özellikleri de bir dışlanma biçimine dönüşmektedir. Yaşamın her alanına nüfuz eden bütün bu süreçler birleştiğinde de kalıcı olan sosyal dışlanmayı meydana getirir.

Küresel bir olgu olan sosyal dışlanma kavramının temelleri çok eskiye dayansa da ilk olarak 1970'li yıllarda dönemin Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Leonir tarafından kullanılmıştır. Fransa'nın toplumsal entegrasyon kaynaklı bir sosyal devlet anlayışı ve sosyalizm ideolojisinin getirdiği liberal ekonomiyi kabul etmeyen bir anlayış benimsemesi Fransa'da sosyal dışlanma kavramının ilk olarak dillendirilmesinin en önemli gerekçesi olarak gösterilebilir (Altınsoy, 2016: 10).

Bireyler kendi yaşamlarını bir araya gelerek oluşturdukları toplum içerisinde devam ettirirler. Bu sebepten dolayı bireyin toplum arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağ birey ve toplum arasında çelişkileri açığa çıkartır. Bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan olgular bu çelişki karşısında anlamını yitirerek bireyde dışlanma, ötekileşme, erişim kısıtlılığı, yoksunluk, itilme, uyum sağlayamayan gibi kavramları açığa çıkararak bir araya gelerek oluşturdukları toplumun bütününe yahut bir kısmına sınırları içine girememesine, toplum içerisinde ötekiler adını taşımasına neden olur.

Sosyal dışlanma yaşamak, geçinmek ve hayatta kalmak için gerekli olan temel becerilerinin ve ömür boyu öğrenme fırsatlarının yetersizliğinin sonucunda ortaya çıkan yoksulluk, yoksunluk ve ayrımcılıkların yarattığı olumsuz etkilerle kişilerin toplum dışına itildikleri, tam katılımdan alı konuldukları bir süreçtir (Altınsoy, 2019: 15).

Aynı hayatın getirilerinden beslenen, aynı hayatı yaşayan, kendi aralarında menfaati ilişkiler kurabilen kişiler arasındaki ilişki ve o kişilerin topluluklar arasındaki ilişki, birlik olma ve birbirlerine karşı hissettikleri sorumluluk olarak ifade edilebilir. Bu ilişkilerin zayıflaması sonucunda, kişilerin yahut belirli bir topluluğun toplumla olan temaslarının veya kurumlar ile olan ilişkilerinin zayıflaması veya kopması sonucunda sosyal dışlanma olgusu açığa çıkar (Sapancalı, 2005: 51-70).

Sosyal dışlanma kavramının dünya genelinde kullanılmaya başlandığı tarihten itibaren ülkelerin birbirinden ekonomi yapısının farklılıkları, kültür farklılıkları, sosyal hayata katılımıda güçlük çeken kesimlerin arasındaki farklılıklar, gelişmişlik düzey farklılıkları, ideolojik bakış açılarının farklı olması sosyal dışlanmanın tanımlanmasında farklı bakış açısı ve yorumlar çıkartmış dolayısıyla tek bir tanım ortaya koymamıştır. Bu sebepten dolayı kavramın tanımı çok geniş bir alana yayılmış ve zorlaşmıştır.

Sosyal dışlanma, iş faaliyetlerinden uzaklaştırılma, sağlık, hukuk, eğitim gibi hizmetlere ulaşımında yaşanan zorluklar, kültürel ve sosyal hayatın içeriğinde var olma duygusunu yitirten çok geniş yelpazeli ulaşım ve katılım sorunudur (Akkan vd., 2011: 23-24).

Sosyal dışlanmanın önlenmesinde sadece devlete görev düşmemektedir. En önemli politika yapıcı ve uygulayıcılarından bir tanesi de yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimler köy, kent vb. gibi belirli bir bölgede yaşayan bireylere yönelik ortak hizmetleri sağlamak amacıyla meydana getirdikleri yönetim birimleridir. Bu birimler belirli bir örgütlenme yapısına sahip olup yasalarla belirlenmiş yetkileri çerçevesinde hareket eden kamu tüzel kişileri olarak tanımlanmaktadır (TODAİ, 1992:1'den aktaran Ersöz, 2011:761).

2.YEREL YÖNETİMLERİN SOSYAL DIŞLANMA SÜREÇLERİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK FAALİYETLERİ ÜZERİNE LİTERATÜR TARAMASI

Yerel yönetimlerin dezavantajlı gruplara yönelik olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerle ilgili geniş bir literatür bulunmaktadır. Belediyelerin verdikleri hizmetler ile sosyal politika aşağıdaki şekilde ilişkilendirilmektedir (Tiyek, 2012:64; Ersöz, 2011:159-204; Aydın, 2008, 152-157).

- Yoksulluk merkezli hizmetler
Sosyal yardımlar (para yardımı, giyim yardımı, gıda yardımı, yakacak yardımı, öğrenci bursları vb.)
Dezavantajlı gruplara yönelik hizmetler
- Temel sosyal politika hizmetleri
Sağlık
Eğitim
Konut

Ay ve Karalı 2019 tarihli çalışmalarında yerel yönetimlerin sosyal politika bağlamında engellilere yönelik hizmetlerini Aydın Büyükşehir Belediyesi odaklı incelemiştir. Araştırma sonucunda Aydın Büyükşehir Belediyesinin sosyal politika bağlamında engellilere yönelik bakım ve sağlık, erişilebilirlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetler, eğitim ve istihdam alanında hizmetler sunduğu ortaya konmaktadır (Ay ve Karalı, 2019:163).

Çelik 2014 tarihli çalışmasında sosyal belediyeçilik anlayışı çerçevesinden Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'nin faaliyetlerini incelemektedir. Sosyal belediyeçiliğin daha çok kentlerde zor koşullarda yaşamlarını sürdüren yoksulların ve bu kapsamda tüm dezavantajlı grupların temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla uygulama alanı bulduğu vurgulanmaktadır. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'nin dezavantajlılara yönelik faaliyetlerine yer verilmektedir. Bunların kadınlara yönelik olarak verilen eğitimler, gençler için geliştirilen projeler ve sosyal hizmet kapsamında sıcak yemek ile yoksullara yönelik ayni ve nakdi yardımlar olduğu çalışmada değerlendirilmektedir (Çelik, 2014:17).

Urhan ve Arslankoç (2021) tarihli çalışmalarında İstanbul ilçe belediyelerinin COVID-19 Pandemi sürecinde ortaya koydukları sosyal politika ve yerel yönetim uygulamalarına yer vermişlerdir. Belediyelerin yerel yönetimler düzeyinde koruyucu ve önleyici tedbirler aldıkları; bazı sosyal yardım uygulamaları gerçekleştirdikleri ve dezavantajlı gruplara sınırlı sosyal hizmetler sundukları çalışma sonucunda vurgulanmaktadır. Pandemi döneminde belediyelerin temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik hizmetlere öncelik verdiği ve sosyal izolasyon kavramının gündeme gelmesiyle birlikte uzaktan hizmet şeklinde (psikolojik, canlı internet yayıncılığı ve bilgilendirici seminerler şeklinde) teknolojik bir takım faaliyetlerde bulundukları ortaya konmuştur.

Çöpöğlü (2020) tarihli çalışmasında Sakarya Büyükşehir Belediyesi'nin verdiği hizmetler ile ilgili bir araştırma gerçekleştirmiştir. Yazar Sakarya Büyükşehir Belediyesi hizmetlerinin çoğunlukla sosyal yardım ve sosyal hizmet düzeyinde kaldığını, hedeflenen hizmetlerin sosyal politikadan çok sosyal hizmetler üzerine yoğunlaştığını vurgulamıştır. Derinlemesine mülakat yönteminin benimsendiği çalışmada Sakarya Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Birimi ve Engelliler Biriminde çalışan uzmanlarla görüşmeler yapılmıştır.

3.ÇANAKKALE BELEDİYESİ TARAFINDAN DEZAVANTAJLI GRUPLARIN SOSYAL DIŞLANMASINA KARŞI GELİŞTİRİLEN POLİTİKALAR

Toplumsal entegrasyonu gerçekleştirmek için sosyal içerme politikalarının sürdürülebilir olması gerekmektedir. Dolayısıyla dezavantajlı gruplara yönelik ve özellikle Romanlara yönelik sosyal içerme politikaları üretirken grupların ihtiyaçları, beklentileri, sorunları ve önerilerinin de dikkate alınarak üretilmesi gerekmektedir (Öcal, 2018: 142).

Çanakkale Belediyesi sosyal güvenceden mahrum, düzenli gelire sahip olmayan aile ve vatandaşlara, yaşamlarını devam ettirmelerine yönelik sosyal yardımların yapılmasını bir kamu görevi olarak görmektedir. Edindiği bu kamu görevini imkanları doğrultusunda yerine getirmek için gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Plan döneminde sosyal yardımları daha organize ve insan onuruna yakışır şekilde yürütmeyi hedeflemektedirler.

Kentsel dayanışma ve sosyal barışın her ailenin en az yaşamını sürdürebilecek bir gelir güvencesine sahip olması ile sağlandığını belirterek plan döneminde:

- Halkın kendi arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerini teşvik ederek
- Kurumsal olarak ihtiyaç sahibi aileler belirlenerek sosyal yardımların hak sahiplerine doğrudan destek olarak kentteki yoksulluk ile mücadele edeceklerini belirtmişlerdir (Çanakkale Belediyesi, “Çanakkale Belediyesi Stratejik Plan”, 2015-2019).
- “Kent'in sosyal ve ekonomik gelişimine destek olmak” stratejik amaç doğrultusunda ortaya konan hedefler aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Çanakkale Belediyesi, “Çanakkale Belediyesi Stratejik Plan”, 2015-2019):
- Yoksulluk ve yoksunlukların kentte ortadan kalkması ya da etkilerinin en aza indirilmesi için toplumda özellikle güçsüz olan çocuk, genç, kadın, yaşlı ve engellilerin korunmasına yönelik insan odaklı uygulamaların yaygınlaştırılması,
- Kişinin eş-dost çevresine, toplumsal ve kültürel yaşama katılımı ve kamu hizmetlerinden daha fazla yararlanabilmesi için kişisel gelişim ve yaşam becerilerini geliştirmeye yönelik yaşam boyu öğrenme çalışmalarının artırılması,
- Yoksullara gerekli yardımların yapılması, gelecekte kendi hayatlarını sürdürebilmeleri için meslek sahibi olmalarının sağlanması,
- Maddi durumu iyi olmayan ailelerin çocuklarının eğitime destek olunması,
- Vatandaşların kendi arasındaki sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerinin desteklenmesi vb. faaliyetler suretiyle kente yaşam kalitesinin artırılmasının sağlanması öncelikli amaçlarındandır.

3.1. Halk Kart

Çanakkale Belediyesi tarafından ihtiyaç sahibi kentlilerin desteklenmesine yönelik uygulanan 2019 (1 Ocak-31 Aralık 2019) Halk Kart Projesi çerçevesinde Ocak ayında: 633, Şubat ayında: 738, Mart ayında: 633, Nisan ayında: 683, Mayıs ayında: 735, Haziran ayında: 680, Temmuz ayında: 740, Ağustos ayında: 790, Eylül ayında: 766, Ekim ayında: 789, Kasım ayında: 805, Aralık ayında: 666 ihtiyaç sahibi kart hizmetinden faydalanmıştır. (Yıl içinde Sosyal Yardım Değerlendirme Kurulu kararına göre durumlarında iyileşme görülen başvuru sahiplerinin hakları inceleme sonucu iptal edilmiştir).

3.2. Ramazan Ayı Sıcak Yemek Yardımı/Günlük Yemek Yardımı

2019 Ramazan Ayında ihtiyaç sahibi 75 hane 285 kişiye sıcak yemek yardımı yapılmış, bu çalışmada belediye personelleri ile 60 kent gönüllüsü faaliyet göstermiştir. 2019 yılında Ramazan Döneminde 2500 adet ihtiyaç sahibi aileye erzak paketi dağıtımı yapılmıştır.

Günlük Sıcak Yemek: 2019 yılında ihtiyaç sahibi ailelere yönelik günlük sıcak yemek yardımı yapılmaktadır. 1 Ocak-31 Aralık tarihleri arasında günlük sıcak yemek hizmetinden faydalanan 134 hane 231 kişidir.

3.3. Hoşgeldin Bebek Paketi Hizmeti

Çanakkale Belediyesi kentte bulunan yeni doğum yapan kadınlara yönelik hazırlanan “Hoş geldin Bebek Paketi” projesi kapsamında yeni doğum yapan kadınların faydalandığı hoş geldin bebek paketi; bebek şampuanı, bebek pişik kremi, bebek banyo süngeri, banyo havlusu, zıbın takımı (tulum, önlük, şapka, çorap, uzun kollu çıtçıtlı body) penye battaniye, bebek bezi, ıslak mendil, termometre, tırnak makası, granül çamaşır deterjanı içeren paketler teslim etmektedir. 2019 (1 Ocak-31 Aralık) tarihinde 927 kişiye “Hoş geldin Bebek Paketi” teslim edilmiştir.

3.4. Bebek Bakım ve Emzirme Kabinleri

Çanakkale Belediyesi’nin kentte yaşamı kolaylaştıran hizmetlerinden biri olan “Bebek Bakım ve Emzirme Kabinleri” 2016 yılında faaliyete geçmiştir. Bebek sahibi vatandaşlara yönelik hayat bulan projede “Bebek Bakım ve Emzirme Kabinleri” Halk Bahçesi Girişi, Golf Çay Bahçesi, Donanma Çay Bahçesi ve Cumhuriyet Meydanında hizmet vermektedir. 1 Ocak-31 Aralık 2019 tarihinde toplam 591 kişi kabin kartından faydalanmıştır.

3.5. Asker Ailesi Yardımları

Çanakkale Belediyesi’nin bir hizmeti olan 4109 sayılı Asker Ailelerine Muhtaç Olanlara Yapılacak Yardım Hakkındaki Kanun’un 3. maddesi gereğince 2019 yılında; Ocak ayında 14 aile, Şubat ayında 14 aile, Mart ayında 13 aile, Nisan ayında 15 aile, Mayıs ayında 15 aile, Haziran ayında 14 aile, Temmuz ayında 2 aile, Ağustos ayında 3 aile, Eylül ayında 3 aile, Ekim ayında 3 aile, Kasım ayında 3 aile, Aralık ayında 5 aile “Muhtaç Asker Ailesi Yardımından faydalanmıştır.

3.6. Asker Paketi

Kentte yaşayan ve yıl içerisinde vatani görevini yapmak üzere askere gidecek olan kentlilere ve ailelerine destek olmak amacıyla 2017 Mayıs ayında başlatılan “Asker Paketi Projesi”nden 2019 yılında 390 kişi yararlanmıştır.

3.7. Öğrencilere Destek Programı

Eğitimde eşitsizliklerin giderilmesi ve dezavantajlı öğrencilerin desteklenmesi amacıyla yürütülen bir diğer program da eğitime destek programıdır. Bu kapsamda yıl içinde; 2019-2020 Eğitim ve Öğretim yılında Çanakkale Belediyesi tarafından üniversite öğrencilerine yönelik barınma yardımı kapsamında 13 üniversite öğrencisine barınma yardımında bulunulmuştur. Üniversite öğrencilerine Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü üzerinden, belediye tarafından direkt nakdi yardım yapılmaktadır.

2019-2020 Eğitim Öğretim Döneminde toplam 215 öğrenci öğrenim yardımından faydalanmıştır..

2019-2020 Eğitim Öğretim Döneminde ise ilkökul, ortaokul, lise ve özel eğitim öğrencilerine yönelik öğle yemeği yardımından toplam 487 öğrenci faydalanmıştır.

2019-2020 Eğitim Öğretim Döneminde, özel eğitim sınıflarına yönelik taşıma hizmetinden; 41 öğrenci taşıma hizmetinden faydalanmıştır..

İsmetpaşa Mahallesi’nde Atatürk-1 Küme Evleri bölgesinde ikamet eden toplu taşıma sisteminden faydalanamayan 65 ihtiyaç sahibi öğrencilerin evlerinden okullarına-okullarından evlerine 2 (iki) sefer (gidiş-dönüş) ulaşimleri sağlanmaktadır.

Çanakkale Merkez’de eğitim gören Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerine yönelik 2019 yılında Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Ekim, Kasım ve Aralık aylarında hafta içi her gün Terzioğlu Kampüsü Ösem önü (1000), Anafartalar

Kampüsü önü (1000) sadece hafta içi Salı ve Cuma günleri 08.00-10.00 saatleri arasında Çanakkale Belediyesi tarafından belirlenen stantlar ile çorba dağıtımı yapılmıştır.

3.8. Evde Destek Hizmeti (Dayanışma Hayata Tutunma)

Çanakkale Belediyesi yalnız yaşayan ve kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan yaşlı ve engelli bireylerin yaşamlarına kolaylık sağlamak, yalnızlıklarını paylaşmak, ihtiyaçlarını karşılamasında yardımcı olmak amacıyla “Evde Bakım Projesi” kapsamında hizmet vermektedir. 2019 yılında evde temizlik hizmetinin aylara göre dağılımı; Ocak ayı: 42 hane– 96 hizmet, Şubat ayı: 44 hane– 88 hizmet, Mart ayı: 46 hane– 97 hizmet, Nisan ayı: 50 hane– 111 hizmet, Mayıs ayı: 56 hane– 128 hizmet, Haziran ayı: 56 hane– 112 hizmet, Temmuz ayı: 56 hane– 124 hizmet, Ağustos ayı: 56 hane– 123 hizmet, Eylül ayı: 54 hane–114 hizmet, Ekim ayı: 54 hane– 125 hizmet, Kasım ayı: 54 hane–113 hizmet, Aralık ayı: 51 hane–112 hizmettir. Toplam ev temizliğine giden hizmet sayısı 1343’tür. 2019 yılında berber hizmetinin aylara göre dağılımı; Ocak ayı: 11 kişi– 27 hizmet, Şubat ayı: 11 kişi– 22 hizmet, Mart ayı: 12 kişi– 24 hizmet, Nisan ayı: 13 kişi– 25 hizmet, Mayıs ayı: 13 kişi–32 hizmet, Haziran ayı: 12 kişi– 24 hizmet, Temmuz ayı: 13 kişi–26 hizmet, Ağustos ayı: 13 kişi– 33 hizmet, Eylül ayı: 12 kişi– 24 hizmet, Ekim ayı: 13 kişi– 33 hizmet, Kasım ayı: 13 kişi– 26 hizmet, Aralık ayı: 14 kişi– 28 hizmettir. Aylara dağılımının toplamında verilen berber hizmet sayısı ise 324’tür.

3.9. Okullara Destek Programı

Çocukların ve gençlerin eğitim aldığı mekanların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında uzun yıllardır devam eden program 2019- 2020 eğitim öğretim yılında da sürdürülmüştür. Resmi yazı ile gelen talepler doğrultusunda belediyece okulların fiziksel iyileştirmelerinin yanı sıra öğrencilerin öğrenim süreçlerine katkıda bulunmak amacıyla malzeme gereksinimleri karşılanmıştır.

3.10. Sosyal Çalışma Saha Ekibi

Çanakkale Belediyesi tarafından il merkezindeki yoksulluk ve yoksunluk durumunun ölçümleri çıkarılarak ne düzeyde sosyal destek ve yardıma ihtiyaç duyulduğu, belediyenin yapacağı sosyal yardım programları etkin ve etkili kaynağın doğru noktalarda kullanılması ve etkin yönetilmesiyle yoksulluk döngüsünün kırılmasına destek olmak amacıyla kurulan “Sosyal Çalışma Saha Ekibi” psikolog eşliğinde çalışmalarını yürütmektedir.

Çalışma alanları;

Kurum, kuruluş ve kişilerden gelen bilgileri dikkate alarak Kültür ve Sosyal İşler Yönetmeliği kapsamında sosyal yardımlardan yararlanacak aile ve bireylerin tespiti, sorunların tespiti amacıyla veri ve bilgi toplama.

- Toplanan bilgilerin sosyal işler birimi ve inceleme ekibinin görüş ve önerileri doğrultusunda belediye meclis üyelerinden oluşan “SOSYAL İŞLER KURULU” üyelerine sunulması gerekli hizmet desteğinin sağlanması,
- Kamu kurum ve kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar, gerçek veya tüzel kişiler tarafından yürütülen sosyal faaliyetlerde yer almak (Kent Konseyi, Ramazan Sıcak Yemek Dağıtımı, Erzak Dağıtımı vb.).
- Sosyal yardımlardan yararlanan kişiler ile memnuniyet anketi çalışması gerçekleştirilmesi (Sıcak yemekten faydalanan ihtiyaç sahibi öğrenciler ve öğrenim yardımından faydalanan öğrenciler).
- Yukarıda belirtilen bu ana başlıklar altında Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Sosyal İşler Birimi tarafından gerçekleştirilen;

Halk Kart

Yaşlılara Evde Hizmet ve Bakım Hizmeti

Ailelere Sıcak Yemek Yardımı

Ücretsiz Kreşten Yararlanma

Öğrenim Yardımı

MK Kart olmak üzere yapılan başvuruların incelemeleri gerçekleştirilmiştir (2.500 erzak dağıtımı, 2019 Ocak – Haziran dönemi içerisinde 3533 sosyal inceleme gerçekleştirilmiştir).

3.11. Sosyal Market

Toplumsal Dayanışma ve Yardımlaşma Projesi olan Sosyal Market 2019 (01 Ocak-31 Aralık) yılında da ihtiyaç sahibi kentlilerin gereksinimlerini karşılamaya devam etmiş, yıl içinde ihtiyaç sahibi kentlilere kıyafet ve kırtasiye malzemesi gerekse mobilya ve beyaz eşya sağlama noktasında destekte bulunmuştur. Kullanılmış fakat kullanılabilir durumda olan eşyalar ile hiç kullanılmayan eşyalardan 1739 kişi giyim eşyasında, 73 kişi de eşya yardımından faydalanmıştır. Giyim yardımı yapan kişi sayısı 472, eşya yardımı yapan kişi sayısı ise 159’dır.

3.12. Duş ve Çamaşır Merkezi

Çanakkale Belediyesi'nin sosyal kapsamlı hizmetlerinden biri olan Duş ve Çamaşır Merkezi, başta öğrenciler olmak üzere, gündelik yaşamlarında duş alma ve çamaşır yıkama olanağı bulamayan kentlilere yönelik hazırlanan hizmettir. 2019 yılında (01 Ocak-31 Aralık) 1 yıllık çamaşır hizmetinden yararlanan kullanıcı sayısı 596 kişi, duş hizmetinden yararlanan kullanıcı sayısı 146 kişi, yıkanan çamaşır adedi 51.318'dir. Toplam duş hizmeti sayısı 315'dir. Toplam duş ve çamaşır hizmet sayısı 34.829'dir.

3.13. Mahalle Kütüphanesi

2004 yılından bu yana Barbaros Mahallesi'nde kentliye hizmet vermekte olan kütüphaneyi 2019 yılında (1 Ocak-31 Aralık) 5428 kişi kullanmıştır. Kütüphanenin genel toplam üye sayısı 2170 kişidir. Kütüphaneye kayıtlı 4284 adet kitap bulunmaktadır.

3.14. Altın Yıllar Yaşam Merkezi

Çanakkale Belediyesi'nin Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü yürütücülüğünde ve Halk Eğitim ve Akşam Sanat Okulu'nun da eğitmen desteğiyle Altın Yıllar Yaşam Merkezi 65 yaş ve üstü kendi öz bakımını sağlayabilen, Çanakkale Merkez'de yaşayan kıdemli hemşerilere sosyalleşme imkanlarını sunan bir proje olan Altın Yıllar Yaşam Merkezi katılımcılarının sosyal, kültürel, psikolojik, psikomotor, bilişsel becerilerini desteklemek amaçlanmış ve bu amaçlara yönelik; Bilgisayar, Bilişim Teknolojileri ve El Sanatları Kursu (Takı Tasarımı, Ahşap Boyama), Spor, Resim, Bilişsel Beceriler, Müzik ve Koro, Görsel Sanatlar, Bireysel ve Grup Danışmanlık Hizmetleri ve Kişisel Gelişim Çalışmaları, Nefes Egzersizleri, Tiyatro, Taş Tasarımı, Satranç, Halk Dansları, Kırkyama, Briç, İngilizce ve Deneyim Aktarım Atölyesi'nde merkez katılımcılarının gönüllü eğitmenlik yaptıkları file örme ve okuma-yazma çalışmaları yürütülmektedir. Her ay merkez katılımcılarına yönelik bilgilendirme toplantıları ve masal günleri etkinlikleri yapılmakta ve özel gün/hafta kutlamaları gerçekleştirilmektedir.

Dönem boyunca yapılan etkinlikler ve ziyaretlerden (1 Ocak- 31 Aralık) 4195, 65 yaş üstü vatandaşa Altın Yıllar Yaşam Merkezi'nin kapıları açılmıştır.

Atölyelerde Yararlanan Katılımcı İstatistikleri: Bireysel Danışmanlık Grup Etkinlikleri (270 kişi), Bilgisayar Kursu (176 kişi), Bilişim Teknolojileri (253 kişi), Satranç Kursu (251 kişi), Halk Dansları (25 kişi), El Sanatları (Psikomotor) (408 kişi), Nefes Egzersizleri (875 kişi), Kırkyama (197 kişi), Müzik (335 kişi), Tiyatro (24 kişi), Görsel Sanatlar (52 kişi), Briç (41 kişi), İngilizce (63 kişi), Resim (194 kişi), Bilişsel Beceriler (471 kişi), Taş Tasarımı (65 kişi), Spor (817 kişi), File Örme (3kişi), Okuma-Yazma (4 kişi) şeklindedir. 2019 yılında aktif katılımcı sayısı 650 kişidir. Toplam yararlanan katılımcı sayısı 944 kişidir.

2019 Yılı (1 Ocak- 31 Aralık) Engelli Servis Hizmet Sayısı: 143, Öğle Yemeği Kişi Sayısı: 17215

3.15. Sosyal Yaşam Evleri

Kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk, ergen, yetişkinlerin ücretsiz kişisel gelişim ve aile eğitimleri, sanat, spor ve kültür etkinlikleri gibi geniş bir yelpazede hizmet aldıkları 2019 yılında uygulanan hizmet programları Sosyal Yaşam Evlerinde de ayrı ayrı uygulanmakta olup diğer kamu kurumları ile de ortak çalışmalarda yapmaktadır.

Dış Göç Çalışmaları;

- Şubat 2019'da Berlin'de yapılan Türk ve Alman Belediyelerin katıldığı çalıştayta sunum yapılmıştır.
- Ekim 2019 'da Kardeş Kent Belediyesi Göç Çalışmacıları kentimizde ağırlandı ve Göç Çalıştayı düzenlenmiştir.
- Aralık 2019 'da Belediye'nin Sosyal Destek Birimi çalışanları, kardeş kentte teknik ziyarette bulunarak yapılan göç projeleri yerinde incelenmiştir.
- Bu süreç içinde, Troia Sosyal Yaşam Evi ek binası Göçmen kadın çalışmaları için fiziksel olarak düzenlenmiş, hafta içi Türkçe okuma yazma eğitimi, hafta sonu kadın- çocuk kültürel entegrasyonuna yönelik grup çalışmaları projesi uygulanmaya başlanmıştır. Kültürel, sportif, eğitsel ve sosyal destek vermek amaçları arasındadır.
- Dezavantajlı kadın ve çocuklara yönelik Kardeş kent ile proje yazım çalışması sosyal destek birimi tarafından başlatılmıştır.
- Hafta sonları Koza Derneği ile ortak bir çalışma yapılarak, Göçmen Çocuklara eğitim desteği verilmiştir. Anneleriyle de sosyal hizmet yaklaşımıyla bireysel destek ve grup çalışması yapılmaktadır.
- Kişisel Vaka görüşmesi: 13
- SYE yapılan psikolojik destek görüşmesi: 52
- SYE yapılan görüşmesi: 71
- Sosyal inceleme adreste yapılan: 5

Barbaros Sosyal Yaşam Evi

2019 (1 Ocak-30 Haziran) tarihlerinde uygulanan hizmet programlarına ve etkinliklerine; Aile Eğitimi 3-5 yaş Grubu Anne Eğitimi (28 kişi), Aile Eğitimi 3- 5 Yaş Grubu Çocuk Eğitimi(26 kişi), İngilizce A1 Grubu (50 kişi), Satranç Kadın Grubu (53 kişi), Barbaros Kadınlar Grubu (53 kişi), Bilgilendirme Grubu (115 kişi), İngilizce A2 Grubu (24 kişi), Bilgisayar Ofis Programları Kullanım Grubu (27 kişi), Drama Kadın Grubu (12 kişi), Resim Grubu (45 kişi), Baba Destek Eğitimi Grubu (22 kişi), Jimnastik-Pilates Grubu (64 kişi), Kültür Fizik Etkinliği Grubu (8 kişi), İş ve Sosyal Hayatta İletişim Grubu (36 kişi), Çocuk Hakları Atölyesi (12 kişi), Göçmenler için Türkçe Dersi (12 kişi), Masa Tenisi Grubu (20 kişi), El Sanatları Grubu (12 kişi), Sosyal Destek Grubu (12 kişi), Çocuk Sınıfı Oyun Etkinliği (24 kişi), Bilgisayar İşletmenliği Grubu (8 kişi), Anne ve çocuk Ritim ve Sanat Grubu (24 kişi) katılım sağlamıştır.

Yaz Etkinlikleri: 8-12 YAŞ: Görsel Sanatlar Grubu (41kişi), İğne İplik Tasarım Grubu (50 kişi), Jimnastik Grubu (50kişi), Müzik –Ritim Grubu (65 kişi), Yöresel Lezzetler Grubu (50 kişi), Dikiş Öğreniyoruz Grubu (55 kişi), Satranç Grubu (60 kişi), Oyunbaz Grubu (45 kişi), Yüzme Grubu (35 kişi), Geri Dönüşüm Grubu (50 kişi), Kitap Okuma (40 kişi), Dans Grubu (55 kişi), Tasarım Grubu (50 kişi) olmak üzere toplam 67 çocuk kayıtlıdır.

2019 1 Ocak-31 Aralık tarihi itibarıyla Barbaros Sosyal Yaşam Evine ilk kez kayıt yaptıran 173 Kadın, 100 Çocuk, 40 Erkek toplamda 313 kişidir. Kurslara katılan kişi sayısı 550 Kadın, 100 Çocuk, 40 Erkek toplamda 690 kişidir. Barbaros sosyal yaşam evi genel kullanıcı sayısı 1.333 kişidir.

Troia Sosyal Yaşam Evi

2019 (1 Ocak-30 Haziran) tarihlerinde uygulanan hizmet programlarına ve etkinliklerine; Aile Eğitimi 3–5 Yaş Anne Eğitimi Grubu (27 kişi), Aile Eğitimi 3–5 Yaş Çocuk Eğitimi Grubu (27 kişi), 3-6 Yaş Çocuk Dans Grubu (14 kişi), 3-6 Yaş Grubu Anne Çocuk Sanatsal Proje Çalışması Anne (15 kişi), Okuma Yazma 1. Kademe Anne Grubu (47 kişi), Okuma Yazma 2. Kademe Anne Grubu (15 kişi), Okuma Yazma 1. Kademe Annelerinin Çocuk Grubu (9 kişi), Troia Kadınları Grubu (70 kişi), Bilgisayar Destekli Ödev Yaptırma Çocuk Grubu (38 kişi), Masa Tenisi Kadın Grubu (39 kişi), El Sanatları–Ahşap Boyama Grubu (44 kişi), Kütüphane Ödev Çalışmaları (60 kişi), Dikiş Bıçkı Grubu (77 kişi), Pilates Kadın Grubu (143 kişi), Satranç Kadın Grubu (42 kişi), Göç Kadınları Grubu (27 kişi), Göç Kadınları Çocukları (33 kişi), Çocuk Hakları (21 kişi), Yabancılar İçin Türkçe Öğrenme Kursu (17 kişi) katılım sağlamıştır.

2019 Haziran-Temmuz-Ağustos Aylarında 8-12 Yaş Çocuklarla Yaz Dönemi Yapılan Etkinlikler: Yaz Döneminde; Eğlenceli çocuk atölyesi (22 kişi), Dans Hareket Atölyesi (25 kişi), Origami çocuk grubu (23 kişi), Sinema Saati Çocuk Grubu (21 Kişi), Kitap Kurdu atölyesi (25 Kişi), Geri Dönüşüm Atölyesi (27 kişi), Masa Tenisi Atölyesi (28 kişi), Coğrafi Bölgeler Atölyesi (20 kişi), Drama Atölyesi (26 kişi), Satranç Sudoku Atölyesi (30 kişi), Müzik Ritim Atölyesi (26 kişi), Deney Atölyesi (23 kişi), Meslekleri Tanıyoruz (26 kişi), Resim Atölyesi (32 kişi), Yüzme Çocuk Grubu (38 kişi), Lezzetli Tatlar (Mutfaktayız) (40 kişi), Zeka Oyunları Çocuk Katılım Sayısı (35 kişi), Canlılar ve Doğa Atölyesi (25 kişi) etkinlikler yapılmıştır. Toplam kayıtlı çocuk sayısı 55'tir.

2019 1 Ocak-31 Aralık tarihi itibarıyla Troia Sosyal Yaşam Evine ilk kez kayıt yaptıran 145 Kadın, 148 Çocuk toplamda 293 kişidir. Kurslara katılan kişi sayısı 531 Kadın, 272 Çocuk toplamda 803 kişidir. Troia sosyal yaşam evi genel kullanıcı sayısı 1.257 kişidir.

Esenler Sosyal Yaşam Evi

2019 (1 Ocak-30 Haziran) tarihlerinde uygulanan hizmet programlarına ve etkinliklerine; Sanat ve Tasarım Grubu (79 kişi), Aile Eğitimi 3–5 Yaş Grubu Anne Eğitimi (48 kişi), Aile Eğitimi 3–5 Yaş Grubu Çocuk Eğitimi (47 kişi), Okuma Yazma 1. Kademe (10 kişi), Masa Tenisi Grubu (77 kişi), Kadından Kadına Destek Grubu (89 kişi), İngilizce Grubu (77 kişi), Halk Oyunları (32 kişi), Step Grubu (82 kişi), Satranç Kadın Grubu (60 kişi), Giyim (83 kişi), El Sanatları (52 kişi), Anne çocuk sanat ve ritim etkinlikleri (34 kişi), Çevreci zambaklar(10 kişi), 3-6 yaş çocuk kulübü (19 kişi), TSM koro (32 kişi),Kültür fizik etkinliği (15 kişi), ÇÖDEM çocuklarıyla zeka oyunları (8 kişi) katılım sağlamıştır.

Yaz Etkinlikleri 8-12 Yaş:Yaz döneminde; Görsel sanatlar (35 kişi), İğne İplik (43 kişi), jimnastik (45 kişi), müzik ritim (50 kişi), yöresel lezzetler (50 kişi), dikiş öğreniyoruz (48 kişi), satranç (50 kişi), yüzmeye gidiyoruz (60 kişi), okuma saati (50 kişi), dans (48 kişi), Zekâ oyunları (45 kişi), Masa tenisi (52 kişi), Doğamızı nasıl koruyabiliriz?(48 kişi), Kukla atölyesi (22 kişi), Küçük filozoflar (50 kişi) etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

Yaz döneminde kayıtlı 80 çocuk vardır ve birden fazla atölyeye katılmaktadırlar.

2019 1 Ocak-31 Aralık tarihi itibarıyla Esenler Sosyal Yaşam Evine ilk kez kayıt yaptıran 106 Kadın, 91 Çocuk, 3 Erkek toplamda 200 kişidir. Kurslara katılan kişi sayısı 497 Kadın, 127 Çocuk, 4 Erkek toplamda 628 kişidir. Esenler sosyal yaşam evi genel kullanıcı sayısı 1.550 kişidir.

3.16. Sağlıklı Yaşam Merkezi

Çanakkale Belediyesi, bireylere spor yapma alışkanlığı kazandırarak, bedensel ve zihinsel gücünü attırmaya hizmet edecek çalışmaların yürütüldüğü tesislerinde, spor faaliyetlerinde devamlılığı, eğitim ve grup çalışmalarında niteliği, hizmette paydaş memnuniyetini üst düzeyde tutarak Sağlık Yaşam Merkezi tesisi açmıştır.

Grup dersleri eğitmenleri eşliğinde zumba, pilates, step-aerobik olarak verilmektedir. Fitness salonunda eğitmenlerle birlikte hizmet vermektedir.

Tesiste 2019 yılının; Ocak ayı ile Aralık ayı arasında: zumba ve pilates derslerinden toplam 3835 kişi, step-aerobik derslerinden toplam 2888 kişi, fitness salonundan toplam 8586 kişi faydalanmış ve bütün yıl toplamında tesise 36.260 kişi giriş yapmıştır.

3.17. Çocuk Kültür Evi

Çanakkale Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü bünyesinde çalışmalarını yürüten ve 15 Ekim 2016 tarihinde hizmet vermeye başlayan Çocuk Kültür Evi, 5-15 yaş aralığındaki çocuklara yönelik olarak sanat atölyelerinden robotik/kodlama atölyelerine, danstan müziğe, film günlerinden sanatçı buluşmalarına, interaktif kütüphane hizmetinden yaratıcı dramaya, İngilizceden akıl oyunlarına kadar geniş bir perspektifle atölyeler, etkinlikler, seminer ve gösterim programları hazırlanmaktadır.

Çocuk Kültür Evi'nin temel misyonu, çocukların potansiyellerini ve üretkenliklerini geliştirecek; heyecan ve merak duygularını tetikleyecek, öğrenmeyi, bağımsızlığı ve yaratıcılığı teşvik edecek; barış kültürünü benimsemiş, evrensel değerlere bağlı donanımlı bireyler olarak gelişmelerine katkı sağlayacak çalışmalar yapmaktır.

Gerçekleştirilen Programlar: Çocuk Kültür Evi çocuk odaklı bir yaklaşımla hazırladığı 2019 yıllık programını 'Atölye Programları' ve 'Etkinlik Programları' olmak üzere iki ana eksen üzerinden temellendirmiş ve çocukları çok yönlü olarak destekleyerek yıl boyu katılabilecekleri renkli bir program sunmuştur.

Çocuk Kültür Evi "rutin atölyeler" başlığıyla yürüttüğü Atölye Programları kapsamında çocuklara potansiyellerini keşfedebilecekleri bir ortam sunmuş ve farklı yaş gruplarına yönelik hazırlanan bu atölye programlarına (Drama, Sanat, Müzik, Dans/Bale, Akıl Oyunları, Satranç, Robotik, Hareket, İngilizce, Hafıza Teknikleri) yıl boyunca toplamda 1235 çocuk katılmıştır.

Çocuk Kültür Evi 'rutin etkinlikler' (Film Günleri, Masal Günleri, Yazar&Sanatçı Buluşmaları, Okul Buluşmaları, Anadolu Masalları Kukla Gösterisi) ve 'tematik etkinlikler' (Müzik Dinletisi 'Art Trio', Çocuk Meclisi Tanıtım Toplantısı, Kütüphaneler Haftası Etkinliği, 23 Nisan Şenliği, Çocuk Korosu Konseri, Çocuk Koroları Şenliği Performansı, Yıl Sonu Bale Buluşması, Yıl Sonu Buluşması, Yıl Sonu Müzik Dinletisi, Dünya Çocuk Kitapları Haftası, Söyleşi 'Okuma Kültürü') başlıklarıyla yürüttüğü Etkinlik Programları kapsamında ise çocukları çok yönlü desteklemek üzere Film Günleri'nden Masal Günleri'ne, Yazar ve Sanatçı Buluşmalarından Okul Buluşmalarına ve tarih, kent, çocuk hakları, ekoloji, barış kültürü temalı etkinliklere kadar 113 farklı etkinlik gerçekleştirmiş, bu etkinliklere toplam 3413 çocuk katılmıştır. 2185 üye sayısına ulaşan Çocuk Kültür Evi'nin 2019 yılı boyunca yürüttüğü programlara toplam 4648 çocuk katılmış olup, Yazar&Sanatçı Buluşmaları kapsamında Ocak ayında Yazar Füsun ÇETİNEL, Şubat ayında Yazar Gülsevin KIRAL, Mart ayında Yazar Karin KARAKAŞLI, Nisan ayında Yazar Ömer AÇIK, Mayıs ayında Sinema Yazarı Banu BOZDEMİR, Ekim ayında Müzisyen Zaretta URŞANOVA, Kasım ayında Ressam Özdemir YEMECİOĞLU söyleşi ve atölyeler gerçekleştirdiler.

3.18. Çanakkale Belediyesi Spor Merkezi

Çanakkale Belediyespor Merkezi bünyesinde her yaş grubu ve her gelir seviyesinden bireylere spor yapma alışkanlığı kazandırarak bedensel ve zihinsel gücünü arttırmaya hizmet etmek, spor faaliyetlerinde devamlılığın, eğitimin ve grup çalışmalarında niteliğin, hizmete paydaş memnuniyetin üst düzeyde olduğu, özenilen bir tesis olarak hizmet etmektedir. Kadınlar 1. Liginde Faaliyet gösteren A takımının yanı sıra alt yapılarda Voleybol, Basketbol, Yüzme, Jimnastik ve Step&Aerobik eğitimleri verilmektedir.

Branş Adı: VOLEYBOL Alt Yapı

Çanakkale Belediyesi Spor Okulları ve Altyapı Lisanslı Sporcular ile yıl boyunca 4 farklı yaş grubunda Toplam 240 sporcuyla faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Voleybol Alt Yapısı çeşitli yaş gruplarına göre; 3 Grupta Çanakkale 1'liği, 1 Grupta Çanakkale 3'lüğü, 2 Grupta BÖLGE 2'liği, 1 Grupta BÖLGE 3'lüğü, 1 Grupta Türkiye Şampiyonası Grup 3.'lüğü başarılarını göstermişlerdir.

Branş Adı: SATRANÇ

Çanakkale Belediye Spor Okulları ve Altyapı Lisanslı satranç branşı A Takım, CM Takım ve B Takım olmak üzere 4 farklı grupta Toplam 98 Sporcu ile teknik ve teorik satranç çalışmalar sürdürmektedir. Sporcularımızın 2019 yılı boyunca katıldığı ve başarı gösterdiği turnuvalarda 56 Madalya, 28 Kupa kazanmışlardır.

Branş Adı: BASKETBOL

Çanakkale Belediyesi Spor Okulları ve Altyapı Lisanslı Sporcular ile yıl boyunca Toplam 52 sporcuyla faaliyetlerini devam ettirmektedir. An itibarıyla aktif olarak U-11, U-12, U-13-U-18 olmak üzere resmi ligde mücadele etmektedir.

Branş Adı: YÜZME

Çanakkale Belediyesi Spor Okulları ve Altyapı Lisanslı Sporcular ile yıl boyunca 4 farklı yaş grubunda ortalama Toplam 357 sporcuyla faaliyetlerini devam ettirmektedir. Yüzme Alt Yapısı Çeşitli Yaş gruplarında; 1 Türkiye 1'liği, 2 Türkiye 2'liği, 3 Türkiye 3'lüğü, 1 Türkiye 4'lüğü, 2 Türkiye 5'liği, 1 Kulüp Bölge 1'liği, 1 Zafer Kupası, 116 Altın Madalya, 46 Gümüş Madalya, 26 Bronz Madalya kazanmışlardır.

Branş Adı: CİMNASTİK

Mart- Kocaeli'nde yapılan küçükler Jimnastik Lig Müsabakasında kulüp 9-11 taş kategorisi Türkiye 4. olmuştur.

Nisan-23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlama töreni Tahta At Şenliği Gösteri Programı gerçekleştirilmiştir.

Mayıs-19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik Spor Bayramı Büyük ve Genç takımı 15 sporcusu ile gösteri programı gerçekleştirmiştir.

Haziran- Ankara Küçükler Cimnastik Ligi Final Yarışmasın da bulunmuştur.

Branş Adı: STEP&AEROBİK

Yıl boyunca; Pazartesi-Çarşamba günleri haftada 2 gün olmak üzere günde 1 buçuk saat Belediye Spor tesislerinde toplam 65 kişilik kadın grubuyla çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.

3.19. Girişimci Destekleme Programları İstihdam ve Meslek Kazandırma Kursları

Kent genelinde toplumsal dayanışmanın sağlanması ve özellikle girişimci kadınların ekonomide yer almalarını olanak tanımak amacıyla çeşitli program ve projeler uygulanmıştır. Bu kapsamda Çanakkale Belediyesi ile Türk Kadınlar Birliği Derneği Çanakkale Şubesi arasında istihdam ve iş gücüne katılmamış kentlilerin mesleki yeterlilik ve beceri kazanmalarını sağlamak amacıyla meslek edindirme çalışmalarına ilişkin ortaklık kurularak "Telkari Atölyesi" projesi devam ettirilmiştir. El emeği ürünler üreten kentli kadınların girişimciliklerinin desteklenmesi ve ekonomide yer almalarını sağlamak adına Kordon Boyu Düzenleme Projesi kapsamında gerçekleştirilen iyileştirme çalışmalarıyla Morabbin Parkı'nda "El Emekleri Satış Alanı" tahsis edilmiştir. Alan, el emeği ürün üreten kadın dernekleri ile protokol imzalanarak kullanıma sunulmuştur. 40 standın bulunduğu alan dönüşümlü olarak kullanılmaktadır.

3.20. Kariyer ve İş Geliştirme Ofisi

Çağımızda sosyal belediyecilik anlayışı artık daha çok konuyu ele almayı gerektirmektedir. Bu konuların başında istihdam yer almaktadır. Küreselleşme ve beraberinde getirdiği hızlı teknolojik gelişmeler, ana aktörü "insan" olan işgücü piyasasını daha da değişken hale getirmiştir. Bu kapsamda kurulan Çanakkale Kariyer ve İş Geliştirme Ofisi istihdam oranının artırılması açısından Çanakkale ilinde yer alan önemli bir değerdir.

Vizyon

- Orta ve uzun vadede bölgede tespit edilecek ihtiyaçlar doğrultusunda mesleki eğitimler vermek,
- İş bilen insanlar yetiştirip iş gücü verimliliğini arttırmak,
- İş verenin iş geliştirmede ihtiyaç duyacağı bilgileri önceden tespit edip bu konuda onları çeşitli seminer ve yöntemlerle bilgilendirmek,
- Gelecek nesillerin okul çağında meslek yönlendirmesine katkı sunmak, mesleki eğitimlere yönelik projeleri takip edip bunların ilimize kazandırılmasını sağlamak.

Hedefleri

- İş arayan vatandaşlarımıza uygun iş imkânının sağlanması,
- Kısa sürede kalıcı çözümlerin üretilmesi,
- Başvurular, tecrübeler ve iş deneyimlerine göre yönlendirilmesi,

- İşsizlik sorunun çözülmeye çalışılması.

Ofis İşleyişi

1. İş arayışında olan vatandaşımız ofisimize başvurur.
2. Başvuru belgelerinde tüm özellikleri tespit edilir.
3. İşçi arayan iş verenlerimiz, talep ettiği personel ile ilgili özellikleri ofisimize bildirir.
4. Ofis, aranan nitelikler doğrultusunda din, mezhep, köken ve görüş ayrımı yapmaksızın "işe göre insan" prensibiyle, aranan niteliklerle örtüşen vatandaşlarımızı iş verenle buluşturur.
5. Bölgede eksikliği hissedilen ara elemanı ise İŞKUR'la yapılan protokol kapsamında mesleki eğitimlere tabi tutup, vasıflı eleman olarak iş gücüne katar.

Tablo 1. İş ve Kariyer Geliştirme Ofisi 2019 yılı gerçekleştirdiği eğitimler

KARİYER VE İŞ GELİŞTİRME OFİSİ GERÇEKLEŞTİRİLEN EĞİTİMLER 01.01.2019 – 31.12.2019			
EĞİTİMİN ADI	Eğitim Sayısı	Katılımcı Sayısı	Eğitim Süresi (Saat)
Bilgisayar İşletmenliği (Operatörlüğü) Kursu	2	35	326
Ofis Programları Kullanımı Kursu	2	35	144
Bilgisayarda Hızlı (F) Klavye Kullanımı Kursu	1	15	72
İş ve Sosyal Hayatta İletişim Kursu	2	40	64
SPSS ile Veri Analizi Geliştirme ve Uyum Eğitimi	2	40	162
Belediye Meclis Üyeleri Oryantasyon Eğitimi	1	118	8
Resmi Yazışma Kuralları Eğitimi	1	55	4
Problem Çözme ve Stres Yönetimi Eğitimi	1	49	8
Elektronik Belge Yönetimi ve Arşiv Eğitimi	1	55	4
Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği ve İmar Mevzuatı	1	17	16
Stajyer Oryantasyon Eğitimi	4	93	24
Toplam	18	552	832

2019 yılı Eğitim Programı kapsamında;

- 1-İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğünce organize edilen Marmara Belediyeler Birliği tarafından düzenlenen **Belediye Meclis Üyeleri Oryantasyon Programı** eğitimine 31 meclis üyesi katılmıştır.
- 2-İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğünce organize edilen Marmara Belediyeler Birliği tarafından düzenlenen **Resmi Yazışma Kuralları** eğitimine çeşitli müdürlüklerden 55 personel katılmıştır.
- 3-İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğünce organize edilen Marmara Belediyeler Birliği tarafından düzenlenen **Problem Çözme ve Stres Yönetimi** eğitimine çeşitli müdürlüklerden 49 personel katılmıştır.
- 4- İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğünce organize edilen Marmara Belediyeler Birliği tarafından düzenlenen **Elektronik Belge Yönetimi ve Arşiv** eğitimine çeşitli müdürlüklerden 55 personel katılmıştır.
- 5- İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğünce organize edilen Marmara Belediyeler Birliği tarafından düzenlenen **Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği ve İmar Mevzuatı** eğitimine çeşitli müdürlüklerden 17 personel katılmıştır.
- 6- Belediyede staj yapan öğrencilere **Stajyer Oryantasyon Programı** eğitimi verilmiştir (93 Öğrenci 24 saat)

Kariyer ve İş Geliştirme Ofisinde Belediyenin İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğü çatısı altında hizmet vermekte olan Kariyer ve İş Geliştirme Ofisi, Çanakkale Halk Eğitimi Müdürlüğü Akşam Sanat Okulu iş birliğinde halka yönelik Bilgisayar Destekli Kurslar ve İletişim Eğitimleri düzenlemektedir. İş arayan ve işveren ihtiyaçları kapsamında buluşmalar düzenlemekte ve işverenlerle görüşerek iş arayanların işe yerleştirilmesiyle ilgili görev yapmaktadır. Ayrıca belediye müdürlüklerinden gelen eğitim talepleri doğrultusunda eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi üzerine çalışmalar yürütmektedir.

2019 yılı içinde **Bilgisayar İşletmenliği(Operatörlüğü) Kursu** (2 defa, 35 kişi, 326 saat), **Ofis Programları Kursu** (2 defa, 35 kişi, 144 saat), **Bilgisayarda Hızlı (F) Klavye Kullanımı** (1 defa, 15 kişi, 72 saat), **İş ve Sosyal Hayatta İletişim** (2 defa, 40 kişi, 64 saat), **SPSS ile Veri Analizi Geliştirme ve Uyum Eğitimi Kursu** (2 defa, 40 kişi, 162 saat) verilen başlıca eğitimlerdir. Ayrıca kentimizde bulunan 22 firmanın personel ihtiyacı ve nitelikleri konusundaki ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile ziyaretler gerçekleştirilmiş, 170 kişiyle bilgilendirme görüşmesi yapılmıştır.

3.21. Engellilere Yönelik Özel Ulaşım İmkânı

Sağlık İşleri Müdürlüğü tarafından kayıtlı olan engellilere yönelik çeşitli yerlere ulaşımalarının sağlanması amacıyla 2019 yılı içerisinde Engelli Aracı ile 1.404 sefer düzenlenmiştir.

3.22. Diğer Faaliyetler

*7 Mart 2019 Perşembe günü Regaib Kandili'nde halka yönelik lokum ve gül suyu dağıtımı gerçekleştirilmiştir.

- *2 Nisan 2019 Salı günü Miraç Kandili'nde halka yönelik lokum, kandil simidi ve gül suyu dağıtımı gerçekleştirilmiştir.
- *19 Nisan 2019 Cuma günü Berat Kandili'nde Pazar yerinde lokma ikramı olmuştur.
- *Dardanos, Güzelyalı, Barbaros, Cevatpaşa, Kemalpaşa, Namıkkemal, Fevzipaşa, İsmetpaşa ve Esenler mahallelerindeki vatandaşlara 8 günde toplamda 19.250 kişilik 9 İftar yemeği düzenlenmiştir.
- *20 Eylül 2019 Cuma günü Pazar yerinde Aşure ikramı olmuştur.
- *8 Kasım 2019 Cuma günü Mevlid Kandili'nde Pazar yerinde Kandil simidi ikramı olmuştur.
- *Şehrimiz eski ve yeni şehir mezarlıklarımıza defni yapılacak olan vatandaşlarımıza ücretsiz olarak kefen, tahta, ibrik hizmeti sunulmaktadır.
- *Şehrimiz eski ve yeni şehir mezarlıklarımızda defni bulunan kişilerin evlerine bir akşam olmak üzere her bir haneye 50 kişilik taziye yemeği hizmeti sunulmaktadır. 379 haneye 19.170 kişilik taziye yemeği hizmeti sunulmuştur.
- *Şehrin eski ve yeni şehir mezarlıklarımızda defnedilecek kişilerin yakınlarının şehrimiz camilerinden şehrimiz eski ve yeni şehir mezarlıklarımıza ücretsiz olarak taşıma hizmeti sunulmuştur. Toplamda 511 haneye 831 adet otobüs seferi yapılarak cenaze yakınlarına taşıma hizmeti verilmiştir.

4. SONUÇ

Yerel yönetimlerin sosyo-ekonomik yapıda dezavantajlı grupların entegrasyonlarına çeşitli faaliyetler gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu faaliyetler temel olarak dezavantajlı grupların başta işgücü piyasalarına erişimlerinde yaşadıkları problemleri ortadan kaldırmaya yönelik olmaktadır. İkinci olarak uygulanan strateji ise işgücü piyasalarına erişimlerinin kısıtlı olması sebebiyle yaşadıkları yoksulluk problemini hafifletmeye yönelik politikalaradır.

Toplumsal huzurun sağlanmasında fırsat eşitliği önem arz etmektedir. Dezavantajlı grupların da fırsat eşitliği sağlanarak yaşam standartlarının iyileştirilmesi şüphesiz toplumsal huzurun sağlanması yönünde önemli bir ilerleme olacaktır. Ayrıca dezavantajlı grupların topluma fayda sağlamaları Prof. Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde önem arz etmektedir. Dezavantajlı grupların refah düzeylerinin iyileştirilmesi ve sosyal içerme politikaları çerçevesinde toplumsal yaşama katılmaları nihayetinde toplumun kendisi için faydalı olacaktır.

Çanakkale Belediyesi'nin dezavantajlı gruplara yönelik olarak yürütmüş olduğu faaliyetler hem entegrasyon hem de yoksulluğun etkilerini azaltmaya yönelik olarak tasarlanmış programlar olarak öne çıkmaktadır. Belediye sosyal yardımların yapılmasını bir kamu görevi olarak yerine getirmektedir. Edindiği bu kamu görevini imkanları doğrultusunda yerine getirmek için gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKKAN, B. EKİM, DENİZ, M. BAKİ & ERTAN, M. (2011). Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri. Sosyal Politika Forumu: İstanbul.
- ALTINSOY, H. (2019). "Türkiye'de Uygulanan Sosyal İçerme Politikalarının AB Üyesi Ülkeler ile Mukayeseli Değerlendirilmesi", Kamu-İş, 14(4), ss. 37-68.
- ALTINSOY, H. (2014). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'nin Sosyal Dışlanmayı Önleyici Politikalarının Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AY, HATİCE & KARALI, M. A. (2019). Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Bağlamında Engellilere Yönelik Hizmetleri: Aydın Büyükşehir Belediyesi Örneği, 1 Mayıs Sosyal Politikalar ve Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Ankara-Türkiye, ss. 163-164.
- AYDIN, M. (2008). Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler, Yedirenk yayınları, İstanbul.
- ÇELİK, A. (2014). Sosyal Belediyecilik Anlayışı: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği, Gazi üniversitesi, iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 16/1, ss. 1-20.
- ÇOMUK, P. & SELİM, S. (2017). Türkiye'de Yoksunluk ve Sosyal Dışlanma: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 4, Sayı 12, ss. 416-430.
- ERSÖZ, H. Y. (2011). Sosyal Politikada Yerelleşme, İTO Yayınları, İstanbul.
- ERSÖZ, H. Y. (2011). Sosyal Politika-Refah Devleti-Yerel Yönetimler İlişkisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, 55(1), Ss.759-775

- SAPANCALI, F. (2005). "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu Ve Mücadele Yöntemleri". *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(6), 51–70.
- TİYEK, R. (2012). Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Uygulamalarındaki Rolü: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Yardım Birimi Örneği, *Yerel Politikalar*, Mayıs-Ağustos, ss. 53-84.
- TODAI-TÜRKİYE VE ORTADOĞU AMNE İDARESİ ENSTİTÜSÜ (1991) Kamu Yönetimi Araştırması Genel Rapor-Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu.
- URHAN, G. & ARSLANKOÇ, S. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul ilçe Belediyeleri Örneği, *Çalışma ve Toplum*, 2021/2, ss. 945-980.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Türkiye’de Sosyal Belediyecilik: Biga Belediyesi Örneği

Melih KURAN¹, Arife UYGUN²

1.GİRİŞ

Tarihsel olarak devlet kavramıyla birlikte ortaya çıkan yerel yönetim kavramı birçok değişim geçirmiş ve dönüşüme uğramıştır. Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunların neden olduğu yıkımın sonucu olarak sosyal devlet bu sorunlara çözüm üretmek için ortaya çıkmıştır. Sosyal devletin ilk dönemlerinde merkezi planlamalar ile oluşturulan sosyal politikalarda yerel yönetimlerin belirleyiciliği ve politika üretimi oldukça azdır. Merkezi hükümet düzeyinde belirlenen sosyal politikaların yerel düzeyde verimsizliği ve yetersizliği ile karşılaşmıştır. 1970’li yıllarla beraber sosyal devletin zayıflaması ve Neoliberal politikaların yükselişi ile birlikte yerel yönetimler önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle mali ve idari özerklik kazanana yerel yönetimler vatandaşların problemlerine ve ihtiyaçlarına yönelik politika üretmeye başlamış ve geleneksel yerel yönetim anlayışı da bununla beraber değişmeye başlamıştır. Geleneksel yerel yönetim anlayışında belediyeler altyapı/fiziki ihtiyaçlar ile ilgilenirken modern yerel yönetim anlayışında belediyeler vatandaşların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını da dikkate alarak politika üretir hale gelmiştir. Değişen yönetim anlayışı sadece politika alanlarında değil politikanın belirlenme sürecini de değiştirmiştir. Geleneksel modelde merkezi hükümet tarafından belirlenen politikalar artık diğer paydaşlar ile tartışılarak üretilen politikalar haline gelmiştir. Belediye, sivil toplum ve özel sektör ile birlikte paydaşların bir arada problemleri ve ihtiyaçları tespit ettiği sosyal belediyecilik anlayışı gelişmeye başlamıştır. Sosyal belediyecilik geleneksel belediyecilik anlayışından farklı olarak çocuk, genç, aile, kadın, engelliler, yoksullar, işsizler gibi risk grubunu oluşturan kesimlere yönelik politikalar üretmekte ve muhtaçlara yönelik bakım hizmetlerinin sağlanması gibi politikalar üretmektedir. Türkiye’de de giderek artan sosyal belediyecilik uygulamaları karşımıza çıkmaktadır. Büyükşehir belediyeleri ve il belediyelerinde artan sosyal belediyecilik faaliyetleri ihtiyacın ve sorunların farklılaşmasından dolayı ilçe belediyeleri düzeyinde de gittikçe artmaya başlamıştır. Biga belediyesinin sosyal belediyecilik alanında yaptığı faaliyetler sekiz ana başlıkta toplanmaktadır. Bunlar: gıda yardımı, eşya ve kıyafet yardımı, eğitim yardımı, sağlık yardımı, ulaşım yardımı, evde temizlik/bakım hizmeti, ramazan ayı iftar yemek ve programları, sosyal faaliyetlerdir.

2. SOSYAL BELEDİYESİLİK

Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan büyük dönüşümler kendini yerel yönetimler alanında da göstermiştir. Sanayileşmenin getirdiği hızlı şehirleşme ve göç birçok sosyal ve ekonomik soruna yol açmıştır. Tarihsel olarak bu sorunlara yönelik politikalar ilk önce merkezi hükümetler tarafından geliştirilmiş fakat sorunun yerel düzeyde değişmesi ve ihtiyaçların farklılaşmasından dolayı politika üretim süreci yerel düzeye süreç içinde inmiştir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra karşımıza çıkan sosyal belediyecilik faaliyeti 1970’li yıllara kadar klasik anlamda belediyecilik faaliyetleri arasından sıyrılıp öncelikli bir alan haline gelememiştir. Bunun sebebi ise izlenen makro politikaların merkezi hükümet tarafından sosyal ve ekonomik sorunlara yönelik politika üretmeleridir. Neoliberal politikalarla beraber sosyal devletin giderek çözüldüğü sosyal politikalara ayrılan bütçenin giderek azaldığı dönemde bununla beraber yerel yönetimler açısından ayrılan bütçenin arttığı ve yerel yönetimlerin sosyal belediyecilik faaliyetleri için ayırdıkları bütçelerin de bu doğrultuda arttığı bir tablo ile karşımıza çıkmaktadır. Sosyal politika alanında yaşanan bu değişim yerel yönetimlerin sadece politika uygulayıcısı olarak değil sosyal politikaların belirleyicisi olarak da ön plana çıktığını gösterir.

Neoliberal politikalarla beraber devletin değişen mekanizması merkezi yönetimlerin rollerini azaltırken bölgesel düzeyde yerel yönetimlerin rollerini arttırmaktadır. Makro düzeyde merkezi yönetimce belirlenen politikalar yerel düzeyde uygulayıcı olarak kabul edilen anlayışı da değiştirmektedir. Tam bu noktada asıl olan değişim ulusal düzeydeki politikalardan çok genel düzeyde halkın ihtiyaçlarına yönelik geliştirilen sosyal politikalardır. Sosyal politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında yerellik arayışları günümüz açısından oldukça önemli bir yaklaşımdır. Sosyal politikanın yerelleşme ihtiyacını doğuran birçok sebep bulunmaktadır. Bunlar:

¹Arş.Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, melihkuran@comu.edu.tr, 0000-0002-5809-5802.

²Arş.Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, arifeuygun@comu.edu.tr, 0000-0002-7637-5015.

- Yapısal problemler,
- Yerleşen ihtiyaçlar
- Yönetim anılarında ortaya çıkan değişim
- Merkezi hükümetlerin politikalarının etki alanlarında güç kaybetmeleri olarak sıralanabilir (Sarıipek & Çöpoğlu, 2020, s. 135).

Neoliberal politikalar sonucu merkezi hükümetlerin etki alanlarının azalması, artan ve çeşitlenen toplumsal ihtiyaçlar, bölgesel düzeyde farklılık gösteren eğitim, sağlık ve istihdam gibi hizmetlerin planlanarak yerel yönetimlerin uygulayıcı ve planlayıcı olduğu hale gelmesi kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır (Daly & Davis, 2008, s. 356). Tam bu noktada sosyal politikanın yerelleşme eğilimi 3 şekilde görülmektedir:

- Katılım: Yerel sosyal politikaların ulusal sosyal politikaya göre daha katılımcı bir şekilde uygulanması planlanmaktadır. Sosyal Politikalar planlanırken yerel düzeyde daha katılımcı bir yapı ile politikaların verimliliği ve kalıcılığı artırılabilir. Günümüzde gittikçe iç içe giren yapılar göz önüne alındığında yerel düzeyde ihtiyaç tespiti ve buna yönelik çözüm önerileri daha verimli ve kalıcı olacaktır.
- Demokrasi: Yerel sosyal politikaların daha demokratik bir şekilde oluşturulması sağlanabilir sosyal politikalardan faydalanacak halkın demokratik yapı ile sürece katılması sonucunda ortaya çıkan sosyal politikalara güven daha fazla olacaktır.
- Sürdürülebilir: Katılımcı ve demokratik yapı ile ortaya konacak olan politikaların yerel düzeyde sürdürülebilir olmaları mümkündür. Bu noktada yerel yönetimlerin idari ve mali olarak güçlü hale gelmeleri oldukça önem taşımaktadır. Katılımcı ve demokratik yapı ile ortaya konan politikaların sürdürülebilir hale getirilmesi kaynakların yanlış kullanımını önleyecek ve otokontrol yapısını da güçlendirecektir.

Sosyal politika açısından hizmet üretmek ve ortaya çıkan problemlerin çözümü bakımından yerel alanlar 3 başlık halinde sınıflandırılabilir. Bu 3 ana başlık (Aydın, 2009, s. 6-7):

- Ekonomik ve sosyal yapıdan kaynaklı yoksulluk temelli problemler,
- Yerel düzeyde karşımıza çıkan doğal afetler,
- Kadınlar, çocuklar, engelliler, yaşlılar vb. dezavantajlı gruplar olarak kabul edilen grupların sorunlarıdır.

Sosyal politikaların yerellik arayışı birçok sebepten kaynaklanmaktadır. Özellikle 1970 yıllardan sonra sosyal politika uygulamalarının geçirdiği değişim sorunlara çözüm olarak daha çok yerel düzeyde politika üretmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkezi yönetimin ekonomik ve sosyal hayattaki etkisini giderek azalması, şehirdeki nüfusun hızlı artması, değişen şartların ortaya çıkardığı yeni sorunların ve ihtiyaçların ortaya çıkması bu sebeplerden bazılarıdır. Özellikle değişen ekonomik anlayış merkezi hükümetlerin ekonomik müdahalelerini kısıtlayarak toplumun sosyal tehlikelere karşı savunmasını daha zor hale getirmiştir. Bu sorunların karşısında arayışlar yerel yönetimlerin mali olarak güçlendirilmesi ve bu sayede sosyal politika uygulayıcısı olarak ön plana çıkmaları sağlanmıştır. Tüm bu etkenlerin bir araya geldiği günümüzde, sosyal politika uygulayıcılarının sosyal politikaların yerliliğinin/yerindeliğinin gerekliliği üzerinde bir uzlaşma ortaya çıkmaktadır. Hem teoride hem pratikte sosyal politikanın yerel yönetimler aracılığıyla hizmet sunum uygulayıcısı oldukları kabul edilmekle birlikte günümüzdeki tartışmalarda yerel yönetimlerin sosyal politikadaki rollerinin artırılması gerektiği savunulmaktadır.

2.1. Sosyal Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi

Yerel yönetimlerin kökeni insanlık tarihi kadar eskilere gitsene sosyal belediyecilik kavramı sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve tartışılan bir konudur. Sosyal belediyecilik kavramı tarihsel olarak sosyal devlet olgusunun ortaya çıkmasından sonra tartışılmaya ve gelişmeye başlamıştır. Tarihsel olarak ikinci dünya savaşına kadar yerel yönetimlerin sosyal politika fonksiyonu yoksullara yardım şeklinde karşımıza çıkmaktaydı. İkinci dünya savaşından sonra ekonomik ve sosyal krizlerin ortaya çıkardığı birçok sorun yerel yönetimlerin daha fazla sorumluluk almasını gerektirmiştir. Bu durum hem sosyal devletin güçlendirmiş hem de yerel yönetimlerin sosyal politika alanındaki etki sahasını arttırmıştır (Ersöz, 2006, s. 767).

Neoliberal politikaların ortaya çıktığı yıllarda sosyal devlet alanındaki dönüşüm sosyal belediyecilik alanında da gelişmelere yol açmıştır. Özellikle yerel yönetimlerde kamu işletmeciliği kavramının hâkim olmaya başladığı 1980’li yıllar itibarıyla kamu işletmeciliğinin yerel yönetime olan etkileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kamu yönetimi açısından yaşanan perspektif değişimi yerel yönetim anlayışına da bazı etkilerde bulunmuştur. Bunlar: merkezi hükümetin doğrudan yönetmek yerine yetkiyi paylaşması, katı bürokratik yapının esnemesi, politikalarda sonuç odaklı anlayışın ortaya çıkması, kaynakların doğru ve verimli kullanılması, sorunların geçiştirilmesi değil kaynağına inip ortadan kaldırılması, esnek organizasyonların oluşturulması, politika sürecinde vatandaşın ihtiyacının öncelik olarak kabul edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2009, s. 49).

Yerel yönetimler alanında yaşanan değişimler Avrupa ülkeleri tarafından desteklenmiş ve uluslararası belgelerde yer bulmuştur. Avrupa Konseyi tarafından 1992 yılında yayınlanan Avrupa Kentsel Şartı bunun en büyük göstergesidir. Modern anlamda kentsel hakların ortaya çıkışını temsil eden Avrupa Kentsel Şartı 20 maddeden oluşmakta olup 13 prensipten bahsetmektedir. Avrupa kentsel haklar bildirgesi bölümünde bu maddeler deklere edilmiştir:

- Güvenlik: Suçların olabildiğince azaltıldığı güvenli ve özgür bir şehir,
- Sağlıklı ve kirlenmemiş bir çevre: Solunabilir hava, içilebilir su ve kirlenmemiş bir toprakla beraber doğal kaynakların korunması,
- İstihdam: Emek piyasasında eşit fırsatların, yeni istihdam olanakları ve ekonomik özgürlüklerin sağlanması,
- Konut: Huzurlu, sağlıklı ve gizliliğin korunduğu konutlar ve bu konutlara ekonomik olarak ulaşılabilmesi,
- Ulaşım: Ulaşım içindeki özel araçlar, toplu taşıma araçları, yayalar ve bisikletliler gibi tüm unsurlar arasında denge ve uyumun sağlanarak, dezavantajlı bireylerinde ulaşımdan rahatça faydalanmalarının sağlanması ve ulaşım özgürlüğünün korunması,
- Sağlık: Hem fiziksel hem de psikolojik sağlık için uygun bir çevre,
- Spor ve rekreasyon: Bireylerin gelir düzeylerinden ve diğer değişkenlerden bağımsız olarak sportif aktivitelere eşit düzeyde erişebilmeleri,
- Kültür: farklı kültürleri içinde barındıran bir çevre ve kültürel faaliyetlere erişim,
- Kültürel entegrasyon: Farklı kültürlerden, inançlardan ve etnik kökenlerden gelen bireylerin uyum içinde yaşamaları,
- Uygun mimari yapı ve çevre: Tarihi ve kültürel mirasın korunması, aynı zamanda çağdaş ve yaşanabilir bir şehir inşası,
- Fonksiyonel uyum: Sosyal yaşam içindeki farklı anları (çalışmak, seyahat etmek, spor yapmak vb.) olabildiğince uyumlu hale getirmek,
- Katılım: Çoğulcu demokratik yapıyı güçlendirerek, paydaşlar arasında iş birliğini geliştirmek,
- Ekonomik gelişme: Yerel yönetim unsurlarının ekonomik gelişmeye katkıda bulunacak faaliyetler gerçekleştirmesi,
- Sürdürülebilir gelişme: Yerel yönetim birimlerinin ekonomik kalkınma konusunda sürdürülebilir olmaları,
- Hizmetler: Halka sunulan hizmetlerin kalitesinin yüksek olması, sürdürülebilir olması ve çeşitliliğinin artması. Hizmet sunumunda yerel yönetim ve özel sektör iş birliğinin sağlanması,
- Doğal kaynaklar: Doğal kaynakların yerel yönetimler tarafından akılcı bir biçimde kullanılarak, tüm vatandaşların bu kaynaklardan eşit ve adil bir biçimde faydalanmasının sağlanması,
- Kişisel yeterliliğin sağlanması: Bireylerin fiziksel, ruhsal ve moral açısından gelişimleri için yeterli ve sağlık bir çevre oluşturulması,
- Yerel yönetimler arasında iş birliği sağlanması: Bireylerin oluşturdukları topluluklar arasında ve yerel yönetimlerle olan ilişkilerinde özgürlüğün sağlanması,
- Finans: Bu bildirmede bahsedilen hakların güvence altına alınması için yerel yönetimlerin gerekli kaynakları temin etmesi,
- Eşitlik: Yerel yönetimlerin herhangi bir ayrımcı uygulamanın önüne geçerek, vatandaşların her kim olurlarsa olsun bu hizmetlerde eşit biçimde faydalanmasını sağlaması şeklindedir (Avrupa Kentsel Şartı; Sarıipek & Çöpoğlu, 2020, s. 146-148).

Avrupa Kentsel Şartında görüldüğü üzere geleneksel belediyeçilik anlayışının çok ilerisinde bir yönetim biçimi ortaya konmaktadır. Geleneksel belediyeçiliğin temel hizmet alanı olan altyapı/fiziki çalışmalardan çok sosyal ihtiyaçların karşılanmasını hedefleyen dayanışma ve birlik duygusunu geliştiren ve bu amaca hizmet için vatandaşların paydaş olarak görüldüğü bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Avrupa Kentsel Şartı yerel yönetimler için bir yol haritası niteliği taşımakta ve ortaya koyduğu prensipler ile modern bir belediyeçilik anlayışını yansıtmaktadır.

Türkiye’de sosyal belediyeçiliğin gelişim süreci Avrupa ülkelerinden farklı bir tarihsel süreç içinde gelişmiştir. Avrupa’da kırdan kente göçün sanayi devrimi sonrasında 19. yüzyılda hızlanmasına rağmen Türkiye’de kırdan kente göçün 1950’li yıllarda yoğunlaştığı görülmektedir. Tarihsel olarak farklı gelişim süreçleri sosyal belediyeçilik anlayışında da farklılıklar ortaya koymaktadır. Yirminci yüzyılın ortalarında Avrupa’da sosyal belediyeçilik gelişmeye başlarken Türkiye’de hızlı şehirleşme sonucu ortaya çıkan alt yapı gibi fiziksel sorunlara yoğunlaşmış yerel yönetimlerde sosyal belediyeçilik anlayışı ikinci planda kalmıştır. Ortaya çıkan bu durumda sosyal ve kültürel içerikli faaliyetlerin merkezi yönetim tarafından yerine getirildiği görülmektedir.

Türkiye’de sosyal belediyeçilik alanında ilk uygulama örnekleri 1970 yıllarda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yerel yönetimlere katılım alanında paydaşlarla süreçlerin yürütülmesi bu döneme denk gelmektedir. Türkiye’de 1980’li yıllarda sosyal belediyeçilik anlayışı yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik değil ihtiyaç sahiplerine sosyal yardımlar vasıtasıyla yoksulluğun sonuçları ile mücadele şeklinde olmuştur. Bu yıllarda özellikle Avrupa’da gelişen sosyal belediyeçilik anlayışının yansıması Türkiye’de de görülmeye başlamıştır. Yerel yönetimlere merkezi bütçeden ayrılan pay

bu dönemlerde arttırılmış, yerel yönetimlerin idari yapılarında da değişiklikler olmuştur. Türkiye’de yirminci yüzyılın sonlarına doğru yerel yönetimleri etkileyen unsur, küreselleşmenin ortaya çıktığı şartlara uygun bir yönetim anlayışı olan yerelleşme ve yerindelik ilkesinin gelişmesidir. Bununla birlikte hızla artan şehirleşme oranları ve şehirdeki nüfusun ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik sorunlar beraberinde problemleri getirmiş, bu sorunların karşısında merkezi hükümetin yetersiz olduğu görülmüştür. Bununla beraber yerel yönetimlerin etki alanı da sorgulanmaya başlanmıştır (Toprak & Şataf, 2009, s. 13-14).

Türkiye’de doksanlı yıllar sosyal belediyecilik anlayışının gelişmeye başladığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim seviyesinin yükselmesi ve yerel yönetimlerde bireylerin taleplerini dile getirmesi, şehirleşmenin ortaya çıkardığı göçle gelen yoksulluk, işsizlik gibi problemlerin sosyal politikalar geliştirerek çözme konusunda vatandaşlar daha talepkâr hale gelmiştir. Son yıllara kadar yoksulluğun sonuçlarıyla mücadele eden sosyal belediyecilik anlayışı uygulanan politikaların kapsamı ve çeşitliliği artırılarak sosyal ve ekonomik sorunların kökenine yönelmeye başlamıştır. Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik faaliyetlerin artması ve çeşitli sağlık hizmetlerinin sunulması birçok belediyenin temel hizmet alanı olarak görülmeye başlamıştır (Pektaş, 2010, s. 11-13).

Sosyal belediyecilik anlayışın tarihsel olarak gittikçe önem kazandığı, hizmet alanının gittikçe arttığını görmek mümkündür. Bununla beraber sosyal belediyeciliğin, yerel yönetimlerin ekonomik ve idari düzeyinin gelişmesine katkısı da yadsınamaz. Özellikle yerel yönetim düzeyinde katılımın ve demokrasinin artması yerel düzeyde vatandaşların sosyal politikaların uygulanması ve belirlenmesi süreçlerini katkı vermesi politikaların verimliliği ve sürdürülebilirliği açısından önem taşımakta ve sosyal belediyeciliği teşvik etmektedir. Sosyal belediyecilik alanında bazı başlıklar gittikçe önem kazanmaktadır. Klasik anlamda belediyecilik faaliyetinin dışında kalan istihdam, sağlık, çevre, kültür vb. konular belediyecilik faaliyetlerinin odak noktası haline gelmektedir. Özellikle emek piyasalarında yaşanan sorunların ulusal müdahaleler ile çözülemediği alanlarda işsizlik olgusu ile baş etmek üzere yerel yönetimler bu konular ile ilgilenmeye başlamıştır. Daha önceleri yoksulluğun sonuçlarıyla ilgilenen yerel yönetimler artık yoksulluğa sebep olan işsizlik ve benzeri faktörleri hedef alıp ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu minvalde sosyal belediyecilik kapsamında sosyal politikalar üreterek çözüm önerileri aranmaktadır. Sosyal belediyecilik alanında yenilikler ortaya çıkmaktadır. Bunlara örnek olarak, mesleki eğitim kursları, sivil toplum iş birliği, özel sektörle istihdamı artırıcı politikalar, istihdama dayalı eğitimler gösterilebilir. Sosyal belediyeciliğin sosyal güvenlik gibi güvenli parklar, oyun alanları da yerel yönetimlerin hedefi haline gelmiştir. Diğer bir alan ise sağlıklı yaşanılabilir kent için yerel yönetimlerin bu alanda sağlık hizmeti sunması, spor faaliyetleri için gerekli alt yapıları oluşturması sağlık sorunlarını önleyici politikalar üretmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Sosyal Belediyecilik Örnekleri

Sosyal belediyecilik sosyal devletin bir uzantısı olarak toplum içinde dezavantajlı grupların ve bireylerin korunması olarak kabul edilebilir (Orhan, 2007, s. 58-59). Sosyal belediyecilik faaliyetleri ilk olarak Avrupa ülkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte sanayi devriminin ilk olarak yaşandığı İngiltere diğer Avrupa ülkelerinden ayrılmaktadır. Sosyal belediyecilik uygulamaları olarak kabul edilen faaliyetlerin birçoğu İngiltere’de yerel yönetimler aracılığıyla sunulmaktadır. İngiltere’de yerel yönetimler sosyal belediyecilik faaliyetlerini kategorize ederek dezavantajlı gruplara ve kişisel özelliklere göre farklılaştırmaktadır. Örnek olarak yaş gruplarına göre ve dezavantaj gruplarına göre farklı politika uygulamaları vatandaşlara sunulmaktadır. Sosyal belediyecilik anlamında bir diğer önemli ülke İsveç’tir. Yerel yönetim birimlerinin tarihsel olarak ön plana çıktığı İsveç birçok politikasını da yerel yönetimler aracılığıyla sunmaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı güçlü yerel yönetimler karşımıza güçlü sosyal belediyecilik faaliyetlerini sunmaktadır. Son olarak Avrupa’daki diğer bir örnek Fransa’dır. Fransa’da merkezi yönetim hukuksal düzenlemeler ile yerel yönetimlerin mali kaynakları kullanım alanları belirlenmiştir. Bunlar: refah, eğitim, ulaşım, ekonomik gelişim ve kalkınma, temiz su çevre hijyen ve temizlik, spor rekreasyon ve kültürel faaliyetler, güvenlik hizmetleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Toksöz, ve diğerleri, 2009, s. 77-79).

Yerel yönetimlerin sosyal belediyecilik alanında yaptığı uygulamalar 3 ana başlık altında sınıflandırılmaktadır:

- Yerel sosyal ve kültürel hizmetler: Evde bakım, sağlık hizmetleri, dezavantajlı gruplara yönelik hizmetler, aile ve çocuğa yönelik hizmetler bu grupta sınıflandırılmaktadır.
- Yerel ekonomik gelişmeye yönelik hizmetler: Yerel ekonomiyi kalkındırma faaliyetleri, mesleki eğitimler, işgücü piyasasının nitelikli hale getirilmesi için destekler ve benzeri uygulamalar bu grup altında sınıflandırılmaktadır.
- Diğer hizmet alanları: Kültürel faaliyetler, ulaşım, temizlik, güvenlik gibi faaliyet alanları bu grup altında sınıflandırılmaktadır (Aydın, 2009, s. 66-76).

Türkiye’de geleneksel belediyecilik anlayışından sosyal belediyecilik anına yönelik değişim 1980’li yıllardan sonra karşımıza çıkmaktadır. Sosyal Belediyeciliğin genel olarak üç kaynaktan ortaya çıkan problemlerle ilgili politika ürettiğini söylemek mümkündür. Bu problem kaynakları: toplumsal yapıdan, ailevi sebeplerden ve bireyin kendisinden kaynaklı problemler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Toplumsal yapıdan kaynaklı problemler makro ölçekte karşımıza çıkan yoksulluk

işsizlik gibi problemler iken ailevi ve bireysel sabitler mikron düzeyinde dezavantajlılık yahut muhtaçlık durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de sosyal belediyeçilik hizmetlerini sınıflandırmak gerekirse bunlar üç ana başlık altında sınıflandırılabilir (Toprak & Şataf, 2009, s. 66):

- Konut ve barınma
- Sağlık ve eğitim
- Sosyal yardımları ve Sosyal Hizmetler

Türkiye'de sosyal belediyeçilik faaliyetleri özellikle dezavantajlı gruplara sosyal yardım ve sosyal hizmet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal belediyeçilik faaliyet olarak yoğun bir şekilde karşımıza çıkan politikaları ise yedi ana başlık altında sınıflandırabiliriz (Sarıipek & Çöpoğlu, 2020, s. 163):

- Çocuklara yönelik sunduğu hizmetler
- Kadınlara yönelik sunulan hizmetler
- Yaşlılar için sunulan hizmetler
- Gençlere yönelik hizmetler
- Engel ve vatandaşlara yönelik hizmetler
- Yoksul ve muhtaç vatandaşlara yönelik hizmetler
- İşgücü piyasasına işsiz vatandaşlara yönelik hizmetler

Yukarıda sayılan hizmetler göz önüne alındığında dezavantajlı gruplar sosyal belediyeçilik faaliyetlerinin en fazla muhatapları olan kesimi oluşturmaktadır. Özellikle çocuklar, gençler, kadınlar, yaşlılar ve göçmenler gibi risk altındaki gruplar sosyal belediyeçilik faaliyetlerinin hedef kitleleri olarak belirlenmektedir.

Sosyal belediyeçilik faaliyet alanları incelendiğinde karşımıza 3 ana aktör çıkmaktadır. Bunlar yerel yönetimler, sivil toplum ve özel sektördür. Sosyal belediyeçilik faaliyetlerinin konuları incelendiğinde etki açısından toplumun tamamını ilgilendiren bu konular ancak paydaşlar ile çözülebilecek büyüklükte sorunlardır. Sosyal belediyeçilik faaliyetlerinin yetersiz kaldığı noktalarda tüm paydaşların çözüme ortak edilerek hareket edilmesi, sorunların ortadan kaldırılması için daha etkili bir yöntem olacaktır. Toplumsal yapı içinde farklı kesimlerin temsili, politika süreçlerine dahili birçok açıdan fayda sağlayacağı gibi özellikle üretilecek olan sosyal politikalara güveni de artıracaktır. Sosyal belediyeçilik faaliyetleri gelecekte tüm paydaşların katıldığı çok yapıli bir yönetim planlama ve uygulama merkezin oldu bir yapıya dönüşecektir.

3. BİGA BELEDİYESİ SOSYAL BELEDİYEÇİLİK FAALİYETLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

3.1 Biga'nın Demografik Yapısı

Biga, Çanakkale'nin bir ilçesi olup Marmara bölgesinde yer almaktadır. Konum olarak Biga yarımadasında yer alırken ilçe merkezi Çanakkale ve Bursa iliyle Çan ilçesinin kesiştiği yerde bulunmaktadır. İsmi "iki atla çekilen iki tekerlekli araba" anlamına gelen Latince bir sözcükten alan Biga, Çanakkale ilinin en kalabalık ilçelerinden birisidir. Biga'nın haritadaki konumu ise aşağıda yer almaktadır (<https://www.biga.bel.tr/biga-tanitim/tarihçe>).

Şekil 1. Biga Haritası

Kaynak: <https://www.google.com/maps/place/Biga,+%C3%87anakkale/@40.2260457,27.2254604,14z/data=!4m5!3m4!1s0x14b6b3e8ed742f0b:0x5db6d4ca26019f8f!8m2!3d40.226527!4d27.243625>

2021 yılı itibarıyla Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre, Biga’nın nüfusu ilçe merkezinde 57.125 köylerde 34.412 kişi olmak üzere toplamda 91.537 kişiden oluşmaktadır. Kayıtlı nüfus 345.000 iken mevcut nüfusun 91.537 kişiden oluşması ilçenin nüfus artış hızının çok düşük olduğunu ve dışarıya göç verdiğini düşündürmektedir. Ayrıca zaman içerisinde köy nüfusunun azaldığı ve ilçe merkezlerine doğru hızlı bir göç olduğu görülmektedir (<https://www.biga.bel.tr/biga-tanitim/yeri-ve-konumu>).

Biga’da ilçe merkezi hariç toplam 111 yerleşim yeri bulunmaktadır. Bunlardan 2’si belde, 109’u köydür. İlçede; Cumhuriyet Mahallesi, Çavuşköy Mahallesi, Gazikemal Mahallesi, Hamdibey Mahallesi, İstiklal Mahallesi, Sakarya Mahallesi, Şirintepe Mahallesi, Turan Mahallesi, Yeniceköy Mahallesi olmak üzere toplamda 9 mahalle yer almaktadır. Mahallere ait nüfus bilgilerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir (<https://www.biga.bel.tr/biga-tanitim/tarihçe>).

Tablo 1. Biga Nüfusu

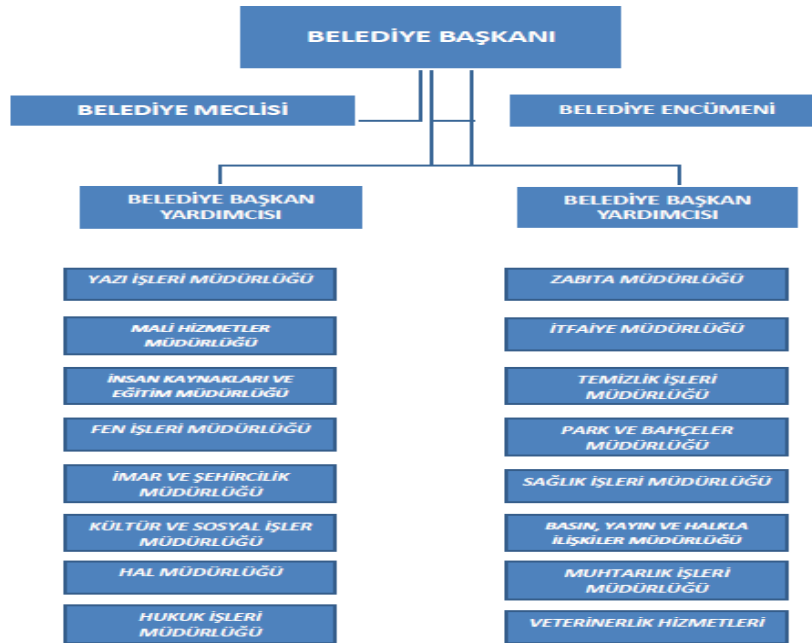
Mahalle Adı	2021 Nüfusu Erkek	2021 Nüfus Kadın	2021 Nüfusu Toplam
Cumhuriyet	2.885	2.802	5.687
Çavuşköy	288	309	597
Gazikemal	730	773	1.503
Hamdibey	8.188	8.242	16.430
İstiklal	884	917	1.801
Sakarya	8.107	8.376	16.483
Şirintepe	4.902	4.883	9.785
Turan	1.336	1.396	2.732
Yeniceköy	1.060	1.047	2.107

Kaynak: Biga Belediyesi 2021 yılı Faaliyet Raporu, 2022, 11.

Biga ekonomisinin ana unsurları hayvancılık ve tarımdan oluşmaktadır. Çanakkale genelinde üretilen tarımsal ve hayvansal ürünlerin %50’si Biga’da üretilmektedir. Ayrıca son yıllarda gelişmekte olan sanayi sektörü Biga ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. İÇDAŞ, DOĞTAŞ, CENAL ve DEMKO gibi sanayi kuruluşları istihdam sağlarken, Biga’nın ekonomisini de canlandırmaktadır. Nüfusun mesleklere göre dağılımı incelendiğinde ise nüfusun %70’i çiftçi, %4,70’i esnaf-sanatkâr, %16,78’i işçi, %5,82’si çeşitli meslekler ve %2,70’i kamu görevlisinden oluşmaktadır (<https://www.biga.bel.tr/biga-tanitim/ekonomik-hayat>).

3.2 Biga Belediyesi’nde Sosyal Belediyecilik Hizmetleri Sunan Birimler

Biga Belediyesi’nin sosyal belediyecilik ilkesi ile sunmuş olduğu sosyal yardım ve faaliyetlerin yürütülmesinde görevli organizasyon birimleri aşağıdaki şemada yer almaktadır.

Şekil 2. Biga Belediyesi Sosyal Hizmetler Organizasyon Şeması

Kaynak: Biga Belediyesi 2021 yılı Faaliyet Raporu, 2022, s. 20.

3.3. Araştırma Bulgularının Analizi

Yapılan bu araştırmada, Biga Belediyesi tarafından dezavantajlı gruplara ve ihtiyaç sahiplerine yönelik yapılan sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler detaylı bir şekilde incelenmektedir. Araştırmanın bu kısmında araştırmanın amacı, yöntemi ve sınırları belirlenerek Biga Belediyesi'nin 2021 yılı Faaliyet Raporu analiz edilmiştir.

3.3.1 Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Sınırları

Araştırmanın amacı Biga Belediyesi tarafından yapılan sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerini incelemektir. Araştırmanın kapsamı ise Biga Belediyesi tarafından yapılan sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetleridir. Bu bağlamda Biga Belediyesi 2021 yılı Faaliyet Raporu incelenerek yapılan sosyal yardım ve faaliyetler analiz edilmiştir. Literatür taraması yapıldıktan sonra Biga Belediyesi 2021 Faaliyet Raporu detaylı olarak analiz edilerek yapılan yardımlar 8 başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar; gıda yardımı, eşya ve kıyafet yardımı, eğitim yardımı, sağlık yardımı, ulaşım yardımı, evde temizlik/bakım hizmeti, ramazan ayı iftar yemek ve programları ve sosyal faaliyetlerdir.

3.4 Sosyal Belediyecilik Alanında Mevcut Proje ve Uygulamaları

Biga Belediyesi'nin 2021 Faaliyet Raporunda öne sürülen amaçları; sürdürülebilir kurumsallaşmasının sağlanması, yeşil kalkınma çerçevesinde doğanın ve çevrenin korunması, kültürel ve insani değerlere önem veren politika yapıcılığı, üreten bir ilçe olması, huzurlu bir yaşam bilincinin artırılması ve sosyal belediyecilik faaliyetleri ile kurumsal aidiyetin sağlanmasıdır (Biga Belediyesi 2021 yılı Faaliyet Raporu, 2022, s. 23).

2021 yılı Faaliyet Raporunda; mali ve kurumsal hedeflerin sürdürülebilirliğini sağlamak, vatandaşların gelişmesini sağlamak, Biga'nın tanıtımını yapmak, sıfır atık projesinin sürdürülebilirliğini sağlamak, düzenli bir kentleşme inşa etmek, kültürel mirası merkeze almak ve yeşil alanlar inşa etmek, insan sağlığını korumaya yönelik faaliyetler sürdürmek, afetlere hazırlıklı olmak, kültürel, sosyal ve sportif faaliyetleri geliştirmek ve “sosyal belediyecilik çalışmaları ile Biga'da yoksulluğun etkilerini azaltarak dayanışma kültürünü geliştirmek” hedefleri belirlendiği görülmektedir. Sosyal belediyecilik kavramına hem hedefler hem de amaçlar kısmında değinilmiştir. Bu bağlamda Biga Belediyesi tarafından yapılan faaliyetlerde sosyal belediyecilik ilkelerine önem verildiği söylenebilir (Biga Belediyesi 2021 yılı Faaliyet Raporu, 2022, s. 23).

Biga Belediyesi 2021 yılı Faaliyet Raporu incelendiğinde, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin Park ve Bahçeler Birimi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü ve Sağlık İşleri Müdürlüğü tarafından yapıldığı görülmektedir. Park ve Bahçeler Biriminin misyonu “*park, bahçe, çocuk parkı, orta refüjler, şehir giriş ve çıkışları ile mevcut yeşil alanlar içerisinde; dikim, çimlendirme, ağaçlandırma, herekleme, budama, sulama, bakım, ilaçlama ve gübreleme gibi rutin işleri yaparak halkımızın yeşil bir ortamda dinlenmesini, eğlenmesini ve sağlıklı bir yaşam sürmesini*” olarak ifade edilmektedir. Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'nün misyonu ise “*insan merkezli ve hizmet odaklı çalışmak anlayışı ile sürdürülebilir bir yaşam için kaynakları etkin kullanmak ve ilçe halkına, beklentilerine uygun kaliteli hizmetler sunmak*” olarak ifade edilmektedir. Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'nün yetki, göre ve sorumlulukları ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Biga Belediyesi 2021 yılı Faaliyet Raporu, 2022, s. 72);

- Kültürel faaliyetler düzenlemek
- Biga'nın tanıtımını yapmak
- Sosyal güvenlik yardımlarından faydalanamayan vatandaşlara ayni yardımda bulunmak
- Spor faaliyetlerini desteklemek
- Meslek edindirme kursları ile üreten bir toplum inşa etmek
- Kimsesiz ve yardıma muhtaç çocuklara yardımda bulunmak
- Bağlılılığı önlemek amacıyla sosyal faaliyetler düzenlemek

Sağlık İşleri Müdürlüğü'nün temel görevi, halkın ruh ve beden sağlığını sağlamak ve gerekli önlemlerin alınması için politikalar gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda; danışmanlık hizmeti sunmak, afet ve salgın hastalıklarda gerekli tedbirleri almak ve hasta nakil aracı ile yürüme güçlüğü çeken hastaların nakil işlemlerini sağlamak belediyenin görevleri arasında yer almaktadır (Biga Belediyesi 2021 yılı Faaliyet Raporu, 2022, s. 97).

Biga Belediyesi tarafından yapılan yardımlar 8 başlık altında sınıflandırılmıştır. Bu başlıklar; gıda yardımı, eşya ve kıyafet yardımı, eğitim yardımı, sağlık yardımı, ulaşım yardımı, evde temizlik/bakım hizmeti, ramazan ayı iftar yemek ve programları ve sosyal faaliyetlerdir. Aşağıdaki tabloda Biga Belediyesi tarafından 2021 yılında yapılan faaliyetler ve bu faaliyetlerden yararlanan gruplar yer almaktadır.

Tablo 2. Biga Belediyesi Tarafından Yapılan Yardımlar

Destek türü	Yararlanan Gruplar
Gıda Yardımı • Gıda kolisi • Yemek dağıtımı • Erzak yardımı	İhtiyaç sahibi vatandaşlar Roman vatandaşları Dükkânı kapanan esnaflar Çölyak Hastaları COVID-19’a yakalanan kişiler Antrenörler
Eşya ve Kıyafet Yardımı • Eşya yardımı • Kömür yardımı • Kıyafet yardımı	İhtiyaç sahibi Yetim ve öksüz çocuklar
Eğitim Yardımı • Kırtasiye seti • Soru bankası	İlköğretime yeni başlayan öğrenciler LGS ve TYT sınavlarına hazırlanan 8.sınıf ve 12. sınıf öğrencileri
Sağlık Yardımı •Tekerlekli sandalye •Hasta yatağı •Engelli arabaya akü temini •Psikolojik destek sağlanması	Engelliler Hastalar Vatandaşlar
Ulaşım Yardımı • Hastalar, engelliler ve 65 yaş üstünün hastaneye ulaşımının sağlanması	Hastalar Yaşlılar
Evde Temizlik/Bakım Hizmeti • Evde temizlik hizmeti sağlanması • Yangında evi zarar gören vatandaşlara yönelik destek • Çöp evlere yönelik temizlik faaliyeti	İhtiyaç sahipleri Vatandaşlar
Ramazan Ayı İftar Yemek ve Programları • İftar yemeği verilmesi	Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar
Sosyal Faaliyetler • Yarı Olimpik Havuz inşası için gerekli çalışmaların başlatılması • "Biga Geleneksel Çocuk Oyunları Festivali" yapılması • Park yapılması	Çocuklar Vatandaşlar Roman vatandaşları

Kaynak: Biga Belediyesi 2021 yılı faaliyet raporundan faydalanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda yer aldığı üzere Biga Belediyesi tarafından yapılan yardımların genel çerçevesini, aynı ve nakdi yardımlar oluşturmaktadır. Sosyal yardım ve faaliyetlerin kapsamının genişletilmesi ve halkın talebi üzerine destek sağlanması sosyal belediyecilik açısından önem taşıyan unsurlardır. Biga Belediyesi tarafından yapılan sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden faydalanan farklı grupların da yer aldığı görülmektedir. Bu farklı gruplara örnek olarak; Romanlar, çölyak hastaları ve gıda desteğine ihtiyaç duyan antrenörler gösterilebilir. Roman vatandaşların yaşadıkları bölgeye park yapılması önemli bir faaliyet olarak ele alınmaktadır. Ayrıca Romanlar, yapılan gıda yardımlarından özel olarak faydalanan gruplardan birisi olmuştur.

Pandemi döneminde Biga Belediyesi tarafından çeşitli sosyal yardım faaliyetleri hayata geçirilmiştir. COVID-19’a yakalanan kişiler ve dükkânı kapanan esnaflara yönelik gıda yardımında bulunulması, ulaşım desteğinin sağlanması, sokağa çıkma kısıtlamasının bulunduğu günlerde yaşlı ziyaretlerinin yapılması bu faaliyetlere örnek olarak gösterilebilir. Aynı ve nakdi yardımların yanı sıra, Biga Belediyesi tarafından personele ve vatandaşlara yönelik psikolojik destek sunulmakta olup bu destekten 562 kişiye faydalanmıştır. Ayrıca "Biga Geleneksel Çocuk Oyunları Festivali" ve yarı olimpik havuz inşasıyla toplumun her kesiminin sosyal faaliyetlere katılması hedeflenmiştir.

Yapılan faaliyetler dezavantajlı gruplar açısından incelendiğinde, kadınlara yönelik herhangi bir faaliyetin yapılmadığı görülmektedir. Engellilere yönelik yapılan hizmetler ise ulaşım desteği, tekerlekli sandalye, hasta yatağı ve engelli araba aküsü teminidir. Kırtasiye seti, soru bankası yardımı ve çocuk festivali ise çocuklara yönelik yapılan yardımlardır. Ayrıca yetim ve öksüz çocuklara yönelik eşya ve kıyafet yardımında bulunulmuştur. Yaşlılara yönelik yapılan faaliyetler ise

ulaşım desteğinin sağlanması ve 65 yaş ve üzeri yoksul vatandaşlara ev ziyareti yapılarak ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmalar yürütülmesidir. Dezavantajlı grupların topluma ve ekonomiye kazandırılmasına yönelik herhangi bir faaliyetin yapılmadığı görülmektedir. Yapılan yardımlar aynı ve nakdi yardımlar olarak sınırlı kalmıştır.

4. SONUÇ

Ekonomik ve sosyal ihtiyaçların giderek arttığı ve küreselleşmenin beraberinde getirdiği sorunlar ile mücadelede yerel düzeyde en önemli araçlardan biri sosyal belediyeçiliktir. Merkezi hükümetin sosyal ve ekonomik sorunlara yönelik getirdiği çözüm önerilerinin yetersiz kaldığı alanlarda sosyal belediyeçilik yeni çözümler ve politikalar üreterek sorunların kökenini yok etmeye çalışmaktadır. Özellikle yerel paydaşların katılımı ile ortaya konan politika belirleme süreci ve politika uygulamaları gerçek ihtiyaçları tespit etme ve politikalara güveni arttırmaktadır. Bununla birlikte katılımcı ve demokratik bir şekilde ilerleyen politika belirleme ve uygulama süreci sosyal belediyeçiliğin ortaya koyduğu politikaların sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır. Türkiye’de sosyal belediyeçiliğin gelişimi 1970’li yıllarda başlamış olsa da oldukça hızlı bir şekilde gelişmiştir. Özellikle büyükşehir kanunu ile birlikte hızlı bir şekilde değişen idari ve mali yapılar yerel yönetimlere politika alanı açmıştır. Sosyal belediyeçiliğin ölçek olarak gittikçe alt merkezlere inmesi ise yine yerelleşme ihtiyaından doğan sorunların ve ihtiyaçların değişimi ve gelişimidir. Bu minvalde özellikle alan olarak büyük olan büyükşehir ve il belediyelerinin ilçe düzeyinde politika üretmesi ve sorunları tespit etmesi gerekmektedir.

Biga belediyesi tarafından yapılan sosyal faaliyetler incelendiğinde dezavantajlı grupların topluma ve ekonomiye katılmasına yönelik herhangi bir faaliyetin yapılmadığı görülmektedir. Yapılan faaliyetler aynı ve nakdi yardımlar olarak sınırlı kalmıştır. Buna karşın farklı grupların sosyal yardımlara dahil edilmesi sosyal faaliyetlerin kapsamının genişletilmesi açısından önem arz etmektedir. Belediyenin lyak hastaları ve Roman vatandaşlara yönelik yardım faaliyeti yapması farklı grupların sosyal yardım ve hizmet faaliyetlerine dahil edilmesine örnek olarak gösterebilir. Ayrıca aynı ve nakdi yardımların yanı sıra vatandaşa ve personele psikolojik destek sağlanması önemli bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak pandemi döneminde halkın ihtiyaını karşılamaya yönelik gıda, erzak ve ulaşım desteğinde bulunulması ve antrenörlerden gelen talep üzerine gıda desteği yapılması aktif bir sosyal politika uygulamasıdır.

KAYNAKÇA

- AVRUPA KENTSEL şARTI. (1992). 10 09, 2022 tarihinde migm: <http://www.migm.gov.tr/kurumlar/migm.gov.tr/AVRUPA-KONSEYI/KentSart-1.pdf> adresinden alındı
- AYDIN, M. (2009). Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler. İstanbul: Yedirenk Yayınları.
- BİGA BELEDİYESİ 2021 YILI FAALİYET RAPORU, <https://www.biga.bel.tr/raporlar/faaliyet-raporlari>, Erişim Tarihi: 10.09.2022.
- DALY, G., & DAVİS, H. (2008). Yerel ve Bölgesel Yentim, Yönetişim ve Sosyal Politika. P. Alcock, M. May, & K. Rowlingson içinde, Sosyal Politika Kurumlar ve Uygulamalar (s. 354-365). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ERSÖZ, H. Y. (2006). Sosyal Politika- Refah Devleti-Yerel Yönetimler İlişkisi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 55(1).
- ORHAN, H. (2007). İstatistiklerle Isparta Belediyesi’nin Sosyal Belediyeçilik Anlayışından Bir Kesit. Yerel Siyaset Dergisi,(24).
- PEKTAş, E. K. (2010). Türkiye’de Sosyal Belediyeçilik Uygulamaları ve Temel Sorunlar,. Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Dergisi,, 5(1), 4-22.
- SARİİPEK, D. B., & POğLU, M. (2020). Yerel Yönetimler ve Sosyal Politika. İstanbul: Der Yayınları.
- TOKSÖZ, F., ÖZGÜR, A. E., ULUÇAY, ., KOÇ, L., ATAR, G., & AKALIN, N. (2009). Yerel Yönetim Sistemler,, İstanbul: Tesev Yayınları.
- TOPRAK, D., & şATAF, C. (2009). Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformu erevesinde Sosyal Belediyeçilik Yaklaşımı. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1(1), 11-24.
- <https://www.biga.bel.tr/biga-tanitim/tarihçe>, Erişim Tarihi:10.09.2022.
- <https://www.biga.bel.tr/biga-tanitim/yeri-ve-konumu>, Erişim Tarihi: 10.09.2022.

<https://www.biga.bel.tr/biga-tanitim/ekonomik-hayat>, Erişim Tarihi: 10.09.2022

<https://www.google.com/maps/place/Biga,+%C3%87anakkale/@40.2260457,27.2254604,14z/data=!4m5!3m4!1s0x14b6b3e8ed742f0b:0x5db6d4ca26019f8f!8m2!3d40.226527!4d27.243625>, Erişim Tarihi: 17.09.2022.

ONUNCU BÖLÜM

Çanakkale İli Sağlık Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi¹

Merve EREZKAYA ŞAHİN²

1.GİRİŞ

İnsanlığın ilk dönemlerinden beri temel ihtiyaçların karşılanabilmesi ve yaşamın idamesi için var olan çalışma hayatı, özellikle sanayileşme ve teknolojiye hızlı gelişmelerin etkisiyle değişime uğramış ve birtakım sağlık ve güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu durum da zaman içerisinde sağlık ve güvenlik tedbirlerinin alınmasını gerekli kılmıştır. Sağlık ve güvenlik kavramlarından oluşan iş sağlığı ve güvenliği, bu iki kavramın birbirleriyle etkileşim halinde olması sebebiyle günlük hayatta tek bir kavram olarak ele alınmaktadır (Arıcı, 1999: 48). Sağlık, çalışanların fiziksel veya duygusal hastalıklara maruz kalmamasını; güvenlik, çalışanların iş ile ilgili kazaların neden olduğu yaralanmalardan korunmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda, iş sağlığı “çalışanlara yüksek nitelikte bir yaşam düzeyi sağlanması”, iş güvenliği ise “işyerinde işin yürütülmesi sırasında meydana gelebilecek kaza ve yaralanmaların önlenmesine yönelik faaliyetlerin bütünü” olarak değerlendirilmektedir (Bingöl, 2006: 529).

İş sağlığı ve güvenliğinin dar anlamdaki “çalışanın sağlık ve güvenliğinin işyeri sınırları içerisinde yapılan işten doğan tehlikeler karşısında korunması” ifadesi zamanla yeterli gelmemiş ve iş sağlığı ve güvenliğinin çevrenin korunmasını, sağlıklı bir konutta yaşama hakkını ve ulaşım güvenliğini de kapsayan geniş bir kavram olduğu öne sürülmüştür. Böylece iş sağlığı ve güvenliği işyeri dışından da kaynaklanabilecek riskleri kapsayan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Sabuncuoğlu, 2011: 310). İş sağlığı ve güvenliğinin öncelikli amacı kişinin yaşamını ve sağlığını güvence altına almaktır. Nitekim sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamındaki kişiler hem fiziken hem de ruhen sağlıklı olacaktır. Sağlık ve güvenlikten yoksun bir çalışma ortamındaki sağlıksız kişilerin topluma maliyeti de yüksektir. Bununla birlikte iş kazaları ve meslek hastalıklarının yol açtığı maliyetler, sağlık ve güvenlik önlemlerinin alınmasının getirdiği maliyetlerden çok daha yüksek olacağından konu işverenler açısından da önemlidir (Ulucan, Taşkent ve Eyrenci, 2006: 262). İş kazaları sonucunda karşılanması gereken dolaylı maliyetler, iş kazalarını önlemek için karşılanan doğrudan maliyetlerden 4 ila 10 kat daha fazladır (Çetindağ, 2010: 5).

İş kazası Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından; “önceden planlanmamış, çoğu kez kişisel yaralanmalara, makinelerin, araç ve gereçlerin zarara uğramasına, üretimin bir süre durmasına yol açan bir olay” olarak, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından “belirli bir zarara ya da yaralanmaya neden olan beklenmeyen ve önceden planlanmayan bir olay” olarak tanımlanmıştır (Karakurt, Satar, Bilen, Açıkalin ve Gülen, 2012: 227). Buna göre, iş kazaları beklenmedik şekilde meydana gelen, bir nedene dayanan ve esasında önlenebilir olan olaylardır (Karagüven, 1997). İş kazaları genellikle işyerindeki koşulların yeterli güvenliğinin olmaması ya da çalışanların güvensiz davranışlarının sonucu olarak meydana gelmektedir (Sabuncu, 1999: 260-261).

Meslek hastalıkları ise, “bir işin yapılması sırasında mesleki etkenlerin doğurduğu, bu etkenlerin devam etmesi ve gittikçe gelişmesi nedeniyle belirli mesleklerde ve işlerde çalışanlarda görülen hastalıkları” ifade etmektedir (Altınel, 2013: 59). Meslek hastalıkları, yapılan işten kaynaklanan mesleki niteliktedir. Meslek hastalıkları; kaza gibi aniden ortaya çıkmaması, işin yürütülme koşulları nedeniyle zaman içerisinde yavaş yavaş meydana gelmesi gibi unsurlardan dolayı iş kazalarından ayrılmaktadır. Nitekim sosyal güvenlik mevzuatımıza göre de meslek hastalıkları 2 gün ve 10 yıl arasında değişen süre içerisinde meydana gelmektedir (Kılış, 2014: 242).

İş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi için yapılan çalışmalar işyeri ortamındaki faktörlerin tespit edilmesi ve bunların kontrol altına alınması ortak paydasında toplanmaktadır (Bilir, 2008: 5). Çalışma hayatında kişi, yapılan işten olduğu kadar, çalışılan işyeri ortamından da etkilenir. İşyerindeki olumsuz koşulların, bireyin fiziksel ve psikolojik

¹Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında Merve EREZKAYA ŞAHİN tarafından hazırlanan “Çalışma Hayatında Tükenmişlik Olgusunun İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi Çanakkale İli Sağlık Sektöründe Bir Uygulama” başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, merveerezkaya@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2536-9560

Çanakkale İli Sağlık Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

dengeyi bozarak sağlığını tehlikeye düşürebileceği ve bunun sonucunda yaralanma, sakatlanma, kazaya uğrama gibi bireyi kısmen ya da tamamen iş göremez hale getirebileceği ve bazen ölümle bile sonuçlanabileceği bilinmektedir. Bu sebeple, gelişmiş toplumlarda iş verimini artırmak adına işyeri ortamındaki olumsuz koşulların insancıl bir yaklaşımla ortadan kaldırılması ve optimal çalışma koşullarının oluşturulması gün geçtikçe önem kazanmaktadır (Erkan, 1989: 25-26). İşyerlerinde optimal çalışma koşullarının oluşturulabilmesinin özü iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanabilmesidir. İş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasında öncelikle hangi faktörlerin rol oynadığının tespit edilmesi gerekmektedir. İşyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğini etkileyen faktörler çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir (Arıcı, 1999: 182).

Günümüz çalışma hayatında karşı karşıya kalınan birtakım zorluklar iş hayatında uyumsuzluğa ve hatta başarısızlığa yol açabilmektedir. Bu durumun sonuçlarından biri de tükenmişliktir. Tükenmişlik daha çok insanlarla birebir iletişimi gerektiren meslek gruplarında yoğun olarak görülen kişisel bir olgu olmasına karşın, tükenen çalışanın işe gelmemesi, sık sık izin alması, performansının düşmesi gibi olumsuz sonuçlar doğurması sebebiyle çalışma hayatı açısından da irdelenmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Basım ve Şeşen, 2006: 15). Aslında tükenmişlik yalnızca negatif duyguların varlığı ile değil, pozitif duyguların yokluğu ile de ilgilidir. Kişinin yaptığı işe ve iş ortamına karşı olumlu duygularının olması, işinden haz alması ve iş arkadaşları ile pozitif bir iletişim kurabilmesi, bağlılığını ve motivasyonunu artıracaktır. Kendisini iyi hisseden kişi, işe yönelik yaratıcı ve yeni çözümler üretebilecek, ayrıca çalışma hayatında özel şeyler yapabilmek adına daha çok çaba gösterecektir (Dalkılıç, 2014: 28).

Tükenmişlik ilk olarak 1974 yılında Freudenberger tarafından tanımlanmıştır. Buna göre tükenmişlik, “Başarısız olma, yıpranma, enerji ve güç kaybı veya karşılanamayan istekler sonucu bireyin iç kaynaklarında tükenme durumu” olarak nitelendirilmiştir (Freudenberger, 1974: 159). Christina Maslach ise tükenmişliği inceleyen ilk kişi olmasa da tükenmişliğin günümüzde yaygın olarak kabul gören tanımının sahibidir (Ergin, 1992: 143). Maslach’a göre tükenmişlik, “iş gereği yoğun duygusal taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansması ile oluşan bir sendrom”dur (Maslach ve Jackson, 1981: 99).

Alınan enerjiden fazlasının harcandığı, diğer bir deyişle kişinin tüm kaynaklarının tükendiği durumu ifade eden tükenmişlik, duygusal tükenme ile duyarsızlaşmanın artması ve kişisel başarı hissini azalması ile ortaya çıkmaktadır (Sünter, Canbaz, Dabak, Öz ve Pekşen, 2006: 10). Duygusal tükenme, “kişinin ruhen yıpranma duygusu yaşamasını”; duyarsızlaşma, “kişinin, hizmet sunulan veya birlikte çalışılan kişilere karşı olumsuz, katı ve anlayışsız tutum sergilemesini”; düşük kişisel başarı hissi ise, “kişinin yeterlilik ve başarıya ulaşma duygusunun azalmasını” ifade etmektedir (Naktiyok ve Karabey, 2005: 183).

Duygusal tükenme, tükenmişliğin en net ve en temel boyutu olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte duygusal tükenme, tükenmişliğin en fazla rapor edildiği ve en fazla analiz edildiği boyutudur. Tükenmişlik yaşayan kişilerde genellikle duygusal tükenme hissini yaşadığı ifade edilse de duygusal tükenme, tükenmişliği tek başına açıklamada yeterli değildir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001: 402-403). Jackson, Schwab, ve Schuler (1986: 630), duygusal tükenmeyi “işte aşırı derecede psikolojik ve duygusal taleplere maruz kalmaktan dolayı yaşanan enerjinin bitmesi durumu” olarak tanımlamaktadır. Kişinin duygusal kaynaklarının tükenmesi ve enerjisinin düşmesi sonucu kişi işine odaklanamaz hale gelir ve hizmet sunduğu kişilere karşı eskisi kadar ilgili ve sorumlu davranmadığı hissine kapılır. Gergin ve engellenmiş hisseden kişiler ertesi gün tekrar işe gidecek olmayı kabus olarak görür (Cordes ve Dougherty, 1993: 623).

Tükenmişliğin diğer boyutu olan duyarsızlaşma; duygusal tükenme yaşayan kişinin kendisini koruyabilmesi ve yaşadığı psikolojik gerginlikten uzaklaşabilmesi için başvurduğu bir savunma stratejisidir. Duyarsızlaşma yaşayan kişi çevresindeki herkesin kendisine kötülük yapacağı hissine kapılarak iletişimini en aza indirmeye çalışır, karşısındakinin rica ve taleplerini göz ardı eder, katı, umursamaz, alaycı ve anlayışsız davranır. Hatta karşısındaki insan değil herhangi bir nesneymiş gibi görür (Polatçı, 2007: 40-41).

Kişinin başkaları hakkında geliştirdiği olumsuz düşünce tarzı zamanla kişinin kendisi hakkında da negatif düşünmesine yol açar ve kişi kendisini kimsenin kendisini sevmediği yönünde bir duygu geliştirir. Bu aşamada kişi, kendisini başarısız atfederek tükenmişliğin üçüncü boyutunu oluşturan düşük kişisel başarı hissine kapılır (Izgar, 2001: 4). Kişinin kendisini yetersiz hissetmesi büyük bir eksiklik duygusu geliştirmesine sebep olur ve kişi hiçbir şeyin üstesinden gelemeyeceğini düşünür. Kendi başarıları çok anlamsız ve küçük gelir. Farklılık yaratabilmede yeteneklerine güvenmez. Kendisine duyduğu güveni kaybettiğinde başkaları da ona duyduğu güveni kaybeder ve bu bir kısır döngü şeklinde sürüp gider (Dalkılıç, 2014: 69).

Maslach tükenmişlik modelinde tükenmişlik bir süreç olarak değerlendirilir. Buna göre; stres kaynaklarına bir tepki olarak duygusal tükenme ile başlayan süreç, duygusal tükenme ile baş etme stratejisi olarak duyarsızlaşma ile devam eder ve sunduğu hizmet ile potansiyeli arasındaki uyumsuzluğu fark eden kişinin kendisini yetersiz hissetmesi ve başarısız bulması ile sonuçlanır (Arı ve Bal, 2008: 134). Tükenmişlik kavramının ilk kez tanımlandığı yıllarda, tükenmişliğin daha

çok bireysel özelliklerden kaynaklanan bir problem olduğu görüşü üzerinde durulmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda yapılan çalışmalarda tükenmişliğin yalnızca bireysel özelliklerden kaynaklanan bir problem olmadığı, hatta daha çok meslek ve iş ortamı ile ilgili değişkenlerden etkilenen örgütsel özelliklerden kaynaklanan bir problem olduğu görüşü yaygınlaşmıştır (Ardıç ve Polatçı, 2009: 25).

İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin çalışmalar, sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamının hangi unsurlardan etkilendiğine odaklanmaktadır. Bu odak noktasının önemli bir parçasını tükenmişlik oluşturmaktadır (Nahrgang, Morgeson ve Hofmann, 2011: 77). Çalışma hayatında, yeterli iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin alınması iş kazaları ve meslek hastalıklarını azaltmakta ve nihayetinde çalışanların yaptıkları işe ve işyerine karşı daha olumlu tutum sergilemelerine yol açmaktadır. Bu ılımlı ortam içerisinde çalışanların tükenmişlik yaşama ihtimalleri de doğal olarak azalmaktadır. Literatürdeki çalışmalar da göz önünde bulundurulduğunda, iş sağlığı ve güvenliğinin tükenmişliği etkilediği yadsınamaz bir gerçektir (Yiğit, Akpınar ve Taş, 2016: 53). Ülkemizde iş kazalarının nedenleri konusunda yapılan araştırmalarda, iş kazalarının en önemli nedeninin ruhsal bunalım ve stres olduğu görülmektedir. Konuya ilişkin yapılan bir araştırmada iş kazası geçirenlerin %64'ünde psikolojik bozukluklar olduğu belirlenmiştir (Bingöl, 2006: 544). İş kazaları ile stres arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik yapılan başka bir araştırmada ise, iş kazası geçiren çalışanların stres düzeylerinin iş kazası geçirmeyen çalışanlara göre daha yüksek oranda tespit edilmiştir (Karagüven, 1997: 158). Tükenmiş kişilerin kazalara yol açmasının nedeni, fiziksel ve zihinsel enerjilerindeki düşmedir. Bu bağlamda, tükenmişliğin iş sağlığı ve güvenliği ile arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Diğer bir ifade ile tükenmişlik arttıkça bireylerin kaza yapma ihtimali de artmaktadır (Laschinger ve Leiter, 2006: 259). Tükenmişlik ile iş sağlığı ve güvenliği arasındaki negatif yönlü ilişkiye dair yapılan bir araştırmada, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmadığı, güvenlik kültürünün oluşturulmadığı işyerlerinde tükenmişlik riskinin arttığı tespit edilmiştir. Buna göre, tükenmişliğin önlenmesi iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ile mümkündür (Genly, 2016: 48). Konuya ilişkin yapılan bir başka çalışmada ise, iş sağlığı ve güvenliğinin tükenmişliği doğrudan etkileyebileceği gibi dolaylı olarak da etkileyebileceği öne sürülmüştür. Örgütlerin iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yaklaşımları bu durumun belirleyicisidir. Nitekim kazalar çoğunlukla insani nedenlere bağlı olduğundan kişilerin olumlu karakter ve tavrının tükenmişliğin etkilerini azaltarak kazaların önlenmesinde rol oynayacağı değerlendirilmiştir (Poon, Rowlinson, Koh ve Deng, 2014: 77-78).

2. YÖNTEM

Araştırma 2018 yılında Çanakkale ilinde faaliyet göstermekte olan 2 devlet hastanesi, 2 özel hastane ve 1 araştırma hastanesinde çalışan ve basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş 308 personelin katılımıyla yapılmıştır.

Araştırmanın 2018/ 26 başvuru numaralı Etik Kurul onayı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Etik Kurulu'nun 09.05.2018 tarih ve 3 nolu toplantısında alınmıştır. Araştırmanın uygulamasına yönelik onay da Çanakkale Valiliği İl Sağlık Müdürlüğünden 07.06.2018 tarih ve 18231034-604.99-E.398 sayılı yazısı ile alınmıştır.

Araştırmada sağlık sektöründe çalışanların iş sağlığı ve güvenliği ile tükenmişlik olgusu arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla katılımcılara iki bölümden oluşan anket uygulanmıştır. Anketin birinci bölümünde demografik özellikler ile iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin soruları içeren bilgi formu yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise tükenmişliğin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi olmak üzere üç boyutunu içeren Maslach Tükenmişlik Ölçeğinden yararlanılmıştır.

Araştırmaya başlamadan önce pilot uygulama ile Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin güvenilirliği test edilmiştir. Buna göre, duygusal tükenme boyutunun güvenilirliği 0,88; duyarsızlaşma boyutunun güvenilirliği 0,80; kişisel başarı hissi boyutunun güvenilirliği ise 0,78 olarak hesaplanmıştır. Örneklemin tamamı üzerinden yeniden güvenilirlik hesaplanmış ve duygusal tükenme boyutunun güvenilirliği 0,88; duyarsızlaşma boyutunun güvenilirliği 0,71; kişisel başarı hissi boyutunun güvenilirliği 0,76; ölçeğin genel güvenilirliği 0,87 olarak tespit edilmiştir. Ölçek güvenilir bulunduğundan araştırmaya ölçekteki hiçbir soru çıkartılmadan devam edilmiştir.

Tükenmişlik sendromunun alt boyutları ile diğer değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek üzere Bağımsız Örneklem T- Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılmıştır. Farklılıkların tespit edilmesi durumunda ise bu farklılıkların hangi gruplar için anlam teşkil ettiğini belirlemek üzere Tukey testi kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi < 0,05 olarak kabul edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 20 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Çanakkale İli Sağlık Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan 308 personelin bilgi formundaki demografik özelliklere yönelik sorulara verdikleri cevaplara göre frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)	Çocuk Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	223	72,4	Çocuklu	121	54,26
Erkek	85	27,6	Çocuksuz	102	45,74
Yaş Aralığı	Frekans	Yüzde (%)	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
18-25	48	15,6	İlkokul	11	3,6
26-35	120	39,0	Ortaokul	9	2,9
36-45	110	35,7	Genel/Mesleki/Teknik Lise	61	19,8
46-54	27	8,8	Önlisans	97	31,5
55 ve üzeri	3	1,0	Lisans	90	29,2
Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)	Yüksek Lisans/Master	21	6,8
Bekar	85	27,6	Doktora/Uzmanlık	19	6,2
Evli	198	64,3			
Boşanmış	25	8,1			

Araştırmaya katılan personelin bilgi formundaki demografik özelliklerden çalışma hayatına yönelik sorulara verdikleri cevaplara göre frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Çalışma Hayatına İlişkin Bilgiler

Meslek Durumu	Frekans	Yüzde (%)	Toplam Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde (%)
Hekim	32	10,4	6 Aydan Az	7	2,3
Hemşire	78	25,3	6 Ay- 1 Yıl	7	2,3
Ebe	14	4,5	1-3 Yıl	36	11,7
Memur	34	11,0	3-5 Yıl	36	11,7
Memur/Yönetici	3	1,0	5-10 Yıl	84	27,3
Teknik Hizmet Personeli	64	20,8	10 Yıldan Fazla	138	44,8
Yardımcı Hizmet Personeli	74	24,0	İşyerinde Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde (%)
Acil Personeli	7	2,3	6 Ay- 1 Yıl	21	6,8
Eczacı	2	0,6	1-3 Yıl	68	22,1
Aylık Gelir	Frekans	Yüzde (%)	3-5 Yıl	75	24,4
1.603,00.-TL (Asgari Ücret)	76	24,7	5-10 Yıl	98	31,8
1.604,00.-TL - 2.000,00.-TL arası	57	18,5	10 Yıldan Fazla	27	8,8
2.001,00.-TL- 2.500,00.-TL arası	24	7,8	Çalışılan Kurum	Frekans	Yüzde (%)
2.501,00.-TL- 3.000,00.-TL arası	23	7,5	Devlet Hastanesi	117	38,0
3.001,00.-TL- 4.000,00.-TL arası	81	26,3	Araştırma Hastanesi	99	32,1
4.001,00.-TL- 5.000,00.-TL arası	15	4,9	Özel Hastane	92	29,9
5.001,00.-TL- 7.000,00.-TL arası	13	4,2			
7.000,00.-TL'den fazla	17	5,5			

Katılımcıların bilgi formunda yer alan iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin sorulara verdikleri cevaplara göre frekans ve yüzde dağılımları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Bilgiler

İSG Eğitimi	Frekans	Yüzde (%)
Evet	255	82,8
Hayır	53	17,2
İSG Periyodik Bilgilendirme/ Eğitim	Frekans	Yüzde (%)
Evet	224	72,7
Hayır	84	27,3
İSG Gerekli Tedbirlerin Alınması	Frekans	Yüzde (%)
Evet	134	43,5
Hayır	60	19,5
Kısmen	114	37,0
Çalışma Koşullarının Güvenliği	Frekans	Yüzde (%)
Evet	150	48,7
Hayır	106	34,4
Fikrim Yok	52	16,9
İş Kazası Geçirip Geçirmeme	Frekans	Yüzde (%)
Evet	29	9,4
Hayır	279	90,6
Geçirilen İş Kazası Türü	Frekans	Yüzde (%)
Düşme	8	28,58
Kesik	14	48,27
Ele İğne Batması	3	10,34
Parmak Çatlaması	2	6,89
Enfeksiyon Kapma	2	6,89
Kazaya Sevk Eden Faktörler*	Frekans	Yüzde (%)
Fiziksel Faktörler	13	22,80
Kimyasal Faktörler	6	10,52
Biyolojik Faktörler	6	10,52
Çevresel Faktörler	15	26,31
Psiko-Sosyal Faktörler	17	29,82
Meslek Hastalığı Geçirip Geçirmeme	Frekans	Yüzde (%)
Evet	28	9,1
Hayır	280	90,9
Geçirilen Meslek Hastalığı Türü	Frekans	Yüzde (%)
Bel, boyun fıtığı	5	17,85
Göz kuruluğu ve görme kaybı	3	10,71
İşitme kaybı	1	3,57
Dolaşım bozuklukları	8	28,57
Solunum hastalıkları	5	17,85
Depresyon	6	21,42

* Kazaya sevk eden faktörler çoklu seçenek olarak işaretlenebildiğinden frekans değerleri değişiklik göstermektedir.

Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin puanlanmasında; duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutlarını oluşturan maddeler için; “hiçbir zaman=0”, “nadiren=1”, “bazen=2”, “çoğu zaman=3”, “her zaman=4” şeklinde; kişisel başarı alt

Çanakkale İli Sağlık Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

boyutlarını oluşturan maddeler için ise; “hiçbir zaman=4”, “nadiren=3”, “bazen=2”, “çoğu zaman=1”, “her zaman=0” şeklinde uygulamaya gidilmiş ve elde edilen puanlar Tablo 4’de sunulan değerler üzerinden yorumlanmıştır.

Tablo 4. Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Yorumlama Tablosu

Tükenmişlik Düzeyleri			
	Düşük	Normal	Yüksek
Duygusal Tükenme	0-16	17-26	27 ve üzeri
Duyarsızlaşma	0-6	7-12	13 ve üzeri
Kişisel Başarı	39 ve üzeri	32-38	0-31

Kaynak: Izgar, 2001.

Buna doğrultuda Tablo 5’te katılımcıların alt ölçeklere ait puan ortalamalarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Tükenmişlik Alt Boyutlarının Ortalamaları

Boyut	Puan Düzeyi
Duygusal Tükenme	16,72
Duyarsızlaşma	5,65
Kişisel Başarı	11,28

Tükenmişlik ölçeğinden elde edilen puan ortalamalarına göre; örneklemin tükenmişliğin duygusal tükenme alt boyutu açısından orta düzeyde, tükenmişliğin duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutları açısından ise düşük düzeyde tükenmişlik yaşadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Demografik Özellikleri ile Tükenmişlik Alt Boyutları Arasındaki İlişki

	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Kişisel Başarı
Cinsiyet	0,693	0,452	0,300
Yaş	0,166	0,382	0,415
Medeni Durum	0,398	0,991	0,754
Çocuk Durumu	0,721	0,019	0,539
Öğrenim Durumu	0,240	0,644	0,235
Meslek	0,500	0,950	0,088
Doğrudan Temas Eden	0,000	0,548	0,103
Doğrudan Temas Etmeyen	0,608	0,350	0,312
Aylık Gelir	0,000	0,211	0,385
Toplam Çalışma Süresi	0,580	0,117	0,047
İşyerinde Çalışma Süresi	0,823	0,376	0,282
Kurum Türü	0,040	0,112	0,729

p<0,05

Tablo 6’da katılımcıların demografik özellikleri ile tükenmişliğin alt boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik elde edilen veriler sunulmuştur. Tablo 6’da görüldüğü üzere, t testi 0,05 anlamlılık düzeyinde çocuk durumu ile tükenmişliğin alt boyutlarından duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Sig.=0,019, p<0,05). Tükenmişliğin duyarsızlaşma alt boyutuyla çocuk sahibi olup olmama arasındaki anlamlı ilişkiyi incelemek üzere ortalamalar karşılaştırılmış ve çocuksuz personelin (mean: 1,21), çocuklu personele göre daha yüksek düzeyde duyarsızlaşma yaşadığı tespit edilmiştir.

One way anova testi 0,05 anlamlılık düzeyinde hastayla doğrudan temas eden meslek grupları ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, hastayla doğrudan teması gerektiren mesleğe sahip sağlık personelinin duygusal açıdan tükenmişlik yaşadığı tespit edilmiştir.

One way anova testi 0,05 anlamlılık düzeyinde aylık gelir ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Sig.=0,000, $p<0,05$). Bu ilişkinin kaynağını tespit edebilmek için uygulanan Tukey testi sonuçlarına göre bu ilişkinin aylık gelirinin 3.001,00.-TL-4.000,00.-TL (mean: 0,51731*, Sig.=0,001, $p<0,05$) ile aylık gelirinin 5.001,00.-TL-7.000,00.-TL (mean: 0,78408*, Sig.=0,031, $p<0,05$) arasında olan gruplar için anlamlı olduğu görülmüştür. Örnekleme dahil edilen sağlık sektörü çalışanlarından aylık geliri 5.001,00.-TL ile 7.000,00.-TL arasında olanların diğerlerine göre daha yüksek düzeyde duygusal tükenme yaşadığı tespit edilmiştir.

One way anova testi 0,05 anlamlılık düzeyinde toplam çalışma süresi ile tükenmişliğin alt boyutlarından kişisel başarı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Sig.=0,047, $p<0,05$). Bu ilişkinin kaynağını tespit edebilmek için uygulanan Tukey testi sonuçlarına göre bu ilişkinin toplam çalışma süresi 1-3 yıl (mean: 0,36644*, Sig.=0,026, $p<0,05$) olanlar için anlamlı olduğu görülmüştür. Örnekleme dahil edilen sağlık sektörü çalışanlarından toplam çalışma süresi 1-3 yıl arasında olanların daha yüksek düzeyde kişisel başarı hissi yaşadığı tespit edilmiştir.

One way anova testi 0,05 anlamlılık düzeyinde çalışılan kurum türü ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Sig.=0,040, $p<0,05$). Bu ilişkinin kaynağını tespit edebilmek için uygulanan Tukey testi sonuçlarına göre bu ilişkinin devlet hastanesinde çalışanlar (mean: 0,29329*, Sig.=0,030, $p<0,05$) için anlamlı olduğu görülmüştür. Örnekleme dahil edilen sağlık sektörü çalışanlarından devlet hastanesinde görev yapanların daha yüksek düzeyde duygusal tükenme yaşadığı tespit edilmiştir.

Tablo 7. İş Sağlığı ve Güvenliği ile Tükenmişlik Alt Boyutları Arasındaki İlişki

	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Kişisel Başarı
İSG Eğitimi Alıp Almama	0,062	0,028	0,510
İSG Periyodik Eğitim/Bilgilendirme	0,192	0,009	0,575
İSG Tedbirleri	0,000	0,000	0,059
Çalışma Koşullarının Güvenliği	0,000	0,000	0,005
İş Kazası Geçirme	0,009	0,097	0,013
Meslek Hastalığı Geçirme	0,000	0,011	0,537

$p<0,05$

Tablo 7’de katılımcıların iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin verdikleri cevaplar ile tükenmişliğin alt boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik elde edilen veriler sunulmuştur. Tablo 7’de görüldüğü üzere, t testi 0,05 anlamlılık düzeyinde iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri ile tükenmişliğin alt boyutlarından duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Sig.=0,028, $p<0,05$). Tükenmişliğin duyarsızlaşma alt boyutuyla iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alıp almama arasındaki anlamlı ilişkiyi incelemek üzere ortalamalar karşılaştırılmış ve iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almayan personelin (mean: 1,34), iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alan personele (mean: 1,08) göre daha yüksek düzeyde duyarsızlaşma yaşadığı tespit edilmiştir.

T testi 0,05 anlamlılık düzeyinde iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri ile tükenmişliğin alt boyutlarından duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Sig.=0,009, $p<0,05$). Tükenmişliğin duyarsızlaşma alt boyutuyla iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alıp almama arasındaki anlamlı ilişkiyi incelemek üzere ortalamalar karşılaştırılmış ve işveren tarafından iş sağlığı ve güvenliği konusunda periyodik olarak bilgilendirme/eğitim yapılmadığı çalışma ortamındaki personelin (mean: 1,31), iş sağlığı ve güvenliği konusunda periyodik olarak bilgilendirme/eğitim yapıldığı çalışma ortamındaki personele göre (mean: 1,05) göre daha yüksek düzeyde duyarsızlaşma yaşadığı tespit edilmiştir.

One way anova testi 0,05 anlamlılık düzeyinde işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme (Sig.=0,000, $p<0,05$) ve duyarsızlaşma (Sig.=0,000, $p<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin kaynağını tespit edebilmek için uygulanan Tukey testi sonuçlarına göre bu ilişkinin işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yeterince alınmadığı (Duygusal Tükenme için: 0,63643*, Sig.=0,000, $p<0,05$; Duyarsızlaşma için: 0,61607*, Sig.=0,001, $p<0,05$) ve iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin kısmen alındığı (Duygusal Tükenme için: 0,40719*, Sig.=0,000, $p<0,05$; Duyarsızlaşma için: 0,34747*, Sig.=0,001, $p<0,05$) çalışma ortamları için anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre, örnekleme dahil edilen sağlık sektörü çalışanlarından işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yeterince alınmadığını düşünenlerin hem yüksek düzeyde duygusal tükenme hem de yüksek düzeyde duyarsızlaşma yaşadığı tespit edilmiştir.

One way anova testi 0,05 anlamlılık düzeyinde çalışılan işyerinde/işte çalışma koşullarının güvenliği ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme (Sig.=0,000, $p<0,05$), duyarsızlaşma (Sig.=0,000, $p<0,05$) ve kişisel başarı (Sig.=0,005, $p<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin kaynağını tespit edebilmek için uygulanan Tukey testi

Çanakkale İli Sağlık Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

sonuçlarına göre bu ilişkinin çalışılan işyerinde/ işte çalışma koşullarının güvenli olmadığı (Duygusal Tükenme için: 0,79764*, Sig.=0,000, $p<0,05$; Duyarsızlaşma için: 0,69409*, Sig.=0,000, $p<0,05$) ve çalışma koşullarının güvenliği hakkında fikir sahibi olunmadığı (Kişisel başarı hissi için: 0,29468*, Sig.=0,011, $p<0,05$) çalışma ortamları için anlamlı olduğu görülmüştür. Örneklemeye dahil edilen sağlık sektörü çalışanlarından çalışma koşullarının güvenli olmadığını düşünenlerin yüksek düzeyde duygusal tükenme ve duyarsızlaşma yaşadığı, çalışma koşullarının güvenliği hakkında fikir sahibi olmayanların ise kişisel başarı hissi yaşadığı tespit edilmiştir.

T testi 0,05 anlamlılık düzeyinde iş kazaları tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme (Sig.=0,009, $p<0,05$) ve kişisel başarı (Sig.=0,013, $p<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tükenmişliğin duygusal tükenme ve kişisel başarı alt boyutlarıyla iş kazası geçirme arasındaki anlamlı ilişkiyi incelemek üzere ortalamalar karşılaştırılmış ve iş kazası geçirenlerin (mean: 2,24), iş kazası geçirmeyenlere göre (mean: 1,81) göre daha yüksek düzeyde duygusal tükenme yaşadığı, aynı zamanda iş kazası geçirenlerin (mean: 1,68), iş kazası geçirmeyenlere göre (mean: 1,38) daha yüksek düzeyde kişisel başarı hissi yaşadığı tespit edilmiştir.

T testi 0,05 anlamlılık düzeyinde meslek hastalığı ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme (Sig.=0,000, $p<0,05$) ve duyarsızlaşma (Sig.=0,011, $p<0,05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tükenmişliğin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutlarıyla meslek hastalığı geçirme arasındaki anlamlı ilişkiyi incelemek üzere ortalamalar karşılaştırılmış ve meslek hastalığı geçirenlerin (mean: 2,44), meslek hastalığı geçirmeyenlere göre (mean: 1,79) göre daha yüksek düzeyde duygusal tükenme yaşadığı, aynı zamanda meslek hastalığı geçirenlerin (mean: 1,48), meslek hastalığı geçirmeyenlere göre (mean: 1,09) daha yüksek düzeyde duyarsızlaşma yaşadığı tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

Günümüz çalışma hayatında tükenmişlik, özellikle işi gereği diğer insanlarla birebir etkileşimi gerektiren meslek gruplarında sıklıkla görülmektedir. Bu yönüyle sağlık sektörü çalışanları tükenmişlik açısından büyük risk altındadır. Diğer yandan sağlık sektörü pek çok risk faktörünü de barındırmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda, iş sağlığı ve güvenliği ile tükenmişlik ilişkisini incelemek üzere sağlık sektörü çalışanları üzerinde bir alan araştırması yapılmıştır.

Araştırmada, hastayla doğrudan temas eden ve en yüksek geliri elde eden meslek gruplarının daha yüksek düzeyde duygusal tükenme yaşadığı tespit edilmiştir. Araştırmada en yüksek gelir düzeyine sahip grup hekimler ve ardından hemşirelerdir. Yüksek gelir elde edilmesine rağmen yüksek düzeyde duygusal tükenme yaşanması hekimler için işlerinin getirdiği risklerin ve sorumlulukların fazlalığı gibi sebeplerle, hemşireler için ise hastalar ile bire bir iletişimde olmaları, gece nöbetlerine kalmaları ve vardiyalı çalışmaları gibi sebeplerle açıklanabilir.

Diğer yandan, toplam çalışma süresi ile tükenmişliğin alt boyutlarından kişisel başarı hissi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre toplam çalışma süresi 1-3 yıl arasında olanların daha yüksek düzeyde kişisel başarı hissi yaşadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonucun, çalışma yaşamına yeni başlayanların başarılı hissedilen ve henüz duygusal taleplere karşı savunmasız olunmamasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca, çalışılan kurum türü ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, devlet hastanesinde görev yapanların daha yüksek düzeyde duygusal tükenme yaşadığı görülmüştür. Bu durumun araştırma yapılan hastanelerin personeline sunduğu imkanların farklılaşmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre, tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenmenin işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin alınıp alınmadığı ve çalışma koşullarının güvenli olup olmadığı durumlar için anlamlı ilişkiler gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yeterince alınmadığını düşünenler ile çalışma koşullarının güvenli olmadığını düşünenler, diğerlerine kıyasla daha fazla duygusal tükenmişlik yaşamaktadır. Elde edilen bu sonuç iş sağlığı ve güvenliği ile tükenmişlik arasındaki negatif yönlü ilişkinin bulunduğunu destekler niteliktedir.

Tükenmişliğin alt boyutlarından duyarsızlaşmanın iş sağlığı ve güvenliği eğitiminin alınıp alınmadığı, bu konularda periyodik olarak bilgilendirme yapılıp yapılmadığı, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yeterince alınıp alınmadığı ve çalışma koşullarının güvenli olup olmadığı durumlar için anlamlı ilişkiler gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre, iş sağlığı ve güvenliği konularında temel eğitim verilmeyen ve periyodik bilgilendirme yapılmayan çalışma ortamındaki personelin daha yüksek düzeyde duyarsızlaşma yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, çalışılan işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yeterince alınmadığını ve çalışma koşullarının güvenli olmadığını düşünenler, diğerlerine kıyasla daha fazla duyarsızlaşma yaşamaktadır. Buna göre, işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin verilmesi, bunun periyodik olarak gerçekleştirilmesi, iş güvenliği tedbirlerinin alınarak güvenli bir çalışma ortamının oluşturulmasının çalışanları işyerine karşı daha duyarlı hale getireceği söylenebilir.

Tükenmişliğin alt boyutlarından kişisel başarı hissini çalışma koşullarının güvenli olup olmadığı durumunda anlamlı ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre, çalışma koşullarının güvenliği hakkında fikir sahibi olmayanlar diğerlerine kıyasla daha fazla kişisel başarı hissetmektedir. Çalışma koşullarının güvenli olmadığını düşünenlerin hem duygusal tükenme hem de duyarsızlaşma yaşadıkları sonucu göz önünde bulundurulduğunda elde edilen bu sonuç doğal karşılanmaktadır.

Bununla birlikte iş kazası geçirme ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme ve kişisel başarı hissi arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, iş kazası geçirenlerin, iş kazası geçirmeyenlere göre hem daha yüksek düzeyde duygusal tükenme hem de kişisel başarı hissi yaşadığı gözlemlenmiştir. Duygusal tükenme açısından durum teorik kısım ile örtüşmektedir. Kişisel başarı boyutundaki ilişkinin ise, örneklemin iş kazası geçirme oranının oldukça düşük olması ve örneklemin yaklaşık yarısının 10 yıldan fazla süredir çalışan tecrübeli personelden oluşmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu durum, uzun zamandır çalışan personelin çalışma hayatı boyunca yaşadığı az sayıdaki iş kazasını mesleğinin bir gerekliliği olarak kabul edebileceği ile açıklanabilir.

Meslek hastalığına maruziyet ile tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenme ve duyarsızlaşma arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, meslek hastalığı geçirenlerin meslek hastalığı geçirmeyenlere göre daha yüksek düzeyde duygusal tükenme ve duyarsızlaşma yaşadığı gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan personelin en çok rapor ettiği meslek hastalığının topuk diken, varis gibi dolaşım bozukluğuna bağlı rahatsızlıklar ile depresyon olduğu görülmüştür. Çalışılan sektörün 24 saat hizmet vermesi göz önünde bulundurulduğunda sürekli ayakta çalışmak zorunda olan personelin dolaşım bozukluğuna bağlı rahatsızlık yaşaması oldukça doğaldır. Yaşanılan bu rahatsızlıklar ile mücadele edilemediğinde, depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklar meydana gelebilmektedir.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre örneklemin büyük çoğunluğunun iş sağlığı ve güvenliği konularında temel eğitim aldığı, ayrıca işveren tarafından işyerinde iş sağlığı ve güvenliği konusunda periyodik olarak bilgilendirme/egitim yapılan bir çalışma ortamında bulunduğu, yaklaşık yarısının işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yeterince alındığını ve çalışma koşullarının güvenli olduğunu düşündüğü tespit edilmiştir. Örneklemin tükenmişlik düzeyinin yüksek olmaması da göz önünde bulundurularak araştırmanın yapıldığı sektörde yüksek risk faktörleri bulunmasına rağmen iş kazası geçirme ve meslek hastalığına maruz kalma oranı oldukça düşük çıkmıştır. Bu doğrultuda, işyerlerinde sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamındaki personelin tükenmişlik açısından daha düşük risk taşıdığı sonucuna ulaşılabilir. Diğer bir deyişle, iş sağlığı ve güvenliği ile tükenmişlik arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Konuya ilişkin literatür tarandığında, tükenmişlik ile iş sağlığı ve güvenliği arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. İleride gerçekleştirilecek araştırmalarda, tükenmişlik ile iş sağlığı ve güvenliği arasındaki ilişkinin farklı sektör çalışanları üzerinde ya da aynı sektörde belirli meslek grupları üzerinde iş kazaları ve meslek hastalıkları özelinde incelenmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTINEL, H. (2013). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, Ankara: Detay Yayıncılık.
- ARDIÇ, K. & POLATCI, S. (2009). "Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme". Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (32), 21-46.
- ARI, G. S. & BAL, E. Ç. (2008). "Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi". Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 15 (1), 131-148.
- ARICI, K. (1999). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Dersleri, Ankara: TES-İŞ Eğitim Yayınları.
- BASIM, H. N. & ŞEŞEN, H. (2006). "Mesleki Tükenmişlikte Bazı Demografik Değişkenlerin Etkisi: Kamu'da Bir Araştırma". Ege Akademik Bakış Dergisi, 6 (2), 15-23.
- BILIR, N. (2008). "Çalışanların Sağlığının Korunmasında Holistik 'Tümelci' Yaklaşım". İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, (37), 4-9.
- BINGÖL, D. (2006). İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul: Arıkan Yayınları.
- CORDES, C. L. & DOUGHERTY, T. W. (1993). "A Review and an Integration of Research on Job Burnout". The Academy of Management Review, 18 (4), 621-656.

- ÇETİNDAG, Ş. (2010). "İş Sağlığı ve Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi ve Mevzuattaki Güncel Durum". Toprak İşveren Sendikası Dergisi, (86), 1-6.
- DALKILIÇ, O. S. (2014). Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu-Tükenmişlikle Mücadele Teknikleri, Ankara: Nobel Yayınları.
- ERGIN, C. (1992). "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması". VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları Bildiri Kitabı, 143-154.
- ERKAN, N. (1989). İşletmelerde İnsan Gücü Verimliliği İçin İşçi Sağlığı, İş Güvenliği, Kazalardan Korunma, Acil Yardım ve İlgili Mevzuat, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi.
- FREUDENBERGER, H. J. (1974). "Staff Burnout". Journal of Social Issues, (30), 159-165.
- GENLY, B. (2015). "Safety&Job Burnout Understanding Complex Contributing Factors". Professional Safety, 61 (10), 45-49.
- IZGAR, H. (2001). Okul Yöneticilerinde Tükenmişlik, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- JACKSON, S. E. & SCHWAB, R. L. & SCHULER, R. S. (1986). "Toward an Understanding of the Burnout Phenomenon". Journal of Applied Psychology, 71 (4), 630-640.
- KARAGÜVEN, H. Ü. (1997). "İş Kazaları ile Stres, Kaygı ve Öfke Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 9 Türk ve 2 İngiliz Tekstil Fabrikasında Yapılan Bir Araştırma", (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KARAKURT, Ü. & SATAR, S. & BİLEN, A. & AÇIKALIN, A. & GÜLEN, M. (2012). "Occupational Accidents and Emergency Medicine". The Journal Of Academic Emergency Medicine, (11), 227-237.
- KILKIŞ, İ. (2014). "İş Sağlığı ve Güvenliği", A. Tokol ve Y. Alper (Der.), Sosyal Politika, Bursa: Dora Yayınları.
- LASCHINGER, H. & LEITER, M. (2006). "The Impact of Nursing Work Environments on Patient Safety Outcomes: The Mediating Role Of Burnout/Engagement". Journal of Nursing Administration, 36 (5), 259-267.
- MASLACH, C. & JACKSON, S. E. (1981). "The Measurement of Experienced Burnout". Journal of Occupational Behavior, 2 (2), 99-113.
- MASLACH, C. & SCHAUFELI, W. B. & LEITER, M. P. (2001). "Job Burnout". Annual Review of Psychology, (52), 397-422.
- NAHRGANG, J. D. & MORGESON, F. P. & HOFMANN, D. A. (2011). "Safety at Work: A Meta-Analytic Investigation of the Link Between Job Demands, Job Resources, Burnout, Engagement, and Safety Outcomes". Journal of Applied Psychology, 96 (1), 71-94.
- NAKTIYOK, A. & KARABEY, C. N. (2005). "İşkoliklik ve Tükenmişlik Sendromu". İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19 (2), 179-198.
- POLATCI, S. (2007). "Tükenmişlik Sendromu ve Tükenmişlik Sendromuna Etki Eden Faktörler Gaziosmanpaşa Üniversitesi Akademik Personeli Üzerinde Bir Analiz", (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- POON, S. W. & ROWLINSON, S. & KOH, T. Y. & DENG, Y. (2014). "Job Burnout and Safety Performance in The Hong Kong Construction Industry". International Journal of Construction Management, 13 (1), 69-78,
- SABUNCU, H. H. (1999). "İş Kazaları", T. Akbulut (Der.), İşyeri Hekimliği Ders Notları, Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayını.
- SABUNCUOĞLU, Z. (2011). Uygulamalı İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul: Beta Yayınları.
- SÜNTER, A. T. & CANBAZ, S. & DABAK, Ş. & ÖZ, H. & PEKŞEN, Y. (2006). "Pratisyen Hekimlerde Tükenmişlik, İşe Bağlı Gerginlik ve İş Doyumu Düzeyleri". Genel Tıp Dergisi, 16 (1), 9-14.
- ULUCAN, D. & TAŞKENT, S. & EYRENCİ, Ö. (2006). Bireysel İş Hukuku, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- YİĞİT, İ. & AKPINAR, A. T. & TAŞ, Y. (2016). "İş Güvenliğinin Tükenmişliğe Etkisi Belirlemeye Yönelik Üniversite Hastanesinde Bir Araştırma". Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (12), 53-75.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

COVID-19 Pandemisinin Çanakkale'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: İktisadi Faaliyet Kollarına Yönelik Bir Analiz

Gülstan CAN¹, Burcu KILINÇ SAVRUL², Feyza ARICA³, Cüneyt KILIÇ⁴

1.GİRİŞ

Aralık 2019'da Çin'de ortaya çıkan COVID-19 salgını birkaç hafta içinde ölümcül sonuçlarla birlikte tüm dünyaya yayılmıştır. 2020'nin Nisan ayında vaka sayısı 3 milyonun üzerindeyken vefat sayısı 200.000'i aşmıştır. Bu rakamların günümüzde 617 milyon vaka ve 6,5 milyon vefat sayısına ulaştığı tespit edilmiştir (<https://www.worldometers.info/coronavirus>, 2022).

COVID-19 pandemisi, toplum sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratırken aynı zamanda benzeri görülmemiş ekonomik etkileri olan bir kriz olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çin'de başlayan salgın, sadece Çin ekonomisini değil az gelişmiş, gelişmiş ülke ayrımı yapmadan dünyanın hemen hemen her ülkesini etkilemiştir. Virüs böylesine güçlü bir yayılım izlerken sağlık sisteminden medyaya, ekonomiden siyasi kurumlara kadar pek çok alanın güçlü ve zayıf yönlerini de ortaya çıkarmıştır.

COVID-19 salgının ekonomik etkileri geçmişteki pek çok pandemiden farklı boyut ve düzeylerde olmuştur. Dünya tarihinde bilinen en büyük salgınlardan biri olan İspanyol gribinde gerçekleşen vefat sayısını da geçerek en yüksek vefat sayısına ulaşılan COVID-19 pandemisinde çeşitli halk sağlığı önlemleri alınmıştır. Tecrit, soysal mesafe, turizm yasakları, bazı sektörlerin işleyişlerinin sonlandırılması, dış ticaret sınırlamaları gibi uygulamalar sağlık üzerinde olumlu etkiler yaratırken ekonomi üzerinde büyük baskılar oluşturmuştur. Küreselleşmenin de etkisiyle uygulamaya konan tüm bu tedbirler ekonomik faaliyetler üzerinde zincirleme olumsuz etkilere neden olmuştur. Gıda, elektronik gibi birçok emtia temini sektöre uğramış ve uğramaya devam etmektedir. Birçok ülke iktisadi faaliyetlerde azalış yaşanmış dolayısıyla ekonomik büyüme oranlarında tarihi düşüşler görülmüştür. Pandeminin başlangıcında ortaya çıkan belirsizlik ve riskler tüketici davranışlarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu değişimler, pandeminin başlangıcında talep şokuna neden olmuştur. Talep şoku nedeniyle azalan faaliyetler çoğu ülkede daha düşük bir ekonomik büyüme oranına yol açmıştır. Talep şoku sonrasında sınırların kapatılması, hammaddeye ulaşım, iş faaliyetlerinin sürdürülme şeklinde yaşanan değişimler gibi birçok etken üretim tarafının sıkıntıya girmesine neden olarak arz yönlü şokları meydana getirmiştir.

Pandeminin ekonomi üzerindeki etki düzeyi sektörler bazında değişim göstermektedir. Önde gelen sektörlerden, tarım, sanayi ve hizmetlerden en fazla etkilenen hizmetler sektörü olmuştur. Hizmetler sektörünü sırasıyla sanayi ve tarım sektörü takip etmiştir.

Bu çalışmada COVID-19 pandemisinin Çanakkale'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi, iktisadi faaliyet kolları bazında incelenecektir. Hemen hemen tüm ülkeleri etkileyen COVID-19 salgını Türkiye ekonomisini de önemli ölçüde etkilemiştir. Mikro düzeyde bakıldığında birçok şehir de pandeminin olumsuz etkilerini derinden yaşamıştır. Bu çalışmada, pandeminin Çanakkale ilinin sektörel boyutta ekonomik büyümesine hangi yönde ve boyutta etki ettiği analiz edilecektir. Bu doğrultuda, ilk olarak COVID-19 pandemisinin ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgi verilecektir. Sonrasında üçüncü ve dördüncü bölümlerde, sırasıyla pandeminin dünyada ve Türkiye'de ekonomik büyüme ve sektörler üzerindeki etkisine değinilecektir. Beşinci bölümde Çanakkale özelinde etkiler incelenerek bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutması amacıyla çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

¹Arş.Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İktisat Bölümü, Biga, Çanakkale, Türkiye. gulistanacan@comu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9026-8729>.

²Doç.Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İktisat Bölümü, Biga, Çanakkale, Türkiye. kilincburcu@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7114-0084.

³Doç.Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İktisat Bölümü, Biga, Çanakkale, Türkiye. feyzarica@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5552-347X.

⁴Prof.Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İktisat Bölümü, Biga, Çanakkale, Türkiye. ekilic@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0622-7145.

2. COVID-19 PANDEMİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Pandemilerin ortaya çıkışı yakın geçmişte olmamıştır. Kentleşme, tarım, ticaret gibi birçok etken pandemilerin yayılması için gerekli ortamı oluşturmuştur (Huremović, 2019: 7). Yakın geçmişte meydana gelen salgınlardan bazıları; HIV/AIDS (1981-), SARS (2002-2004), Domuz Gribi (2009-2010), EBOLA (2014- 2016), MERS (2015-) şeklinde sıralanabilir (Türk vd., 2002: 623). En son Aralık 2019'da Çin'de ortaya çıkan COVID-19 salgını bugün itibarıyla neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almış durumdadır. Ülkelerin büyük bir kısmı rapor edilen vakaları tedavi edebilmiş olsa da, hala yeni vakaların ne zaman nerede çıkacağı bilinmemektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), COVID-19 pandemisinin yol açtığı halk sağlığı krizine müdahaleleri koordine edebilmek amacıyla acil durumu ilan etmiştir (Can ve Kılıç, 2021: 19).

Güçlü bir şekilde entegre olan bir dünyada, pandemi sağlık problemlerinin yanı sıra ekonomik etkileri de ortaya çıkarmıştır. Bulaşıcı hastalıklar geçmişten günümüze ekonomide karmaşık olaylar zincirine neden olmuştur. Salgın hastalıklar, zaman içinde ve mekânsal olarak çeşitlilik ve değişkenlik gösteren nadir ve etkileri ağır olan olaylardır. Endemik bulaşıcı hastalıkların etki alanı, etkilenen coğrafi bölgeleri, yerel ekonominin büyüklüğü, salgının süresi, meydana geldiği dönem, nüfus yoğunluğu gibi pek çok etkene bağlıdır (Estrada vd., 2020: 2).

Pandeminin Çin'de ortaya çıkmasıyla, ülkede üretim kesintileri yaşanmış, dolayısıyla dünyaya hammadde ve ara girdi temin eden Çin, küresel tedarik zincirinin işleyişini sektöre uğratmıştır. Söz konusu aksaklık, risk ve belirsizliklerin artmasına sebebiyet vererek talep edilen mal ve hizmetlerin çeşidinin ve miktarının değişmesine neden olmuştur (Can ve Kılıç, 2021: 19). Ekonomik sonuçlar, üretim tedarik zincirleri, GSYİH seviyeleri, işgücü piyasaları ve finansal piyasalar üzerinde geniş kapsamlı ve belirsiz olacaktır.

Mevcut pandemiye diğer tarihsel salgınlardan ayıran en önemli yanı halk sağlığını tehdit eden bir olay olmasının yanı sıra büyük ekonomik aksaklıklara yol açan bir kriz olmasıdır. Yaşanan sağlık krizinin durdurulmaması durumunda ekonomi üzerinde artan oranda baskılar yaratacağı bir gerçektir. Ancak salgını durdurmak için alınacak önlemler, büyük ekonomik bedellere neden olacaktır. Kısır bir döngünün içinde olan dünya, virüsü durdurmaya yönelik çabaların küresel ekonomiyi büyük oranda yavaşlattığı gerçeğiyle karşı karşıyadır.

COVID-19 pandemisi ile ortaya çıkan kesintiye uğramış tedarik zincirleri, çeşitli politikalar, kısıtlamalardan kaynaklı hane halkında ve iş yaşamında meydana gelen değişim ve dönüşümler toplam arz ve toplam talep şoklarına neden olmuştur. Pandeminin başında gerçekleşen talep şoku, pandeminin sonraki aşamalarında yerini arz şokuna bırakmıştır. Söz konusu şoklar nedeniyle azalan faaliyetler çoğu ülkede daha düşük bir ekonomik büyüme oranına yol açmıştır.

İmalat firmaları tedarik zincirinde meydana gelen kopmalar nedeniyle şoklar yaşarken, sosyal mesafe, tecrit gibi çeşitli kısıtlamalar yoluyla azalan tüketici faaliyetleri ekonomilerin önde gelen sektörlerinden hizmet sektörünü önemli oranda etkilemiştir. Bu ortamda belirsizlik ve riskler düşünülerek hizmet firmaları nakit tutma eğiliminde olmuşlardır. Bu durumdaki piyasa likidite oldukça etkilenmiştir. Merkez Bankaları bu ortamda faiz oranlarını düşürme yoluna gitmiş ve finansal piyasalara ve firmalara likidite sağlamak amacıyla borç verme olanaklarında artışa gitmiştir (Jackson, 2021: 6). Ek olarak, ekonomide fiyat artışları da hızla devam etmektedir. Dolayısıyla paranın değeri küresel olarak kayba uğramaktadır. Ayrıca piyasaya olan güvende de bir azalmanın meydana geldiği tespit edilmiştir (Pinshi, 2020: 1).

IMF'nin pandemi ile ilgili öngörülleri; ulusal sağlık sistemlerinden gelen taleplerin diğer hastalıkların tedavisini engelleyebileceği, kişi başına gelirlerin önümüzdeki birkaç yıl boyunca pandemi öncesi seviyelerden daha düşük seyredeceği, borç seviyelerinde meydana gelen artışların potansiyel borçlanma ve yatırımları engelleyebileceği ve olabilecek iflasların üretkenliği düşürebileceği şeklinde sıralanabilir (IMF, 2020: 6).

3. COVID-19 PANDEMİSİNİN DÜNYADA EKONOMİK BÜYÜME VE SEKTÖRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

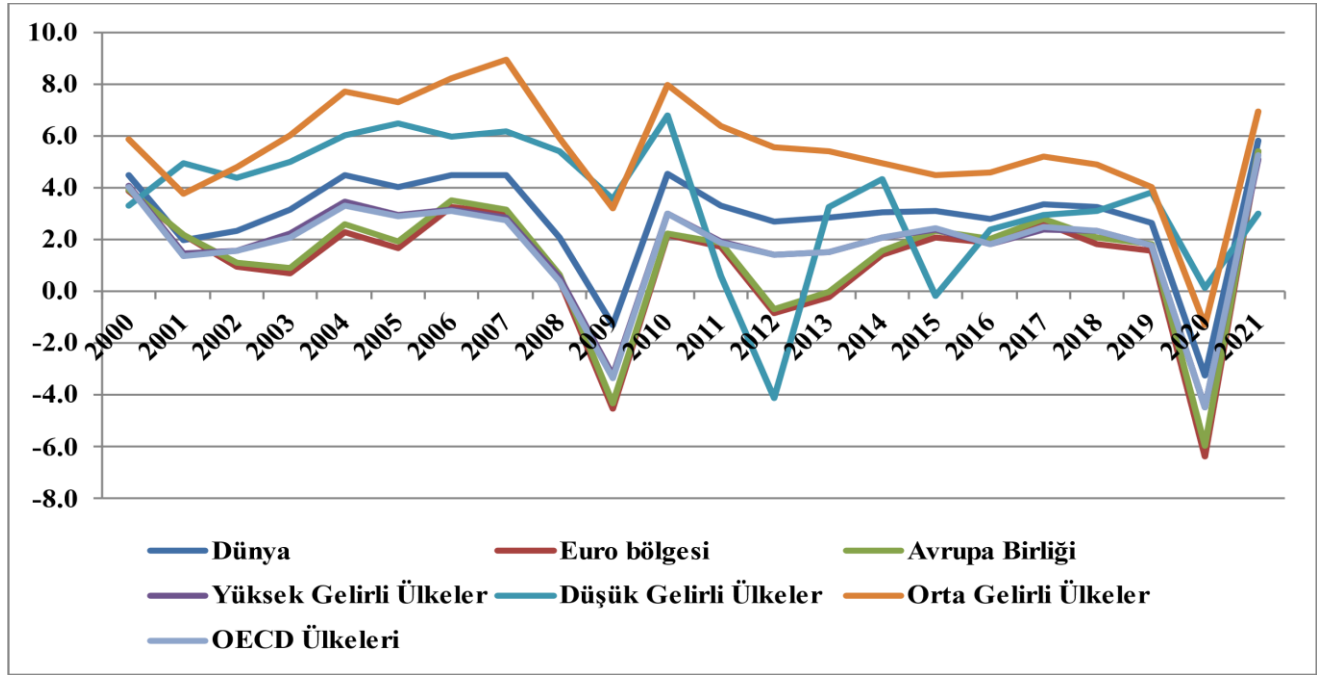
Güçlü bir şekilde entegre bir dünyada, COVID-19 salgını çok kısa bir sürede yayılırken ülke ekonomileri üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Salgın ülkeden ülkeye farklı düzeylerde etkisini gösterirken ülkelerin dinamikleri, gelişmişlikleri, pandemiye kontrol altına almak için uyguladıkları politika tercihleri, iş davranışları ve hane halkının tüketim kalıplarında meydana gelen değişimler gibi birçok değişkene bağlı olarak etki alanı ve düzeyi farklılık göstermiştir. Salgının etkileri ülkeden ülkeye değişiklik gösterirken sektörler arasında da önemli farklılıklar gözlenmiştir. Önde gelen sektörlerden tarım, sanayi ve hizmetlerden en çok etkilenen hizmetler sektörü olmuştur. Hizmetler sektörünü sanayi ve tarım sektörü takip etmiştir.

Pandeminin doğası gereği küresel ekonomi üzerinde uzun süreli ve geniş kapsamlı etkiler yaratmıştır. Ekonomik tahminler, küresel toparlanma üzerinde olan risklerin devam etmesi ve tüketicilerin bastırılmış talepleri dolayısıyla

gerçekleşen enflasyonist baskıları ortaya koymaktadır. Arz tarafında yaşanan kısıtlıklar ise, enerji piyasalarında yaşanan aksaklıkları, tedarik zincirindeki darboğazları, nakliye ve ulaşım kısıtlamalarını, işgücü piyasasında yaşanan olumsuzlukları yansıtmaktadır (Jackson, 2021: 2)

Pandeminin işgücü piyasaları, üretim tedarik zincirleri, GSYİH seviyeleri ve finansal piyasalar ve üretim tedarik zincirleri üzerinde yarattığı değişimler ekonomik büyüme rakamlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Aşağıda yer alan Grafik 1’de farklı gelir grubuna ait ülkelerde, Euro bölgesinde, Avrupa Birliği, OECD ülkeleri ve dünyadaki ekonomik büyüme rakamları yer almaktadır.

Grafik 1. Dünyada ve Çeşitli Ülke Gruplarında Ekonomik Büyüme (Yıllık %)

Kaynak: Dünya Bankası

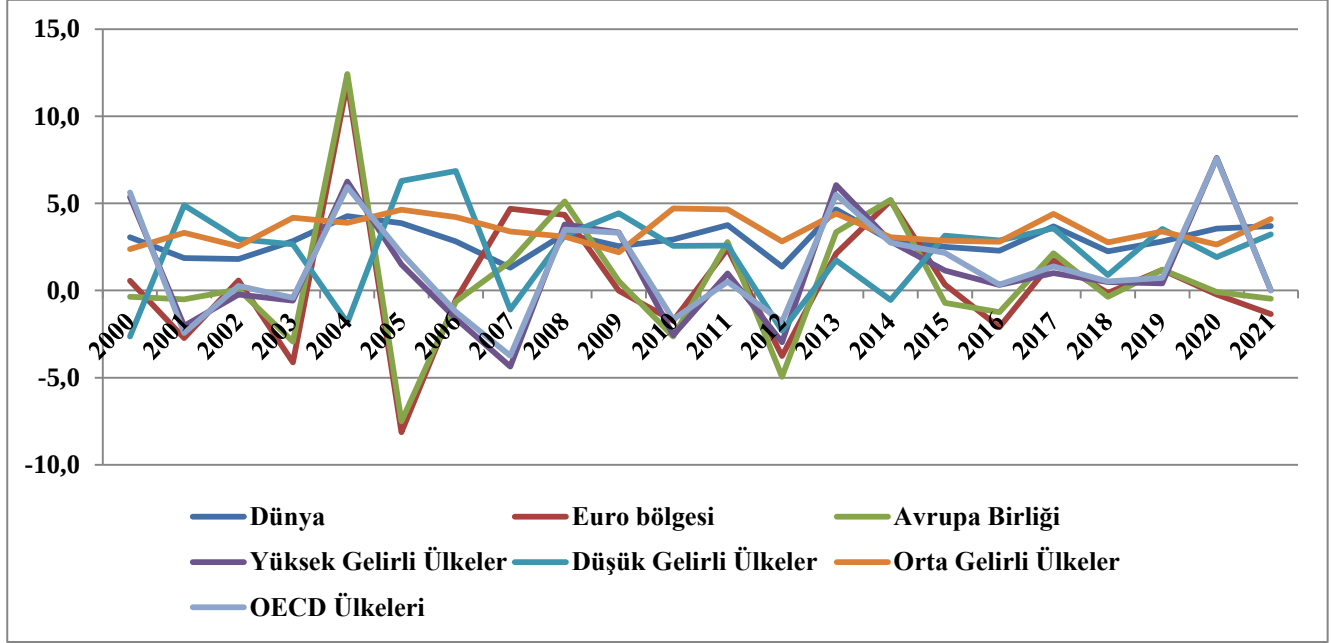
Grafik 1’de 2000- 2021 yılları arasında farklı gelir grubuna ait ülkelerde, Euro bölgesinde, Avrupa Birliği, OECD ülkeleri ve dünyada gerçekleşen ekonomik büyüme oranlarına yer verilmiştir. Grafik incelendiğinde, ekonomik büyüme oranlarında 2000-2008 yılları arasında artış gözlenirken 2008 krizi ile çok sert bir düşüş yaşanmıştır. 2009 sonrası tekrar yükseliş trendine giren büyüme oranı 2020 yılında COVID-19 pandemisinin patlak vermesi ile 2008 krizinde yaşanan düşüşten daha keskin olmuştur. Tecrit, soysal mesafe, turizm yasakları, bazı sektörlerin işleyişlerinin sonlandırılması, dış ticaret sınırlamaları gibi uygulamalar iktisadi faaliyetleri düşürmüş, dolayısıyla ekonomik büyüme oranları düşüş eğilimine girmiştir. 2021 yılında itibariyle pandeminin hafiflemesi ile birlikte ekonomik faaliyetlerde artış gözlenmiş ve büyüme rakamlarında da yükseliş yaşanmıştır.

2008’de konut piyasasında ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan Küresel Finans Kriziyle COVID-19 pandemisinin ekonomik şoku karşılaştırılmaktadır. Bu iki kriz bazı noktalarda birbirine benzese de birbirinden ayrıldıkları bir dizi faktör bulunmaktadır. Bu faktörler, COVID-19 salgınında dünyanın her alanda çok daha bağlantılı ve entegre olması, düşük ya da orta gelirli ülkelere ziyade en gelişmiş ülkelerin de salgından etkilenmesi, pandeminin tamamıyla dünya genelinde yaşanması, faiz oranlarının hiç olmadığı kadar düşük seviyelerde olması, aynı anda hem arz hem de talep yönlü problemlerin yaşanması şeklinde sıralanabilir. Bu iki kriz öncesi dönemler karşılaştırıldığında da önemli farklılıklar bulunmaktadır. COVID-19 pandemisi öncesi, 2008 krizinin aksine ekonomik denge iyi durumda ve bankacılık sektörü yeterli sermayeye sahiptir. Alınan tedbirler bakımından da farklılıklar bulunmaktadır. 2008 krizinde hemen ekonomik teşvik paketleri uygulanmaya konmuşken COVID-19’da krizi engellemek için alınan tedbirler krizi daha da derinleştirmiştir (WTO, 2020a: 2-3; Fernandes, 2020: 5).

Pandeminin ekonomik etkileri sektörel bazda incelendiğinde temel sektörler olan tarım, sanayi ve hizmetleri farklı boyutlarda etkilediği gözlenmiştir. İlk olarak, Grafik 2’de 2000-2021 döneminde dünyada ve çeşitli ülke gruplarında tarım, ormancılık ve balıkçılığı içinde barındıran ekonomik büyüme verilerine yer verilmiştir.

COVID-19 Pandemisinin Çanakkale'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: İktisadi Faaliyet Kollarına Yönelik Bir Analiz

Grafik 2. Dünyada ve Çeşitli Ülke Gruplarında Tarım Sektörünün Ekonomik Büyümesi (Tarım, ormancılık ve balıkçılığı-%)

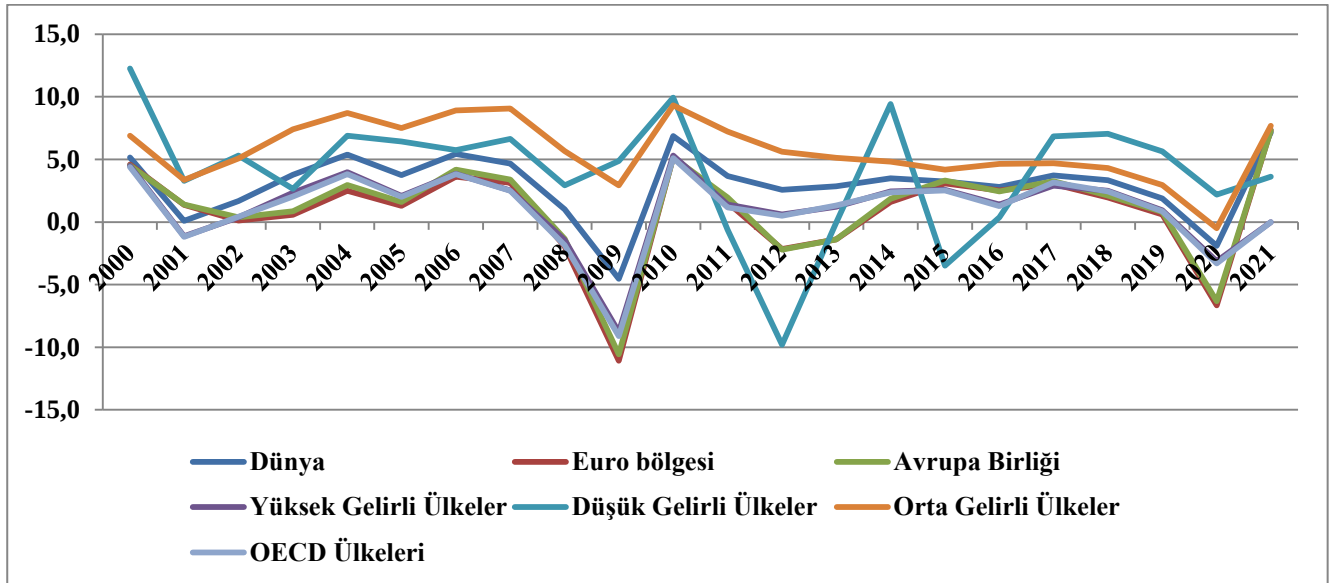

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 2 incelendiğinde düşük ve orta gelirli ülkelerin tarım sektöründeki ekonomik büyümesinin aynı yönde ve diğer ülke gruplarından daha yüksek seyir izlediği görülmüştür. Avrupa Birliği ve Euro Bölgesi'nin de aynı yönde hareket ettiği tespit edilmiştir. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin ortaya çıkmasıyla, yüksek gelirli ülkeler ve OECD ülkeleri haricinde tüm ülke gruplarında tarım sektörünün büyüme oranları düşüş trendine girmiştir. Ancak 2021 yılı itibarıyla tekrar yükselmiştir. OECD ülkeleri ve yüksek gelirli ülkeler ise, pandemi esnasında en yüksek büyüme oranına ulaşarak %7.6 seviyesini görmüş, sonrasında büyüme rakamları düşüşe geçmiştir.

Aşağıda yer alan Grafik 3'te diğer öncelikli sektörlerden biri olan sanayi sektörünün (inşaat dahil) ekonomik büyüme verilerine yer verilmiştir.

Grafik 3. Dünyada ve Çeşitli Ülke Gruplarında Sanayi Sektörünün Ekonomik Büyümesi (İnşaat dahil-%)

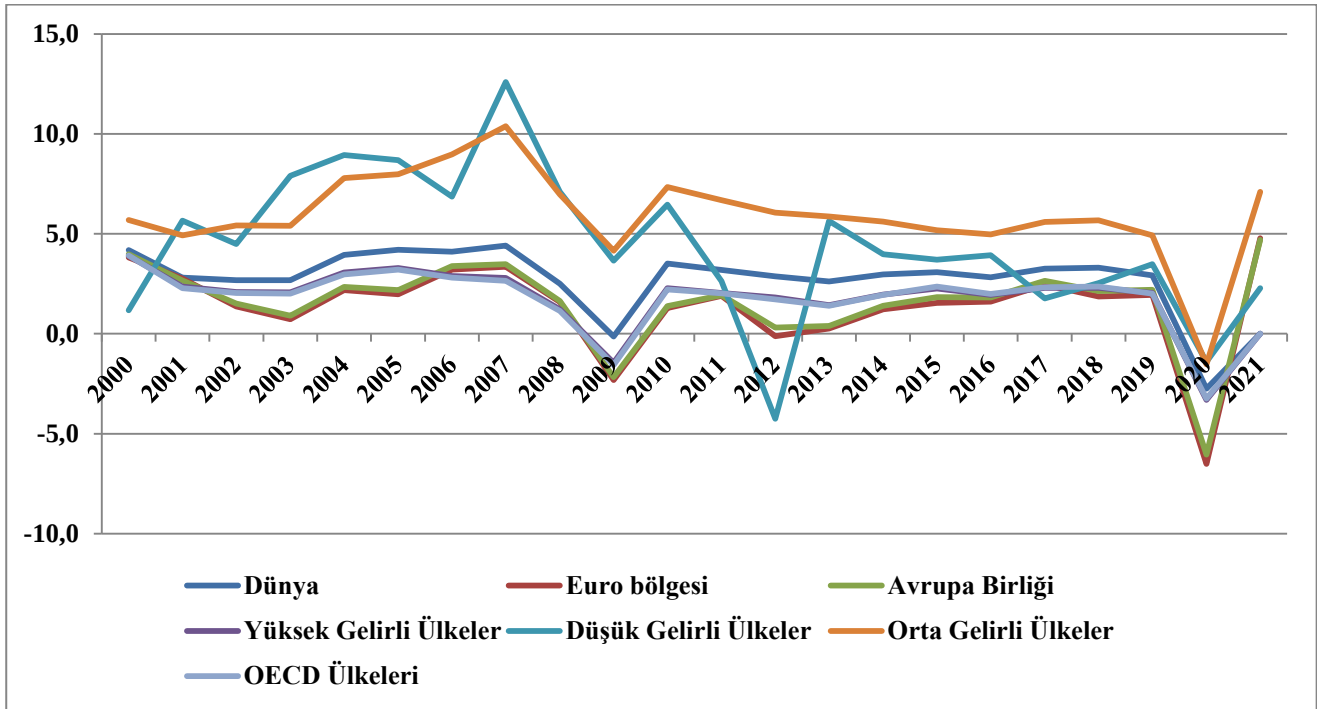

Kaynak: Dünya Bankası

2000-2021 yıllarına ait sanayi sektörünün ekonomik büyümesi incelendiğinde, dalgalı seyir izleyen büyüme oranlarının genel trendi söz konusu yıllar itibarıyla düşüş şeklinde gerçekleşmiştir. 2020 yılına gelindiğinde pandeminin yayılmasını önlemek ve durdurmak için alınan tedbirler, tedarik zincirinde meydana gelen kopmalar, risk ve belirsizliklerin sonucu olarak tüketici davranışlarının değişmesi, arz ve talep şokları gibi etkenler pek çok alanda üretim faaliyetleri sekteye uğratmıştır. Dolayısıyla 2020 yılında çeşitli ülke gruplarının sanayi yanlı büyümesinin azaldığı görülmüştür. En büyük düşüş Avrupa Birliği ve Euro bölgesinde sırasıyla -%6.3 ve -%6.7 ile gerçekleşmiştir. Pandeminin hafiflemesi ile sanayi yanlı büyüme oranları 2021 yılında tekrar artışa geçmiştir. Ancak, özellikle başlıca gelişmiş ülke ekonomilerinin en az 2024 yılına kadar potansiyel üretim seviyelerinin altında faaliyet göstereceği tahmin edilmektedir. Böylece, pandemi öncesine göre daha düşük ulusal ve bireysel ekonomik refah yaşanacağı öngörülmektedir (Jackson, 2021: 2).

Grafik 4'te ise pandemiden en çok etkilenen sektör olan hizmetler sektörünün yıllar içindeki ekonomik büyüme verilerinin değişimine yer verilmiştir.

Grafik 4. Dünyada ve Çeşitli Ülke Gruplarında Hizmetler Sektörünün Ekonomik Büyümesi (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 4'te yer alan 2000-2021 dönemine ait hizmetler sektörü ekonomik büyüme verileri incelendiğinde, düşük ve orta gelirli ülkeler ile OECD, Euro bölgesi, Avrupa Birliği ve yüksek gelirli ülkeler genel olarak aynı yönlü seyir izlemiştir. Pandemi dönemine gelindiğinde, tüm ülke gruplarında hizmetler yanlı büyüme oranlarında keskin düşüş yaşandığı görülmektedir. Pandeminin yoğun olarak yaşandığı 2020 yılında en büyük düşüşün -%6 ve -%6.5 ile sırasıyla Avrupa birliği ve Euro bölgesinde yaşandığı görülmüştür. 2021 yılı itibarıyla kısıtlama ve yasakların kısmen kaldırılmasıyla turizm sektörü üzerindeki baskı azalmış ve büyüme oranları artışa geçmiştir.

COVID-19 pandemisinin temel sektörler olan tarım, sanayi ve hizmetler üzerindeki etkilerinin farklı ülke gruplarında farkı boyutlarda olduğu tespit edilmiştir. Temel sektörlerin yanı sıra pandeminin alt sektörler üzerindeki etkilerini, istihdam düzeyi ve küresel istihdamdan aldıkları payları da, Tablo 1 yardımıyla incelemek mümkündür.

COVID-19 Pandemisinin Çanakkale'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: İktisadi Faaliyet Kollarına Yönelik Bir Analiz

Tablo 1. COVID-19 Pandemisinin Sektörel Etkileri

Sektörler	COVID-19 Pandemisinin Üretim Üzerindeki Etkisi	İstihdam Düzeyi (000)	Küresel İstihdamdan Aldığı Pay (%)
Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı	Yüksek	481951	14,5
İmalat	Yüksek	463091	13,9
Taşınmaz, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetler	Yüksek	156878	4,7
Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Yüksek	143661	4,3
Ulaştırma, Depolama Ve Haberleşme	Orta-Yüksek	204217	6,1
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlence ve Spor ve Diğer Hizmetler	Orta-Yüksek	179857	5,4
İnşaat	Orta	257041	7,7
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	Orta	52237	1,6
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	Orta	21714	0,7
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	Düşük- Orta	880373	26,5
Eğitim	Düşük	176560	5,3
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	Düşük	136244	4,1
Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik	Düşük	144241	4,3
Kamu Hizmetleri (Elektrik, Gaz vb. Üretimi ve Dağıtımı)	Düşük	26589	0,8

Kaynak: (ILO, 2020: 4-5).

Tablo 1 incelendiğinde, pandeminin alt sektörler üzerindeki etkilerinin farklı düzeylerde olduğu görülmektedir. Söz konusu alt sektörlerden bazıları pandemiden yüksek oranda olumsuz etkilenirken bir kısmı da düşük oranda etkilenmiştir. Yüksek oranda etkilenen sektörleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı, imalat, taşınmaz, idari ve destek hizmet faaliyetleri, konaklama ve yiyecek hizmetleri, ulaştırma, depolama ve haberleşme ve kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor ve diğer hizmetler. Düşük düzeyde etkilenen sektörler ise; inşaat, finans ve sigorta faaliyetleri, madencilik ve taş ocakçılığı, tarım, ormancılık ve balıkçılık, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, kamu yönetimi ve savunma ve kamu hizmetleri şeklinde sıralanabilir. Söz konusu sektörlerden küresel istihdamdan en çok pay alan %26,5 ile pandemiden düşük düzey etkilenen sektörlerden biri tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü olmuştur. Pandemiden en yüksek düzeyde etkilenen sektör grubu olan motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımının ise küresel istihdamdan aldığı toplam pay %37,4 olarak gerçekleşmiştir.

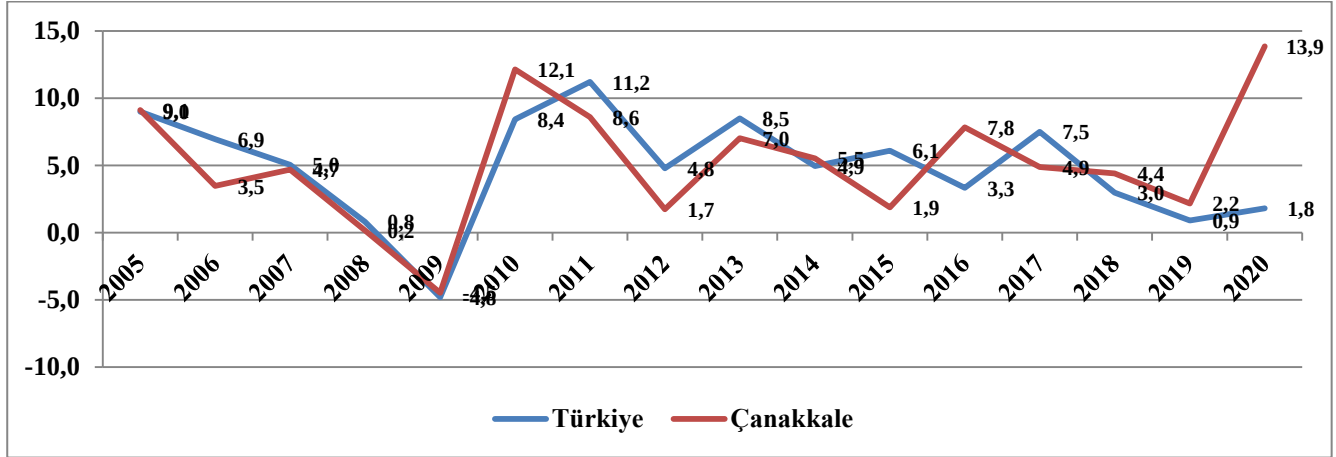
4.TÜRKİYE VE ÇANAKKALE COVID-19 PANDEMİSİNİN EKONOMİK BÜYÜME VE SEKTÖRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yeni tip koronavirüs hastalığının (COVID-19) dünyada ilk olarak 2019 yılının Aralık ayında Çin’de ortaya çıkıp, Türkiye’de ilk vakanın 11 Mart 2020 tarihinde görülmesi ve aynı tarihte Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün COVID-19’u pandemi olarak ilan etmesiyle birlikte ülkeler COVID-19 pandemisinin toplum sağlığı üzerindeki etkilerini azaltmak ve vaka artış hızını kontrol altına almak amacıyla bazı tedbirleri yürürlüğe koymuşlardır. Türkiye’de diğer ülkelerde olduğu gibi salgına gerekli olan reaksiyonu kısa sürede göstermiş ve benzer tedbirleri uygulamaya başlamıştır. Türkiye bu kapsamda; sokağa çıkma kısıtlamaları/yasakları, maske kullanma zorunluluğu, seyahat kısıtlamaları, toplu etkinliklerin kısıtlanması ve sosyal mesafe (insanlar arası fiziksel mesafe) kuralı gibi tedbirleri almış ve uygulamıştır. Uygulamaya konulan bu tedbirlerin sosyal faaliyetler, üretim, tüketim ve tedarik zinciri üzerinde yaratmış olduğu etkilerle ekonomik faaliyetler olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu etkilerden her ülke ve ülkelerin şehirleri eşit düzeyde etkilenmediği gibi her ülke ve şehrin her sektörü de aynı düzeyde etkilenmemiştir. Bu etkilerden bazı ülke, şehir ve sektörler daha fazla etkilenirken bazıları ise daha az etkilenmiş hatta bazıları avantaj dahi elde etmiştir (Kılıç, 2021: 1-2).

Pandeminin ekonomik faaliyetler üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkileri hafifletmek ve zaman içinde ortadan kaldırmak için dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekonomik destek paketleri uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda Türkiye’de ilk olarak 18 Mart 2020 tarihinde pandeminin ekonomi ve istihdam üzerindeki etkilerini azaltmak amacıyla 100 milyar TL’lik “Ekonomik İstikrar Kalkanı” paketi yürürlüğe konulmuştur. Zaman içinde pandeminin ekonomik faaliyetler üzerindeki etki boyutu değiştikçe alınan önlemlerde de değişiklikler olmuş ve ilâve edilen çeşitli destek ve programlarla

birlikte toplam destek miktarı 260 milyar TL'ye ulaşmıştır (Balcı ve Çetin, 2020b: 48-49-50; Kara, 2020: 275; Balcı ve Çetin, 2020a: 32). COVID-19 pandemisine karşı uygulamaya konulan tedbirler ve bu tedbirlerin olumsuz ekonomik etkilerini ortadan kaldırmak için uygulamaya konulan destek paketleri Türkiye ve Çanakkale'nin ekonomik büyümesi üzerinde belirleyici rol oynamıştır. COVID-19 pandemisi öncesinde ve pandemi sürecinde Türkiye'de ve Çanakkale'de gerçekleşen ekonomik büyümeyi Grafik 5 yardımıyla incelememiz mümkündür.

Grafik 5. Türkiye'de Çanakkale'de Ekonomik Büyümenin Gelişimi (2005-2020)

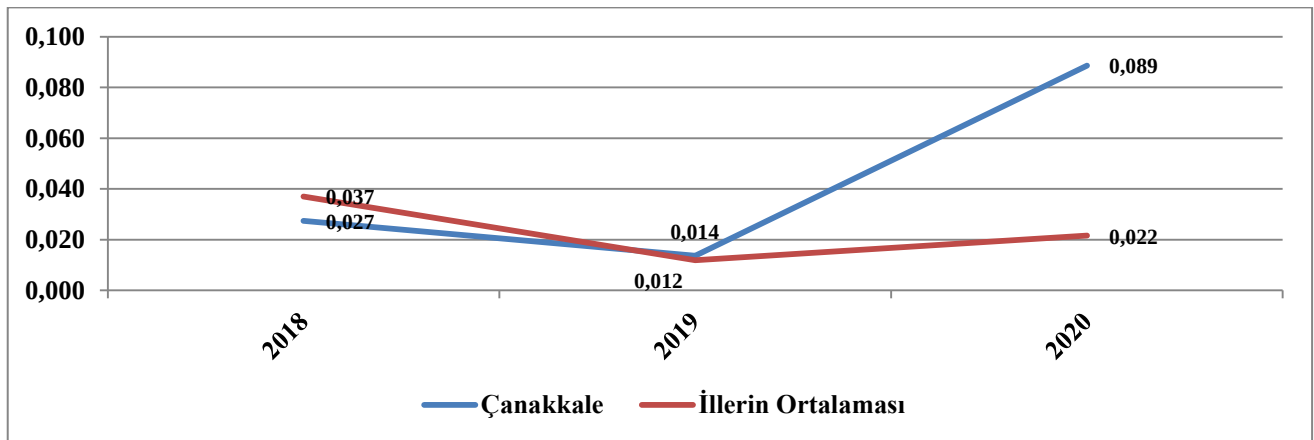

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin 2005 yılı ve sonrasındaki ekonomik büyüme performansı değerlendirildiğinde 2005 yılından sonra 2009 yılına kadar büyüme hızının sürekli yavaşladığı 2009 yılında 2008 yılında ortaya çıkan Küresel Finansal Krizin etkisiyle %4,8 oranında daraldığı 2010 yılından itibaren 2019 yılına kadar dalgalanmalar olsada oldukça yüksek ekonomik büyüme rakamlarına sahip olduğu 2019 ve 2020 yılında önce dünyanın genelinde sonrada Türkiye'de ortaya çıkan pandeminin etkisiyle sırasıyla %0,9 ve %1,8 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı dönemde Çanakkale'de gerçekleşen ekonomik büyümede 2005-2018 döneminde Türkiye'de yaşanan ekonomik büyüme performansı ile paralellik göstermektedir. Ancak 2019 ve 2020 yılında Çanakkale'de gerçekleşen büyüme rakamları pandeminin etkisine rağmen Türkiye'nin ekonomik büyüme rakamlarının çok üzerinde gerçekleşmiştir. 2019 ve 2020 yıllarında sırasıyla Çanakkale ekonomisinde ekonomik büyüme %2,2 ve %13,9 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 2020 yılındaki ekonomik büyüme rakamı Çanakkale'nin pandemiye rağmen oldukça yüksek bir ekonomik büyümeye sahip olduğunu göstermektedir. Çanakkale elde etmiş olduğu bu ekonomik büyüme rakamı ile Aksaray %15,8 ve Ardahan %15,5'ten sonra Türkiye'de en fazla ekonomik büyüme sahip olan 3. il olmuştur (TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>).

Çanakkale yaratmış olduğu ekonomik değer ile Türkiye'nin ekonomik büyümesine önemli katkılar sağlamaktadır. Çanakkale'nin Türkiye'nin ekonomik büyümesine sağlamış olduğu katkıları Grafik 6 yardımıyla incelemek mümkündür.

Grafik 6. Çanakkale'nin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesine Katkısı (2009=100)

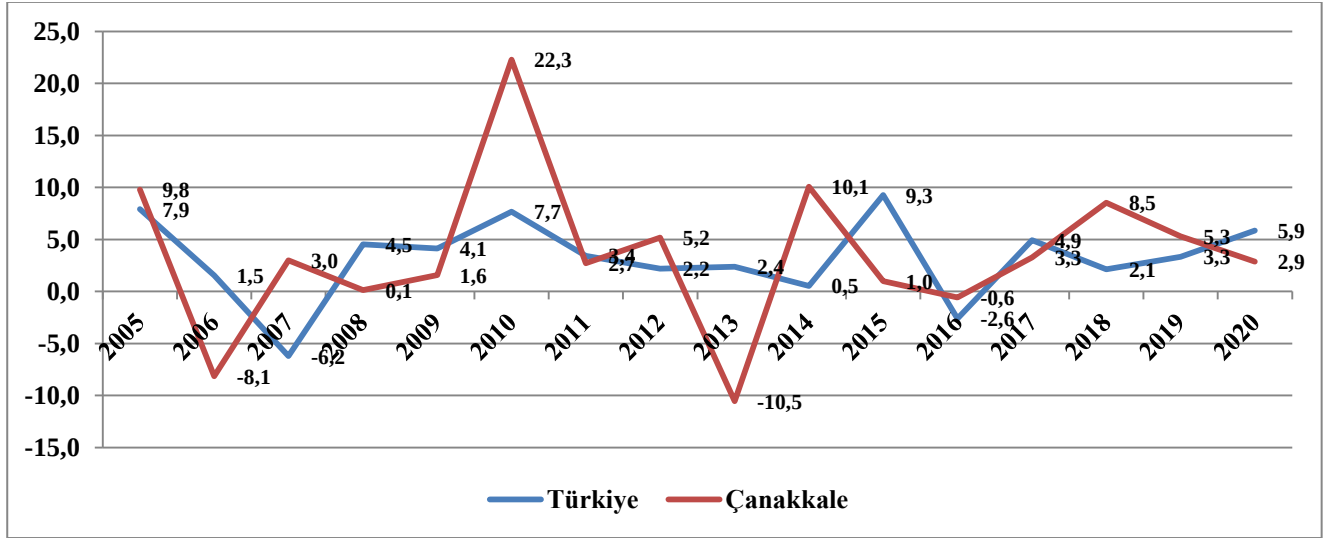
Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

COVID-19 Pandemisinin Çanakkale'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: İktisadi Faaliyet Kollarına Yönelik Bir Analiz

Çanakkale 2018 yılında Türkiye'nin ekonomik büyümesine yapmış olduğu %0,027'lik katkı ile illerin ortalamasının (%0,037) altında kalmıştır. Dünyada pandeminin ortaya çıktığı 2019 yılında ise Çanakkale'nin Türkiye'nin ekonomik büyümesine katkısı illerin ortalamasının (%0,012) üzerine çıkarak %0,014 olarak gerçekleşmiştir. Pandeminin etkilerinin en yoğun olarak hissedildiği 2020 yılında Çanakkale gerçekleştirmiş olduğu yüksek büyüme hızı ile Türkiye'nin ekonomik büyümesine olan katkısını %0,089 ile oldukça yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. Çanakkale sağlamış olduğu bu katkı ile Türkiye'nin ekonomik büyümesine en fazla katkı sağlayan (Ankara %0,587, Gaziantep %0,210, Kocaeli %0,187, Mersin %0,127, Konya %0,124, Adana %0,114 ve İzmir %0,109'den sonra) 8. il olmuştur (TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>).

COVID-19 pandemisi 2020 yılında Türkiye ve Çanakkale'nin ekonomik büyümesi üzerinde belirleyici rol oynamış ve hala oynamaya devam etmektedir. Pandemi ekonomik büyüme yanında ekonomik büyümenin iktisadi faaliyet kolları üzerinde de farklı etkiler yaratmıştır. Bazı iktisadi faaliyet kollarını olumsuz yönde etkilerken bazı iktisadi faaliyet kollarının ise önemli avantajlar sağlamasına neden olarak olumlu yönde etkilemiştir. İktisadi faaliyet kollarında ortaya çıkan bu farklı etki ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gibi şehirler arasında da farklılık göstermiştir. COVID-19 pandemisi öncesinde ve pandemi sürecinde iktisadi faaliyet kollarında ortaya çıkan bu etkiyi Türkiye genelinde ve Çanakkale özelinde gerçekleşen rakamlar itibarıyla incelemeye çalışalım. Grafik 7 Türkiye ve Çanakkale'de tarım sektörünün ekonomik gelişimini göstermektedir.

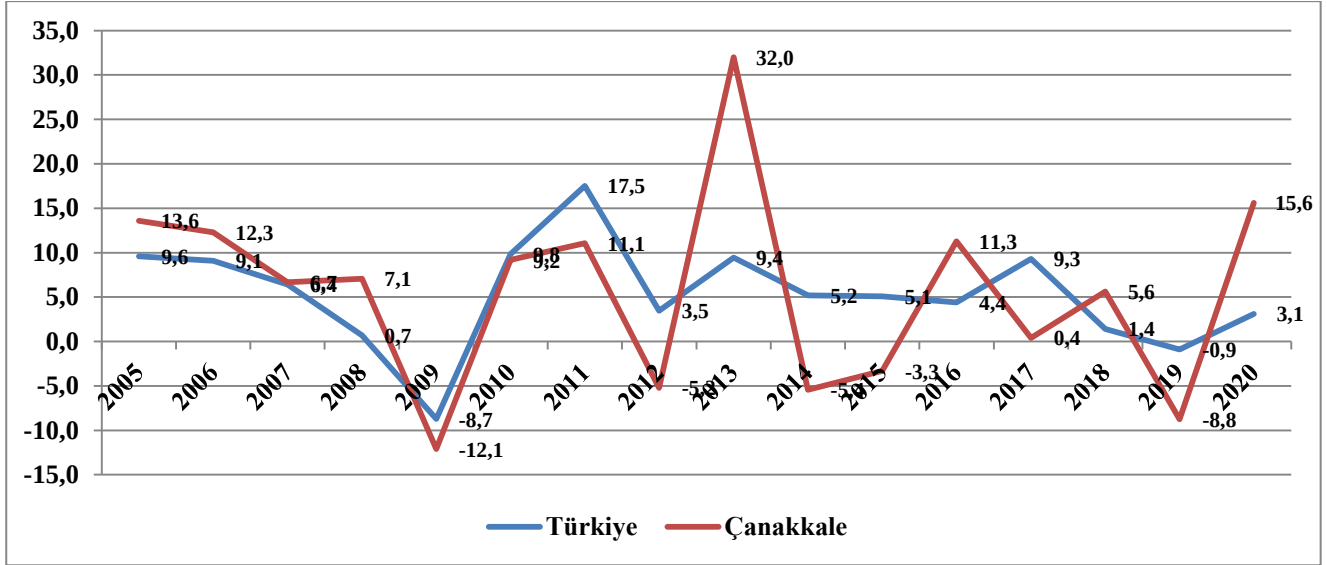
Grafik 7. Türkiye ve Çanakkale'de Tarım (Tarım, Ormancılıkve Balıkçılık) Sektörünün Ekonomik Büyümesinin Gelişimi

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

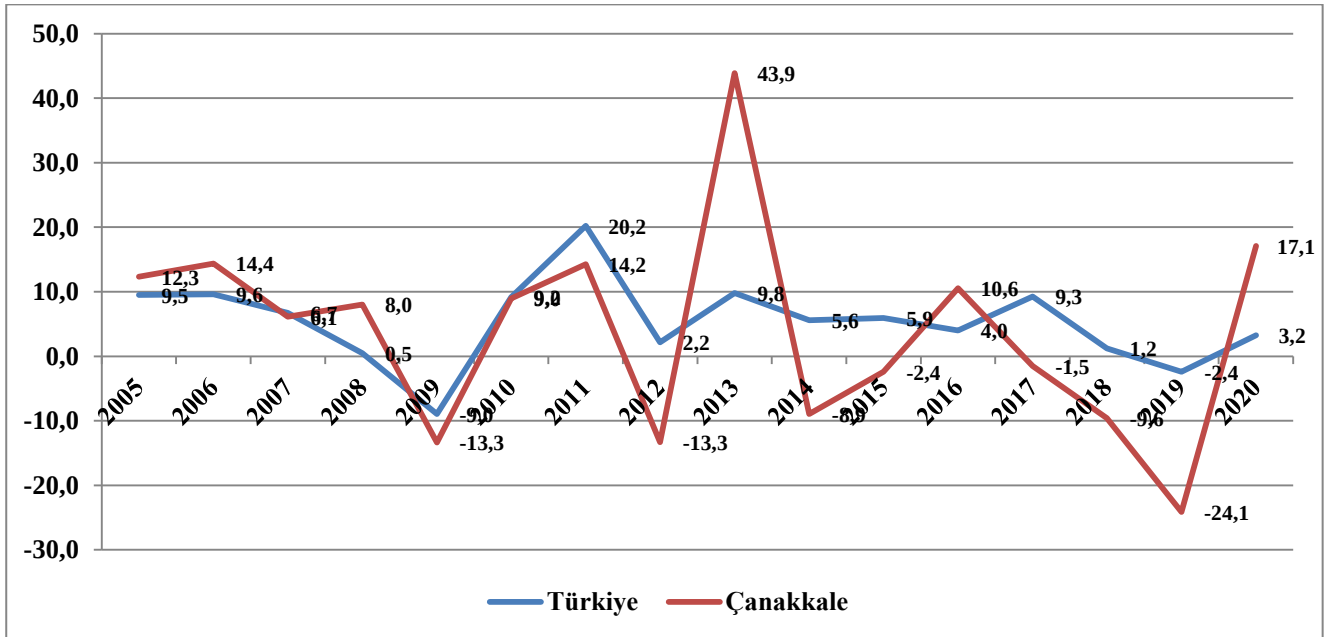
Tarım sektörü insanların fizyolojik gereksinimlerini karşılayan konjonktürel olaylardan ziyade hava şartlarından daha fazla etkilenen bir sektör olduğundan ekonomik kriz, salgın hastalık gibi durumlara karşı daha duyarsızdır. Bu nedenden dolayı Türkiye ve Çanakkale'de tarım sektörü gerek 2008 Finansal Krizinden ve gerekse de pandemiden diğer sektörler kadar etkilenmemiştir. Sektör Türkiye'de 2007 ve 2016 yıllarında Çanakkale'de ise 2013 ve 2016 yıllarında ekonomik daralma göstermiş bunun dışındaki yıllarda ise ekonomik anlamda büyüme göstermiştir. Pandemi şartlarının en ağır olarak yaşandığı 2020 yılında Çanakkale'de tarım sektörünün ekonomik büyümesi (%2,9) Türkiye'nin ekonomik büyümesinin altında kalmıştır.

Ekonomi büyümenin en önemli itici sektörleri sanayi ve imalat sanayidir. Grafik 8 ve Grafik 9 Türkiye ve Çanakkale'de sırasıyla sanayi ve imalat sanayi sektörlerinin pandemi öncesi ve pandemi sürecinde göstermiş oldukları ekonomik gelişimi göstermektedir.

Grafik 8. Türkiye ve Çanakkale’de Sanayi Sektörünün Ekonomik Büyümesinin Gelişimi

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Sanayi sektörü tarım sektörünün aksine konjonktürel dalgalanmalara en fazla duyarlı olan sektörlerden birisidir. Bu nedenden dolayı sektör 2008 Finansal Krizin’den etkilenmiş ve sektörün ekonomik daralması 2009 yılında gerek Türkiye’de %8,7 ve gerekse de Çanakkale’de %12,1 olarak gerçekleşmiştir. Benzer durum 2019 yılında da ortaya çıkmıştır. 2019 yılında dünyada ortaya çıkan pandeminin etkisiyle sektör aynı yıl Türkiye’de %0,9 ve Çanakkale’de %8,8 düzeyinde ekonomik daralma göstermiştir. Ancak sektör 2020 yılında pandemiye karşı uygulamaya konulan ekonomik destek programları sayesinde kendini toparlamış aynı yıl Türkiye’de %3,1 ve Çanakkale’de %15,6 büyüme göstermiştir. Çanakkale’de sanayi sektörü göstermiş olduğu bu ekonomik büyüme ile Türkiye’nin sanayi sektörünün ekonomik büyümesine en fazla katkı sağlayan (Ardahan %48,1, Kilis %33, Mardin %28,4, Çankırı %19,1, Gaziantep %18,8, Ağrı %17, Iğdır %16,7 ve Yalova 15,8’den sonra) 9. il olmuştur (TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>).

Grafik 9. Türkiye ve Çanakkale’de İmalat Sanayi Sektörünün Ekonomik Büyümesinin Gelişimi

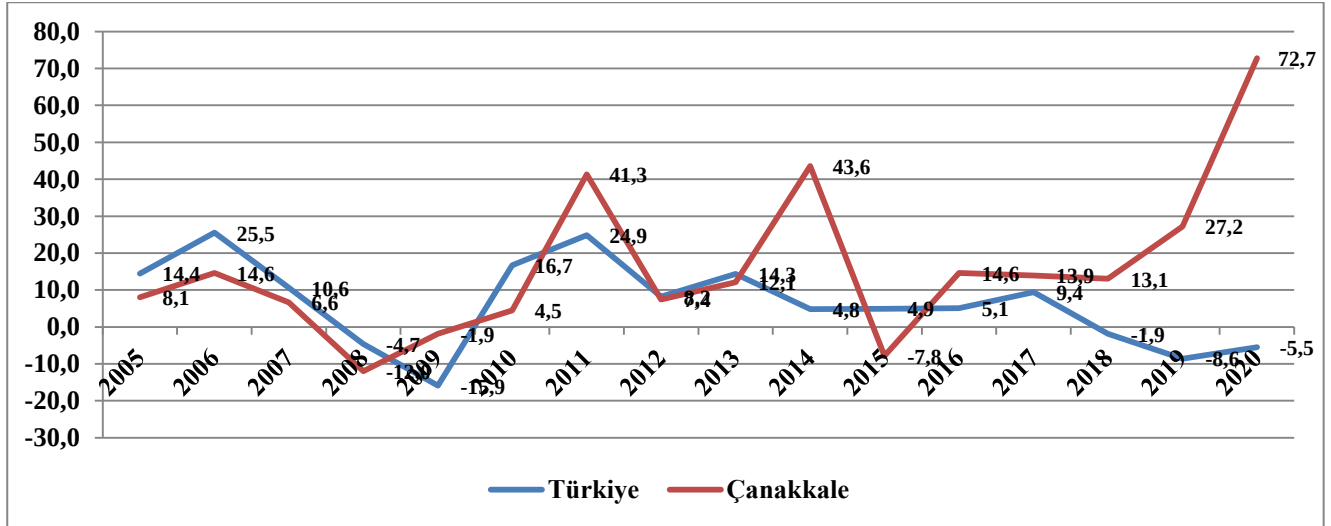
Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

COVID-19 Pandemisinin Çanakkale'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: İktisadi Faaliyet Kollarına Yönelik Bir Analiz

İmalat sanayi sanayi sektörünün alt iktisadi faaliyet kolu olduğundan dolayı sanayi sektöründe olduğu gibi konjonktürel dalgalanmalardan çok fazla etkilenen sektörlerden birisidir. Bu nedenden dolayı sanayi sektöründe olduğu gibi 2008 Küresel Finansal Krizinden ve pandemi den yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Bu etki sonucunda sektör 2009 ve 2019 yıllarında gerek Türkiye’de ve gerekse de Çanakkale’de ciddi bir ekonomik daralma yaşamıştır. Çanakkale’de daralma Türkiye’deki daralmanın çok daha üzerinde gerçekleşmiştir. Çanakkale’de sektör 2009 ve 2019 yılları haricinde de 2012, 2017 ve 2018 yıllarında da ciddi şekilde daralma göstermiştir. Ancak sektör sanayi sektöründe olduğu gibi 2020 yılında pandemiye karşı alınan tedbirlerin etkilerini azaltmak ve ekonomik faaliyetleri canlandırmak adına uygulamaya konulan destek paketleri sayesinde toparlanmış ve aynı yıl Türkiye’de %3,2 ve Çanakkale’de %17,1 oranında ekonomik anlamda büyümüştür. Çanakkale’de imalat sanayi sektörü göstermiş olduğu bu ekonomik büyüme ile Türkiye’nin imalat sanayi sektörünün ekonomik büyümesine Tokat (%17,1) ile birlikte en fazla katkı sağlayan (Kilis %33,7, Şırnak %31,4, Iğdır %29, Kars %22,9, Çankırı %20,8, Mardin %20,3, Gaziantep %19,9 ve Ağrı %19,2’den sonra) 9. il olmuştur (TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=II-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>).

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de sanayi ve imalat sanayi sektörlerinde olduğu gibi inşaat sektörü, bağlantılı olduğu yan sektörleri harekete geçirmesi itibariyle yaratmış olduğu istihdam ve katma değer ile ülke ekonomilerinin ekonomik gelişmede lokomotif görevini üstlenmektedir. İnşaat sektörü yine sanayi ve imalat sanayi sektörlerinde olduğu gibi konjonktürel dalgalanmalardan yoğun bir şekilde etkilenene sektördür (Kılıç, 2021: 12). Bu özelliklere sahip olan inşaat sektörünün pandemi öncesi ve pandemi sürecinde Türkiye ve Çanakkale’de göstermiş olduğu ekonomik gelişimi Grafik 10 yardımıyla incelememiz mümkündür.

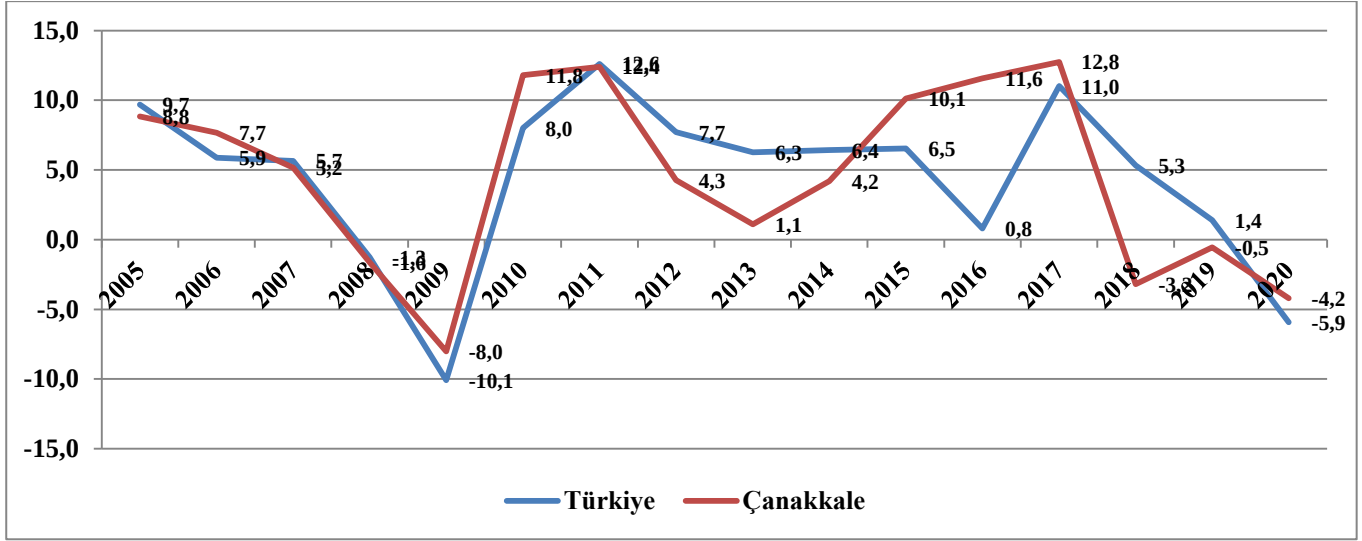
Grafik 10. Türkiye ve Çanakkale’de İnşaat Sektörünün Ekonomik Büyümesinin Gelişimi

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

2008 Küresel Finansal Krizi inşaat sektörünü gerek Türkiye ve gerekse de Çanakkale’de ciddi anlamda etkilemiştir. 2008 yılında inşaat sektörü Türkiye ve Çanakkale’de sırasıyla %4,7 ve %12 oranında daralırken bu daralma 2009 yılında %15,9 ve %1,9 olarak gerçekleşmiştir. Krizden gerek Türkiye ve gerekse de Çanakkale olumsuz yönde etkilenirken pandeminin etkisinde Çanakkale Türkiye’den ayrışma göstermiştir. Pandeminin etkisine bağlı olarak Türkiye 2019 ve 2020 yıllarında sırasıyla %8,6 ve %5,5 oranında ekonomik daralma gösterirken Çanakkale aynı yıllarda sırasıyla %27,2 ve %72,7 gibi oldukça yüksek oranda büyüme sağlamıştır. Çanakkale inşaat sektöründe göstermiş olduğu bu yüksek büyüme rakamı ile Türkiye’de sektörde en yüksek büyümeye sahip (Elazığ %93,2 ve Aksaray %90,6’dan sonra) olan 3. il olmuştur (TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=II-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>).

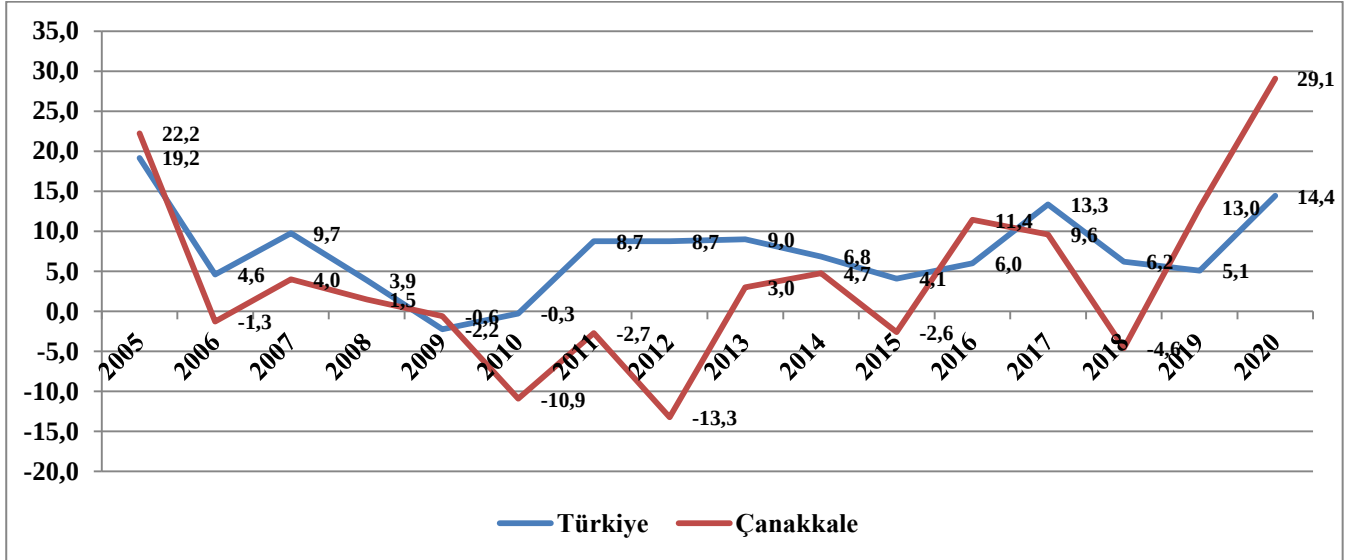
Hizmetler sektörü ekonomik gelişmenin ilerleyen safhalarında diğer iki temel sektör olan tarım ve sanayi sektörüne göre ekonomi içindeki göreceli payı artırmakta ve en önemli sektörlerden birisi haline gelmektedir. Hizmetler sektörünün pandemi öncesi ve pandemi sürecinde Türkiye ve Çanakkale’de göstermiş olduğu ekonomik gelişmeyi Grafik 11 yardımıyla incelememiz mümkündür.

Grafik 11. Türkiye ve Çanakkale’de Hizmetler Sektörünün Ekonomik Büyümesinin Gelişimi

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Hizmetler sektörü 2008 yılında Küresel Finansal Krizden ve 2019 yılında ortaya çıkan ve 2020 yılında etkisini daha ciddi bir şekilde hissettiren pandemiden etkilenecek ekonomik anlamda daralmıştır. Bu daralma 2009 yılında Türkiye ve Çanakkale’de sırasıyla %10,1 ve %8 olarak gerçekleşirken 2020 yılında sırasıyla %5,9 ve %4,2 olarak gerçekleşmiştir.

Bilgi ve iletişim sektörü son yıllarda ülke ekonomileri sağladığı katma değer bakımından en fazla öne çıkan sektörlerden birisidir. Sektör önemini pandeminin evden çalışma ortamını destelemesine bağlı olarak daha da fazla artırmıştır. Sektörün Türkiye ve Çanakkale’de göstermiş olduğu gelişimi Grafik 12 yardımıyla incelememiz mümkündür.

Grafik 12. Türkiye ve Çanakkale’de Bilgi ve İletişim Sektörünün Ekonomik Büyümesinin Gelişimi

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

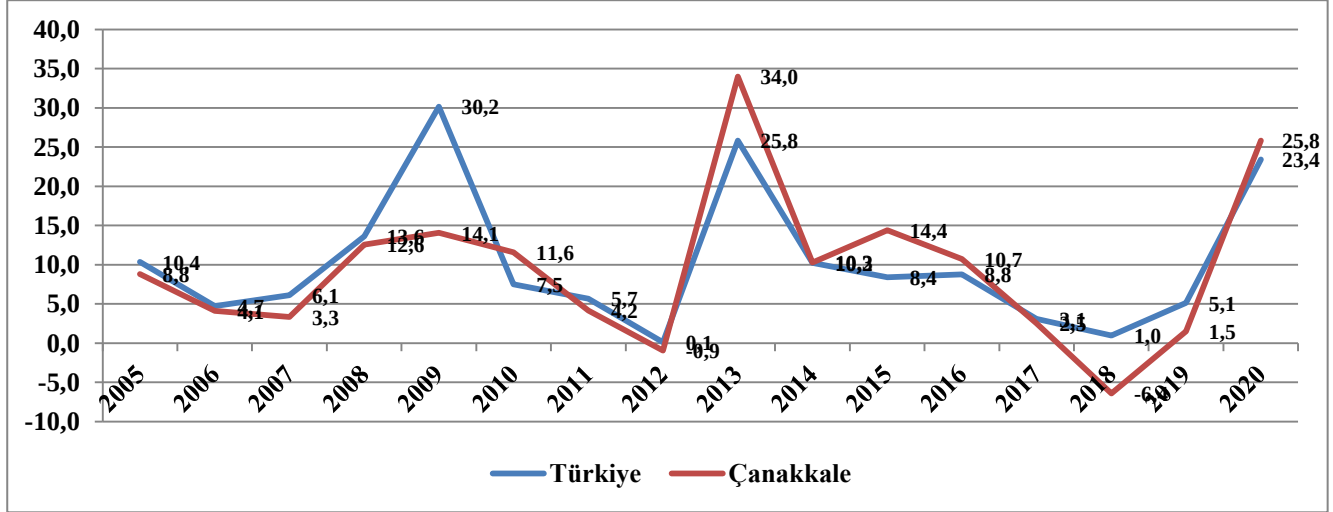
Bilgi ve iletişim sektörünün ekonomik büyümesinin gelişiminin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Sektörün en önemli sıçramayı pandeminin yaşandığı 2019 ve 2020 yıllarında gerçekleştiğini görmek mümkündür. Sektör pandemiden dolayı uygulanan sokağa çıkma yasaklarından dolayı önemini artırmış sokağa çıkma ve yakın mesafe çalışmanın engellenmesine bağlı olarak evden çalışma uygulaması ile önemli bir gelişim göstermiştir. Yaşanan bu gelişmeler bağlı olarak bilgi ve iletişim sektörü 2020 yılında Türkiye ve Çanakkale’de yüksek büyüme rakamlarına ulaşmıştır. Sektör 2020 yılında Türkiye’de %14,4 oranında Çanakkale’de ise %29,1 oranında büyüme göstermiştir. Çanakkale bu büyüme oranı ile

COVID-19 Pandemisinin Çanakkale'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: İktisadi Faaliyet Kollarına Yönelik Bir Analiz

Malatya (%40,9), Düzce (%40,7), Sakarya (%40), Sivas (%36,3), Yozgat (%31,5) ve Kayseri (%30,4)'den sonra en fazla büyümeyi gerçekleştiren il olmuştur (TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=II-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>).

Reel sektörü fonlaması açısından finans ve sigortacılık sektörü büyük öneme sahiptir. Sektör bilgi ve iletişim sektöründe olduğu gibi pandemi döneminde önemli gelişmeler göstermiştir. Sektörün Türkiye ve Çanakkale'de göstermiş olduğu gelişimi Grafik 13 yardımıyla incelememiz mümkündür.

Grafik 13. Türkiye ve Çanakkale'de Finans ve Sigortacılık Sektörünün Ekonomik Büyümesinin Gelişimi

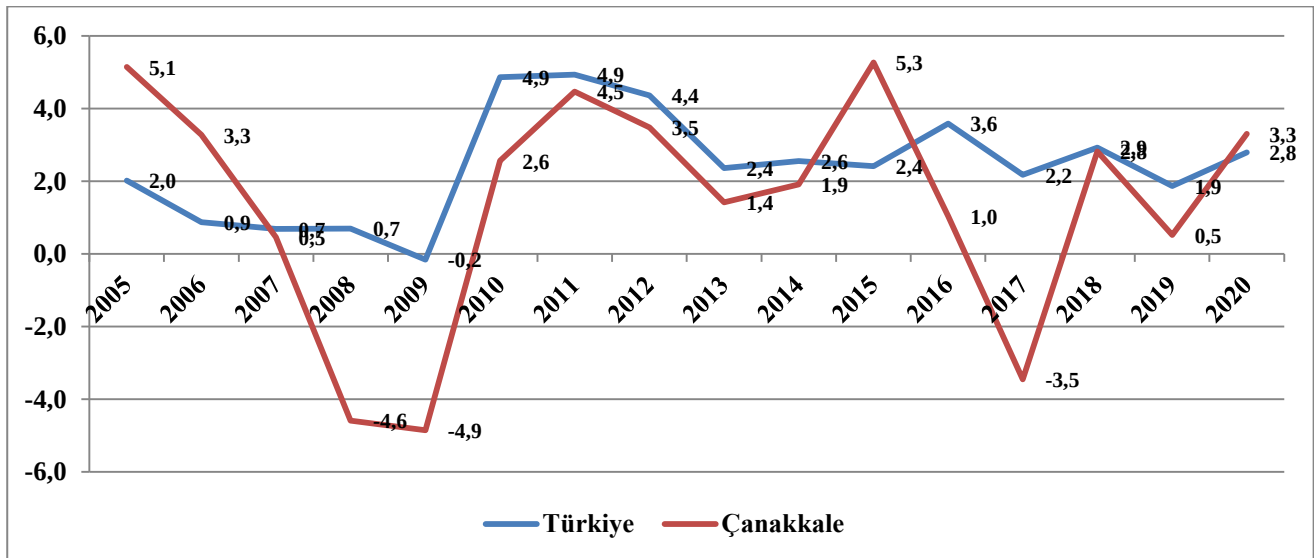

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Sektör 2005-2020 döneminde bazı yıllar dalgalanma gösterse de Türkiye'de sürekli olarak büyüme göstermiştir. Ancak Çanakkale'de 2012 ve 2018 yıllarında ekonomik anlamda daralmıştır. Pandemi sürecinde sektör gerek Türkiye ve gerekse de Çanakkale'de yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. 2020 yılında sektör Türkiye ve Çanakkale'de sırasıyla %23,4 ve %25,8 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Bu büyüme oranı ile Çanakkale sektörde yüksek büyümeyi sağlayam 23. il olmuştur (TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=II-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>).

Son olarak gayrimenkul sektörünün Türkiye ve Çanakkale'de göstermiş olduğu gelişmeyi Grafik 14 yardımıyla incelememiz mümkündür.

Grafik 14. Türkiye ve Çanakkale'de Gayrimenkul Sektörünün Ekonomik Büyümesinin Gelişimi

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Gayrimenkul sektörünün dönem boyunca en fazla etkilendiği gelişme 2008 yılında konut sektöründen dolayı ortaya çıkan Küresel Finansal Krizi olmuştur. Bu krizin etkisiyle gerek Türkiye ve gerekse de Çanakkale’de sektör daralma göstermiştir. Bu daralma 2009 yılında Türkiye ve Çanakkale’de sırasıyla %0,2 ve %4,9 olarak gerçekleşmiştir. Çanakkale’de gerçekleşen daralma Türkiye’de gerçekleşen daralmanın çok üzerinde olmuştur. Sektör gerek Türkiye ve gerekse de Çanakkale’de pandemiden etkilenmemiştir. 2020 yılında sektör Türkiye ve Çanakkale’de sırasıyla %2,8 ve %3,3 oranında büyüme gerçekleştirmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’nin kuzeybatısında Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayıran ve kendi adını taşıyan Boğaz’ın iki yakasında kurulan Çanakkale; Balkan Yarımadası’nın Doğu Trakya topraklarına bir kıstakla bağlanmış Gelibolu Yarımadası ile, Anadolu’nun batı uzantısı olan Biga Yarımadası üzerinde toprakları bulunan önemli bir ilimizdir.

Doğal çevrenin giderek bozulup yok olduğu günümüzde; ülke nüfusunun % 25’ inin, ülke sanayisinin yarısından fazlasının bulunduğu Marmara Bölgesinde kentleşme ve sanayileşme baskısına direnebilen bir yaşam ortamına sahip Çanakkale, Türkiye’nin diğer illerine nazaran büyük oranda Gayrimenkul Sektörü, Finans ve Sigortacılık Sektörü, Bilgi ve İletişim Sektörü, İnşaat Sektörü ve İmalat Sanayi Sektörlerinde karşılaştırmalı bir üstünlüğe de sahip yapısı ile dikkat çekmektedir. Özellikle bahsedilen bu sektörler 2019 yılının Aralık ayında Çin’in Wuhan kentinde başlayan kısa bir süre içinde bütün dünya ülkelerine yayılan COVID-19 pandemisinde de Türkiye genelinde darbe almayan sektörler olmuşlardır.

Salgının ortaya çıkmasından 12 Mayıs tarihine kadar geçen dört aylık süre zarfında, Türkiye; hem içerde bu salgınla mücadele ederek sağlık sistemini etkin bir şekilde yönetmeye çalışmış hem de kendi dışındaki yaklaşık 44 ülkeye tıbbi malzeme yardımıyla bulunarak onların ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmıştır. Bu noktada, bugüne kadar Türkiye’nin; sosyoekonomik ve sağlık hizmetleri gücü açısından kendisinden çok daha iyi durumda olan ülkelere kıyasla, pandemi sürecinde daha iyi bir performans sergilediği görülmektedir (Budak ve Korkmaz, 2020).

Covid-19 salgını, tüm dünya için ciddi bir sağlık tehdidi oluşturmakla birlikte ekonomileri de önemli ölçüde etkilemektedir. Salgının yayılmasını önlemek amacıyla alınan tedbirler bir yandan bireysel tüketim alışkanlıklarını, diğer yandan üretim süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmada COVID-19 pandemisinin Çanakkale’nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi, iktisadi faaliyet kolları açısından incelenmiştir. Çalışmada ele alınan faaliyet kolları Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı; İmalat; Taşınmaz, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetler; Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri, Ulaştırma, Depolama Ve Haberleşme; Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlence ve Spor ve Diğer Hizmetler; İnşaat; Finans ve Sigorta Faaliyetleri; Madencilik ve Taş Ocakçılığı; Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık; Eğitim; İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri; Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik; Kamu Hizmetleri (Elektrik, Gaz vb. Üretimi ve Dağıtımı) alt başlıkları altında ele alınmıştır. COVID-19 sürecinde söz konusu sektörlerden küresel istihdamdan en çok pay alan %26,5 ile düşük düzeyde etkilenen sektörler tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü olmuştur. Pandemiden en yüksek düzeyde etkilenen sektör grubu motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımının ise küresel istihdamdan aldığı toplam pay %37,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de pandemi hastalığının ekonomik sarsıntısını azaltmak için ekonomik önlemler kapsamında öncelik para ve maliye politikasına verilmiş, ardından doğrudan gelir destekleri, sektörel destekler ve diğer gelir artırıcı politikalar ile desteklenmiştir. Gerçekleştirilen politikalarla Çanakkale, Türkiye içinde en hızlı göç alan illerden birisi olmuştur. Çanakkale’ye son bir yıl içerisinde 31 binin üzerinde kişinin göç ettiği TÜİK tarafından açıklanmıştır. TÜİK’e göre Çanakkale’nin yıllık nüfus artış hızı önceki yıla göre yüzde 29,7 oranında artış gösterdi. Bu açıdan hızlı değişimler, krizler ve yoğun rekabet ile baş edebilmek için şehirlerin marka olarak konumlandırılmasının büyük önem taşıdığı günümüzde Çanakkale ili özelinde marka şehir oluşturma yolunda kamu-özel sektör işbirliği dahilinde bir yol haritası izlenmelidir.

İlaveten, markalamanın en üretken özelliği, olmayan bir kategori oluşturmaktır. Çanakkale’nin marka şehir olarak Markasını tanımlamak için ilk ve orijinal olduğu mesajı sürekli olarak verilmelidir (Ries ve Ries, 2012). Güçlü Çanakkale marka şehir oluşturma en önemli koşullarından biri paydaşların yoğun işbirliğidir. Bu konuda Valilik, Belediye Başkanı ve Çanakkale Ticaret ve Sanayi Odası’nın güçlü bir işbirliği yapması da son derece önemlilik arz etmektedir.

Çalışmada ele alınan grafiklerde de görüleceği üzere Pandemi sürecinde en az yıkıntıya uğrayan tarım sektörü için uygulanacak pazarlama teknikleri ile ülke genelinde karşılaştırmalı bir üstünlük sağlanabilmesi mümkün görülmektedir. Bir tarımsal ürünün üreticiden tüketiciye ulaştırılmasına kadar olan aşamaların tümünü içine alan bir sistem olarak adlandırılabilir tarımsal pazarlama, ekonomi için vazgeçilmez bir unsur olarak görülmektedir. Çanakkale ili özelinde de bu pazarlama tekniklerine odaklanılması, tarımsal ürünlerin dağıtımı, depolanması ile tarımsal katma değerın yükseltilmesi yine ülke geneline katkı sağlayacağı düşünülen hususlardan görülmektedir.

KAYNAKÇA

- BALCI, Y. & ÇETİN, G. (2020a). Covid-19 pandemisinin Türkiye Ekonomisinde istihdam ve çalışma hayatı üzerindeki etkileri: Sorunlar ve çözüm önerileri”, <https://www.ticaret.edu.tr/uploads/haberler/1374/%C4%B0stihdam%20Raporu.pdf>
- BALCI, Y. & ÇETİN, G. (2020b). “COVID-19 Pandemi Sürecinin Türkiye’de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, Yıl:19 Sayı:37 Bahar (Özel Ek), 40-58.
- BUDAK, F. & KORKMAZ, Ş. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği, Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi 3(1):62-79.
- CAN, G. & KILIÇ, F. (2021). Türkiye’de COVID-19 Salgınının Tüketici ve Üretici Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Büyük İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 17-27.
- ESTRADA, M. A. R., KOUTRONAS, E., & LEE, M. (2020). Stagpression: The economic and financial impact of Covid-19 Pandemic. *SSRN Electronic Journal*. January.
- FERNANDES, N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3557504, 18.10.2022.
- HUREMOVIĆ, D. (2019). Brief history of pandemics (pandemics throughout history). In: Huremović, D. (Ed.), *Psychiatry of Pandemics: A Mental Health Response to Infection Outbreak*. Springer International Publishing, Switzerland, 7–35.
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION (2020). “ILO Gözlem 2nci Baskı: COVID-19 ve çalışma yaşamı”, ILO, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---iloankara/documents/briefingnote/wcms_741784.pdf, 1-11.
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION (2021). ILOSTAT, <https://ilostat.ilo.org/data/>
- INTERNATIONAL MONETARY FUND. (2020). G-20 Surveillance Note, November.
- JACKSON, J. K. (2021). *Global economic effects of COVID-19*. Congressional Research Service.
- KARA, E. (2020). “COVID-19 pandemisi: İşgücü üzerindeki etkileri ve istihdam tedbirleri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 269-282.
- KILIÇ, C. (2021). “COVID-19 Pandemisinin Türkiye’de Sektörel İstihdam Üzerindeki Etkileri”, *COVID-19 Ve İşgücü Piyasaları: Güncel Araştırmalar*, Ed: Hasan AZAZİ, Ekin Yayınevi, 1-23.
- PINSHI, C. (2020). What impact does COVID-19 have on the Congolese economy and international trade? Economic analysis summary note (June 20), 1-5.
- RİES, A. & RİES, L. (2012). “Marka Yaratmanın 22 Kuralı”, Çev. Atakan Özdemir, İstanbul: Mediacat.
- TÜRK, A.; BİNGÜL, B. A. & Ak, R., (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences 2020 Special Issue*, 612-632.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK). İl Bazında GSYİH 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İl-Bazında-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasıla-2020-37188>, (10.09.2022).
- WORLD TRADE ORGANIZATION (WTO), (2020a). Trade Statistics And Outlook: Trade Set To Plunge As COVID-19 Pandemic Upends Global Economy, https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.pdf, 17.10.2022.
- WORLD BANK (2022). World Development Indicators-Data Bank, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, 09.10.2022.
- WORLD METERS (2021). COVID-19 Coronavirus Pandemic, <https://www.worldometers.info/coronavirus>, 12.09.2022.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Beveridge Etkisiyle Çanakkale’de 1990-2021 Dönemi Açık İş Sayısı ve İşsizliğin Analizi

Muhammet KARANFİL¹

1.GİRİŞ

Ülke genelinde ya da bölge bazında işgücü piyasasının işleyişi hakkında Beveridge Eğrisi literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Beveridge Eğrisi kavram olarak iki temel değişken üzerinden hareket eder. Bu değişkenler açık iş sayısı ve işsizlik değerleridir. Ülke ya da bir bölgenin ekonomisine yönelik belirlenen eğrinin konumu, işgücü piyasasının durumu hakkında bilgi verdiğinden özellikle işsizlik ile ilgili uygulanan aktif işgücü piyasası programlarının da etkili olup olmadıklarını göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye’de 1990-2021 dönem verileri kullanılarak Çanakkale ili işgücü piyasasının değerlendirilmesi, açık iş sayısı ve işsizlik arasındaki durumun analiz edilmesi amaçlanmıştır. İlk olarak Beveridge Eğrisi’nin teorik çerçevesi ele alınmış sonrasında Çanakkale ilinde işgücü piyasası analizi yapılarak ilgili dönemde açık iş sayısı ile işsizlik değişkenlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. BEVERIDGE EĞRİSİ

Beveridge Eğrisi literatürde ilk olarak 1958 yılında İngiliz W. H. Beveridge tarafından tanımlanmıştır. Bu kavram açık pozisyonlar arttıkça işsizlerin sayısının azalacağı olgusu üzerinde şekillenmektedir. Dolayısıyla bu eğri, işgücü piyasasının durumunu değerlendirmek için uygun bir araç konumundadır (Bova, Jalles ve Kolerus, 2016: 6). Kavramsal olarak bakıldığında eğri, gelir ve işgücü piyasasının işleyişi ve onu etkileyen şoklar hakkında temel bilgiler içermektedir. İşsizlik ve açık iş sayısının hareketinin incelenmesi işgücü piyasasını etkileyen şokları ortaya çıkarabilmektedir. Şokların işsizlik ve açık iş sayısı üzerindeki etkileri hakkında Beveridge Eğrisi üzerine önemli uygulamalardan biri O. J. Blanchard ve P. Diamond (1989: 1-3) tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışmada eşleştirme işlevi üzerinde durularak işsizlik, açık iş sayısı ve yeni işe alımlar arasındaki süreç değerlendirilmiştir. Bu süreçte göre işçi bulma yetenekleri işgücü piyasasının durumuna bağlı olmakla birlikte, istihdam sadece talep tarafından belirlenmemektedir. W. H. Beveridge’e göre istihdam, iş arayan sayısından daha fazla boş pozisyonun olması anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, hiç işsizliğin olmaması anlamına yani bir bireyin işini bırakıp başka bir işe geçmek istediğinde belli bir süre işsiz kalabileceğini ifade etmektedir. Ek olarak istihdam hacminin kamu ve özel harcamalara bağlı olduğu ve bu harcamalara göre değişkenlik göstereceği üzerinde durulmaktadır. Bu açıdan harcamalar artmadıkça tam istihdam da sağlanamayacaktır (Beveridge, 1944: 1-2).

Beveridge Eğrisi işsiz sayısı (işsizlik oranı) ile açık iş sayısı (açık iş oranı) arasındaki negatif ilişkiyi göstermektedir. Buradan hareketle makroekonomi ve çalışma ekonomisi açısından ülke ya da bir bölgenin ekonomisinin eğri üzerindeki konumu işgücü piyasasının durumu hakkında bilgi vermektedir. Örneğin açık iş pozisyonunun yüksek ve düşük düzeyde işsizlik olması sıkı bir işgücü piyasasının varlığını göstermektedir. Eğriye göre açık pozisyonlar arttığında iş bulma oranı yükselir ve işçiler daha hızlı iş bulabildiğinden işsizlik azalır (Yashiv, 2006: 1-5).

İşgücü piyasasının durumunu tanımlamak yapısal ve döngüsel değişiklikleri ayırt etmek için Beveridge Eğrisi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Beveridge, Birleşik Krallık ekonomisinin tam istihdam durumundan ne kadar uzak olduğunu göstermek amacıyla işsizlik ve açık iş sayısı arasındaki negatif ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. Eğri negatif bir eğilime sahip ve dışbükeydir. Eğri boyunca hareketler ekonomik konjonktür içinde meydana gelir. Boş pozisyonlar genellikle ekonomik konjonktürü takip eder. Bir canlanma döneminde şirketler daha fazla işçi talep etme eğilimindeyken, durgunluk döneminde daha az işçi talep etme eğiliminde olacaktırlar. İşsizlik açısından bakıldığında ise tam tersi bir durum söz konusudur. Konjonktürün canlanma döneminde işsizlik azalır, durgunluk döneminde artar (Acuna vd., 2018: 218-220).

Eğri üzerinde hareket edilmesi durumu ise, yapısal faktörler nedeniyle friksiyonel işsizlikteki değişikliklerin neden olduğu işgücü piyasasının eşleştirme işlevindeki iyileşmeleri veya bozulmaları temsil eder. Burada işgücü bileşimi, yapısal

¹Dr. Öğretim Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, mkaranfil@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4078-2214

faktörler, uzun vadeli işsizlik ve istihdamın ekonomik sektörler arasında yeniden dağılımı gibi belirli değişkenlerin eğri üzerinde harekete neden olan faktörler olduğu görülmektedir. Bu nedenle eğrinin konumu işgücü piyasasına yönelik verimliliğin bir ölçüsüdür. Kısaca eğri orjine daha uzak olduğunda her işsizlik düzeyi için daha fazla miktarda boş iş vardır. Bu durumda emek dağılımı daha az verimlidir. Aksine eğri orjine daha yakınsa, her işsizlik seviyesi için daha az sayıda boş iş pozisyonu vardır. Bu durumda ise emek dağılımı daha verimli ve eşleştirme işlevinin daha etkin olduğu görülmektedir (Acuna vd., 2018: 220).

İşgücü piyasasında işçiler ve firmalar yapısal bir ekonomik ilişki gibi görünen eğri için işsizliği ve açık iş pozisyonlarını bilinçli olarak ilişkilendirmezler. Bunun yerine işçilerin ve firmaların beceri biriktirme, işe alma ve ücretleri belirleme konusundaki kararları sonucunda Beveridge Eğrisi şekillenmektedir. Bu kısım orjine uzaklık ile ilgili bir durumdur. Yani işçilerin ve firmaların beceri biriktirme, işe alma ve ücretleri belirleme konusundaki tutum ve davranışları eğri üzerinde herhangi bir zamanda belirli işsizlik ve açık pozisyon kombinasyonunu, hem de eğrinin başlangıç noktasına yakın veya daha uzak olan genel konumunu etkileyecektir. Dolayısıyla eğri hareketlerinin işgücü piyasası sonuçlarını anlamak için eğriyi orjinden uzaklaştıran işgücü faaliyetlerini belirlemek gerekmektedir (Bleakley ve Führer, 1997: 3-4).

Daha yüksek işsizlik, daha düşük boş pozisyonlarla ve daha düşük işsizlik daha yüksek boş pozisyonlarla ilişkilendirildiğinden, bu olumsuz ilişkiye göre iş piyasası sıkı ve işgücü talebi yüksek olduğunda çalışmak isteyen çoğu işçi iş bulacak ve bu nedenle de işsizlik gerileyecektir. Buna bağlı olarak işverenler açık pozisyonları doldurmak için nitelikli işçi bulmakta zorlanacağından dolayı da açık iş sayısı yüksek olacaktır. Diğer yandan işgücü talebinin zayıf olduğu gevşek bir işgücü piyasasında çok az sayıda işveren iş teklifinde bulunacağından dolayı da açık iş sayısı düşük ve işsizlik sayısı ise yüksek gerçekleşecektir (Bleakley ve Führer, 1997: 5-6).

Eğrinin bileşenleri, hem işsiz sayısının hem de açık iş sayının artan bir fonksiyonu şeklinde ifade edilen eşleştirme eşitliği ile gösterilmektedir. Eşleştirme eşitliği (1) nolu denklemde aşağıdaki verildiği gibi belirlenmektedir:

$$M = M(U, V) \quad (1)$$

Burada M, her dönem işsizler (U) ile boş kontenjanlı firmaların (V) kaç başarılı eşleşmesinin gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca eşitliğe yönelik $M = M(U, 0) = M = M(0, V) = 0$ olduğu kabul edilmektedir. (1) nolu eşitliği Cobb-Douglas ile genişletilip eşitliğin her iki tarafı da işgücüne oranladığında (2) ve (3) nolu eşitliklere ulaşılmaktadır.

$$M = AU^\alpha V^{1-\alpha} \quad (2)$$

İlgili eşitlikte A terimi eşleşen verimliliği ve U-V arasındaki Beveridge Eğrisi’nin konumunun zamanla değişebileceğini ifade etmektedir.

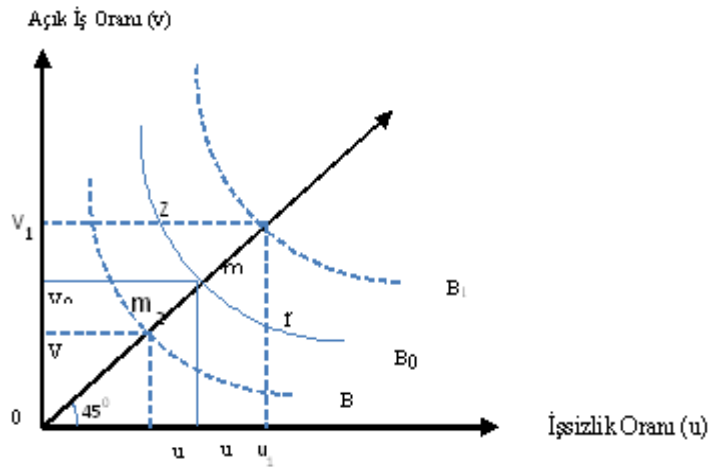
$$m = Au^\alpha v^{1-\alpha} \quad (3)$$

(3) nolu eşitliğe göre de işe alma oranı ($m=M/L$), işsizlik oranının ($u=U/L$) ve açık iş oranının ($v=V/L$) bir fonksiyonu olarak ifade edilir. İşgücü piyasasının durağan durumunda, sabit bir işsizlik oranı, eşleşme oranının sabit bir ayrılma oranına (s) eşit olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla (3) nolu eşitlik düzenlendiğinde aşağıda gösterildiği gibi (4) nolu eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$u = (s / Av^{1-\alpha})^{1/\alpha} \quad (4)$$

Sabit bir ayrılma oranı (s) için (4) nolu eşitlik, işsizlik oranı ile açık iş oranı arasında negatif bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Buradan hareketle aşağıda yer alan şekilde görüldüğü üzere durağan durumda eğri boyunca hareketler döngüsel şoklarla ilişkilendirilirken eğrideki kaymalar, yani işsizlik ve açık iş oranlarının pozitif birlikte hareketleri, eşleşme verimliliğini değiştiren yapısal faktörlerden kaynaklanmaktadır (Bouvet, 2009: 3-4).

Şekil 1. Beveridge Eğrisi

Kaynak: Bouvet, 2009: 17

Eğri boyunca yukarı yönlü bir hareket toplam talebe yönelik negatif bir şoku ifade etmektedir. Böyle bir durum işsizlik oranının artması anlamı taşımaktadır. Dışa doğru kaymalar ise eşleştirme verimliliğinde bir azalmanın olduğunu veya işgücü piyasasında bir aksaklığın olduğunu göstermektedir (Bouvet, 2009: 3-4).

Şekil 1’de tam istihdam durumunu gösteren 45^0 ’lik doğru üzerinde m_0 noktasında denge sağlanmış iken bu dengeye yönelik v_0 açık iş oranı ve u_0 işsizlik oranı olduğu görülmektedir. 45^0 ’lik doğru üzerinde yer alan m_2 , m_0 ve m_1 noktalarında açık iş sayısı ile işsiz sayısı birbirine eşittir. Doğru üzerinde m_2 noktasına göre hem m_0 noktasında ve hem de m_1 noktasında açık iş sayısı ve işsizlik daha yüksektir. Yani m_2 noktasından m_1 noktasına doğru hareket edildiğinde (örjinden uzaklaşıldığında B_2 Beveridge Eğrisi’nden B_1 Beveridge Eğrisi’ne doğru kayma olduğunda) açık iş sayısı ve işsizlik giderek yükselmektedir. Doğrunun üst kısmında kalan noktalar konjonktürün canlanma döneminde olduğunu, başka bir ifadeyle ekonominin genişleme döneminde olduğunu göstermektedir. Örneğin z noktasında işgücü talebi fazlalığı vardır. Yani firmalar daha fazla işçi talep etme eğilimindedir. İşsizlik açısından bakıldığında konjonktürün canlanma dönemi işsizliğin azaldığı dönemdir. Diğer taraftan doğrunun alt kısmında kalan noktalar konjonktürün daralma döneminde olduğunu, başka bir ifadeyle ekonominin durgunluk döneminde olduğunu göstermektedir. Örneğin n noktasında emek arzı fazlalığı vardır. Yani firmalar daha az işçi talep etme eğilimindedir. İşsizlik açısından bakıldığında ise konjonktürün daralma dönemi işsizliğin arttığı dönemdir (Aydın, 2012: 125; Acuna vd., 2018: 218-220).

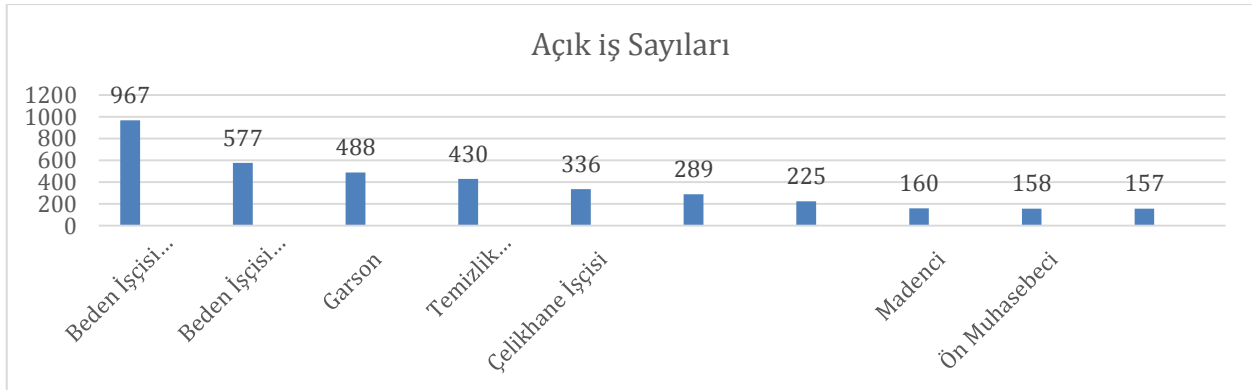
Şekil 1’de eğrinin B_0 konumundan B_1 konumuna kayması başka bir ifadeyle orjinden uzaklaşması durumunda her işsizlik düzeyi için daha fazla miktarda boş iş pozisyonu söz konusu olacak ve açık iş oranı v_0 birimden v_1 birime yükselecek. Bu durumda emek dağılımı daha az verimli konuma gerileyecektir. Ters durumda eğrinin B_0 konumundan B_2 konumuna kayması başka bir ifadeyle eğri orjine daha yakın olması halinde ise, her işsizlik seviyesi için daha az sayıda boş iş pozisyonu görülecek ve açık iş oranı v_0 birimden v_2 birime gerileyecektir. Bu durumda ise emek dağılımı daha verimli ve eşleştirme işlevinin daha etkin olduğu bir sonuç ortaya çıkmaktadır (Acuna vd., 2018: 220). Ek olarak emek piyasasının işlerliği yüksek olduğunda ülke genelinde ya da il bazında eğitim ve program türlerine göre planlanan aktif işgücü piyasası programlarının yaygınlaştırılması ve niteliğinin yükseltilmesi ile kısaca İş Kurumu’nun ya da benzer faaliyette bulunan kurumların etkinliğinin artırılması sonucunda Beveridge Eğrisi orjine daha da yaklaşıp ve buna bağlı olarak işsizlik oranları da düşecektir.

3. ÇANAKKALE’DE İŞGÜCÜ PİYASASI ANALİZİ

Çanakkale ili işgücü piyasası analizi kısmında kamu-özel açık iş sayıları, kamu-özel işe yerleştirme sayıları, işgücü ve işsizlik verileri gibi temel değişkenler dikkate alınarak analiz tamamlanmıştır. TÜİK Bölgesel İşgücü Göstergelerinde 2. Düzey Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması TR22 (Balıkesir, Çanakkale) olarak verilmektedir. TR22 2020 yılı verilerine göre işgücü 678.000 kişi, işgücüne katılma oranı % 47,7, işsizlik oranı % 7,8 ve istihdam oranı % 44 olarak belirlenmiştir. Çanakkale ili 2021 Ağustos dönemi SGK verilerine göre de iş yeri sayı 15.957 iken istihdam edilen kişi sayısı ise 100.291 kişi olarak belirlenmiştir (İŞKUR, 2021:5-6).

Çanakkale ilinde 20 kişi ve üzeri istihdam sağlayan firmaların içinde açık iş bulunanların oranı % 18,7 iken Türkiye genelinde bu oran % 18,6 olarak belirlenmiştir. Ayrıca Çanakkale ilinde açık iş oranı % 1,3 iken Türkiye genelinde de bu oran % 1,3 olduğu belirtilmiştir. Çanakkale’deki açık iş oranı ile Türkiye ortalamasının aynı seviyede olduğu görülmektedir (İŞKUR, 2021:35).

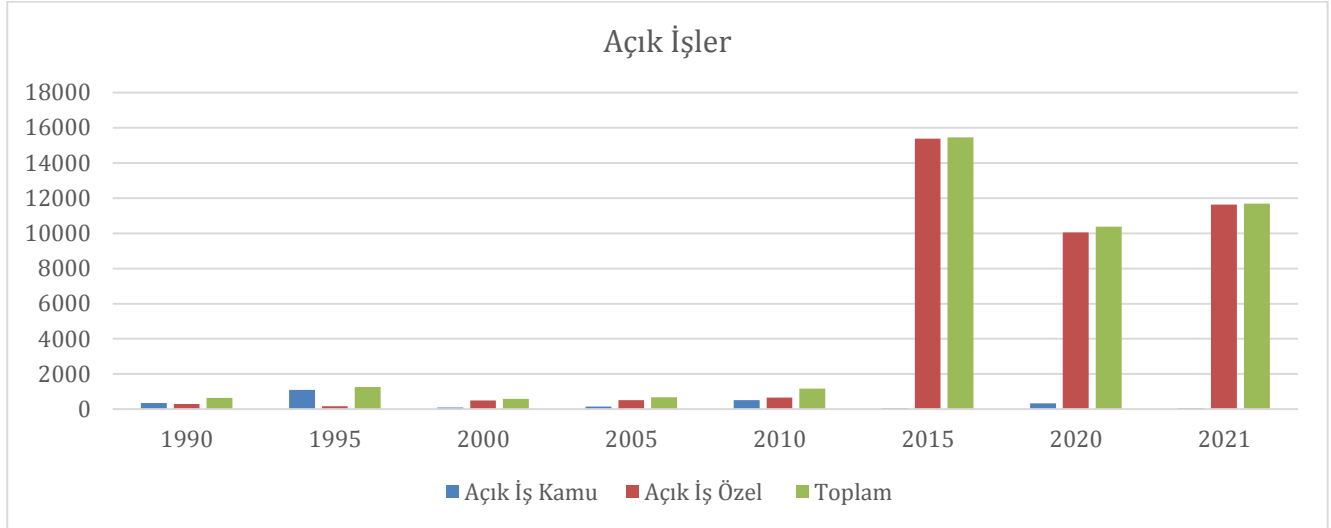
Şekil 2. 2021 Yılı Açık İş Sayısı En Yüksek Olan Meslekler (Ocak-Ekim)

Kaynak: İŞKUR, 2021: 8

Çanakkale ilinde 2021 Ocak-Ekim dönem verilerine göre Şekil 2’de yer alan mesleklerde toplam 9.381 açık iş ilanı olduğu belirlenmiştir. 2021 yılı genel toplam açık iş sayısı ise 11.694’tür. Bunların içerisinde ilk sırada 967 açık iş sayısı ile beden işçisi (genel) mesleği gelmektedir. Toplam açık iş sayısı içerisinde bu mesleğin oranı % 10,3 olarak belirlenmiştir.

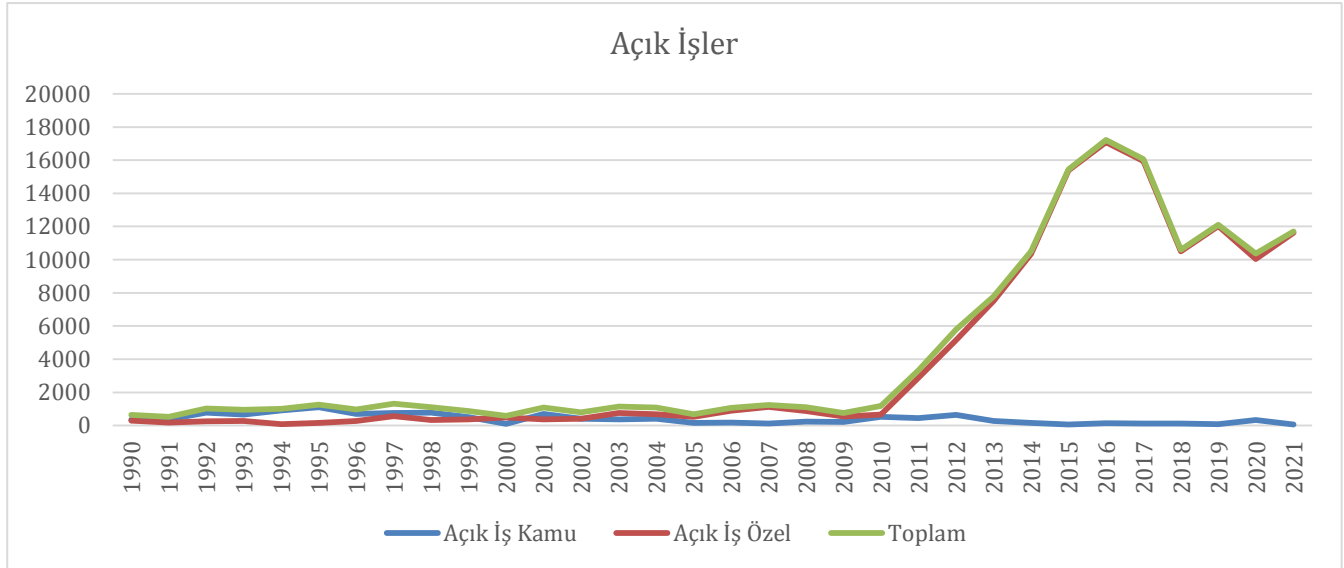
Şekil 3. Kamu ve Özel Açık İş Sayıları

Kaynak: İŞKUR, 1990-2021 İstatistik Yıllıkları

Açık iş sayılarına bakıldığında 1990 Çanakkale ili toplam açık iş sayısı 649 ve 1991 yılı 529 iken bu rakam 2020 yılında 10.376, 2021 yılında ise 11.694’e yükselmiştir. Çanakkale ilinde açık iş sayısının en fazla olduğu yıllar ise sırasıyla 2016, 2017 ve 2015 dönemlerine denk gelmektedir.

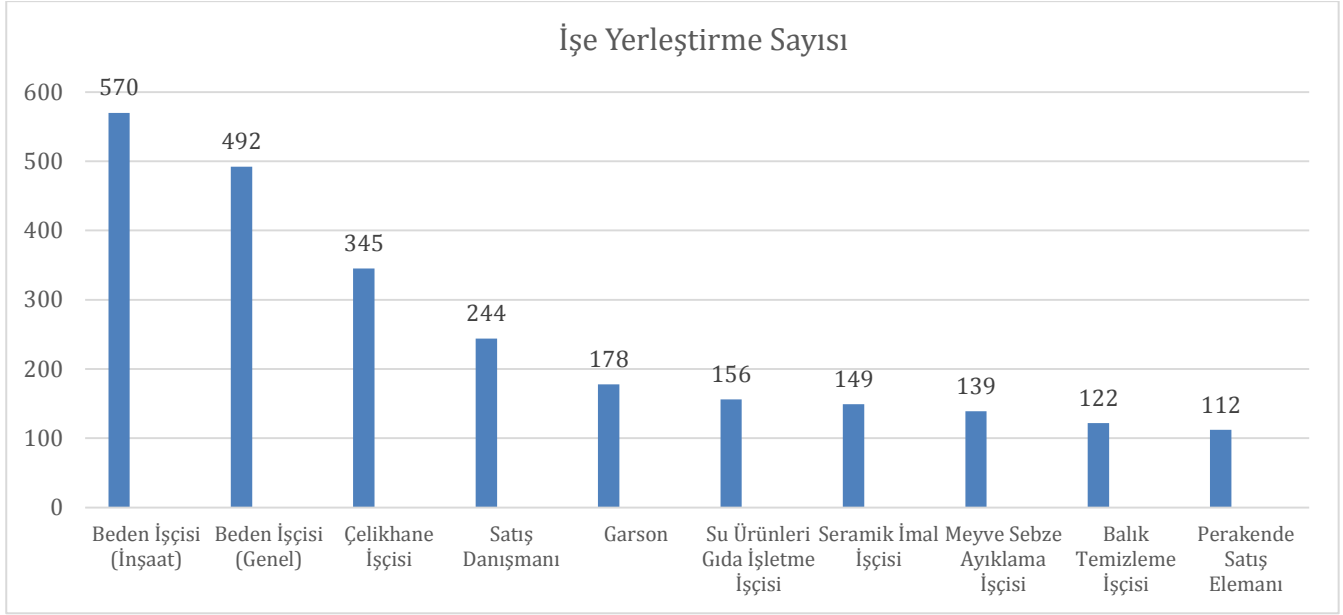
Şekil 4. Kamu ve Özel Açık İş Sayıları (1990-2021 Toplam)

Kaynak: İŞKUR, 1990-2021 İstatistik Yıllıkları

Şekil 3 ve Şekil 4’de verilen değerlere göre belirgin bir şekilde 2012 ve 2013 yıllarından itibaren özel kesimdeki açık iş sayısı ciddi artış göstermiştir. Aksine kamu açık iş sayısı ise önceki yıllara göre bu dönemde azalmıştır. Kısaca 2013 yılından itibaren kamudaki açık iş sayısı azalmış, özel kesimdeki iş sayısı da 2012 yılından itibaren artmıştır. Burada özel kesimdeki iş sayısındaki artış oransal olarak kamudaki iş sayısındaki azalıştan daha fazla olmasından dolayı, toplam açık iş sayısı 2012-2021 yılları arasında şekillerde görüldüğü üzere büyük bir artış gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla son dönemde Çanakkale ilindeki toplam açık iş sayısındaki artışın nedeni özel kesimdeki açık iş sayısındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

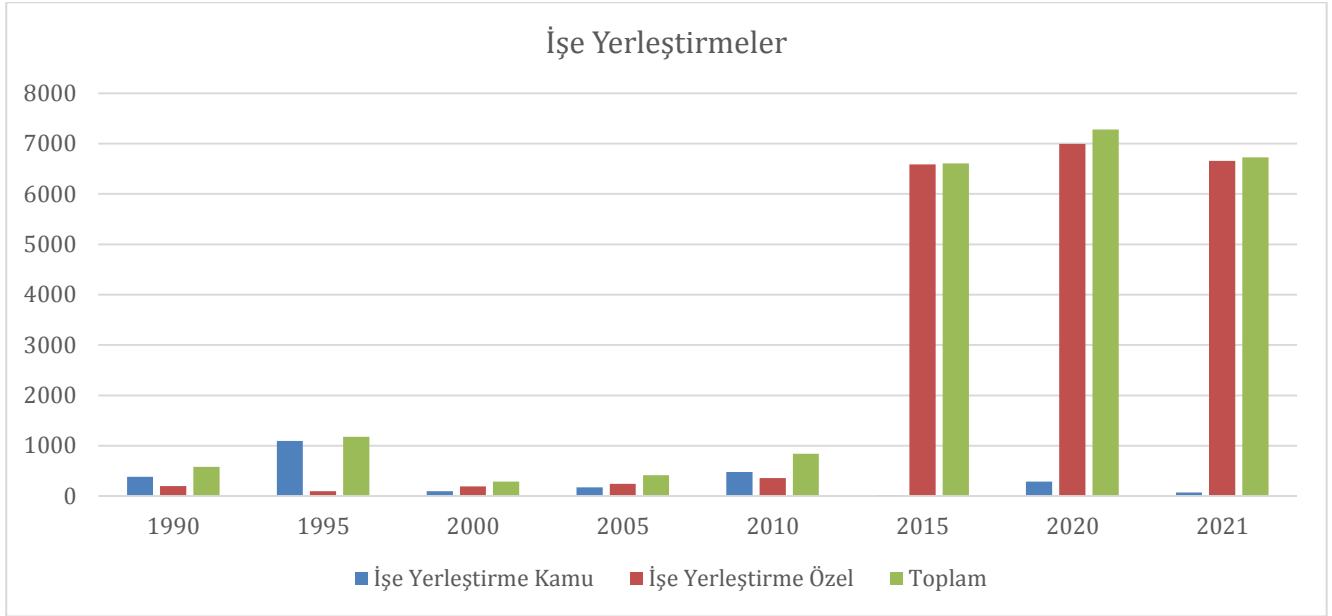
Şekil 5. 2021 Yılı İşe Yerleştirme Sayısı En Yüksek Olan Meslekler (Ocak-Ekim)

Kaynak: İŞKUR, 2021: 9

Çanakkale ilinde 2021 Ocak-Ekim dönem verilerine göre Şekil 5’de yer alan mesleklerde toplam 4.959 işe yerleştirme yapılmıştır. 2021 yılı genel toplam işe yerleştirme sayısı ise 6.726’dır. Bunlar içerisinde ilk sırada 570 kişinin işe yerleştirilmesi ile beden işçisi (inşaat) mesleği gelmektedir. Toplam işe yerleştirme sayısı içerisinde bu mesleğin oranı % 11,5 olarak belirlenmiştir.

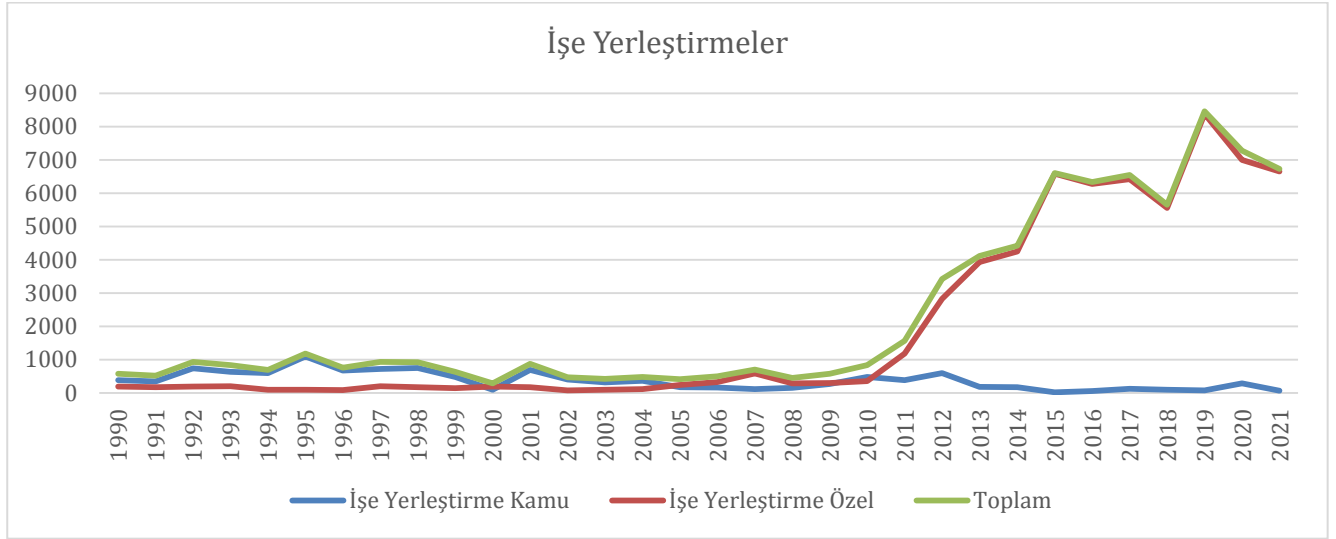
Şekil 6. Kamu ve Özel İşe Yerleştirme Sayıları

Kaynak: İŞKUR, 1990-2021 İstatistik Yıllıkları

Çanakkale ilinde 1990 yılı toplam işe yerleştirme sayısı 578 iken, bu rakam 2020 yılında 7282, 2021 yılında da 6726 kişiye ulaşmıştır. Şekil 6 ve Şekil 7’de görüldüğü üzere en fazla işe yerleştirme rakamlarına 2019 ve 2020 yıllarında ulaşılmıştır.

Şekil 7. Kamu ve Özel İşe Yerleştirme Sayıları (1990-2021 Toplam)

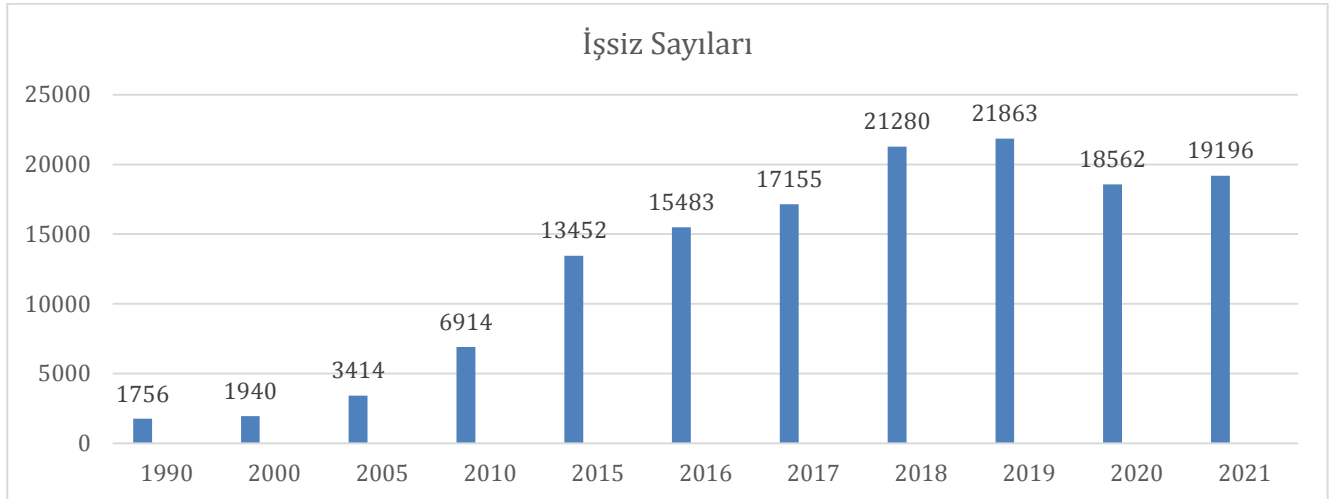

Kaynak: İŞKUR, 1990-2021 İstatistik Yıllıkları

Şekil 6 ve Şekil 7’de verilen değerlere göre belirgin bir şekilde 2011 yılından itibaren özel kesimdeki işe yerleştirmelerde ciddi artışlar yaşanmıştır. Aksine kamu işe yerleştirmelerde ise 2013 yılından sonra belirgin bir azalış olmuştur. Kısaca 2013 yılından itibaren kamudaki işe yerleştirme sayısı azalmış, özel kesimdeki işe yerleştirme sayıları da 2011 yılından itibaren artmıştır. Burada özel kesimdeki işe yerleştirme sayısındaki artış oransal olarak kamudaki işe yerleştirme sayısındaki azalıştan daha fazla olmasından dolayı, toplam işe yerleştirme sayısı 2011-2021 yılları arasında şekillerde görüldüğü üzere büyük bir artış gerçekleşmiştir. Dolayısıyla son dönemde Çanakkale ilindeki toplam işe yerleştirme sayısındaki artışın nedeni özel kesimdeki işe yerleştirme sayısındaki artıştan kaynaklandığı görülmektedir.

Açık iş sayısı ve işe yerleştirme değerlerinden sonra işsizlik rakamlarına bakıldığında 2021 yılı sonu itibarıyla Çanakkale’de kayıtlı işsizlerin sayısı 19.196’dır. Bu işsizlerin içerisinde kadınların oranı yaklaşık % 55,3 iken, 18-24 yaş arası gençlerin oranı yaklaşık % 42,2 olduğu hesaplanmıştır.

Şekil 8. 1990-2021 Dönemi İşsiz Sayıları

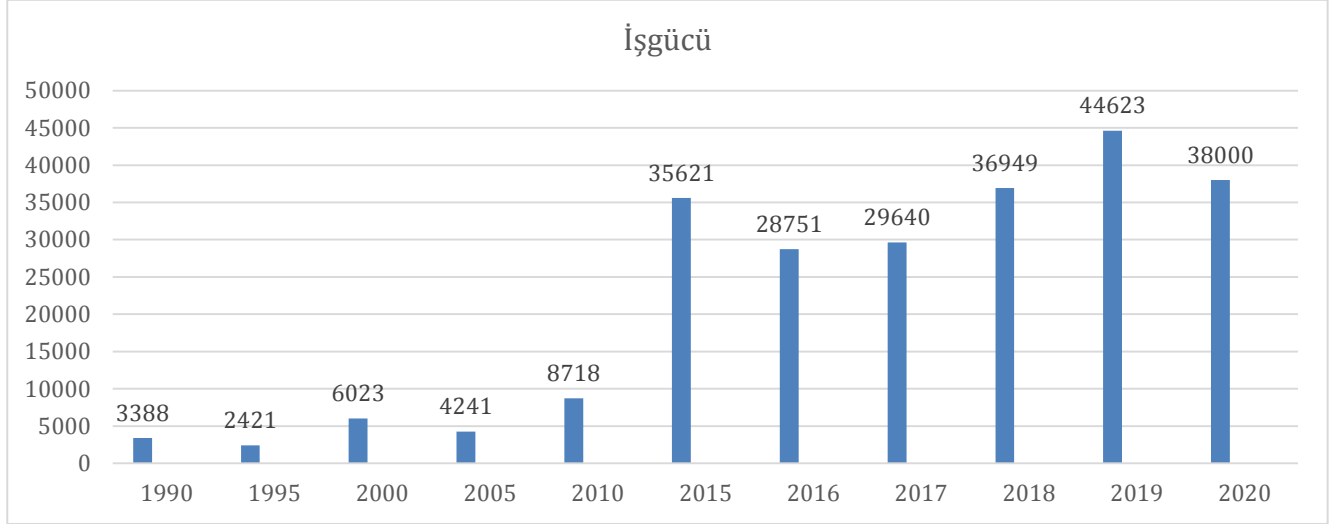

Kaynak: İŞKUR, 2021: 10; İŞKUR, 1990-2021 İstatistik Yıllıkları

Şekil 8’de gösterildiği üzere verilen yıllara ait değerler karşılaştırıldığında en yüksek işsizlik sayıları sırasıyla 2019, 2018 ve 2021 yıllarında olduğu görülmektedir. En düşük işsizlik sayıları ise sırasıyla 1990, 2000 ve 2005 yıllarında gerçekleşmiştir. Ayrıca Çanakkale ilinde işsiz sayılarına bakıldığında en fazla işsiz olduğu meslek temizlik görevlisi mesleğidir.

İllere göre aktif işgücü piyasası programlarına bakıldığında ise Çanakkale’de 8 kadın 125 erkek olmak üzere 133 kişinin katıldığı toplam 8 tane mesleki eğitim kursu verilmiştir. Toplam 1934 kişinin katıldığı 777 tane iş başı eğitim programı düzenlenmiştir. 2021 yılında mesleki eğitim kurs sayısı ve iş başı eğitim programı sayısı toplamı ise 785 olarak gerçekleşmiştir (İŞKUR, 2021 İstatistik Yıllıkları).

Şekil 9. 1990-2020 Dönemi İşgücü Sayıları

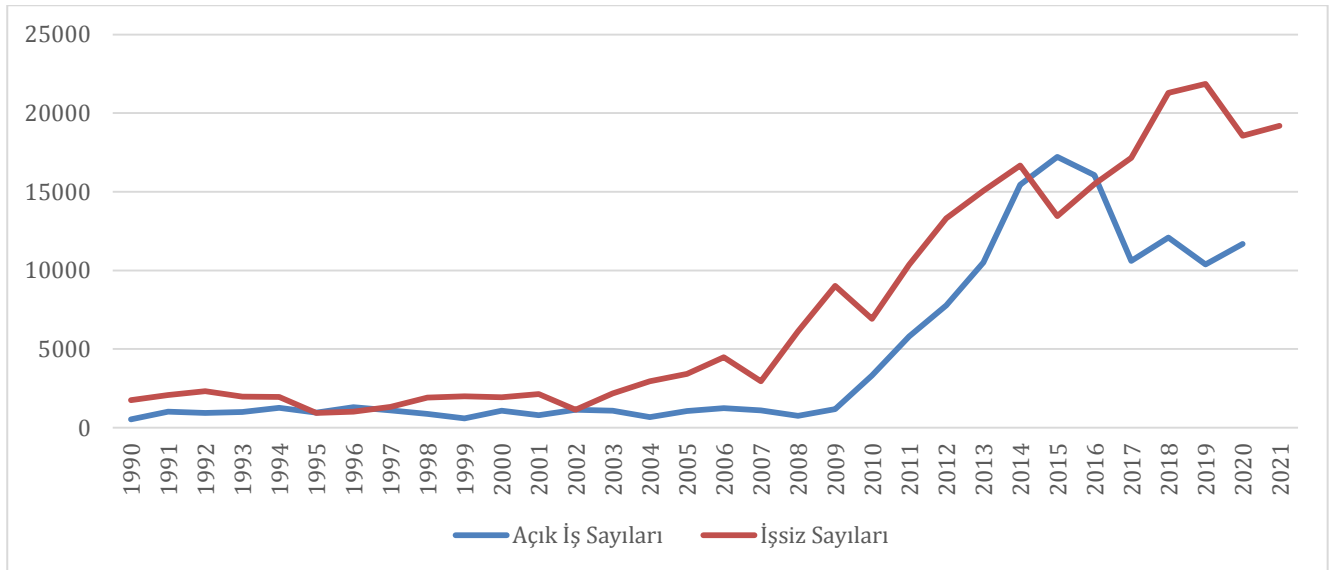
Kaynak: İŞKUR, 1990-2021 İstatistik Yıllıkları

Şekil 9’da Çanakkale ili 1990-2020 dönemi işgücü istatistikleri verilmektedir. 1990-2020 yılları arasında en düşük işgücü rakamı 2002 yılında 1.385 kişi olarak belirlenmiştir. En yüksek değer ise 44.623 kişi ile 2019 yılına aittir. 2011 yılından itibaren ise önceki yıllara göre 2011-2020 döneminde işgücü çok daha fazla artış göstermiştir.

4. ÇANAKKALE’DE AÇIK İŞ SAYISI, İŞSİZLİK VE BEVERİDGE ETKİSİ

Çalışmada Çanakkale ili işgücü piyasasında açık iş sayısı ve işsizlik arsındaki durumun analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda her iki değişkene ait grafikler aşağıda paylaşılmaktadır.

Şekil 10. 1990-2020 Dönemi Açık İş ve İşsizlik Karşılaştırması

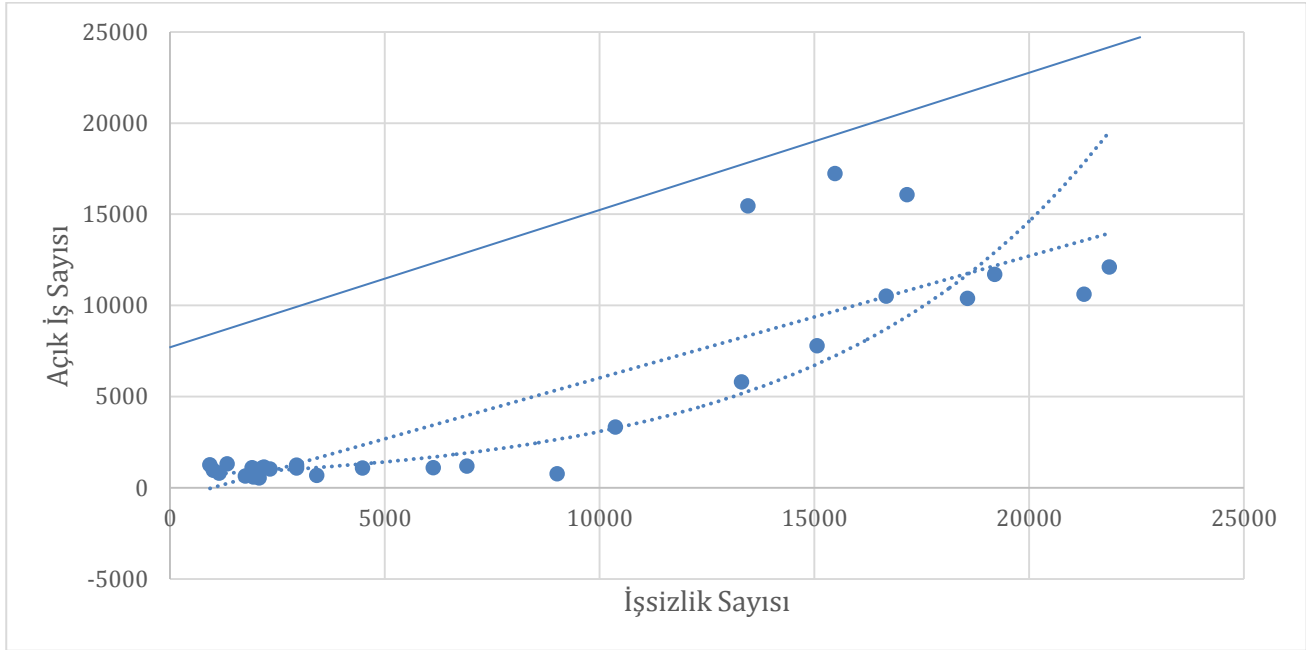

Kaynak: İŞKUR, 1990-2021 İstatistik Yıllıkları

1990-2021 dönemi açık iş ile işsizlik rakamlarına bakıldığında 1995, 2015 ve 2016 yıllarında açık iş sayısı işsizlik sayısının üzerine çıkmıştır. 1994 yılında ise değerler birbirine çok yakın gerçekleşmiştir. İlk olarak Beveridge Etkisine istinaden 1994 yılı baz alındığında 1995,1996 ve 1997 yıllarında işsiz kişi sayısında belirgin bir düşüş gözlenmiştir. Ayrıca 1993 yılından 1994 yılına geçildiğinde işsizlik azalmasına rağmen açık iş sayısı artmıştır. Aynı şekilde 2014 yılı baz alındığında 2015 ve 2016 yıllarında işsiz kişi sayısında bir azalma gerçekleşmiştir. Bu verilere paralel olarak 1995 ve 2016 yıllarında işe yerleştirme sayılarının da arttığı görülmektedir.

Şekil 10’da belirtildiği üzere incelenen dönemde işsizlerin sayısının açık işlerden 1995, 2015 ve 2016 yılları hariç fazla olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki farkın en fazla açıldığı dönem ise 2018-2021 yıllarına denk gelmektedir. Dolayısıyla 2018-2021 döneminde değişkenler arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Burada dünya genelinde Covid-19 salgınının da olumsuz etkisi olduğu belirtmemiz gerekir. Bunun yanında farkın fazla olduğu ikinci bir dönem de 2009 yılını göstermektedir. Bu dönemde yine dünya genelinde yaşanan 2008 Ekonomik Krizin olumsuz etkilerinin yaşandığı döneme (2008-2012) denk gelmektedir.

Şekil 11. 1990-2021 Dönemi Çanakkale İli Beveridge Eğrisi Eşleştirme Dağılımı

Şekil 11’de 1990-2021 Çanakkale ili Beveridge Eğrisi eşleştirme dağılımına bakıldığında 1994 yılını da dahil edersek 1994, 1995, 2015 ve 2016 yıllarında açık iş sayısı, işsizlik sayısının üzerine seyretmiş ve bu dönemlerde denge Beveridge Eğrisi’ne göre 45°'lik doğrunun üst kısmında kaldığından işgücü talebi fazlalığı oluşmuştur. Yani bu dönemlerde Çanakkale’de firmalar daha fazla işçi talep etme eğilimi içerisinde olmuşlardır. Diğer bir açıdan bu durum konjonktürün canlanma zamanını ifade ettiğinden işsizliğin azaldığı bir dönem yaşanmıştır.

Şekil 10 ve Şekil 11’e göre incelenen dönemde işsizlerin sayısının açık işlerden genellikle fazla olduğu görülmektedir. Özellikle açık iş sayısı ile işsiz sayısının arasındaki farkın en fazla açıldığı dönemde, yani 2018-2021 yılları arasında, bir uyumsuzluk olduğu bellidir. Dolayısıyla Beveridge Eğrisi eşleştirme dağılımına göre işsiz sayısının açık iş sayısından fazla olması sonucunda denge 45°'lik doğrunun alt kısmında kaldığından emek arzı fazlalığı oluşmuştur. Doğrunun alt kısmında kalan noktalar konjonktürün daralma döneminde olduğunu gösterdiğinden başka bir ifadeyle ekonominin durgunluk döneminde olduğunu ifade ettiğinden bu bölgede emek arzı fazlalığı vardır. Yani ilgili dönem boyunca firmalar daha az işçi talep etme eğiliminde olmuştur. İşsizlik açısından bakıldığında ise konjonktürün daralma dönemi işsizliğin arttığı dönem olarak gösteriliğinden işsiz sayısı giderek artmıştır. Ek olarak incelenen döneme ait verilere bakıldığında hem açık iş sayısında hem işsiz sayısında artış olduğu gözlenmektedir. Bu doğrultuda Beveridge Eğrisi boyunca yukarı yönlü bir hareket gerçekleşmiş ve bu durum toplam talebe yönelik negatif bir şok etkisi yapmış ve böylece işsiz sayısı artmıştır. Kısaca dışa doğru bir kayma yaşanmıştır. Yaşanan bu kayma ise eşleştirme verimliliğinde bir azalmanın olduğunu ifade etmektedir ki bu durum 2018-2021 yılları arasında açık bir şekilde görülmektedir. Özetle yukarı yönlü gerçekleşen bu hareket sonucunda orjinden uzaklaşılarak işgücü piyasasında son dönemde bir aksaklık ya da uyumsuzluk ortaya çıkmıştır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de 1990-2021 dönem verileri kullanılarak Çanakkale ili işgücü piyasasının değerlendirilmesi, açık iş sayısı ve işsizlik arasındaki durumun analiz edilmesi Beveridge Eğrisi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Türkiye İş Kurumu verilerinden yararlanılarak ulaşılan sonuçlara göre Çanakkale ilinde açık iş oranı % 1,3 olarak belirlenmiş ve bu oran Türkiye ortalaması ile aynı seviyede çıkmıştır. 2012 ve 2013 yıllarından itibaren özel kesimdeki açık iş sayısı ciddi artış göstermiştir. Aksine kamu açık iş sayısı ise önceki yıllara göre bu dönemde gerilemiştir. Dolayısıyla son dönemde Çanakkale ilindeki toplam açık iş sayısındaki artışın nedeni özel kesimdeki açık iş sayısındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

İşe yerleştirme sayılarına bakıldığında en fazla işe yerleştirme rakamlarına 2019 ve 2020 yıllarında ulaşılmıştır. 2011 yılından itibaren özel kesimdeki işe yerleştirmelerde ciddi artışlar yaşanırken aksine kamu kesiminde işe yerleştirmelerde ise 2013 yılından sonra belirgin bir azalış olmuştur. Dolayısıyla son dönemde Çanakkale ilindeki toplam işe yerleştirme sayısındaki artışın nedeni özel kesimdeki işe yerleştirme sayısındaki artıştan gelmektedir.

2021 yılı sonu itibarıyla Çanakkale ilinde kayıtlı işsizlerin sayısı 19.196 olarak belirlenmiştir. En düşük işsizlik rakamları sırasıyla 1990, 2000 ve 2005 yıllarında gerçekleşmiştir. Ayrıca Çanakkale ilinde en fazla işsiz olduğu meslek temizlik görevlisi mesleği olduğu görülmektedir. İllere göre düzenlenen aktif işgücü piyasası programlarında Çanakkale’de 8 kadın 125 erkek olmak üzere 133 kişinin katıldığı toplam 8 tane mesleki eğitim kursu verilmiş ve yine toplam 1934 kişinin katıldığı 777 tane iş başı eğitim programı düzenlenmiştir. 2021 yılında mesleki eğitim kurs sayısı ve iş başı eğitim programı sayısı toplamı ise 785 olarak gerçekleşmiştir. Bu bağlamda ilgili programların işe yerleştirmede ve işsizliği azaltmada en etkili uygulamalardan biri olduğu görülmektedir ki en fazla işe yerleştirme son üç yılda yapılmıştır. Fakat 2018-2021 yılları arasında Çanakkale ilinde açık iş sayısı ile işsizlik farkı daha belirgin hal aldığından bir uyumsuzluk olduğu görülmekte ve bu doğrultuda aktif işgücü piyasası programlarının daha etkili olabilmesi için nitelik, içerik, kapsam ve ya program sayısının artırılması gibi konulara daha çok önem verilmelidir.

İncelenen dönem boyunca işsizlerin sayısının açık işlerden 1995, 2015 ve 2016 yılları hariç fazla olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki farkın en fazla açıldığı dönem ise 2018-2021 yıllarına denk gelmektedir. Son dönemde dünya genelinde Covid-19 salgınının da olumsuz etkisi olduğu açıktır. Bunun yanında farkın fazla olduğu ikinci bir dönem de 2009 yılını göstermektedir. Bu dönemde yine dünya genelinde yaşanan 2008 Ekonomik Krizin olumsuz etkilerinin yaşandığı döneme (2008-2012) denk gelmiştir.

1990-2021 Çanakkale ili Beveridge Eğrisi eşleştirme dağılımı sonuçlarına göre de 1994, 1995, 2015 ve 2016 yıllarında açık iş sayısı işsizlik sayısının üzerinde seyretmiş ve bu dönemlerde Çanakkale’de firmalar daha fazla işçi talep etme eğilimi içerisinde olduklarından işsiz sayısında gerileme yaşanmıştır. İncelenen dönemde bu belirtilen istisnai yıllar hariç işsizlerin sayısının açık işlerden genellikle fazla olduğu görülmektedir. Bu durum ise emek arzı fazlalığına neden olmuş ve özellikle 2018-2021 yıllarında firmalar daha az işçi talep etme eğilimi içerisine girmiştir. Kısaca son döneme ait verilere bakıldığında hem açık iş sayısında hem de işsiz sayısında artış olduğu gözlenmektedir.

Çanakkale ilinde işgücü piyasasının mevcut durumuna yönelik hareket edilerek öncelikle aktif işgücü piyasası programları üzerinde durulması ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında il genelinde açık iş sayısındaki artışın işsiz sayısındaki artıştan daha fazla olabilmesi konusunda ilgili meslekler, kurumlar ve Çanakkale Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü arasında işbirliğinin artırılması hedeflenmelidir. Kısaca işgücü arz ve talebinin doğru olarak tespit edilmesi ve buna göre istihdam seçeneklerinin değerlendirilmesi gerekli görülmektedir. Ayrıca işverenlerin eleman ihtiyaçlarını karşılayacak öncelikli meslek gruplarına yönelik ilçeleri ve köyleri de dahil ederek işgücü arz ve talep dengesizliğinin minimum seviyelere indirilmesi işsiz sayısının azaltılması konusunda katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ACUNA, H., CARRASSO D., CARRASSO M. & CARO F. (2018). Dynamics of The Beveridge Curve and Global Crises, *Advances in Economics and Business*, 6 (4), 218-231.
- AYDIN, NOYAN (2012). İşsizlik, Beveridge Eğrisi ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme, *DPUJSS*, No. 32, Vol. 2, 119-134.
- BEVERIDGE, W. H. (1944). *Full Employment In A Free Society*. London: George Allen & Anvin LTD.
- BLANCHARD, O. JEAN & DIAMOND PETER (1989). *The Beveridge Curve*, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1-76.

- BOVA, ELVA, J. TOVAR JALLES & CHRİSTİNA KOLERUS (2016). Shifting The Beveridge Curve: What Affects Labor Market Matching?, IMF Working Paper, Fiscal Affairs Department, WP/16/93.
- TÜRKİYE İŞ KURUMU (İŞKUR), (2021). İşgücü Piyasası Araştırması Çanakkale İli 2021 Yılı Sonuç Raporu, Çanakkale Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, 1-63.
- TÜRKİYE İŞ KURUMU (İŞKUR), (1990-2021). İstatistik Yıllıkları, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>
- YASHİV, ERAN (2006). The Beveridge Curve, Tel Aviv University, CEPR and IZA Bonn, Discussion Paper No. 2479.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Enflasyon Oranı Algısının Sağlıklı Beslenme Kararı Ve Enflasyonda Tüketici Davranışlarıyla İlişkisinin İncelenmesi: Biga Örneği

Hasan AZAZI¹, Salih TOSUN², Figen KILIÇ³

1.GİRİŞ

Teknoloji, sosyal medya ve bunun sağladığı bilgiye ulaşılabilirlik hızının artması, bireylerin daha efektif ürün tüketimi arayışını arttırmaktadır. Bununla birlikte bireylerin içgüdüsel olarak beslenme ihtiyaçlarını karşılama çabalarının yine içgüdüsel bir başka duygu olan sağlıklı bir şekilde daha fazla hayatta kalma çabalarına evirildiği görülmektedir. Bu durum sağlıklı beslenme kararına işaret etmektedir (Ramalingam ve Anuradha, 2021: 5796; McLeod, 2020: 1).

Bireylerin davranışları ile sınırlandırılmış gibi görülen bu iki farklı dinamik aslında ülke ekonomileri için ciddi ve kronik bir makro değişken sorunu olan enflasyonun sınırlandırması ile etkinliğini kaybedebilmektedir. Buradan hareketle enflasyon özelinde uygulanan politikaların ülke ekonomilerince önlem alma yolunda yürütülmesi ve birey davranışlarının enflasyonun olumsuz etkilerinden arındırılması gerekmektedir.

Enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak tanımlanmakla beraber, enflasyon olgusunun telaffuz edilebilmesi için, tanımlamada geçen koşulların eş zamanlı olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen artış hızlarının gösterilmesini sağlayan enflasyon, ulusal para biriminin alım gücü seviyesi ile ilgili de bilgi edinme araçlarındadır. Ekonomik yapılarda yer yer enflasyon oranlarında düşüşler gözlenebilmektedir ancak; bu durum fiyat genel seviyesindeki bir düşüş olarak yorumlanmamalı, fiyatlar genel seviyesindeki artış hızının yavaşladığı şeklinde yorumlanmalıdır (TCMB).

Enflasyon oranı kadar algılanan enflasyon oranı ile beklenen enflasyon oranı dinamikleri de hem tüketici hem de firma davranışlarında etkilidir. Enflasyon oranının olduğundan düşük ya da yüksek algılanması tüketiciyi farklı harcama kanallarına yönleltecektir. Yine aynı şekilde mevcut enflasyon oranıyla doğru ya da ters orantılı bir enflasyon oranı beklentisi de tüketici ya da firmaların gelecekte sergileyecekleri piyasa hareketlerini etkileyecektir. Bu durumda enflasyonda tüketici tarafından algılanan seviye ile gerçek enflasyon arasındaki farkların bilinmesi; tüketici davranışlarının daha doğru tespit edilmesini sağlayacaktır. Algılanan enflasyon oranı gelecekte enflasyon oranı beklentilerini de etkileyecektir. Tüketiciler algıladıkları enflasyon düzeyi doğrultusunda farklı tüketim alanlarına yönelim gösterip tüketimi arttıracak ya da tüketim yapmayı erteleterek piyasada durgunluğa sebep olacaklardır. Bu durumda ülke ekonomilerinin tüketicilerdeki bu algılara göre politika yürütmesi, talep veya maliyet kaynaklı enflasyon ile mücadele politikalarında algılanan enflasyon oranlarını da hesaba katması önemlidir. Ülke ekonomileri enflasyonla mücadele adı altında esasen fiyat istikrarının sağlanması ve ulusal para birimin yabancı para birimi karşısında tutunabilmesinin politikalarını geliştirmektedirler (Gündüz vd., 2020: 246; Stanisławska, 2019: 42; Evans ve Honkapohja, 2001: 55; Abildgren ve Kuchler, 2021: 3; Gülşen ve Tosun, 2022: 115).

Çalışmada Biga ilçesinde bazı tanımlayıcı istatistikler özelinde algılanan enflasyon algısı ve bununla ilişkili olarak enflasyonda tüketici davranışları ile sağlıklı beslenme kararı ele alınmıştır. Bunun için TÜİK in açıkladığı tüketici fiyat endeksi ana harcama grup incelemesi üzerinde durulacak ve tüketici güven endeksi en güncel verileri ele alınacaktır. Ele alınan genel verilerin Biga ilçesi ile uyumlu olup olmadığı Biga ilçesinde yapılan bir anket çalışmasında gösterilmeye çalışılmıştır. Aşağıda Tablo 1 ve Tablo 2 de TÜİK tarafından açıklanan güncel verilere yer verilmiştir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde ise çalışmanın yöntemine ve bulgularına yer verilmiştir.

¹Dr.Öğr.Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İktisat Bölümü, hasanazazi@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4241-9857.

²Öğr.Gör.Dr. Balıkesir Üniversitesi, İvrindi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, salih.tosun@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6152-2433.

³Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga MYO, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, figenkilic@comu.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4578-4131.

Enflasyon Oranı Algısının Sağlıklı Beslenme Kararı Ve Enflasyonda Tüketici Davranışlarıyla İlişkisinin İncelenmesi: Biga Örneği

Tablo 1. Ana Harcama Gruplarına Göre Tüketici Fiyat Endeksi ve Değişim Oranları, Ağustos 2022

Ana harcama grupları	Harcama grubu ağırlıkları	Bir önceki aya göre değişim oranı (%)	Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranı (%)	Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı (%)	On iki aylık ortalamalara göre değişim oranı (%)	Endeks
TÜFE	100,00	1,46	47,85	80,21	54,69	1 015,65
Gıda ve alkolsüz içecekler	25,32	0,85	54,10	90,25	66,52	1 347,48
Alkollü içecekler ve tütün	4,31	0,09	54,73	82,49	45,13	1 620,00
Giyim ve ayakkabı	6,42	1,28	17,74	38,03	23,11	374,15
Konut	14,12	2,05	52,23	71,82	49,70	1 045,50
Ev eşyası	8,86	3,35	50,77	92,02	61,45	935,78
Sağlık	3,24	7,01	49,84	58,35	33,07	546,03
Ulaştırma	16,80	-1,78	54,18	16,87	79,87	1 219,74
Haberleşme	3,78	1,91	20,70	27,05	14,91	211,52
Eğlence ve kültür	3,06	3,34	38,60	58,66	37,36	554,23
Eğitim	2,03	6,55	27,27	34,34	23,48	652,23
Lokanta ve oteller	7,11	3,31	51,36	80,95	57,02	1 571,70
Çeşitli mal ve hizmetler	4,96	3,86	38,38	71,19	47,44	1 383,00

Kaynak: TÜİK

Harcama grubu ana dağılımı dikkate alındığında TÜFE dağılımında ağırlıklı dağılımın gıda, konut ve ulaştırma kalemlerince gerçekleştirilmiştir. TÜFE dağılımında sağlık kaleminin yoğunluğunun düşük olduğu görülmektedir. TÜFE’ nin genel olarak bir önceki yılın aynı ayına göre %80 oranında değişim gösterdiği yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. TÜFE’ de dağılım ele alındığında da yine aynı şekilde bütün harcama kalemlerinde bir önceki yılın aynı ayına göre artış gözlemlendiği söylenebilmektedir. Buna ek olarak yine TÜİK (2022 Eylül) verileri ışığında Eylül 2022 ayında bir önceki aya göre en az artış gösteren grup alkollü içecekler ve tütün ürünleri olmuştur. 2022 Eylül ayında bir önceki aya göre en çok artış gösteren ana grup ise konut olmuştur.

Tablo 2. Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Tüketici Güven Endeksi, Alt Endeksleri ve Değişim Oranları, Eylül 2022

	Endeks		Bir önceki aya göre değişim oranı (%)	
	Ağustos	Eylül	Ağustos	Eylül
Tüketici Güven Endeksi	72.2	72.4	6.1	0.3
Mevcut dönemde hanenin maddi durumu	53.8	53.0	16.0	-1.5
Gelecek 12 aylık dönemde hanenin maddi durum beklentisi	72.2	71.4	7.5	-1.1
Gelecek 12 aylık dönemde genel ekonomik durum beklentisi	72.8	74.0	2.7	1.6
Gelecek 12 aylık dönemde dayanıklı tüketim mallarına harcama yapma düşüncesi	89.8	91.0	2.4	1.3

Kaynak: TÜİK

Tüketici eğilim anketleri, tüketicilerin aylık olarak ekonomideki genel durum hakkındaki görüşlerini, ekonomideki gelecek beklentilerini ve tasarruf eğilimlerini ölçmede kullanılmaktadır. Yapılan hesaplamalara göre tüketici güven endeksi 200’ e kadar değer alabilmektedir. Değerin 100’den küçük olması tüketicinin kötümser olduğuna, 100’ den büyük olması ise tüketicinin iyimser olduğuna işaret etmektedir (Oral, 2005: 2; TÜİK) .

Yapılmak istenen tüketime kaynak yaratma imkanı ile borçlanma eğilimi endeksinde yaşanacak bir artış, tüketici güveninde iyimser durumu ifade etmektedir. Tüketici fiyatlarıyla ilgili, tüketici fiyatlarında değişimine yönelik beklenen düşünce endeksinin artışı, tüketici fiyatlarında düşüş düşüncesini göstermektedir. Azalması ise tüketici fiyatlarında artış beklentisi gösterecektir (TÜİK).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Tipi

Bu çalışmanın amacı bireylerin enflasyon oranı algısının sağlıklı beslenme kararı ve enflasyonda tüketici davranışıyla olan ilişkisini incelemektir. Araştırma kesitsel tipte bir çalışmadır.

2.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman

Bu kesitsel çalışma, Biga'da yaşayan bireylerle Ağustos-Eylül 2022 tarihleri arasında Google formlar platformunda oluşturulan çevrimiçi anketler yoluyla sosyal iletişim araçları üzerinden yapılmıştır.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Biga'da Ağustos-Eylül 2022 tarihleri arasında yaşayan 95.000 birey oluşturmuştur. Evren büyüklüğü belli olan durumlarda mevcut evrenden hata toleransı %5, güvenilirlik düzeyi %95 alındığında 383 kişilik örneklem yeterli sayılabilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014: 50). Bu kapsamda kolayda örnekleme yöntemi ile araştırmanın yapıldığı şehirden 395 kişiye ulaşılmıştır. Fakat anketler değerlendirilirken eksik ve hatalı doldurulduğu görülen 4 anket cevabı elenerek 391 anket değerlendirmeye alınmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın ilk kısmında araştırmacılar tarafından ilgili literatür doğrultusunda hazırlanan toplam 7 sorudan oluşan demografik bilgi formu kullanılmıştır. Bu formla yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek, ailelerinin aylık gelir ortalaması ve gelir gider dengesi vb. değişkenleri sorgulandı.

Enflasyon oranı algısını ölçmek için Avrupa Komisyonu Tüketici Anketi'nde yer alan 2 sorudan yararlanıldı. Avrupa Komisyonu Tüketici Anketi, Avrupa Birliği'ne üye tüm ülkelerde ve bazı aday ülkelerde aylık olarak gerçekleştirilen anketlerdir. Bu anketler, üye ve aday ülkelerin ekonomilerinin gelişimini izleme ve aralarında karşılaştırmaların yapılmasına imkân tanır (European Commission, 2021) ve Avrupa'da enflasyon algısının ve beklentilerinin araştırılmasında yaygın olarak kullanılır (Stanisławska, 2019: 5-7). Dolayısı ile bu çalışmada katılımcıların enflasyon oranı algısını ölçmek için öncelikle "Sizce son 12 ayda tüketici fiyatlarındaki (tüketim malları ve hizmetlerinin fiyatları) değişim nasıldır?" şeklinde nitel soru soruldu. Bu sorunun yanıt seçenekleri "fiyatlar düştü," "b-fiyatlar yükseldi" ve "fiyatlar değişmedi" şeklinde idi. Fiyatlar düştü ya da yükseldi seçeneklerini işaretleyen katılımcılara "Sizce son 12 ayda tüketici fiyatlarındaki (tüketim malları ve hizmetlerinin fiyatları) değişim yüzde kaç oranında gerçekleşti?" şeklinde açık uçlu olarak soruldu.

Sağlıklı beslenme davranışlarının ölçümünde Üniversite Öğrencilerinde Sağlıklı Yaşam Becerileri Ölçeği'nin Sağlıklı Beslenme alt boyutunda yer alan sorulardan yararlanıldı. Bu ölçek Genç ve Karaman (2019) tarafından geliştirilmiştir ve üniversite düzeyindeki öğrencilerin sağlıklı yaşam becerilerini ölçmeye yöneliktir. Sağlıklı beslenme alt boyutu toplam 5 sorudan oluşmaktadır. Ölçek 4 dereceli bir değerlendirmeye sahiptir ve 1-Hiç Katılmıyorum, 4-Kesinlikle Katılıyorum ifadelerine karşılık gelmektedir. Sağlıklı beslenme alt boyutundan alınabilecek toplam puan 4 ile 20 arasındadır. Toplam puan arttıkça bireylerin sağlıklı yaşam becerileri de olumlu yönde artmaktadır. Bu çalışmada bulguların sunumu ve yorumunda madde puan ortalamalarından yararlanılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı sağlıklı beslenme alt boyutu için 0,79 olarak belirtilmiş olup (Genç ve Karaman, 2019), bu çalışma için 0,80 olarak hesaplandı.

Tüketici davranışları ölçümünde Makroekonomik Göstergelerin Tüketici Davranışlarına Etkisini araştırmak amacıyla Cennet ve Çondur (2021) tarafından geliştirilen ölçeğin enflasyonda tüketici davranışı alt boyutundaki sorulardan yararlanıldı. Enflasyonda tüketici davranışı alt boyutu toplam 11 sorudan oluşmaktadır. Ölçek 5 dereceli bir değerlendirmeye sahiptir ve 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum ifadelerine karşılık gelmektedir. Alınabilecek toplam puan 11 ile 55 arasındadır. Toplam puan arttıkça bireylerin enflasyonda tüketici davranışı kararı da olumlu yönde artmaktadır. Bu çalışmada bulguların sunumu ve yorumunda madde puan ortalamalarından yararlanılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı için 0,83 olarak belirtilmiş olup (Genç ve Karaman, 2019), bu çalışma için 0,79 olarak hesaplandı. Cronbach's alpha değeri 1'e yaklaştıkça ölçeğin güvenilirliği artmaktadır (Ural ve Kılıç, 2006: 55). Elde edilen sonuçlara göre çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik koşullarının yüksek düzeyde karşılandığı tespit edilmiştir.

2.5. İstatistiksel Analiz

Araştırmada elde edilen veriler öncelikle istatistiksel yorumlanmaya uygun duruma getirilerek kodlanmış sonra veri analizi için SPSS 26.0 programına aktarılmıştır. Verilerin istatistiksel olarak anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir. Betimleyici istatistikler; sayı, yüzde, ortalama ve standart sapmalar aracılığıyla sunulmuştur. Araştırma

Enflasyon Oranı Algısının Sağlıklı Beslenme Kararı Ve Enflasyonda Tüketici Davranışlarıyla İlişkisinin İncelenmesi: Biga Örneği

verilerinin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov normalite testi aracılığıyla değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygun olmadığı gözlemlendiği için veri analizinde non-parametrik testler tercih edilmiştir. Tanımlayıcı özellikler ve ölçekler puan ortalamaları arasındaki ilişki için Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis Testleri kullanılmıştır. Kruskal Wallis Testleri sonrası anlamlı bulunan gruplar arasında farklılığın kaynağını bulabilmek için post-hoc Bonferroni düzeltmesi uygulanmıştır. Değişkenlerde grup sayısı 3 olduğu için Bonferroni düzeltmesi anlamlılık düzeyi $0.05/3=0.016$ olarak belirlenmiştir. Ölçek puan ortalamaları arasındaki ilişki Spearman korelasyon katsayısı ile incelenmiştir.

2.6. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın gerçekleştirilmesi için katılımcılar, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (24.03.2016 tarih ve 6698 sayılı) çerçevesinde bu çalışmaya gönüllü katıldığını onaylamış ve katılımcılara istemediklerinde araştırmadan çekilebilecekleri bildirilmiştir.

2.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın yalnızca Biga’da yaşayan bireylerin görüşleri ile yürütülmesi, meslek ve yaş gibi dağılımlarda eşitliğin sağlanamaması sınırlılığdır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan bireylerin tanımlayıcı özellikleri incelendiğinde, katılımcıların %54,2’sinin yaş ortalamasının 18–28 yaş arasında, %29,2’sinin 29-39 yaş arasında %16,6’sının 40 yaş üstü olduğu belirlendi. Katılımcıların %38,4’ü erkek, %61,6’sı kadındır ve %38,6’sı evli iken %61,4’ü bekdir. Katılımcıların %21,5’inin lise ve ön lisans eğitim düzeyine sahipken %63,9’u lisans ve %14,6’sı lisansüstü eğitim görmüştür. Katılımcıların mesleki dağılımına bakıldığında %39,1’i hali hazırda çalışmayan öğrencilerden oluşurken, %7,2’si işçi, %11,3’ü serbest meslek, %25,1’i memur, %1,5’i emekli, %2,3’ü ev hanımı ve 13,6’sı diğer meslek gruplarında olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların aylık ücret toplamaları incelendiğinde %45,8’inin 5000TL altında, %20,7’sinin 6000-9000 TL ve %33,5’inin 10.000 TL ve üzeri gelire sahiptir. Son olarak katılımcıların aile gelir gider dengesine incelendiğinde %39,6’sının geliri giderinden az, %40,2’sinin geliri giderine eşit ve %20,2’sinin geliri giderinden fazla olarak belirlenmiştir. Katılımcılara son 12 ayda fiyatlardaki değişim sorulduğunda %1,0’ine göre düşmüş, %0,8’ine göre değişmemiş ve %98,2’sine göre fiyatlar artmıştır. Katılımcılara son 12 aydaki TÜFE fiyatlarındaki artışın ne kadar olduğu sorulduğunda %51,7’sine göre %100 ve altında gerçekleşmiş, %30,4’üne göre %101 ile %200 arasında gerçekleşmiş ve %17,9’una göre %200’ün üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri (n= 391)

Değişkenler	n	%
Yaş		
18-28	212	54,2
29-39	114	29,2
40 ve üstü	65	16,6
Cinsiyet		
Erkek	150	38,4
Kadın	241	61,6
Medeni Durumu		
Evli	151	38,6
Bekar	240	61,4
Eğitim Düzeyi		
Lise ve Ön lisans	84	21,5
Lisans	250	63,9
Lisansüstü	57	14,6
Meslek		
Öğrenci	153	39,1
İşçi	28	7,2
Serbest Meslek	44	11,3
Memur	98	25,1
Emekli	6	1,5
Ev hanımı	9	2,3
Diğer	53	13,6

Aylık ortalama ücret toplamı		
5.000 TL ve altı	179	45,8
6.000- 9.000 TL	81	20,7
10.000 TL ve üzeri	131	33,5
Aile gelir gider dengesi		
Gelir giderden az	155	39,6
Gelir gidere eşit	157	40,2
Gelir giderden fazla	79	20,2
Fiyatlardaki değişim		
Fiyatlar düştü	4	1,0
Fiyatlar değişmedi	3	0,8
Fiyatlar arttı	384	98,2
Enflasyon oranı algısı		
Fiyatlar %100 ve altında arttı	202	51,7
Fiyatlar %101-%200 arasında arttı	119	30,4
Fiyatlar % 201 ve üzerinde arttı	70	17,9

Katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, meslek, aylık ücret toplamaları, aile gelir gider dengesi ve TÜFE fiyatlarındaki değişim özellikleri ile ölçekler puan ortalamaları Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis Testleriyle karşılaştırıldığında istatistiksel düzeyde anlamlı kabul edilecek farklılıklar gözlemlendi, bu farklılığın nedenleri Bonferroni Post Hoc testi ile belirlendi ($p<0,05$; Tablo 2).

Katılımcıların yaşları ile enflasyon oranı algısı, enflasyonda tüketici davranışı ve sağlıklı beslenme kararı puan ortalamaları karşılaştırıldığında 29-39 yaş grubu ve 40 yaş üstünün 18-28 yaş grubuna göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu yaş ortalaması yükseldikçe ölçek puan ortalamalarının arttığı bulundu ($p<0,05$; Tablo 2).

Katılımcıların cinsiyetleri açısından bakıldığında erkeklerin enflasyon oranı algısının kadınlara göre ve kadınlarında enflasyonda tüketici davranışları puan ortalamalarının erkeklerle göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulundu ($p<0,05$; Tablo 2).

Katılımcıların medeni durumları açısından bakıldığında evlilerin enflasyon oranı algısının ve sağlıklı beslenme kararı puan ortalamalarının bekarlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulundu ($p<0,05$). Katılımcıların eğitim düzeyi açısından bakıldığında lisansüstü eğitime sahip olanların enflasyon oranı algısı ve enflasyonda tüketici davranışları puan ortalamalarının lise, ön lisans ve lisans eğitim düzeyine sahip olanlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulundu ($p<0,05$; Tablo 2).

Katılımcılar meslek açısından bakıldığında öğrencilere göre enflasyon oranı algısının memur, serbest meslek ve diğer meslek grubuna sahiplere istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük olduğu, öğrencilerin enflasyonda tüketici davranışları puan ortalamalarının diğer meslek gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük olduğu ve emeklilerin sağlıklı beslenme puan ortalamalarının öğrencilere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulundu ($p<0,05$; Tablo 2).

Katılımcıların aylık gelir toplamaları açısından karşılaştırıldığında 10.000 TL ve üzeri geliri olanların enflasyon oranı algılarını ve sağlıklı beslenme puan ortalamalarının 5.000 TL ve altı alanlara göre ve 6.000-9.000 TL ile 10.000 TL ve üzeri geliri olanların enflasyonda tüketici davranışları puan ortalamalarının 5.000 TL ve altı alanlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulundu ($p<0,05$; Tablo 2).

Katılımcılar aile aylık gelir gider dengesi açısından karşılaştırıldığında geliri giderinden az ve eşit olanların enflasyonda tüketici davranışları puan ortalamalarının geliri giderinden yüksek olanlardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulundu. Aile gelir gider dengesi ile sağlıklı beslenme davranışı ölçeği puan ortalamaları arasında ise geliri giderinden fazla olanların geliri giderine eşit ve az olanlardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük puan ortalamasına sahip olduğu görüldü ($p<0,05$; Tablo 2).

Katılımcılara son 12 ayda fiyatlardaki değişim açısından bakıldığında enflasyon oranı algılarının fiyatlarda artış olduğunu belirtenlerin fiyatların düştüğünü ve değişmediğini belirtenlere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulundu ($p<0,05$; Tablo 2).

Enflasyon Oranı Algısının Sağlıklı Beslenme Kararı Ve Enflasyonda Tüketici Davranışlarıyla İlişkisinin İncelenmesi: Biga Örneği

Tablo 4. Katılımcıların Bazı Tanımlayıcı Özellikleri İle Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılmalı Analizi (n = 391)

Değişkenler		n	Enflasyon Oranı Algısı Ort/ss/z/x ² /p	Enflasyonda Tüketici Davranışı Ort/ss/z/x ² /p	Sağlıklı Beslenme Kararı Ort/ss/z/x ² /p
Yaş	18-28(a)	212	136,42±123,61	4,25±0,61	2,88±0,66
	29-39(b)	114	186,43±111,104	4,14±0,59	3,08±0,64
	40 ve üstü(c)	65	185,66±95,155	4,36±0,46	3,24±0,58
	<i>Bonferroni Post Hoc</i>		$\chi^2=46,98$ $p=0,000$ $c>a>b$	$\chi^2=6,801$ $p=0,033$ $c>b$	$\chi^2=17,326$ $p=0,000$ $c>a$
Cinsiyet	Erkek	150	181,20±131,97	4,15±0,59	3,03±0,63
	Kadın	241	145,48±106,56	4,29±0,58	2,98±0,67
Medeni Durumu	Evli	151	183,92±101,31	4,23±0,57	3,12±0,64
	Bekar	240	143,62±125,23	4,23±0,60	2,92±0,65
Eğitim Düzeyi	Lise ve Ön lisans(a)	84	158,96±86,118	4,36±0,414	3,09±0,59
	Lisans(b)	250	144,40±123,304	4,27±0,599	2,96±0,68
	Lisans üstü(c)	57	224,37±114,98	3,90±0,668	3,04±0,63
	<i>Bonferroni Post Hoc</i>		$z=34,814$ $p=0,000$ $c>b=a$	$z=22,709$ $p=0,000$ $c>b=a$	$z=1,966$ $p=0,374$
Meslek	Öğrenci(a)	153	123,87±87,00	4,35±0,51	2,87±0,64
	İşçi(b)	28	164,18±94,28	4,13±0,66	3,22±0,69
	Serbest Meslek(c)	44	193,80±204,81	4,07±0,64	2,92±0,68
	Memur(d)	98	177,32±116,58	4,26±0,58	3,17±0,56
	Emekli(e)	6	205,83±105,37	4,43±0,42	3,10±0,57
	Ev hanımı(f)	9	146,67±50,99	4,29±0,40	3,26±0,28
	Diğer(g)	53	193,08±97,82	4,00±0,67	2,96±0,76
	<i>Bonferroni Post Hoc</i>		$z=41,462$ $p=0,000$ $c=d=g>a$	$z=19,895$ $p=0,003$ $g>a$	$z=19,784$ $p=0,003$ $e>a$
Aylık Ücret Toplamı	5.000 TL ve altı	179	137,71±126,79	4,37±0,47	2,87±0,66
	6.000- 9.000 TL	81	154,00±91,25	4,12±0,63	3,08±0,52
	10.000 TL ve üzeri	131	191,73±113,92	4,12±0,67	3,12±0,69
	<i>Bonferroni Post Hoc</i>		$\chi^2=34,273$ $p=0,000$ $c>a$	$\chi^2=14,270$ $p=0,001$ $a>b=c$	$\chi^2=14,782$ $p=0,001$ $c>a$
Aile Gelir-Gider Dengesi	Gelir giderden az (a)	155	154,80±108,43	4,38±0,44	2,86±0,67
	Gelir gidere eşit (b)	157	162,43±137,22	4,23±0,62	3,02±0,62
	Gelir giderden fazla (c)	79	161,33±93,73	3,96±0,67	3,22±0,61
	<i>Bonferroni Post Hoc</i>		$\chi^2=1,21$ $p=0,546$ $c>b=a$	$\chi^2=24,910$ $p=0,000$ $c>b=a$	$\chi^2=16,477$ $p=0,000$ $c>b$
Fiyatlardaki değişim	Fiyatlar düştü	4	32,00±33,54	4,52±0,13	2,95±0,78
	Fiyatlar değişmedi	3	36,67±54,84	4,12±0,89	3,66±0,57
	Fiyatlar arttı	384	161,47±117,82	4,23±0,59	3,00±0,65
			$\chi^2=1,21$ $p=0,001$	$\chi^2=0,521$ $p=0,771$	$\chi^2=3,140$ $p=0,208$

χ^2 : Kruskal Wallis testi, z: Mann Whitney U testi, $p<.05$ Bonferroni Post Hoc test anlamlılık düzeyi $p<.016$

Katılımcıların enflasyon oranı algıları ile sağlıklı beslenme davranışı tutumları puan ortalamaları arasında yapılan Spearman korelasyon analizi sonucunda anlamlı ilişki saptanmıştır ($p=0,025$). Katılımcıların enflasyon oranı ile sağlıklı

beslenme davranışı algıları arasında zayıf düzeyde negatif yönlü ilişki (-,113) bulunurmuştur. Katılımcıların enflasyonda tüketici davranışı ile sağlıklı beslenme davranışı kararları puan ortalamaları arasında yapılan Spearman korelasyon analizi sonucunda anlamlı ilişki saptanmıştır ($p=0,022$). Katılımcıların tüketici davranışı ile sağlıklı beslenme davranışı algıları arasında zayıf düzeyde negatif yönlü ilişki (-,116) bulunurmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Katılımcıların Ölçek Puan Ortalamalarına İlişkin Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları (n= 391).

Faktör	$\bar{X}$	SS	1. Enflasyon Oranı Algısı	2. Enflasyonda Tüketici Davranışı	3. Sağlıklı Beslenme Kararı
1. Enflasyon Oranı Algısı	159,18	118,089	1		
2. Enflasyonda Tüketici Davranışı	4,237	0,592	,026	1	
3. Sağlıklı Beslenme Kararı	3,004	0,658	-,113**	-,116**	1

4.SONUÇ

Enflasyon, alım gücündeki değişiklikleri daha doğrusu alım gücünde meydana gelen azalışları ifade ettiğinden bireylerin satın alma ya da almama; yapılacaksa tüketimin hangi ana tüketim grubu tercih edileceği konusunda belirleyicidir. Tüketicinin bu tutum ve davranışlarında enflasyon oranı gibi enflasyon oranı algı seviyesi ile gelecekte enflasyon beklentisi algısı da önemli rol üstlenmektedir.

Bireylerin temel ihtiyaçlarını giderme ya da gelecekte daha yüksek enflasyon beklentilerini sahip olduklarından temel ihtiyaçlarından kıskarak enflasyon ile mücadele güdüsü ile tüketim yaptıkları görülebilmektedir. Çalışmada enflasyon oranı algısı ile sağlıklı beslenme kararı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olması bu durumu açıklamaktadır. Yapılan testlerde Biga ilçesi için; bireylerin enflasyonist algılarının olduğu bir konjektörde, sağlıklı beslenme kararlarından fedakarlık yaparak; konut alımı gibi gelecekte enflasyon ile mücadelede daha etkili olan bir kararı seçtikleri görülmektedir. Biga ilçesi özelinde yapılan bu çalışmaya göre; enflasyon algısı ve tüketim eğilimi farklı demografik özelliklere göre değişkenlik göstermiştir. Çalışmaya göre Biga ilçesinde eğitim düzeyi arttıkça, enflasyon oranı algısı da artmaktadır. Enflasyon oranı algısı yine aynı şekilde yaş ile de doğru orantılıdır. Buna göre; enflasyonda tüketim davranışı yaş arttıkça daha duyarlı hale gelmiştir. Çalışmaya göre; enflasyonda sağlıklı beslenme algısının da yaş ile doğru orantılı bir değişim gösterdiği söylenebilmektedir. Biga’ da yaşayan evli bireylerin enflasyon algısına daha duyarlı olduğu tespit edilmiş; ve bu duyarlılığın yine evli bireylerin bekarlara göre sağlıklı beslenme davranışı konusunda da daha duyarlı olduğu söylenebilir. Biga’ da yaşayan erkeklerin enflasyon oranı algılarının daha çok olduğu ancak, enflasyonda tüketici davranışı duyarlılığının kadınlarda daha yüksek olduğu yine çalışmanın bulgularından yorumlanabilmektedir.

Biga ilçesi farklı sanayi kollarının aktif olarak işletilmesi yönü ile birbirinden farklı gelir gruplarına ev sahipliği yapan bir coğrafya özelliği taşımaktadır. Bu çok yönlülük ilçede yaşayan bireylerin demografik özelliklerinde farklılıkların özellikle farklı gelir gruplara ayrılmasını da desteklemektedir. Bu yönü ile değerlendirildiğinde; daha düşük gelirli bireylerin enflasyon ortamında tüketim davranışına daha duyarlı oldukları yine çalışmada ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Çalışma Biga ilçesi için enflasyonist ortamda tüketici davranışları ile sağlıklı beslenme davranışları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda özellikle geç nüfus üzerine yoğunlaşıp işsizlik beklentisi özelinde uygulamalı çalışmalara yoğunluk verilebilir. Nitekim İşsizlik enflasyon gibi bir makro değişken olup enflasyon ile ilişkilidir. Yine genç nüfusta makroekonomik algılar oluşturmaya yönelik ilçe genelinde eğitim faaliyetleri gerçekleştirilebilir ve ilçe gençleri ekonomik boyutlarda daha da bilinçlendirilebilir. İlçe genelinde ekonomik söyleşilerin yer aldığı seriler düzenlenerek mevcut enflasyonist ortamda talep yönlü enflasyonu tetiklenmemesi adına eğitim verilmesi de halkı bilinçli tüketici davranışı gerçekleştirmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ABILDGREN, K. & KUCHLER, A. (2021). Revisiting The Inflation Perception Conundrum. *Journal of Macroeconomics*, 67, 1-37.
- CENNET, S. M. & ÇONDUR M. (2021). Makroekonomik Göstergeler ve Tüketici Davranışları. 6 (1), 52-67.
- EVANS, G. W. VE HONKAPOHJA, S. (2001). *Learning And Expectations in Macroeconomics*, Princeton University Press.

Enflasyon Oranı Algısının Sağlıklı Beslenme Kararı Ve Enflasyonda Tüketici Davranışlarıyla İlişkisinin İncelenmesi: Biga Örneği

- EUROPEAN COMMISSION (2021). The Joint Harmonised EU Programme Of Business and Consumer Surveys: User Guide, European Economy, Directorate-General For Economic and Financial Affairs.
- GENÇ, A. & KARAMAN, F. (2019). Üniversite öğrencilerinde Sağlıklı Yaşam Becerileri Ölçeği' nin Geliştirilmesi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, (7), 656-669.
- GÜLŞEN, M. & TOSUN, S. (2022). Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Enflasyon Oranı Algıları İle Sağlıklı Beslenme Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kesitsel Bir Çalışma. Ed. Hasan Azazi, Enflasyon ve Güncel Ekonomik Araştırmalar. Ekin Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa.
- GÜNDÜZ, S., YILDIRIM, S. & DURUKAN, M. B. (2020). An Investigation of The Factors Affecting Inflation Perceptions: A Case Study On Business And Economics Undergraduate Students. Sosyoekonomi, 28(45), 245-263.
- GÜRBÜZ, S. & ŞAHİN, F. (2014). Research Methods in Social Sciences: Philosophy-Methods-Analysis. Ankara: Seçkin Publishing House.
- MCLEOD S. “<https://www.simplypsychology.org/maslow.html>” <24.09.2022>
- ORAL, E. (2005). Consumer Confidence Index for Turkey, OECD Workshop on International Development of Business and Consumer Tendency Surveys, BrükselBelçika, 1-14.
- RAMALINGAM, S. & ANURADHA, R. N. (2021). Consumers' Willingness To Pay More For Organic Food Products-A Study With Reference To The Chennai City. Turkish Journal Of Computer And Mathematics Education, 12(11), 5796-5800.
- STANISŁAWSKA, E. (2019). Consumers' Perception Of Inflation In Inflationary And Deflationary Environment. J Bus Cycle Res, 15, 41-71. <https://doi.org/10.1007/s41549-019-00036-9>.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI (TCMB). <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/search+results?search-query=enflasyon> Erişim: 28.09.2022
- URAL, A. & KILIÇ, İ. (2006). Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1915 Çanakkale Köprüsünün Bölge Ekonomisine Katkısı

Meral ÇABAŞ¹, Mustafa TORUN²

1.GİRİŞ

Türkiye son yıllarda ekonomisinin büyümesinde hızlı ve çok sayıda gelişme sergilemektedir. Bununla birlikte ekonominin bu kadar gelişmesi ulaşım ve lojistik gibi destekleyici altyapı çalışmalarını kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir. Ulaşım sistemindeki iyileştirme birçok bilim insanının araştırmalarına göre büyük ölçüde ekonomik kalkınmayı kolaylaştırmaktadır (Bowersox ve Closs, 1996). Ulaşım farklı bölgeler arasındaki ekonomik faaliyetleri kolaylaştırdığı için ekonominin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla uluslar ve hükümetler ulaşım sistemlerini iyileştirmek için büyük yatırım kararları almakla yükümlüdür. Türkiye de ekonomik gelişme ve kalkınmayı hızlandırmak adına yoğun bir şekilde denizyolu, demiryolu, karayolu ve hava taşımacılığını içeren ulaşım sistemlerine odaklanmaktadır. Ulaşım sistemleri; otoyollar, köprüler, tüneller, metrolar, tüp geçitler, demiryolları, limanlar ve havaalanları gibi altyapı yatırımlarından oluşmaktadır. İstanbul ve Çanakkale Boğazları Türkiye’ nin Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki doğrudan geçişi engellemektedir. İlk olarak 1970 yılının Şubat ayında yapım çalışmaları başlayan 1973 yılının Ekim ayında yapımı tamamlanan eski adıyla “Boğaziçi Köprüsü” Temmuz 2016’da değiştirilen yeni adıyla “15 Temmuz Şehitler Köprüsü” ile iki kıta İstanbul Boğazı’nda kara yoluyla birbirine bağlanmıştır. Köprü Avrupa tarafında Ortaköy ve Asya tarafında Beylerbeyi arasında inşa edilmiş 1074 metre orta açıklığa ve 1560 metre toplam uzunluğa sahiptir. Cumhuriyet’imizin 50. yılında faaliyete başlayan köprünün hizmete açılmasıyla beraber özellikle Anadolu tarafında iç kesimlerde kentsel gelişim, nüfus artışı ve yapılaşma artış eğilimi göstermektedir (Öncü, 1995: 67). Köprüden önce yoğun olarak İstanbul’un batı tarafında bulunan sanayileşme köprünün hizmete geçmesiyle doğu tarafında da artış göstermektedir. Dolayısıyla şehrin doğu tarafına göç başlamış olup nüfus yoğunluğu artmıştır. Köprünün faaliyete başlamasından 1 yıl sonra boğaziçi geçen taşıt sayısında %200 oranında artış gözlenmiştir. Bu durum zaman içerisinde özel araç sayısını ve nüfusu katlanarak artırmış ve şehrin hızla büyümesine neden olmuştur (Edizlioğlu, 1995: 87). Asya ve Avrupa arasındaki trafik sıkışıklığı beraberinde boğazda ikinci bir bağlantıyı gerekli kılmıştır. 1986 yılında İstanbul Boğazı’nın ikinci asma köprüsü olan “Fatih Sultan Mehmet Köprüsü” nün yapımına başlanmış ve 1988 yılında faaliyete açılmıştır. Hisarüstü ve Kavacık arasında inşa edilen ve 1090 metre orta açıklığa sahip ikinci köprü, çevresinde hızla artan yapılaşma nedeniyle temiz su kaynaklarının, ormanların ve tarım alanlarının tahribatına neden olmuştur. İstanbul’un arazi dağılımı ve yapılaşmış alanları köprülerin bağlantı yolları ile ilişkili olarak çevre yollarında toplanmıştır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet Köprüsü’nden sonra yapılaşma iç bölgelere kaymıştır (Perk, 2012: 38). Her iki köprü de çevre yollarıyla beraber hem Avrupa hem de Anadolu yakasında arazi kullanımını kötüleştirmiş, gecekondu bölgelerinin ve betonlaşmanın artışına neden olmuştur. Zaman içerisinde nüfusun ve araç sayısının hızla artması Asya ve Avrupa arasında toplam 14 şeritle sağlanan karayolu geçişini yetersiz kılmıştır. 2000 yılındaki nüfus yaklaşık 10 milyon ve özel araç sayısı 1 milyon iken 2015 yılında nüfus yaklaşık 15 milyon ve özel araç sayısı 2,5 milyona ulaşmıştır. 15 yıllık süreçte otomobil sayısı artış hızı nüfus artış hızının 5 katı olarak gerçekleşmiştir (İstanbul Otopark Alan Planı, 2017; TÜİK). İstanbul’da trafik yoğunluğu ve yaşanan tıkanıklıklar ulaşım sistemlerine daha fazla yatırım yapılmasına ve hayata geçirilmesine neden olmuştur. İstanbul Boğazı’nın 3. Köprüsü olan Yavuz Sultan Selim Köprüsü’nün yapımına 2013 Mayıs’ında başlanmış olup 2016 Ağustos’unda hizmete açılmıştır. Avrupa tarafında Sarıyer’e bağlı Garipçe ile Anadolu tarafında Beykoz’a bağlı Poyrazköy arasında inşa edilen ve 59 metre genişliğe sahip olan köprü açıldığı dönem için dünyanın en geniş asma köprüsü ünvanını almıştır. Üzerinde 8’i karayolu 2’si raylı sistem olan köprü toplam 10 şeritten oluşmaktadır. Akademik çalışmalar “Yavuz Sultan Selim Köprüsü”, 2018 yılında yapımı tamamlanan “İstanbul Havaalanı” ve proje aşamasında olan “Kanal İstanbul” gibi mega proje olarak tanımlanan ulaşım altyapı projelerinin İstanbul’un yeni makro formunu belirleyeceğini göstermektedir (Özkaynak, Aydın vd., 2018). Mega Proje olarak tanımlanan ulaşım altyapı projelerinden biri de çalışmanın konusunu belirleyen ve yakın tarihte faaliyete geçen 1915 Çanakkale Köprüsü’dür. Birçok ilke imza atmış bu büyük projenin bölge ekonomisine katkıları yukarıda açıklanmaya çalışılan diğer köprülerin bulundukları bölgelere katkılarından hareketle ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

¹Dr., dogacabas@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-3335-3297.

²Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İktisat Bölümü, torun1970@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-1812-6560.

18 Mart 2022 tarihinde hizmete açılan 1915 Çanakkale Köprüsü, kuzeyde Gelibolu'ya bağlı Sütluçe Köyü ile güneyde Lapseki arasında olup Çanakkale Boğazı üzerinde Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan ilk asma köprüdür. Mühendislik harikası olan proje, Japonya'nın Kobe Şehri ile Awaji Adası arasındaki 1991 metre orta açıklığa sahip Akashi Kaikyo Köprüsünü 32 metre farkla geçerek dünyanın en uzun orta açıklığa sahip köprüsü unvanını hak etmiştir. Bununla beraber bulunduğu coğrafyanın şerefli tarihine ilişkin birçok simgeyi içermektedir. Köprü'nün adında yer alan 1915 tarihi zaferimiz "Çanakkale Deniz Zaferi" nin kazanıldığı yıla, 2023 metrelik orta açıklığı Cumhuriyet'imizin 100. yılına, 318 metrelik kule yüksekliği "Çanakkale Deniz Zaferi" nin yıldönümü olan 18 Mart'a atıf yapmaktadır. Kuleler kırmızı beyaz rengiyle şanlı bayrağımızı simgelemektedir. Kule üstlerinde bulunan tasarımlarda Seyit Onbaşı'nın namluya sürdüğü top mermisi, viyadük ayaklarında ise "Çanakkale Şehitler Abidesi" sembolize edilmiştir. Bağ kirişleri Türk-İslam motifleri ile bezelidir. Köprü'nün 318 metre uzunluğundaki çelik kuleleri, üzerindeki 16 metrelik tasarım ile toplam 334 metreye ulaşmış ve dünyanın en yüksek kuleli asma köprüsü unvanını kazandırmıştır. Ayrıca dünyanın 2 bin metreden büyük orta açıklıklı ve ikiz tabliye şeklinde tasarlanmış ilk asma köprüsü olarak literatüre geçmiştir.

Marmara Bölgesi'nin yapımı tamamlanan beşinci asma köprüsü olan 1915 Çanakkale Köprüsü Çanakkale-Malkara Otoyolu ile birlikte Kınalı-Tekirdağ-Çanakkale-Savaştepe Otoyol ağının en önemli parçası konumundadır. Toplam 4608 metre uzunluğa sahip köprü 12 km bağlantı yolu ile birlikte 89 km uzunluğundaki Çanakkale-Malkara Otoyolu'na bağlanmaktadır. Bu projeye birlikte Türkiye'nin nüfusu ve sanayisi en yoğun bölgesi olan Marmara Bölgesi ile Ege Bölgesi arasındaki ulaşım kuvvetlendirilerek bu bölgelerdeki denizyolu, demiryolu ve havayolu ulaşım sistemleri karayolu ile entegre edilmiştir. Feribotla 20 dakikada geçilmekte olan Çanakkale Boğazı'nın köprü ile geçiş süresi 6 dakikaya inmektedir. Özellikle yaz aylarında ve kötü hava koşullarında 1.5 saatten 5 saate varabilen feribot bekleme süreleri de ortadan kalkmıştır. Ayrıca boğaz ulaşımında 18 Mart 2022'ye kadar tekel konumunda olan ulaştırma şirketine karşı rekabet ortamı yaratılmıştır.

2. BÖLGESEL KALKINMADA KÖPRÜYE DUYULAN İHTİYAÇ

Ülkelerin sahip olduğu kaynakların dengeli dağılmaması bölgesel kalkınma farklılıkları yaratabilmektedir. Ülke içinde tüm bölgelerin dengeli bir şekilde kalkınmaması ekonomik gelişme ve kalkınmanın duraksamasına sebep olmaktadır. Bölgesel kalkınma farklılıkları daha çok coğrafi konum faktöründen kaynaklanmaktadır ki bu da mekânsal etkiyle ifade edilmektedir (Kara ve Taş, 2012: 469). Mekânsal etki işletmelerin, sanayi kuruluşlarının ve ticarethanelerin aktif piyasalara yakınlığı veya erişim kolaylığı olarak ifade edilmektedir. Ekonomik sistemin etkinliği için mekânsal etki dikkate alınması gereken bir konudur. Bölgesel gelişme üzerindeki mekânsal etkiyi pozitif çekmenin en iyi yolu ulaşım altyapı yatırımlarıdır. Ulaşım altyapı projeleri ekonomik gelişmeyi farklı kanallarla etkileyebilmektedir. Mevcut ekonomik ve ticari faaliyetlerin güvenilirliğini artırmak için kargo kaybını azaltmak, farklı yerler ya da endüstriler arasında yeni ticaret şekillerinin gelişmesine katkı sağlamak, üretkenliği artırmak, ölçek ekonomilerine ulaşmak için pazarların boyutunu genişletmek gibi sıralanabilmektedir (Fanfan, 2010). Nitelikli işgücü, sermaye sahipleri ve finans akımlarının yoğunluğu bölgesel kalkınmanın belirleyici faktörleridir. Bu yoğunluğun yarattığı hızlı para akışı bölgeye zenginlik kazandırırken diğer bölgelerden de para akışını sağlamaktadır (DPT, 2003: 9). Bölgesel gelişme ülke içinde kişi başı gelirin her yerde dengeli artışını sağlamaktadır. Bölgesel kalkınmanın sağlanamaması milli gelirin kalkınmayı yakalamış bölgelere akmasına neden olacaktır. Eğer girişimciler ve sermayedarlar erişim kolaylığı, düşük taşıma maliyeti ve hızlı ulaşım gibi nedenlerle kalkınması planlanan bölgelere yatırıma ikna edilirse bölgeler arasında adil gelir ve refah dağılımı sağlanabilecektir. Bu durum beraberinde bölgesel kalkınmayı getirmektedir. Batı Marmara Bölgesi'nde iki tane İBBS (İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması) bulunmaktadır. İlki Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinden oluşan TR 21 Tekirdağ Alt Bölgesi ve ikincisi ise Çanakkale ve Balıkesir illerinden oluşan TR 22 Balıkesir Alt Bölgesi'dir. Batı Marmara Bölgesi'nin gelişmiş ulaşım ağı İstanbul, Bursa ve İzmir metropollerinin bağlı olduğu hava, deniz ve demiryolu bağlantılarından oluşmaktadır. Tekirdağ Alt Bölgesi'nin Avrupa'ya karayolu ve demiryoluyla bağlanması ilin Batı Marmara Bölgesi içinde en gelişmiş il olmasını sağlamaktadır. İstanbul'un sanayi ve sermaye yoğunluğunun sınırında yer alan Tekirdağ'a kayması ile yolcu ve mallarının Avrupa'yla arasında köprü oluşturmada Tekirdağ'ın kalkınmasını sağlayan en önemli etkenlerdir (Erkut vd., 2008: 117). Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan araştırmaya göre illerin gelişmişlik seviyeleri incelenmiş ve Tekirdağ Alt Bölgesi'ni oluşturan illerin gelişmişlik seviyesi yükselme eğilimindeyken Balıkesir Alt Bölgesi'ndeki illerin gelişmişlik seviyesi gerileme göstermektedir. Tekirdağ İlının özellikle imalat sanayi endeksinin çok yüksek olduğu ve Batı Marmara Bölgesi'nin sanayi dinamosu olduğu saptanmıştır. Batı Marmara'nın ekonomik göstergelerine göre bölgede sanayi sektörünün tek bir alanda yığılması, hizmet sektöründeki gelişme ve kadın istihdamının düşüklüğü bölgenin önemli yapısal sorunlarıdır (DPT, 2003). Bu bağlamda Balıkesir ve Çanakkale illerinden oluşan Balıkesir Alt Bölgesi'nin kalkınması için 1915 Çanakkale Köprüsü'ne olan gereksinim kaçınılmaz olmuştur. Köprü ile birlikte Çanakkale-Malkara Otoyolu Batı Akdeniz'den Avrupa'ya uzanan lojistik koridoru niteliğinde olmakla beraber ulaşım kolaylığının verdiği avantajla kent çevresinde oluşacak yeni sanayi bölgeleri ve ticarethanelerle birlikte istihdamı da artıracak niteliktedir.

3. ÇANAKKALE 1915 KÖPRÜSÜNÜN BÖLGEYE KATKILARI

3.1. Ekonomik Katkıları

Kapitalizmin yayıldığı yıllarda batı ülkelerinde otoyollar, demiryolları ve havayolları gibi büyük ulaşım altyapı yatırımları hızlı ekonomik kalkınmayı teşvik ederek sanayileşme ve kentleşme sürecini hızlandırmıştır (Button ve Taylor, 2000). Ekonomik küreselleşme ve dünya pazarı entegrasyonunun aşamalı oluşumu neticesinde bazı gelişmekte olan ülkelerin hızlı gelişimi, bölgesel ekonomik kalkınma için ulaşım altyapısının önemini kanıtlar niteliktedir (Banerjee vd., 2012; Pradhan ve Bagchi, 2013). Ulaşım altyapı yatırımları bulunduğu bölgeye sağladığı katma değer ile ülke ekonomisinin gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Ulaşımın iyileşmesi ile üretim sistemleri içerisinde üretici ve tüketici arasındaki zaman ve mekân boşluğu kapanmaktadır. Ayrıca insanlar ve malların talep edilen zaman ve mekânda bulundurulması ulaşım ağıyla sağlanmakta ve zaman faydası kazanılmaktadır. Üretim süreçlerinde ulaşım giderleri toplam maliyetlerin önemli bir kalemidir. Lojistik ağına iyileştirilmesi üretim maliyetlerini azaltarak birim maliyetleri azaltacak dolayısıyla nihai ürün maliyeti de azalacaktır. Hammaddenin üretim alanına hızlı ve düşük maliyetli ulaşması, üretim alanlarının hammaddenin etrafında yoğunlaşmasına neden olur. Bu durum toplu üretime geçişi sağlayarak yeni üretim alanları ve pazarlar oluşturmaktadır. Yeni üretim alanları ve pazarlar bölgesel kalkınmayı artırarak ekonomik gelişmeye ivme kazandırmaktadır. Altyapı yatırımlarının ekonomik büyümeye direkt katkısı sermaye birikimi, dolaylı katkısı ise faktör verimliliği kazançlarıdır (Gwilliam, 1964: 30).

1915 Çanakkale Köprüsü'nün ulaşımı hızlı, konforlu ve güvenli hale getirmesi ile bölgesel kalkınmaya ve ülke ekonomisinin ilerlemesine önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir. Ezine'de yapımı devam etmekte olan Gıda İhtisas OSB (Organize Sanayi Bölgesi) Türkiye'nin gıda sektöründe ilk OSB projesidir. Köprünün kesintisiz karayolu imkânı sağlaması OSB'ye olan talebi artırmaktadır. 92 sanayi parselinin tamamı daha kurulum aşamasında talep görmüştür. Fabrika sahipleri ile yapılan görüşmelerden hareketle 8 bin istihdam yaratacağı ve %65'inin kadın işgücü olacağı saptanmıştır. Proje kadın istihdamını destekler niteliktedir. Ezine yıllık 42.168 ton süt üretim kapasitesi ile Türkiye'nin mandırası konumundadır. Süt ve süt ürünlerinin Trakya ve Avrupa'ya taşınmasında ulaşımın hızlı gerçekleşmesi oldukça önemlidir. Dolayısıyla 1915 Çanakkale Köprüsü ve Çanakkale-Malkara Otoyolu Gıda İhtisas OSB için kaldıraç görevi görmektedir. Köprü projesi bölge ekonomisine katkılarıyla beraber önemli derecede ülke ekonomisine de katkı sağlamaktadır. T.C. Ulaştırma Bakanlığı'nın projeye ilişkin gerçekleştirdiği analizler doğrultusunda projenin ekonomiye yıllık katkısının yaklaşık 223 milyar TL (14,5 milyar Euro) olacağı düşünülmektedir. GSYH' ya (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) 2 milyar 442 milyon € ve üretime 5 milyar 362 milyon € katkı sağlarken 118 bin kişiye istihdam yaratacağı ifade edilmektedir. Projenin zaman tasarrufu 382 milyon €, akaryakıt tasarrufu, 31 milyon 300 bin € ve karbon salınımındaki düşüşle (3 bin 234 ağaca eş) çevresel tasarrufun 1 milyon 900 bin € şeklinde gerçekleşerek ekonominin yıllık tasarruf değerinin toplamda 415 milyon € 'yu bulacağı söylenmektedir (T.C. Ulaştırma Bakanlığı).

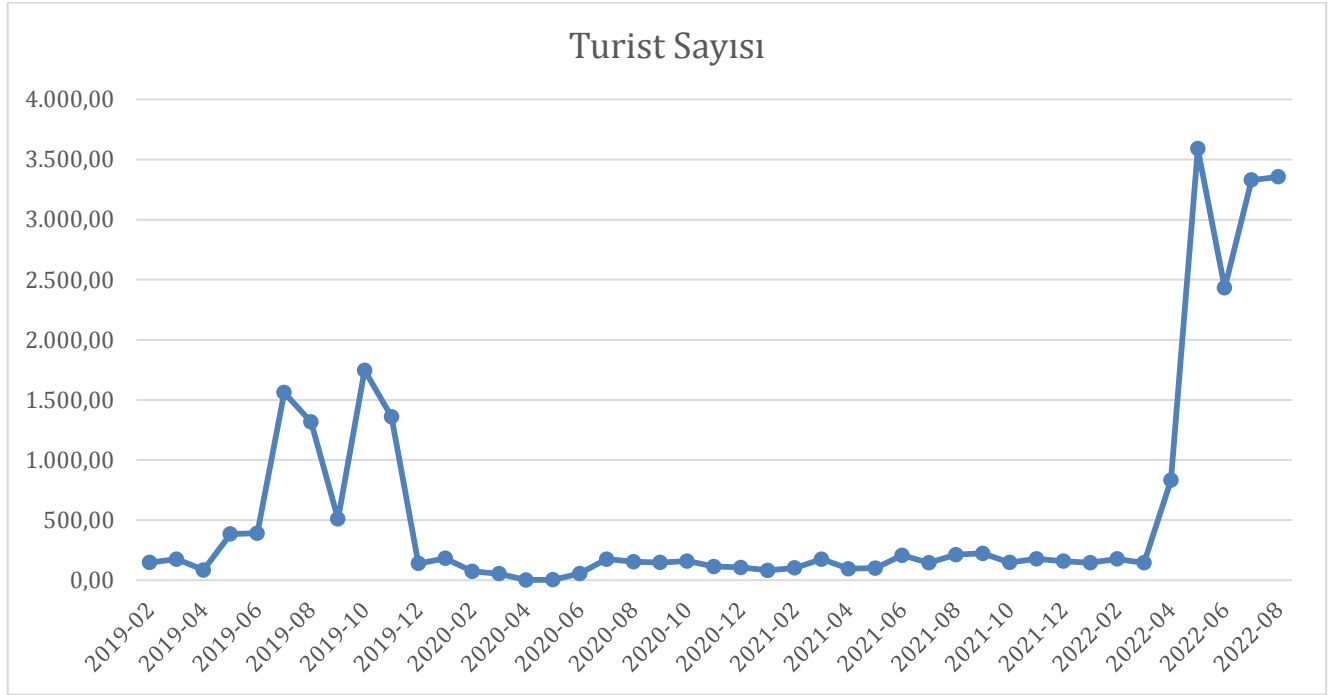
3.1.1. Sektörel Gelişme

3.1.1.1. Turizm

Tarihi dokusu ve doğal güzellikleriyle Çanakkale turizm açısından oldukça önemli bir kenttir. 671 km'lik kıyı şeridi ve termal turizmi ile dört mevsim turizm imkânına sahip kent; Troya (UNESCO Dünya Miras Listesi'nde), Assos, Parion, Alexandria, Troas antik kentleri, Kilitbahir Kalesi, Çimenlik Kalesi, Aynalı Çarşı, Çanakkale Deniz Müzesi, Seramik Müzesi ve Gelibolu Mesnevihanesi gibi çok önemli tarihi ve kültürel öğelere sahiptir. Ancak turistler için bir bölgenin güzelliği ve tarihi zenginliği yeterli bir kıstas olmamaktadır. Turizm bölgesi her anlamda erişilebilir olmalıdır. Ulaşım ve iletişime erişim kolaylığının yanında vakit ve maliyet oldukça önem arz etmektedir. Turizmin gelişimi ve sürekliliği ulaşım sistemlerinin entegrasyonu ile sağlanabilmektedir (Cengiz vd., 2008: 19).

Çanakkale'de karayolu Çanakkale Boğazı nedeniyle bölünmekte, havayolu zayıf kapasiteyle faaliyet göstermekte ve demiryolu ise hiç bulunmamaktadır. 1915 Çanakkale Köprüsü'nün faaliyete geçmesi ile birlikte hem ülke içinde Trakya ile Ege ve Batı Akdeniz hem de Avrupa ile Ege'nin turizm merkezleri karayoluyla kesintisiz olarak bağlanmıştır. Turizmciler köprü ile İstanbul'dan kesintisiz karayolu ulaşımının, Kaz Dağları, Edremit Körfezi'nin çevresi ve Ayvalık gibi turizm merkezlerine yılın her ayı turist gelebileceğini öngörmektedir (TÜRSAB). Grafik 1'de 2019 yılından 2022 yılının Eylül ayına kadar Çanakkale'ye gelen aylık turist sayıları görülmektedir. Grafik 1 bize 1915 Çanakkale Köprüsü'nün açılış tarihi olan 2022 Mart ayından itibaren turist sayısındaki artışı açıkça göstermektedir.

Grafik 1. Çanakkale’ nin Aylık Turist Sayısı

Kaynak: TCMB, EVDS Veri Sistemi

3.1.1.2. Lojistik

Son yıllarda çoğalan gelişmiş ulaşım sistemleri firma taşıma maliyetlerinin düşmesini sağlamaktadır. Güncel modern ekonomilerin piyasalarında her geçen gün bilgi, çeşitlilik ve karmaşa artmakta, malların farklı yerlere taşınması lojistik şekillerini de daha çeşitli ve karmaşık hale getirmektedir. Bu doğrultuda çağın tüketicilerinin ihtiyaçları da daha karmaşık olmaktadır. Tüketicilerin zamana karşı fırsat maliyetlerini artırması hızlı ve güvenilir lojistiğin önemini katlanarak çoğaltmaktadır. Kişisel hizmet ve hızlı teslimat modern tüketicilerin gereksinimi haline gelmiştir. Tüketicinin zamana karşı fırsat maliyetini artırdığı seviyede ekonomik tarafların teslimat sıklığını optimum seviyede tutması gerekmektedir (McCann ve Shefer, 2004: 183).

Makro perspektiften bakıldığında ise lojistik ekonomik gelişmenin itici gücü olmaktadır. Etkili lojistik faaliyetler ekonomilerin dış pazarlardaki prestijini artırma imkânı tanımaktadır. 1915 Çanakkale Köprüsü ve yapımı tamamlanan Assos ve Troya Tüneli, Ege, Güney Marmara ve Batı Akdeniz Bölgeleri'nin Avrupa ile dış ticaretine karayolu lojistik koridoru oluşturmaktadır. Bu bölgeler ile Avrupa arasında gerek ihracat gerekse ithalat lojistiği zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacaktır. Marmara Bölgesi ülkenin nüfus ve sanayi kuruluşları bakımından en yoğun bölgesidir. İstanbul, Bursa ve İzmir gibi ülkenin üç önemli metropolünün sanayi sektöründeki doygunluğu Balıkesir'i sanayinin yeni odağı haline getirmiştir. Balıkesir coğrafi konumu itibarıyla ulaşım ağlarının kesişim noktasında ve bölgedeki kamu altyapı yatırımlarının odağındadır. Bakanlık kredisıyla tamamlanan toplam 932 ha alanda 5 tane OSB 'ye sahip olması Balıkesir'i yakın gelecekte Batı Marmara Bölgesi'nin sanayi merkezi yapacak nitelikte görülmektedir. Bu bağlamda 1915 Çanakkale Köprüsü ile birlikte Kınalı-Tekirdağ-Çanakkale-Savaştepe Otoyolu Balıkesir için ayrı bir önem ihtiva etmektedir. İthalat ve ihracat taşımacılığı yapan araçlar için feribot kullanımı, yaz aylarında tatilcilerin yoğunluğu ve kış aylarında hava muhalefeti nedeniyle saatlerce kuyruk beklemeye maruz bırakabilmektedir. Ancak 6 dakikalık köprü geçişiyle zaman ve maliyet avantajı kazanılmaktadır.

Tablo 1'de Ege ve Güney Marmara bölgelerinden bazı illerin 2020 ve 2022 yıllarına ait ilk yedi aylık ihracat değerleri (Milyon \$) verilmiştir.

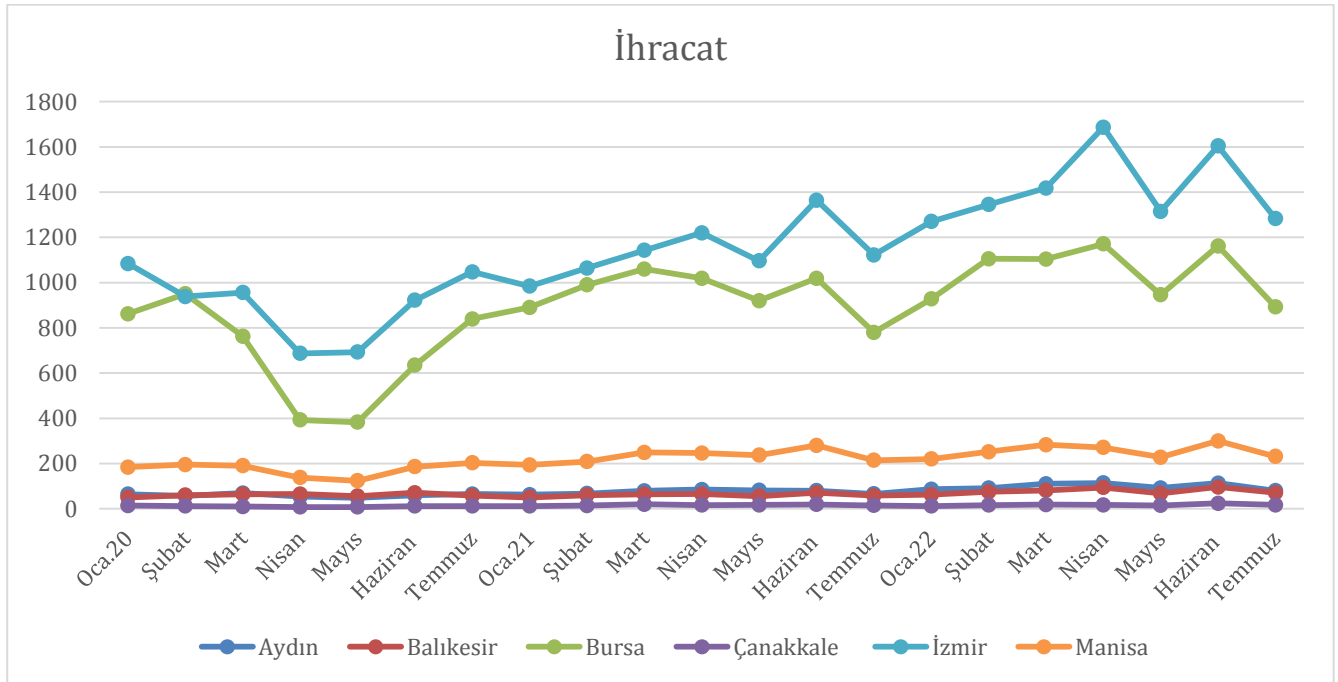
Tablo 1. İllere Göre Aylık İhracat Değerleri (Milyon \$)

İller	Yıllar/ Aylar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Aydın	2022	86	91	110	114	92	113	80
	2021	62	67	79	85	81	80	66
	2020	64	57	69	54	49	59	65
Balıkesir	2022	62	75	81	94	68	96	71
	2021	50	60	64	65	56	71	58
	2020	40	52	44	52	47	51	47
Bursa	2022	928	1.105	1.104	1.171	946	1.162	893
	2021	890	990	1.060	1.019	920	1.019	780
	2020	862	950	763	393	383	635	839
Çanakkale	2022	12	16	18	17	15	24	17
	2021	12	14	20	16	17	19	15
	2020	14	12	10	8	8	12	12
İzmir	2022	1.270	1.345	1.418	1.687	1.315	1.604	1.284
	2021	984	1.064	1.143	1.220	1.096	1.364	1.122
	2020	1.084	938	956	687	693	922	1.047
Manisa	2022	220	252	283	271	228	300	231
	2021	194	209	249	246	237	280	214
	2020	184	195	190	138	124	186	203

Kaynak: TÜİK

Tablo1’deki verilere dayanarak seçilmiş illerin 2022 yılı Mart-Temmuz arası ihracat değerlerinin 2021 yılına göre artış yüzdelerinin ortalamaları; Aydın (%29,87), Balıkesir (% 30,44), Bursa (%10,06), Çanakkale (%4,83), İzmir (%22,43) ve Manisa (%7,2) olarak hesaplanmıştır. Balıkesir İli için 1915 Çanakkale Köprüsü’nün açılışından itibaren hesaplanan ortalama artış yüzdesi yukarıda bahsedilen görüşü destekler niteliktedir. Diğer illerde de önemli ihracat artışları gözlenmektedir. TÜİK verilerine göre Ege Bölgesinin ihracatı 2021 yılına göre %30 artış göstermiş ve 24,7 milyar \$ ile rekor seviyelere ulaşmıştır (TÜİK). Grafik 2’de de bahsedilen ihracat artışı net bir şekilde görülebilmektedir.

Grafik 2. İllere Göre Aylık İhracat Değerleri (Milyon \$)

Kaynak: TÜİK

3.1.2. Sosyal Katkıları

3.1.2.1. Toplumsal Gelişme

Kentsel yaşamın ekonomik ve sosyokültürel faaliyetleri taşra ve kırsal kesime göre farklılık göstermektedir. Kent yaşamına ait grupların hizmetlere ulaşımının daha kolay ve dengeli olması yeni ulaşım ihtiyaçlarına neden olmuştur (Elmas ve Yıldızhan, 1999: 279). Ulaşım imkânlarındaki iyileştirme insanları hareket etmeye, yeni yerler görüp yeni kültürler tanımaya sevk etmiştir. Bu durum zamanla toplumlar arasında kültür alış-verişine olanak tanımaktadır. Çanakkale doğal güzelliklerinin yanında binlerce yıllık tarihinde çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış sayısız kültürün harmanlandığı ve Türk Tarihi'ne altın harflerle kazınan destanıyla insanlara gezip görme yanında faklı kültürler sunma imkânına da sahip çok özel bir konumdadır. Ayrıca Asya ve Avrupa kıtalarının geçiş bölgesinde yer alması özellikle Yunanistan, Bulgaristan ve Balkan Ülkelerinden gelecek turistler için kolaylık sağlamaktadır. Bu bağlamda 1915 Çanakkale Köprüsü bu ülkelerle kesintisiz karayolu bağlantısının yanında kültür köprüsü görevi de görmektedir. Çanakkale 19-24 Temmuz 2022 tarihleri arası "Uluslararası Çanakkale Koro Festivali" nde Bulgaristan, Sırbistan ve yurdun her köşesinden gelen onlarca çocuk, üniversiteli ve yetişkinlerden oluşan koronun Troya Müze'sinde, Morabbin Park'ta verdikleri konserlerle adeta kültür şöleni yaşanmıştır. Ayrıca 16-25 Eylül 2022 tarihleri arası Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen "Troya Kültür Yolu Festivali" de çeşitli konser, tiyatro ve sergi gibi sanat etkinlikleri çerçevesinde şehrin her köşesinden insana eşsiz güzellikler sunmuştur. Bu ve bunun gibi toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak eğitim, sanat, sağlık ve spor vb. birçok alanda yapılan aktivitelere erişimde ulaşım ağının yeri şüphesiz çok büyük olmaktadır.

3.1.2.2. Nüfus Hareketliliği

Sanayi devriminin getirdiği ekonomik, teknolojik ve sosyokültürel yeniliklerle beraber kırsaldan kente hareket başlamıştır. Makineleşmenin arttığı dönemde büyük kentlere kurulan fabrikaların sayısı da hızla artmıştır. Dolayısıyla insanlar iş imkânları doğrultusunda bu alanlara yönelmiştir (Küçükcalay, 1997). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kentlere göç 1950'lerde ivme kazanmıştır. Göç, kent veya ülke nüfusunu geliştirebildiği gibi azaltabilme yeteneğini de içinde barındıran çift taraflı etkiye sahip bir olgudur. İnsanlara bulundukları bölgeden ayrılma kararı aldırان iki tane etken vardır. Birincisi bulundukları bölgenin ihtiyaçlarına cevap verememesi (itici faktör) ikincisi ise gidecekleri yerin yüksek cazibeye (çekici faktör) sahip olmasıdır (Bülbül ve Köse, 2010). Türkiye'de son yıllarda çok hızlı bir kentleşme süreci yaşanmaktadır. Bu süreç iyi yönetilemediğinde dengede sapmalar meydana gelmekte ve metropoliten sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Sorunlar arasında ekonomik, sosyokültürel ve yasal sorunlar gösterilebilmektedir. Bu doğrultuda yerleşim dengesizliğinin ve yığılmanın önüne geçilebilmesi için diğer kentlerdeki yerleşim alanlarına yönlendirilmeli ve desteklenmelidir. Nüfus hareketliliğinin etkisi ile büyük şehirlerde insanların ihtiyacı olan temel hizmetler yetersiz kalmakta, trafik yoğunluğu, gürültü ve hava kirliliği yaşanmaktadır. Bu aksaklıklar karşısında kamu yatırımlarına duyulan gereksinim kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla kamu maliyesi ek bir yüke maruz kalmaktadır (Dinçer, 1996). 2009 yılında (Kabalcı vd.) tarafından yapılan bir çalışmada illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması araştırılmıştır. Yazarlar 81 ilin çekim, yeterlik, gelişmişlik ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini çeşitli nüfus istatistikleri yardımıyla hesaplayarak sunmuşlardır. Sonuçlara göre Çanakkale ili gelişmişlik düzeyine göre 23., sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine göre 24., yeterlik düzeyinde 27. ve çekim düzeyinde ise 31. sırada yer almaktadır. 2000 yılından net göç hızı artmış ve göç alan iller arasına girmiştir (Bülbül ve Köse, 2010: 79). Tablo 2 incelendiğinde nüfus yoğunluğu sürekli artan bir trend göstermiştir. 2021 yılındaki net göç yüzdesi (%21.4) oldukça yüksektir. Ulaştırma Bakanlığı'nın hazırladığı bir rapora göre Çanakkale'nin 2023 yılı nüfus tahmini 508.225, 2059 yılı nüfus tahmini 544.461 olmasına karşın Tablo 2'den görüldüğü gibi 2021 yılında nüfus bu tahminlerin oldukça üzerinde çıkmıştır. Bu sonuç bize tahminlerin çok üstünde ve hızlı bir şekilde Çanakkale'ye doğru nüfus hareketliliğini göstermektedir. Buna sebep olarak 2019 yılının son ayında Çin'in Wuhan Kentinde başlayan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan Kovid-19 salgınında insanların İstanbul'un metropoliten sorunlarından kaçarak rahat yaşam alanlarına göç dalgasının yanında köprünün sağladığı ulaşım kolaylığı gösterilebilmektedir. Ayrıca 1915 Çanakkale Köprüsü'nün şehre kattığı dinamizm de nüfusu artıran faktörler arasındadır.

Tablo 2. Çanakkale'nin Yıllar İtibariyle Nüfus İstatistikleri

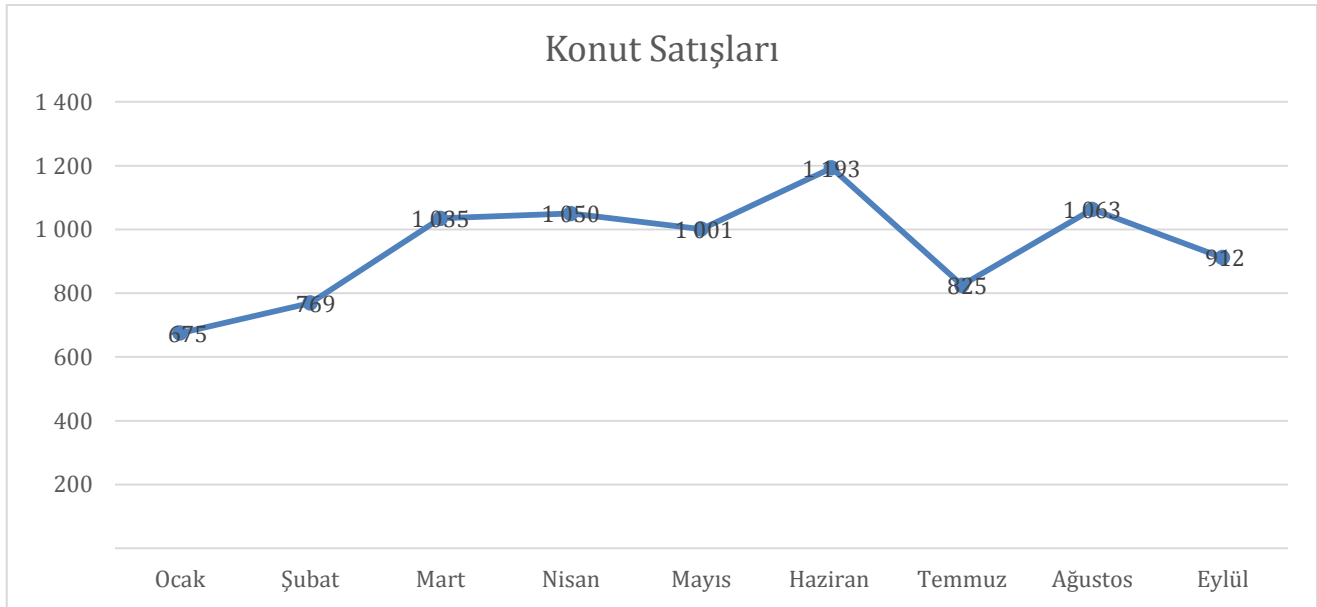
Yıllar	Nüfus	Nüfus Yoğunluğu	Nüfus Artış Hızı	Net Göç (%)
2015	513.341	52/km ²	0,3	4,1
2016	519.793	52/km ²	1,26	9,8
2017	530.417	53/km ²	2,04	10,5
2018	540.662	54/km ²	1,93	15,7
2019	542.157	54/km ²	0,28	5,4
2020	541.548	54/km ²	-0,11	3,8
2021	557.276	56/km ²	2,9	21,4

Kaynak: TÜİK

3.1.2.3. Kentleşme

Ulaşım altyapı yatırım projelerinin gündeme gelmeleriyle beraber yatırımın yapılacağı bölgenin etrafında değişimler kendini hissettirmektedir. Ulaşım projeleri uygulanacağı bölgenin erişim kolaylığını artırarak oraları çekici hale getirmekte ve cazibe merkezi yapmaktadır. Yapılaşmanın artması bölgenin kentsel fonksiyonlarındaki artışı da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Mega ulaşım projeleri konumlandırıldığı bölgenin sosyoekonomik yapısı ve arazi kullanımı üzerinde doğrudan etkilere sahiptir. Erişim kolaylığı yeni konutların, ticarethanelerin ve sanayi bölgelerinin yapılmasına neden olmaktadır. Bu durum uzun vadede yeni yeni talepleri yaratmaktadır. Ulaşım yatırım projeleri bölgenin arazi kullanım kararları çerçevesinde yürütülmelidir. Kentlerde yapılması planlanan her bir ulaşım altyapı projesi beraberinde kentleşme üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Yeni yapıların ortaya çıkması (konutlar, sanayi alanları ve ticarethaneler) ile insanların yaşam, iş, eğitim ve sosyal aktiviteleri yeni yapıların arazi seçimleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu doğrultuda kentin seçilmiş arazi bölgelerine ulaşım için hususi araçların kent içi yolculuk gereksinimiyle araç sayısında artış olmaktadır. Dolayısıyla ulaşım sistemlerinin yeni altyapı projeleri yeni mekânlar arasında fiziki yakınlık ve etkileşimi sağlamaktadır. Ulaşım yatırımlarının bölgelere erişim kolaylığı sağlaması, yeni yatırımları beraberinde getirmesi ve özel otomobil sayısının artması kentlerin yeni makro formunu belirleyen temel etkenlerdir (Wegener, 2013). İstanbul Boğazı'nda bulunan köprülerin ve bağlantı yollarının etrafında oluşan hızlı betonlaşma ve kaçak yapılaşma göz önünde bulundurularak 1915 Çanakkale Köprüsü'nün güzergâhı ile bağlantı yolları etrafındaki arazi kullanımı yerel yönetimler tarafından çok iyi yönetilmeli ve çarpık kentleşmenin önüne geçilmelidir. Grafik 3'de Çanakkale İlinin 2022 yılına ait aylık konut satışları görülmektedir. 1915 Çanakkale Köprü Projesi'nin tamamlandığı Mart ayında satışlar bir önceki aya göre % 53.33 oranında artış göstermektedir.

Grafik 3. Çanakkale'de 2022 Yılı Konut Satışları

Kaynak: TÜİK

3.1.3. Çevresel Katkıları

Ulaştırma altyapı çalışmaları insanlara sağladıkları hızlı erişim, erişebilirlik gibi faydaların yanında çevreye bazı olumsuz etkileri olmaktadır. Artan taşıt sayısı ile beraber atmosfere yayılan CO₂ salınımı hava kalitesini düşürmekte ve uzun vadede iklim değişikliğine neden olmaktadır. Ulaşım sistemleri içerisinde atmosfere en fazla CO₂ salınımı yapan taşımacılık karayoludur. Bir diğer olumsuzluk da taşıtlardan çıkan gürültünün yarattığı gürültü kirliliğidir. Karayolu trafiği gürültünün en yaygın kaynağıdır. Gürültü kirliliğinde ekonomik açıdan insanların mülkleri desibel oranındaki yükselişe göre değer kaybetmektedir. Gürültünün insan sağlığı üzerindeki etkileri düşünüldüğünde sosyal olarak sağlık hizmeti maliyeti yükleyebilmektedir. Yüksek gürültülü ortamlarda yaşam alanları kayba uğrayarak ekosisteme çevresel maliyet yaratabilmektedir (Akı, 2015). Ayakları suyun içine monte edilen köprülerde taşıt geçişi sırasında oluşacak titreşimler deniz canlılarına zarar verebilmektedir. Sesin suda beş kat hızlı hareket ettiği düşünüldüğünde sese aşırı duyarlı deniz memelileri ses kalitesinde meydana gelecek tahribattan en çok etkilenen hayvanlardır. Köprü ışıklandırmaları da daha çok gece uçan ve göçeden deniz kuşlarını yanıltarak yönlerini şaşırmasına neden olabilmektedir. Ulaşım yatırım projeleri

uygulandıkları bölgede doğaya da ciddi zararlar verebilmektedir. Bu altyapılar doğal alanları küçük parçalara bölerek hayvan ve bitkiler üzerindeki etkileri ile biyoçeşitliliği bozmakta ve ekolojik sistemin dengesiyle oynamaktadır.

1915 Çanakkale Köprüsü'nün inşaatı uluslararası standartlardaki ÇSED (Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi) Raporu'nun içeriğindeki çevre hassasiyetlerine uygun olarak yürütülmüştür. Bu bağlamda; 4 tane kuş türü yaklaşık 2,5 km'lik bir bölgede 4 ay gözlenmiş ve rapor oluşturulmuştur. Kazık çakma çalışmaları sırasında deniz memelilerini sualtı gürültüden korumak için geçişleri sırasında inşaat durdurulmuştur. Düşük popülasyona sahip 1054 tane canlı Pinna Nobilis (pina midyesi) türü midyesi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sualtı Araştırma Merkezi ile birlikte yürütülen çalışmalarla güvenli bölgelere taşınmıştır. ÇSED Raporu doğrultusunda otoyol güzergâhındaki nadir bulunan 3 bitkinin tohumları toplanmış Ankarada'ki Türkiye Tohum Gen Bankası'na gönderilerek koruma altına alınmıştır. Projenin çevre hassasiyeti içeren bir diğer etkinliği de projeden etkilenen her bir ağaç yerine beş tane ağaç dikilmesi taahhütünün yapılmasıdır. Bu doğrultuda Orman Genel Müdürlüğü ve Orman Bölge Müdürlükleri ortaklaşa ağaç dikim çalışmalarını yürütmektedir. Tüm bu çalışmalar dikkate alındığında 1915 Çanakkale Köprüsü ve otoyol projesinin çevre dostu olarak yürütüldüğü sonucuna varılmaktadır. Yukarıda bahsedilen çevreye olası zararlarından korunmak için işletim aşamasında da aynı hassasiyetin gösterilmesi ve gerek yerel gerek merkezi yönetim tarafından tüm önlemlerin titizlikle alınması gerekmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ulaşım altyapı yatırımları ulaşım verimliliğini sağlama ve insanların hareketlerini kolaylaştırmanın üstünde bir olgudur. Makro perspektiften bakıldığında ekonomik gelişme, kalkınma ve istihdam yaratma üzerinde oldukça önemli etkilere sahiptir. Ulaşım altyapısı öncelikle bulunduğu coğrafyada sonra ülke genelinde domino etkisi yaparak ekonomik politik ve sosyokültürel faaliyetleri desteklemektedir. Hatta küresel bir pazara dönen uluslararası platformda dahi kültürel etkileşim, taşımacılık faaliyetleri ve dış ticaret gibi birçok alana katkı sağlamaktadır. Bu özelliğiyle altyapı yatırımları, gelişmekte olan ülkelerde öncelikli konular arasında yer almaktadır. Türkiye de gelişmekte olan bir ülke olarak özellikle son on yıldır ulaşım altyapı yatırımlarıyla beraber mega projeleri hayata geçirmektedir. Bu projelerden biri de Çanakkale Boğazı üzerinde Asya ile Avrupa'yı ilk defa karayoluyla birbirine bağlayan 1915 Çanakkale Köprüsü'dür. Köprü boğazı geçme süresini 6 dakikaya indirerek ulaşımı hızlı, konforlu ve güvenli hale getirmiştir. Ayrıca Çanakkale Boğazı'nda Asya ile Avrupa'yı karadan birleştirerek Batı Akdeniz'den Avrupa'ya karayolu lojistik koridoru oluşturmuştur. Taşıma maliyetlerinin düşmesiyle birlikte Ege Bölgesi'nin bu yıl gerçekleştirdiği ihracat geçen yıla oranla %30 artış göstermiştir. Batı Marmara'nın yeni sanayi üssü olarak öngörülen Balıkesir'in ihracatı 2022 Mart ayından itibaren 2021 yılına göre %30,44 artış kaydederken Aydın (%29,87), İzmir (%22,43) ve Bursa (%10,06) olarak hesaplanmıştır. Ezine'de yapımı devam eden ilk Gıda İhtisas OSB için tüm sanayi parselleri talep görmüş ve faaliyete hazırlanmaktadır. Faaliyete geçtiği anda yaratacağı 8000 kişilik istihdamın %65'inin kadın istihdamından oluşması sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda umut verici bir gelişme olmaktadır. Köprü'nün açıldığı 2022 Mart ayından itibaren şehre gelen turist sayısında yüksek oranda artış yaşanmıştır. Yine Mart ayından itibaren konut satış sayılarının arttığını görmekteyiz. Dolayısıyla köprü uzun vadede; bölgesel ulaşım ve Çanakkale'nin statüsünü iyileştirme, endüstriyel gelişimi teşvik ederek gelişimini sağlama, ulaşım faktörlerinin dolaşım süresi ve ulaşım maliyetlerinin azaltılarak kaynak akışının sağlanması, endüstriyel rekabet gücünün artması, koşulların iyileşmesi, bölgesel erişilebilirlik ve iletişimin genişletilmesine olanak tanınması gibi kanallarla hem bölge ekonomisine hem de ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır. Bu faydaların yanında, bulunduğu coğrafyada hava, gürültü ve su kirliliği, biyoçeşitliliğin bozulması, ekosistem tahribatı ve çarpık kentleşme gibi olumsuzluklara da sebebiyet verebilmektedir. Bu zararları minimize etmek için sonraki süreç yerel ve merkezi yönetim tarafından insan ve doğaya saygı çerçevesinde yönetilmelidir. Planlamalar insancıl ve doğa sever arazi kullanımı çerçevesinde gerçekleştirilirken ekolojik denge optimum seviyede sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- ATMACA, D. (2022). 1915 Çanakkale Köprüsünün Biga ve Bandırma'ya Sektörel Etkileri. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 241-259. doi: 10.30692/sisad.1020020
- AKI, B. (2015). Sürdürülebilir Ulaşım Planlamaları ve Çevre Üzerindeki Olumsuz Etkileri. 2. International Sustainable Buildings Symposium. 25-30 Mayıs, Ankara.
- AYDIN, M. ve PERK, E. (2012). Boğaz Köprüsü ve Dışsalılık: Çanakkale'ye Yönelik Nitel ve Nicel Bir İnceleme. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 1-30.
- BANERJEE, A., DUFLO, E., and QIAN, N. (2012). On the Road: Access to Transportation Infrastructure and Economic Growth in China. *NBER Working Paper*, No: 17897. <https://doi.org/10.3386/w17897>

- BOWERSOX, D. J. ve CLOSS, D. J. (1996). Logistical Management-The Integrated Suppl Chain Process. McGraw-Hill.
- BUTTON, K. and TAYLOR, S. (2000). International Air Transportation and Economic Development. Journal of Air Transport Management, 6, 209-222. [https://doi.org/10.1016/S0969-6997\(00\)00015-6](https://doi.org/10.1016/S0969-6997(00)00015-6)
- BÜLBÜL, S. ve KÖSE, A. (2010). Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 39(1), 75-94.
- CENGİZ, S.; SÜSLÜ, B.; BAYDIR, M. ve COŞKUN, B. (2008). Bodrum Adasına Yönelik Ulaştırma Politikalarının Pareto Optimalitesi ve Sürdürülebilirlik Açısından İncelenmesi. Muğla Üniversitesi Basımevi, Muğla.
- DPT-Devlet Planlama Teşkilatı. (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. No: 267, Ankara.
- EDİZLİOĞLU, E. (1995). Ulaştırımacı Gözüyle 3. Köprü, Yoksa 3. Köprü Mü? İstanbul Dergisi, Sayı: 14, 87-95.
- ELMAS, G. ve YILDIZHAN, B. (1999). Türkiye’de Ulaşım Politikaları ve Trafik Kazalarının Ekonomik Analizi, II. Ulaşım ve Trafik Kongresi- Sergisi, Ankara, 268-286.
- ERKUT, G.; BAYPINAR, M. B.; ÖZGEN, C. ve GÖNÜL, D. (2008). Batı Marmara Bölgesi’nde Stratejik Gelişme ve Sınırötesi İşbirliği, İTÜ Dergisi/a, Mimarlık, Planlama, Tasarım, 7(2), 114-127.
- FANFAN, Z. (2010). The Impact of the Ningbo-Hangzhou Bay Cross-sea Bridge on the Economic Development of the Port of Shanghai and the Port of Ningbo. World Maritime University. http://commons.wmu.se/all_dissertations//1893
- GÜLERSOY, N. Z. (1995). Boğaziçi’nde Arazi Kullanımı ve Ulaşım, Yoksa 3. Köprü Mü? İstanbul Dergisi, 14, 59-63.
- GWILLIAM, K. M. (1964). Transport and Public Policy, London: George Allen & Unwin Ltd. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İBB Otopark Planı, (2017). <https://www.ibb.istanbul/Uploads/2017/3/istanbul-Otopark-Ana-Plani.pdf>. (15.10.2022).
- KABALCI, M.; ÜYETÜRK, A. ve BİLGEL, AŞICI, T. (2009). İllerin Gelişmişlik Sıralaması Üzerine Nüfus Verileri ile Yaklaşımlar.
- KARA, M. A. ve TAŞ, S. (2012). Ulaştırma ve Haberleşme Altyapısının Bölgesel Kalkınmaya Katkısı ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Maliye Dergisi, 163, 468-480.
- KÖZLEME, A. O. ve ÇİL, G. (2021). Sosyo-Demografik ve Siyasal Görüş Değişkenleri Açısından Çanakkale Halkının 1915 Çanakkale Köprüsü Algısı. International Social Sciences Studies Journal, 7(88), 4266-4276.
- KÜÇÜKMEHMETOĞLU, M. (2018). Köprülerle Ekonomik Büyüme ve Gelişme: Mekânsal, Kurumsal, Sosyokültürel Bütünleşme ve Eşiklerin Aşılması. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 2(2), 271-332. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/41740/504065>
- MARSHALL, A. (1919). *Industry and Trade*. London: Macmillan and Co. Ltd.
- MCCANN, P. ve SHEFER, D. (2004). Location, Agglomeration and Infrastructure. Papers in Regional Science, 83(1), 177-196.
- ÖNCÜ, E. (1995). 2500 Yıllık Boğaz Geçışı, Yoksa 3. Köprü Mü? İstanbul Dergisi, 14, 67-71.
- ÖZALP, N. Y. ve SÖNMEZ, Ö. (2022). Havalimanlarının Kent Makroformuna Etkisi: Yeni İstanbul Havalimanı. Journal of Technology and Applied Sciences, 4(2), 205-226
- ÖZKAYNAK B. vd. (2018). Türkiye ve Avrupa’daki Mega Projelere Bir Bakış. Çılgın Projeler Konferansı, Yeni İnsan Yayınevi -163 Ekolojik Serisi-47.
- PERK, E. (2012). Dışsalılık: Çanakkale’de Yapılması Planlanan Boğaz Köprüsü. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- PRADHAN, R. P. ve BAGCHI, T. P. (2013). Effect of Transportation Infrastructure on Economic Growth in India: The VECM Approach. Research in Transportation Economics, 38, 139-148. <https://doi.org/10.1016/j.retrec.2012.05.008>
- TANOĞLU, M. ve YÜCESAN, M. (2020). Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim: 1915 Çanakkale Örneği. Journal of Academic Value Studies, 6(1), 97-107.

- T.C. Merkez Bankası, EVDS (Verinin Merkezi) Turizm İstatistikleri. (2022). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>. (12.10.2022).
- T.C. Sanayi ve Ulaştırma Bakanlığı. (2017). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>. (12.10.2022).
- WEGENER, M. (2013). The Future of Mobility in Cities: Challenges for Urban Modelling, Transport Policy, 29, 275-282, <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2012.07.004>.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi Bankacılık ve Finans Bölümü Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi¹

Ünzüle KURT², Yusuf YİĞİT³, Özgür TOPKAYA⁴, Esra DEMİREL⁵

1.GİRİŞ

Gelişen finansal piyasalarla birlikte finansal ürün çeşitliliği de artmıştır. Bu bağlamda bireylerin bilinçli bir şekilde finansal ürün tercihini yapması refah düzeyini arttıracak gibi yanlış tercihleri de finansal kayıp yaşamasına sebep olacaktır. Finansal okuryazarlık düzeyleri yükselen kişiler ekonomik çıkarlarını korumada daha başarılı olmaktadır (Er vd., 2014: 114). Finansal okuryazarlığı fiyatların karşılaştırılması, borçların ödenmesi ve faiz oranlarını karşılaştırıp uygun görülenin seçilmesi ile sınırlandırmak mümkün değildir. Tasarrufların değerlendirilmesi açısından en uygun görülen finansal ürünün tercih edilmesi etkin ve verimli şekilde geleceğin planlanması da finansal okuryazarlık kavramı tarafından kapsamaktadır (Yılmaz ve Tuncel, 2017:312).

Kişilerin iyi bir düzeyde finansal bilgiye sahip olması finansal kararlarını doğru vermelerini ve finansal riskleri doğru yönetmelerini sağlamaktadır. Yapılan çalışma ile Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü öğrencilerinin finansal kavram bilgisi, sağlıklı finansal karar verebilme yeteneği artırılması, finansal okuryazarlık düzeyi artırılarak bunu alışkanlık haline getirmeleri amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için gerçekleştirilen çalışmayla; öğrencilerin finansla ilgili dergi, kitap makale okuması ve güncel haberleri takip etmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece finansal kararlarını doğru vermeleri, tasarruflarını doğru yönetmeleri konusunda bilgi sahibi olmaları amaçlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kişilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek olması yatırımlarını yaparken doğru karar vermeleri ve riskleri doğru yönetmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda finansal okuryazarlık üzerinde çokça çalışılmış önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kutukuz ve Özden (2018), çalışmalarında Muğla ili Milas ilçesindeki kadın girişimcilerin finansal okuryazarlık düzeyini araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda kadın girişimcilerin finansal okuryazarlık düzeyleri düşük çıkmıştır ve finansal bilgilerini arttıracak eğitim almaları gerektiği düşünülmüştür.

Baysa ve Karaca (2016), çalışmalarında Tokat merkez ilçedeki banka müşterilerini tarımsal, bireysel ve ticari olarak üçe ayırarak bu grupların finansal okuryazarlık düzeylerini belirleyerek birbirleriyle kıyaslamışlardır. Bu çalışmanın sonucunda, tarımsal gruptaki müşterilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin ticari ve bireysel olanlara göre daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

¹Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi Bankacılık ve Finans Bölümü Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenerek Arttırılması” başlıklı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen projeden türetilmiştir.

²Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, unzulekurt@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3406-1269

³Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, BİİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, yusufyigit@comu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-4563-829X.

⁴Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ozgurtopkaya@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-8278-2637.

⁵Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, esrademirel@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5264-978X.

Kılıç ve diğerleri (2015), Gaziantep Üniversitesi'nde öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemek amacıyla anket uygulamıştır. Bu çalışmada finansal okuryazarlık düzeyi farklı demografik özelliklere göre incelenmiştir. Çalışma sonucunda finansal okuryazarlık düzeyi %48 olarak bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin güncel finans bilgilerine ilgili oldukları ortaya çıkmıştır.

Alkaya ve Yağlı (2015), finansal okuryazarlık konusunu teorik olarak inceleyerek Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin finansal bilgi, tutum ve davranışlarını araştırmıştır. Araştırma sonucunda finansal tutum ve finansal davranışın birbiriyle ilişkili olduğu ancak öğrencilerin finansal bilgi açısından yetersiz olduğu bulunmuştur.

Öztürk ve Demir (2015), Süleyman Demirel Üniversitesi akademik personelinin finansal okuryazarlık ve para yönetimi konularında finansal bilgileri, finansal davranışları ve finansal tutumlarını araştırarak finansal okuryazarlıklarını belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda, akademik personelin finansal okuryazar olduğu fakat finansal eğitim almaları gerektiği ortaya çıkmıştır.

Ergün ve diğerleri (2014), işletme bölümü öğrencilerine anket uygulayarak finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemeyi ve finansal okuryazarlık ile demografik özellikler arasındaki ilişkiyi bulmayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda, öğrencilerin yalnızca temel düzeyde finansal okuryazar oldukları bulunmuştur.

Hastings ve diğerleri (2012), finansal okuryazarlık ve finans eğitimi ile ilgili literatürü tarayarak finansal okuryazarlığın nasıl ölçüldüğünü ve finansal eğitimin finansal okuryazarlık düzeyini nasıl etkilediğini araştırmıştır.

Lusardi ve diğerleri (2009), 1997 Ulusal Gençlik Araştırmasındaki verileri kullanarak gençler arasındaki finansal okuryazarlığı incelemiştir. Gençlerin sadece üçte birinin faiz oranları, enflasyon ve risk çeşitliliği gibi konularda temel bilgi sahibi olduğu bulunmuştur. Finansal okuryazarlığın sosyodemografik özellikler ve ailenin finansal gelişmişliği ile yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Rooij ve diğerleri (2007), borsa yatırımcılarının temel düzeyde finans bilgilerini ölçecek hisse senetleri, tahviller, yatırım fonları, faiz oranları ile ilgili sorular hazırlamışlardır. Finansal okuryazarlığın borsa ile ilişkisini inceleyerek finansal okuryazarlık oranı düşük olan yatırımcıların daha az hisse senedi yatırımı yaptıklarını bulmuştur.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü'nde öğrenim gören 231 öğrencinin finansal okuryazarlık düzeyinin tespit edilmesi ve bu düzeyin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ilk adımı olarak literatür taraması yapılmış ve finansal okuryazarlık düzeyinin tespit edilmesi için bir ölçek seçilmiştir. Literatür taraması sonucunda oluşturulan anket öğrencilerin temel ekonomi ve finans bilgisini tespit etmeye yönelik soruların yanında demografik özellikleri içeren sorular da içermektedir. Araştırma verileri çevrimiçi anket yöntemi ile toplanmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Ayrıca anketin her bölümü için ayrı puanlama yapılarak öğrencilerin sınıflarına göre de finansal okuryazarlık düzeyi analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

Öğrencilere uygulanan anket temel finans bilgisi, temel bankacılık bilgisi, temel sigortacılık bilgisi, temel finansal tablo analizi bilgisi, temel yatırım bilgisi, temel vergi ve mevzuat bilgisi, finans matematiği bilgisi olmak üzere 7 ana bölümden oluşmuştur. Her bölüm için ayrı puanlama yapılarak tablo 1'de cinsiyete göre finansal okuryazarlık düzeyindeki başarı durumu, tablo 2'de sınıflara göre finansal okuryazarlık düzeyindeki başarı durumu, tablo 3'te öğrencilerin kredi kartı kullanımına göre finansal okuryazarlık düzeyleri verilmiştir. Tabloların son sütununda 7 ana bölümün puan ortalaması olarak genel puan toplamı yer almaktadır.

Tablo 1. Kadın ve Erkek Başarı Puanları Karşılaştırması

	TY	BBY	ESY	FTY	YY	VMY	MFY	GY
Kadın	69.48	77.48	71.86	70.23	44.5	70.88	53.67	65.44
Erkek	77.25	81.92	74.93	68.97	52.53	73.79	44.81	67.74

Tablo 2. Sınıflara göre Başarı Puanı Karşılaştırılması

	TY	BBY	ESY	FTY	YY	VMY	MFY	GY
1.sınıf	67.37	76	65.6	79.5	52.8	76.5	52	67.11
2. sınıf	63.34	68.64	70.5	69.88	41.68	70.33	39.3	60.52
3. sınıf	76.47	80.22	82	70.75	42.7	73.75	38.63	66.36
4. sınıf	71.82	79.88	72.37	62.69	45.39	64.28	33.64	61.43

Tablo 3. Kredi Kartı Kullanımına göre Başarı Puanı Karşılaştırılması

		TY	BBY	ESY	FTY	YY	VMY	MFY	GY
Kredi kartı kullanımı	Evet	69.13	78.58	73.22	72.11	44.91	72.68	41.22	64.55
	Hayır	69.91	76.06	70.09	67.81	43.95	68.31	38.21	62.04

Tablolardaki kısaltmaların açıklamaları aşağıdaki şekildedir:

TY: Temel Finans Bilgisi Puanı

BBY: Temel Bankacılık Bilgisi Puanı

ESY: Temel Sigortacılık Bilgisi Puanı

FTY: Temel Finansal Tablo Analizi Bilgisi Puanı

YY: Temel Yatırım Bilgisi Puanı

VMY: Temel Vergi Ve Mevzuat Bilgisi Puanı

MFY: Finans Matematiği Bilgisi Puanı

GY: Genel Puan Toplamı

Tablo 4’te cinsiyetlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Buna göre 148 kadın öğrencinin ortalama finansal okuryazarlık düzeyi 61.35 çıkarken 83 erkek öğrencinin ortalama finansal okuryazarlık düzeyinin 68.55 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

Cinsiyet	N	Ortalama	Standard Sapma	Ortalama Standard Hata
Kadın	148	61.35	13.15	1.08
Erkek	83	68.55	12.55	1.37

Öğrencilerin cinsiyeti ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında bir farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla yapılan t-testi sonuçları tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. T Testi Sonuçları: Cinsiyet ile Finansal Okuryazarlık Düzeyi

	Levene Test		T testi				
	F	P	T	Sd	P	Ortalama Puan Farkı	Standard Hata Farkı
Finansal Okuryazarlık Düzeyi	0.487	0.486	-4.05	229	0.00	-7.19	1.77

T- testi sonucuna göre kadın ve erkek öğrenciler arasında finansal okuryazarlık düzeyi bağlamında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan sonuçlar tablo 1, tablo 2 ve tablo 3’te gösterilmektedir. Buna göre tablo 1 incelendiğinde temel finansal tablo analizi bilgisi ve finans matematiği dışındaki bölümlerde erkeklerin kadınlardan daha başarılı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak baktığımızda genel finansal okuryazarlık düzeyinin Bankacılık ve Finans bölümündeki 148 kadın öğrenci ve 83 erkek öğrencinin birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 2’de 50 1. Sınıf, 59 2. Sınıf, 59 3. Sınıf ve 63 4. Sınıf öğrencilerinin oluşturduğu sınıflar arası finansal okuryazarlık düzeyi gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre temel finansal bilgi düzeyi, temel bankacılık bilgisi ve temel sigortacılık bilgisi en yüksek olan 3. Sınıf, temel finansal tablo analizi bilgisi, temel yatırım bilgisi, temel vergi ve mevzuat bilgisi ve finans matematiği bilgisi en yüksek olan sınıf 1. Sınıftır. Genel düzey incelendiğinde de 1. ve 3. Sınıfların birbirine yakın bir düzeyde olduğu, 2. ve 4. Sınıfların da birbirine yakın olduğu; ancak 1. ve 3. Sınıfların gerisinde kaldığı görülmektedir.

Tablo 3’te kredi kartı kullanımına göre finansal okuryazarlık düzeyi karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda kredi kartı kullanımına evet olarak cevap veren öğrencilerin anketi oluşturan 7 ana bölümde de kullanmayanlara göre yüksek puan aldıkları görülmektedir.

Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin uygulamalı finans konularında yetersiz oldukları, öğrencilere daha fazla uygulamalı ders verilmesinin uygun olacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin ilgi duydukları derslerin ders planına eklenmesi finansal okuryazarlık düzeyinde artış sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALKAYA, A., & YAĞLI, İ. (2015). Finansal Okuryazarlık-Finansal Bilgi, Davranış ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Journal of International Social Research*, 8(40).
- BAYSA, E., & KARACA, S. S. (2016). Finansal Okuryazarlık ve Banka Müşteri Segmentasyonları Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (71), 109-126.
- Ergün, B., Şahin, A., & Ergin, E. (2014). Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Journal of International Social Research*, 7(34).
- ER, F., TEMİZEL, F., ÖZDEMİR, A., & SÖNMEZ, H. (2014). Lisans eğitim programlarının finansal okuryazarlık düzeyine etkisinin araştırılması: Türkiye örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 113-125.
- HASTINGS, J. S., MADRIAN, B. C., & SKIMMYHORN, W. L. (2013). Financial literacy, financial education, and economic outcomes. *Annu. Rev. Econ.*, 5(1), 347-373.
- KILIÇ, Y., ATA, H. A., & SEYREK, İ. H. (2015). Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Accounting & Finance*.
- KUTUKIZ, D., & ÖZDEN, C. (2018). Kadın girişimciliği ve finansal okuryazarlığın kadın girişimciler üzerindeki etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 349-365.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S., & Curto, V. (2010). Financial literacy among the young. *Journal of consumer affairs*, 44(2), 358-380.
- ÖZTÜRK, E., & DEMİR, Y. (2015). Finansal okuryazarlık ve para yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi akademik personel üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (68), 113-134.
- VAN ROOIJ, M., LUSARDI, A., & ALESSIE, R. (2011). Financial literacy and stock market participation. *Journal of Financial Economics*, 101(2), 449-472.
- YILMAZ, Y., & TUNCE, M. (2017). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Dicle Üniversitesi İİBF Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 301-312.

ON ALTINCI BÖLÜM

Yerel Yönetimlerde Katılımcılık Açısından Temsili Demokrasi ve Hemşehrilik Bilinci Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Çanakkale Ayvacık Belediyesi Örneği¹

Erdal EROĞLU², Mehmet ÖKSÜZ³, Selçuk İPEK⁴

1.GİRİŞ

Çağdaş kamu yönetimi anlayışı ile hesap verilebilirlik, yerellik ve yerindelik, vatandaş katılımı, vatandaş odaklılık gibi unsurlar kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasının temelini oluşturmuştur (Kutlu vd., 2009). Bu yeniden yapılanma sürecinde belediyeler, vatandaşların mal ve hizmet taleplerini karşılamada, kent sorunlarının çözümünde ve halkın refah seviyesinin artırılmasında halka hizmet veren en yakın kuruluşlar olarak önemli işlevlere sahiptir (Erdoğan, 2019). Belediyeler kamu kaynaklarının yönetiminde şeffaf ve hesap verilebilir bir yönetim anlayışını tesis edebilme potansiyeline sahip olmasının yanı sıra vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını sağlayabilmek için gerekli olan katılım mekanizma ve süreçleri için de önemli avantajlara sahiptir (Michels ve Graaf, 2010). Ancak belediyelerde çağdaş kamu yönetimi anlayışının en iyi biçimde karşılık bulabilmesi için vatandaşların demokrasiyi arzulamaları gerekmektedir (Eroğlu vd., 2022). Demokrasinin temelinde vatandaşların karar alma süreçlerinin katılımının sağlanması esastır (Bogdanor, 1999: 184). Vatandaşlar seçme ve seçilme hakkı gibi geleneksel katılım mekanizmaları ile belediyelerde söz sahibi olmaktadır. Bu bağlamda demokrasinin, şeffaf ve erişilebilir kurumsal düzenlemeleri, belediye başkanı ve yöneticilerinin doğrudan seçilmesini, vatandaşların karar alma sürecine katılımlarına olanak sağlayan araçları içerdiğini söylemek mümkündür (Posner, 2004: 57). Oylama mekanizması bu araçlar içerisinde en yaygın olarak kullanılanıdır. Yerel seçmenler oylama ile doğrudan olmasa da dolaylı olarak karar alma süreçlerinde bir söz hakkına sahip olmaktadır.

Avrupa Kentsel Şartı'nda yerel demokrasi kavramı "*yerel politik yaşama halkın katılımının sağlanmasını temin için; vatandaşların yerel yöneticileri, özgür ve demokratik olarak seçebilme hakkının olması, halkın yerel, siyasi ve idari konularda belirleyici olması, toplumun geleceğini etkileyen her tür projede halka danışması ve gençlerin toplum yaşamına katılımının yerel yönetimlerce sağlanması*" olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2019). Dolayısıyla yerel demokrasinin sadece oylama mekanizmasıyla sağlanması yeterli görülmemektedir. Seçimlerin seyrek gerçekleşmesi ve dolayısıyla vatandaşların hesap sorma haklarının seçim dönemleriyle sınırlandırılması, yerel demokrasi kültürünü ve katılımcı demokrasi anlayışını zayıflatmaktadır (Posner, 2004). Bu açıdan güçlü bir yerel demokrasinin tesisi için katılımcı bir model ile desteklenmiş bir yerel yönetim anlayışı benimsenmelidir. Yerel yönetimlerde katılımcı demokrasi, belediye yöneticileri ve halk arasındaki iletişimin şeffaf ve hesap verilebilir bir şekilde geliştirmenin, kamu desteği oluşturmının, belediye olan güvenin artırılmasının ve kentlilik bilincinin geliştirilmesinin etkin bir yolu olarak savunulmaktadır (Wang, 2001; Ebdon, 2002). Kentlilik bilinci ise vatandaşların gündelik yaşamlarını doğrudan etkileyen ve paydaşı olduğu kenti ilgilendiren konulara dair bir karar alındığında ya da kente dair sorunların çözümünde sorumluluk üstlenmeleri anlamına gelmektedir. Yerel yönetimlerde katılımcılığın sağlanmasının temelinde hemşehri hukuku bulunmaktadır. Halkın içinde yaşadığı şehre sahip çıkması ve yönetime katılması hemşehrilik ya da kentlilik bilincinin gelişmesine bağlıdır. Kentlilik bilinci ve yaşanılan şehre aidiyetin geliştirilmesi de ancak hemşehrilik bağı ile mümkün olabilmektedir (Eroğlu ve Gerçek, 2022). Özellikle taşra-kent ilişkisi içinde yaşatılan ortak değerler üzerinden hemşehri dernekleri ve oluşumları ile temas kurularak halkın belediye yönetimine katılımının sağlanması demokratik karar alma süreçleri açısından da büyük önem taşımaktadır (Erdoğan, 2019).

¹Bu çalışma, 7-8 Ekim 2021 tarihinde IV. Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Proje Numarası: SBA-2020-2788.

²Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, erdaleroğlu@comu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-5359-2420.

³Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ayvacık MYO, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, moksuz@comu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-3298-0280.

⁴Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, selcukipek@comu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-0540-793X.

Bu çalışmanın amacı Ayvacık Belediyesi'nde vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile oy kullanma davranışları ve bu minvalde kendilerini şehre ait hissetme durumları/hemşehrilik bilinci arasında bir ilişkinin olup olmadığının incelenmesidir. Türkiye'de belediyelerde vatandaşların karar alma süreçlerine katılımlarının incelendiği alan çalışmalarında konunun daha çok kent konseyi bağlamında ele aldığını söyleyebiliriz (Usta ve Bilgiç, 2012; Çetinkaya ve Korlu, 2012; Erkul vd., 2013; Kocaoğlu, 2014). Bu çalışmada ise katılımcılık düzeyi, belediye ile bireysel ilişkilerin çok daha rahat kurulabileceği küçük bir belediye olan Ayvacık belediyesi örneklemini üzerinden oy kullanma ve şehre ait hissetme durumları bağlamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda çalışma üç bölümden oluşturulmuştur. İlk bölüm çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmakta ve burada temsili demokrasi ve katılımcılık ilişkisine odaklanılmaktadır. İkinci bölümde katılımcılık ile ilgili literatüre yer verilmiştir. Son bölümde ise Ayvacık belediyesinde uygulanan anket sonuçları analiz edilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

2. TEMSİLİ DEMOKRASİ VE KATILIMCILIK

Sıklıkla tartışılan gelen konulardan biri özellikle vatandaş odaklı yönetim anlayışı, hizmet sunumunda artan rekabet, vatandaşların kaliteli hizmet beklentisi, sivil inisiyatiflerin artması ve katılım mekanizmalarının gelişmesi ile temsili demokrasilerde vatandaş ve seçilmiş yöneticiler arasındaki ilişkilerde temsiliyet açısından bir krizin oluşmaya başladığıdır (Tormey, 2006). Başka bir açıdan değerlendirildiğinde ise temsili demokrasi kimi tarihçilerin belirttiği gibi (Manin 1997; Rosanvallon, 2011) her zaman bir krizin içerisinde. Nitekim dünyanın hiçbir yerinde vatandaşların tam ulaşabileceği bir temsiliyet ilişkisi mümkün olmamıştır. Toplumsal ilişkilerde tam anlamıyla bir eşitlikten söz edilememesi ve çoğunluğun yanında muhakkak ki azınlığın da temsil edilmesi gerekliliği uzlaşılamaz bir duruma yol açmaktadır. Temsiliyet kavramının mahiyeti açısından değerlendirildiğinde özünde bir buyruk altına girme, gücü devretme hali görülmektedir. Temsil, Latince bir kelime olup, bazıların bir başkası adına devredilmiş bir eylemi gerçekleştirmesi olarak ifade edilmektedir (Urbinati, 2011). Standart tanımında temsili demokrasinin (1) halkın egemenliği; (b) serbest bir yetki ilişkisi olarak temsil; (c) halk adına konuşan ve hareket eden temsilcilerin halka karşı bir ölçüde duyarlı olmasını sağlayacak seçim mekanizmaları ve (d) temsili siyasi eşitliğin önemli bir unsuruna dayandıran evrensel oy hakkı olmak üzere dört temel özelliği bulunmaktadır (Urbinati ve Warren, 2008: 389). Temsili demokrasi, halkın iradesini yansıtacak mekanizmalara sahip olunması ve özellikle bireylerin seçimlerde oy kullanma suretiyle yönetime katılması anlamına gelmektedir. Temsili demokraside seçimle gelen temsilcilerin varlığı önemli görülmektedir. Bireyler seçimlerde seçim iradelerini ortaya koyarak kendilerini temsil edecek kimseleri seçmektedir. Oy verme gücünün yetişkin vatandaşlar arasında dağılımındaki bu temel biçimsel eşitlik, halkın yasa yapma sürecinde doğrudan varlığına değil, rızaya dayanan bir hükümete yetki ve meşruiyet damgası vermektedir (Urbinati, 2011). Temsili demokrasi her şeyden önce bir yönetim biçiminin adı olduğundan, bu demokrasi anlayışında halkın egemenliğine ve yetkilendirmesine atıfta bulunulması tali değil esastır. Bu nedenle, seçilmiş yetkililerin halk adına hareket etme iddiaları kaçınılmaz olarak vatandaşlar tarafından bir itiraz konusu haline gelse bile, seçim temsili halkın iradesini ifade etmede çok önemlidir. Bu gerilim temsilin özünde yer alır ama aynı zamanda temsili demokrasinin karmaşıklığını da açıklar.

Temsil, modern demokrasiyi hareket halinde tutan dinamiklerin ve devlet kurumları ile toplum arasındaki iletişimi harekete geçiren siyasi sürecin odağıdır (Urbinati, 2011). Temsili demokrasinin temel amaçlarından biri elbette demokratik seçimlerde temsilci seçimiyle ifade edilen halkın iradesini belirlemek ve uygulamaktır. Seçimler vatandaşların tercihlerini siyasal alana aktaran ve yöneticilerin ya da temsilcilerin seçilmesini sağlayan bir mekanizmadır. Temsili demokrasi anlayışının temel amacı esasında çoğunluğun iradesini ortaya koymak suretiyle bu iradenin doğrultusunda kararların alınmasını sağlamaktır (Nacak, 2014). Dolayısıyla çoğunluğun iradesi ile azınlığın korunması arasında oldukça hassas bir denge ortaya çıkmaktadır. Seçimler yalnızca çok geniş anlamda halkın iradesini temsil etmektedir. Oysa çocuklar gibi, oy kullanma hakkı olmayanlar olacak ve yoksullar ve marjinalleştirilmiş grupların seslerini duyurmasında ve endişelerinin ele alınmasında birtakım kısıtlılıklarla karşılaşılacaktır. Halkın seçimlere katılımını en üst düzeye çıkarmak, sonucun meşruiyetini ve yasama organının gerçekten temsili bir organ olarak statüsünü artırabilir. Öte yandan, insanları oy kullanmaya zorlamanın anti-demokratik olduğu da ileri sürülmektedir. Oy hakkının, oy kullanmama hakkını da içermesi gerektiği söylenmektedir. Burada odak kabul edilmesi gereken durum, başlı başına bir amaç olarak halkın seçim sistemine katılımının maksimize edilmesinden ziyade bireysel tercihlerin doğru bir şekilde açıklanabilmesidir (Twomey, 2015).

Temsili demokrasi fikrinin ayrılmaz bir parçası, gücün halk veya daha doğrusu temsilcileri adına uygulandığı fikridir (Tormey, 2006). İlgili literatürde son yirmi yılda siyasi temsil sorunlarına artan bir ilgi gösterilmiştir. Söz konusu ilginin odağında katılım ve temsilin birbirini tamamladığı yeni bir anlayış olan katılımcı demokrasi yer almaktadır (Urbinati ve Warren, 2008). Nitekim, temsili demokrasilerin karşılaştığı en temel sorun vatandaşların sahip oldukları hakkın daha çok pasif nitelikte olmasıdır (Çitci, 1996). Her ne kadar temsili demokrasilerde egemenliğin gerçek sahibi halk olsa da halk, bu hakkın kullanımını belirli bir süreliğine seçtiği temsilcilerine devretmektedir. Dolayısıyla vatandaşlar zamanla, aktif bir birey olmaktan çıkarak sadece belirli aralıklarla yapılan seçimlerde, temsilcilerini seçmekle görevli bir seçmen durumuna

dönüşmektedirler. Böylelikle vatandaşlar, karar alma ve politika oluşturma süreçlerinden hızla uzaklaşmakta ve temsili demokrasiye yabancılaşmaktadır (Nacak, 2014). Bu nedenle temsili demokrasi tartışmalarında istikrarı sağlamanın etkin bir yolu olarak katılımcı demokrasi önemli bir model olarak görülmeye başlamıştır. Vatandaşların karmaşık politika oluşturma süreçlerine doğrudan dahil edilmesi, demokratikleşmenin “üçüncü dalgasının” en önemli yeniliği olarak görülmektedir (Wampler, 2012). Katılımcı yönetim, temsili demokrasinin reddi değildir bilakis oy verme ve seçim hesap verebilirliği ile ilgili avantajları korurken, temsili demokrasiyle ilgili temel sorunların üstesinden gelme çabasının bir parçasıdır (Wampler, 2012). Katılımcılığın modern demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olarak görülmesi ve temsili demokrasi sisteminin hem genel hem de yerel ölçekte bu koşulu tam anlamıyla yerine getiremediği yöndeki düşüncenin giderek artması, günümüzde katılımcı demokrasi anlayışının doğmasına ve büyük ölçüde talep görmesine neden olmaktadır (Nacak, 2014). Demokratik düşüncenin temel sorunlarından biri, demokraside vatandaş katılımının oynaması gereken roldür. Vatandaş katılımı demokrasi için hayati olarak görülebilir, ancak demokrasi temsili demokrasi ile eşitlendiğinde daha az olumlu olarak kabul edilebilir (Michels, 2006). Katılımcı demokrasi savunucularının ana argümanı, sürekli olarak siyasi kararlara katılımın vatandaşları daha iyi vatandaşlara dönüştürdüğü olmuştur (Hug, 2008). Siyasal katılımın demokrasiyi yalnızca temsili demokrasinin temel ilkeleri ve mevcut demokratik kurumlarla uyumlu olduğu ölçüde desteklediği sıklıkla ileri sürülmektedir (Karlsson, 2012). Katılımcı inisiyatifler ile yerleşik kurumlar ve temsili demokratik sistemdeki aktörler arasındaki ilişki, bu nedenle, yerel demokrasiyi canlandırmak için uygulanabilir ve fırsatlar yaratmak için bu tür girişimlerin olasılıklarını değerlendirirken büyük önem taşımaktadır. Siyasal temsilciler, katılımcı girişimlerin politika kararları üzerindeki siyasi etkisiyle ilgili olarak kapı bekçileri olarak görülebilir. Yirminci yüzyılda karmaşık toplumlarının gelişimi, doğrudan vatandaş yönetimini gerçekçi olmayan bir seçenek haline getirdi. Bu açıdan temsili demokrasi anlayışı da sorgulanmaktadır. Birçok aktörün etkileşim içinde olduğu karmaşık karar alma yapıları ve siyasi partilerin temsil işlevinin azalması (örneğin, seçmen katılımının azalması ve seçim oynaklığının artması) demokrasinin meşruiyeti tartışmasını teşvik etmekte ve vatandaşın aktif katılım biçimlerine yönelik talepleri artırmaktadır (Cain vd., 2006). Katılımın demokraside çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Birincisi, katılımın eğitici işlevidir. Vatandaşlar, kamusal karar alma süreçlerine katılırlarsa yurttaşlık becerilerini artırabilir ve daha yetkin hale gelebilirler. Katılımcı demokrasinin ikinci bir işlevi de bütünleştirici işlevidir. Katılım, vatandaşların toplumlarının bir parçası olan kamu vatandaşları oldukları hissine katkıda bulunur. Sonuç olarak, kamu kararlarından kişisel olarak daha fazla sorumlu hissedebilirler. Üçüncü işlev ise katılımcı demokrasi, kararların daha fazla meşruiyetine katkıda bulunur (Michels ve De Graaf, 2010).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Belediyelerde yerel halkın karar alma süreçlerine katılımında yaygın olarak kullandığı yöntem oylama mekanizması olarak görülmektedir. Temsili demokrasi gereği vatandaşlar belirli aralıklarla belediye başkanı ve yöneticilerini seçerek hizmet taleplerini oylarıyla ortaya koymaktadırlar. İlgili literatürde birçok akademik çalışmada istikrarlı bir demokrasi için vatandaşların katılımının önemine vurgu yapılmıştır (Berner vd., 2011; Ebdon ve Franklin, 2004). Vatandaşların hükümete olan güvenlerinin artması, siyasi etkinliğin ve kamu mali performansın iyileştirilmesi katılımcı demokrasinin önemli çıktıları olarak söz konusu çalışmalarda ifade edilmektedir (Almond ve Verba, 1963). Örneğin Vigoda (2002) vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı ile kamu performansı arasındaki ilişkiyi ölçmüş ve kamu hizmet faaliyetlerine ilişkin algıların vatandaş katılımına ilişkin performansı ve inancı olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Borge, Falch ve Tovmo (2008) çalışmalarında demokratik katılımın (seçmen davranışı) bütçe etkinliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada demokratik katılımcılık oy verme ilişkisi üzerinden incelenmiştir. Yazarlara göre demokratik katılım yüksek verimlilikle ilişkilendirilmektedir. Seçmenlerin katılımlarının artması (oy verme sürecine katılımları) siyasetçilerin daha etkin bir şekilde izlendiği hipotezini doğrulamaktadır (Borge vd., 2008: 491). Mizrahi ve Vigoda (2009) çalışmalarında, vatandaşların kamu sektöründeki karar alma süreçlerine katılımı, kamu yönetiminde kalite algısı, devlet kurumlarına güven düzeyi ve katılımcı davranış düzeyi arasında pozitif ilişkiler olduğunu iddia etmektedir.

Türkiye’de ilgili literatür incelendiğinde ise konunun oldukça dağınık bir şekilde ele alındığı ve yerel düzeyde politika belirleme süreçlerine vatandaşların katılımlarının daha çok kent konseyi özelinde ele alındığı görülmektedir. Korlu (2014) Bursa ilinde Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım belediyelerinde yerel halk ve belediyeler arasındaki katılımcılık ilişkisini incelediği çalışmada katılımcılığın sağlanmasıyla birlikte harcama etkinliğinin ortaya çıkacağı sonucuna ulaşmıştır. Çalışma kapsamında Bursa merkez ilçelerinde 655 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların oy verme eylemini yüksek oranda (%83,1) yerine getirmelerine rağmen katılımcılık yükümlülüğünü tam anlamıyla yerine getirmedikleri görülmüştür. Çalışmada oy verme ile katılımcılık ilişkisi arasında doğrudan bir ilişki bulunamamıştır. Korkut (2011) Ümraniye ve Şişli belediyelerinde yönetime katılma ve açıklık algısını ölçtüğü çalışmada katılımcıların %90’ını gibi büyük bir oranda belediye yönetim süreçlerine katılımının demokratikleşme düzeyini artıracığı kanaatinde oldukları sonucuna ulaşmıştır. Ancak bu yüksek orana rağmen çalışmada belediyelerin katılımcı bir vatandaşlık kültüründen yoksun olduğu belirtilmiştir. Usta ve Bilgi (2017)’nin yerel katılım kültürünün ve

hemşehrilik bilincinin geliştirilmesinde kent konseylerinin rolünü belirleyeme yönelik Karaman il merkezinde vatandaşlara yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada dikkat çeken sonuçlardan biri vatandaşların hemşehri hukukunun gereği olan hak ve yükümlülükler konusunda, bilgi/farkındalık düzeylerinin düşük olmasıdır. Ankete katılanların büyük bir çoğunluğunun (% 73,8) hemşehri hukuku konusunda bilgi düzeyleri düşüktür. Özkiraz ve Zeren (2009)'nin Tokat ilinde yönetime halkın katılımını incelediği çalışmalarında 400 kişi ile gerçekleştirdikleri anket sonuçlarına göre Tokat'ta halkın yönetime katılma fikrine olumlu yaklaştığı ancak katılım davranışı konusundan çekingen olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca çalışmada katılımın yönetimin meşruiyeti açısından oldukça önemli olduğu ve seçimlere katılımlarının yanı sıra halk toplantıları, mahalle toplantıları gibi daha aktif katılım biçimlerinin de benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Son olarak Yavuz (2018)'un yerel katılım yöntemi olarak mahalle komitelerinin Bursa Nilüfer Belediyesi üzerinden araştırdığı çalışmasında vatandaşların hizmet önceliklerinin belirlenmesi ve yerel sorunlarla ve ihtiyaçlarla ilgili çözümlerin belirlenmesi süreçlerinde vatandaş katılımını önemli olduğu algısına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmaya katılan vatandaşlardan Mahalle komiteleri yoluyla katılım gösterenlerin oranı %50 civarındadır. Araştırma sonuçları yerel katılımı ile ilgili olumlu algılar olmasına karşılık katılım bilincinin ve yerel katılım düzeyinin geliştirilmeye ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılık literatürü genel olarak değerlendirildiğinde katılımcı demokrasi anlayışının benimsendiği yönetim modellerinde daha çok olumlu sonuçların gözlemlendiği buna karşılık temsili demokrasi anlayışının benimsendiği modellerde ise daha fazla katılım mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiği yönünde bulguların elde edildiği görülmektedir. Türkiye'deki katılımcılık literatüründe ise hem uygulama hem de sonuçlar açısından oldukça az tartışmanın yapıldığı söylenebilir.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Demokratik bir yönetimin olmazsa olmazları; saydamlık, hesap verebilirlik, bilgi edinme hakkı gibi temel kavramların yanı sıra vatandaşların katılımcılığı olarak da ifade edilmektedir. Seçmenler açısından katılımcılık, sadece siyasal karar alma sürecinin önemli bir parçası olan oy kullanma anlamına gelmemekte, aynı zamanda kamusal karar alma ve uygulama sürecine dâhil olmayı da gerektirmektedir. Bu çerçevede, araştırmanın temel amacı, vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile oy kullanma davranışları ve kendilerini şehrin bir parçası olarak hissetme durumları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesidir.

Araştırmanın kapsamı Çanakkale ili Ayvacık Belediyesi sınırlarında yaşayan ve 18 yaşını doldurmuş olan vatandaşlarla sınırlı tutulmuştur. Bu kapsamda, 2020 yılı verilerine göre Ayvacık Belediyesi hizmet sınırları içerisinde ikamet eden 9.343 kişiden 7.188'i 18 yaşının üzerinde yer alırken, 2.155'i ise 18 yaşının altında yer almaktadır (TÜİK, 2021). Araştırmanın evreni dikkate alındığında %90 güven aralığında ve %5 hata payı ile örneklem büyüklüğü de 261 olarak hesaplanmıştır. Yürütülen anket çalışmaları sonucu toplam 314 ankete geri dönüş alınmış, ancak bunlardan 302'si geçerli olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan, araştırmanın evreni temsil gücünün olduğu söylenebilmektedir.

Araştırmada kullanılan anket formunun oluşturulması aşamasında Korlu (2014)'nin çalışmasından faydalanılmıştır. Toplanan veriler SPSS'e girilerek açıklayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi, normallik analizi ve varyans analizleri uygulanmıştır. Varyans analizleri için araştırmanın hipotezleri şu şekilde kurulmuştur:

- H₁: Vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile oy verme davranışları arasında farklılaşma vardır.
- H₂: Vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile kendini şehrin bir parçası olarak görme durumu arasında farklılaşma vardır.

Ampirik literatüre bakıldığında çalışmaların genellikle vatandaşların katılımcılık seviyelerini ölçmeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak bu çalışmalardan pek azı vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile katılımcılığı etkileyen çeşitli faktörler arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Dolayısıyla, vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile oy kullanma davranışları ve kendilerini şehrin bir parçası olarak hissetme durumları arasında ilişkiyi araştıran bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

5. BULGULAR

Varyans analizlerine geçmeden önce ilk olarak vatandaşların katılımcılık düzeyi ölçeğine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik testine ilişkin bulgulara yer verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla gerçekleştirilen, açıklayıcı faktör analizi ve Cronbach Alfa güvenilirlik testine ait bulgular Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Açımlayıcı Faktör Analizi ve Cronbach Alfa Testi Bulguları

Ölçek Maddeleri	Faktör Yüğü
Ayvacak Belediyesi'nin yerel kaynakları (paramızı) nereye harcadığını biliyorum.	0,739
Vatandaşlardan alınan vergilerin miktarı dikkate alındığında, Ayvacık Belediyesi hizmetleri yeterlidir.	0,843
Ayvacak Belediyesi'nin hizmet maliyetleri anlamında şeffaf olduğunu düşünüyorum.	0,791
Ayvacak Belediyesi vatandaş ile iyi bir işbirliğine sahiptir.	0,744
Cronbach Alfa: 0,779 KMO Test: 0,749 Bartlett's Testi Anlamlılık: 0,000 Toplam Açıklanan Varyans: %60,916	

Vatandaşların katılımcılık düzeyinin ölçülebilmesini sağlayan ifadeler ve bu ifadelerin faktör yüklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir. Uygulanan anket formunda vatandaşların katılımcılık düzeylerinin ölçülebilmesi amacıyla katılımcılara toplam 9 soru yöneltilmiştir. Ancak, faktör yükü 0,6'nın altında kalan ifadeler çıkartılarak ölçeğe son şekli verilmiştir. Bunun yanı sıra oluşturulan ölçeğin KMO test istatistiğinin 0,749 ve Bartlett's test anlamlılık değerinin de yaklaşık 0 olduğu görülmüştür. George ve Mallery (2020: 268)'e göre KMO test istatistiğinin 0,5'ten büyük, Bartlett's test anlamlılık değerinin de 0,05'ten küçük olması ölçeğin güvenilirliği için yeterli görülmektedir. Buna göre, oluşturulan ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilmektedir. Ek olarak, ifadelere ilişkin toplam açıklanan varyans değeri ise yaklaşık %61 olarak bulunmuştur. Bu değerin %50'nin üzerinde olması genel olarak istenilen bir durumdur. Ayrıca, ölçeğin güvenilirliği için de Cronbach Alfa testi uygulanmış ve test istatistiği 0,779 olarak bulunmuştur. Kılıç (2016: 48)'a göre 0,779 değeri ölçeğin güvenilirliğinin iyi olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir.

Analizin devamında kullanılması gereken testlerinin parametrik mi yoksa nonparametrik mi olacağına karar verebilmek için verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılması gerekmektedir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin anlaşılabilmesi için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayılarına bakılmıştır. Bu katsayıların +2 ile -2 arasında yer alması, verilerin normal dağıldığına işaret etmektedir (George ve Mallery, 2020: 114).

Tablo 2. Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Soru	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Son belediye seçimlerinde oy kullandınız mı?	1,599	0,560
Kendinizi Ayvacık şehrinin bir ortağı ve bu şehre karşı sorumlu hissediyor musunuz?	4,337	16,919
Vatandaşların katılımcılık düzeyi ölçeği	-1,149	1,272

Tablo 2'de değişkenlere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri gösterilmiştir. Buna göre, "kendinizi Ayvacık şehrinin bir ortağı ve bu şehre karşı sorumlu hissediyor musunuz?" ifadesinin normal dağılım göstermediği; buna karşılık, diğer ifadelerin normal dağılım gösterdiği söylenebilmektedir. Bu sebeple, normal dağılım gösteren ifadelerle parametrik, normal dağılım göstermeyen ifadelerle ise nonparametrik testler uygulanacaktır. Başka bir deyişle, vatandaşların katılımcılık düzeyinin oy kullanma davranışına göre karşılaştırılmasına ilişkin olarak t-Testi, vatandaşların katılımcılık düzeyinin kendini şehrin bir parçası olarak görmesine göre karşılaştırılmasına ilişkin olarak da Mann-Whitney U Testi uygulanacaktır.

Tablo 3. Vatandaşların Katılımcılık Düzeyinin Oy Kullanma Davranışlarına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Bulguları

Değişkenler	Son Belediye Seçimlerde Oy Kullandınız mı?	Gözlem Sayısı	Ortalama	Std. Sapma	t istatistiği	p değeri
Vatandaşların katılımcılık düzeyi	Evet	245	3,6571	0,7790	0,102	0,271
	Hayır	57	3,5351	0,6293		

Tablo 3'te vatandaşların katılımcılık düzeyinin oy kullanma davranışına göre karşılaştırılmasına ilişkin t-Testi sonuçları gösterilmektedir. Oy kullananların katılımcılık düzeyi ortalaması yaklaşık 3,66 olarak bulunurken oy kullanmayanların katılımcılık düzeyleri ise yaklaşık 3,54 olarak bulunmuştur. Teste ilişkin t istatistiği katsayısı 0,102 olarak, anlamlılık

Yerel Yönetimlerde Katılımcılık Açısından Temsili Demokrasi ve Hemşehrilik Bilinci Üzerine Ampirik Bir Araştırma

değeri ise 0,271 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, oy kullanan vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile oy kullanmayan vatandaşların katılımcılık düzeyleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı söylenebilmektedir. Böylece, “Vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile oy verme davranışları arasında farklılaşma vardır” şeklinde kurulan H_1 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4. Vatandaşların Katılımcılık Düzeyinin Kendini Şehrin Bir Parçası Olarak Görmesine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Bulguları

Değişkenler	Kendinizi Ayvacık şehrinin bir ortağı ve bu şehre karşı sorumlu hissediyor musunuz?	Gözlem Sayısı	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U istatistiği	p değeri
Vatandaşların katılımcılık düzeyi	Evet	288	156,11	687	0,000
	Hayır	14	56,77		

Tablo 4’te vatandaşların katılımcılık düzeyinin kendini şehrin bir parçası olarak görmesine göre karşılaştırılmasına ilişkin Mann-Whitney U Testi sonuçları gösterilmektedir. Kendini şehrin bir parçası olarak görenlerin katılımcılık düzeyi sıra ortalaması yaklaşık 156,11 olarak bulunurken kendini şehrin bir parçası olarak görmeyenlerin katılımcılık düzeyi sıra ortalaması ise yaklaşık 56,57 olarak bulunmuştur. Teste ilişkin Mann-Whitney U istatistiği katsayısı 687 olarak, anlamlılık değeri ise yaklaşık 0 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, kendini şehrin bir parçası olarak gören vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile kendini şehrin bir parçası olarak görmeyen vatandaşların katılımcılık düzeyleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşmanın olduğu söylenebilmektedir. Buna göre, kendini şehrin bir parçası olarak görenlerin, görmeyenlere göre daha katılımcı olduğu görülmektedir. Böylece, “Vatandaşların katılımcılık düzeyleri ile kendini şehrin bir parçası olarak görme durumu arasında farklılaşma vardır” şeklinde kurulan H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Bununla birlikte, vatandaşların katılımcılık düzeyini ölçen ifadelerden hangilerinde bu farklılaşmanın gerçekleştiği Tablo 5’te detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 5. Vatandaşların Katılımcılık Düzeyini Oluşturan İfadeler Bazında Kendini Şehrin Bir Parçası Olarak Görmesine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Bulguları

Kodu	Değişkenler	Kendinizi Ayvacık şehrinin bir ortağı ve bu şehre karşı sorumlu hissediyor musunuz?	Gözlem Sayısı	Sıra Ort.	Mann-Whitney U istatistiği	p değeri
S1	Ayvacık Belediyesi’nin yerel kaynakları (paramızı) nereye harcadığını biliyorum.	Evet	288	154,62	1118	0,003
		Hayır	14	87,36		
S2	Vatandaşlardan alınan vergilerin miktarı dikkate alındığında, Ayvacık Belediyesi hizmetleri yeterlidir.	Evet	288	154,49	1153,5	0,004
		Hayır	14	89,89		
S3	Ayvacık Belediyesi’nin hizmet maliyetleri anlamında şeffaf olduğunu düşünüyorum.	Evet	288	154,84	1055,5	0,001
		Hayır	14	82,89		
S4	Ayvacık Belediyesi vatandaş ile iyi bir iş birliğine sahiptir.	Evet	288	153,53	1432,5	0,040
		Hayır	14	109,82		

Tablo 5’te görüldüğü üzere, ilk olarak, S1 ifadesinin test istatistiği 1118 ve anlamlılık değeri 0,003 olarak hesaplanmıştır. Anlamlılık değeri 0,05’ten küçük olduğundan S1 ifadesi ile kendini şehrin bir parçası olarak görme durumu arasında istatistiki olarak bir farklılaşmanın var olduğu söylenebilmektedir. Bu farklılaşma, beklenildiği üzere kendini şehrin bir parçası olarak görenlerin lehine oluşmaktadır. Böylece, kendini şehrin bir parçası olarak görenlerin, belediyenin yerel kaynakları nereye harcadıkları konusunda, diğerlerine nazaran daha bilgili oldukları söylenebilmektedir. İkinci olarak S2 ifadesinin test istatistiği 1153,5 ve anlamlılık değeri 0,004 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, S2 ifadesi ile kendini şehrin bir parçası olarak görme durumu arasında, evet cevabı veren katılımcılar lehine, istatistiki olarak bir farklılaşmanın var olduğu söylenebilmektedir. Böylece, kendini şehrin bir parçası olarak görenler, diğerlerinin aksine, belediyenin topladığı vergilere göre sunduğu hizmetlerin yeterli olduğu fikrindelerdir. Üçüncü olarak S3 ifadesinin test istatistiği 1055,5 ve anlamlılık değeri 0,001 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, S3 ifadesi ile kendini şehrin bir parçası olarak görme durumu arasında, evet cevabı veren katılımcılar lehine, istatistiki olarak bir farklılaşmanın var olduğu söylenebilmektedir. Böylece, kendini şehrin bir parçası olarak görenler, diğerlerinin aksine, belediyenin hizmet maliyetleri anlamında şeffaf

olduğunu düşünmektedir. Dördüncü ve son olarak S4 ifadesinin test istatistiği 1432,5 ve anlamlılık değeri 0,040 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, S4 ifadesi ile kendini şehrin bir parçası olarak görme durumu arasında, evet cevabı veren katılımcılar lehine, istatistiki olarak bir farklılaşmanın var olduğu söylenebilmektedir. Böylece, kendini şehrin bir parçası olarak görenler, diğerlerinin aksine, belediyenin vatandaş ile iyi bir iş birliğine sahip olduğunu düşünmektedirler.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yerel yönetimlerde temsili demokrasi ve hemşehrlik bilincinin katılımcılık açısından Ayvacık belediye özelinde incelendiği bu çalışmada elde edilen en önemli sonuç, vatandaşlar kendilerini ne kadar kentin bir parçası olarak görürse kent yönetimine bir o kadar katılım göstermekte ve sorumluluk almaktadır. Buna karşılık vatandaşların yerel seçimlerde oy kullanmaları ile katılımcılık düzeyleri arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. İlgili literatürde de ifade edildiği üzere temsili demokrasilerde seçmen vatandaşların oy vermek suretiyle ortaya koydukları katılım pasif niteliktedir. Dolayısıyla belediyede katılımcı bir demokrasi anlayışının tesis edilebilmesi için vatandaşların kendilerini şehrin bir paydaşı olarak görmeleri, karar alma ve uygulama süreçlerine doğrudan dahil edilmeleri gerekmektedir. Belediyelerde katılımcı demokrasinin güçlendirilmesi her şeyden önce kentin tüm paydaşlarının ortak sorumluluğudur. Çalışmada elde edilen bu sonuçlar belediyelerde hemşehri odaklı belediye yönetiminin kurumsallaşması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Hemşehri odaklı belediye işleyişinin yerleşmesi için kurumsal açıklığın sağlanmasına yönelik olarak; belediye meclis toplantılarının açık yapılması, alınan kararların halka duyurulması, faaliyet raporunun kamuoyuna açıklanması, hemşehri ve STK üyelerinin belediye meclisi ihtisas komisyonu toplantılarına katılması ve görüş bildirmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Ayvacık Belediyesi'nde vatandaş katılımının artırılması ve hemşehrlik bilincinin geliştirilmesi için belediye yönetimi iç ve dış paydaşlarıyla (belediye meclis üyeleri, muhtarlar, mahalle komiteleri, dernek, vakıf ve STK'lar) katılımcılık konusunda bilgi ve becerilerin geliştirebilmesine yönelik seminerler ya da etkinlikler düzenlemelidir. Belediye tarafından gerçekleştirilen faaliyetler düzenli olarak kamuoyu ile açık toplantı, ziyaret, web sayfası vb. araçlarla paylaşılmalı ve memnuniyet anketleri yapılmalıdır. Son olarak daha katılımcı bir yönetim anlayışı benimsenerek vatandaşların kente ait olma duyguları artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALMOND, G.A. & VERBA, S. (1963). *The Civil Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press, New Jersey.
- BERNER, M. & AMOS, J.M. & MORSE, R.S. (2011). "What Constitutes Effective Citizen Participation in Local Government? Views from City Stakeholders". *Public Administration Quarterly*, 35(1): 128-163.
- BOGDANOR, V. (1999). "Devolution: Decentralization or Disintegration?". *The Political Quarterly*, 70(2): 185-194.
- BORGE, L.E. & FALCH, T. & TOVMO, P. (2008). "Public Sector Efficiency: The Roles of Political and Budgetary Institutions, Fiscal Capacity, and Democratic Participation". *Public Choice*, 136 (3-4): 475-495.
- CAIN, B.E. & DALTON, R.J. & SCARROW, S.E. (Eds.). (2006). *Democracy Transformed? Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, Oxford.
- ÇETİNKAYA, Ö. & KORLU, R.K. (2012). "Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci ve Kent Konseylerinin Rolü". *Maliye Dergisi*, 163(2): 95-117.
- ÇİTCİ, O. (1996). "Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(6): 5-14.
- EBDON, C. (2002). "Beyond the Public Hearing: Citizen Participation in the Local Government Budget Process". *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 14(2): 273-294.
- EBDON, C. & FRANKLIN, A.L. (2004). "Searching for a Role for Citizens in the Budget Process". *Public Budgeting & Finance*, 24(1): 32-49.
- ERDOĞAN, O. (2019). "Yerel Yönetimlerde Katılımcı Mekanizmalar ve Trabzon Büyükşehir Belediyesi Örneği". *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 4(2): 295-310.
- ERKUL, H. & BAYKAL, T. & KARA, H. (2013). "Kent Konseylerinin Sorunları Üzerine Bir İnceleme: Çanakkale Kent Konseyi Örneği". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(22): 85-105.

- EROĞLU, E. & GERÇEK, A. (2022). "Evaluation of Active Participation on NGOs in Decision Making Process in Türkiye in terms of Relevant Legislation". B. Bozdoğanoglu, A. Gerçek (Ed.), in *Current Issues and Empirical Studies in Public Finance* (163-182), Peter Lang Publishing, Inc., Berlin.
- EROĞLU, E. & ÖKSÜZ, M. & İPEK, S. (2022). "Belediyelerde Vatandaş Katılımı: Ayvacık Belediyesi Örneği". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(43): 191-247.
- GEORGE, D. & MALLERY, P. (2020). *IBM SPSS Statistics 26 Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Routledge, New York.
- HUG, S. (2009). "Some Thoughts About Referendums, Representative Democracy, and Separation of Powers". *Constitutional Political Economy*, 20(3): 251-266.
- KARLSSON, M. (2012). "Participatory Initiatives and Political Representation: The Case of Local Councillors in Sweden". *Local Government Studies*, 38(6): 795-815.
- KILIÇ, S. (2016). "Cronbach'ın Alfa Güvenirlik Katsayısı". *Journal of Mood Disorders*, 6(1): 47-48.
- KOÇAOĞLU, M. (2014). "Katılımcı Demokrasi Algılaması ve Kent Konseyleri: Kırşehir Kent Konseyi Örneği". *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 6(1): 1-15.
- KORKUT, H. (2011). "Belediyelerde Yönetime Katılma ve Açıklık Algısı: Ümraniye ve Şişli Belediyeleri Örneği". *Öneri Dergisi*, 9(36): 147-167.
- KORLU, R.K. (2014). *Belediyelerde Katılımcılık ve Retro Demokrasi*. Ekin Yayın Dağıtım, Bursa.
- MANIN, B. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge University Press, Cambridge.
- MICHELS, A.M. (2006). "Citizen Participation and Democracy in the Netherlands". *Democratization*, 13(2): 323-339.
- MICHELS, A. & DE GRAAF, L. (2010). "Examining Citizen Participation: Local Participatory Policy Making and Democracy". *Local Government Studies*, 36(4): 477-491.
- MIZRAHI, S. & VIGODA, E. (2009). "Citizens' Learning, Involvement, and Participation in Decision-Making under the Democratic Ethos: A Theoretical Framework and the Israeli Experience", *Intl Journal of Public Administration*, 32(5): 438-460.
- NACAK, O. (2014). "Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32: 194-214.
- ÖZKİRAZ, A. & ZEREN, H.E. (2009). "Yerel Yönetimlerde Halk Katılımı Tokat İl Merkezinde Uygulamalı Bir Çalışma". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 231-247.
- POSNER, P.W. (2004). "Local Democracy and the Transformation of Popular Participation in Chile". *Latin American Politics and Society*, 46(3): 55-81.
- ROSANVALLON, P. (2011). *Democratic Legitimacy: Impartiality, Reflexivity, Proximity*. Princeton University Press, New Jersey.
- TORMEY, S. (2014). "The Contemporary Crisis of Representative Democracy". *Democratic Theory*, 1(2): 104-112.
- TÜİK (2021). "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Belediye, Köy ve Mahalle Nüfusları", <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, 04.03.2021.
- TWOMEY, A. (2013). "Compulsory Voting in a Representative Democracy: Choice, Compulsion and the Maximisation of Participation in Australian Elections". *Oxford University Commonwealth Law Journal*, 13(2): 283-312.
- URBINATI, N. (2011). "Representative Democracy and its Critics". S. Alonso, J. Keane, W. Merkel (Ed.), in *The Future of Representative Democracy* (23-49). Cambridge University Press, Cambridge.
- URBINATI, N., & WARREN, M. E. (2008). "The Concept of Representation in Contemporary Democratic Theory". *Annual Review of Political Science*, 11: 387-412.
- USTA, S. & BİLGİ, E. (2016). "Katılım Kültürünün Gelişiminde Kent Konseylerinin Rolü: Karaman Kent Konseyi Örneği". *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31): 36-45.

- VIGODA, E. (2002). “Administrative Agents of Democracy? A Structural Equation Modeling of the Relationship between Public-Sector Performance and Citizenship Involvement”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 12(2): 241-272.
- YAVUZ, N. (2018). “Yerel Katılım Yöntemi Olarak Mahalle Komiteleri: Bursa Nilüfer Belediyesi Üzerinden Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu (KAYSEM 12)*, Kırıkkale, 25-27 Ekim 2018, 70-71.
- WAMPLER, B. (2012). “Participation, Representation, and Social Justice: Using Participatory Governance to Transform Representative Democracy”. *Polity*, 44(4): 666-682.
- WANG, X. (2001). “Assessing Public Participation in U.S. Cities”. *Public Performance & Management Review*, 24(4): 322-336.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Çanakkale İlinin Mali Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

Serkan IŞIK¹, Rıdvan ENGİN²

1.GİRİŞ

İllerin mali yapılarının verilere dayalı olarak ortaya konması, o illerin hem mali hem idari bakımdan yönetilmeleri açısından son derece önemlidir. Bu nedenle özellikle gelişmiş ülkelerde bölgelerin ya da illerin mali yapılarını ortaya koyan çalışmalar yapılmaktadır. Bilindiği gibi illerin mali yapıları pek çok değişkenden etkilenmektedir. Mali yapının analiz edilebilmesi için, ölçülebilir nitelikteki değişkenlerin değerlendirilerek hem gelir hem gider boyutuyla incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca ulaşılan sonuçlar önceki yıl sonuçlarıyla ve benzer durumdaki bazı illerle karşılaştırılarak daha etkili analizler yapılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, son dönemde yapılan büyük kamu yatırımlarıyla dikkat çeken Çanakkale ilinin mali yapısı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmada öncelikle Çanakkale iline ilişkin nüfus, sosyo-ekonomik gelişmişlik, kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYH) ve dış ticarete dair genel bilgiler verilmektedir. Daha sonra da ilin mali yapısı gelir, harcama ve yatırımlara ilişkin veriler üzerinden değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Gelir boyutu değerlendirilirken Çanakkale ilindeki faal mükellef sayısı, vergi tahsilat/tahakkuk oranı ve vergi gelirlerinin türleri itibarıyla dağılımı ele alınmaktadır. Harcama ve yatırım boyutu ise bütçe giderlerinin ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırması, önceki yıla göre değişim oranı ve yatırımların sektörel dağılımına ilişkin veriler kullanılarak açıklanmaktadır.

2. ÇANAKKALE HAKKINDA GENEL VE İKTİSADİ YAPIYA İLİŞKİN BİLGİLER

Çanakkale; tarihi, turizmi, ekonomik potansiyeli, coğrafi konumu gibi pek çok özelliğiyle bölgenin önemli illerindendir. Hem Asya hem de Avrupa kıtasında toprağı bulunan ve yapılan 1915 Çanakkale Köprüsü ile iki kıtayı birbirine bağlayan şehirde, 12 ilçe ve 23 belediye bulunmaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017'ye göre, Çanakkale il bazında 0.548 endeks değeriyle ikinci kademe sosyo-ekonomik gelişmişlik sınıfında yer almakta olup toplamda 20. sırada yer almıştır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017: 35). Çanakkale'nin ilçeleri ise; yine Bakanlık tarafından hazırlanan İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2022'ye göre aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde sıralanmıştır. Söz konusu araştırmada ilçeler, 56 ayrı değişkenden oluşturulan bir endekisle 6 gelişmişlik kademesine göre sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. Çanakkale İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

İlçe Adı	Genel Sıralama	İl İçindeki Sıralaması	Skor	Kademe
Merkez	53	1	1,846	1
Bozcaada	63	2	1,677	1
Gökçeada	193	3	0,635	2
Gelibolu	228	4	0,465	2
Biga	234	5	0,426	2
Çan	267	6	0,258	3
Ayvacık	293	7	0,133	3
Eceabat	321	8	0,058	3
Ezine	326	9	0,043	3
Lapseki	360	10	-0,056	3
Bayramiç	450	11	-0,229	4
Yenice	558	12	-0,404	4

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022: 94.

¹Dr. Öğr. Üyesi, ÇOMÜ., Biga İİBF, Maliye Bölümü, srkn@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5678-6020>.

²Araş. Gör. Dr., ÇOMÜ., Biga İİBF, Maliye Bölümü, Maliye Bölümü, ridvanengin@comu.edu.tr, 0000- 0001-7898-0131.

Tabloda görüldüğü gibi Çanakkale'nin Merkez ve Bozcaada olmak üzere iki ilçesi birinci kademe sosyo-gelişmişlik seviyesindedir. Bu ilçeler, tüm ilçeler içinde sırasıyla 53. ve 63. sırada yer almaktadır. Bayramiç ve Yenice ise dördüncü kademe de yer alan ilçelerdir. Bu ilçeler de tüm ilçeler içinde sırasıyla 450. ve 558. sırada yer almaktadır. Ayrıca Çanakkale'nin ilçeleri arasında sosyo-gelişmişlik seviyesi bakımından önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte beşinci ve altıncı kademe sosyo-gelişmişlik seviyesinde olan bir ilçesi bulunmamaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2021 yılı nüfusu 557.276 olan ilin nüfus yoğunluğu 56,1'dir. Aynı verilere göre Çanakkale'nin 2008 nüfusu 474.791 kişi olup, pek çok şehirle kıyaslandığında nüfus yapısında büyük bir değişim olmadığı söylenebilir. Ancak vurgu yapılması gereken bir konu olarak, Çanakkale, SEGE 2017'ye göre okuryazar kadın oranında yüzde 97,1'le ülkemizde ikinci sırada yer almaktadır.

Mali yapının analizi bakımından önemli bilgilerin başında milli gelir yer almaktadır. 2004-2020 yılları arasında Çanakkale ilinin toplam ve kişi başı GSYH değerleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Çanakkale İli GSYH Değerleri (2004-2020)

Yıl	GSYH (Bin TL)	Kişi başına GSYH (TL)	Kişi başına GSYH (\$)
2004	3.949.619	8.537	5.962
2005	4.630.014	9.926	7.365
2006	5.212.561	11.082	7.693
2007	5.839.725	12.314	9.475
2008	6.524.040	13.722	10.713
2009	6.589.186	13.835	8.957
2010	8.220.307	16.982	11.307
2011	9.692.780	19.845	11.836
2012	10.532.560	21.492	11.927
2013	11.834.820	23.764	12.487
2014	13.469.178	26.563	12.150
2015	14.854.791	28.981	10.689
2016	17.247.101	33.388	11.049
2017	20.246.656	38.557	10.570
2018	24.884.587	46.620	9.888
2019	28.989.212	53.680	9.453
2020	37.498.607	69.204	9.830

Kaynak: TÜİK (2022a) tarafından yayımlanan veriler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

GSYH verileri uzun yıllar itibarıyla değerlendirilirken nominal rakamların kullanılması yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Bununla birlikte söz konusu veriler trendi göstermesi bakımından kullanılabilir. GSYH verileri analiz edilirken daha anlamlı sonuçlara ulaşabilmek için verilerin nüfusa bölünmesiyle elde edilen kişi başı GSYH değerlerinin kullanılması daha doğrudur. Özellikle yüksek enflasyon dönemlerine ait verilerde analizlerde nominal veriler yerine realize edilmiş veriler kullanılmalıdır. Bu nedenle analizde son sütundaki verilerin kullanılması daha anlamlı sonuçlar verecektir. Tablodan da görüldüğü gibi, 2004 yılından 2020 yılına kadar kişi başı GSYH değeri 5.962 ABD dolarından 9.830 ABD doları seviyesine yükselmiştir. Yani reel rakamlarla Çanakkale'de kişi başı GSYH değeri yaklaşık % 64 yükselmiştir. Ancak, Tablo 2 ayrıntılı incelendiğinde Çanakkale'nin kişi başı milli gelir düzeyinin 2007 yılının altında olduğu görülmektedir. 2004-2020 döneminde Türkiye'de kişi başı GSYH değeri ise 6.021 ABD dolarından 8.598 ABD doları düzeyine yükselmiştir.

Çanakkale'nin mali yapısı ile ilgili önemli verilerden biri de dış ticarete ilişkindir. Ülkemizde sık yapılan bir hata, dış ticaret verisi olarak sadece ihracat verilerine bakılmasıdır. İhracat verileri üretim ve ticaret ortamıyla ilgili önemli bir gösterge olmakla birlikte, mali yapı açısından bakıldığında ithalatla birlikte değerlendirilmesi daha doğrudur. Çanakkale'nin 2013-2021 yıllarına ait dış ticaret verileri Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Çanakkale İli Dış Ticaret Verileri (2013-2021)

Yıl	Toplam İhracat (Bin \$)	Toplam İthalat (Bin \$)	Dış Ticaret Fazlası (Bin \$)
2013	198.011	96.702	101.309
2014	149.209	80.548	68.661
2015	129.482	78.401	51.081
2016	108.963	79.552	29.411
2017	124.917	87.016	37.901
2018	152.911	85.086	67.825
2019	168.966	57.854	111.112
2020	147.031	86.511	60.520
2021	165.020	77.218	87.802

Kaynak: TÜİK (2022b) tarafından yayımlanan veriler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Tabloda yer alan dış ticaret verilerine bakıldığında Çanakkale'nin her yıl dış ticaret fazlası veren bir il olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ağırlıklı olarak daha sonra açıklanacak olan, şehrin ekonomik yapısında tarım sektörünün önemli bir payının olması gösterilebilir. 2021 yılı için ilin toplam ihracatı yaklaşık 165 milyon ABD doları, ithalatı ise 77,2 milyon ABD doları, dolayısıyla dış ticaret fazlası 87,8 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret fazlası verilmesi konunun olumlu yanıyken, kişi başı dış ticaret verileri ülke geneline kıyasla düşük kalmaktadır. Dış ticaretin özellikle bölgesel kalkınma üzerindeki pozitif etkisi iktisat literatüründe kabul edilmektedir. Bu nedenle dış ticaret fazlası veren yapı korunarak Çanakkale'nin dış ticaret hacminin de artırılmasına yönelik teşviklerin sağlanması hem şehrin hem bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

Çanakkale, sahip olduğu imkanlar ve coğrafi konumu itibarıyla geniş bir ticaret potansiyeline sahiptir. Çanakkale Ticaret Borsası verilerine göre; nüfusun %3,8'i (20.521 kişi) esnaf, %1,8'i ise (9.862) tacirdir. Ayrıca şehirde; 32 esnaf odası, 1 ESOB, 3 Ticaret ve Sanayi Odası, 832 kooperatif, 2 ticaret borsası, 4 AVM, 3 hal, 12 üretici örgütü, 7 küçük sanayi sitesi, 3 organize sanayi bölgesi, 10 ziraat odası, 16.173 tarımsal işletme, 5.843 şirket ve şubesi, 1 teknoloji geliştirme bölgesi ve 1 ar-ge merkezi bulunmaktadır (ÇTB, 2022). Şirket sayılarına bakıldığında ise yıllar itibarıyla büyük bir değişim olmamıştır. Çanakkale'de çoğunluğu limited şirket olmak üzere; 2019 yılında 4.555, 2020 yılında 4.559 ve 2021 yılında 4.822 adet şirket bulunmaktadır (ÇTB, 2022; T.C. Çanakkale Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, 2022). Ancak yapılan araştırmalar, Çanakkale'nin de içinde bulunduğu TR22 bölgesi özelinde bakıldığında, yerel potansiyelleri kullanarak katma değer yaratma konusunda Balıkesir'in Çanakkale'ye göre daha ileride olduğunu ortaya koymaktadır (İpek ve Öksüz, 2016). Bu sebeple, Çanakkale'nin ticaret becerisinin daha da geliştirilebilmesi gerektiği görülmektedir.

Ekonomik hayatın bir diğer göstergesi olarak Çanakkale ilinde 82 banka şubesi bulunmaktadır. Ayrıca şehirde 380 ATM, 20.036 adet de POS cihazı kullanılmaktadır. TBB verilerine göre (TBB, 2022); 31.12.2021 itibarıyla Çanakkale'de 17.573 milyon TL mevduat bulunmaktadır. Bu mevduatın 7.549 milyon TL'si tasarruf mevduatı, 371 milyon TL'si resmi kurum mevduatı, 5.511 milyon TL'si döviz tevdiat hesabı ve 2.699 milyon TL'si kıymetli madenler depo hesaplarında yer almaktadır.

Çanakkale ekonomisinin en önemli ayaklarından biri tarımdır. Şehrin yüzölçümünün yarısından fazlası ormanlarla kaplı olmasına karşın toplam tarım alanı TÜİK verilerine göre yaklaşık 3 milyon dekadır. Buna ek olarak yaklaşık 1.000 dekar alanda örtüaltı tarım yapılmaktadır. Hayvancılık ve bağlı sektörler de Çanakkale ekonomisinin önemli dinamiklerinden biridir.

Çanakkale; enerji potansiyeli, çeşitliliği ve üretimi bakımından bölgenin önemli illerindendir. Çanakkale'nin elektrik santrali kurulu gücü 4.515 MWe'dir. Çanakkale'deki 42 elektrik santrali ile yılda yaklaşık 26.827 GWh elektrik üretimi yapılmaktadır. Bu üretim miktarı, Çanakkale'nin elektrik tüketiminin 6,83 katıdır (<https://www.enerjiatlasi.com/sehir/canakkale/>). Elektrik tüketimi bakımından da kişi başı sanayi elektrik tüketimi değişkeninde 6.192 kWh'lik değeriyle Türkiye ortalamasının (1.258 kWh) çok üzerinde kalarak birinci konumdadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2017: 44).

Eğitim verilerinin analizi, mali yapının doğru anlaşılması için gereklidir. Eğitim altyapısının güçlü olması, bölgesel kalkınma için gerekli nitelikli işgücünün yetiştirilmesi bakımından önemlidir. Çanakkale'nin temel eğitimle ilgili verileri incelendiğinde, gerek eğitim süresi gerekse okullaşma oranları açısından ülke ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca bölge için önemli bir değer olan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, şehrin ve çevresinin kültürel yapısı üzerinde de olumlu etkiler doğurmakta, yaklaşık 50.000 öğrencisiyle şehri bir üniversite kentine çevirmektedir. Üniversitenin;

Lisansüstü eğitim enstitüsü, 18 fakültesi, 4 yüksekokulu ve 13 meslek yüksekokulu bulunmakta ve bölgeye ve ülkemize nitelikli eleman yetiştirmektedir. Ayrıca şehirde, teknolojik yeniliklere katkı sağlayan bir de teknopark bulunmaktadır.

Son olarak Çanakkale'nin lojistik olanaklarından da bahsetmek gerekir. Öncelikle Çanakkale'nin çevre illerinde yaklaşık 26 milyon nüfus yaşamaktadır (<https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/Canakkale-Lojistik-Rehberi.pdf>). Çanakkale sınıra yakınlığı, iki farklı denize kıyısı olması, havalimanı, limanları, köprüsü ve otoyollarıyla önemli bir ulaşım ve lojistik altyapısına sahiptir. Bu altyapı devam eden projelerle daha da genişlemektedir.

3. KAMU GELİRLERİ BOYUTU

Kamu harcamalarının finansmanında en temel gelir kaynağı vergilerdir. Vergilerin belirlenmesi ve bütçede belirlendiği şekilde toplanabilmesi pek çok kritere bağlıdır. Söz konusu kriterler vergi türlerini farklı şekilde etkileyebilmektedir. Bu bölümde Çanakkale ili kamu gelirleri; vergi türleri açısından faal mükellef sayıları, vergi tahsilat/tahakkuk oranları ve yıllar itibarıyla bütçe gerçekleştirmeleri üzerinden ele alınmaktadır.

Çanakkale'nin gelir yapısıyla ilgili bakılacak ilk gösterge mükellef sayılarıdır. Bir ildeki faal mükellef sayısı kuşkusuz toplanacak vergi üzerinde etkilidir. Tablo 4'te görüldüğü gibi 2011 yılından 2021 yılına kadar mükellef sayıları üç vergi türü için de artmıştır.

Tablo 4. Çeşitli Vergi Türleri İtibarıyla Mükellef Sayıları (Çanakkale)

Yıl	Gelir Vergisi Mükellef Sayısı	Kurumlar Vergisi Mükellef Sayısı	Katma Değer Vergisi Mükellef Sayısı
2011	12.330	3.143	15.171
2012	12.916	3.093	15.531
2013	12.924	3.029	15.602
2014	12.641	2.975	15.312
2015	12.883	3.015	15.538
2016	13.209	3.133	16.067
2017	13.815	3.375	16.905
2018	14.383	3.637	17.720
2019	14.776	3.819	18.203
2020	15.613	4.112	19.289
2021	16.634	4.389	20.586

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yayımlanan veriler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

2011 yılında Çanakkale'de 12.330 olan gelir vergisi mükellef sayısı 2021 yılında 16.634'e yükselmiştir. 2021 yılı için ülkemizde toplam gelir vergisi mükellefi sayısı yaklaşık 2,2 milyondur. Aynı dönemde Çanakkale'nin kurumlar vergisi mükellefi sayısı da 3.143'ten 4.389'a yükselmiştir. Yine 2021 yılında ülkemizde toplam yaklaşık 1 milyon kurumlar vergisi mükellefi bulunmaktadır. Katma değer vergisi mükelleflerinin sayısı da Çanakkale'de aynı dönemde 15.171'den 20.586'ya yükselmiştir. Bu dönemde Türkiye'de toplam KDV mükellefi sayısı yaklaşık 3 milyondur. Çanakkale'de yıllar itibarıyla mükellef sayıları artış gösterirken toplam mükellef sayıları içindeki payı oldukça düşüktür.

Bir ildeki mali durumun analizinde kullanılabilecek ikinci temel veri, tahakkuk eden verginin ne ölçüde tahsil edilebildiğini gösteren tahsilat/tahakkuk oranıdır. Ekonomik konjonktürle ilgili önemli bir veri olan söz konusu oran, aynı zamanda vergiye gönüllü uyumun da temel göstergelerindendir. Tahsilat/tahakkuk oranları başta eğitim düzeyi, dış ticaretin bileşimi, vergi afları ve vergi denetimi olmak üzere mali ve mali olmayan pek çok değişkenden etkilenmektedir. Çanakkale özelinde yapılan bir araştırmada, vergi uyumunun ödüllendirilmesinin de mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Öksüz ve Işık, 2022).

Türkiye'de tahsilat/tahakkuk oranları son yıllarda düşme eğilimindedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerine göre, 2004 yılında %93 olan söz konusu oran 2021 yılında %80,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Çanakkale ilindeki tahsilat/tahakkuk oranları ise, %86,9'dan %79,9'a gerilemiştir. Aşağıdaki tabloda bu oranların yıllar içindeki gelişimi karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

Tablo 5. Türkiye ve Çanakkale Vergi Tahsilat/Tahakkuk Oranları Karşılaştırması (2004-2021)

Yıllar	Türkiye (%)	Çanakkale (%)
2004	93,0	86,9
2005	92,0	85,1
2006	92,2	83,6
2007	91,1	82,4
2008	89,7	79,3
2009	87,4	76,4
2010	86,2	75,5
2011	85,6	77,7
2012	86,4	78,5
2013	86,8	77,2
2014	85,2	76,0
2015	84,7	74,9
2016	81,2	72,4
2017	82,3	76,3
2018	81,4	77,3
2019	81,0	74,1
2020	80,1	78,7
2021	80,6	79,9

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genel yönetim mali istatistikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 5 incelendiğinde, Çanakkale tahsilat/tahakkuk oranlarının incelenen yıllar boyunca Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bazı yıllarda aradaki farkın yaklaşık %10'a kadar çıktığı, ancak 2020 ve 2021 yıllarında aradaki farkın giderek kapandığı görülmektedir. Ülkemizde tahsilat/tahakkuk oranları düşerken Çanakkale'de yükselmesi olumlu bir gösterge iken, Çanakkale'nin toplam vergi gelirleri içindeki payı oldukça düşük olduğu için bu artışın genel bütçeye etkisi sınırlıdır (Işık, 2022: 201).

Çanakkale'nin mali yapısının en önemli göstergelerinden biri de vergi gelirleridir. Bu bölümde vergi gelirleri; gelir, servet ve harcama vergileri olarak sınıflandırılmıştır. Tablo 6'da Çanakkale ilinin tahsil edilen vergi gelirlerinin kısa bir özetinin yanında önemine binaen harçlar da gösterilmektedir.

Tablo 6. Çanakkale İli Genel Bütçe Gelirleri Özeti (2016-2021)

	2021	2020	2019	2018	2017	2016
Genel Bütçe Gelirleri	4.231.674	3.169.775	2.046.707	1.957.221	1.408.786	1.140.857
I-Vergi Gelirleri	3.850.304	2.936.737	1.819.714	1.673.649	1.282.661	1.019.284
1. Gelir/Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	901.963	652.096	593.323	539.236	445.797	359.374
a) Gelir Vergisi	709.457	522.390	496.870	450.587	365.174	304.286
b) Kurumlar Vergisi	192.506	129.706	96.453	88.649	80.623	55.088
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	125.325	106.925	95.013	86.764	73.011	66.404
a) Veraset ve İntikal Vergisi	5.499	4.952	2.785	1.867	1.781	1.559
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	119.829	101.973	92.228	84.897	71.230	64.845
3. Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	734.335	455.342	289.307	298.395	315.584	261.688
a) Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	357.759	200.365	201.347	211.139	200.209	181.971
b) Özel Tüketim Vergisi	359.416	237.277	74.692	77.015	106.828	149.695
4. Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	1.702.705	1.423.137	639.153	546.671	243.925	159.426
a) Gümrük Vergileri	100.878	763.648	221.741	8.440	2.987	10.106
b) İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	1.601.827	659.270	416.210	537.280	240.023	148.565
5. Damga Vergisi	120.494	87.310	75.913	71.254	73.817	54.170
6. Harçlar	264.873	211.926	127.002	131.312	130.523	118.217

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genel yönetim mali istatistikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Çanakkale'nin bütçe gelirlerini gösteren tabloda dikkat çeken ilk unsur gelirlerdeki artıştır. Genel itibarıyla ortalama %90 civarında vergi gelirlerinden oluşan bütçe gelirleri 2016 yılından 2021 yılına kadar nominal olarak 3,7 kat artmıştır. Bu artışta en önemli payın 10,7 katla ithalde alınan KDV kaleminde olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, 2016 yılında vergi gelirleri içindeki payı %14,5 olan ithalde alınan KDV kaleminin 2021 yılında %41,6'ya yükseldiği söylenebilir.

Vergi gelirlerinin kompozisyonuna bakıldığında ise gelir ve servet vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payında azalma, harcama vergilerinde ise ciddi oranda bir artış görülmektedir. 2016 yılında vergi gelirlerinin %35'i gelir vergilerinden oluşurken, 2021 yılında bu oran %23'e gerilemiştir. Benzer biçimde servet vergileri de 2016 yılında vergi gelirlerinin %6,5'ini oluştururken, 2021 yılında söz konusu oran %3,2'ye düşmüştür. Bununla birlikte harcama vergilerinin payı ise aynı dönemde %40,2'den %60,6'ya yükselmiştir. Yukarıda değinildiği gibi, bu artışta en önemli pay ithalde alınan KDV kaleminden kaynaklanmaktadır. Aynı dönemde, toplam vergi gelirleri içindeki payı düşük olsa da gümrük vergilerinin payının yaklaşık on kat arttığını da belirtmek gerekir.

Çanakkale'de gelir vergilerinin toplam tahsilat içindeki payının ülke ortalamasından düşük olması durumu, büyük mükelleflerin İstanbul Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı'na bağlanması ile açıklanabilmektedir (Kılıç ve İpek, 2020, 457). Ülkemizde gelir vergisi tahsilatı büyük ölçüde stopaj yöntemiyle yapılmaktadır. Çanakkale'de de 2021 yılında gelir vergisinin %84,5'i stopaj yoluyla tahsil edilmiş olup beyana dayalı gelir vergisi tahsilatı %9,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durumun nedeni aslında tahsilat/tahakkuk oranlarıyla açıklanabilmektedir. Beyan usulüyle tahakkuk eden gelir vergisinin tahsilat oranı %39,9 iken stopajla tahsilat oranı %75,3 olarak gerçekleşmiştir.

Benzer bir durum kurumlar vergisi için de geçerlidir. Çanakkale'de 2021 yılında 300.884.000 TL kurumlar vergisi tahakkuk etmiş bunun 192.506.000 TL'si tahsil edilebilmiş yani tahsilat/tahakkuk oranı %64 olmuştur. Tahsil edilen kurumlar vergisinin %63'ü geçici kurumlar vergisi olup tahsilat/tahakkuk oranı %83,1 iken, beyana dayalı kurumlar vergisi %36,2'sini oluşturmakta ve tahsilat/tahakkuk oranı %31,2'de kalmaktadır. Ayrıca kurumlar vergisi tahsilatı 2016 yılından 2021 yılına kadar yaklaşık 3,5 kat artmıştır.

Ülkemizde harcamalar üzerinden alınan vergilerin en önemlileri katma değer vergisi ve özel tüketim vergisidir. Çanakkale'de 2021 yılında, dahilde alınan katma değer vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı yaklaşık %9,3 düzeyindedir. İthalde alınan katma değer vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı ise %41,6'dır. Yani diğer bir deyişle, son yıllardaki artışla beraber, 2021 yılında Çanakkale'de toplanan vergilerin yaklaşık yarısı katma değer vergisinden oluşmaktadır. Harcama vergilerinin diğer önemli parçası olan özel tüketim vergisinin vergi gelirleri içindeki payı ise son yıllarda azalmakta olup 2021 yılında %9,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Çanakkale'de tahsil edilen özel tüketim vergisinin %88'i motorlu taşıtlar üzerinden alınan ÖTV'lerden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle, Çanakkale'de 2021 yılında motorlu taşıtlar üzerinden alınan özel tüketim vergisi tutarı, toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %7'sine denk gelmektedir.

Çanakkale'nin gelir yapısının diğer bir unsuru mahalli idareler bütçe gelirleridir. Tablo 7'de 2007-2021 döneminde Çanakkale'nin mahalli idareler bütçe gelirlerinin gelişimi gösterilmektedir. Tabloda ilk dikkat çeken nokta toplam gelirlerin nominal değerler üzerinden yaklaşık 9 kat artmasıdır. Gelirlerin kompozisyonu incelendiğinde ise en büyük payın hemen her yıl "Faizler Paylar ve Bağışlar" kaleminde olduğu görülmektedir. Bu kalemin toplam içindeki payının incelenen dönemdeki ortalaması yaklaşık %40'tır. Aynı kalemin 2021 yılında Türkiye için ortalaması yaklaşık %60 iken, Çanakkale'de %44 düzeyindedir. Aynı yılda çevre illerden Edirne %55, Balıkesir %57 ve Tekirdağ'da söz konusu oran %63 olarak gerçekleşmiştir. Çanakkale'de Faizler Paylar ve Bağışlar kaleminin toplam gelirler içindeki payı, hem Türkiye ortalamasından hem de çevre illerden daha düşüktür.

Tablo 7. Çanakkale İli Bazında Mahalli İdareler Bütçe Gelirleri (Bin TL)

Yıl	Vergi Gelirleri	Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	Alınan Bağış ve Yardımlar	Faizler Paylar ve Bağışlar	Sermaye Gelirleri	Alacaklardan Tahsilatlar	Toplam
2007	23.312	48.187	60.417	61.502	3.216	5	196.639
2008	26.303	51.522	41.900	71.122	10.581	-	201.428
2009	25.595	60.215	84.664	84.959	3.484	3.213	262.130
2010	37.513	75.171	93.728	108.865	8.406	-	323.683
2011	45.961	93.163	100.069	129.744	3.983	-	372.920
2012	50.348	95.869	83.104	143.786	11.066	-	384.173
2013	54.637	96.290	131.059	169.403	4.966	-	456.355
2014	58.005	108.115	129.743	213.780	11.749	-	521.392
2015	67.292	120.166	144.282	276.189	6.161	-	614.090
2016	79.981	146.671	173.128	312.902	17.876	-	730.558
2017	89.633	170.644	145.816	371.016	26.936	-	804.045
2018	96.657	189.773	326.066	424.820	34.432	-	1.071.748
2019	101.589	223.688	236.063	467.073	12.390	-	1.040.803
2020	116.892	268.449	186.613	536.902	25.953	-	1.134.809
2021	158.260	350.815	413.439	770.194	50.122	-	1.742.830

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genel yönetim mali istatistikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Çanakkale ili mahalli idareler bütçe gelirlerinin diğer en büyük kalemleri “Alınan Bağış ve Yardımlar” ile “Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri”dir. Mahalli idareler bütçe gelirleri içinde Alınan Bağış ve Yardımlar kaleminin incelenen dönem içindeki payının ortalaması %25’tir. Bu kalemin 2021 yılında Türkiye için ortalaması %6 düzeyindedir. Aynı yılda çevre illerden Edirne %14, Balıkesir %5 ve Tekirdağ’da söz konusu oran %1 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi Çanakkale’de Faizler Paylar ve Bağışlar kaleminin toplam gelirler içindeki payı hem Türkiye ortalamasından hem de çevre illerden oldukça yüksektir. Diğer kalem olan Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri kaleminin incelenen dönem içindeki payının ortalaması %22’dir. Bu kalemin 2021 yılı Türkiye ortalaması %13’tür. 2021 yılında çevre illerden Edirne %23, Balıkesir %20 ve Tekirdağ’da ise oran %19 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, Çanakkale’de Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri kaleminin toplam gelirler içindeki payı Türkiye ortalamasından yüksek, çevre illerle ise benzer düzeydedir.

Çanakkale’nin mahalli idare bütçe gelirlerinin önemli kalemlerinden biri de vergi gelirleridir. Mahalli idareler bütçe gelirleri içinde Çanakkale’de vergilerin incelenen dönem içindeki payının ortalaması %11’dir. 2021 yılında mahalli idarelerde vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı Türkiye’de %7, Çanakkale’de ise %9’dur. Aynı yılda çevre illerden Edirne %8, Balıkesir %12 ve Tekirdağ’da söz konusu oran %13 olarak gerçekleşmiştir.

4. KAMU GİDERLERİ VE YATIRIM BOYUTU

Çanakkale ilinin mali yapısının bir diğer boyutunu da kamu giderleri oluşturmaktadır. Çalışmada il bazında yapılan kamu giderleri; merkezi yönetim ve mahalli idareler olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır.

4.1. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na göre merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, bu Kanuna ekli (I), (II) ve (III) sayılı cetvellerde yer alan kamu idarelerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla merkezi yönetim bütçesi, bu cetvellerde belirtilen genel bütçe, özel bütçe ve düzenleyici-denetleyici kurum bütçelerinden meydana gelmektedir.

Çanakkale ilinde yapılan merkezi yönetim bütçe giderlerinin 2004-2021 yılları arasındaki dağılımı Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Çanakkale İli Bazında Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri

Yıl	Toplam giderler (Bin TL)	Kişi başına düşen gider miktarı (TL)	Merkezi yönetim bütçesine oranı (‰)
2004	362.534	780	2,5
2005	416.286	889	2,8
2006	488.881	1.035	2,7
2007	541.634	1.137	2,6
2008	612.074	1.289	2,7
2009	738.206	1.545	2,7
2010	814.216	1.660	2,7
2011	933.801	1.919	2,9
2012	1.033.343	2.093	2,8
2013	1.221.610	2.432	3,0
2014	1.347.230	2.632	3,0
2015	1.558.457	3.036	3,1
2016	1.883.759	3.624	3,2
2017	2.060.454	3.884	3,0
2018	2.474.987	4.578	3,0
2019	2.913.595	5.374	2,9
2020	3.324.367	6.138	2,7
2021	4.137.077	7.424	2,6

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genel yönetim mali istatistikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Tabloda belirtilen yıllar itibarıyla merkezi yönetim bütçe giderlerinin miktar olarak sürekli arttığı görülmektedir. Çanakkale ilinde yapılan merkezi yönetim bütçe giderlerinin toplamı 2004 yılında yaklaşık 362 milyon TL iken, 2021 yılında 4,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ancak bütçe giderlerinin miktar olarak artışı tek başına anlam ifade etmemekte olup bu nedenle kişi başına düşen harcama miktarı ile merkezi yönetim bütçesine oranı da dikkate alınmıştır. Çanakkale ilinde kişi başına düşen merkezi yönetim bütçe giderleri 2004 yılında yaklaşık 780 TL iken, 2010 yılında 1.660 TL'ye ve son veri yılı olan 2021 yılında ise 7.424 TL'ye ulaşmıştır. Kişi başına düşen harcama miktarı yıllar itibarıyla artış eğilimi göstermekle birlikte bir önceki yıla kıyasla artış hızının en düşük (%) olduğu yıl 2017, en yüksek (%21) olduğu yıl 2021'dir. Tabloda ayrıca Çanakkale ili bazında merkezi yönetim giderlerinin ilgili yılın toplam merkezi yönetim bütçesine oranı gösterilmekte olup belirtilen dönemde bu oranın en düşük (binde 2,5) olduğu yıl 2004, en yüksek (binde 3,2) olduğu yıl ise 2016'dır.

Merkez yönetim bütçe giderlerini, etkileri ve faaliyet türleri itibarıyla değerlendirebilmek için ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmaya göre ele alınması gerekmektedir. Ekonomik sınıflandırmada devletin görev ve fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerde kullanılan mal ve hizmetlerin türleri ve bunların milli ekonomiye, piyasalara ve gelir dağılımına etkileri esas alınmaktadır (SBB, 25). Harcamaların ekonomik sınıflandırmasında birinci düzey ekonomik kodlar sırasıyla şu şekildedir (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2021: 254);

- 01. Personel giderleri (bordroya dayalı olarak kamu personeline yapılan ödemeler),
- 02. Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri (devletin işveren sıfatıyla ödediği sosyal güvenlik katkı payları),
- 03. Mal ve hizmet alım giderleri (faturalı olarak teslim alınan mal ve hizmet bedelleri),
- 04. Faiz giderleri (devlet borçlarına ilişkin faiz ödemeleri),
- 05. Cari transferler (sermaye birikimi hedeflemeyen karşılıksız ödemeler),
- 06. Sermaye giderleri (devlet mal varlığını artıran ödemeler),
- 07. Sermaye transferleri (bütçe dışına sermaye birikimi amaçlayan ödemeler),
- 08. Borç verme (bir mali varlık karşılığında yapılan ödemeler),
- 09. Yedek ödenekler (bütçede öngörülemeden hizmet karşılıkları).

Ekonomik sınıflandırmada harcamanın cari ya da sermaye, karşılıklı ya da karşılıksız olması dikkate alınmaktadır. Cari harcamalar, cari giderler ile cari transferlerini kapsamakta olup bunların toplamı bütçede toplam cari giderler olarak ifade edilmektedir. Cari giderler; personel için yapılan ödemeler, merkezi yönetim bütçe kanunu ile tespit edilen asgari değeri aşmayan ve normal ömrü bir yıla kadar olan mal ve hizmet alımları ile faiz giderlerinden oluşmaktadır. Cari transferler, sermaye birikimi hedeflemeyen cari nitelikli mal ve hizmet alımlarının finansmanı amacıyla yapılan karşılıksız ödemelerdir. Sermaye harcamaları ise sermaye giderleri ile sermaye transferlerini içermektedir. Sermaye giderler, normal

ömrü bir yıldan fazla olan mal ve hizmet alımları ile sabit sermaye edinimleri, gayrimenkul büyük onarımı ve merkezi yönetim bütçe kanunu ile belirlenmiş olan asgari değerleri aşan ödemelerdir. Sermaye transferleri, sermaye nitelikli mal ve hizmetlerin finansmanı amacıyla yapılan karşılıksız ödemeleri tanımlamaktadır (Pehlivan, 2020: 146-147).

Tablo 9’da Çanakkale ilinde yapılan merkezi yönetim bütçe giderlerinin (2004-2021) ekonomik sınıflandırması gösterilmektedir.

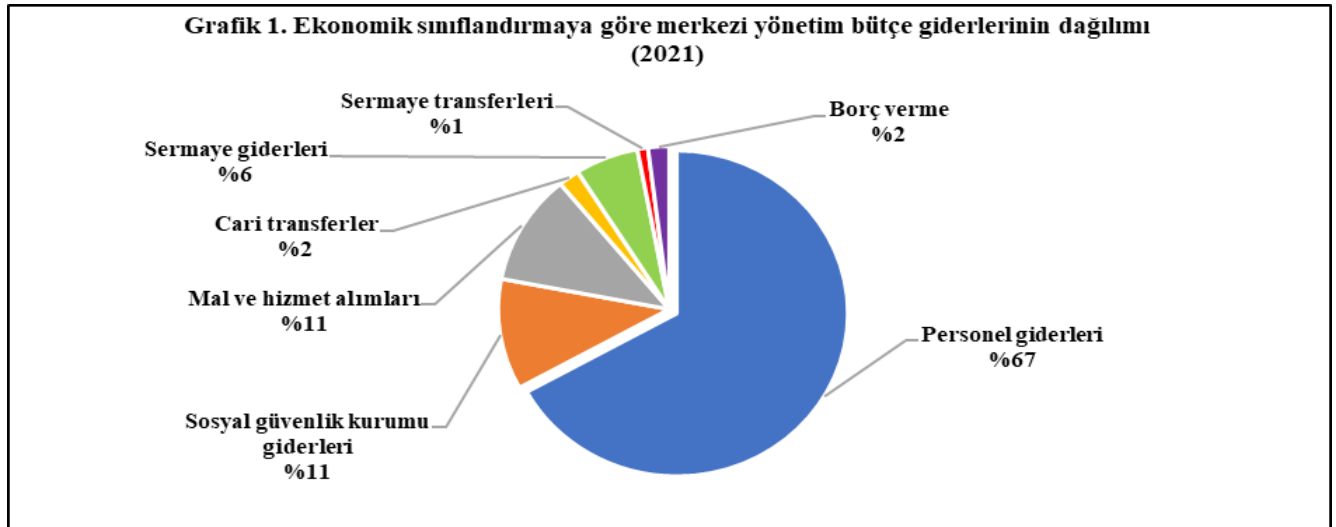
Tablo 9. Çanakkale İli Bazında Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (Ekonomik Sınıflandırma) (Bin TL)

Yıl	Personel Giderleri	Sos. Güv. Kur. Giderleri	Mal ve Hizmet Alımları	Faiz Harc.	Cari Transferler	Sermaye Giderleri	Sermaye Transferleri	Borç Verme	Yedek Ödenek	Toplam
2004	237.049	34.490	62.686	-	6.623	20.386	361	939	-	362.534
2005	264.303	39.872	72.879	-	8.812	28.333	1.060	1.027	-	416.286
2006	309.434	43.735	79.784	-	4.662	23.129	27.032	1.105	-	488.881
2007	357.516	49.898	95.390	-	6.562	28.331	2.898	1.039	-	541.634
2008	399.404	54.548	103.630	-	6.416	45.868	1.131	1.077	-	612.074
2009	457.672	61.018	134.398	-	10.938	64.525	8.015	1.640	-	738.206
2010	508.516	92.181	127.374	-	14.960	56.969	12.903	1.313	-	814.216
2011	584.766	108.035	150.821	-	26.041	55.627	7.544	967	-	933.801
2012	672.717	120.389	149.787	-	18.742	59.910	11.798	-	-	1.033.343
2013	756.571	135.179	169.215	-	24.053	114.287	22.305	-	-	1.221.610
2014	859.621	155.917	189.531	-	33.528	97.225	11.408	-	-	1.347.230
2015	960.520	171.337	213.085	-	38.891	148.218	26.406	-	-	1.558.457
2016	1.155.303	205.585	270.675	-	49.958	194.454	5.320	2.464	-	1.883.759
2017	1.241.926	220.304	332.745	-	65.173	194.042	4.208	2.056	-	2.060.454
2018	1.532.787	267.174	379.611	-	70.501	213.469	8.912	2.533	-	2.474.987
2019	1.920.244	330.292	382.786	-	71.934	192.542	11.746	4.051	-	2.913.595
2020	2.254.672	390.840	388.580	-	75.549	202.243	7.640	4.843	-	3.324.367
2021	2.816.917	473.456	461.960	-	102.513	268.941	4.893	8.397	-	4.137.077

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genel yönetim mali istatistikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

2004-2021 yılları arasında merkezi yönetim bütçe giderleri içerisinde personel giderleri, sosyal güvenlik kurumu giderleri ile mal ve hizmet alımları için yapılan harcamaların diğerlerine kıyasla daha istikrarlı bir artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Ekonomik sınıflandırmaya göre 2021 yılı merkezi yönetim bütçe giderlerinin 2,8 milyar TL’lik kısmı personel giderlerine ayrılmaktadır. Belirtilen yıllarda bütçe giderleri içerisinde en büyük pay personel giderlerine aittir. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında 2021 yılında personel giderlerinin yaklaşık %25 arttığı görülmekte olup azalış görülen tek harcama ise sermaye transferleridir.

Ekonomik sınıflandırmaya göre Çanakkale ilinde 2021 yılında yapılan merkezi yönetim bütçe giderlerinin yüzdelik dağılımı Grafik 1’de gösterilmektedir.

Çanakkale İlinin Mali Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

Grafiğe göre Çanakkale ili bazında 2021 yılı merkezi yönetim bütçe giderlerinin yaklaşık %67'si personel giderlerinden oluşmaktadır. Personel giderlerini takiben bütçe giderleri içerisinde en büyük pay sırasıyla sosyal güvenlik kurumu giderleri (%11) ile mal ve hizmet alım giderlerine (%11) aittir. Sermaye giderleri, cari transferler, borç verme ve sermaye transferlerinin toplam bütçe giderleri içerisindeki payı ise oldukça düşüktür.

Fonksiyonel sınıflandırma, devlet faaliyetlerinin türlerini göstermekte olup bu faaliyetlere yönelik harcamaların yıllar itibarıyla izlenmesine ve karşılaştırma yapılmasına imkân tanımaktadır (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2021: 254). Fonksiyonel sınıflandırmanın birinci düzeyinde devlet faaliyetleri 10 temel fonksiyona ayrılmaktadır. Birinci düzey fonksiyonel sınıflandırma şu şekildedir;

- 01. Genel kamu hizmetleri,
- 02. Savunma hizmetleri,
- 03. Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri,
- 04. Ekonomik işler ve hizmetleri,
- 05. Çevre koruma hizmetleri,
- 06. İskân ve toplum refahı hizmetleri,
- 07. Sağlık hizmetleri,
- 08. Dinlenme, kültür ve din hizmetleri,
- 09. Eğitim hizmetleri,
- 10. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri.

Tablo 10'da Çanakkale ilinde yapılan merkezi yönetim bütçe giderlerinin (2004-2021) fonksiyonel sınıflandırması gösterilmektedir.

Tablo 10. Çanakkale İli Bazında Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (Fonksiyonel Sınıflandırma) (Bin TL)

Yıl	Genel Kamu Hiz.	Savunma Hiz.	Kamu Düzeni ve Güv.	Ekono mik İşler ve Hiz.	Çevre Korum a Hiz.	İskan ve Toplum Ref. Hiz.	Sağlık Hiz.	Dinlen me, Kültür ve Din Hiz.	Eğitim Hiz.	Sos.Güv. & Sosyal Yar. Hiz.	Toplam
2004	23.331	94.504	52.822	24.862	2.917	175	33.234	12.132	116.789	1.768	362.534
2005	26.207	103.651	58.091	27.267	1.978	310	44.112	19.055	132.517	3.098	416.286
2006	29.965	111.913	66.829	31.429	2.057	25.000	51.123	17.070	149.556	3.939	488.881
2007	37.501	122.615	77.002	35.786	2.744	298	64.109	21.482	174.968	5.129	541.634
2008	47.443	130.535	92.676	38.033	3.579	253	70.951	26.757	194.875	6.972	612.074
2009	52.861	143.138	127.434	52.455	3.807	1078	87.391	29.135	232.250	8.657	738.206
2010	60.723	150.441	130.801	50.299	9.122	4.695	95.428	32.786	269.007	10.914	814.216
2011	74.385	171.406	149.801	50.342	9.367	967	110.742	40.534	311.556	14.701	933.801
2012	86.651	192.007	169.721	44.853	4.972	5.895	107.844	45.200	356.227	19.973	1.033.343
2013	102.956	207.211	190.958	47.505	32.653	17.031	133.430	49.839	413.614	26.413	1.221.610
2014	127.410	230.655	216.765	56.644	6.554	258	161.749	54.037	457.300	35.858	1.347.230
2015	123.693	243.979	249.542	57.965	1.023	24.326	202.610	63.445	546.121	45.753	1.558.457
2016	152.650	288.725	290.370	98.100	363	4.007	238.457	71.266	679.871	59.950	1.883.759
2017	185.812	309.989	314.714	117.539	472	24	293.904	78.542	688.232	71.226	2.060.454
2018	220.296	390.604	390.007	133.709	625	85	293.577	108.981	839.536	97.567	2.474.987
2019	226.604	490.223	545.399	156.301	886	10.000	366.750	96.832	919.283	101.317	2.913.595
2020	247.395	608.335	624.940	174.219	1.362	5.000	411.945	97.442	1.036.908	116.821	3.324.367
2021	463.968	828.451	694.776	114.137	18.367	-	495.659	114.260	1.267.091	140.368	4.137.077

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genel yönetim mali istatistikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Merkezi yönetim bütçe giderlerinin fonksiyonel sınıflandırmasına göre en fazla harcama yapılan hizmet türü eğitimidir. Tabloya göre merkezi yönetim bütçesinden eğitim hizmetlerine ayrılan pay 2004 yılında yaklaşık 117 milyon TL iken, 2020 yılında 1 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2021 yılında ise bir önceki yıla göre %22 artarak yaklaşık 1.2 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir.

Fonksiyonel sınıflandırmaya göre eğitim hizmetlerini takiben merkezi yönetim bütçesinden en fazla harcama yapılan hizmet türleri sırasıyla savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenliği hizmetleri, sağlık hizmetleri ve genel kamu hizmetleridir. Çevre koruma hizmetleri ile iskân ve toplum hizmetleri için görece daha az pay ayrıldığı görülmektedir. Hizmet türleri arasında dikkat çeken hususlardan biri genel kamu hizmetlerine ilişkindir. 2020 yılında genel kamu

hizmetlerine yaklaşık 247 milyon TL harcanırken, 2021 yılında ciddi bir artış (%87,5) söz konusu olmuş ve bütçeden ayrılan pay yaklaşık 463 milyon TL'ye ulaşmıştır.

Çanakkale ili bazında 2021 yılı merkezi yönetim bütçe giderlerinin yaklaşık %30'u eğitim, %20'si savunma, %17'si kamu düzeni ve güvenliği, %12'si sağlık ve %11'i ise genel kamu hizmetlerine ayrılmaktadır. Hizmet türleri açısından değerlendirildiğine toplam bütçe giderleri içerisinde çevre koruma hizmetleri % 1, ekonomik işler ve hizmetleri %3, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri %3 ve dinlenme, kültür ve din hizmetleri de yine %3'lük bir paya sahiptir.

4.2. Mahalli İdareler Bütçe Giderleri

5018 sayılı KMYKK'nın "Amaç, Kapsam ve Tanımlar" başlıklı birinci bölümün 3. maddesinde mahalli idare "yetkileri belirli bir coğrafi alan ve hizmetlerle sınırlı olarak kamusal faaliyet gösteren belediye, il özel idaresi ile bunlara bağlı veya bunların kurdukları veya üye oldukları birlik ve idareler" şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla mahalli idareler bütçe giderleri, Kanun maddesinde belirtilen idareler tarafından gerçekleştirilen harcamaları kapsamaktadır.

Çanakkale ilinde yapılan mahalli idareler bütçe giderleri 2006 yılında yaklaşık 175 milyon TL iken, 2021 yılı itibarıyla 1.5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Tablo 11'de görüldüğü üzere mahalli idareler bütçe giderleri 2018 yılına kadar nominal olarak sürekli bir biçimde artmakta, 2019 ve 2020 yıllarında ise azalış eğilimi göstermektedir.

Tablo 11. Çanakkale İli Bazında Mahalli İdareler Bütçe Giderleri

Yıl	Toplam giderler (Bin TL)	Önceki yıla göre değişim (%)	Mahalli idareler bütçesine oranı (%)
2006	175.704	-	5,3
2007	206.361	17,4	5,2
2008	225.541	9,3	4,9
2009	275.540	22,1	5,7
2010	305.199	10,7	5,8
2011	355.515	16,5	5,8
2012	405.384	14,0	5,8
2013	524.678	29,4	6,0
2014	551.255	5,0	6,5
2015	588.409	6,7	5,9
2016	732.808	24,5	6,0
2017	886.707	21,0	5,8
2018	1.234.241	39,1	6,7
2019	1.217.099	-1,4	7,4
2020	1.107.977	-9,0	6,4
2021	1.555.303	40,4	6,6

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genel yönetim mali istatistikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Mahalli idareler bütçe giderlerinin daha iyi bir biçimde değerlendirilebilmesi için önceki yıla göre değişimi ile ilgili yılda yapılan mahalli idareler toplam bütçe giderleri içindeki payını incelemek gerekir. Bütçe giderlerinin önceki yıla kıyasla değişimlerine bakıldığında en fazla azalışın 2020 yılında gerçekleştiği görülmektedir. 2020 yılında yaklaşık %9 oranında bir azalış olduğu görülmektedir ve bu azalışı takiben 2021 yılında bütçe giderleri bir önceki yıla göre yaklaşık %40 oranında artarak 1.5 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2021 yılı aynı zamanda belirtilen dönem içerisinde önceki yıla göre nominal olarak artışın en fazla olduğu yıldır.

Çanakkale ilinde yapılan mahalli idareler bütçe giderlerinin ilgili yılda Türkiye'de mahalli idareler tarafından yapılan bütçe giderlerine oranına bakıldığında incelenen dönem itibarıyla %1'in altında kaldığı görülmektedir. Çanakkale ili bazında mahalli idareler bütçe giderlerinin mahalli idareleri toplam bütçe giderlerine oranının en düşük (binde 4,9) olduğu yıl 2008, en yüksek (binde 7,4) olduğu yıl ise 2019'dur.

Tablo 12'de Çanakkale ilinde yapılan mahalli idareler bütçe giderlerinin (2006-2021) ekonomik sınıflandırması gösterilmektedir.

Tablo 12. Çanakkale İli Bazında Mahalli İdareler Bütçe Giderleri (Ekonomik Sınıflandırma) (Bin TL)

Yıl	Personel Giderleri	Sos. Güv. Kur. Giderleri	Mal ve Hizmet Alımları	Faiz Harc.	Cari Transferler	Sermaye Giderleri	Sermaye Transferleri	Borç Verme	Toplam
2006	44.409	6.180	53.330	441	5.964	54.013	11.196	171	175.704
2007	48.369	7.246	64.483	970	7.566	76.856	871	-	206.361
2008	55.037	7.973	76.317	864	12.773	68.672	3.905	-	225.541
2009	61.819	9.284	87.726	3.887	21.765	87.470	3.560	29	275.540
2010	67.008	11.792	102.933	2.420	18.499	100.471	2.076	-	305.199
2011	76.109	12.475	122.544	4.784	9.977	118.473	11.152	1	355.515
2012	85.772	12.695	146.912	3.538	11.198	136.904	8.351	14	405.384
2013	98.226	15.373	167.714	6.564	10.126	200.263	26.371	41	524.678
2014	109.477	16.299	195.348	11.087	12.121	185.172	21.709	42	551.255
2015	118.233	17.488	212.585	11.299	14.419	197.858	16.522	5	588.409
2016	142.173	21.212	249.999	19.536	19.141	249.274	29.503	1.970	732.808
2017	157.844	23.389	332.019	19.150	18.204	297.676	38.080	345	886.707
2018	174.616	25.904	395.229	25.832	23.892	439.189	149.497	82	1.234.241
2019	220.302	32.262	423.058	41.092	30.106	299.235	170.894	150	1.217.099
2020	226.749	32.368	507.426	42.426	33.408	263.453	1.948	199	1.107.977
2021	255.925	35.892	793.498	51.337	37.724	368.862	12.015	50	1.555.303

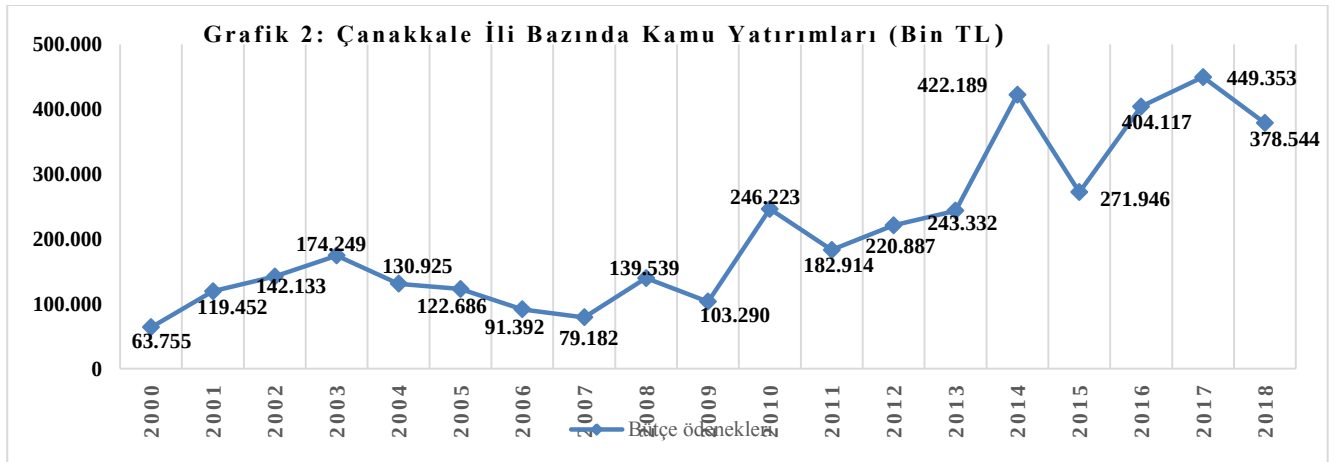
Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genel yönetim mali istatistikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Tabloya göre mahalli idareler bütçe giderleri içerisinde personel giderleri, sosyal güvenlik kurumu giderleri ile mal ve hizmet alımları için yapılan harcamaların belirtilen yıllar itibarıyla sürekli olarak arttığı görülmektedir. Bütçe giderlerinin ekonomik sınıflandırmasına göre 2021 yılında mal ve hizmet alımları için yaklaşık 793 milyar TL harcanmıştır. Aynı zamanda mal ve hizmet alımları için yapılan giderler bütçe harcamaları içerisinde en büyük paya sahip olmakla birlikte 2021 yılında nominal olarak bir önceki yıla kıyasla %56'lık bir artış göstererek yaklaşık 793 milyar TL'ye ulaşmıştır.

2021 yılı mahalli idareler bütçe giderlerinin yaklaşık %51'ini mal ve hizmet alımları için yapılan giderler oluşturmaktadır. Mal ve hizmet alımlarının ardından bütçe giderleri içerisinde en büyük pay sermaye giderleri (%24) ve personel giderlerine (%16) aittir. Sermaye transferleri (%1), borç verme (%1), sosyal güvenlik kurumu giderleri (%2), cari transferler (%2) ve faiz harcamaları (%3) için yapılan giderlerin toplam bütçe giderleri içerisindeki payı ise oldukça düşüktür.

4.3. Kamu Yatırımları

Çanakkale ilinin mali yapısı değerlendirilirken ele alınması gereken önemli hususlardan biri de kamu yatırımlarıdır. Yatırım programlarında 2000-2018 yılları itibarıyla öngörülen bütçe ödenekleri Grafik 2'de gösterilmektedir.

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (<https://www.sbb.gov.tr>)

Grafikte Çanakkale ilinde kamu yatırımlarının genel olarak ele alınan dönem boyunca istikrarlı bir seyir izlemediği, yıldan yıla önemli artış ya da azalışların gerçekleştiği görülmektedir. Çanakkale ilinde gerçekleştirilen yatırımlar için 2000 yılında yaklaşık 63 milyon TL'lik bir ödenek ayrılırken, 2018 yılında bu tutarın 378 milyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Yatırımlar için ayrılan ödeneklerin nominal olarak artışı yanıltıcı olabileceği için aşağıdaki tabloda toplam kamu yatırımlarına oranına da yer verilmiştir.

Çanakkale ilinde yapılan kamu yatırımları ve bunların toplam kamu yatırımları içerisindeki payı ile bir önceki yıla göre değişimleri Tablo 13'te gösterilmektedir.

Tablo 13. Çanakkale İli Kamu Yatırımlarının Önceki Yıla Göre Değişimi ve Toplam Kamu Yatırımları İçerisindeki Payı

Yıl	Kamu yatırımları (Bin TL)	Önceki yıla göre değişim (%)	Toplam kamu yatırımları içerisindeki payı (%)
2010	246.223	138,4	7
2011	182.914	-25,7	5
2012	220.887	20,8	5
2013	243.332	10,2	5
2014	422.189	73,5	8
2015	271.946	-35,6	4
2016	404.117	48,6	5
2017	449.353	11,2	5
2018	378.544	-15,7	4

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayımlanan veriler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Tabloya göre 2010-2018 yılları arasında Çanakkale ilinde yapılan kamu yatırımlarının toplam kamu yatırımları içerisindeki payı %4 ile %8 arasında değişmektedir. Kamu yatırımlarının önceki yıla göre değişimlerine bakıldığında 2009 yılında yaklaşık 103 milyon TL olan kamu yatırımlarının 2010 yılında %138,4 oranında artarak 246 milyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. 2015 yılında ise kamu yatırımları %35,6 azalarak yaklaşık 271 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Çanakkale, 2015 yılında Sinop ve Kırklareli'nin ardından kamu yatırımlarının en çok azaldığı 3. il olmuştur. İpek ve Öksüz (2019a:52) tarafından Çanakkale ili özelinde yapılan araştırmanın bulgularına göre Çanakkale'de bulunan ticaret aktörleri (Sanayi ve Ticaret Odası, Ticaret Borsası) de özellikle yerel aktörlere merkezi idare tarafından yeterince kaynak ayrıldığını belirtmektedirler. Bu durum, Çanakkale ilinin kalkınmasını sektöre uğratabilecek önemli bir faktör olarak görülmektedir (İpek ve Öksüz, 2019b: 458).

2012-2018 yılları arasında Çanakkale ilinde yapılan kamu yatırımlarının sektörel dağılımı Tablo 14'te gösterilmektedir.

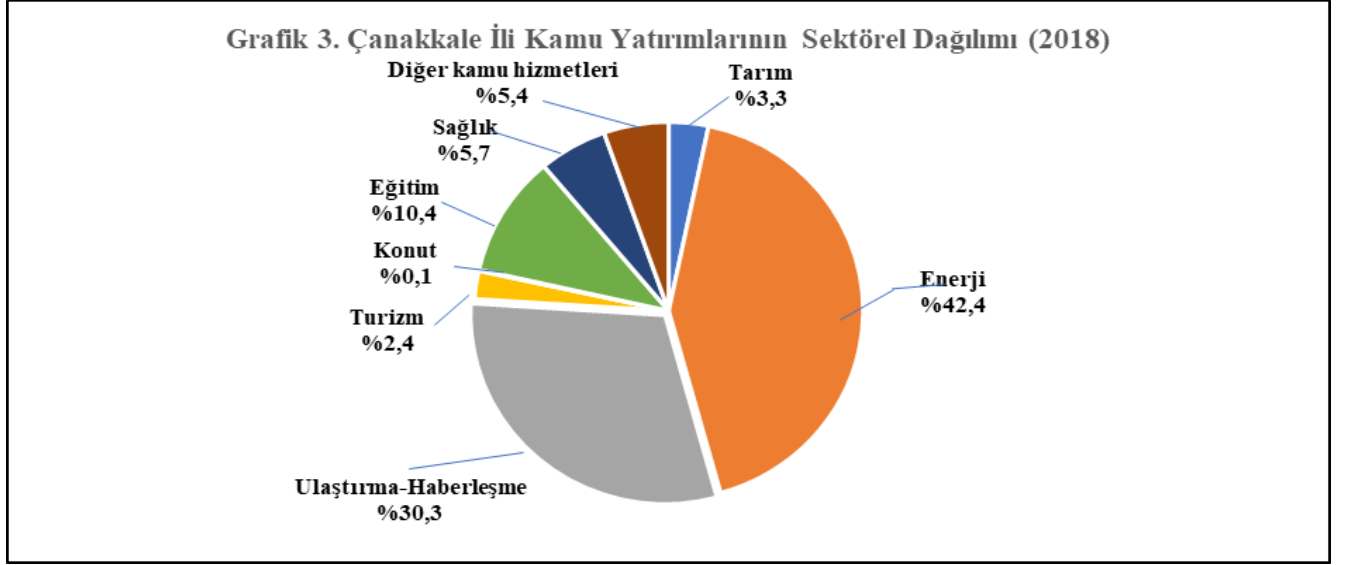
Tablo 14. Çanakkale İlinde Kamu Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Bin TL)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Tarım	64.254	42.991	29.967	29.671	34.256	50.258	12.500
Madencilik	10.631	536	-	-	-	1.000	-
İmalat	-	-	-	-	-	-	-
Enerji	46.421	31.514	164.640	67.739	120.566	118.954	160.533
Ulaştırma-Haberleşme	15.004	29.188	18.531	20.566	46.654	69.548	114.472
Turizm	14.096	45.387	81.740	5.359	5.640	4.150	9.050
Konut	750	1.650	300	1.946	2.000	271	388
Eğitim	44.204	43.469	70.258	80.971	101.261	103.741	39.500
Sağlık	12.802	20.552	30.925	45.585	62.739	52.609	21.739
Diğer kamu hizmetleri	12.725	28.045	25.828	20.109	31.460	48.822	20.362
İl Toplamı	220.887	243.332	422.189	271.946	404.117	449.353	378.544

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından yayımlanan Ekonomik Rapor verileri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Kamu yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında genel eğilimin enerji, ulaştırma-haberleşme ve eğitim (2018 yılı hariç) sektörlerinde artış, tarım sektöründe ise azalış yönünde olduğu söylenebilir. Ayrıca turizm sektöründeki kamu yatırımları 2014 yılından itibaren ciddi şekilde azalmıştır. Keza sağlık sektörüne yapılan yatırımların da 2016 yılına kadar arttığı ve sonrasında azalışa geçtiği görülmektedir. Bununla birlikte ulaştırma-haberleşme sektörüne yapılan yatırımların toplam yatırımlar içerisindeki payının 2014 yılından itibaren giderek arttığı görülmektedir. Ulaştırma-haberleşme sektörüne

yapılan yatırımların toplam yatırımlar içerisindeki payı 2014 yılında %4,3 iken, 2016 yılında %11,5'e ve son olarak 2018 yılında %30,2'ye ulaşmıştır.

Grafik 3'te 2018 yılında Çanakkale'de gerçekleştirilen kamu yatırımlarının sektörel dağılımı yüzdeler olarak gösterilmektedir. Kamu yatırımları içerisinde en büyük paya %42,4 ile enerji sektörü sahiptir. Enerji sektörünün ardından sırasıyla ulaştırma-haberleşme (%30,3), eğitim (%10,4) ve sağlık (%5,7) sektörleri gelmektedir. Tarım, turizm ve konut sektörüne yapılan yatırımların toplam kamu yatırımları içerisindeki payı ise oldukça düşüktür.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çanakkale tarihi, turizm potansiyeli ve özellikle de coğrafi konumu itibarıyla bulunduğu bölgenin önemli illerinden biridir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik ve eğitim düzeyinin yüksek olması, ihracat-ithalat dengesi açısından bakıldığında dış ticaret fazlası vermesi, ekonomik yapısı içerisinde tarım ve enerji gibi stratejik öneme sahip sektörlerin ağırlıkta olması gibi özellikler Çanakkale'yi diğer illerden farklılaştırmakta ve değerli kılmaktadır. Bu özellikleri bünyesinde barındıran bir ilin mali yapısının incelenmesi ve bu bağlamda mali yapının güçlendirilmesine yönelik önerilerin getirilmesi de önem teşkil etmektedir.

Çanakkale ilinin mali yapısı; gelir, harcama ve yatırım boyutuyla değerlendirilmektedir. Gelir boyutu açısından önemli göstergelerden biri tahsilat/tahakkuk oranıdır. Bu oran, tahakkuk eden verginin ne kadarının tahsil edilebildiğini göstermekte olup aynı zamanda mükelleflerin vergiye uyumu hakkında bilgi sunmaktadır. Çanakkale ilinde tahsilat/tahakkuk oranı, 2004 yılında yaklaşık %87 iken, 2021 yılında yaklaşık %80 olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen dönem itibarıyla Çanakkale ilinde vergi tahsilat/tahakkuk oranı kısmen azalış eğilimi göstermekle birlikte Türkiye ortalamasının da altında kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda mükelleflerin vergiye uyumunu olumsuz etkileyen faktörlerin tespit edilerek bunların azaltılmasına yönelik önlemlerin alınması ve vergiye gönüllü uyumu artıracak çalışmaların yapılması gerektiği söylenebilir.

Gelir ve harcama boyutları açısından önemli hususlardan biri de bütçe dengesidir. Bir başka ifadeyle Çanakkale ilinde merkez yönetim bütçe gelirleri tahsilatı ile merkezi yönetim bütçe harcamaları arasındaki farktır. Her iki değişken arasında farkın 2004-2020 yılları arasında negatif olduğu yani il bazında merkezi yönetim bütçe harcamalarının, merkez yönetim bütçe gelirleri tahsilatından daha fazla olduğu görülmektedir. Örneğin 2004 yılında Çanakkale ili merkezi yönetim bütçe gelirleri tahsilatı yaklaşık 212 milyon TL, iken aynı yılda merkezi yönetimden Çanakkale için yapılan toplam harcama miktarı ise 362 milyon TL'dir. Keza aynı durum 2020 yılına kadar değişmemiş, merkezi yönetim bütçe harcamaları dönem boyunca bütçe gelirleri tahsilatının üzerinde gerçekleşmiştir.

Çanakkale iline yapılan kamu yatırımları genel olarak değerlendirildiğinde ise ilin ekonomik açıdan gelişimi ve kalkınması için tarım ve turizm sektörlerinin ayrı bir öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Ancak il bazında kamu yatırımlarının sektörel dağılımı incelendiğinde son yıllarda tarım ve turizme yapılan yatırımların azalmakta olduğu görülmektedir. Bu nedenle gerek ülke genelinde gerekse bölgesel kalkınmanın sürdürülebilir hale getirilmesi için tarım ve turizm sektörlerine yapılan kamu yatırımlarının artırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ÇANAKKALE TİCARET BORSASI (ÇTB). “Çanakkale Ekonomisi”. <https://www.ctb.org.tr/canakkale-ekonomisi/>, Erişim: 12.08.2022.
- EDİZDOĞAN, N. & ÇETİNKAYA, Ö. (2021). Kamu Bütçesi. Bursa: Ekin Yayınevi.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI (2022). “İstatistikler”. <https://gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/istatistikler>, Erişim: 29.08.2022.
- GÜNEY MARMARA KALKINMA AJANSI (GMKA). Çanakkale Lojistik Rehberi. <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/Canakkale-Lojistik-Rehberi.pdf>, Erişim: 12.08.2022.
- İŞİK S. (2022), “Çanakkale İli Vergi Tahsilat/Tahakkuk Oranları Üzerine Bir Değerlendirme”. Full-Text Book of International Symposium of Economics Finance and Econometrics (18-19 June, 2022), Çanakkale, 193-202.
- İPEK, S. & ÖKSÜZ, M. (2016). “Yerel Kalkınma Açısından Girişimcilik ve Ticaret Becerisi: GMKA Kapsamında Bir Analiz”. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi. 11(1), 115-136.
- İPEK, S. & ÖKSÜZ, M. (2019a). “Yerel Kalkınma ve Mesleki Kuruluşlar: Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma”. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C-İASOS Özel Sayısı. Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi, 04-06 Nisan 2019, İzmir/Türkiye, 47-60.
- İPEK, S. & ÖKSÜZ, M. (2019b). “Yerel Kalkınmışlık Seviyesinin Ölçülmesi: Çanakkale İli Meslek Kuruluşlarının Algısı Üzerine Ampirik Bir Çalışma”. Yönetim Bilimleri Dergisi. 17(34), 447-464.
- KILIÇ, Ö. & İPEK, S. (2020). “Çanakkale İlinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Vergi İstatistiklerinin Değerlendirilmesi”. Vergi ve Sosyoekonomik Göstergeler Çerçevesinde Türkiye. Ed. Ersan Öz, Şehnaz Altunakar Mercan ve Selçuk Buyrukoğlu. Ekin Yayınevi. Bursa, 431-468.
- MUTLUER, M.K. & ÖNER, E. & KESİK, A. (2011). Bütçe Hukuku. 3.Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖKSÜZ, M. & İŞİK, S. (2022). “Vergiye Uyumunun Ödüllendirilmesine Mükelleflerin Bakışı: Bir Saha Araştırması”. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi. 6(3), 310-335.
- PEHLİVAN, O. (2020). Devlet Bütçesi. 9. Baskı, Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- RESMÎ GAZETE (2003). Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. Kanun No: 5018. Resmi Gazete Sayısı: 25326.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI (SBB). 2022-2024 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi. Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/09/2022-2024_ButceHazirlama_Rehberi.pdf, Erişim:20.07.2022.
- T.C. ÇANAKKALE VALİLİĞİ İL PLANLAMA VE KOORDİNASYON MÜDÜRLÜĞÜ. (2022). Sayılarla Çanakkale. <http://www.canakkale.gov.tr/dosyalar-ve-veriler-yatirim-ve-istatistik>, Erişim: 20.07.2022.
- T.C. HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI MUHASEBAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2022). Genel Yönetim Mali İstatistikleri. <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-mali-istatistikleri>, Erişim: 29.08.2022.
- T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI. (2017). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017. https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/89/sege-2017_1581687211.pdf, Erişim: 12.08.2022.
- T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI. (2022). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2022, <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf>, Erişim: 12.08.2022.
- TÜİK. (2022a). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>, Erişim: 30.09. 2022.
- TÜİK. (2022b). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>, Erişim: 30.09. 2022.
- TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB). <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/> istatistiki-raporlar/59, Erişim: 12.08.2022.
- TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB). Ekonomik Rapor. <https://www.tobb.org.tr/MalivveSosyalPolitikalar/Sayfalar/EkonomikRapor.php>, Erişim: 14.09.2022.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Mahalli İdarelerde Bütçe Sürdürülebilirliği: Çanakkale Belediyesi Örneği

Mehmet AVCI¹

1.GİRİŞ

Mahalli idareler, yerel halkın mahalli nitelikteki kamusal ihtiyaçlarını karşılamak üzere var olan yönetim birimleridir. Kamu kesimi ile ilgili son dönemde gerçekleştirilen reformlar kapsamında yerelleşme önemli bir yere sahiptir. Yerelleşme siyasi, idari ve mali anlamda gücün merkezi idare ve alt birimler (mahalli) arasında paylaşılmasını içermektedir. Ana akım düşüncede yerelleşme ile birlikte toplumsal refahın artacağı kabul görmektedir. Bunda yerelleşmenin özellikle fonksiyonel açıdan etkinliği ve demokratik gelişime katkısı rol oynamaktadır. Mahalli idareler bireylere en yakın yönetim birimleri olarak bireylerin talep ve beklentilerini daha doğru bir şekilde tespit edip bu yönde hizmet sunabilme imkanına sahiptir. Bu da kamusal kaynakların etkin bir şekilde kullanımına hizmet etmektedir. Diğer yandan mahalli idareler demokratik gelişim bakımından bireylerin yönetime katılımı ve yönetimi izleyebilmesinin en kolay yolu olarak görülmektedir.

Mahalli idarelerin düşüncelerini hayata geçirebilmesinin anahtarı olarak kabul edilen bütçeler, kamusal hizmetlerin yerine getirilmesi ve kamusal gelirlerin elde edilmesine izin vermektedir. Mahalli idare bütçesi, yerelleşme teorisi ile mahalli idarelerden beklenen potansiyel faydaların sağlanmasında temel ölçüttür. Ancak bunda mahalli idarelerin gelirlerinin giderlerini karşılayabilmesi belirleyici olmaktadır. Mali açıdan sürdürülebilir bir bütçe yapısı mahalli idarelerin gelir ve giderlerinin uyum içerisinde olmasını gerektirmektedir. Son yıllarda mahalli idarelerin artan önemi onların daha fazla kamusal kaynak yönetmesini beraberinde getirmiştir. Bu da mali durumlarının incelenmesini önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada mahalli idarelerde bütçe sürdürülebilirliği Çanakkale Belediyesi özelinde incelenmektedir. Çalışmada öncelikle mali sürdürülebilirlik ve mali yerelleşmeye yer verilmiş, sonrasında mali sürdürülebilirliğin analitik çerçevesi ortaya konulmuştur. Daha sonrasında Türkiye genelinde mahalli idarelerin ve örneklem olarak belirlenen Çanakkale Belediyesi'nin mali durumları bütçe gelir ve giderleri üzerinden değerlendirilmiştir. En son aşamada ise mahalli idarelerde mali sürdürülebilirlik ile ilgili literatür verilip, çalışmanın yöntemine ve bulgularına yer verilmiştir.

2. MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE MALİ YERELLEŞME

Farklı disiplinlerde de kullanılabilen sürdürülebilirlik kavramı, sürekli olma ve devamlı olma anlamlarını taşımaktadır. Sürdürülebilirlik ekonomi, toplum ve çevre unsurlarının kesişiminde ortaya çıkmaktadır. Kamu maliyesi bakımından da son yıllarda mali sürdürülebilirlik kavramının popülerlik kazandığı görülmektedir. 1970'lerin sonlarında merkezi ve mahalli idarelerin karşı karşıya kaldığı mali baskılara dönük olarak mali stres (fiscal stress) kavramı kullanılırken, 1987'de Brundtland Raporu ile çevre ve kalkınmaya ilişkin söylemler mali stres kavramının adım adım mali sürdürülebilirlik (fiscal sustainability) kavramına dönüşmesini sağlamış ve IMF'in çalışmaları ile 1990'ların ortasında söz konusu kavramsal dönüşüm tamamlanmıştır (Ji vd., 2016: 3064). Ekonomi alanında 90'lı yıllarda sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir çevre politikaları, sürdürülebilir borç ve bütçe açığı kavramları popüler hale gelmiştir (Cuddington, 1996: 1).

Kamu maliyesi bakımından mali sürdürülebilirlik kavramı ile hükümetin mali politikalarına odaklanılmaktadır. Hükümetlerin uyguladığı mali politikalar neticesinde ortaya çıkan bütçe dengesi ve borçlanma durumu mali sürdürülebilirlik bakımından önem taşıyan iki göstergedir. Bu bağlamda literatürde mali sürdürülebilirliği incelerken borç sürdürülebilirliği, hükümetin ödeme gücü, bütçe açığının GSYİH'ye oranı ve borcun GSYİH'ye oranı gibi bazı yakından ilişkili kavramlar sıklıkla kullanılmaktadır (Pradhan, 2019: 102). Hükümet politikalarının ortaya çıkardığı bu göstergeler başta büyüme olmak üzere birçok makroekonomik değişken üzerinde etkili olmaktadır. İstikrarlı bir makroekonomik çerçeveye sahip olabilmek adına mali sürdürülebilirlik çok önemli görülmektedir. Önceleri daha çok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ile ilgili olarak kullanılan mali sürdürülebilirlik kavramı özellikle 2009 finansal krizinin ve Covid-19 pandemisinin ortaya çıkarmış olduğu borçlanmadaki ciddi artışların da etkisiyle gelişmiş ülkeler açısından da yaygın bir biçimde kullanılmaya başlamıştır.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, BİİBF, Maliye Bölümü, mehmetavci@comu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5672-4142>.

Kamu bütçesi dengesi üzerinde son yıllardaki tartışmaların ana odak noktası sürdürülebilirlik olmuştur. Özellikle kamu bütçesinin açık verebileceği görüşünün normalleşmesi neticesinde artış gösteren bütçe açıklarının varlığından ziyade sürdürülebilir olup olmaması önemli hale gelmiştir. Söz konusu açıkların mevcut mali politikalar altında sürdürülebilir olup olmaması akademik araştırmaların yoğunlaştığı konulardan birisidir. Hükümetlerin uygulamayı planladığı mali politikalar bütçe açıklarının finansman sorunları nedeniyle kısıtlanabilmektedir. Eğer mali politikalarda herhangi bir kısıtlama olmaz ve borçların neden olduğu faiz ödemeleri ek borçlanmalar ile finanse edilebilirse açıkların sürdürülebilir olduğundan bahsetmek mümkündür. Ancak hükümetlerin borçlanmada bir sınırı söz konusu olup, bu sınır gelecekte elde edilecek olan bütçe fazlalarının bugünkü değeri toplamıdır (Quintos, 1995: 409).

Mali sürdürülebilirliğe ilişkin açık bir tanım bulunmamakla birlikte genelde sürdürülebilir politikaları belirlemede ölçü olarak artış göstermeyen hükümet borçlanması ele alınmaktadır. Ancak literatür mevcut politikaların hükümeti borç ödemede aceze düşürmeden uzun bir dönem boyunca ve öngörülebilir bir biçimde devam edip etmediğine odaklanmakta ve bu çerçevede borcun artış göstermemesi bir şart olmaktan çıkmaktadır (Chalk ve Hemming, 2000: 3). Bu bakış açısıyla mali sürdürülebilirlik; hükümetin borçlarını ödeyebilme gücü yanında mevcut politikalarını da koruyabilmesi durumu olarak ifade edilmektedir (Burnside, 2005: 11). Bir başka ifade ile mali sürdürülebilirlik mevcut politikaların istikrarlı bir kamu borcu/GSYİH oranı ile devamlılığını ifade etmektedir (Broda ve Weinstein, 2004: 2). Öte yandan mali sürdürülebilirlik aslında kamu borcunun oluşmasında etkisi olması bakımından kamu gelir ve giderlerinin birbirine uyumlu olmasını gerektirmektedir.

Mali sürdürülebilirlik ile ilgili tanımlamalardan iki önemli unsur ön plana çıkmaktadır. Birincisi mali yeterlilik olup, hükümetin borçlarını ödemede açık bir biçimde aceze düşmemesini gerektirmektedir. İkincisi ise hükümetin borçlarını öderken aynı zamanda mevcut politikalarını aynen koruyabilmesi olup, bu unsur özellikle istikrarlı ve öngörülebilir bir makroekonomik yapının tesis edilmesi bakımından önem taşımaktadır. Shick (2005:110) ise mali sürdürülebilirliği daha geniş perspektifte yeterlilik, büyüme, istikrar ve adalet boyutları ile ele almaktadır. Buna göre hükümetin borçlarını ödeyebilme gücü mali yeterlilik boyutuyla, mali politikaların ekonomik büyümeyi teşvik etmesi büyüme boyutuyla, hükümetin borçlarını vergi yükünü arttırmadan ödeyebilmesi istikrar boyutuyla ve hükümetin borçlarını gelecek nesillere yük yüklemekten ödemesi ise adalet boyutu ile ifade edilmektedir. Mali sürdürülebilirlik, söz konusu dört boyutun birlikte var olması ile sağlanabilirken aksi bir durumda ise eksik kalmaktadır.

Mali sürdürülebilirlik bir ülkenin makroekonomik istikrarı bakımından hükümetin tüm seviyelerinde oldukça önemli görülmektedir. Kamu ekonomik faaliyetlerinin büyük bir kısmı merkezi yönetimler tarafından yerine getirilirken, iyi yönetişimin bir ölçütü olarak son yıllarda mahalli yönetim birimleri de kamusal hizmetlerin sunumunda önemli rol ve sorumluluklar üstlenmiştir. Gerek merkezi yönetimlerde gerekse de mahalli yönetimlerde mali sürdürülebilirlik idarelerin istikrarlı bir biçimde finansal yükümlülükleri sağlayabilmesini gerektirmekte olup, bu gereklilik mevcut yeterli düzeydeki gelirleri ile kamusal talepleri karşılamayı ve bu çerçevede kamusal hizmetlerin devamlı bir biçimde sunulmasını yansıtmaktadır (Chapman, 2008:115).

1990'lı yıllar ile birlikte kamu yönetimi reformları ile dünyada yerelleşme eğilimlerinin arttığı gözlenmektedir. Yerelleşme siyasi, idari ve mali anlamda gücün merkezi idare ve alt birimler (mahalli) arasında paylaşılmasını içermektedir. Bu çerçevede mahalli idarelerin her geçen gün daha fazla kamusal kaynağı yönetmesi mali sürdürülebilirliğin söz konusu yönetim birimleri açısından da önemli hale gelmesini sağlamıştır. Nihayetinde kamu kesiminin bir aktörü olarak mahalli idarelerde mali dengesizliğin ortaya çıkması genel kamu dengesi üzerinde olumsuz bir etki meydana getirecektir. Öte yandan söz konusu idarelerin özellikle harcama kararlarında sahip olduğu özerklik de sürdürülebilir bir kaynak harcama dengesinin sağlanmasını gerektirmektedir.

Mali sürdürülebilirlik üzerinde dışsal bazı faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Söz konusu dışsal faktörler; konjonktürel, yapısal ve idarelerarası faktörler olarak sınıflandırılabilir (Chapman, 2008:117). Dışsal faktörler özellikle kamu gelir ve giderlerinde meydana getirdikleri değişimler ile mali sürdürülebilirlik üzerinde etkili olmaktadır. Merkezi idarelerde olduğu gibi mahalli idarelerin gelir ve giderleri de ekonominin içinde bulunduğu konjenktüre göre şekillenmektedir. Ekonomik istikrarsızlıklar gayrimenkul değerlerini, vergi tabanlarını ve merkezden yapılan transferleri azaltarak mahalli idarelerin gelirlerinde keskin düşüşlere yol açarken, bu dönemlerde işsizlik ve sosyal refah ihtiyaçlarına bağlı olarak artan kamusal hizmet talebi harcamaların da artmasına neden olmaktadır (Ji vd., 2016: 3063). Yapısal faktörler arasında ise demografik değişim, kentleşmenin alt birimlerinde etkinsiz büyüme, birey ve iş faaliyetlerinin mobilitesinin kolaylaşması, tüketimde mallardan hizmetlere geçiş ve e-ticaretin yaygınlaşması gösterilebilir. Mali ve idari anlamda rol ve sorumlulukların tanımlanmasını gerektiren idarelerarası ilişkiler de mali denge üzerinde etkili olan bir diğer dışsal faktördür (Chapman, 2008:117). İdareler arası ilişkilerde özellikle merkezden mahalli idarelere yapılan mali transferlerin mahalli idarelerdeki açıkları telafi etmeye, mahalli idarelerdeki farklılık gösteren mali kapasiteleri eşitlemeye ve merkezi idarenin programların çıktılarını gözetlemesine olanak sunması beklenmektedir (Boadway ve Shah, 2007). Mali transferlerden beklenen söz konusu hedefler ile mahalli idarelerdeki kısa vadeli açıkların uzun vadede sürdürülemez bir duruma geçmesi önlenabilir.

Böylece kamu kesiminin farklı düzeylerinde ortaya çıkabilecek muhtemel mali baskılar kontrol altına alınabilir. Mali açıdan sürdürülebilir bir durum gelir ve giderlerin aynı yönlü hareket etmesiyle olanaklı olduğu gibi mali transferler de bu süreçte oldukça önemli bir araç olarak kabul edilmektedir.

Oates (1972) yerelleşme (desentralizasyon) teorisi ile mahalli idarelerin yerel nitelikteki ihtiyaçları daha doğru tespit edip hizmet sunacağını ve bunu tek tip hizmet sunan bir merkezi idareye göre daha başarılı yapacağını ve bu durumun da toplumsal refaha katkı sağlayacağını savunmaktadır. Mahalli idarelerin etkinliği bakımından bir diğer görüş ise Tiebout (1956)'a aittir. Ona göre mobil olan bireyler, kendilerine en optimal harcama ve vergi paketini sunan idarelerde yaşamayı tercih edecek ve neticede pareto etkinlik sağlanacaktır. Musgrave (1959) de kamu kesiminde rol ve sorumlulukların paylaşımı noktasında normatif bir yaklaşımla istikrar ve bölüşüm fonksiyonunu merkezi idarelere verirken tahsis fonksiyonunu ise mahalli idarelere vermektedir. Yerel tercih ve ihtiyaçlara ilişkin bilgi bireylere daha yakın olan mahalli idari birimler tarafından daha ucuz ve doğru bir şekilde tespit edildiği ve yerel ihtiyaçların merkezi idareye göre daha iyi karşılanacağı düşünülmektedir (De Mello, 2000: 365). Yerelleşme ile mahalli idarelerin kamusal kaynakları daha etkin yöneteceği söylenebilir. Bu durumun kamu kesiminde mali sürdürülebilirlik bakımından olumlu etkide bulunması beklenmektedir. Bahl (1999: 6) mali yerleşmenin potansiyel faydalarından yararlanmak için zorunlu ve isteğe bağlı bir takım koşulları belirtmektedir. Buna göre demokratik koşullarda belirlenen mahalli yöneticiler, mahalli geliri belirleme yetkisi, harcama sorumluluğu, özerk bütçe, katı bütçe kısıtları ve mali şeffaflık zorunlu koşullar iken merkezi idarenin mali baskısının olmaması, koşula bağlı olmayan bağışlar ve borçlanım yetkisi de isteğe bağlı koşullar olarak sayılmaktadır.

Literatürde mali yerelleşme ile elde edilebilecek potansiyel kazanımların aksini savunan görüşler de bulunmaktadır. Ter-Minassian (1997: 7) bu durumu mahalli idarelerdeki kurumsal kısıtlar ile açıklamaktadır. Bu kısıtlardan ilki mahalli idarelerin yönetim kapasitesinin düşük olmasıdır. Örneğin personel nitelik ve nicelik bakımından yetersizliği, faydalı harcama programlarının tespitindeki yetersizlikler bu çerçevede değerlendirilebilir. İkincisi kamu harcama yönetimi sistemindeki kısıtlardır. Bu bağlamda sistemin performans değerlendirmesine olanak sunan, hesap verebilirlik, raporlama, mali kontrol ve şeffaflığı içeren modern bir sistem olması gerekmektedir. Sonuncusu ise mahalli idarelerin yerelleşme ile elde edilecek olan potansiyel kazanımları idrak edememesi ve buna ilişkin bir inanç göstermemesidir. Tanzi (1995) de benzer şekilde mahalli idarelerdeki bilgi paylaşımındaki eksikliğin, yolsuzlukların, bürokratların düşük niteliğinin, teknolojiye adapte olamamanın ve modern bir harcama sisteminin bulunmayışının yerelleşmeden elde edilecek faydadan sapmalara yol açacağını belirtmektedir. Mahalli idarelerde yerel baskı ve çıkar gruplarının etkileri, yerel yöneticiler ve bireyler arasındaki komşuluk ilişkileri ve demokratik katılımın yerel düzeyde daha az olacağı düşüncesi gibi sebeplere bağlı kalarak yolsuzlukların daha fazla olacağını savunan görüşler (Prud'homme, 1995; Tanzi, 1995; Treisman, 2000; Shick, 2003) bulunmaktadır. Bu bağlamda yolsuzlukların mali yerelleşmeden elde edilecek potansiyel kazanımlar üzerinde olumsuz etkide bulunacağı ifade edilebilir.

3. MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: ANALİTİK ÇERÇEVE

Genel bir tanımlama ile mali sürdürülebilirlik bir ülkenin dönemler arası bütçe kısıtını sağlayabilmesi durumu olarak ifade edilmektedir (Alvarado vd., 2004). Mali sürdürülebilirlik testlerinin temel hareket noktası hükümetin dönemler arası bütçe kısıtıdır. Bir başka ifade ile mali sürdürülebilirlik hükümetin dönemler arası bütçe kısıtı modeline dayanmaktadır. Dönemler arası bütçe kısıtı; hükümetin mal ve hizmet ödemelerinin bugünkü değerinin, başlangıçtaki refah düzeyi ve vergi gelirlerinin bugünkü değerine eşit ve/veya daha düşük olması durumu olarak ifade edilmektedir. Mali sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi açısından gelecekte elde edilecek birincil fazlanın miktarı önem taşımaktadır. Birincil açıkların üzerinde gerçekleşen birincil fazlanın bugünkü değeri borcun bugünkü değerini karşılamalıdır. Bu şartın gerçekleşmesiyle mali sürdürülebilirlik sağlanmış olacaktır.

Temel bütçe kısıtına ilişkin matematiksel gösterim şu şekildedir (Romer, 2006: 560-561):

$$\int_{t=0}^{\infty} e^{-R(t)} G(t) dt \leq -D(0) + \int_{t=0}^{\infty} e^{-R(t)} T(t) dt \quad (1)$$

1 numaralı denklikte $G(t)$ t dönemindeki kamu harcamasını, $T(t)$ t dönemindeki kamu gelirini, $D(0)$ başlangıçtaki borç düzeyini, $R(t)$ ise; $R(t) \int_{\tau=0}^t r(\tau) d\tau$ olup, burada $r(\tau)$ τ dönemindeki reel faiz oranını göstermektedir. Dolayısıyla t dönemindeki bir birim çıktının değerinin 0 dönemine indirgenmiş hali ise $e^{-R(t)}$ olarak ifade edilmektedir. Ayrıca 1 numaralı denklikte $D(0)$ refah yerine borcu temsil ettiğinden bütçe kısıtında negatif olarak yer almaktadır.

Hükümetin bütçe kısıtı kalıcı bir borçlanmayı ya da borç artışını önleyemez. Dolayısıyla hükümet borcunun bugünkü değerinin limiti pozitif olamaz. Buna ilişkin gösterim 1 numaralı denklikten hareketle aşağıdaki gibi türetilir:

$$-D(0) + \int_{t=0}^{\infty} e^{-R(t)} [T(t) - G(t)] dt \geq 0 \quad (1.1)$$

1.1 numaralı denklik ile 1 numaralı denklikteki ifadeler aynı tarafa alınmış ve iki integral birleştirilmiştir. Burada hükümetin başlangıç borç düzeyi ve t dönemindeki gelir gider toplamı 0'a eşit ya da 0'dan büyük olmalıdır. 1.1 numaralı denklik $t = 0$ 'dan $t = \infty$ 'a şeklinde limit olarak ifade edilebilir:

$$\lim_{s \rightarrow \infty} [-D(0) + \int_{t=0}^s e^{-R(t)} [T(t) - G(t)] dt] \geq 0 \quad (1.2)$$

Hükümetin s dönemindeki borç düzeyi:

$$-D(0) = e^{R(s)} - D(0) + \int_{t=0}^s e^{R(s)-R(t)} [T(t) - G(t)] dt \quad (1.3)$$

1.3 numaralı denklikte $e^{R(s)} - D(0)$ hükümetin s dönemindeki borç düzeyine ilave olan başlangıç borç düzeyini ifade etmektedir. $[T(t) - G(t)]$ ise t dönemindeki hükümetin tasarrufunu bir başka ifade ile gelir gider dengesini (ki bu negatif olabilir) göstermekte iken $e^{R(s)-R(t)}$ ise söz konusu dengenin t döneminden s dönemine değişim düzeyini ifade etmektedir. Basitçe bütçe kısıtı 2 numaralı denklikteki gibi ifade edilebilir:

$$\lim_{s \rightarrow \infty} e^{-R(s)} D(s) \leq 0 \quad (2)$$

Buna göre hükümetin borç düzeyinin bugünkü değeri pozitif olamaz. Eğer reel faiz oranı her zaman pozitif (pozitif ancak D 'nin sabit bir değeri) ise hükümet hiçbir zaman borcunu ödeyemeyecektir.

Borç stoku değişim oranı bütçe açığının basit bir ifadesidir. Reel borç stoku değişim oranı; hükümetin gelir ve giderleri arasındaki fark ve borç reel faizi toplamından oluşmaktadır. Buna ilişkin gösterim 3 numaralı denklikteki gibidir:

$$\dot{D}(t) = [G(t) - T(t)] + r(t)D(t) \quad (3)$$

Burada $\dot{D}(t)$ birincil açıktır. 3 numaralı denklik şu şekilde ifade edilebilir:

$$\int_{t=0}^{\infty} e^{-R(t)} [T(t) - G(t)] dt \geq D(0) \quad (4)$$

4 numaralı denklige göre hükümetin bütçe kısıtı, hükümetin başlangıç borç düzeyini karşılayabilmesi için yeterli düzeyde birincil fazla vermesini gerektirmektedir.

4. TÜRKİYE'DE MAHALLİ İDARELERİN BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 127'nci maddesinde "Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirlenen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir." şeklinde tanımlanmıştır. Türkiye'de 2022 yılı itibarıyla 51 il özel idaresi, 30 büyükşehir, 519 büyükşehir ilçe, 51 il, 403 ilçe, 387 belde belediyesi olmak üzere 1391 belediye ve 18289 adet köy bulunmaktadır (YYGM, 2022: 31).

Türkiye'de genel yönetim yapılanması kapsamında merkezi yönetim (genel bütçeli idareler, özel bütçeli idareler ve düzenleyici ve denetleyici kurumlar), sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idareler bulunmaktadır. Mahalli idareler yönettikleri kaynaklar bakımından önemli seviyelere ulaşmıştır. Buradan hareketle kamu kesiminde mahalli idarelerin gelir ve gider paylarının ortaya konulması gerekmektedir. Bu aynı zamanda Türkiye açısından mali yerelleşmeye dair de bir fikir sunacaktır. Bu bağlamda Tablo 1'de genel yönetim bütçe gelir ve giderleri içerisinde mahalli idarelerin payları verilmektedir.

Tablo 1. Mali Yerelleşme Düzeyi

Yıllar	Gelirler			Giderler		
	Mahalli İdareler (Bin TL) (A)	Genel Yönetim (Bin TL) (B)	A/B (%)	Mahalli İdareler (Bin TL) (A)	Genel Yönetim (Bin TL) (B)	A/B (%)
2011	61011336.00	466280392.00	13.08	63415789.00	449496058.00	14.11
2012	69298699.00	534393376.00	12.97	69263300.00	505374291.00	13.71
2013	87589594.00	614635725.00	14.25	83376231.00	591733241.00	14.09
2014	84172983.00	668331446.00	12.59	87170755.00	652111132.00	13.37
2015	99659563.00	769337839.00	12.95	97706380.00	747097175.00	13.08
2016	121184088.00	904584664.00	13.40	109374491.00	859621908.00	12.72
2017	151262912.00	999405350.00	15.14	133766501.00	937790023.00	14.26
2018	183658007.00	1223123090.00	15.02	157938576.00	1118965017.00	14.11
2019	163138373.00	1422144312.00	11.47	151241768.00	1284584103.00	11.77
2020	173001339.00	1640409252.00	10.55	173930430.00	1495761890.00	11.63
2021	235826323.00	2201015109.00	10.71	241587962.00	2027059622.00	11.92

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2022

Tablo 1'e göre kamusal gelirler bakımından mahalli idarelerin genel yönetim içerisinde payı 2011 yılında %13 iken bu oran en yüksek seviyesine 2017 yılında ulaşmış sonrasında ise düşüş göstermiştir. 2021 yılı itibarıyla genel yönetim bütçe gelirleri içerisinde mahalli idarelerin payı yaklaşık %11'dir. Bütçe giderleri bakımından ele alındığında ise mahalli idarelerin giderlerinin genel yönetim giderleri içindeki payı 2011 yılında %14 iken oran dalgalı bir trend izlemiş ve 2021 yılı için yaklaşık %12 olarak gerçekleşmiştir. En yüksek gider seviyesinin 2011 yılında en düşük gider düzeyinin ise 2020 yılında olduğu görülmektedir. Tablo 1'e göre oransal olarak harcamaların yerelleşmesi daha yüksek düzeylerde. Bu aynı zamanda her ne kadar direkt olarak bir kanıt olmasa da harcamaların gelirlerden daha yüksek gerçekleştiğine dair bir ön fikir sunmaktadır.

Mahalli idarelerin bütçe gelir gerçekleştirmelerine ilişkin trend ise 2006-2021 dönemi için gelirin alt bileşenleri de dikkate alınarak Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Mahalli İdareler Bütçe Gelirleri (Bin TL ve %)

Yıllar	Gelirler (A)	Vergi Gelirleri (B)	B/A (%)	Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri (C)	C/A (%)	Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler (D)	D/A (%)	Faizler, Paylar ve Cezalar (E)	E/A (%)	Sermaye Gelirleri (F)	F/A (%)	Alacaklarda n Tahsilatlar (G)	G/A (%)
2006	31724905.00	3377516.00	10.65	8060244.00	25.41	4304960.00	13.57	13621545.00	42.94	2002846.00	6.31	357794.00	1.13
2007	35474232.00	3690832.00	10.40	8992899.00	25.35	4589299.00	12.94	16012989.00	45.14	1948766.00	5.49	239447.00	0.67
2008	38841851.00	4190482.00	10.79	9187821.00	23.65	5208655.00	13.41	18404010.00	47.38	1731648.00	4.46	119235.00	0.31
2009	42477177.00	3776080.00	8.89	10558298.00	24.86	5860460.00	13.80	19885113.00	46.81	1333119.00	3.14	1064107.00	2.51
2010	53582118.00	5904388.00	11.02	11922406.00	22.25	8876235.00	16.57	24172266.00	45.11	2690268.00	5.02	16555.00	0.03
2011	63415789.00	6901489.00	10.88	13868818.00	21.87	10261712.00	16.18	28852081.00	45.50	3483632.00	5.49	48057.00	0.08
2012	69263300.00	7249848.00	10.47	16050147.00	23.17	10330824.00	14.92	32546882.00	46.99	3049318.00	4.40	36281.00	0.05
2013	83376231.00	8213046.00	9.85	17916582.00	21.49	13938850.00	16.72	37690792.00	45.21	5606974.00	6.72	9987.00	0.01
2014	87170755.00	9291679.00	10.66	18025346.00	20.68	6979619.00	8.01	42934550.00	49.25	6661496.00	7.64	3278065.00	3.76
2015	97706380.00	10852895.00	11.11	20876251.00	21.37	7979434.00	8.17	52775898.00	54.01	4962746.00	5.08	259156.00	0.27
2016	109374491.00	12243842.00	11.19	23658446.00	21.63	8176215.00	7.48	58171269.00	53.19	6357191.00	5.81	767528.00	0.70
2017	133766501.00	13237799.00	9.90	27858152.00	20.83	10381904.00	7.76	73777526.00	55.15	8071629.00	6.03	439491.00	0.33
2018	157938576.00	14507159.00	9.19	30559091.00	19.35	14900379.00	9.43	86352655.00	54.67	11079049.00	7.01	540243.00	0.34
2019	151241768.00	15715805.00	10.39	30104557.00	19.90	9580781.00	6.33	85859731.00	56.77	8803267.00	5.82	1177627.00	0.78
2020	173930430.00	18299223.00	10.52	31515860.00	18.12	9871531.00	5.68	104461246.00	60.06	8887055.00	5.11	895515.00	0.51
2021	241587962.00	23423954.00	9.70	41150445.00	17.03	14747984.00	6.10	147522685.00	61.06	13863607.00	5.74	879287.00	0.36

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2022

Tablo 2 incelendiğinde mahalli idarelerin gelirleri sürekli bir artış göstermektedir. Burada özellikle oransal değerler, gerçekleşen bütçe gelirlerinin kompozisyonu hakkında bir fikir vermektedir. YYGM (2022: 88) mahalli idareler genel faaliyet raporunda mahalli idarelerin öz gelirlerini; mahalli idarelerin genel bütçe vergi gelirlerinden aldığı paylar ile yurtdışı ve yurtiçi kurum, kuruluş ve kişilerden alınan her türlü yardım ve bağışlar dışında kalan diğer tüm gelirler olarak belirtmiştir. Buna göre teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, faizler, cezalar, sermaye gelirleri ve alacaklardan tahsilatlar mahalli idarelerin öz gelir kalemlerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda 2021 yılı için değerlendirildiğinde mahalli idarelerin tüm gelirleri içinde öz gelirlerinin oranı yaklaşık %40'lar düzeyindedir. Bu durum yaklaşık %60 oranında merkeze bağımlı bir yapının var olduğuna işaret etmektedir. Mali özerklik, mahalli idarelerin rol ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi bakımından oldukça belirleyici bir unsur olup, merkeze bağımlılık arttıkça bu azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle mahalli idarelerin kendi öz gelir kaynaklarının dışında merkezden yapılacak transferlere göre hareket etmesi özerklik üzerinde baskılayıcı bir durumdur. Diğer yandan mahalli idarelerin kendi kontrolleri dışındaki kaynaklara bağımlı olması kırılganlığa yol açabilmekte dolayısıyla da mali sürdürülebilirliği olumsuz etkileyebilmektedir (Koçdemir, 2022: 111). Türkiye'de mahalli idarelere ilişkin merkeze bağımlılık düzeyi 2006-2021 döneminde yaklaşık %40 ile %60 arasında seyretmektedir.

Mahalli idarelerde vergi gelirleri, mahalli idarelerin toplama yetkisi kendilerine bırakılmış olan vergilerden oluşmaktadır. Bu gelirlerin tüm gelirler içindeki payı genellikle %10'lar civarındadır. Mali yerelleşmenin gelir boyutu ile ilgili bir fikir sunan bu oranın daha yüksek seviyelere çıkması diğer bir ifade ile daha fazla verginin mahalli idarelere bırakılması beklenmektedir. Mahalli idarelerde önemli bir diğer gelir kalemi ise mahalli idarelerin mülk ve teşebbüslerine ait gelirleri olup, bu gelirlerin tüm gelirler içindeki payının 2006-2021 döneminde yaklaşık %17 ile %25 arasında dalgalandığı görülmektedir. Bu gelirlerin 2016 ile birlikte son dönemde oransal olarak düşüşü dikkat çekmektedir. Buradaki azalışın transferlerdeki artış ile telafi edildiği ifade edilebilir.

Mahalli idarelerin bütçe giderlerine ilişkin görünüm ise yine 2006-2021 dönemi için giderlerin alt bileşenleri de dikkate alınarak Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Mahalli İdareler Bütçe Giderleri (Bin TL)

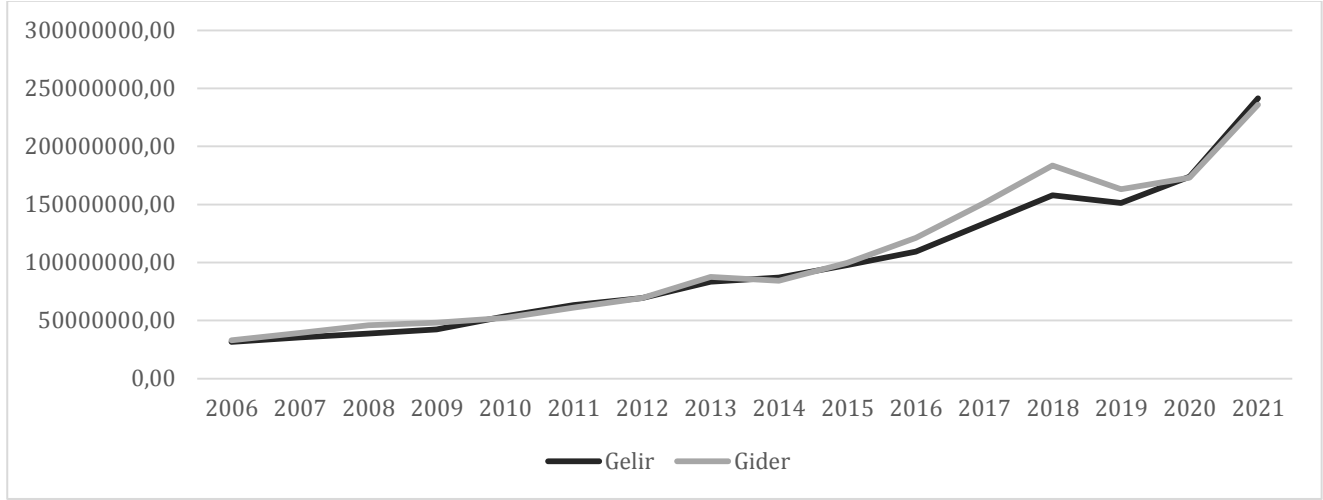
	Harcamalar (A)	Personel Giderleri (B)	B/A (%)	Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi (C)	C/A (%)	Mal ve Hizmet Alımları (D)	D/A (%)	Faiz Harcamaları (E)	E/A (%)	Cari Transferler (F)	F/A (%)	Sermaye Giderleri (G)	G/A (%)	Sermaye Transferleri (H)	H/A (%)	Borç Verme (I)	I/A (%)
2006	33008797.00	7096245.00	21.50	995683.00	3.02	9915305.00	30.04	607456.00	1.84	1355632.00	4.11	12255992.00	37.13	425704.00	1.29	356780.00	1.08
2007	39383398.00	7515642.00	19.08	1147260.00	2.91	11784732.00	29.92	634478.00	1.61	1684930.00	4.28	15771294.00	40.05	312515.00	0.79	532547.00	1.35
2008	45941555.00	9043538.00	19.68	1257345.00	2.74	14343058.00	31.22	937501.00	2.04	2124730.00	4.62	17390963.00	37.85	241127.00	0.52	603293.00	1.31
2009	48227119.00	9531236.00	19.76	1483466.00	3.08	15468201.00	32.07	1453888.00	3.01	2572886.00	5.33	15331530.00	31.79	733087.00	1.52	1652825.00	3.43
2010	52226305.00	10285548.00	19.69	1817851.00	3.48	17983695.00	34.43	1361457.00	2.61	2918936.00	5.59	16391304.00	31.39	385495.00	0.74	1082019.00	2.07
2011	61011336.00	11259474.00	18.45	1904374.00	3.12	22104733.00	36.23	1322058.00	2.17	2416930.00	3.96	19780146.00	32.42	1167435.00	1.91	1056186.00	1.73
2012	69298699.00	12192651.00	17.59	1968097.00	2.84	26196297.00	37.80	1432644.00	2.07	2413341.00	3.48	23315323.00	33.64	740115.00	1.07	1040231.00	1.50
2013	87589594.00	13488756.00	15.40	2173496.00	2.48	31736488.00	36.23	1412107.00	1.61	2956872.00	3.38	33577382.00	38.33	524213.00	0.60	1720280.00	1.96
2014	84172983.00	13347212.00	15.86	2171516.00	2.58	32545939.00	38.67	1764867.00	2.10	2983122.00	3.54	28644198.00	34.03	676401.00	0.80	2039728.00	2.42
2015	99659563.00	14662312.00	14.71	2346144.00	2.35	41385763.00	41.53	1891915.00	1.90	3301240.00	3.31	32797067.00	32.91	964298.00	0.97	2310824.00	2.32
2016	121184088.00	16488611.00	13.61	2629276.00	2.17	48700978.00	40.19	2258616.00	1.86	3775310.00	3.12	41778167.00	34.47	1272617.00	1.05	4280513.00	3.53
2017	151262912.00	17714301.00	11.71	2848798.00	1.88	58728840.00	38.83	3339989.00	2.21	4411964.00	2.92	59625810.00	39.42	1176447.00	0.78	3416763.00	2.26
2018	183658007.00	20034904.00	10.91	3290022.00	1.79	70142985.00	38.19	5181805.00	2.82	5350000.00	2.91	74982741.00	40.83	1496667.00	0.81	3178883.00	1.73
2019	163138373.00	23068505.00	14.14	3675393.00	2.25	73456928.00	45.03	7418854.00	4.55	6040901.00	3.70	44962194.00	27.56	1759583.00	1.08	2756015.00	1.69
2020	173001339.00	24504850.00	14.16	3854208.00	2.23	79464273.00	45.93	7589003.00	4.39	7835195.00	4.53	44517789.00	25.73	2041947.00	1.18	3194074.00	1.85
2021	235826323.00	27687199.00	11.74	4375454.00	1.86	109323676.00	46.36	8586612.00	3.64	10655526.00	4.52	69187365.00	29.34	2990814.00	1.27	3019677.00	1.28

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2022

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye’de mahalli idarelerin bütçe giderlerinin yıllar içerisinde sürekli bir artış içinde olduğu ifade edilebilir. Mahalli idarelerin mahalli ortak nitelikteki ihtiyaçları gidermesi bakımından harcamaların alt bileşenlerinin de incelenmesi önemli görülmektedir. Oransal değerler ele alındığında mal ve hizmet alımı ile ilgili harcamaların genellikle en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu oranın yüksek olması sunulacak mahalli hizmetlerin devamlılığı ve kalitesi bakımından önemli bir fırsat sunmaktadır. Yine bununla ilişkili olarak sermaye giderlerinin payı da mahalli idareler bakımından diğerlerine göre yüksek seyretmektedir.

Mahalli idarelerin bütçe gelir ve giderleri arasındaki dengeye ilişkin görünüm ise Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Mahalli İdareler Bütçe Dengesi (Bin TL)

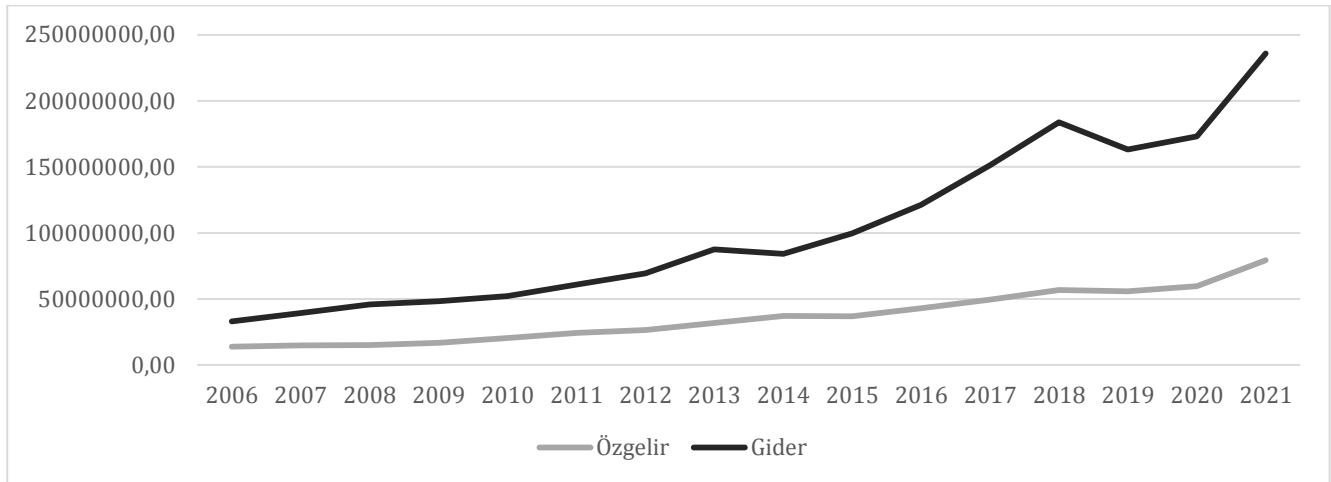

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2022

Şekil 1’de 2006-2021 dönemi itibarıyla bütçe gelirleri ve giderlerinin genellikle birbirine uyumlu şekilde hareket ettiği görülmektedir. İki seri arasında 2016 ve 2020 döneminde belirgin bir bozulmanın özellikle harcamalar lehine olmak üzere ortaya çıktığı söylenebilir. Söz konusu dönemde harcamaların gelirlerden daha yüksek seyrettiği dolayısıyla bir bütçe açığının meydana geldiği ifade edilebilir. Ancak 2021 yılında tekrar serilerin uyumlu hale geldiği görülmektedir.

Mahalli idarelerin öz gelirleri bakımından da bir değerlendirmenin yapılması gerekli görülmektedir. Zira mahalli idarelerin gelirleri içinde merkezden yapılan transferlerin yüksek düzeylerde seyrettiği ifade edilmiş idi. Bu çerçevede gelir kalemleri arasında alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler ve faizler, paylar ve cezalar dışında kalan gelirlerin toplamı öz gelir olarak kabul edilebilir. Buna göre Şekil 2 yaklaşık olarak öz gelir miktarının giderler karşısındaki durumunu yansıtmaktadır.

Şekil 2. Mahalli İdarelerde Öz Gelir ve Gider Dengesi (Bin TL)

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2022

Şekil 2'ye göre Türkiye'de mahalli idarelerin öz gelirlerinin giderlerini karşılayamadığı belirgin bir şekilde görülmektedir. Buna göre merkezden yapılan transferlerin olmaması durumunda mahalli idareler önemli bir bütçe açığı ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda mahalli idarelerde mali özerklik bakımından baskılayıcı bir unsur olan merkeze bağımlılığın yüksek seviyede olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

Türkiye'de mahalli idarelerin bütçe gerçekleştirmelerine ilişkin genel görünümünden sonra çalışmanın örneklemini oluşturan Çanakkale Belediyesi (ÇB)'nin bütçe verilerinin değerlendirilmesinde fayda görülmektedir. ÇB'ye ait bütçe gelir ve gider verileri veri mevcudiyeti çerçevesinde 2014-2022 dönemi olmak üzere değerlendirilmektedir. Tablo 4, ÇB bütçe gerçekleştirmeleri ve dengesini vermektedir.

Tablo 4. Çanakkale Belediyesi Bütçesi

Yıllar	Gelir (A)	Gider (B)	Bütçe Dengesi (A-B)	Gelir/Gider A/B	Öz Gelir (C)	Öz Gelir/Gelir (C/A)	Bütçe Dengesi (C-B)	Öz Gelir /Gider (C/B)
2014	99247661.42	106582839.5	-7335178.03	0.93	47317079.92	0.48	-59265759.53	0.44
2015	123827403.7	117641740.3	6185663.42	1.05	63570756.26	0.51	-54070984.01	0.54
2016	149812369.9	155640801.6	-5828431.70	0.96	80825918.45	0.54	-74814883.12	0.52
2017	177871928.9	199947397.8	-22075468.89	0.89	95041852.74	0.53	-104905545.06	0.48
2018	185237111.6	244127277	-58890165.42	0.76	91328593.98	0.49	-152798682.99	0.37
2019	197754605.3	246442466.8	-48687861.46	0.80	93998472.18	0.48	-152443994.61	0.38
2020	232667782	246123425.7	-13455643.74	0.95	109359140.58	0.47	-136764285.16	0.44
2021	301167665.8	296439947.7	4727718.06	1.02	134940085.72	0.45	-161499861.97	0.46

Kaynak: Çanakkale Belediyesi, 2022

ÇB'nin bütçe gelir ve gerçekleştirmeleri arasındaki farkı bütçe dengesi olarak Tablo 4'te görebilmek mümkündür. Buna göre bütçenin genellikle açık verdiği görülmektedir. Buna göre ÇB genellikle gelirleri ile giderlerini karşılayamamaktadır. Gelirleri ile giderlerini karşılayabildiği yıl 2015 ile 2021 yılı olmuştur. Gelirlerin giderleri karşılamada en yetersiz olduğu yıl ise 0.76 ile 2018 yılıdır.

ÇB'nin tüm gelirleri içinde öz gelir düzeyi ise yaklaşık % 45 ile % 54 arasında dalgalanmaktadır. Bu durum ÇB'nin merkeze bağımlılığının %50 civarında olduğu göstermektedir. Bu oran ÇB'nin mali özerkliği bakımından bir kısıt olarak değerlendirilebilir. Öz gelirlerin giderleri karşılama oranları incelendiğinde tüm gelirlerin giderleri karşılama oranlarına göre yaklaşık yarı yarıya bir düşüşün varlığı göze çarpmaktadır. Bu merkeze bağımlılığın yüksek olmasıyla açıklanmaktadır. Öz gelirlerin giderleri karşılama oranının en yüksek olduğu yıl 0.54 ile 2015 yılı iken, en düşük olduğu yıl ise 0.37 ile 2018 yılıdır.

5. TÜRKİYE'DE MAHALLİ İDARELERDE MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: LİTERATÜR

Türkiye'de mahalli idarelerde mali sürdürülebilirlik ile ilgili literatürde ekonometrik tekniklerin yanı sıra oran analizinin de yöntem olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca mahalli idarelerde sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmaların son dönemde bir artış gösterdiği ifade edilebilir. Burada literatürde rastlanılan çalışmalara tarihsel sıralama ile yer verilmektedir.

Hotunluoğlu (2016) Türkiye'de 81 ilin çeyreklik bütçe gelir ve giderlerini 2007-2014 dönemi için ele alarak panel eşbütünleşme analizi gerçekleştirmiştir. Ayrıca illerin her birisi için eşbütünleşme katsayılarını hesaplayarak illerin bütçe sürdürülebilirliğine ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre serilerin eşbütünleşik olduğu tespit edilmiş, hesaplanan eşbütünleşme katsayılarına göre ise illerin çoğunda (51 il) zayıf bütçe sürdürülebilirliği bulunmuştur. Buna karşın Antalya, Isparta, Kırıkkale ve Kilis için güçlü bütçe sürdürülebilirliği tespit edilmiştir.

Dağ vd. (2018) büyükşehir belediyelerinin bütçe sürdürülebilirliğini zaman serisi yardımıyla eşbütünleşme analizi ve eşbütünleşme katsayılarının hesaplanmasıyla araştırmışlardır. 2007-2016 dönemine ait çeyreklik veriler üzerinde yapılan araştırmanın bulguları Türkiye'de büyükşehir belediyelerinde bütçe sürdürülebilirliğinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Bir başka zaman serisi analiziyle Akduğan ve Agun (2018) 2007-2017 dönemine ait çeyreklik verileri kullanarak belediyelerin mali sürdürülebilirliğini araştırmışlardır. Bu kapsamda belediyelerin birincil bütçe dengesi serisinin durağanlığı test edilmiştir. Çeşitli geleneksel birim kök testleri ve yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök sınamaları ile serinin durağan olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre Türkiye'de belediyelerin mali açıdan sürdürülebilir bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir.

Uzunali ve Görmez (2019), 30 büyükşehir belediyesinin 2014-2017 dönemi için bilançolarını incelemişler ve oran ve trend analizi yardımıyla bütçe sürdürülebilirliklerini araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre Diyarbakır, Aydın, Denizli ve Muğla büyükşehir belediyelerinde güçlü diğerlerinde ise zayıf bütçe sürdürülebilirliği söz konusudur.

Rasyo analizinin yapıldığı bir diğer çalışmada Görmez ve Kızıltaş Uzunali (2019) Antalya Büyükşehir Belediye'sini örneklem seçerek bütçe sürdürülebilirliğini değerlendirmişlerdir. 2014-2017 yıllarının analiz kapsamına alındığı araştırma bulgularına göre Antalya Büyükşehir Belediyesinin borç ödeme gücünü dolayısıyla da bütçe sürdürülebilirliğini gösteren rasyoların ideal oranların altında olduğu diğer bir ifadeyle zayıf formda bütçe sürdürülebilirliğinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Belke (2021) Türkiye'deki 81 il belediyesinin mali sürdürülebilirliğini 2006-2019 dönemi için panel veri teknikleri kullanarak incelemiştir. Bu bağlamda eşbütünleşme ve nedensellik analizleri yapılmıştır. Elde edilen eşbütünleşme testi bulgularına göre 81 il belediyesi için mali yapının sürdürülemez olduğu, nedensellik testi bulgularına göre ise çift yönlü bir nedenselliğin olduğu ancak bunun iller nezdinde değişiklik taşıdığı tespit edilmiştir.

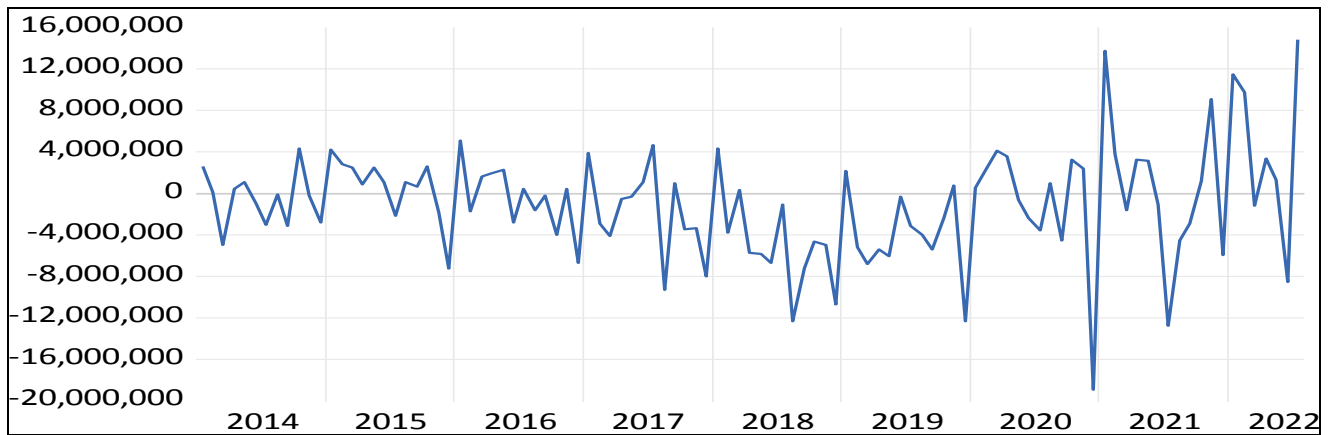
Coğrafi bölge ayırımına göre mahalli idareleri sınıflandırarak bütçe sürdürülebilirliğini araştıran çalışmalarında Tekdere ve Gürbüz (2021) Türkiye'de yedi coğrafi bölgedeki mahalli idarelerin bütçe gelir ve giderleri ile bir gelir kalemi olan vergi gelirleri ve bütçe giderleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisini araştırmış ve eşbütünleşme katsayısını hesaplamıştır. 2010-2019 dönemi çeyreklik verilerin kullanıldığı araştırmada bulgular, bütçe gelir ve harcamaları bakımından Marmara ve Karadeniz bölgesi mahalli idarelerinde sürdürülebilirliğin olmadığını, diğer bölgelerdeki mahalli idarelerde ise zayıf formda sürdürülebilirliğin var olduğunu göstermektedir.

Literatürde yer alan çalışmaların genellikle mahalli idareler açısından bütçe sürdürülebilirliğinin zayıf formda olduğunu tespit ettiği görülmektedir. Bu durum mahalli idarelerin mali yerelleşme sürecinde potansiyel faydalarının önünde bir engel olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de mahalli idarelerin kanuni sınırların dışında öz gelirlerinde oransal düzenlemeler yapamaması diğer bir ifadeyle vergilendirme yetkisinin olmaması, öz gelir oluşturma kapasitelerinin zayıf olması, kaynaklarını etkin kullanamaması ve merkeze bağımlılığın yüksek olması gibi faktörler mahalli idarelerin etkinlikten uzak kalmasına ve mali özerklik ile elde edilebilecek muhtemel kazançlardan mahrum kalmasına neden olmaktadır (Ulusoy ve Tekdere, 2019). Diğer bir ifadeyle mahalli idareler ile ilgili yapısal sorunların giderilmesi mali sürdürülebilirlik bakımından kilit bir role sahiptir.

6. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışmada ÇB'ne ait bütçe gelir ve giderleri arasındaki farkı yansıtan bütçe dengesi serisinin durağanlığı sınanmaktadır. ÇB'nin internet sayfasında halka açık şekilde ilan edilen bütçe gelirleri ve giderlerine ilişkin veriler 2014 Ocak-2022 Temmuz dönemi için aylık olarak analize dahil edilmiştir. Toplamda 103 gözlem bulunmaktadır. ÇB'nin bütçe dengesi serisine ait görünüm Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. ÇB Bütçe Dengesi

Şekil 3 incelendiğinde bütçe dengesi serisinin sabit bir ortalama etrafında dalgalandığı görülmektedir. Bütçe dengesinin belirli bir ortalama ve yaklaşık olarak sabit varyanslı saçılım gösterdiği ifade edilebilir. Serinin trende sahip olmadığı ve durağan olduğuna dair sinyaller söz konusudur. Ayrıca seride kırılmanın varlığıda görülmektedir. Ancak bunu ekonometrik tahmin yöntemleriyle de araştırmak gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik araştırmalarında birim kök tekniği sıklıkla kullanılan bir yöntem olup, bunun Hamilton ve Flavin (1986) çalışması ile başladığı söylenebilir. Birim kök testi sonrasında eğer seri birim köklü diğer bir deyişle durağan değil ise sürdürülebilirliğin olmadığı değerlendirilmesi yapılır (Trehan ve Walsh, 1988; Quintos, 1995; Bohn, 2007). Literatürde geleneksel birim kök testlerinin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Ancak söz konusu testler serinin yapısında olan değişimleri dikkate almamaktadır. Bu durum söz konusu testlerin gücünü düşürmektedir. Perron (1989) yapısal kırılmaların varlığında bunu dikkate almamanın serilerin durağanlığı hakkında yanıltıcı sonuçlar vereceğini ifade etmektedir. Yapısal kırılmalara izin veren ilk dönem birim kök testleri yapısal kırılmaları kukla değişken yardımıyla modellemektedir. Ancak, kukla değişkenler aracılığıyla yapısal kırılmalara izin veren bu birim kök testlerinin istenmeyen iki özelliği vardır (İlkay vd., 2021: 5). Birincisi, kukla değişkenler aracılığıyla yapısal kırılmaları yakaladıklarından, sadece keskin değişimleri tahmin edebilirler. İkincisi ise kırılma sayısının önceden bilindiğini kabul eder. Ancak gerçekte yapısal değişimler yavaş ve yumuşak bir şekilde gerçekleşir (Bozoklu vd., 2020: 5). Son dönemde kukla değişken yerine Fourier fonksiyonu yardımıyla yapısal değişimlere izin veren testler artış göstermiştir. Fourier fonksiyon yapısının kullanımı yapısal kırılmaları modellemede daha etkin sonuçlar vermektedir (Becker vd., 2006). Bu testler çoklu yapısal değişimlere izin verirken bunun sayısı, yeri ve formu testin gücünü etkilememektedir. Enders ve Lee (2012) geleneksel ADF testini Fourier terimleri ile genişletmiştir. Bu literatürde Fourier ADF (FADF) test olarak bilinmektedir.

Aşağıda 5 numaralı denklik geleneksel ADF birim kök testini gösterirken 6 numaralı eşitlik ise geleneksel ADF modelinin Fourier fonksiyonları ile genişletilmiş hali olan ve yapısal değişimleri dikkate alan FADF birim kök testini göstermektedir.

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \beta y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \beta y_{t-1} + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_t \quad (6)$$

6 numaralı denklikteki k Fourier fonksiyonunun frekans değeri, t trend terimi, T örneklem büyüklüğü ve $\pi = 3.1416$ 'dır. FADF birim kök testinde yapısal değişimin önsel bilgisine gerek olmazken, frekans değerinin optimal değerinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla uygun k 'nın tespiti için k yerine 1 ile 5 aralığında tam sayı değerler verilerek model tahmin edilir. Tahminler neticesinde en uygun k , kalıntı kareler toplamının (KKTmin) minimum olduğu k değeridir. Uygun k değeri bulunduktan sonra trigonometrik terimlerin anlamlı olup olmadığı standart F-testi ile test edilir. Burada temel hipotez $\delta_1 = \delta_2 = 0$ olup, kritik değerler Enders ve Lee (2012) tarafından gösterilmiştir. Buna göre tablo değeri eğer hesaplanan değerden büyük ise temel hipotez reddedilememekte ve trigonometrik terimlerin anlamsız olduğu kabul edilmektedir. Böylece standart ADF birim kök testi bulgularına güvenmek gerekmektedir. Eğer hesaplanan değer tablo değerinden büyük ise temel hipotez reddedilmekte ve trigonometrik değerlerin anlamlı olduğu kabul edilmektedir. Trigonometrik terimlerin anlamlı olması durumunda FADF test istatistiği $\beta = 0$ birim kök temel hipotezi için Enders ve Lee (2012) makalesindeki kritik değerler ile sınıanır. FADF birim kök testinde uygun k 'nın seçiminde tam sayı değerleri kullanılmaktadır. Buna karşın Christopoulos ve Ledesma (2011) Fourier fonksiyonunda bulunan k 'nın ondalıklı sayı da olabileceğini göstermiş ve Omay (2015) da Enders ve Lee (2012) çalışmasındaki frekans değerini kesirli formda geliştirmiştir. Omay (2015) çalışmasında frekans değerinin 0 ile 2 arasında kesirli değerler almasına izin vermektedir. Daha sonrasında Bozoklu vd. (2020) frekans değerinin 0 ile 5 arasında kesirli bir değer almasına izin vererek kritik değerleri göstermiştir. Esasında bu, mevcut olan FADF birim kök testinde uygun frekans değerinin tespiti bakımından kritik değerlerin zenginleştirilmesidir. FADF birim kök testinde kesirli frekansların kullanımı durumunda kırılmaların kalıcı olduğu, tam sayılı frekansların kullanımı durumunda ise kırılmaların kalıcı olmadığı ifade edilmektedir (Christopoulos ve Ledesma, 2011).

ÇB'nin bütçe dengesi değişkenine ait birim kök sınamalarına ilişkin bulgular Tablo 5'te özet olarak sunulmuştur.

Tablo 5. Birim Kök Test Bulguları

Panel A: ADF Birim Kök Testi	Test İst.					$H_0: \beta=0$
<i>bütçe dengesi</i>	-0.575					Reddedilemez
<i>Δbütçe dengesi</i>	-5.661***					Red
Panel B: Fourier ADF Birim Kök Testi	Frekans (k)	KKTmin	FADF test ist.	Optimal gecikme	F Test İstatistiği	$H_0: \beta=0$
Tam sayı frekanslı Fourier birim kök testi						
<i>bütçe dengesi</i>	1.0	2.330	-2.360	11	6.374*	Reddedilemez
Kesirli frekanslı Fourier birim kök testi						
<i>bütçe dengesi</i>	1.3	2.240	-8.430***	1	11.469***	Red

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Optimal gecikme uzunluğu t-anlamlılık yaklaşımı ile seçilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde bütçe dengesi serisinin geleneksel ADF birim kök testi sonuçlarına göre düzeyde durağan olmadığı farkı alındığında ise durağan hale geldiği görülmektedir. Bu bulgu ÇB'nin bütçe sürdürülebilirliğinin olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak geleneksel ADF birim kök testinin temel zayıf yanı yapısal değişimleri dikkate almamasıdır. Dolayısıyla bu bulgunun yapısal değişimleri dikkate alan birim kök testleri ile doğrulanması gerekmektedir.

İkinci aşamada FADF birim kök testi ile bütçe dengesi serisinin durağanlığı araştırılmıştır. Bunun için öncelikle uygun k değerinin belirlenmesi gerekmektedir. Öncelikle frekans değerinin tam sayı değerler aldığını varsayarak FADF birim kök testi uygulanmıştır. Buna göre uygun frekans değeri 1 olarak bulunmuştur. Trigonometrik terimler %10'da anlamlıdır. FADF test istatistiği değeri -2.360 olup, Enders ve Lee (2012: 197) tablo kritik değerlerinden küçüktür. Dolayısıyla temel hipotez reddedilememektedir. Diğer bir ifadeyle seri birim köklüdür. Bu bulgu ADF test bulgusunda da olduğu gibi ÇB'nin bütçesinin mali açıdan sürdürülemez olduğunu ortaya koymaktadır.

FADF birim kök testinde uygun frekans değerinin kesirli olduğu varsayıldığında ise k değeri 1.3 olarak bulunmuştur. Fourier fonksiyonunun anlamlılığına ilişkin F test istatistiği bulgularına bakıldığında trigonometrik terimlerin anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum FADF test istatistiğinin yorumlanmasını olanaklı kılmıştır. Frekans değerinin 1.3 olduğu durumda bütçe dengesi serisinin %1'de anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ÇB'nin bütçesinin mali açıdan sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmaktadır. Uygun frekansın kesirli olarak belirlenmesine izin vermesi FADF testine esneklik kazandırmaktadır. Kesirli frekansın olması, kalıcı yapısal değişimleri dikkate alarak birim kök sınavının gerçekleştirildiğini göstermektedir. Birim kök bulgularında, yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier birim kök testleri arasında özellikle teste esneklik kazandıran kesirli frekans değerlerinin dikkate alınması daha uygun olacaktır. Bu bağlamda gerçekleştirilen farklı birim kök testleri sonrasında ÇB'nin bütçesinin sürdürülebilir olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bulgu literatürde Akduğan ve Agun (2018) çalışmasının bulgularıyla benzer nitelikte sonuçlar ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ

Kamu maliyesi alanında son yıllarda mahalli idarelerin önemi gittikçe artmaktadır. Yerelleşme politikalarının bir çıktısı olarak mahalli idareler daha fazla rol ve sorumluluk almaktadır. Mahalli idarelerin kendilerinden beklenen faydayı sağlayabilmesi bakımından belirleyici unsur ise bütçedir. Bütçe, mahalli nitelikteki ortak ihtiyaçların sağlanması bakımından giderlerin yapılmasına gelirlerin de toplanmasına izin veren hukuki niteliğe sahip bir dokümandır. Mahalli idareler kanunda kendilerine verilen sınırlar çerçevesinde mahalli giderleri yapma ve gelirleri elde etme yetkisine sahiptir. Ancak her ne kadar günümüzde mahalli idarelerin öneminden bahsetsek de mahalli idarelerin görevlerini yerine getirmede yeterli öz gelire sahip olmadığı görülmektedir. Merkezi idareler tarafından yapılan gelir transferlerinin mahalli idarelerin gelirleri içerisinde oldukça önemli bir payı bulunmaktadır. Bu da mahalli idarelerin özerkliği noktasında bir sorun olarak kabul görmektedir. Türkiye'de de mahalli idarelerin merkeze bağımlılık oranı günümüzde yaklaşık %60'lar düzeyindedir. Bu durum mahalli idarelerin var oluş gerekçeleri ile çelişen bir durumdur. Diğer bir ifade ile mahalli idarelerin mahalli ihtiyaçları karşılama görevini yerine getirirken politikalarını yerel halkın tercihleri doğrultusunda oluşturabilmesi merkeze bağımlılığın yüksek olduğu durumda mümkün olmayabilir. Bu özellikle kurumsal ve yapısal sorunları olan gelişmekte olan ülkeler açısından merkezi ve mahalli idareler arasındaki politik çekişmelerin de dikkate alındığı durumda daha da zor olacaktır. Yerelleşmeden elde edilecek potansiyel kazanımların özellikle söz konusu ülkeler açısından sınırlı kalacağı ve hatta uygun kontrol ve denetim mekanizmalarının olmaması durumunda negatife dönerek birtakım sorunlara yol açacağı ifade edilebilir. Bu sorunlardan birisi bütçenin açık vermesi durumudur.

Bütçelerin açık vermesi günümüzde normal karşılanırken, söz konusu açıkların uzun vadede sürdürülebilir olması gerekmektedir. Aksi durumda sürdürülemez bir bütçe yapısı öncelikle kamu maliyesi daha sonrasında ise makroekonomik açıdan ciddi sorunları beraberinde getirecektir. Dolayısıyla en küçük bir mahalli idarede dahi gelir gider dengesinin oldukça önemli olduğu ifade edilebilir. Türkiye'de mahalli idarelerin genellikle merkezden yapılan transferler sonrasında sürdürülebilir bir bütçe dengesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada yapısal kırılmaları dikkate almayan geleneksel ADF birim kök testi ile Çanakkale Belediyesi'ne ait bütçe dengesi serisinin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Yapısal kırılmaları Fourier fonksiyonu ile modelleyen FADF birim kök testi bulgularında ise serinin tam sayılı frekans seçiminde yine durağan olmadığı ancak kesirli frekans seçiminde ise serinin durağan hale geldiği görülmektedir. Buna göre Çanakkale Belediye'sinin bütçesinin sürdürülebilir olduğu ifade edilebilir. Diğer bir deyişle her ne kadar kısa vadede birtakım dengesizlikler meydana gelse de uzun vadede serinin belirli bir ortalama etrafında ve sabit varyanslı bir saçılım gösterdiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Çanakkale Belediye'sinin gelir ve giderleri arasında çok ciddi sapmalar söz konusu değildir. Ancak Türkiye'de diğer mahalli idarelerde de olduğu gibi Çanakkale Belediyesi'nin de öz gelirlerini arttırıcı tedbirler alması gerekmektedir. Diğer yandan merkezi ve mahalli

idareler arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, mahalli idarelere daha fazla gelir kaynaklarının sağlanması da önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDUĞAN, U., & AGUN, B. H. (2018). “Türkiye’de Belediyelerin Mali Sürdürülebilirliği: Birincil Denge Yaklaşımı”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(2), 207-222.
- ALVARADO, C. D., IZQUIERDO, A., & PANIZZA, U. (2004). Fiscal Sustainability in Emerging Market Countries with An Application to Ecuador. Inter-American Development Bank, Research Department, Washington, DC.
- BAHL, R. (1999). “Fiscal Decentralization as Development Policy”. *Public Budgeting Finance*, 19(2), 59–75.
- BECKER, B. R., ENDERS, W., & LEE, J. (2006). “A Stationary Test in the Presence of An Unknown Number of Smooth Breaks”. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- BELKE, M. (2021). “Türkiye’deki İl Belediyelerinin Mali Sürdürülebilirliği: Dinamik Panel Veri Analizi”. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 128-158.
- BOADWAY, R. & SHAH, A. (2007). Intergovernmental Fiscal Transfers Principles and Practice. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington.
- BOHN, H. (2007). “Are Stationarity and Cointegration Restrictions Really Necessary for the Intertemporal Budget Constraint?”. *Journal of Monetary Economics*, 54, 1837–1847.
- BOZOKLU, S., YILANCI, V., & GORUS, M. S. (2020). “Persistence in Per Capita Energy Consumption: A Fractional Integration Approach with a Fourier Function”. *Energy Economics*, 91, 104926.
- BRODA, C., & WEINSTEIN, D. (2004). Happy News from the Dismal Science: Reassessing the Japanese Fiscal Policy and Sustainability. NBER Working Paper Series.
- BURNSIDE, C. (2015). Fiscal Sustainability in Theory and Practice. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, NW.
- CHALK, N., & HEMMING, R. (2000). “Assessing Fiscal Sustainability in Theory and Practice”. IMF Working Paper, WP/00/81.
- CHAPMAN, J. I. (2008). “State and Local Fiscal Sustainability: The Challenges”. *Public Administration Review*, 68, 115-131.
- CHRISTOPOULOS, D. K., & LEON-LEDESMA, M. A. (2011). “International Output Convergence, Breaks, and Asymmetric Adjustment”. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 15(3).
- CUDDINGTON, J. T. (1997). “Analyzing the Sustainability of Fiscal Deficits in Developing Countries”. SSRN, 597231.
- ÇANAKKALE BELEDİYESİ (2022). Belediye Bütçesi. <https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1112-belediye-butcesi>, 09.09.2022.
- DAĞ, M., KIZILKAYA, O., & KIZILKAYA, F. (2018). “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Bütçe Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Uygulama”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(635), 65-72.
- DE MELLO JR, L. R. (2000). “Fiscal Decentralization and Intergovernmental Fiscal Relations: A Cross-Country Analysis”. *World Development*, 28(2), 365-380.
- ENDERS, W., & LEE, J. (2012). “The Flexible Fourier Form and Dickey–Fuller Type Unit Root Tests”. *Economics Letters*, 117(1), 196-199.
- GÖRMEZ, A. H., & KIZILTAŞ UZUNALI, E. (2019). “Büyükşehir Belediyelerinin Mali Yapıları ve Bütçe Sürdürülebilirliği: Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Journal of International Social Research*, 12(62), 1304-1315.
- HAMILTON, J. D. & FLAVIN, M. A. (1986). “On the Limitations of Government Borrowing: A Framework for Empirical Testing”. *The American Economic Review*, 76(4), 808-819.
- HOTUNLUOĞLU, H. (2016). “Budget Sustainability of Local Governments in Turkey”. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 20-27.

- ILKAY, S. C., YILANCI, V., ULUCAK, R., & JONES, K. (2021). "Technology Spillovers and Sustainable Environment: Evidence from Time-Series Analyses with Fourier Extension". *Journal of Environmental Management*, 294, 113033.
- JI, H., AHN, J., & CHAPMAN, J. (2016). "The Role of Intergovernmental Aid in Defining Fiscal Sustainability at the Sub-national Level". *Urban Studies*, 53(14), 3063-3081.
- KOÇDEMİR, M. (2022). "Ankara, İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediyelerinin Bazı Bütçe Sonuçları Çerçevesinde Mali Durumlarının Analizi". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 31(1), 95-126.
- MUHASEBAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2022). Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri. <https://muhasebat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>, 05.09.2022.
- MUSGRAVE, R. (1959). *Public Finance*. New York: McGraw-Hill.
- OATES, W. E. (1972). *Fiscal Federalism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- OMAY, T. (2015). "Fractional Frequency Flexible Fourier form to Approximate Smooth Breaks in Unit Root Testing". *Economics Letters*, 134, 123-126.
- PERRON, P. (1989). "The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis". *Econometrica* 57, 1361-1401.
- PRADHAN, K. (2019). "Analytical Framework for Fiscal Sustainability: A review". *Review of Development and Change*, 24(1), 100-122.
- PRUD'HOMME, R. (1995). "The Dangers of Decentralization". *Oxford Journals*, 10(2), 201-220.
- QUINTOS, C. E. (1995). "Sustainability of the Deficit Process with Structural Shifts". *Journal of Business & Economic Statistics*, 13(4), 409-417.
- ROMER, D. (2006). *Advanced Macroeconomics*. McGraw-Hill Companies.
- SCHICK, A. (2003). "The Performing State: Reflection on An Idea Whose Time Has Come But Whose Implementation Has Not". *OECD Journal on Budgeting*, 3(2), 70-103.
- SCHICK, A. (2005). "Sustainable Budget Policy: Concepts and Approaches". *OECD Journal on Budgeting*, 5(1), 107-126.
- TANZI, V. (1995). "Fiscal Federalism and Decentralization: A Review of Some Efficiency and Macroeconomic Aspects". https://www.mef.gov.pe/contenidos/pol_econ/documentos/Fiscal_Federalism_Decentralization.pdf, 20.03.2022.
- TEKDERE, M., & GÜRBÜZ, A. Ş. (2021). "Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Sürdürülebilirliği: Ampirik Bir Analiz". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (70), 77-96.
- TER-MINASSIAN, T. (1997). *Intergovernmental Fiscal Relations in A Macroeconomic Perspective: An Overview*, T. Ter-Minassian, *Fiscal Federalism in Theory and Practice içinde* (ss. 3-24). Washington: International Monetary Fund.
- TIEBOUT, C. M. (1956). "A Pure Theory of Local Expenditures". *The Journal of Political Economy*, 64(5), 416-424.
- TREHAN, B., & WALSH, C. E. (1988). "Common Trends, Intertemporal Budget Balance and Revenue Smoothing". *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 425-44.
- TREISMAN, D. (2000). *Decentralization and the Quality of Government*. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/treisman.pdf>, 22.06.2022.
- ULUSOY, A., & TEKDERE, M. (2019). "Türkiye’deki Belediyelerin Mali Sorunları ve Muhtemel Etkiler". *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(2), 167-182.
- UZUNALI, E., & GÖRMEZ, A. H. (2019). "Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Mali Yapıları ve Bütçe Sürdürülebilirliklerinin Oran Analiz Yöntemiyle Karşılaştırılması". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (25), 95-118.
- YYGM (2022). Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu. <https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/faaliyet-raporlari-i-88463>, 05.09.2022.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Çanakkale İlinde Vergi Uyum Düzeyi Üzerine Bir Değerlendirme

Yakup TAŞDEMİR¹

1.GİRİŞ

Vergiler, kamu giderlerinin finansmanı için önemli bir gelir kaynağı olmanın yanı sıra devletlerin ekonomik, sosyal ve siyasal amaçlarına ulaşması bakımından da hayati bir öneme sahiptir. Bu özelliğinden dolayı vergiler, devletler açısından gelir elde etmekten çok daha fazlasını ifade etmektedir. Vergi gelirlerinin artırılması ve vergi politikalarıyla önceden belirlenmiş amaçlara ulaşılabilmesi ancak vergi mükelleflerinin vergi mevzuatına uymasına bağlıdır. Fakat bazı mükellefler vergi ile ilgili yükümlülüklerini zamanında yerine getirirken, diğer mükellefler ise farklı nedenlerle yükümlülüklerini yerine getirmemekte ya da eksik veya geç yerine getirmektedirler.

Mükelleflerin vergi kanunlarına uyması veya uymaması farklı ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Vergi uyumunun artması, yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin azalmasına, kamu yatırımlarının, ekonomik büyümenin ve istihdamın artmasına katkı sağlayarak ülkelerin ekonomik performansını iyileştirmektedir. Öteyandan vergi uyumunun azalması ise ekonomik göstergelerin kötüleşmesine yol açarak ülkelerin ekonomik performansını olumsuz etkilemektedir.

Ekonomik performans üzerinde meydana getirdiği etkiler nedeniyle vergi uyumu konusu ekonomi yazınında sıklıkla incelenen ve hala güncelliğini koruyan konuların başında gelmektedir. Bu çalışma kapsamında da tarihi özelliğinin yanı sıra son yıllarda ekonomik anlamda da önemli bir gelişme kaydeden Çanakkale ilinde mükelleflerin merkezi yönetim vergi gelirlerine uyum düzeyi araştırılmaktadır. Çalışmada Çanakkale’de vergi mükelleflerinin uyum düzeyi nasıldır? Türkiye geneli ile kıyaslandığında Çanakkale’de vergi uyum düzeyi nasıldır? Çalışma kapsamında incelenen dönem aralığında Çanakkale ilinde vergi uyumunun gelişimi nasıldır? sorularına yanıt verilmesi amaçlanmaktadır. Bu sorulara yanıt verebilmek amacıyla öncelikle vergi uyumunun tanımı ve unsurlarına değinilecektir. Daha sonra sırasıyla, vergi uyumuna ilişkin literatüre, çalışmanın yöntemine, veri setine ve kısıtlılıklarına ve Çanakkale’de vergi uyumuna değinilecektir. Çalışma sonuç kısmıyla tamamlanacaktır.

2. VERGİ UYUMU TANIMI VE UNSURLARI

Vergi uyumu konusu, verginin kendisi kadar eski bir konudur (Hassan vd. 2021: 1). Bu rağmen yaratmış olduğu ekonomik sonuçlar nedeniyle ekonomi yazınında farklı yönleriyle sıklıkla ele alınan ve güncelliğini koruyan çalışma alanlarının başında gelmektedir.

Vergi uyumu kavramı uzun bir geçmişe dayanmasına rağmen kavramın tüm yönlerini ortaya koyan bir tanım bulunmamaktadır (Devos, 2014: 5). Bunun nedeni kavramın içeriğinin sürekli genişlemesidir. Önceleri sadece ekonomik açıdan ele alınan vergi uyumu kavramı, özellikle 1990’lı yıllardan itibaren ekonomik olmayan faktörlerle de açıklanmaya çalışılmaktadır. Ekonomik olan ve olmayan birçok unsurun vergi uyumuyla ilişkilendirilmesi kavramın kapsamının sürekli genişlemesine neden olmakta ve standart bir tanımın yapılması zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, kavramın tam olarak anlaşılabilmesi için birçok farklı tanımın ortaya konulması gerekmektedir.

Roth vd., (1989: 21-22) vergi uyumunu, vergi beyannamelerinin verildiği tarihte geçerli olan kanunlara, mahkeme kararlarına ve diğer idari düzenlemelere uygun bir şekilde gelir ve giderlerin doğru olarak beyan edilmesi ve yasal süresi içinde ödenmesi olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre vergi beyannamesinin verilmesi vergi uyumu bakımından tek başına yeterli değildir. Tam bir vergi uyumundan bahsedebilmek için vergi tahsilatını etkileyen gelir ve giderlerin doğru ve zamanında beyan edilmesi ve verginin zamanında ödenmesi de gerekmektedir (Devos, 2014: 5). Hassan vd.,(2021: 1)’ye göre vergi uyumu, mükelleflerin vergi kanunlarına uyma, her yıl için doğru gelir beyan etme ve doğru miktarda vergiyi zamanında ödeme kabiliyeti ve isteğidir. James ve Alley (1999: 3-5) vergi uyumunu, gelir vergisi bağlamında ele almakta ve tanımlarında vergi boşluğu kavramını ön plana çıkarmaktadırlar. Onlara göre vergi uyumu, vergi yükümlülüğü ile

¹Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, yakuptasdemir@comu.edu.tr ORCID No: 0000-0001-6364-3829.

gönüllü ya da zorunlu olarak tahsil edilen vergi arasındaki farktır. James ve Alley (2002: 32) tarafından yapılan bir başka tanımda ise vergi uyumu, gerçek ve tüzel kişilerin vergiye ilişkin tüm yükümlülüklerini kanunların ve idare tarafından gerçekleştirilen diğer düzenlemelerin lafzına ve ruhuna aykırı olmayacak şekilde tam ve zamanında yerine getirmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bazı çalışmalarda ise vergi uyumunun gönüllülük yönü ön plana çıkartılmıştır. Silvani vd., (2000: 198), gönüllü vergi uyumunu “*gerekli vergisel bilgilerin zamanında açıklanması, vergi borçlularının yükümlülüklerini kendiliğinden yapması ve yaptırım olmaksızın vergilerini zamanında ödemeleri*” şeklinde tanımlamaktadır. Diğer bazı yazarlar ise herhangi bir yaptırım uygulamadan gerçek ve tüzel kişilerin vergi yasalarına uymaya hazır olması şeklinde vergi uyumunu tanımlanmaktadır (Alabede. vd., 2011; Palil 2010; Kirchler 2007). Bu tanımlar dikkate alındığında vergi uyumunun dört temel unsurunun bulunduğu söylenebilir (Franzoni, 1999: 55). Bunlar;

- Vergi matrahının doğru belirlenmesi,
- Vergi borcunun doğru hesaplanması,
- Vergiye ilişkin dosyalama işlemlerinin zamanında yapılması ve
- Vergi borcunun zamanında ödenmesidir.

Bu dört temel unsur, vergi uyumunun maddi ve şekli yönünü ortaya koymaktadır. Vergi uyumunun maddi yönü, matrahın ve vergi borcunun doğru bir şekilde belirlenmesi ve ödenmesidir. Şekli yönü ise vergiye ilişkin tüm işlemlerin zamanında ve usulüne uygun bir şekilde yapılmasını ve kaydedilmesini ifade etmektedir.

Vergi uyumsuzluğunun önemli bir kısmı matrahın belirlenmesi aşamasında ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada vergi kaçırma eğiliminde olan mükellefler aşağıda bahsedileceği üzere ekonomik ve ekonomik olmayan nedenlerle gelirlerinin tamamını ya da bir kısmını vergi dışında bırakmaktadır (Franzoni, 1999:55). Böylelikle mükellefler vergi yüklerini yasal olmayan bir şekilde azaltabilmektedir. Vergi uyumsuzluğu diğer aşamalarda da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin doğru bir şekilde hesaplanan ve tahakkuk ettirilen bir verginin geç ödenmesi ya da ödenmemesi de vergi uyumsuzluğunun bir göstergesidir. Nitekim bu çalışmada da vergi uyumsuzluğunun bu yönü üzerinde durulacaktır. Başka bir ifadeyle çalışmada beyan edilen vergilerin tamamen ya da kısmen ödenmemesi nedeniyle oluşan vergi uyumsuzluğuna değinilecektir.

3. LİTERATÜR

Vergi uyumu, hem devletlerin hem de araştırmacıların oldukça ilgisini çeken konulardan bir tanesidir. Devletlerin konu üzerine yoğunlaşmasının altında yatan faktör, vergi politikaları ile ulaşmak istedikleri mali, ekonomik ve sosyal amaçlardır. Vergiler, bir kamu geliri olmasının yanı sıra enflasyonla mücadelede, gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun azaltılmasında, fiyat istikrarının ve ekonomik büyümenin sağlanmasında, istihdamın ve çevre kalitesinin artırılmasında ve rekabetin korunmasında vb. birçok konuda devletlerin amaçlarına ulaşmasını sağlayan en önemli araçtır. Devletlerin belirtilen bu amaçlara ulaşması için vergi politikalarının mükellefler tarafından benimsenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu nedenle, vergi uyumunun devletin varlığı kadar önemli bir konu olduğu söylenilebilir.

Araştırmacıların konuya ilişkin ilgisinin ardında yatan faktör ise maliyeti artırıcı ve kârı azaltıcı bir unsur olmasına rağmen mükelleflerin neden vergi ödediği sorusudur (Alm, 1992: 21). Daha geniş bir ifadeyle araştırmacıların vergi uyumuna ilişkin ilgisini, kişileri vergi ödemeye yönelten ya da alıkoyan faktörlerin neler olduğu, bazı bireylerin diğer bireylere kıyasla vergi uyum düzeyinin neden daha yüksek olduğu, bireylerin vergi kanunlarına uymasında sadece ekonomik faktörlerin mi etkili olduğu, ekonomik faktörlerin dışında sosyal, ahlaki, kültürel, demografik, kurumsal ve dini faktörlerin de etkili olup olmadığı gibi sorulara cevap verme isteği oluşturmaktadır. Bu istek vergi uyumu konusunda geniş bir literatürün oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu literatür, ekonomik ve ekonomik olmayan yaklaşım olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Alm vd., 1995: 2-4).

Vergi uyumu ile ilgili ilk çalışmalar, Allingham ve Sandmo (1972) ve Srinivasan (1973)’ın, Becker (1968)’ın suç ekonomisi yaklaşımını vergi uyumu bağlamında ele almalarıyla başlamıştır (Alm, 2012: 60; Alm,1999: 745). Becker’ a göre kişileri suç işlemeye yönelten veya suç işlemekten alıkoyan faktör, suç işlediklerinde elde edecekleri fayda ile yakalanma olasılıkları ve yakalandıklarında katlanacakları maliyetlerdir. Burada fayda geliri, maliyet ise yakalanma riski ve bunun karşılığında alınacak cezayı ifade etmektedir. Suç işlemenin yarattığı fayda maliyetten büyük olduğu sürece kişiler suç işlemeye daha meyilli olmaktadır. Başka bir ifadeyle kişiler ancak suç işlemenin yarattığı maliyet, faydasını aştığında suç işlemekten vazgeçerler ve kanunlara uyum gösterirler (Becker, 1968: 169-171). İşte Becker’ın kişi, suç ve ceza ilişkisine yönelik bu yaklaşımı ilk olarak Allingham ve Sandmo (1972) tarafından vergi uyumu bağlamında ele alınmıştır.

Allingham ve Sandmo tarafından ortaya konulan ve daha sonra literatürde Allingham ve Sandmo/Rasyonel Beklentiler/Klasik Yaklaşım/Ekonomik Yaklaşım olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre, vergi mükelleflerinin kanun ve diğer prosedürlere uygun bir şekilde yükümlülüklerini yerine getirmesinde yakalanma olasılıkları ve yakalanmaları durumunda alacakları cezalar etkili olmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımın temelinde mükelleflerin tespit edilme ve

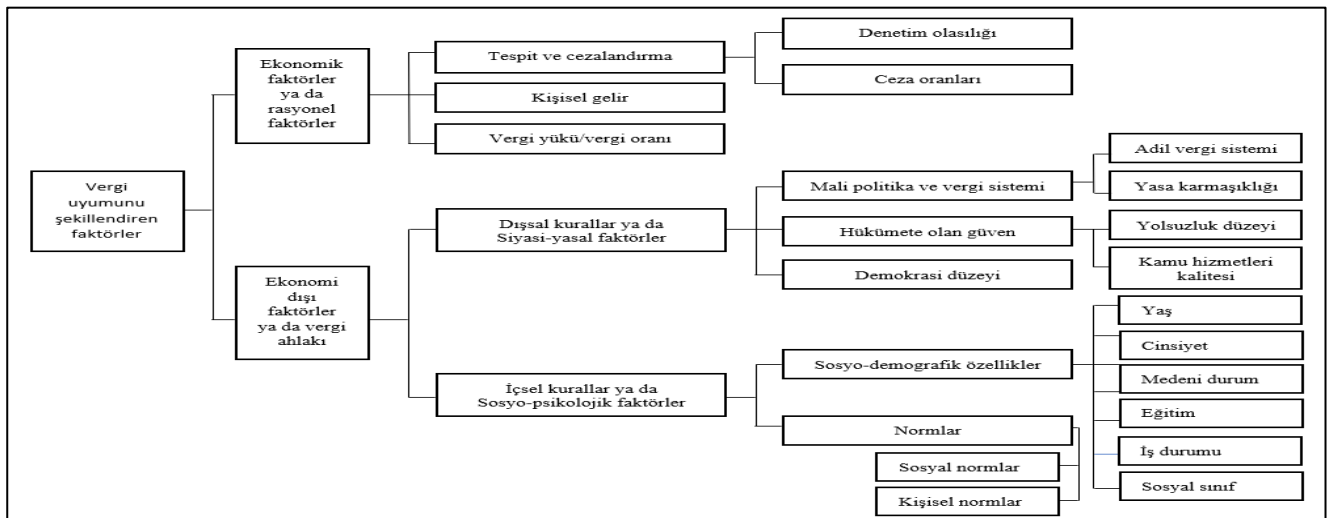
cezalandırılma korkusuyla vergi kanunlarına uyum göstermesi bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre mükellefler gelirlerinin ne kadarını beyan edecekleri ya da etmeyecekleri konusunda tercih yapmaktadır. Mükellefler, tercihlerini denetim oranı, vergi kaçırmanın cezası ve faydası gibi unsurları dikkate alarak belirlemektedir. Mükellefler, beyan ettikleri her bir birim gelir karşılığında önceden yasalarla belirlenmiş bir oranda vergiyi ödemektedir. Beyan etmedikleri ya da eksik beyan ettikleri kısım için ise tespit edilene kadar vergi ödememektedir. Verginin mükellefler açısından önemli bir maliyet olduğu düşünüldüğünde ödenmeyen her birim verginin rekabet ortamında mükellefe avantaj sağlayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Tüm mükelleflerin denetlenme olasılığı bulunmadığı için gerçekten de vergi kaçırmak mükellefler için önemli bir avantaj haline gelmektedir. Burada mükellefler açısından en önemli sorun rastgele yapılacak bir denetimde yakalanma olasılıkları ve bunun neticesinde alacakları cezalardır. Mükellefler, yakalanmaları durumunda hem eksik beyan ettikleri gelirin vergisini hem de ödenmedikleri vergiye isabet eden ceza tutarını ödemek durumunda kalacaklardır. Denetim oranı ve cezaların etkinliği arttıkça vergi kaçırmanın maliyeti faydasını aşacağı için mükellefler zorunlu olarak da olsa vergi mevzuatına uyum göstereceklerdir (Randlane, 2015: 520; Alm, 2012: 60; Kitapçı, 2013: 37; Alm, 1999:745-746).

Vergi denetimleri ve cezalarının dışında mükellefin gelir düzeyi, katlanılan vergi yükü ve vergi oranı da vergi uyumunu etkileyen ekonomik faktörler arasında yer almaktadır (Randlane, 2015: 520). Vergi yükü ve oranı ile kayıtdışı ekonomik faaliyetler arasında pozitif bir ilişki söz konusudur (Kelmanson vd. 2019: 13). Bir ülkede vergi yükü ve oranı arttıkça mükellefler gelirlerini daha düşük gösterme eğiliminde olmakta ve bu da ülkede kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin artmasına yol açmaktadır (Schneider ve Enste, 1992: 94). Dolayısıyla vergi yükü ve oranı mükelleflerin yasalara uygun veya aykırı hareket etmelerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle bu iki kavram ekonomik yaklaşımın içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir (Avcı vd., 2022: 37).

Allingham ve Sandmo tarafından yapılan ilk sistematik analizden bu yana vergi kaçakçılığı/ uyumsuzluğu konusunda çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiş ve bu konuda büyük bir literatür oluşturulmuştur (Alm, 2012: 54). Geçen yaklaşık 50 yıllık süreçte araştırmaların ekseninde önemli bir değişim yaşanmıştır. Bireyleri homo economicus şeklinde ele alan ve bireylerin davranışlarında sadece ekonomik faktörlerin etkili olduğunu ileri süren ekonomik yaklaşım giderek daha az önemli hale gelmiştir. Ekonomik yaklaşıma yönelik ilginin azalmasının ardında yatan faktör ise bu yaklaşımın bireyleri içinde yaşadığı toplumun değerlerinden ayrı, sadece kendi çıkarı peşinde hareket eden bencil bir varlık olarak ele almasıdır. Bireylerin bu şekilde ele alınması ekonomik yaklaşımın eleştirilmesine neden olmuştur (Avcı vd. 2022: 37).

Özellikle 1990'lı yıllardan sonra vergi uyumunu açıklamaya çalışan araştırmacılar; vergi ahlakına, sosyal norm, güven ve ağırlara, etik değerlere, adalet algılarına, vergi sisteminin açıklığına ya da karmaşıklığına, hükümete güvene, kamu kurumlarının yapısı ve işleyişine ve inanç sistemlerine vb. faktörlere giderek daha fazla odaklanmaktadır (Alm 2012; Alm vd., 2012; Meder vd., 2012; Muehlbacher ve Kirchler, 2010; Braithwaite ve Wenzel, 2008; Hofmann vd., 2008; Kirchler 2007; Torgler 2007; Frey, 1997; Alm vd., 1995; Elffers, 1991). Bahsedilen tüm bu faktörler mükelleflerin vergi uyum davranışını etkilemektedir (Torgler, 2004: 63). Vergi uyumuna ilişkin bu eksen kayması Ekonomik Olmayan/Ahlaki Değerler yaklaşımının oluşmasına katkı sağlamıştır. Vergi uyumuna ahlaki, sosyal, kurumsal vb. birçok yeni dinamikler ekleyen bu yaklaşım, henüz gelişmekte olan bir araştırma alanıdır (Torgler, 2007: 64). Tüm bu açıklamalar ışığında vergi uyumunu etkileyen ekonomik olan ve olmayan faktörlerin bir özeti şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Mükelleflerin Vergi Uyum Davranışını Belirleyen Faktörler

Kaynak: Randlane, 2015: 6.

Şekil 1’de görüldüğü üzere vergi uyumunu etkileyen faktörler, ekonomik/rasyonel ya da ekonomik olmayan/ahlaki faktörler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci grupta vergi ödemenin faydası maliyetini aştığı durumda mükellefler vergiye ilişkin yükümlülüklerini eksiksiz yerine getirmektedir. İkinci grupta ise mükelleflerin vergi kanunlarına uymasında dışsal ve içsel bir takım faktörler etkili olmaktadır. Ülkelerin vergi sistemleri, hükümete güven ve demokrasi dışsal, toplumların demografik ve sosyal yapısı ile sahip olduğu normlar(değerler) içsel faktörler olarak vergi uyumunu etkilemektedir.

4. YÖNTEM, AMAÇ VE KISITLILIKLAR

Çanakkale’de vergi uyum düzeyinin araştırıldığı bu çalışmada Gelir İdaresi Başkanlığının yıllık olarak yayınlamış olduğu “*Genel Bütçe Gelirlerinin Tahsilatı, Tahakkuku ve Tahsilatın Tahakkuka Oranı*” verilerinden yararlanılarak teorik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen bulguların Türkiye ortalaması ile karşılaştırılarak vergi uyumu konusunda Çanakkale ilinin Türkiye genelinde konumunun ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada, vergi gelirlerinin tahsilat oranı üzerinden bir değerlendirme yapılacağı için vergi uyumu ekonomik yaklaşım çerçevesinde açıklanmaktadır. Ekonomik yaklaşım içerisinde ise vergi yükü üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmada incelenen dönem bağlamında yerel yönetim vergi gelirlerinin tahakkuk ve tahsil oranlarına ulaşamadığı için vergi uyumu merkezi yönetim vergileri kapsamında değerlendirilmiştir.

5. ÇANAKKALEDE VERGİ UYUMU

Çanakkale ilinde vergi uyum düzeyi ortaya konulmadan önce ilin nüfusu, mükellef sayısı ve gayri safi yurtiçi hâsılası hakkında bilgi verilmesi önem taşımaktadır. Bunun nedeni, vergi uyumu üzerinde etkili olan vergi yükü, kişi ve mükellef başına vergi geliri istatistiklerinin hesaplanmasında bu bilgilere ihtiyaç duyulmasıdır.

5.1. Nüfus

Toplam nüfus, kişi başına düşen vergi gelirini hesaplamak bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle nüfusa ilişkin bilgi verilmesi gerekmektedir. Tablo 1’de Çanakkale ilinin 2004-2020 dönem aralığında toplam nüfusu ve bu nüfusun artış hızı gösterilmektedir.

Tablo 1. Çanakkale İli Nüfus İstatistikleri

Gösterge/Yıllar	Yıllık Nüfus	Nüfus Artış Hızı ² (%)
2004	457.280	8
2005	460.792	7.6
2006	464.511	8.1
2007	476.128	25
2008	474.791	-2.8
2009	477.735	6.2
2010	490.397	26.2
2011	486.445	-8.1
2012	493.691	14.8
2013	502.328	17.3
2014	511.790	18.7
2015	513.341	3.0
2016	519.793	12.5
2017	530.417	20.2
2018	540.662	19.1
2019	542.157	2.8
2020	541.548	-1.1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, İl Göstergeleri [https://data.tuik.gov.tr/Bul ten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210](https://data.tuik.gov.tr/Bul%20ten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210) internet adresinde yer alan verilerden düzenlenmiştir.

² 2002-2007 nüfus artış hızı Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanılarak tarafımca hesaplanmıştır.

Tablo 1'e belirtilen dönem aralığında Çanakkale nüfusunun artış gösterdiği görülmektedir. 2004 yılı itibariyle toplam nüfus 457.280'dir. 2020 yılına gelindiğinde ise toplam nüfus yaklaşık %20 oranında artış göstererek 541.548'e ulaşmıştır.

5.2. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH), hem bir ülkenin/bölgenin/ilin ekonomik gelişmişlik düzeyini gösteren hem de vergi yükünün hesaplanmasında kullanılan makro ekonomik göstergelerden birtanesidir. Tablo 2.'de Çanakkale ilinin 2004-2020 dönem aralığında kişi başına toplam GSYİH'si gösterilmektedir.

Tablo 2. Çanakkale İli Kişi Başı ve İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH

Göstergeler/ Yıllar	Kişi Başına GSYİH	Toplam GSYİH	İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH					
			Tarım, ormancılık ve balıkçılık	Sanayi	İnşaat	Hizmet, Bilgi ve İletişim*	Finans ve Sigorta	Diğer
2004	8.537	3.949.619	961.467	1.375.817	371.910	723.929	413.108	556.131
2005	9.926	4.630.014	1.121.716	1.619.941	464.950	828.684	514.518	624.235
2006	11.082	5.212.561	1.048.203	1.822.731	553.530	986.948	622.554	72.611
2007	12.314	5.839.725	1.182.862	2.107.952	695.556	1.084.356	741.118	865.614
2008	13.722	6.524.040	1.274.473	2.484.115	734.739	1.219.046	820.560	981.537
2009	13.835	6.589.186	1.356.610	2.626.542	592.673	1.149.561	878.490	1.075.203
2010	16.982	8.220.307	1.987.493	3.060.318	662.196	1.332.998	920.576	1.221.155
2011	19.845	9.692.780	2.164.407	3.686.919	900.331	1.613.853	995.979	1.409.644
2012	21.492	10.532.560	2.363.601	4.093.838	1.129.935	1.795.306	1.089.822	1.605.743
2013	23.764	11.834.820	2.061.973	4.402.463	1.270.108	1.951.219	1.199.754	1.840.970
2014	26.563	13.469.178	2.502.787	5.079.394	1.542.917	2.140.461	1.301.970	2.085.767
2015	28.981	14.854.791	2.769.111	5.955.372	1.703.252	2.578.783	1.499.711	2.297.946
2016	33.388	17.247.101	2.821.525	6.620.505	1.933.813	3.042.185	313.906	2.792.773
2017	38.557	20.246.656	3.260.050	8.173.489	2.179.368	3.854.400	1.732.980	3.166.279
2018	46.466	24.884.587	3.979.484	10.619.939	2.561.482	4.457.326	1.802.929	3.878.527
2019	53.544	28.989.212	5.155.970	12.550.827	2.186.034	5.171.407	2.226.024	4.724.066
2020	69.204	37.498.607	6.117.054	15.920.544	2.468.175	5.657.543	2.639.970	5.501.507

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, İl Göstergeleri <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188> adresinden elde edilen verilerden yazar tarafından düzenlenmiştir.

Çanakkale ilinde 2004-2020 dönem aralığında kişi başına GSYİH yaklaşık 8,6, toplam GSYİH ise yaklaşık 9,5 kat artış göstermiştir. Tablo 2'de görüldüğü üzere kişi başına ve toplam GSYİH'nin artışına bütün sektörler önemli katkılar sağlamıştır.

5.3. Mükellef Sayısı

Mükellef, vergi kanunlarına göre üzerine vergi borcu düşen gerçek ve tüzel kişilerdir. Vergi mükellefleri vergilendirme sürecinde ortaya çıkan maddi ve şekli yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır. Bu nedenle mükellefler vergi uyumunun temelinde yer almaktadır. Bir ildeki mükellef sayısı, söz konusu ilde tahsil edilen vergi gelirlerini etkilemektedir (Kılıç ve İpek, 2020: 450). Tablo 3.'de Çanakkale ilindeki faal mükellef sayılarının gelişimi gösterilmektedir.

Tablo 3. Çanakkale İli Faal Mükellef Sayıları*

Göstergeler/ Yıllar	Gelir vergisi	Gelir Stopaj Vergisi	Gayrimenkul Sermaye İradı	Basit Usulde Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	Katma Değer Vergisi	Toplam
2004	13.527	13.932	4.334	10.711	2.549	13.214	58.267
2005	11.944	13.963	5.214	10.500	2.271	13.239	57.131
2006	12.027	14.622	5.881	10.234	2.329	13.757	58.850
2007	12.147	15.181	6.573	9.986	2.527	14.267	60.681
2008	12.129	15.724	7.301	9.611	2.672	14.545	61.982
2009	12.217	15.961	8.242	9.645	2.834	14.738	63.637
2010	12.302	16.207	9.380	9.515	2.937	14.942	65.283
2011	12.330	16.438	10.054	9.282	3.143	15.171	66.418
2012	12.916	16.657	12.385	9.147	3.093	15.531	69.729
2013	12.924	16.739	13.979	8.908	3.029	15.602	71.181
2014	12.641	16.463	14.338	9.223	2.975	15.312	70.952
2015	12.883	16.729	15.112	9.384	3.015	15.538	72.661
2016	13.209	17.269	15.869	9.611	3.133	16.067	75.158
2017	13.815	18.194	16.220	9.764	3.375	16.905	78.273
2018	14.383	19.043	18.081	9.793	3.637	17.720	82.657
2019	14.776	19.634	19.298	9.941	3.819	18.203	85.671
2020	15.613	22.583	19.788	10.406	4.112	19.289	91.791

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, İstatistikler, Aylar İtibariyle Faal Mükellef Sayıları <https://www.gib.gov.tr/> internet adresinde yer alan verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 3.'de 2002-2020 döneminde Çanakkale'de gelir, kurumlar, katma değer vergisi ve toplam vergi mükellef sayıları verilmektedir. Belirtilen dönem aralığında vergi mükelleflerinin sayısında yaklaşık %50 oranında bir artış yaşanmıştır. Bu artışta gayrimenkul sermaye iradı, gelir stopaj vergisi ve katma değer vergisi mükellef sayısındaki artışlar etkili olmuştur.

Tablo 4. Çanakkale İli Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri³

Gösterge/ Yıllar	Gelir İstatistikleri			Gider İstatistikleri			Bütçe Dengesi	
	Toplam Bütçe Gelirleri (TL)	Kişi Başına Bütçe Geliri TL (Maliyet)*	GSYİH'ya Oranı	Toplam Bütçe Giderleri (TL)	Kişi Başına Bütçe Gideri TL (Fayda)	GSYİH'ya Oranı	Toplam (TL)	Bütçe Gelir Gider Farkı
2004	212.130	463	5.3	362.534	792	9.1	-150.404	58.1
2005	251.526	545	5.4	416.286	903	8.9	-164.760	60.4
2006	361.896	843	6.9	488.881	1.052	9.3	-126.985	74.3
2007	367.408	772	6.2	541.634	1.138	9.2	-174.226	67.8
2008	435.808	918	6.6	612.074	1.289	9.2	-176.266	71.2
2009	443.464	928	6.7	738.206	1.545	9.3	-294.742	60.1
2010	542.975	1.107	6.6	814.216	1.660	11.2	-271.241	66.7
2011	679.880	1.398	7.0	933.801	1.920	9.6	-253.921	72.8
2012	752.445	1.524	7.1	1.033.343	2.093	9.8	-280.898	72.8
2013	805.543	1.604	6.8	1.221.610	2.432	10.3	-416.067	65.9
2014	907.611	1.773	6.7	1.347.230	2.632	10.0	-439.619	67.4
2015	1.026.720	2.000	6.9	1.558.457	3.036	10.4	-531.737	65.9
2016	1.223.860	2.355	7.0	1.883.759	3.624	10.9	-659.899	65.0
2017	1.543.726	2.910	7.6	2.060.454	3.885	10.1	-516.728	74.9
2018	2.083.586	3.854	8.3	2.474.987	4.578	9.9	-391.401	84.2
2019	2.184.698	4.029	7.5	2.913.353	5.374	10.0	-729.624	75.0
2020	3.299.347	6.092	8.7	3.324.367	6.094	8.8	-25.020	99.25

Kaynak: TC Hazine ve Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müd., iller itibariyle merkezi yönetim bütçe ist. <https://muhasabat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-merkezi-yonetim-butce-istatistikleri-2004-2019>, Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, İl Göstergeleri <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>.

* Faal mükellef sayılarına ilişkin olarak yıl sonu verileri esas alınmıştır.

³ Kişi başına bütçe geliri ve giderine ilişkin oranlar ile bütçe gelir ve giderlerinin GSYİH'ye oranları bahsi geçen kaynaklardan yararlanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 4’te görüldüğü üzere bütçe gelirlerinin artış hızı, bütçe giderlerinin artış hızından daha fazladır. 2004 yılında hem kişi başına hem de toplam bütçe giderlerinin GSYİH’ye oranı, kişi başına bütçe geliri ve toplam bütçe gelirinin GSYİH’ye oranından yaklaşık %60 daha fazladır. 2020 yılına gelindiğinde ise aradaki fark neredeyse kapanmıştır. Gelir ve giderlerdeki bu değişim vergi uyumu açısından olumsuz bir duruma işaret etmektedir. Kamu kesimi için gelir olan tüm unsurlar mükellefler/kişiler için bir maliyettir. Kamu giderleri ise aslında mükellef/kişiler için bir faydadır. Faydanın maliyetten daha az artması vergi uyumunu azaltabilir. Fakat burada vergi uyumu bakımından daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek bütçe gelirlerindeki bu artışın vergiden kaynaklanıp kaynaklanmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Tablo 5’te 2004-2020 dönem aralığında Çanakkale ilinde merkezi yönetim vergi gelirlerine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 5. Toplam Vergi Tahakkuk ve Tahsilatı

Göstergeler/ Yıllar	Tahakkuk	Tahsilat	Tahsilat Oranı	Genel Bütçe Gelirleri İçindeki Payı (%)	Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı
2004	205.869	178.867	86.88	87.6	0.10
2005	253.692	215.779	85.06	89.7	0.10
2006	327.524	273.958	83.65	77.8	0.20
2007	382.516	315.232	82.4	89.4	0.21
2008	458.806	363.883	79.3	87.1	0.22
2009	477.214	364.705	76.4	82.5	0.21
2010	596.691	450.540	75.5	86.9	0.21
2011	736.014	571.861	77.7	87.7	0.23
2012	830.650	651.795	78.5	89.3	0.23
2013	885.995	683.633	77.2	88.0	0.21
2014	1.035.033	786.632	76.0	83.0	0.22
2015	1.192.569	893.741	74.9	82.9	0.22
2016	1.408.711	1.019.284	72.4	89.2	0.22
2017	1.681.159	1.282.661	76.3	91.0	0.24
2018	2.165.355	1.673.649	77.3	85.5	0.27
2019	2.455.969	1.819.714	74.1	88.9	0.27
2020	3.731.054	2.936.737	78.7	92.6	0.30

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, Genel Yönetim Mali İstatistikleri <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-butce-gelirlerinin-iller-itibariyle-tahakkuk-ve-tahsilati-2004-2019>.

Tablo 5’te görüldüğü üzere Çanakkale ilin bütçe gelirlerinin neredeyse tamamı vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Belirtilen dönem aralığında vergi gelirlerinin genel bütçe gelirleri içerisindeki payı 5 puanlık bir artış göstererek %92.6 olmuştur. Tablo 4. ile birlikte değerlendirildiğinde bütçe gelirlerindeki artışın çok büyük bir kısmının vergi gelirlerindeki artıştan kaynaklandığını söylenilebilir.

Tablo 5’te dikkat çeken bir diğer husus ise tahsil oranında yaşanan düşüştür. 2004 yılında tahakkuk edilen vergilerin % 86.88’i tahsil edilirken, 2020 yılına gelindiğinde ise bu oran yaklaşık %10’luk bir düşüş ile %78,7’ye gerilemiştir. Tahakkuk edilen vergilerin tahsil edilme oranı vergi uyumunun göstergelerinden bir tanesidir. (Kılıç ve İpek, 2020: 453).

2004-2020 dönem aralığının tahsil ortalaması %78.3’tür. Başka bir ifadeyle belirtilen dönem aralığında her 100 TL’lik tahakkukun yaklaşık 78 TL’si tahsil edilmiştir. Ayrıca 2020 yılı itibariyle Çanakkale, 81 il içerisinde tahsil oranı bakımından 10. sırada yer almaktadır. Aynı zamanda yine 2020 yılı itibariyle vergi gelirlerinin tahsili bakımından Türkiye ortalamasının (%60,7) oldukça üzerindedir. Bu rakamlar ışığında diğer iller ile kıyaslandığında Çanakkale ilinin vergi uyum düzeyinin yüksek olduğu söylenilebilir. Fakat tablo 5.’te bir hususa dikkat çekmek gerekmektedir. Çanakkale ilinde vergi uyum düzeyi Türkiye ortalamasının üzerinde olsa da belirtilen dönem aralığında bir düşüş yaşamıştır. Bu düşüşte birkaç faktörün etkili olduğu söylenilebilir.

Özalp ve İpek (2020: 453)’e göre Çanakkale ilinde vergi uyumunun azalmasında ülkede yaşanan ekonomik problemler, sıklıkla gündeme getirilen vergi afları ve mükelleflerin kamu otoritesine duyulan güvenin azalması etkili olmuştur. Çanakkale ilinde vergi uyumunu azaltan ikinci bir faktör olarak kişi başına bütçe giderinin kişi başına bütçe gelirinden daha az artış göstermesi olduğu söylenebilir. Tablo 6.’da kişi başına vergi geliri ve kamu gideri gösterilmektedir.

Tablo 6. Kişi Başına Vergi Geliri ve Kişi Başına Kamu Harcaması

Göstergeler/Yıllar	Kişi Başına Vergi Geliri (Maliyet)	Kişi Başına Kamu Harcaması (Fayda)
2004	390	792
2005	468	903
2006	589	1.052
2007	666	1.138
2008	765	1.289
2009	768	1.545
2010	918	1.660
2011	1.175	1.920
2012	1.320	2.093
2013	1.360	2.432
2014	1.538	2.632
2015	1.746	3.036
2016	1.963	3.624
2017	2.418	3.885
2018	3.098	4.578
2019	3.350	5.374
2020	5.426	6.094

Kaynak: TC Hazine ve Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müd., iller itibariyle merkezi yönetim bütçe ist. <https://muhasabat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-merkezi-yonetim-butce-istatistikleri-2004-2019>, Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, İl Göstergeleri <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188>

2004 yılında kişiler 390 TL vergi ödemesine karşılık, 792 TL’lik kamu harcaması elde etmişlerdir. Başka bir ifadeyle kişilerin vergi nedeniyle katlanmış oldukları maliyetin iki katından daha fazla fayda elde etmişlerdir. 2020 yılına gelindiğinde ise bu oran önemli ölçüde azalmıştır. Tablo 5. ve 6. birlikte değerlendirildiğinde bu azalışa bağlı olarak vergi tahsil oranı ve vergi uyumunda azaldığı söylenilebilir. Son olarak Çanakkale ilinde vergi uyum düzeyini etkileyen üçüncü faktör ise vergi yükü ve mükellef başına vergi geliridir.

Tablo 7. Vergi Yükü ve Mükellef Başına Vergi Geliri⁴

Göstergeler/Yıllar	Vergi Yükü (Tahakkuk Eden Vergi Gelirleri/GSYİH)	Vergi Yükü (Tahsil Edilen Vergi Gelirleri/GSYİH)	Mükellef Başına Vergi Geliri (Tahsil Edilen Vergi Geliri/Mükellef Sayısı) (TL)
2004	5.2	4.5	3.069
2005	5.4	4.6	3.771
2006	6.2	5.2	4.655
2007	6.5	5.3	5.195
2008	7.0	5.5	5.871
2009	7.2	5.5	5.731
2010	7.2	5.4	6.901
2011	7.5	5.8	8.610
2012	7.8	6.1	9.348
2013	7.4	5.7	9.604
2014	7.6	5.8	11.087
2015	8.0	6.0	12.300
2016	8.1	5.9	13.562
2017	8.3	6.3	16.387
2018	8.7	6.7	20.248
2019	8.4	6.2	21.241
2020	9.9	7.8	31.993

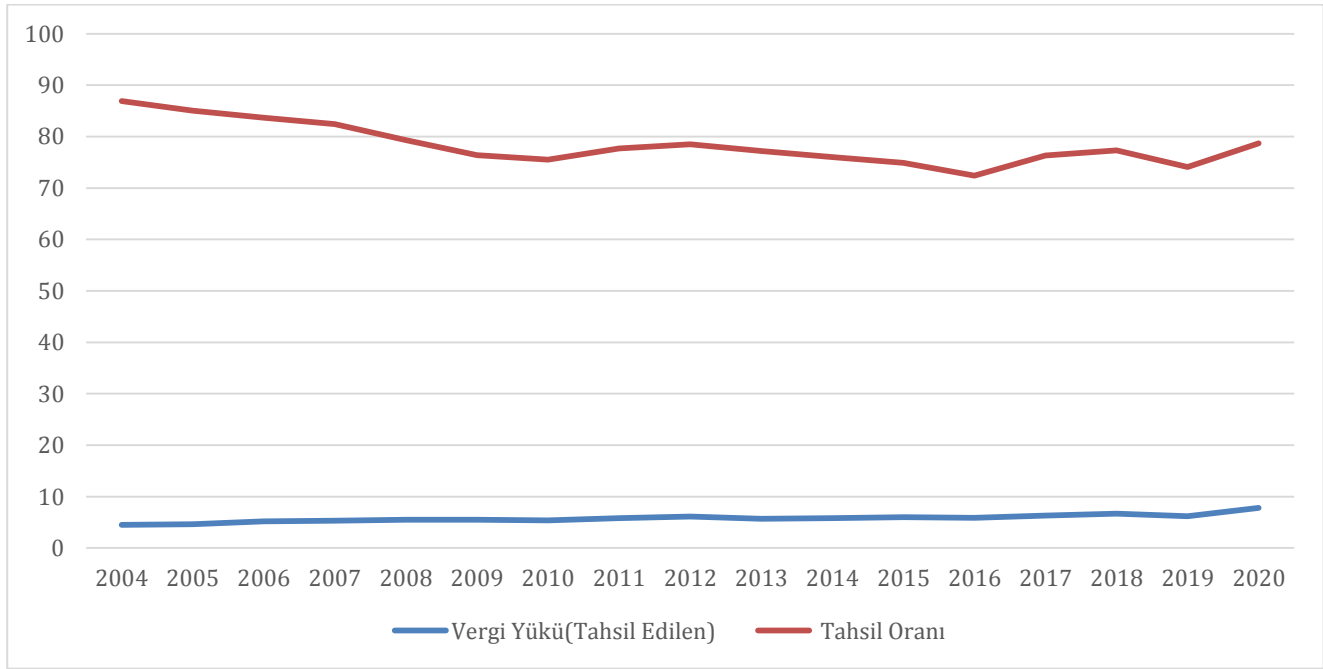
Kaynak: Hazine ve Maliye Bak., Muhasebat Genel Müd., Genel Yönetim Mali İst., Gelir İdaresi Başkanlığı, İstatistikler, Aylar İtibariyle Faal Mükellef Sayıları (<https://gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/istatistikler>). TÜİK, İstatistik Göstergeler, İl Göstergeleri (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188> adresinden elde edilen verilerden yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

⁴ Tablodaki bilgiler, belirtilen kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vergi yükü, ödenmiş olan verginin/GSYİH'ye oranı ile bulunmaktadır. Vergi yükü, şekil 1'de görüldüğü üzere vergi uyumunun belirleyicilerinden bir tanesidir. Hatta Karaca vd., (2020: 63)'ye göre vergi yükü, ekonomik faktörler içerisinde vergi uyumunu etkileyen en önemli unsurdur. Vergi yükünün artması mükelleflerin vergi uyum davranışını olumsuz etkilemektedir.

Çanakkale ilinde vergi yükü 2004-2020 dönem aralığında yaklaşık %60 oranında artış göstermiştir. Tahakkuk eden verginin tamamının tahsil edilmesi durumunda bu oran %95 olmaktadır. Tablo 5 ve 7 birlikte değerlendirildiğinde vergi yükünün, vergi uyumunun ve vergi tahsilat oranının azalmasında etkili olduğu söylenilebilir. Grafik 1'de 2004-2020 dönem aralığında vergi yükü ve tahsilatının seyri gösterilmektedir.

Grafik 1. Vergi Yükü ve Tahsil Oranı İlişkisi

Kaynak: Tablo 7'de belirtilen kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vergi yükü yaklaşık %60 artmasına rağmen vergi tahsilat oranı yaklaşık %11.3 oranında azalmıştır. Başka bir ifadeyle belirtilen dönem aralığında Çanakkale ilinde vergi yükündeki artışın yaklaşık %18.3'ü oranında tahsilat oranı azalmıştır. Bu bağlamda vergi yükündeki artışın vergi tahsilatını etkilediği ancak bu etkinin vergi yükündeki artış ile karşılaştırıldığında sınırlı olduğu söylenilebilir.

6. SONUÇ

2004-2020 dönem aralığında Çanakkale ilinin kişi başına GSYİH'si %860, toplam GSYİH'si %950 oranında artış göstermiştir. Bu artışta tüm sektörlerin önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Ayrıca bu artışlar Çanakkale ilinin ekonomik anlamda önemli bir gelişim kaydettiğinin de bir göstergesidir.

Yaşanan bu ekonomik gelişme mükellef sayısının ve vergi tahsilatının artmasına katkı sağlamıştır. 2004 -2020 arası dönemde mükellef sayısı yaklaşık %52, vergi tahsilatı ise %1630 oranında bir artış göstermiştir. 2004 yılında tahakkuk eden vergilerin % 86.88'i tahsil edilirken, kişi başına vergi gelirinin kişi başına vergi harcamasından daha fazla artması ve vergi yükündeki artış ile birlikte bu oran bir miktar gerileyerek %78.8 olmuştur. Fakat tahsilat oranındaki gerilemeye rağmen 2004-2020 dönem aralığında vergilerin tahsil oranı ortalama %78.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bu bağlamda Çanakkale ilinde merkezi yönetim vergi gelirlerine uyum düzeyinin Türkiye'nin birçok iline kıyasla yüksek olduğu söylenilebilir.

KAYNAKÇA

- ALABEDE, J, ARİFFİN ZZ, Idris K (2011) “Determinants of Tax Compliance Behaviour: a Proposed Model for Nigeria”. *Int Res J Finance Econ* 78(1):121–136
- ALM, J.& KIRCHLER, E., & Muehlbacher, S. (2012). “Combining Psychology and Economics in the Analysis of Compliance: From Enforcement to Cooperation. *Economic analysis and Policy*, 42(2), 133-151.
- ALM, J. (2012). Measuring, Explaining, and Controlling Tax Evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies”. *International Tax Znd Public Finance*, 19(1), 54-77
- ALM, J.& McClelland, G. H., & Schulze, W. D. (1992). “Why do People Pay Taxes?”. *Journal of Public Economics*, 48(1), 21-38.
- ALM, J. (1999), "Tax Compliance and Administration", in: W. Bartley Hildreth and James A. Richardson, ed., *Handbook on Taxation* (Marcel Dekker, New York) pp. 741-768.
- ALM, J.& SANCHEZ, I., & JUAN, A. D. (1995). “Economic and Noneconomic Factors In Tax Compliance”. *KYKLOS-BERNE*, 48, 1-18.
- AVCI, M. & TAŞDEMİR, Y. & KILIÇ, Ö. (2022). “İslam Ekonomisinde Vergi Uyum: Dünya Değerler Araştırmasından Bulgular”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 8 (1), 33-72.
- BECKER, G.S. (1968). “Crime and Punishment: an Economic Approach”, *Journal of Political Economy*. 76: 169-217.
- BRAİTHWAİTE, V & WENZEL, M (2008). “Integrating Explanations of Tax Evasion and Avoidance”, in A Lewis (ed.), *Cambridge Handbook of Psychology and Economic Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 304–31. doi.org/10.1017/CBO9780511490118.013.
- DEVOS, K. (2013). *Factors Influencing Individual Taxpayer Compliance Behaviour*. Springer Science & Business Media.
- ELFFERS, H. (1991). *Elffers. Henk. Income Tax Evasion: Theory and Measurement* Amsterdam; Kluwer.
- FREY, B. S. (1997). *Not Just for Money. An Economic Theory of Personal Motivation*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI (2022). Aylar İtibariyle Mükellef Sayıları. <https://gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/istatistikler> Erişim Tarihi: 22.09.2022.
- HOFMANN, E.& HOELZL, E., & KIRCHLER, E. (2008). “Preconditions of Voluntary Tax Compliance: Knowledge and Evaluation Of Taxation, Norms, Fairness, and Motivation to Cooperate. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 216(4), 209.
- KARACA, C. & OKTAY, S., & YEMEZ, İ. (2020). “Vergi Uyumunun Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Belirlemeyicileri: Sivas İli Örneği”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (2020 Sonbahar Özel Sayı I/II), 62-73.
- KELMANSON, B. & KIRABAEVA, K. & MEDINE, L. & MIRCHEVA, B. & WEİSS, J. (2019) Explaining the Shadow Economy in Europe: Size, Causes and Policy Options. IMF Working Paper WP/19/278.
- KILIÇ, Özalp & İPEK, Selçuk (2020). “Çanakkale İlinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Vergi İstatistiklerinin Değerlendirilmesi”. (Editör: Ersan ÖZ & S. Şehnaz ALTUNAKAR MERCAN & Selçuk BUYRUKOĞLU) *Vergi Ve Sosyoekonomik Göstergeler Çerçevesinde Türkiye*, 431-468.
- KİTAPÇI, İsmail (2013). *Vergi Etiği Vergi Psikolojisi Verginin SosyoPsikolojik Teorisi*. Ankara: Seçkin Yayınevi
- KIRCHLER, E. (2007) *The economic psychology of tax behaviour*. Cambridge University Press.
- HASSAN, Ibn e & Naeem, A.& Gulzar, S. (2021). “Voluntary Tax Compliance Behavior of Individual Taxpayers in Pakistan”. *Financial Innovation*, 7(1), 1-23.
- JAMES, S., & Alley, C. (2002). “Tax Compliance, Self Assessment System and Tax Administration”. *Journal of Finance, and Management in Public Services*, 2(2), 27 – 42.
- JAMES, S., & Alley, C. (1999). “Tax Compliance, Self-Assessment and Tax Administration in New Zealand—is the Carrot or Stick More Appropriate to Encourage Compliance?” *New Zealand Journal of Taxation Law and Policy* 5: 3–14.
- MÉDER, Z. Z. & SIMONOVITS, A., & VINCZE, J. (2012). *Tax Morale and Tax Evasion: Social Preferences and Bounded Rationality* (No. MT-DP-2012/3). IEHAS Discussion Papers.

-
- MUEHLBACHER, S. & KIRCHLER, E. (2010). "Tax Compliance by Trust and Power of Authorities". *International Economic Journal*, 24(4), 607-610.
- TORGLER, B. (2007). *Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis*. Edward Elgar Publishing.
- TORGLER, B. (2004). "Cross-Culture Comparison of Tax Morale And Tax Compliance: Evidence From Costa Rica and Switzerland" *International Journal Of Comparative Sociology*, Vol: 45, February, 17-43.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI, MUHASEBAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2022). İller İtibariyle Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri <https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-merkezi-yonetim-butce-istatistikleri-2004-2019> Erişim Tarihi: 26.09.2022.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2022). İstatistik Göstergeler, İl Göstergeleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> Erişim Tarihi: 10.09. 2022.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2022). İstatistik Göstergeler, İl Göstergeleri <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37188> Erişim Tarihi: 10.09. 2022.
- PALİL, M.R. (2010). *Tax Knowledge and Tax Compliance Determinants in Self Assessment System in Malaysia*. University of Birmingham.
- ROTH, J. A. & SCHOLZ, J. T. (1989). *Taxpayer Compliance, Social Science Perspectives*, 2. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- RANDLANE, K. (2015). "Tax Compliance as a System: Mapping the Field". *International Journal of Public Administration*, 39(7), 515-525.
- SCHNEIDER, F. & DOMINIK, H. E. (2000) "Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences". *Journal of Economic Literature*, 38(1) (March), 77-114.
- SILVANI, C & KATHERINA, B. (2000). "Vergi İdaresi Reform Stratejisinin Planlanması: Tecrübe ve İlkeler" (Çev: Özgür Saraç) *Türk İdare Dergisi*, Yıl:72, Sayı:426, Mart , 189-220.
-

YİRMİNCİ BÖLÜM

Çanakkale İlindeki Coğrafi İşaretli Ürünler Ve Markalaşma

Serkan ÖZDEMİR¹, Güngör HACIOĞLU²

1.GİRİŞ

Hızla gelişen teknoloji ve yol açtığı sanayi devrimleri ile büyüyen ekonomiler ve küreselleşen dünyada endüstriyel üretim giderek daha fazla paya sahip olmaktadır. İşletmelerini, üretimlerini ve pazar payını korumaya çalışan yerel üreticilerin en büyük destekçisinin tüketiciler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyal medyanın ve internetin bilginin hızlı yayılmasındaki etkisi ‘tüketicici’yi daha bilinçli hale getirmiştir. Ürünlerin içeriklerini daha iyi inceleyen, üretim yöntemlerini merak eden tüketiciler, trendlerin de etkisiyle organik, doğal, sağlıklı ürünlere yani ‘bildikleri’ ürünlere yönelmektedir. Burada bilmekten kastedilen ise ürünün kaynağını, üretim yöntemini, yurdunu bilmektir.

Tüketicinin bu tercihi Coğrafi İşaret yani ürünün kaynağının, üretim yönteminin, kalitesinin kısacası ürünün kimliğinin garanti edilmesi ve korunması ile birleşince üreticileri, istihdamı ve ekonomiyi destekleyen bir yapı ortaya çıkmaktadır. Özellikle hızla kentleşen dünyamızda, kent ve kırsal kesim arasındaki gelir ve gelişmişlik farkı artmakta iken son yıllarda yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar kırsal kesimin ekonomik gelişimi için önemli bir fırsat olarak belirtilebilir.

Türkiye zengin coğrafyası, kültürü ve tarihi ile birçok özel ürüne sahiptir ve son yıllarda yapılan çalışmalar ile coğrafi işaretli ürün sayısında önemli artışlar görülmektedir. Çanakkale gibi zengin bir tarihe ve özelleşmiş yöresel ürünlere sahip bir ilin sahip olduğu ürünleri incelemek literatür açısından da katkılar sağlayacaktır. Çanakkale ilinde yer alan 10 coğrafi işaretli üründen 6 tanesi köklü geçmişlere sahip olmalarına rağmen coğrafi işaretlerini 2020 yılından itibaren almışlardır ve bu konuda bilinç yerel üreticiler arasında gelişmektedir. Gözlemlenen bu gelişimin sürdürülmesi ve yaygınlaşması ile bölgede istihdamın ve yerel ekonominin gelişmesi, ihracatın artması şehrin ekonomik ve ticari değerini arttırmaya devam edecektir. Özellikle 1915 Çanakkale Köprüsü ve limanları ile lojistik altyapısı güçlü olan Çanakkale daha da değer kazanmak için gerekli tüm potansiyele sahiptir.

2. COĞRAFİ İŞARET: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü’nün tanımına göre coğrafi işaret “belirli bir coğrafi menşei olan ve bu menşeye dayalı bir nitelik veya itibara sahip ürünler üzerinde kullanılan bir işaret” anlamına gelmektedir. Coğrafi işaret bir ürünün belirli bir coğrafyada üretildiğini tanımlayan bir işarettir (WIPO, 2022). Türk Patent ve Marka Kurumu da coğrafi işareti “tüketiciler için ürünün kaynağını, karakteristik özelliklerini ve ürünün söz konusu karakteristik özellikleri ile coğrafi alan arasındaki bağlantıyı gösteren ve garanti eden kalite işareti” olarak tanımlamakta ve bu tescilin “kalite, geleneksellik, yöreden elde edilen hammaddeler ile belirli bir üne kavuşan ürünleri” koruduğunu belirtmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Ülkemiz mevzuatında iki tür coğrafi işaret bulunmaktadır. Bunlar “Menşe Adı” ve “Mahreç İşareti” olarak belirlenmiştir. Aşağıda Tablo 1’de Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından yapılan tanımlamalar sunulmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Tablo 1. Coğrafi İşaret Çeşitleri

Menşe Adı	Bir ürünün, tüm veya esas nitelikleri belirli bir coğrafi alana ait doğal ve beşeri unsurlardan kaynaklanıyorsa bu durumdaki coğrafi işaretlere “menşe adı” denir. Ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tümünün belirlenen coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu çerçevede menşe adı olarak tescil edilen coğrafi işaretlerin kaynaklandıkları yöre ile bağları çok kuvvetlidir.
Mahreç İşareti	Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla belirli bir coğrafi alan ile özdeşleşmiş olan; üretim, işleme ya da diğer işlemlerinden en az birinin belirlenmiş coğrafi alan içinde gerçekleşmesi gereken ürünlerin konu olduğu coğrafi işaretlere “mahreç işareti” denir. Hammaddesi veya üretim, işleme aşamalarından bir tanesi yörede gerçekleşen bir ürün mahreç işareti olarak tescillendiğinde diğer üretim ve işleme aşamaları kaynaklandığı yöre dışında da gerçekleştirilebilir.

¹Dr.Öğr. Üyesi, ÇOMÜ., Biga İİBF, , İşletme Bölümü, serkanozdemir@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9004-6181

²Dr.Öğr. Üyesi, ÇOMÜ., Biga İİBF, İşletme Bölümü, gungor.hacioglu@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0694-9607

Coğrafi işaretin Türkiye’de yasal mevzuatı da bulunmaktadır. 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 34. Maddesine göre “coğrafi işaret bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işarettir. Coğrafi işaretler, menşe adı ya da mahreç işareti olarak tescil edilir. Gıda, tarım, maden, el sanatları, sanayi ürünleri coğrafi işaret tesciline konu olabilir.”

Coğrafi işaretin kullanım biçimi ise tescil belgesine göre genellikle işaret logosunun ürünün ambalajı üzerinde yer almasıdır. Eğer ürünün ambalajında kullanılamıyorsa İşletmede kolayca görülecek bir şekilde işaret bulundurulmalıdır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

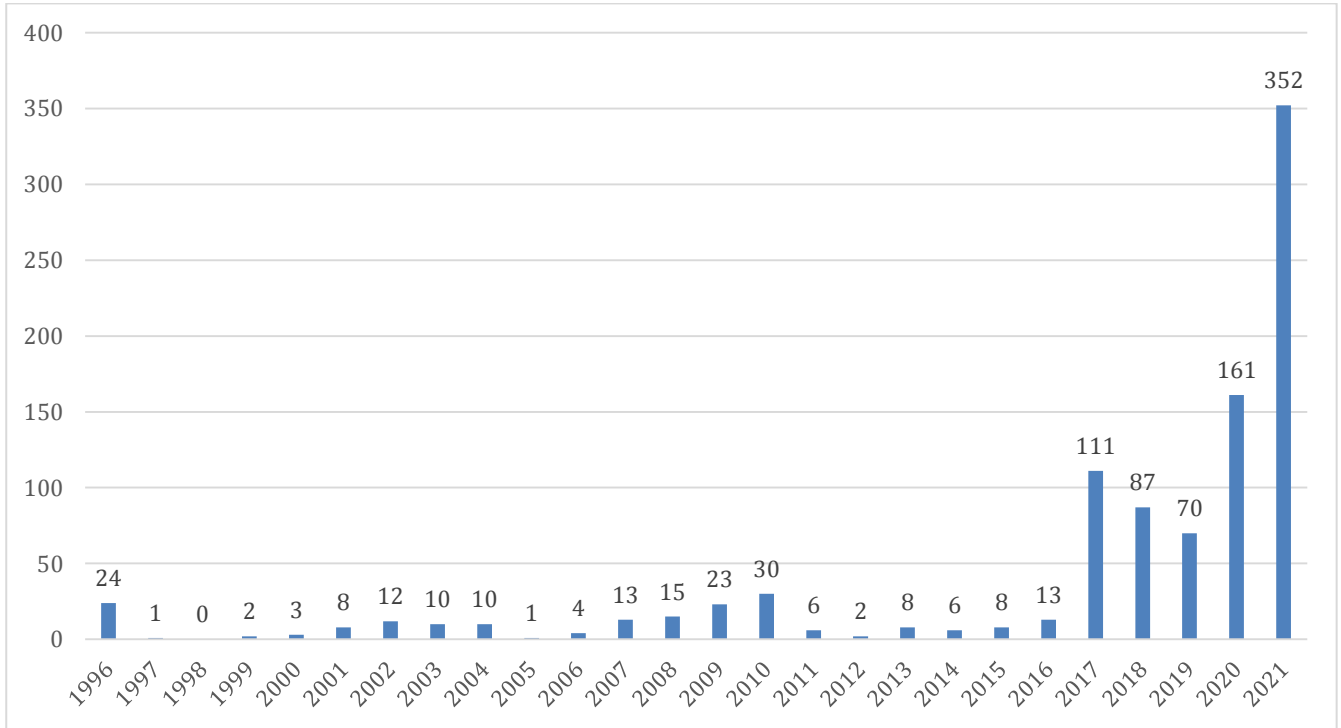
Bir coğrafi işaret çeşitli yasal düzenlemelerle korunabilmektedir. Ülkelerin kendilerine özgü ulusal yasal mevzuatları, tescilli markalar, bölgesel sistemler, uluslararası anlaşmalar bu koruma türlerine örnek verilebilir. Ayrıca ulusal düzeyde koruma ülkelerde birden fazla kurum tarafından da gerçekleştirilebilmektedir (WIPO, 2022).

Coğrafi işaretlerin ihraç edilen ürün miktarını ve birim ürün fiyatını yükselttiğini ve ticarete olan katkısını belirten araştırmalar ve görüşler (Raimondi vd. 2020:330) göz önüne alındığında işaretlere ilişkin güçlü bir koruma yasal mevzuatının olması önemlidir. Düzenli denetlemeler, coğrafi işaretli ürünlerin kalitesinin korunması ve istikrarlı tanıtımı yerel ve ulusal ekonomilere uzun vadede önemli faydalar sağlama potansiyeli taşımaktadır.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜN İSTATİSTİKLERİ

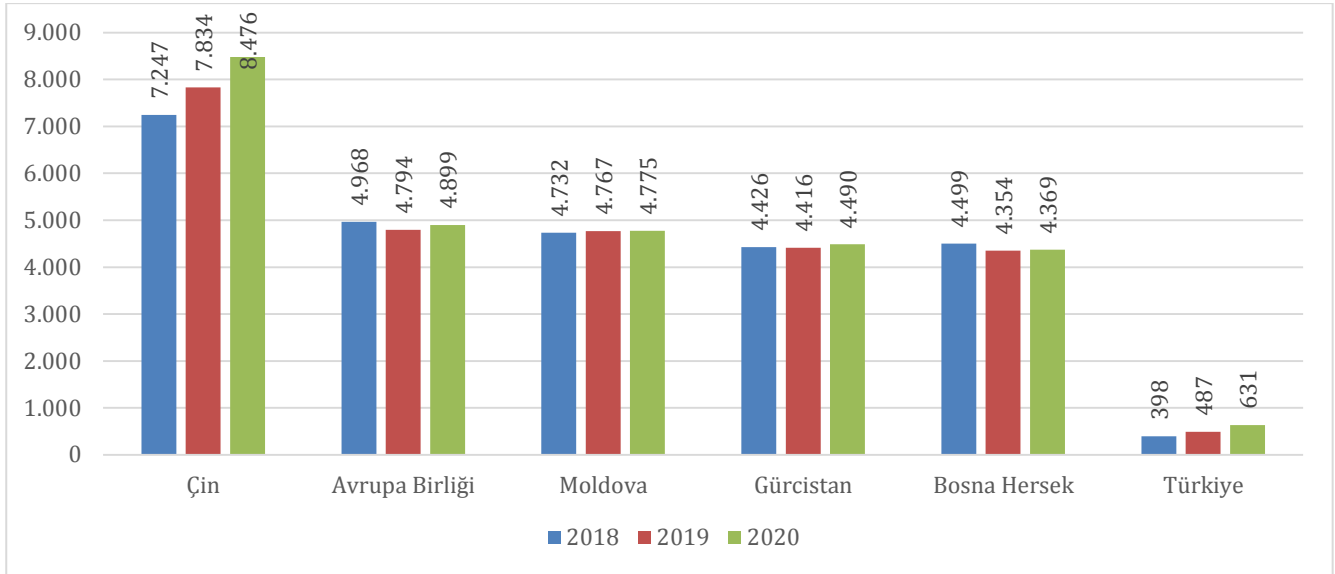
2016 yılında mevzuatın değişmesi ile birlikte Türkiye’de coğrafi işaretli ürünlerin sayısında ciddi oranda bir yükselme gözlemlenmektedir. Aşağıda Tablo 2’de coğrafi işaret tescilli ürünler sunulmaktadır. Türkiye’de ulusal olarak tescilli toplam 1228 coğrafi işaret tescilli ürün bulunmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Tablo 2. Coğrafi İşaret Tescil Sayıları

Kaynak: (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Uluslararası olarak Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü’nün en son yayınlanan 2021 raporunda 58.800 coğrafi işaret olduğu belirtilmektedir. Raporda farklı koruma sistemleri sebebiyle bazı tescillerin birden fazla kez eklenebildiği ve her ürün sadece bir kere sayıldığında toplam coğrafi işaretli ürün sayısının 26.800 olduğu ifade edilmektedir. Türkiye’nin 2016 yılından itibaren gösterdiği performans diğer ülkelere kıyasla yüksek olsa da en fazla ürüne sahip 5 ülke ve bölge ile karşılaştırıldığında hala yüksek bir fark göze çarpmaktadır. Aşağıda Tablo 3’de 2018,2019 ve 2020 yılları için ilk 5 ülkenin ve Türkiye’nin verileri sunulmaktadır (WIPO, 2022).

Tablo 3. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütüne Kayıtlı Coğrafi İşaret Tescil Sayıları

Kaynak: (WIPO, 2022).

Türkiye’de coğrafi işaretlere Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesindeki Türk Patent ve Marka Kurumu aracılığı ile e-devlet üzerinden başvurulmaktadır. Ayrıca kamu erişimine açık olan Türk Patent ve Marka Kurumu internet sitesi üzerinden Türkiye’deki coğrafi işaretli ürünler, tescil belgeleri, başvurular, süreçler ve kriterler ile ilgili detaylı bilgilere ulaşılabilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

4. COĞRAFİ İŞARET VE MARKALAŞMANIN SEBEPLERİ

Gıda ürünlerinin kalite ve niteliğine olan talep ve dikkatin artmasını birçok faktör etkilemektedir. Bunlara gıda güvenliği, belirli yiyecekleri tüketmenin sosyo kültürel statüsü, geleneksel mutfak kültürüne yönelik yenilenen ilgi ve nostalji örnek olarak gösterilebilir. Menşei etiketli ürünler bu durumun önemli bir örneğidir. 21. Yüzyılda gıda sektöründeki trendler tüketicilerin belirli bir yer veya özel üretim yöntemi ile ilişkilendirebildikleri ürünlere giderek daha fazla değer yüklediklerini işaret etmektedir (Bramley vd. 2009:109). Ayrıca endüstriyel üretim ile üretilen işlenmiş gıdaların yol açtığı çeşitli sağlık sorunlarına yönelik tüketici bilinci doğal ürünlere olan talebi de arttırmaktadır (Doğan 2015:60). Yapılan araştırmalar tüketicilerin yer ve üretim yönteminin belirli olması, kökeninin belli olması, kalite sebebiyle coğrafi işaretli ürünlerin tercih edildiğini, tüketicilerin %20’ye kadar daha fazla ücret ödemeye istekli olduğunu göstermektedir (Doğan, 2015:65). Örneğin Türkiye’de Ezine peynirinin diğer benzer ürünlere kıyasla %15 ve %30 aralığında daha yüksek fiyata sahip olduğu görülmektedir (Demirer 2010:163). Özel bölgelerde üretilen şaraplar (QWPSR) üzerine yapılan bir araştırma da (Agostino ve Trivieri, 2014:22) kaliteli ürünlerin daha yüksek ihracat değeri oluşturduğunu ve yüksek gelirli pazarlara ulaşabildiğini belirtmektedir.

Bir ürünün farklılaştırılmasını ekonomik anlamda açıklayan çalışmalar 1980’li yıllardan itibaren literatürde görülmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar özellikle işletme itibarı ile ürün kalitesi ilişkisini incelemektedir. İtibar zaman içinde yavaş yavaş gelişmesi sebebiyle işletmeleri kendilerinden beklenen kalitenin daha üzerinde bir kalitede üretim yapmaları için teşvik edecek husus maliyetin üzerinde bir fiyatlandırma gereklidir. Ürün kalitesi ve tüketici tarafından beklenen kalite arasındaki fark ne fazla ise yüksek kaliteye ilişkin bir itibar oluşturmak o kadar fazla olacaktır (Deselcinu vd. 2013:205).

Araştırma geliştirme ve patent faaliyetlerine yüksek kaynakların ayrılmadığı ülkeler ve ekonomilerde coğrafi işaret önemli avantajlar sağlamaktadır. Coğrafi işaretin korunması için kapsamlı altyapıların ve maliyetli AR-GE faaliyetlerinin gerekmemesi, patentlere kıyasla coğrafi işaret maliyetinin daha düşük olması, coğrafi işaret için yeni bir ürün geliştirmenin gerekmemesi üreticiler için önemli avantajlara örnek verilebilir (Gökovalı, 2007:143).

Coğrafi işaret ürünün doğallığını ve kalite sürdürülebilirliğini korumaya fayda sağlamaktadır. Ayrıca ürünün üretildiği coğrafi bölgenin ve ürünün tanıtımına önemli katkılar sunmaktadır. Ulusal ve uluslararası medyada yer alan tanıtım faaliyetleri katma değeri arttırmaktadır. Bir coğrafi bölgede yöresel ürünlerin ortaya çıkarılması, markalaşması, bölgenin istihdam ve ekonomisinin gelişmesi açısından önemli katkılar sağlayabilmektedir (Çalışkan ve Koç, 2012:197).

Coğrafi işaretin üreticilere sağladığı katkıda katma değerden ne kadar pay aldıkları da önemlidir. Bir ürünün hammadde aşamasından tüketiciye ulaşmasına kadar geçen aşamada üreticilerin aldığı pay coğrafi işaretli ürünlerde daha fazla olabilmektedir. Çünkü coğrafi işaret ile birlikte yerel üreticiler ürünlerini direkt olarak tüketiciye sunma imkanına sahip olmaktadır. Bu da ürettiklerini büyük endüstriyel işletmelere satmak durumunda kalan üreticilere göre daha fazla kar payı elde etme imkanı sunmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkeler incelendiğinde coğrafi işaretli ürünlerin satış ve dağıtım aşamasına yerel üreticiler katılmaz ise elde edilen katma değer çok yüksek bir bölümüne aracılardan (toptancılar, marketler vb.) ulaştığı belirtilmektedir. Bu sebeple yerel üreticiler coğrafi işaretli ürünlerin satış, dağıtım ve pazarlamasında da aktif rol oynamalıdır (Doğan, 2015:67).

Coğrafi işaret ile ürün ve marka değerinin yükselmesi birçok faktöre dayanmaktadır. Bazı araştırmalar yerel festivallerin coğrafi işaretli ürünlere katkı sağlayabileceğini belirtmektedir (Çalışkan ve Koç, 2012). Benzer bir örnek Güney Kore’de Beoseong çayında gözlemlenmektedir. Yerel üreticilerin, çalışanların ve kamu kurumlarının çabalarıyla altı yıl içerisinde coğrafi işaretli Beoseong çayının üretimi ikiye katlanmış, bölgeye gelen turist sayısı üçe katlanmış ve ürün fiyatları %90 yükselerek daha fazla katma değer elde edilmiştir (Suh ve MacPherson, 2007:525).

Küresel olarak ün kazanan coğrafi işaretli ürünler yüksek satış değerlerine ulaşabilmektedir. Coğrafi işarete sahip dünyaca ünlü rokfor peyniri yılda 17.000 20.000 ton arasında değişkenlik gösteren bir üretim hacmine sahiptir ve ortalama kilosu 16.15 eurodan satılmaktadır. 2020 yılında yaklaşık 300.000.000 Euro civarında rokfor peyniri satışı gerçekleştiği hesaplanmaktadır (Statista, 2022).

2019 yılında gerçekleştirilen bir araştırmaya göre tüketiciler coğrafi işaretli ürünlerin geleneksel yöntemlerle üretilmiş olmasını ve direkt olarak üreticiden alınabilir olmasını beğenmektedir. Bu yönleri önem veren tüketiciler daha sık satın alma gerçekleştirmektedir (Ferrandez-Ferrin vd. 2019:1).

5. ÇANAKKALE İLİNDE YÖRESEL VE COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜNLER

Türk Patent ve Marka Kurumu’nun verileri incelendiğinde Çanakkale ilinde kayıtlı 10 coğrafi işaretli ürün olduğu görülmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022). Bu ürünler tescil tarihi alma tarihlerine göre aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

- Çanakkale El Halısı
- Ezine Peyniri
- Bayramiç Beyazı
- Bayramiç Elması
- Bozcaada Çavuş Üzümlü
- Geyikli Zeytinyağı
- Yenice Kırmızı Biberi
- Bayramiç Tahin Helvası
- Bayramiç Zeytinyağı
- Lapseki Şeftalisi

Çanakkale Ticaret İl Müdürlüğü tarafından Çanakkale ili hızlı tüketim malı niteliğindeki yöresel ürünler, üretici ve tedarikçilerinin listesi ve adresleri yasal mevzuat gereği her iki yılda bir denetlenmekte ve duyurulmaktadır. Yukarıda yer alan coğrafi işaretli ürünlerin dışında yöresel ürünler aşağıda sıralanmaktadır (Çanakkale Ticaret İl Müdürlüğü, 2022):

- Bal ve Arı Ürünleri
- Biga Balı
- Biga Biber Turşusu
- Biga Cevizli Lokumu
- Biga Işıklı Nohut Kahvesi
- Biga Peynir Tatlısı
- Biga Pirinci
- Biga Yoğurdu
- Çanakkale Domatesi
- Çan Cevizi
- Çanakkale Peynir Helvası
- Gelibolu Peynir Helvası
- Gelibolu Sardalyası
- Gelibolu Tuzlu Sardalyası
- Keçi Sütü Dondurma
- Lapseki Kirazı

- Salça
- Yenice Akçakoyun Çileği
- Yenice Sazak Fasulyesi
- Zeytin-Zeytinyağı

Çanakkale İl Tarım Müdürlüğü tarafından yapılan açıklamalarda kentte 115 farklı ürün üretildiği ve bu ürünlerden 47 çeşidin kendi alanlarında ülke üretiminde ilk 10'da yer aldığı belirtilmektedir (Mynet, 2022).

Çanakkale El Halısı

1997 yılında tescillenen ve Mahreç İşareti alan Çanakkale El Halısını diğer halılardan ayırt eden özellikleri Türk Patent ve Marka Kurumunda yayınlanan tescil belgesine göre:

“Bir daire içine işlenmiş sekiz kollu yıldız (yıldız tabak), altın tabak, turnalı (turna göbeği), enli sular, baklava keseği, toplu yıldız, çınar yaprağı, asma yaprağı (Türkmen gülü), topak, yağlık ve kavak yaprağı” olarak belirtilmektedir. Bunlar dışında kullanılan mavi, yeşil ve tonları, kahverengi, siyah ve beyaz renginde kök boya kullanımı da ayırt edici bir özelliktir. Tescil belgesinde tamamen geometrik şekillerden oluştuğu ifade edilmektedir.

Bazı kaynaklarda 1997 yılında Sümer Halı Sümer Halıcılık El Sanatları Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından Ankara’da yapılan başvuru ile tescillendiği belirtilmektedir fakat yapılan değişikliklerle tescil Çanakkale Belediyesine geçmiştir ve Türk Patent ve Marka Kurumunda da bu şekilde bilgi verilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Coğrafi işaret kapsamında Çanakkale ili ile tarihi bir geçmişi olması ve ustalık gerektirmesi sebebiyle el halısı üretiminin tüm aşamalarının Çanakkale ili içinde gerçekleşmesi gerektiği belirtilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Diğer coğrafi işaretli ürünler kadar ünlü olmasa da Çanakkale’nin çeşitli bölgelerinde üretilen halıların Almanya, Norveç, A.B.D. ve diğer ülkelere ihraç edildiği belirtilmektedir (Ceylan Erol, 2018:53). Ayrıca çeşitli sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanında çeşitli akademik araştırmaların da odak noktası olduğu görülmektedir. Çanakkale’de en uzun tescil geçmişine sahip Çanakkale El Halısı’na ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 2.890 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

2020 yılında yapılan bir araştırmada (Şahin ve Balcı Akova, 2020:465) Çanakkale El halısının; halı, yolluk, seccade, heybe, divan örtüsü şeklinde dokumaları olduğu belirtilmektedir. Araştırmada sektörün taklit halılar ve pazarların kaybolması nedeniyle yaşanan sıkıntıları bu ürünü kaybolma noktasına getirdiği ifade edilmektedir. Ayvacık ilçesine bağlı Çamkalabak ve Yukarıköy köylerinde düşük seviyede ürünün üretiminin devam ettiği belirtilmektedir (Şahin ve Balcı Akova, 2020:465).

Ezine Peyniri

2006 yılında tescillenen ve Menşe Adı alan Ezine Peynirinin tescil belgesinde tanımı “üretim bölgesini kapsayan coğrafi sınırında bulunan doğal endemik bitki örtüsü, iklimi ve su kaynakları ile beslenen koyun, keçi ve ineklerden elde edilen sütlerin mevsimine göre; koyun sütü % 35-45, keçi sütü en az % 40, inek sütü en fazla % 25 oranlarında karıştırılmasıyla üretilen tam yağlı muhtelif büyüklükte teneke tipi peynir” olarak ifade edilmektedir. Ezine Peynirini ve Mandıracılarını Koruma, Geliştirme ve Tanıtma Derneği tarafından yapılan başvuru ile tescillenen bu ürün Çanakkale ilinde üretilen ulusal düzeyde en ünlü ürünlerden biri olarak ifade edilebilir. Coğrafi işaret logosu aşağıda gösterilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Menşe Adı tescilli bir ürün olması sebebiyle üretiminin tüm hammaddeleri yöresel olmalı ve üretim aşamaları coğrafi sınır içerisinde gerçekleşmektedir.

28 üreticiye sahip Ezine peynirinin yapımında bölgede yetiştirilen “Tahirova, Sakız, Dağlıç ve Sakız+Dağlıç melezi ırkı koyunlardan, Siyah Alaca (Holstein) ırkı kültür ineklerinden ve Karakeçi (kılkeçisi) ve Türk Saanen ırkı keçilerden” elde edilen sütler kullanılmaktadır.

Ezine bölgesinde kurulmakta olan Ezine Gıda İhtisas Organize Sanayi Bölgesi ile istihdamın ve ekonomik altyapının gelişmesi için gerekli adımlar da atılmaktadır (AA, 2022). Coğrafi işaret ile ünü artan Ezine Peyniri’ne ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 2.040 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

Bayramiç Beyazı

Bayramiç Ziraat Odasının başvurusuyla 2012 yılında ulusal coğrafi işaret tescili ve Menşe Adı alan Bayramiç beyazı 2021 yılında Avrupa Birliği coğrafi işaret tescili de almıştır. Türkiye’de AB tescili alan 7. ürün olan Bayramiç beyazı Çanakkale’nin Bayramiç ilçesinde yetişen bir nektarin ürünüdür. Aynı türdeki diğer ürünlere göre daha küçük bir hacmi ve çekirdeği olan ürünün ağaçları da benzerlerinden farklılaşmaktadır. Coğrafi işaret logosu aşağıda gösterilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Özellikle AB tescili ile birlikte ulusal medyada birçok habere konu olan Bayramiç beyazının tanınmasının hızlandığı ifade edilebilir. Bayramiç beyazına ilişkin tanıtım sadece geleneksel medya aracılığı ile değil sosyal medya aracılığı ile de gerçekleşmektedir. Facebook, Youtube, Twitter, Instagram gibi platformlarda tüketicilerin, Tema vakfı gibi STK’ların, işletmelerin ürüne yönelik paylaşımları olduğu görülebilmektedir. Coğrafi işaret ile ün kazanan Bayramiç Beyazı’na ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 1.450 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

Bayramiç Elması

Bayramiç Ziraat Odasının başvurusuyla 2013 yılından itibaren tescillenen ve Menşe Adı alan Bayramiç Elması, Çanakkale’nin Bayramiç ilçe merkezi ve ilçeye bağlı Evciler, Yeşilköy, Çırpılar, Karaköy, Tongurlu, Külcüler, Ahmetçeli ve Saçaklı köylerinde üretilmektedir. Bayramiç Elması’nın Türk Patent ve Marka Kurumu’na kayıtlı 26 üreticisi bulunmaktadır (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022). Coğrafi işaret logosu aşağıda gösterilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Bayramiç Ziraat Odası ve bölge temsilcileri tarafından 2020 yılında yapılan açıklamalarda yıllık yaklaşık 130 bin ton üretim hacminin olduğu, coğrafi işaret ile birlikte bilinirliğin arttığı, özellikle Rusya'ya yüksek miktarda ihraç edildiği ifade edilmektedir (Hürriyet Gazetesi, 22 Aralık 2020). Coğrafi işaret ile ün kazanan Bayramiç Elması'na ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 299 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

Bozcaada Çavuş Üzümü

S.S. Bozcaada Tarımsal Kalkınma Kooperatifi başvurusuyla 2020 yılında tescillenen ve Menşe Adı alan Bozcaada Çavuş Üzümü Çanakkale ilinin Bozcaada ilçesinde üretilmektedir. Coğrafi işaret logosu aşağıda gösterilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Birçok ulusal sanatçı tarafından tanıtımına katkı sağlanan Bozcaada Çavuş üzümü ulusal medyada da haberlere konu olmuş ve ün kazanmıştır. 2018 yılında Ata Demirel'in ürünün üretimini desteklemek için bulduğu reklam spotu ve 2020'de tescillenmesi medyada yer almıştır (NTV, 2020). Coğrafi işaret ile ünü artan Bozcaada Çavuş Üzümü'ne ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 204 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

S.S. Bozcaada Tarımsal Kalkınma Kooperatifi başkan yardımcısı İbrahim Günel yaptığı bir açıklamada ürün üretiminin turizm tarafından olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Turizmden sağlanan yüksek gelirin üreticileri ve çalışanları yüksek emek gerektiren bağcılıktan uzaklaştırdığını aslında turizm ile üzüm üretiminin beraber ilerlemesi gerektiğini ve konuda kararlar alınması gerektiğini ifade etmektedir (NTV, 2020). Coğrafi işaret tescili ile beraber ürünün koruma altına alınmasının yerel coğrafyada bu yönde gelişmeler açısından olumlu etki yapacağı söylenebilir.

Geyikli Zeytinyağı

S.S. Geyikli Beldesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi tarafından yapılan başvuru ile 2020 yılında tescillenen ve Menşe Adı alan Geyikli Zeytinyağı Çanakkale ili Ezine ilçesi Geyikli Beldesi ile Gökçebayır, Kemallı, Bozköy, Mecidiye, Kumburun, Çamoba, Dalyan, Tavaklı, Uluköy, Üvecik, Alemşah, Körüktaş, Karadağ, Akçakeçili, Yeniköy, Yahyaçavuş, Aladağ ve Hisaralan köylerinde üretilmektedir. Coğrafi işaret logosu aşağıda gösterilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Çanakkale gerçekleştirilen Zeytinyağı üretiminin %29'u Geyikli ilçesinde gerçekleştirilmektedir (Mynet, 2022). Geyikli Zeytinyağı'nın İngiltereye düzenli ihracatı da gerçekleşmektedir (TRT, 2021). Coğrafi işaret ile ün kazanan Geyikli Zeytinyağı'na ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 250 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

Yenice Biberi

Yenice Ziraat Odasının başvurusuyla 2020 yılında tescillenen ve Menşe Adı alan Yenice Biberi Çanakkale ilinin Yenice ilçesinde üretilmektedir. Coğrafi işaret logosu aşağıda gösterilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Kapya biberi üretiminde Türkiye’de 1. sırada olan Çanakkale ilinde üretimin %57’si Yenice ilçesinde gerçekleşmektedir. 2020 yılında Türkiye’de yaklaşık 1.300.000 ton salçalık biber üretiminin 266 bin tonu Çanakkale’de gerçekleşmiştir (Mynet, 2022). Coğrafi işaret ile ün kazanan Yenice Biberi’ne ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 1.460 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

Bayramiç Tahin Helvası

Bayramiç Ziraat Odasının başvurusuyla 2021 yılında tescillenen ve Mahreç İşareti alan Bayramiç Tahin Helvası, Çanakkale ilinin Bayramiç İlçesinde üretilmektedir. Coğrafi işaret logosu aşağıda gösterilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

İstiklal Marşı’nın yazarı olan şair Mehmet Akif Ersoy’un da hatıralarında yer verdiği Bayramiç Helvası uzun bir geçmişe sahiptir. Ulusal ve uluslar arası tanıtım çalışmalarının sürdüğü belirtilen coğrafi işaretli Bayramiç Helvasının özellikle Avrupa Birliği ülkelerine ihracatının yapılabilir olması üreticilere güven vermektedir (Milliyet, 2022). Coğrafi işaret ile ün kazanan Bayramiç Tahin Helvası’na ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 119 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

Bayramiç Zeytinyağı

Bayramiç Ziraat Odasının başvurusuyla 2022 yılında tescillenen ve Menşe Adı alan Bayramiç Zeytinyağı, Çanakkale ilinin Bayramiç İlçesinde üretilmektedir. Coğrafi işaret logosu aşağıda gösterilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Bayramiç ilçesinde yaklaşık bin ton işleme kapasitesine sahip Pıtlı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde üretilen Bayramiç Zeytinyağı 2021 yılında 240 ton üretilmiştir. 50 yıllık kooperatif coğrafi işaret ile birlikte daha da güçlenme yolundadır (AA, 2022). Coğrafi işaret ile ün kazanan Bayramiç Zeytinyağı'na ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 711 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

Lapseki Şeftalisi

Lapseki Ziraat Odasının başvurusuyla 2022 yılında tescillenen ve Menşe Adı alan Lapseki Şeftalisi, Çanakkale ilinin Lapseki İlçesinde üretilmektedir. Coğrafi işaret logosu aşağıda gösterilmektedir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2022).

Her yıl ortalama 150.000 ton üretildiği ifade edilen Lapseki şeftalisinin hem ulusal hem de uluslararası ticareti gerçekleşmektedir. Özellikle coğrafi işaret ile birlikte pazar payının güçlenmesi beklenmektedir (AA, 2022).

Çanakkale'nin en son coğrafi işaret alan ürünü olan Lapseki Şeftalisi'nin tescilinin ulusal medyada sıklıkla yer aldığı gözlemlenmektedir. Coğrafi işaret ile ün kazanan Lapseki Şeftalisi'ne ilişkin Google arama motoru üzerinde yapılan aramada 2.840 ulusal habere ulaşılmaktadır (Ekim 2022).

6. SONUÇ

Çanakkale tarıma uygun yapısı ve binlerce yıllık zengin tarihi ile Türkiye'nin değerli şehirlerinden biridir. Yöresel ürünler incelendiğinde daha birçok ürünün coğrafi işaret almaya aday olduğu görülebilmektedir. İlde yer alan ürünlere ilişkin gerek üreticiler gerekse kamu kurumları tarafından önemli adımlar ve çalışmalar gerçekleştirildiği coğrafi işaretli ürün sayısındaki artışa bakıldığında görülebilmektedir. Özellikle altyapı ve tescile ilişkin çalışmaların il genelinde hızla devam ettiği Ziraat odaları ve kooperatifler tarafından yapılan açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Çanakkale El Halısı'nın Çan ve Ayvacık ilçesinde üretiminin gerçekleştiği görülmektedir. Bayramiç ilçesinin dört coğrafi işaretli ürün ile bu yolda ciddi adımlar attığı ve gelişme gösterdiği görülmektedir. Lapseki, Yenice, Geyikli ve Bozcaada'da coğrafi işaret almış 1'er ürün bulunduğu görülmektedir. Ulusal üne sahip Ezine Peyniri'nin Ezine'de önemli altyapı yatırımlarıyla üretiminin güçlenerek devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum değerlendirildiğinde coğrafi işaretli ürün kapsamında önemli çalışmalar yapıldığı gelişmelerden anlaşılmaktadır. Fakat Biga, Ayvacık, Gelibolu, Gökçeada, Çan, Eceabat gibi zirai ürünler ve gıda ürünleri açısından zengin bölgelerde hala coğrafi işaretli bir tarım ürünü olmadığı görülmektedir. Tescillenerek koruma altına alınabilecek diğer yöresel ürünler yerel bölgelerde ürün çeşitliliğini artırarak istihdamı ve ekonomiyi geliştirecektir. Bölge halkının refahının artırılması ve yerel ticaretin gelişmesi açısından halihazırda deneyimin ve uzmanlığın olduğu, üretimin devam ettiği ürünlerin tescillenerek koruma altına alınması, kalitesinin garanti edilmesi üreticilerin gelişmesine olanak sağlayacaktır. Türkiye'nin gelişen değerlerinden biri olan Çanakkale'yi daha da yukarıya taşımak için bu alanda yapılacak bilgilendirmeler, eğitimler ve çalışmalar önem arz etmektedir.

Coğrafi işaret almış ürünlere yönelik ise farklı önerilerde bulunulabilir. Araştırma sürecinde ürünlere yönelik yapılan araştırmalar özellikle ürünlerin tanıtımına ilişkin sosyal medya ve internet sitelerinin yetersiz kaldığını göstermektedir. Coğrafi işaret alan ürünlerin birçoğuna ilişkin internet araştırmalarında tescilli olan bu ürünlere adanmış, tanıtan ve detaylı bilgiler sunan internet sitelerinin olmadığı gözlemlenmiştir. Her ne kadar yerel ve ulusal medyada üzerine açıklayıcı haberler yapılmış olsa da, üretim yöntemini tanıtan, yerel üreticilerle görüşmelere yer veren, tüketicilerin yorumlarını içeren genel bir tanıtım çalışması faydalı olacaktır. Uluslararası ün kazanmaya aday bu ürünlerin tanıtımında görsel ve yazılı medyanın ötesinde hem sosyal medya üzerinden hem de ürünlere yönelik detaylı bilgiler sunan internet siteleri üzerinden de çalışmaların gerçekleştirilmesi olumlu olacaktır. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri ve diğer ülkelere yapılabilecek ihracatın artması için yerel üreticiler desteklenmelidir. Bu konuda gerek kamu kurumları gerekse Çanakkale

Onsekiz Mart Üniversitesi önemli faydalar sağlayabilecek bir birikime sahiptir. Ürünlerin geliştirilmesi, pazarlaması, marka ve pazar stratejilerinin geliştirilmesi, yerel üreticilerin işletme yapılarına ve üretim yönetimi sistemlerine yönelik teknik, ekonomik ve idari eğitimler üniversite ve kamu kurumlarının sağlayabileceği destekler arasındadır.

KAYNAKÇA

- AGOSTINO, M.; TRIVIERI, F. (2014) “Geographical Indication and Wine Exports: An Empirical Investigation Considering the Major European Producers”, *Food Policy*, 46, 22-36.
- AKKOYUNLU, Ş. (2015). “The Potential of Rural–Urban Linkages for Sustainable Development and Trade”. *International Journal of Sustainable Development & World Policy*, 4(2), 20–40.
- BRAMLEY, B.; BIENABE, E.; KIRSTEN, J. (2009) “The Economics Of Geographical Indication: Towards a Conceptual Framework for Geographical Indication Research in Developing Countries”, Wipo (İçinde) Ed., *The Economics of Intellectual Property: Suggestions for Further Research in Developing Countries and Countries with Economies in Transition*, Cenova, İsviçre: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü. 109-149.
- CEYLAN EROL, E. (2018) “Çanakkale-Çan Halıları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kadim Akademi SBD*, 2(1), 50-68.
- ÇALIŞKAN, V.; KOÇ, H. (2012) “Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Dağılım Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28), 193-214.
- DEMİRER, H. R. (2010) “Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretler; Fransa ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Akdeniz Üniversitesi*.
- DESELCİNU, O. C.; COSTANİGRO, M.; SOUZA-MONTEIRO, D. M.; MCFADDEN, D. T. (2013) “A Meta-Analysis Of Geographical Indication Food Valuation Studies: What Drives The Premium For Origin-Based Labels?”, *Journal Of Agricultural And Resource Economics*, 38(2), 204-219.
- DOĞAN, B. (2015) “Coğrafi İşaret Korumasının Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Önemi”, *Social Sciences*, 10(2), 58-75.
- FERNANDEZ-FERRIN, P.; BANDE, B.; GALAN-LADERO, M. M.; MARTIN-CONSUEGRA, D.; DIAZ, E.; CASTRO-GONZALEZ, S. (2019) “Geographical Indication Food Products And Ethnocentric Tendencies: The Importance of Proximity, Tradition, And Ethnicity”, *Journal of Cleaner Production*, 241,
- GÖKOVALI, U. (2007) “Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 141-160.
- RAIMONDI, V.; FALCO, C.; CURZI, D.; OLPER, A. (2020) “Trade Effects of Geographical Indication Policy: The EU Case”, *Journal Of Agricultural Economics*, 71(2), 330-356.
- SUH, J.; MACPHERSON, A. (2007) “The Impact of Geographical Indication on The Revitalisation of a Regional Economy: A Case Study of Beoseong Green Tea”, *Area*, 39(4), 518-527.
- ŞAHİN, G.; BALCI AKOVA, S. (2020) “Coğrafi İşaret Kapsamındaki Türk Halı ve Kilimlerinin Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 447-482.

İnternet Kaynakları

Anadolu Ajansı – Lapseki Şeftalisi Coğrafi İşaretiyle Üreticisinin Elini Güçlendirecek

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/lapseki-seftalisi-cografisi-isaretiyle-ureticisinin-elini-guclendirecek/2592207> (Erişim Tarihi: 03.09.2022).

Anadolu Ajansı - Kazdağları'nın zeytininden coğrafi işaretli 'Bayramiç zeytinyağı' üretiyorlar

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kazdaglarinin-zeytininden-cografisi-isaretili-bayramic-zeytinyagi-uretiyorlar/2599696> (Erişim Tarihi: 03.09.2022).

Çanakkale Ticaret İl Müdürlüğü – Çanakkale İli Yöresel Ürünler Kesinleşmiş Listesi

<https://canakkale.ticaret.gov.tr/duyurular/canakkale-ili-yoresel-urunler-kesinlesmis-listesi> (Erişim Tarihi: 16.06.2022).

Hürriyet Gazetesi – Paris'in Afrodite'su Bayramiç elması tüm Türkiye'de çok seviliyor

<https://www.hurriyet.com.tr/lezizz/galeri-parisin-afrodite-sundugu-bayramic-elmasi-tum-turkiyede-cok-seviliyor-41695032/2> (Erişim Tarihi: 03.09.2022).

Milliyet - Bayramiç tahin helvası da tescillendi!

<https://www.milliyet.com.tr/yemek/bilgi/bayramic-tahin-helvasi-da-tescillendi-6577629> (Erişim Tarihi: 03.09.2022).

Mynet - Türkiye'de ilk sırada! Yenice kapya biberi tescillendi

<https://www.mynet.com/turkiye-de-ilk-sirada-yenice-kapya-biberi-tescillendi-1205294-myyemek> (Erişim Tarihi: 03.09.2022).

NTV – Ata Demirer’in Tanıttığı Bozcaada Çavuş Üzümü Tescillendi

<https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/ata-demirerin-tanittigi-bozcaada-cavus-uzumu-tescillendi,h1EYeQeLYkMHLgfoacQnQ/05X87SDLyESTdRdg5J5f9w> (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

Statista- Consumer Goods & FMCG: Food & Nutrition

<https://www.statista.com/statistics/454967/volume-of-roquefort-cheese-produced-in-france/>

<https://www.statista.com/statistics/455165/average-expenditure-household-roquefort-cheese-france/> (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

TRT Haber – <https://www.trthaber.com/haber/guncel/tescilli-geyikli-zeytinyagi-ingiltereye-ihrac-ediliyor-619105.html>

<https://www.trthaber.com/haber/guncel/tescilli-geyikli-zeytinyagi-ingiltereye-ihrac-ediliyor-619105.html> (Erişim Tarihi: 02.09.2022)

Türk Patent ve Marka Kurumu – Coğrafi İşaret, [https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/coğrafi-işaret-nedir](https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/co-grafi-isaret-nedir) (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü) – Geographical Indications, https://www.wipo.int/geo_indications/en/ (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılığı Ve Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri: Biga MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Ahmet ŞAHBAZ¹

1.GİRİŞ

Günümüzde dünyadaki sürdürülemez tüketim kalıpları, kirlilik, doğal kaynakların tükenmesi, artan sera gazı emisyonları ve küresel ısınma ciddi çevresel sorunlara neden olmuştur. Belirtilen bu önemli sorunlar “yeşil” olma sürecine yol açmıştır. Böylece yeşil ürün farkındalığı ve tüketimi önemini daha da artırmaya başlamıştır. “Yeşil” kavramı genellikle sorumlu tüketim, ekolojik pazarlama, ekolojik olarak ilgili tüketici, sosyal sorumluluk, doğal, sürdürülebilir ve çevre dostu veya çevre dostu gibi terimlerle ilişkilendirilmektedir. Yeşil ürünler, birçok gelişmiş ülkede çevresel sürdürülebilirlik için en güvenilir çözüm haline gelmiştir. Yeşil ürünlerin değeri, bireylerin yanı sıra çevrenin de büyümesi ve gelişmesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Mensah,2021:1).

Çevre yanlısı tüketim davranışı, bireylerin ürün ve hizmetlere yönelik seçimlerinin ve eylemlerinin çevresel etkileri ne ölçüde azalttığını, çevredeki mevcut malzeme veya enerjinin değişimini azalttığını veya ekosistemlerin yapısını ne ölçüde değiştirdiğini ifade eder. Çevreye duyarlı bireyler, ihtiyaca yönelik satın almalar yapmakta ve çevre dostu malzemelerden ve ikinci el kaynaklar ve çevreye duyarlı işletme veya markalar gibi çevreye duyarlı kaynaklardan yapılan ürünleri tercih etmektedirler (Kim ve Seock,2019:83-84). Çevreye olan duyarlılığın artışıyla birlikte bireylerin yaşam tarzlarında da değişiklikler meydana gelmiştir. Böylece tüketim alışkanlıkları değişmiş ve bu durum satın alma davranışlarını etkilemiştir. Tüketicilerin ürün ve hizmetlere yönelik satın alma davranışları çevresel problemler üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Ayrıca çevre bilincindeki artış yeşil ürün pazarının artmasına neden olmaktadır (Acer vd,2018:88).

2. ÇEVRE DUYARLILIĞI VE ÇEVRE DOSTU ÜRÜNLERİ KULLANMA: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çevre Bilinci

Çevre bilinci, çevreye zarar verilmemesi ve onun sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını ifade eder. Ayrıca çevre bilinci ile ilgili farkındalığın oluşturulması önemlidir. Çevre bilincinin kazanılması ile bireylerin çevre ile ilgili bilgi edinmesi olumlu tutumları ve davranışları geliştirmesi ile mümkün olabilmektedir. Çevre bilincinin oluşması önemlidir. Böylece bireylerin çevre sorunlarına çözüm arama çalışmaları gerçekleşmektedir. Diğer taraftan güçlü çevre bilincine sahip olan bireylerin, çevreyi koruma konusunda daha fazla endişe duymaları söz konusudur. Çevre bilinci, çevre sorunlarına yönelik tutumu olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca çevre bilincine sahip bireyler yalnızca çevreye karşı değil topluma karşı da bir sorumluluk duyarlar. Çevre bilinci farkındalığı fazla olan tüketicilerin ekonomik ve sosyal faydalar konusunda kaygılanma ihtimalleri yüksektir. Bilinçli bir tüketici örneği olarak; tek kullanımlık pil yerine, şarj edilebilir pil kullanılması verilebilir. Böylece çevreyi koruma faydası sağlanmış olacak ve yeni pil almanın önlenmesiyle ekonomik bir fayda elde edilecektir (Yılmaz ve Aytekin,2020:444).

Çevresel sorumluluğu artırmak için tüketicilerin sorumluluklarının farkında olması ve bu sorumlulukları üstlenmesi önemlidir. Çevresel olumsuzlukların insanlar ve diğer canlılar üzerindeki olumsuz etkilerinin farkına varılmasıyla birlikte, bireysel faaliyetler önem kazanmıştır. Bunun sonucunda bireysel faaliyetlere hız verilerek çevre kalitesinin artırılması hedeflenmektedir. Çevresel kaygılar tüketicilerin çevre bilincinin artmasına neden olmuştur. Bu durum ise tüketicileri yeşil ürünleri satın almaya yöneltmiştir (Erciş, Aysel vd.,2019:946).

2.2.Çevre Dostu Ürünler

Dünyada gün geçtikçe çevresel bozulma ile ilgili endişeler artmaktadır. Çevrenin bozulması, tüketicilerin çevre dostu ürünlere yönelik tutumlarının bilincinin gelişmesine yol açmıştır (Sharma,2021:1217).

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga MYO, asahbaz@comu.edu.tr, ORCID:0000-0001-7647-6193.

Modern toplumların boğuşması gereken çok sayıda çevre sorununa tek bir çözüm bulunmamakla birlikte, eko-yeniliklerin bu sorunları azaltmada artan bir rol oynaması gerektiği genel olarak kabul edilmektedir. Bu eko-yenilikler tipik olarak çevre dostu ürün ve hizmetlerle ilgilidir. Önceki araştırmaları takiben, çevre dostu ürünleri rakip tekliflere göre bir veya daha fazla çevresel fayda içeren ürünler olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, Patagonya geri dönüştürülmüş plastik şişelerden yapılmış çevre dostu dalış giysileri sunmakta ve yedinci nesil biyolojik olarak parçalanabilen çamaşır ürünleri üretmekte, Tesla elektrikli araçlar üretmektedir. Whole Foods Market ise organik ve doğal ürünlere dayalı olarak ulusal bir öneme sahip olmuştur. Çevre dostu ürünler çoğaldıkça, onlar için talebi neyin yönlendirdiğini anlamak, hem bunları sunan işletmeler hem de bunların benimsenmesini teşvik etmeye çalışan düzenleyiciler için kritik öneme sahiptir. Hükümetler, çevre dostu ürünleri teşvik etmek için çok çeşitli politikalar sunmuştur. Politika teşvikleri örnek olarak düzenleyici standartları, vergileri, sübvansiyonları ve geri ödemeleri içerir (Qiao ve Dowell,2022:2).

Genel olarak, bir topluluktaki çevresel kaygıların, çevre dostu tüketimle olumlu bir şekilde ilişkili olması muhtemeldir. Daha güçlü çevresel kaygıları olan topluluklarda yaşayanlar, sürdürülebilirlik konularının daha çok farkındadırlar ve çevreyi korumanın yapılacak doğru şey olduğuna daha fazla inanırlar, dolayısıyla çevre dostu ürünler satın alma konusunda daha büyük bir eğilim sergilerler. Çevresel kaygılar aynı zamanda çevre dostu ürünlerin kabul edilmesi ve hatta aktif olarak takip edilmesi gerektiğine dair ortak bir inancı yansıtmaktadır. Örneğin, topluluk sakinleri, çevre dostu ürünleri savunmak için toplu olarak hareket edebilir, fosil yakıtlara kıyasla yenilenebilir kaynaklarla üretilen enerji gibi. Ayrıca, çevresel kaygılar, tüketicilerin çevre dostu ürünler satın almaya teşvik edebilen uygunluk normlarına yol açabilir. Örneğin, çevresel kaygılar, koruma, geri dönüşüm, çöp ve böcek ilacı kullanımını kısıtlama ve su tasarrufu gibi faaliyetler etrafındaki baskıları artırabilir. Ayrıca, çevresel kaygılar toplulukta bir işbirliği ve uyum duygusunu teşvik edebilir. Çevre dostu ürünler satın almak gibi kamu yararına olan eylemlerin yapılmasının değerli olduğu inancını arttırmaktadır (Qiao ve Dowell,2022:3).

Çevre yanlısı tüketim davranışı, bireylerin ürün ve hizmetlere yönelik seçimlerinin ve eylemlerinin çevresel etkileri ne ölçüde azalttığını, çevredeki mevcut malzeme veya enerjinin değişimini azalttığını veya ekosistemlerin yapısını ne ölçüde değiştirdiğini ifade eder. Çevre dostu giysiler satın almak veya giysileri geri dönüştürmek gibi bazı davranışlar çevre yanlısı davranışlar olabilir çünkü bu davranışlar çevreyi doğrudan veya dolaylı olarak etkiler. Giysi tüketimi, giysi edinme, saklama, kullanma, bakım yapma ve atmayı ifade eder. Ayrıca çevreye duyarlı kişiler, ihtiyaca yönelik satın almalar yapmakta ve çevre dostu malzemelerden ve ikinci el kaynaklar ve çevreye duyarlı şirket veya markalar gibi çevreye duyarlı kaynaklardan yapılan kıyafetleri tercih etmektedirler (Kim ve Seock,2019:84-85).

2.3.Yeşil Pazarlama

Yeşil pazarlama, çevreci ürünlerin üretilmesini, fiyatlandırılmasını, dağıtılmasını ve tutundurulmasını kapsayan bir süreçtir. Ürünlerin üretilmesinden ambalajlanmasına, dağıtılmasına, yapılacak tutundurma çalışmalarına, tüketicilerin bilgilerinin artmasına kadar tüm aşamalarda çevre ön planda yer almaktadır (Uyguntürk ve Şenoğlu,2021:73).

Yeşil pazarlama kavramı 1980'lerde ortaya çıkmıştır. Yeşil pazarlama ve çevreye verilen zararı en aza indirmek için tasarlanmış tüm faaliyetlerin sonucudur. Bu şekilde bireylerin ihtiyaçlarını ve arzularını tatmin etmeye çalışır. Yeşil pazarlama, tüm pazarlama faaliyetlerini içeren bir süreçtir (Esmailpour ve Bahmanyar,2017:300).

Yeşil pazarlama, tüketicilerin ekolojik bilincini artırmayı amaçlamaktadır. Çevre dostu ürünlerin, daha az kirlenici ekipman ve teknolojilerin kullanılması gerektirmektedir. Yeşil pazarlama aşağıdaki öncelikli yönergeleri içerir:

- Çevre uyumluluğu garanti edilen ürünlerin geliştirilmesi. Yani ürünler çevre üzerinde minimum etkiye sahip olmalı veya hiç etki göstermemeli ve aynı zamanda tüketici gereksinimleri kalite, hizmet, fiyat ve kullanım kolaylığı açısından karşılayabilmelidir.
- Ürüne özel nitelikler ve işletmenin çevreyle uyumlu olma itibarı ile ilgili çevresel duyarlılığı içeren yüksek kaliteli bir görüntünün iletilmesi.
- Ürünlerin lojistik süreç boyunca çevreye zarar vermeyecek şekilde dağıtılması.

Tüm bu hedefler; pazarlamanın çevresel bileşenleri, işletmenin hedefleri ve çevre politikası ile ilişkilidir (Condratov vd,2021:31).

Yeşil pazarlama, çağdaş pazarlamada çok önemli hale gelmiştir. Yeşil pazarlama, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevreye zarar vermeden yapılan paketleme, ürün modifikasyonu ve üretim süreçlerinin her şey dahil pazarlama faaliyetlerini içerir. Pagliacci ayrıca yeşil pazarlamayı, çevreye zarar vermeden pazara yeşil ürünler getirme süreci olarak açıklamıştır. Kısacası, yeşil pazarlama, ürünlerin çevre dostu bir şekilde pazarlandığı bir durumla ilgilenir. Anlaşılır bir şekilde, çevresel kaygı ve ürün kullanışlılığı, tüketicilerin yeşil satın alma niyetlerini etkileyen ana belirleyici faktörlerdir. Tüketiciler çevre ile ilgilendiklerini iddia etseler de, bu endişe yeşil ürünlerin fiilen benimsenmesi veya satın alınmasına dönüşmemektedir. Bu, tüketicilerin sürdürülebilir tüketim uygulamalarına düşük katılımını açıklar. Dangelico &

Vocalelli'nin “çevresel sürdürülebilirliği tüketici memnuniyeti ve şirket kârlılığının ötesinde üçüncü amaç olarak” görmelerine şaşmamak gerekir. Yeşil pazarlamanın en büyük zorlukları, yeşili neyin kapsadığı konusunda kamuoyunda fikir birliğinin olmaması, bir ürünün organik olup olmadığını anlamak için standart bir ölçüme sahip olma ihtiyacı ve yeni bir kavram olduğu için sabır gerektirmesidir. Kârla sürekli büyümenin sağlanması ve para tasarrufu, yeşil pazarlamanın faydalarından bazılarıdır (Mensah,2021:2).

2.4. Yeşil Ürün Farkındalığı

Yeşil ürün; çevre dostu ürün olarak ifade edilmektedir. Genellikle atıkların geri dönüştürülmesi ya da yok edilmesi, enerji kaynaklarının kısıtlı kullanımı ile doğal çevrenin korunmasına yönelik ürün olarak tanımlanmaktadır. Yeşil ürün; canlılara zarar vermeyen, doğal kaynakları daha az tüketen ve geri dönüştürülebilen ürünler şeklinde de tanımlanabilir (Ünvar,Şafak vd,2018:21-22).

Yeşil ürünler, üretim ve tüketimleri sırasında en az çevresel etkiye sahip olacak şekilde tasarlanmış ürünlerdir. Yeşil ürün, enerji tasarrufu sağlayarak doğal çevrenin korunmasına ve iyileştirilmesine yardımcı olur. Başka bir deyişle, yeşil bir ürün, çevreye daha az zararlıdır. Yeşil ürünler değişen derecelerde çevre üzerindeki olumlu etkileri (veya daha az olumsuz) iyileştirirken, diğer ürünler olumsuz çevresel etkileri azaltmaz. Başka bir tanıma göre yeşil ürün, aşağıdaki özelliklere sahip bir üründür. Bir araya getirilecek ve yeniden üretilebilecek ve kullanılabilecek şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca, onun üretim sürecinde, geri dönüştürülebilecek malzeme türleri kullanılmaktadır. Enerji verimliliğine sahiptir ve diğerlerine kıyasla daha az çevre kirliliğine neden olur (Esmailpour ve Bahmıary, 2017:301).

Yeşil ürünler, normalde enerji verimli, geri dönüştürülebilir, düşük emisyonlu, sağlıklı ürünler ve benzerleri gibi özellikler taşıyan mallardır. Bu ürünler normalde daha dayanıklı ve toksik olmayan bir şekilde doğa dostu süreçlerle üretilir. Yeşil Ürünler, üretim süreçlerinin çevre üzerinde fazla bir etkisi olmayan çevre dostu ürünlerdir. Tüketiciler satın alma yapmadan önce yeşil bir ürünün varlığından haberdar olmalıdır. Bu nedenle, yeşil ürünler hakkındaki bilgiler, tüketicinin satın alma kararlarını etkiler. Ancak etiketleme, paketleme ve reklam yoluyla yeşil ürünlere yönelik farkındalık oluşturulabilir. Yeşil ürünleri bilen ve kullanmış olan kişiler, bu ürünlerin çevreyi iyileştirmeye yardımcı olduğu gerçeğini kabul etmektedir. Tüketicilerin yeşil ürünlerin performansının bilincinde olmaları halinde, bireysel çevresel etki hedeflerine ulaşmalarında onlara yardımcı olacaktır. Bu durum, yeşil ürünlerin farkındalığının tüketicilerin karar verme sürecini etkileyebileceğini ve bunun da piyasada daha olumlu bir görünümün geri kazanılmasına yardımcı olabileceğini göstermektedir.

Yeşil ürünler israfı ve mali yükleri bilinçli olarak azaltır. Tüketiciler yeşil ürünleri giderek daha fazla tanıdıkça, bu ürünlerin varlığının yeniden farkına varırlar ve muhtemelen yeşil satın alma niyetleri ve sonraki davranışları etkilenebilir. Böylece yeşil ürün farkındalığı, satın alma niyetleri ile pozitif bir ilişkiye sahip olabilir (Mensah,2021:3).

2.5. Yeşil Satın Alma Niyeti

Tüketicilerin niyeti pazarlama stratejilerinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Satın alma niyeti, tüketicilerin ne düşündüğünü ve satın almayı planladığını ifade eder. Tüketicilerin davranışsal niyetleri, tüketicilerin belirli bir ürünü satın alma kararlılığına veya kararına neden olan olası davranışlar olarak adlandırılır. Benzer şekilde davranışsal niyet, “*insanların davranışı gerçekleştirmek için ne kadar çabalamaya istekli olduklarının, ne kadar çaba sarf etmeyi planladıklarının göstergeleri*” olarak tanımlanır. Tüketiciler, daha sağlıklı seçenekler arayışı, çevre bilinci ve sürdürülebilirlik gibi ekolojik niyetler nedeniyle satın alacakları ürün türünü yeniden belirlemektedir. Tüketici davranışındaki bir değişiklik genellikle pazar eğilimi tarafından belirlenir. Çevre dostu yaşam tarzını geliştirmek için, geleneksel ürünlerden yeşil ürünlere geçişe yol açacak yeşil ürünlerin kullanımı ve farkındalığının oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Yeşil ürünlerin genel yeşil satın alma niyeti üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu bildirilmektedir. Olağanüstü bir şekilde, tüketicilerin yeşil satın alma niyeti, nihayetinde yeşil satın alma davranışlarını etkiler. Tüketicilerin çevresel kaygıları olduğundan, ekosistemi yok etmek için değil, olumlu hareket etmek ve gelecek nesilleri korumak için yeşil ürünleri satın almayı planlarlar. Daha da önemlisi, tüketicilerin yeşil ürün farkındalığı, fiyatı, bulunabilirliği, değeri ve kalitesi, yeşil ürün satın alma niyetlerini büyük ölçüde etkileyebilir. Özetle, çevresel sorunları dikkate alan tüketiciler, yeşil kimlikleri, üstün değeri, yüksek kalitesi, işlevsel özellikleri, çevresel kaygıları ve performansının bilincindeyseler, yeşil ürünler için istekli, hazırlıklı ve daha fazla ödeme yapma olasılıkları da yüksektir (Mensah,2021:4-5).

Tüketicilerin yeşil ürün satın alma istekleri ve davranışları ürünlerin kalitesiyle de ilgilidir. Kaliteli yeşil ürünler, ISO 14001 gibi çevre yönetim sistemine sahiptirler. Dolayısıyla yüksek kalitedeki ürünlerin tüketicilere daha güvenilir bilgi sunmaları mümkündür. Belirtilen çevre sistemini kullanan işletmeler, oluşabilecek olası çevresel etkileri dikkate alarak üretimlerini gerçekleştirirler. Bu durum ürünlerin ilk aşamasından tüketiciye ulaştırılmasına kadar geçerlidir. Böylece tüketicide oluşan güven satın alma davranışını olumlu yönde etkileyecektir. Yeşil ürün kalitesi, tüketicilerin yeşil satın alma niyetlerini ve davranışlarını etkilemektedir (Yılmaz ve Aytekin,2020:445).

Tüketicilerin çevreye en az zarar verebilecek ürünleri satın alma eğilimleri önemlidir. Bu durum da işletmeler çevreye karşı daha duyarlı ve daha az zarar veren ürünleri üretmek isteyeceklerdir. Yeşil ürünleri satın almaya çalışan tüketiciler, işletmeleri çevre kirliliğine karşı daha da duyarlı hale getirmek adına belirleyici bir rol üstlenmektedir. Çevreye karşı olan duyarlılık, işletmeleri çevreye dost olan ürünler üretmeye yönlendirmektedir. Çevreye yönelik bu tutumlar sonucunda, işletmeler arasında yeni bir rekabet ortamı oluşmaktadır (Yapraklı ve Küçüköğlu,2021:146).

3.ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI, YÖNTEMİ

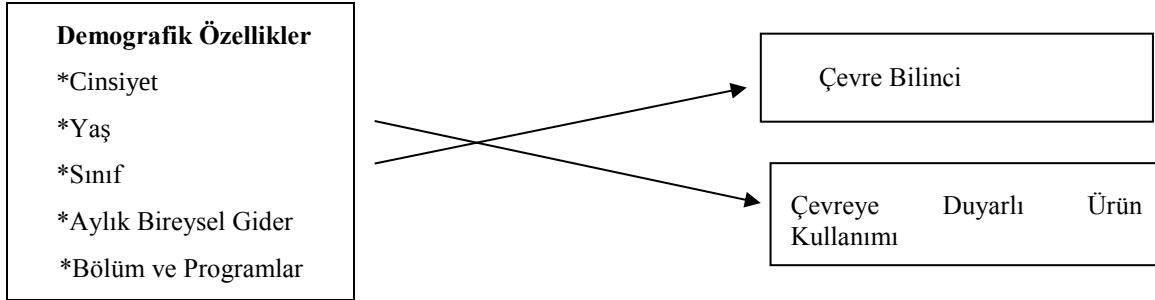
Çalışmanın amacı, öğrencilerin demografik özellikleri ile çevre bilinci ve çevreye duyarlı ürün kullanımı eğilimlerinin değerlendirilmesine yöneliktir. Çalışma, Biga merkez kampüste öğrenim gören ön-lisans öğrencileriyle sınırlandırılmıştır. Aynı kampüste öğrenim gören lisans öğrencileri çalışma kapsamına alınmamıştır. 2021-2022 bahar döneminde Biga merkez kampüsünde eğitim gören ön- lisans öğrencileri çalışmanın ana kütlesini oluşturmaktadır.

Literatür taraması yapıldıktan sonra uygulamaya yönelik bu bölümde araştırmanın yöntemi olarak nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama tekniklerinden anket yönteminden yararlanılmıştır. Toplam 317 anket, araştırmada kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde, cinsiyet, yaş, sınıf ve aylık bireysel gider, bölüm ve programlardan oluşan demografik sorular yer almaktadır. İkinci bölüm ise öğrencilerin çevre bilincine ilişkin 12 sorudan oluşmaktadır. Anket formunun üçüncü bölümünde ise öğrencilerin çevreye duyarlı ürün kullanımına yönelik 18 soru yer almaktadır. İkinci ve üçüncü bölümde yer alan sorular 5’li likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Anket uygulamasına katılan öğrenciler bu bölümlerde; 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum ve 5-Kesinlikle Katılıyorum seçeneklerine cevap vermişlerdir.

Anket formunda yer alan soruların oluşturulmasında (Keleş,2007) ve (Kuduz,2011) tarafından uygulanan anket formlarından yararlanılmıştır. Araştırma kapsamındaki regresyon modelleri SPSS 23 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde en yaygın kullanılan non- parametrik tekniklerden birisi olan ve değişkenler arasında bağımlılık olup olmadığının araştırmasında kullanılan Ki Kare Bağımsızlık testi uygulanmıştır.

4.ARAŞTIRMANIN MODELİ VE HİPOTEZLERİ

Modelde gösterildiği üzere, demografik özellikler ile çevre bilinci ve çevreye duyarlı ürün kullanımı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu durum öğrencilerin çevreye duyarlı ürün kullanımı eğilimlerinin belirlenmesi açısından önemlidir.

Araştırmanın hipotezleri demografik belirleyicileri ile çevre bilinci, çevreye duyarlı ürün kullanımı arasındaki ilişkiyi belirlemeye yöneliktir. Aşağıda hipotezler gösterilmektedir:

H1:Biga MYO’da okuyan öğrencilerin demografik özellikleri ile çevre bilinci arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1:Biga MYO’da okuyan öğrencilerin demografik özellikleri ile çevreye duyarlı ürün kullanımı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

5.ARAŞTIRMANIN BULGU VE DEĞERLENDİRMELERİ

5.1. Demografik Analizler

Tablo1. Ankete Katılanların Demografik Verileri

Değişkenler	Sıklık	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Erkek	151	47,6
Kadın	166	52,4
Yaş		
18 yaş	17	5,4
19-21	208	65,6
21-24	78	24,6
25 yaş ve üstü	14	4,4
Sınıf		
1.Sınıf	126	39,7
2.Sınıf	191	60,3
Aylık Bireysel Gider (TL)		
1000 TL'nin altı	53	16,7
1001-1500	95	30,0
1501-2000	67	21,1
2001-2500	14	13,9
2500 TL'nin üstü	58	18,3
Bölümler ve Programlar		
Teknik	177	55,8
Sosyal	140	44,2
Toplam	317	100

Araştırmaya katılanların 151'i erkek, 166'sı kadınlardan oluşmaktadır. Bunların toplam içerisindeki yüzdelik dağılımları ise, sırasıyla yaklaşık % 48 ve % 52'dir. Ankete dâhil olan katılımcıların % 5,4'ü 18 yaş, % 65,6'sı 19-21 yaş arası, % 24,6'sı 21-24 yaş arası, % 4,4'ü 25 yaş ve üstünü oluşturmaktadır. Bu sonuçlar bize, ankete katılanların çoğunluğunun 19-24 yaş arasında olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılanların 126'sı 1.sınıf, 191'i 2. sınıftan oluşmaktadır. Bu sonuçlar bize, ankete katılanların çoğunluğunun 2. sınıf olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılanların 95'i 1001-1500 TL arası, 67'si 1501-2000 TL arası bireysel gider yapmaktadır. Bu sonuçlar bize, ankete katılanların %51,1'inin aylık bireysel giderlerinin 1001-2000 TL arasında olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan araştırmaya katılanların % 16,7'si 1000 TL'nin altı, %18,3'ünün 2500 TL'nin üstü gider yaptıkları görülmektedir. Araştırmaya katılanların 177'si teknik, 140'ı sosyal bölüm ve programlardan oluşmaktadır. Bunların toplam içerisindeki yüzdelik dağılımları ise, sırasıyla yaklaşık % 55,8 ve % 44,2'dir.

5.2.Çevre Bilinci

Anketin ikinci bölümünde öğrencilerin demografik özellikleri ile çevre bilinci arasında bir ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Çevre bilincini ölçmek için aşağıda Tablo 6'da verilen on iki soru bulunmaktadır. Bu sorulara yönelik ve 5'li likert ölçeğine göre cevaplar elde edilmiştir.

Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılığı Ve Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri: Biga MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Tablo 2. Öğrencilerin Çevre Bilincine Yönelik Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

Çevre Bilincini Ölçmek İçin Kullanılan Yargılar	1		2		3		4		5		$\bar{x}$	σ
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%		
1.Enerji tasarrufu yapmak için, mümkün oldukça toplu taşımayı kullanırım.	16	5,0	36	11,4	63	19,9	134	42,3	68	21,5	3,64	1,093
2.Kıt kaynaklardan ürettiğini bildiğimden dolayı ürünleri bilinçli kullanırım.	17	5,4	15	4,7	45	14,2	163	51,4	77	24,3	3,85	1,018
3.Enerji tasarrufuna uygun ev aletlerini tercih ederim.	17	5,4	18	5,7	60	18,9	154	48,6	68	21,5	3,75	1,027
4.Elektrikli araçları daha az elektrik tüketimi olan saatlerde kullanmaya çalışırım.	26	8,2	49	15,5	70	22,1	106	33,4	66	20,8	3,43	1,211
5.Aşırı ambalaja sahip ürünleri satın almamaya özen gösteririm.	23	7,3	65	20,5	87	27,4	88	27,8	54	17,0	3,27	1,178
6.En az çevre kirliliğine sebep olan ürünleri tercih ederim.	17	5,4	28	8,8	53	16,7	135	42,6	84	26,5	3,76	1,102
7.Kullandığım elektriğin miktarını azaltmak için çaba gösteririm.	13	4,1	13	4,1	34	10,7	148	46,7	109	34,4	4,03	,993
8.Bazı ürünlerin neden olabileceği çevreye olası zararı anladığımda, bu ürünleri satın almam.	15	4,7	24	7,6	69	21,8	126	39,7	83	26,2	3,75	1,072
9.Ekolojik nedenlerle kullandığım ürünleri değiştirdim.	23	7,3	50	15,8	124	39,1	89	28,1	31	9,8	3,17	1,046
10.Ev çöplerimde geri dönüşüm noktalarını kullanırım.	26	8,2	58	18,3	77	24,3	106	33,4	50	15,8	3,30	1,179
11.Geri dönüşümlü kağıttan yapılmış kağıt ürünleri satın almaya çalışırım.	20	6,3	44	13,9	95	30,0	104	32,8	54	17,0	3,40	1,114
12.Emsal ürünler içerisinde daha az elektrik tüketen ev aletini satın alırım.	14	4,4	30	9,5	65	20,5	137	43,2	71	22,4	3,70	1,057

Biga MYO’da okuyan öğrencilerin demografik özellikleri ile çevre bilinci arasında ilişkinin olup olmadığı, Ki-Kare bağımsızlık testi ile analiz edilmiştir. Tablo 2’de on iki soru belirtilmiştir. Bundan sonra yer alan tablolarda ise sadece anlamlı çıkan yargıların (Ho Ret) yer aldığı Ki Kare bağımsızlık analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo3. Demografik Özellikler ile Çevre Bilinci Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki Kare Analizi Sonuçları

Cinsiyet ve Çevre Bilinci	Ki Kare Değeri	P Değeri	Karar
1.Enerji tasarrufu yapmak için, mümkün oldukça toplu taşımayı kullanırım.	14.993	0,006	Ho Red
7.Kullandığım elektriğin miktarını azaltmak için çaba gösteririm.	11.932	0,018	Ho Red
8.Bazı ürünlerin neden olabileceği çevreye olası zararı anladığımda, bu ürünleri satın almam.	10.420	0,034	Ho Red
10.Ev çöplerimde geri dönüşüm noktalarını kullanırım.	19.157	0,001	Ho Red
12.Emsal ürünler içerisinde daha az elektrik tüketen ev aletini satın alırım.	10.287	0,036	Ho Red
Yaş ve Çevre Bilinci	Ki Kare Değeri	P Değeri	Karar
3. Enerji tasarrufuna uygun ev aletlerini tercih ederim.	24.258	0,019	Ho Red
Sınıf ve Çevre Bilinci	Ki Kare Değeri	P Değeri	Karar
1.Enerji tasarrufu yapmak için, mümkün oldukça toplu taşımayı kullanırım.	10.972	0,027	Ho Red
11.Geri dönüşümlü kağıttan yapılmış kağıt ürünleri satın almaya çalışırım	9.869	0,043	Ho Red
Aylık Bireysel Gider ve Çevre Bilinci	Ki Kare Değeri	P Değeri	Karar
3. Enerji tasarrufuna uygun ev aletlerini tercih ederim.	12.747	0,013	Ho Red
7.Kullandığım elektriğin miktarını azaltmak için çaba gösteririm	18.830	0,001	Ho Red

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyeti ile çevre bilinci arasında ilişki olup olmadığı Ki Kare analizi ile araştırılmıştır. Tablo 3’de anlamlı çıkan ifadeler yer verilmiştir. Bu ifadelerden “Ev çöplerimde geri dönüşüm noktalarını kullanırım” yargısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Cinsiyete göre anlamlı çıkan diğer ifadelerse; “Enerji tasarrufu yapmak için, mümkün oldukça toplu taşımayı kullanırım”, “Kullandığım elektriğin miktarını azaltmak için çaba gösteririm”, “Bazı ürünlerin neden olabileceği çevreye olası zararı anladığımda, bu ürünleri satın almam” ve “Emsal ürünler içerisinde daha az elektrik tüketen ev aletini satın alırım” yargılarından oluşmaktadır. Yaş ile çevre bilinci arasında ilişki incelendiğinde, sadece “Enerji tasarrufuna uygun ev aletlerini tercih ederim” ifadesi ile anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Öğrencinin sınıfı ile çevre bilinci arasında ilişki de “Enerji tasarrufu yapmak için, mümkün oldukça toplu taşımayı kullanırım” ve “Geri dönüşümlü kağıttan yapılmış kağıt ürünleri satın almaya çalışırım” ifadeleri ile anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Aylık bireysel gider ve çevre bilinci arasındaki ilişki incelendiğinde “Enerji tasarrufuna uygun ev aletlerini tercih ederim” ve “Kullandığım elektriğin miktarını azaltmak için çaba gösteririm” ifadeleriyle anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Son olarak bölümler ve programlar ile çevre bilinci ilişkisi incelendiğinde anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ho kabul edilmektedir.

5.3.Çevreye Duyarlı Ürün Kullanımı

Anketin son bölümünde Biga MYO öğrencilerinin demografik özellikler ile çevreye duyarlı ürün kullanma eğilimleri arasında bir ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir. Çevreye duyarlı ürün kullanımını ölçmek için aşağıda Tablo 4’de verilen on sekiz soru bulunmaktadır. Bu sorulara yönelik ve 5’li likert ölçeğine göre cevaplar elde edilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Çevreye Duyarlı Ürün Kullanımına Yönelik Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

Çevreye Duyarlı Ürün Kullanımını Ölçmek İçin Kullanılan Yargılar	1		2		3		4		5		$\bar{x}$	σ
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%		
1.Çamaşırlarım için düşük fosfatlı deterjan ya da sabun kullanırım.	19	6,0	66	20,8	87	27,4	100	31,5	45	14,2	3,27	1,123
2. Ailemi ve arkadaşlarımı çevreye zararlı ürünler almayacak şekilde ikna etmeye çalışırım.	21	6,6	33	10,4	67	21,1	135	42,6	61	19,2	3,57	1,113
3. Evimdeki ampulleri, enerji tasarruflu ampullerden seçerim.	12	3,8	17	5,4	29	9,1	144	45,4	115	36,3	4,05	1,005
4. Daha az kirlenmeye sebep olan ürünleri satın alırım.	12	3,8	10	3,2	51	16,1	166	52,4	78	24,6	3,91	,932
5. Ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren sprey,	51	16,1	74	23,3	74	23,3	71	22,4	47	14,8	2,97	1,303

Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılığı Ve Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri: Biga MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

deodorant türü ürünleri satın almam												
6. Mümkün olduğunca geri dönüştürülebilir ambalaja sahip ürünleri satın alırım.	15	4,7	31	9,8	94	29,7	118	37,2	59	18,6	3,55	1,050
7. Daha az miktarda çevreyi kirleten ürünleri satın almak için her zaman bilinçli bir çaba gösteririm.	18	5,7	24	7,6	63	19,9	163	51,4	49	15,5	3,63	1,018
8.İki ürün arasında seçim yaparken çevre dostu olanı tercih ederim.	9	2,8	19	6,0	56	17,7	153	48,3	80	25,2	3,87	,954
9. Geri dönüşümlü kağıttan üretilmiş ürünleri(tuvalet kağıdı, kağıt havlu ,kağıt mendil)satın alırım.	13	4,1	16	5,0	59	18,6	149	47,0	80	25,2	3,84	,994
10. Ekolojik sorumluluğa sahip olmayan işletmelerin sattığı ürünleri satın almam.	12	3,8	28	8,8	104	32,8	113	35,6	60	18,9	3,57	1,015
11. Daha pahalı ama enerji tasarruflu ampuller satın alırım	31	9,8	34	10,7	77	24,3	103	32,5	72	22,7	3,48	1,229
12. Sadece geri dönüştürülebilir ürünleri satın almaya çalışırım.	16	5,0	51	16,1	113	35,6	87	27,4	50	15,8	3,33	1,079
13. Genelde toplum üzerindeki etkisine bakmaksızın en düşük fiyatlı ürünü satın alırım.	15	4,7	52	16,4	79	24,9	93	29,3	78	24,6	3,53	1,165
14. Çevreye zarar veren ev ürünleri satın almam.	13	4,1	26	8,2	90	28,4	117	36,9	71	22,4	3,65	1,043
15. Elektronik aletleri kullanmadığım zaman fişlerini çekiyorum.	11	3,5	15	4,7	36	11,4	117	36,9	138	43,5	4,12	1,019
16.Kişisel bakım ve temizlik esnasında (ellerimi yıkarken, dişlerimi fırçalarken, tıraş olurken vb...) suyu idareli kullanıyorum.	10	3,2	8	2,5	34	10,7	114	36,0	151	47,6	4,22	,960
17.Orman kaynaklarımızın tükenebileceğini düşündüğüm için faturalarımın elektronik postayla (e- posta) gelmesi yönünde talimat veriyorum	22	6,9	33	10,4	56	17,7	113	35,6	93	29,3	3,70	1,194
18.Gereksiz yere kağıt kullanmamaya dikkat ederim	11	3,5	17	5,4	34	10,7	124	39,1	131	41,3	4,09	1,021

Biga MYO’da okuyan öğrencilerin demografik özellikleri ile çevreye duyarlı ürün kullanma eğilimleri arasında ilişkinin olup olmadığı Ki-Kare bağımsızlık testi ile analiz edilmiştir. Tablo 4’de on sekiz soru belirtilmiştir. Bundan sonra yer alan tablolarda ise sadece anlamlı çıkan yargıların (Ho Ret) yer aldığı Ki Kare bağımsızlık analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Demografik Özellikler ile Çevreye Duyarlı Ürün Kullanımı Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki Kare Analizi Sonuçları

Cinsiyet ve Çevreye Duyarlı Ürün Kullanımı	Ki Kare Değeri	P Değeri	Karar
2. Ailemi ve arkadaşlarımı çevreye zararlı ürünler almayacak şekilde ikna etmeye çalışırım.	15.105	0,004	Ho Red
4. Daha az kirlenmeye sebep olan ürünleri satın alırım.	10.541	0,032	Ho Red
5. Ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren spre, deodorant türü ürünleri satın almam.	21.852	0,000	Ho Red
6. Mümkün olduğunca geri dönüştürülebilir ambalaja sahip ürünleri satın alırım.	17.118	0,002	Ho Red
7. Daha az miktarda çevreyi kirleten ürünleri satın almak için her zaman bilinçli bir çaba gösteririm.	14.311	0,006	Ho Red
9. Geri dönüşümlü kağıttan üretilmiş ürünleri(tuvalet kağıdı, kağıt havlu ,kağıt mendil)satın alırım.	14.068	0,007	Ho Red
10. Ekolojik sorumluluğa sahip olmayan işletmelerin sattığı ürünleri satın almam.	17.198	0,002	Ho Red
15. Elektronik aletleri kullanmadığım zaman fişlerini çekiyorum.	16.667	0,002	Ho Red
16. Kişisel bakım ve temizlik esnasında (ellerimi yıkarken, dişlerimi fırçalarken, tıraş olurken vb...) suyu idareli kullanıyorum.	13.673	0,008	Ho Red
18. Gereksiz yere kağıt kullanmamaya dikkat ederim	15.105	0,004	Ho Red
Yaş ve Çevreye Duyarlı Ürün Kullanımı	Ki Kare Değeri	P Değeri	Karar
12. Sadece geri dönüştürülebilir ürünleri satın almaya çalışırım.	14.479	0,006	Ho Red
14. Çevreye zarar veren ev ürünleri satın almam.	12.170	0,016	Ho Red
18. Gereksiz yere kağıt kullanmamaya dikkat ederim.	10.781	0,029	Ho Red
Sınıf ve Çevreye Duyarlı Ürün Kullanımı	Ki Kare Değeri	P Değeri	Karar
5. Ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren spre, deodorant türü ürünleri satın almam.	16.718	0,002	Ho Red
12. Sadece geri dönüştürülebilir ürünleri satın almaya çalışırım.	10.053	0,039	Ho Red
Aylık Bireysel Gider ve Çevreye Duyarlı Ürün Kullanımı	Ki Kare Değeri	P Değeri	Karar
6. Mümkün olduğunca geri dönüştürülebilir ambalaja sahip ürünleri satın alırım.	10.654	0,031	Ho Red
14. Çevreye zarar veren ev ürünleri satın almam.	10.864	0,028	Ho Red

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyeti ile çevreye duyarlı ürün kullanımı arasında ilişki olup olmadığı Ki Kare analizi ile araştırılmıştır. Tablo 5’de anlamlı çıkan ifadeler yer verilmiştir. Bu ifadelerden “ Ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren spre, deodorant türü ürünleri satın almam” yargısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Cinsiyete göre anlamlı çıkan diğer ifadelerse; “Ailemi ve arkadaşlarımı çevreye zararlı ürünler almayacak şekilde ikna etmeye çalışırım”, “Daha az kirlenmeye sebep olan ürünleri satın alırım”, “. Mümkün olduğunca geri dönüştürülebilir ambalaja sahip ürünleri satın alırım”, “Daha az miktarda çevreyi kirleten ürünleri satın almak için her zaman bilinçli bir çaba gösteririm”, “Geri dönüşümlü kağıttan üretilmiş ürünleri(tuvalet kağıdı, kağıt havlu, kağıt mendil)satın alırım”, “Ekolojik sorumluluğa sahip olmayan işletmelerin sattığı ürünleri satın almam”, “Elektronik aletleri kullanmadığım zaman fişlerini çekiyorum” ve “Kişisel bakım ve temizlik esnasında (ellerimi yıkarken, dişlerimi fırçalarken, tıraş olurken vb...) suyu idareli kullanıyorum” yargılarından oluşmaktadır. Yaş ile çevreye duyarlı ürün kullanımı arasında ilişki incelendiğinde, “Sadece geri dönüştürülebilir ürünleri satın almaya çalışırım”, “Çevreye zarar veren ev ürünleri satın almam” ve “Gereksiz yere kağıt kullanmamaya dikkat ederim” ifadesi ile anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Öğrencinin sınıfı arasında ilişki de “Ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren spre, deodorant türü ürünleri satın almam” ve Sadece geri dönüştürülebilir ürünleri satın almaya çalışırım” ifadeleri ile anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Aylık bireysel gider ve çevre bilinci arasındaki ilişki incelendiğinde “Mümkün olduğunca geri dönüştürülebilir ambalaja sahip ürünleri satın alırım” ve “Çevreye zarar veren ev ürünleri satın almam” ifadeleriyle anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Son olarak bölümler ve programlar ile çevre bilinci ilişkisi incelendiğinde anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ho kabul edilmektedir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde artan nüfus, değişen ve gelişen teknoloji ile birlikte ihtiyaçların artması sonucunda çevresel kirlilikte hızla artmaktadır. Bu durum hem doğayı hem de insan sağlığını olumsuz anlamda etkilemektedir. Çevre ile ilgili sorunlarla

Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılığı Ve Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri: Biga MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

mücadele edebilmek için, çevre dostu ürünlerin kullanımı son derece önemlidir. Diğer taraftan doğal çevrenin korunması, geri dönüşümlü ürünlerin üretimi ve kullanımı, doğal kaynakların etkin kullanımı, çevre kirliliğinin azaltılması, yenilenebilir ambalajların kullanımı, enerji tasarruflu ürünlerin üretimi ve kullanımı gibi çevreci stratejiler oluşturması gerekmektedir (Acer vd,2018:96).

Üniversiteler, çevre bilinci ve çevre dostu olma konusunda kilit bir rol oynamaktadır. Üniversiteler geleceğin liderlerini yetiştirmektedir. Bu durum çevre konularında yeni mevzuatların oluşturulmasında ve aynı zamanda kamu politikaları açısından önem arz etmektedir. Ayrıca üniversitelerin yapmış oldukları araştırmalar, çevresel sorunların çözümüne yardımcı olmaktadır. Çevre bilinci konusunda üniversitelerin rolü çok önemlidir. Diğer taraftan, üniversitelerin kamuoyunda çevre bilincinin artırılmasına yardımcı olması gerekmektedir. Bu durum bireyin bilinçli seçimi, karar vermesi, çevresel olumlu davranış ve rasyonel tüketici seçimi boyutunda katkılar sağlaması önemlidir. Eğitimli bireyler, çevre konusunda daha yüksek düzeyde bir anlayışa sahiptir. Bireyin çevresel kaygısı ve çevre dostu davranışlar eğitim düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir. Ancak üniversite öğrencileri, çevre sorunları hakkında çok şey bilmelerine rağmen çevre yanlısı davranışa karşı düşük bağlılık gösterebilirler. Çevre farkındalık endişesi, iyi bilgilendirilmiş bir topluluk geliştirmede büyük rol oynar. Çevreyi koruma konusunda sorumlu vatandaşlar olmak için; çevre bilinci, çevre sorunlarını ve alınması gereken önlemleri anlamak önemlidir (Mkumbachi vd,2020:161-162)

Çalışmada 2021-2022 bahar döneminde Biga merkez kampüsünde eğitim gören ön- lisans öğrencilerinin demografik özellikleri dikkate alındığında; büyük çoğunluğunun %52 oranıyla kadın, %66 oranında 19- 21 yaş grubu aralığında, %60 'ının ikinci sınıf öğrencisi ve %21'inin 1501-2000 TL arasında bireysel aylık giderlerinin olduğu,% 56'sının teknik bölüm programlardan olduğu bulguları elde edilmiştir.

Çevre bilinciyle ilgili yargılarda, "Ev çöplerimde geri dönüşüm noktalarını kullanırım" yargısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Cinsiyete göre anlamlı çıkan diğer ifadelerse; "Enerji tasarrufu yapmak için, mümkün oldukça toplu taşımayı kullanırım", "Kullandığım elektriğin miktarını azaltmak için çaba gösteririm", "Bazı ürünlerin neden olabileceği çevreye olası zararı anladığımda, bu ürünleri satın almam" ve "Emsal ürünler içerisinde daha az elektrik tüketen ev aletini satın alırım" yargılarından oluşmaktadır. Yaş ile çevre bilinci arasında ilişki incelendiğinde, sadece "Enerji tasarrufuna uygun ev aletlerini tercih ederim" ifadesi ile anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Öğrencinin sınıfı ile çevre bilinci arasında ilişki de "Enerji tasarrufu yapmak için, mümkün oldukça toplu taşımayı kullanırım" ve "Geri dönüşümlü kağıttan yapılmış kağıt ürünleri satın almaya çalışırım" ifadeleri ile anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Aylık bireysel gider ve çevre bilinci arasındaki ilişki incelendiğinde "Enerji tasarrufuna uygun ev aletlerini tercih ederim" ve "Kullandığım elektriğin miktarını azaltmak için çaba gösteririm" ifadeleriyle anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Son olarak bölümler ve programlar ile çevre bilinci ilişkisi incelendiğinde anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Diğer taraftan çevreye duyarlı ürün kullanımı ile ilgili verilen yargılardan; " Ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren sprey, deodorant türü ürünleri satın almam" yargısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Cinsiyete göre anlamlı çıkan diğer ifadelerse; "Ailemi ve arkadaşlarımı çevreye zararlı ürünler almayacak şekilde ikna etmeye çalışırım", "Daha az kirlenmeye sebep olan ürünleri satın alırım", ". Mümkün olduğunca geri dönüştürülebilir ambalaja sahip ürünleri satın alırım", "Daha az miktarda çevreyi kirlüten ürünleri satın almak için her zaman bilinçli bir çaba gösteririm", "Geri dönüşümlü kağıttan üretilmiş ürünleri(tuvalet kağıdı, kağıt havlu, kağıt mendil)satın alırım", "Ekolojik sorumluluğa sahip olmayan işletmelerin sattığı ürünleri satın almam", "Elektronik aletleri kullanmadığım zaman fişlerini çekiyorum" ve "Kişisel bakım ve temizlik esnasında (ellerimi yıkarken, dişlerimi fırçalarken, tıraş olurken vb...) suyu idareli kullanıyorum" yargılarından oluşmaktadır. Yaş ile çevreye duyarlı ürün kullanımı arasında ilişki incelendiğinde, "Sadece geri dönüştürülebilir ürünleri satın almaya çalışırım", "Çevreye zarar veren ev ürünleri satın almam" ve "Gereksiz yere kağıt kullanmamaya dikkat ederim" ifadesi ile anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Öğrencinin sınıfı arasında ilişki de "Ozon tabakasına zarar veren gazlar içeren sprey, deodorant türü ürünleri satın almam" ve "Sadece geri dönüştürülebilir ürünleri satın almaya çalışırım" ifadeleri ile anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Aylık bireysel gider ve çevre bilinci arasındaki ilişki incelendiğinde "Mümkün olduğunca geri dönüştürülebilir ambalaja sahip ürünleri satın alırım" ve "Çevreye zarar veren ev ürünleri satın almam" ifadeleriyle anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Son olarak bölümler ve programlar ile çevre bilinci ilişkisi incelendiğinde anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Bu kapsamda; üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılığı ve çevre dostu ürünleri kullanma eğilimleriyle ilgili aşağıdaki öneriler getirilebilir:

- Üniversiteler, çevre bilinci ve çevre dostu olma konusunda kilit bir rol oynamalıdır. Üniversitelerin kamuoyunda çevre bilincinin artırılmasına yönelik çalışma ve destekleri faydalı olacaktır.
- Çevre bilincinin üniversite kültürünün önemli bir unsuru olarak kabul edilmesi ve bu konuda ortak tutum ve davranışların benimsenmesi önemlidir. Ayrıca buna yönelik tutum ve davranışların tüm paydaşlarla oluşturulması ve geliştirilmesi gerek idari, gerek akademik tüm yöneticilerin öncelikli görevi olması gerekmektedir.

- Çevre duyarlılığı ve çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik olarak eğitim ve seminerlerin verilmesi, etkinliklerin düzenlenmesi bu konudaki çalışmaları desteklemiş olur ve teşvik eder. Dolayısıyla öğrencilerde de farkındalık yaratılmış olur.
- Bilinçli tüketiciler arasında yer alan üniversite öğrencilerinin tüketim alışkanlıkları tespiti ve buna yönelik gelecekte yaşanabilecek olumsuz senaryolara karşı önlem alınması mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- ACER,A .& TAŞKIN İ.B. & TAŞKIN,M. (2018). “Yeşil Satın Alma Kapsamında Öğrencilerin Yeşil Ürünlere Yönelik Eğilimlerinin İncelenmesi: Vakıf Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”, IV International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress, 88-98.
- CONDRATOV,I. & NEAMȚU,D.M. & STANCIU,P.& HAPENCIUC,C.V. (2021).”Green Marketing A Challenge For Consum Generation”,The USV Annals Of Economics And Public Administration V:21,1 (33),31-41.
- ERCİŞ,A. & DELİGÖZ, K. & GÜL,B. (2019). “Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Tüketici Satın Alma Davranışına Etkileri: Erzurum İli Örneği”, Journal of Academic Value Studies, V: 5, Issue: 5, 942-956.
- KELEŞ, Ceyda (2007). Yeşil Pazarlama Tüketicilerin Yeşil Ürünleri Tüketme Davranışları Ve Yeşil Ürünlerin Tüketiminde Kültürün Etkisi İle ilgili Bir Uygulama,(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KİM,S.H. & SEOCK,Y.K. (2019). “The Roles Of Values And Social Norm On Personal Norms And Proenvironmentally Friendly Apparel Product Purchasing Behavior: The Mediating Role Of Personal Norms”, Journal Of Retailing And Consumer Services 51, 83-90.
- KUDUZ, Necla (2011), Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, ,(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- LAUSİ,M.R. & ASTİNA,I.K. & HANDOYON,B. (2020).”Environmental Awareness And Pro-Environmental Behavior: A Case Of University Students İn Malang City”, Jurnal Pendidikan Geografi:V: 25, No: 2, 161-169.
- MAJİD,E. & BAHMIARY ,E.(2017). “Investigating The Impact Of Environmental Attitude On The Decision To Purchase A Green Product With The Mediating Role Of Environmental Concern And Care For Green Products, Management & Marketing”. Challenges For The Knowledge Society V: 12, No. 2, 297-315.
- MENSAH, P. A. (2021). “Green Product Awareness Effect On Green Purchase Intentions Of University Students’:An Emerging Market’s Perspective”, Future Business Journal, 3-13.
- QİAO,K.& DOWELL,G. (2022). “Environmental Concerns, Income İnequality, And Purchase Of Environmentally-Friendly Products: A Longitudinal Study Of U.S.” Counties, Research Policy 51,1-18.
- SHARMA,A.P.(2021). “Consumers’ purchase behaviour and green marketing:A synthesis, review and agenda,International Journal of Consumer Studies”, 1217-1238.
- UYGUNTÜRK,H. & ŞENOĞLU,P. (2021). “Karabük Üniversitesi Öğrencilerinin “Yeşil Pazarlama” Farkındalık Düzeyinin Tespit Edilmesi Üzerine Bir Araştırma”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, C: 24 S:1,71-82.
- ÜNÜVAR,Ş.,vd (2018). “Turizm Öğrencilerinin Yeşil Ürün Tercihinin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi”,Journal of Tourism and Gastronomy Studies,ss 20-40.
- YAPRAKLI, T.Ş. & Küçükoğlu, U. (2021). “Yeşil Ürün Satın Alma Davranışları ve Ambalaja İlişkin Tutumun Çevreye Karşı Tutum Üzerindeki Etkileri” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (1) , 143- 158.
- YILMAZ, M.K. & Aytekin,R.İ. (2020). “Genişletilmiş Değer-Tutum-Davranış Modeli Bağlamında Yeşil Ürün Satın Alma Davranışının İncelenmesi” Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(2), 439-465.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Çanakkale'nin Uluslararası Yüzü Truva: Kentsel Kültürel Mirasın Kalkınmayla İlişkisi

Filiz ÇOBAN ORAN¹

1.GİRİŞ

Sosyal bilimlerde son dönemde ‘kültürel miras’ üzerine ayrı bir alan olarak çalışmalar yapılmaya başlansa da disiplinlerarası çalışmalar ağırlık taşımaktadır. Kültürel mirasın kentsel kalkınmayla ilişkisi önemli bir akademik ilgiyi hak etmektedir. Bu nedenle, kültürel mirasın bir kentin sosyo-ekonomik yapısına, dönüşümüne ve kalkınmasına katkıları mimarlık, sosyoloji, antropoloji ve turizm gibi farklı alanlarda akademik çalışmaların araştırma konusu olmuştur (Skrede ve Berg 2019; Ebejer 2019; Smith 2006). Bu konuda ilk akla gelen yaygın yaklaşım, kültürel mirasın kentin kalkınmasına ekonomik açıdan nasıl bir fayda sağladığı sorusuna yönelmektedir. Öte yandan bu tür sosyo-ekonomik kaygılarla sadece fayda gözetilerek şekillenen neo-liberal yaklaşımla hedeflenen kalkınma çevrenin göz ardı edilmesine neden olabileceğinden kültürel ve çevresel mirasın korunması daha kapsamlı bir bakış açısını gerektirmektedir (Mayer 2007; Keyman ve Koyucu-Lorasdağı 2020). Bunun için çevre odaklı ulusal ve kentsel yönetim üzerine çalışmalar (Sancak ve Bilgili 2020) siyaset bilimi ve kamu yönetimi literatüründe öne çıkmaktadır.

Uluslararası ilişkiler alanında ise kültürel mirasın açığa çıkarılması, erişilmesi ve varlığının sürdürülmesine ilişkin uluslararası hukuki, siyasi, ekonomik ve kültürel sorunları ele alan akademik yayınlar dikkati çekmektedir. Bunun yanı sıra kültürel miras ve dünya mirası olarak kabul edilen alanların özellikle silahlı çatışma ve savaş dönemlerinde korunmasına yönelik devletlerin çabalarına (Ferodari vd. 2018) ya da UNESCO (the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) gibi uluslararası kuruluşların çabalarına odaklanan (Russo ve Guisti 2019; Weiss ve Connally 2019; Van der Auwera 2013) uluslararası güvenlik çalışmaları önde gelmektedir. Yakın dönemde Irak ve Suriye krizleri sırasında doğrudan hedef alınan arkeolojik yerleşim alanları ve sanat tarihi yapıları konunun uluslararası güvenlik ve uluslararası hukuk çalışmalarında görünürlüğünü arttırmıştır. Birleşmiş Milletler, 1972’de Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’yi kabul ederek, bu alanların korunmasına yönelik kolektif bir sorumluluğun altını çizse de bu alanların barış dönemlerinde de insan eylemlerinden dolayı tehdit edildiği gerçeği devam etmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramının içeriği, neyin korunması ve sürdürülmesi gerektiğine ilişkin baskın güvenlik anlayışlarına göre zamanla değişiklik göstermiştir (Caradonna 2014). Bu çalışma ‘kalkınma’ kavramına uluslararası güvenlik çalışmalarının en temel sorusu olan ‘neyin/kimin güvenliği?’ sorusuyla başlayarak, kültürel mirasın korunmasına ve sürdürülmesine ilişkin kültürcü bir perspektif önermektedir. Bunun için sosyal, ekonomik ya da çevresel sürdürülebilirliğin ötesinde dördüncü bir unsur olarak ‘kültürel sürdürülebilirlik’ (Skrede ve Berg 2019; Throsby 2017) yaklaşımını kullanmaktadır. Bu bağlamda kentsel kültürel mirasın bir örneği olarak Çanakkale’deki Truva kentinin kentin kalkınmasındaki rolünü araştırmaktadır.

Türkiye’nin kuzey-Ege ve güney-batı Marmara bölgesinde yer alan boğazın iki yarımada ayırdığı Çanakkale kenti dünyaca ünlü antik kentlere ev sahip sahipliği yapması açısından oldukça zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Dolayısıyla bu çalışma, Çanakkale’nin kültürel mirasına nitel bir değerlendirmeye ışık tutarak, kültürel sürdürülebilirlikle ulusal ve uluslararası boyutlarıyla şehrin kalkınmasında nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Bu amaçla çalışma, üç temel bölümden oluşmaktadır. Öncelikle ilk aşamada çalışmanın teorik ve kavramsal alt yapısı kurularak, kalkınma ve kültürel miras ilişkisi kültürel sürdürülebilirlik kavramıyla ele alınmaktadır. Ardından Çanakkale’nin genel bir kültürel miras haritası çıkarılmaktadır. Üçüncü aşamada ise Truva’nın dünya kültürel mirasındaki ve Çanakkale’nin kültürel mirasındaki özel yerine odaklanılarak kentin kalkınmasındaki rolü gösterilmektedir. Sonuç olarak bu örnekten hareketle kentin kültürel mirasının ulusal/uluslararası kültürel ilişkilerin gelişimindeki, sürdürülmesindeki ve kentin kalkınmasındaki yeri ve potansiyeli değerlendirilmektedir.

¹Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B. Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, filizcoban@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1789-8411.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KÜLTÜREL MİRAS VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Çalışmanın kavramsal zemini oluşturan bu bölümü, 'Sürdürülebilir kalkınmada kültürün yeri nedir?' sorusuna yanıt arayarak, UNESCO'nun 2030 kalkınma hedefleri ve 'kültürel miras' tanımlarından hareketle kentsel kalkınma kavramına literatürde baskın olan sosyal, ekonomik ve çevreci yaklaşımların (Purvis vd. 2019) ötesinde kültürcü bir yaklaşım önermektedir.

Ekonomik büyüme odaklı bir kalkınma yaklaşımının kaynakların sınırlı olan dünyamızda sürdürülemez olduğuna ilişkin eleştirel yaklaşımlar 1960'lardaki çevre hareketleriyle artmıştır. Bu süreçte Carson'un *Sessiz Bahar*'ı (1962), Ehrlich'in *Nüfus Patlaması* (1968) ve Seers'in *Kalkınmanın Anlamı* (1969) ve Mishan'ın *Ekonomik Büyümenin Bedelleri* (1967) gibi eserler ses getirmiştir. 1972'de Stokholm'da düzenlenen BM İnsan-Çevre Konferansı ilk kez insanın çevreye olumsuz etkilerini göz önüne alarak çevre dostu bir kalkınmanın üzerinde durmuştur. Bu gelişmelerin ardından BM Çevre Programı danışmanı Ignacy Sachs (1978), eko-kalkınma kavramını geliştirmiştir. Bu kavram, 'gelecek nesillerle dayanışma ruhu içinde, ekolojik temelli bir yönetimle sosyal ve çevresel hedefleri uyumlaştırma amacını taşıyan bir kalkınma yaklaşımını' ifade etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez UICN (International Union for Conservation of Nature), UNEP (United Nations Environmental Program) ve WWF (World Wildlife Fund) işbirliğiyle yayımlanan 1980 tarihli Dünya Muhafaza Stratejisi'nin Yaşam Kaynaklarının Korunması için Sürdürülebilir Kalkınma alt başlığında kullanılmıştır (Purvis vd. 2019, 685).

BM Çevre ve Kalkınma üzerine Dünya Komisyonu, 1987'de Brundtland Raporu olarak bilinen *Bizim Ortak Geleceğimiz* başlıklı raporda ekonomik büyümenin sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir olması gerektiğine vurgu yaparak, sürdürülebilir kalkınma kavramının popülerliğini tırmandırarak çevre çalışmalarının yeni paradigmasını biçimlendirmede öncü olmuştur. Brundtland raporuyla amaçlananların devlet politikalarındaki karşılığı 1992'deki Brezilya'da toplanan Dünya Zirvesinde ilan edilen 27 adet sürdürülebilir kalkınma prensibi ve bunların uygulamaya geçirilmesi için kararlaştırılan *Gündem 21*'i içeren Rio Bildirgesi'nde kendini göstermiştir. BM, Rio Bildirgesinin hayata geçirilme sürecinin takibi için Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurmuştur. 2002 Dünya Zirvesi'nin de ana gündemi sürdürülebilir kalkınma olmuştur. BM, sürdürülebilir kalkınma için hedeflerini genişletmeye devam etmiştir. BM Genel Kurulu'nun 25 Eylül 2015 tarihinde yayımladığı *Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündeminde* 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi belirlenmiştir (UN 2015):

Şekil 1. BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Rapordaki *Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar* başlıklı 11. hedef detaylı incelediğinde, sürdürülebilir kentleşme, yerleşim planlama ve yönetiminin altı çizilirken, kent, kent çevresi ve kırsal alanlar arasında sosyal, ekonomik ve ekolojik

bağların ulusal ve bölgesel planlamalarla sağlamlaştırılmasının amaçlandığı görülmektedir. Herkesin yeşil alanlara erişiminin sağlanması hedeflenirken, hava kalitesini arttırmak için özellikle belediyelerin atık yönetimine odaklanarak kentlerin çevresel etkilerinin en aza indirilmesi beklenmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma kavramına kültürel boyut kazandıran 11.4. sayılı bendinde dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına yönelik çabaların güçlendirilmesine yer verilmiştir.

Kültürel sürdürülebilirlik kavramı yeni geliştirilen bir kavram olsa da kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik uluslararası hukuki gelişmeler çok daha eskiye dayanmaktadır. Bunların en önemlilerinden olan, *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*, 16 Kasım 1972’de Paris’te gerçekleşen Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü Genel Konferansı’nın 17. oturumunda kabul edilmiştir. Sözleşme ‘kültürel miras’ tanımını anıtlar, yapı toplulukları ve sitler olmak üzere üç kategoride yapmıştır (<https://teftis.ktb.gov.tr>). Anıtlar, tarih, sanat veya bilim açısından istisnâ evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanında şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimlerini kapsamaktadır. Yapı topluluklarından ise mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnâ evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları anlaşılmaktadır. Son olarak sitler, tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnâ evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanları içermektedir. Sözleşmenin 4., 5. ve 6. maddesi kültürel ve doğal mirası bütün uluslararası toplum tarafından işbirliği ile korunması gereken evrensel bir miras olduğunu kabul ederek ulusal ve uluslararası korunması konusunda taraf devletlere yükümlülükler getirmektedir. Bunun için Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü çerçevesinde Dünya Mirası Komitesi adı altında bir uluslararası komite oluşturulmuştur.

Kültür ve kalkınma arasındaki ilişkisi ilk kez uluslararası bir platformda 1982’de Meksiko City’de düzenlenen Dünya Kültürel Politikalar Konferansında (Mondiacult) tartışılmıştır (Wiktor-Mach 2019, 1596). Daha önceki dönemlerde kalkınma için yoksul ülkelerin gelişmiş ülkelerin kültürel değerlerini benimsemesi gerektiği düşünülürken, Mondiacult’la birlikte her ülkenin kendi tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamı ışığında kalkınma stratejilerinin oluşturulması fikri kabul edilmeye başlanmıştır. *Kültür Politikaları üzerine Meksiko City Bildirgesi*’nde kültürel mirasın sayılmasının ve korunmasının bir halkın egemenliğini ve bağımsızlığını savunmasını sağlayarak, kültürel kimliğinin onayını ve gelişmesini sağladığı ifade edilmiştir (s.1597). *Mondiacult Bildirgesi*yle kültür ve miras kavramlarının anlamı genişletilmiş, aynı zamanda sömürgecilik sonrası kurulan hükümetlerin uluslararası ilişkilerde daha fazla otonomi kazanmasının önü açılmıştır.

Kültür ve Kalkınma üzerine Dünya Komisyonu çalışmalarına BM Genel Sekreteri Javier Pérez de Cuéllar başkanlığında 1993 yılında başlamıştır. 1998 yılında da UNESCO başkanı Feredico Mayor, Stockholm’de *Kalkınma için Kültür Politikaları* üzerine bir hükümetler-arası konferans düzenlemiştir. Yeni milenyumun başında UNESCO kültürel mirasın korunması bağlamında farklı uluslararası sözleşmeler kabul etmiştir: 2001 Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Paris ve 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. 2010 yılında kamuoyuna sunduğu *Kalkınma için Kültürün Gücü* belgesi de dikkate değerdir (<https://unesdoc.unesco.org>). 17 May 2013’te UNESCO, “*Kültür: Kalkınma için Anahtar*” *Uluslararası Kongresini* düzenlemiş, Hangzhou Bildirgesini ilan etmiştir. Bu belge, BM’nin yeni kalkınma gündemine kültürel mirası da dahil etmesini sağlamıştır.

Bunda UNESCO Genel Başkanı Irina Bokova’nın da kültürel miras konusuna öncelik verip BM’nin diğer organlarını da bu konuda işbirliğine etkin biçimde teşvik etmesi önemli rol oynamıştır. Hatta BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon 2013 yılında bir Genel Kurul toplantısında, birçok iyi niyetle başlayan kalkınma programının kültür hesaba katılmadığından başarısızlığa uğradığına değinmiştir.

Kültür, insanlar arasında değerlerin ve anlamların aktarımını sağladığı için özellikle kamusal hedeflerin uygulamada başarılı olabilmesi ve gerçekleşmesi için kamusal planlama süreçlerinin kalbinde yer almaktadır. Hawkes (2001), kültürün aile, eğitim, din, hukuk, tüketim, iş hayatı, eğlence, spor, refah, media... gibi tüm yaşam olanaklarımızı belirlediğini vurgulamaktadır. Bunun için kültürü, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutuna ek olarak “sürdürülebilirliğin dördüncü ayağı” (fourth pillar) olarak tanımlamaktadır. Bu anlayışa göre, kültür ve sanat bir meta olarak ekonomik getirisi için araçsallaştırılmamakta, taşıdığı ve temsil ettiği işbirliği, dayanışma, hoşgörü, eşitlik ve adalet gibi değerlerle değerlendirilmektedir (Skede 2015).

Dolayısıyla bu çalışma Çanakkale’nin kalkınması söz konusunda çoğu zaman literatürde göz ardı edilen kültürel mirasın önemini göstermeye çalışmaktadır. Özellikle Truva antik kentinin somut bir kültür mirası olarak şehrin kalkınmasında ayrıcalıklı bir yeri olduğu iddia edilecektir.

3. ÇANAKKALE'NİN KÜLTÜREL MİRAS ZENGİNLİĞİ

Çanakkale'nin ilçelerindeki somut kültürel miras zenginliğine ilişkin en kapsamlı yayın Arkeolog Musa Tombul'un hazırladığı *Çanakkale Kültür Envanteri: Arkeolojik Yerleşim Yerleri ve Sanat Tarihi Yapıları* (2015) başlıklı çalışmadır. Bu çalışma özel olarak Truva örneğine odaklandığı için, bu kısımda sadece arkeolojik yerleşim yerleri hakkında bilgi verilecektir. Diğer tarihi ve sanatsal yapılara ilişkin ayrıntılı bilgi Tombul'un (2015) envanter çalışmasından edinilebilmektedir.

Eski dönemlerde Troas bölgesi olarak bilinen, Çanakkale kenti, bugünkü il sınırları içinde yaklaşık 12.000 yıl önceye dayanan Paleolitik (yontma taş dönemi) dönemden beri onlarca medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Kaz Dağı eteklerinde, Çan'ın Kalburcu Köyü Höyüektepe mevkiinde, Yayaköy Taştepe, Yenice'nin Çavuştarla civarında, Çınarköy Havuzbaşı ve Kocaköy'de avcı toplayıcı döneme ait kültür izleri taşıyan alet parçaları ve nesneler bulunmuştur. Eceabat'ta da Yalova köyü Değirmenlik konumunda, Gelibolu'da Sütluçe köyü Kaynarca Höyük'te de yontma taş dönemine ait konak yerleri tespit edilmiştir (s.2).

Göçebelikten yerleşik köy kültürüne geçilen, tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ticaret gibi Neolitik (tunç çağı) döneme ait buluntular, Çanakkale'nin Gökçeada ilçesinin Uğurlu köyü Zeytinlik yerleşmesinde tespit edilmiştir (Erdoğu 2011, 53-57). Ayvacık ilçesinin Bademli köyü Coşkuntepe yerleşim alanında da M.Ö. 6000 yıllarına uzanan neolitik dönem kültürünü yansıtan buluntulara rastlanmıştır.

M.Ö. 5500-3000 yılları arasındaki Kalkolitik (bakır çağ) döneme ait iskan yerleri Ayvacık ilçesinin Gülpınar köyündeki Smintheion'da bakır çağ insanının gündelik yaşamına ışık tutan önemli arkeolojik verilere ulaşılmıştır. Buradaki kutsal alan M.Ö. 2. yüzyılda Apollon Smintheus Tapınağı adını almıştır. Çanakkale'nin merkez ilçesindeki Kumtepe ve Sivritepe mevkilerinde yapılan çalışmalar aynı döneme ait yerleşimlerin olduğuna işaret etmektedir.

Çanakkale kentinin Bronz çağa (M.Ö. 3000-1200) ait en önemli arkeolojik yerleşim alanı Wilusa'dır (Truva). 10 kültür katmanı bulunan Truva'nın M.Ö. 1700-1250 yıllarına rastlayan VII. katmanı zamanında Homeros'un İlyada eserine konu olan Truva Savaşlarının yaşandığı tahmin edilmektedir. Aynı döneme ait yerleşim ve kültür kalıntılarına Eceabat'ın Kilistepe Maydos Höyüğünde, Gökçeada'nın Yeni Bademli Höyüğünde, Çan'ın Höyüektepe ve Bayramiç'in Çiftlik Höyüğünde de rastlanmaktadır.

M.Ö.1200 yıllarında başlayan, tarihçiler tarafından "karanlık dönem" olarak anılan dönemde kavimler göçünün Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki etkisiyle Troas bölgesindeki halklar istilalara karşı güvenlik kaygısıyla dağlık, sarp yerlere taşınmış, kale ve surlarla kendilerini güvenlik altına almaya çalışmıştır. Bugünkü Çanakkale Merkez, Ezine ve Bayramiç arasındaki dağlık bölgeler (Thymbra/Hanaytepe Höyüğü), Ayvacık'ın gerisindeki dağlık yerler (Lamponya/Asartepe, Paleogargara/Koca Kaya) ve Çanakkale Boğazı'nın gerisindeki yüksek yerlerde (Umurbey/Erdağ) o döneme ait yerleşimlere rastlanmaktadır. Bu dönemde Çanakkale'nin farklı yerlerinde yaşayan Dardanyalılar, Kilyahılar, Gergithler, Kukinniler ve Lidyalılar Anadolu'nun yerli halkları olarak kabul edilmektedir (Tombul 2015, 7).

M.Ö. 8. yüzyılda İonya şehir devletlerinden gelenlerin Ege adalarından Troas bölgesine yerleşmeye başladıkları ve gündelik hayatı ticaret, mimarlık, şehircilik, seramik, güzel sanatlar, bilim ve felsefedeki yeniliklerle dönüştürdüğü bilinmektedir. Midilli adasından gelen Aoiller, adanın karşısındaki Assos (Behramkale), Larissa (Tavaklı), Lamponya (Sazlı Köyü) gibi yerlere yerleşirken, Milletliler ise öncelikle Abydos'a (bugünkü Nara burnu) ayak basıp, boğaz boyunca doğuya doğru Lapsakos (Lapseki), Kardias (Gelibolu) ve Parion (Biga/Kemer Köyü) gibi önemli kentleri kolonileştirmiştir.

M.Ö. 546'da Lidyalıların yenilmesiyle Troas bölgesi Pers egemenliğine geçmiştir. Bu süreçte Pers kralı Artaxerxes'ten özerk biçimde Assos'u yönetmeye başlayan Hermenias, daha önce Atina'da Platon'un akademisinde tanıştığı Aristoteles'i şehre davet ederek, gymnasiumda üç yıl ders vermesini sağlamıştır (Akşit 2008, 94). Antik limanın yukarısında surlarla çevrili Atina Tapınağı'yla bilinen akropol, Bizans döneminde kiliseye, Osmanlı döneminde ise Sultan Murat Hüdavendigar tarafından camiye dönüştürülmüştür. Şehrin batı girişi iki kule tarafından korunurken, buradan batı nekropolisine ulaşmakta, Assos gymnasiumuna ve agoraya geçilmektedir. Buradaki güney stoanın devamında bouleuterion (meclis binası), Roma hamamı ve 5000 kişilik kapasiteli Assos Tiyatrosu bulunmaktadır (Serdaroğlu 1996).

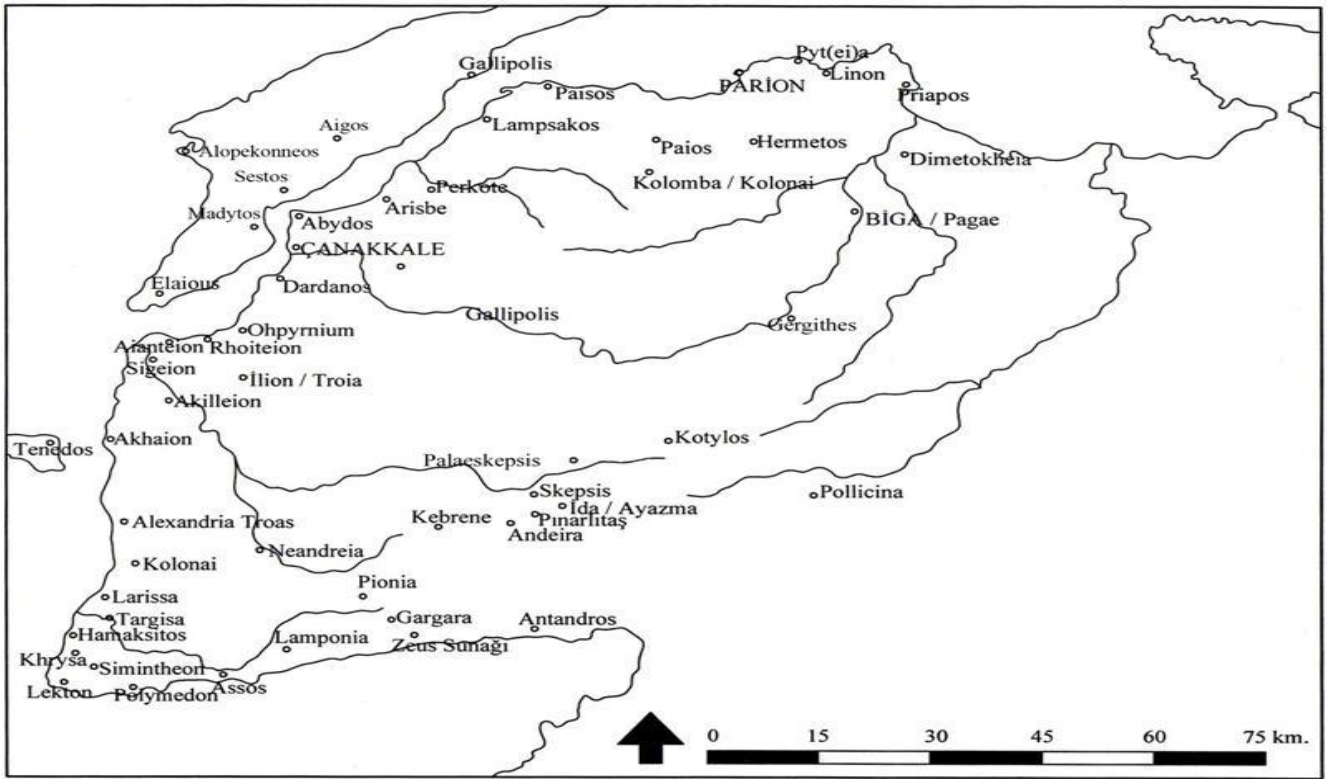
Atinalılar, Troas bölgesindeki Pers hakimiyetini sonlandırmak amacıyla Ege Adalarındaki şehir devletleriyle Attika Delos Deniz Birliği kurmuşlardır. Ancak M.Ö. 399 yılında Spartalı General Derkylidas, Perslerin gücünün zayıflamasıyla Neadria, Larisa, Skepsis gibi kentleri alarak bağımsızlıklarını vermiştir. Dahası Makedonya Kralı Büyük İskender, doğu seferini yaparak M.Ö. 334'te Granikos Ovasında Persleri yenerek, bölgeye egemen olmuştur. İskender, bugün Geyikli'nin Dalyan köyünde yer alan Alexandria Troas (Antigonia) şehrinin kurulmasını emre etmiştir. Çünkü, o dönemde İlion limanının kum ile örtülmek üzere olması, Ege'den gelen gemileri ve deniz yoluyla gelen malları rampa edebilecek yeni bir liman şehri ihtiyacını doğurmuştur, bu yeni liman şehriyle deniz ve kara ticaretine hükmedilebilmiştir (Schwertheim 2004, 39). Şehirde ünlü Maldelik binası, Hedos Atticus Gymnasiumu, tapınak, tiyatro, agora, bazilika dışında Anadolu'da

bulunan en büyük Roma hamamı bulunmaktadır. Bu süreçte Alexandria Troas, Assos, Skepsis, Dardanos, Abydos, Lapsakos ve Parion şehirlerinden “İlion Federasyonu” kurulmuştur. Helenistik ve Roma dönemlerinde Truva kenti, İlion olarak anıldığı için federasyona bu ad verilmiştir.

İskender’in komutanları arasındaki güç mücadelesi, bölgenin bir süre Bergama Krallığı’na bağlamasıyla sonuçlanmıştır. Bergama Kralı Attalos’un vasiyetiyle bölge M.Ö. 133’te Roma İmparatorluğu’na bağlanmıştır (Tombul 2015, 10). Alexandra Troas, Augustus döneminde ayrıcalıklı bir yer edinmiş, imparatorluğun doğudaki başkenti olarak kabul edilmiştir. Tarsuslu Aziz Paulos, M.S. 50 ve 56 yıllarında şehri ziyaret edip buradan Yunanistan’a geçerek Hristiyanlığı yaydığı için burası Hristiyanlar için kutsal bir şehir olarak değerlendirilmiştir. İmparator Hadrian döneminde de bölgeye Gülpınar/Tuzla köprüsü (Özgünel 2004, 53-59) gibi önemli eserler yaptırılmıştır. Bu dönemde şehirde olimpiyatların düzenlendiği de bilinmektedir. Bölgenin kutsallığı, stratejik değeri ve ticaretteki önemi nedeniyle J. Sezar gibi diğer Roma İmparatorları da Troas bölgesini ziyaret etmiş, Truva kahramanları için kurbanlar adanmışlardır.

Biga’nın Kemer köyünde bulunan Parion, Roma döneminde de önemli bir yerleşim yeri olmuştur (Başaran 2013). Önemli filozoflardan Artemidoros ve Neoptolemos, ünlü heykeltıraş Theodoros 4. yüzyılın sonunda burada yaşamıştır.

Harita 1. Troas Bölgesi Antik Kentleri

Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrıldığında (M.S. 330), Troas bölgesi Byzantion adını alan Doğu Roma hakimiyeti altında kalmıştır. M.S. 443’te Hun İmparatoru Attila, 559’da Uygur Türkleri, 617’de Avar Türkleri, 681’de Emeviler bölgede egemenlik kurmaya çalışmıştır. Venediklerin, Pisalıların, Katalanların, Haçlıların da saldırılarından etkilenen Troas Bölgesi’nde Türk egemenliği Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah ile başlamıştır. 1100 yılından Türkmen beyleri arasındaki rekabete tanıklık eden bölge, 1300’lü yıllara kadar Anadolu Selçuklu Devleti’ne bağlı Danişment Beyliği idaresinde yürütülmüştür. 1303 yılında Karasi beyliği Troas bölgesini yönetmeye başlamış, 1356’da Osmanlı beyliği ile birleşerek etkisini Gelibolu ve Trakya’ya kadar uzandırmıştır.

Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmet’in 1453’te Bizans’ı yenip İstanbul’u fethetmesi Çanakkale boğazının önemini arttırmıştır. Bu dönemde boğazın iki yakasına, Kilitbahir Kalesi’yle Çimenlik Kalesi yaptırılmıştır. Seddülbahir ve Kumkale kaleleri ise 18. yüzyılda boğazın güvenliğinin sağlanması için yaptırılmıştır. 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı’nın en çetin cephelerinden biri Çanakkale olmuş, Anafartalar Komutanı M. Kemal ve silah arkadaşları 18 Mart 1915’te deniz zaferine ulaşmıştır.

4. KÜLTÜREL SÜRDÜREBİLİRLİK AÇISINDAN TRUVA ANTİK KENTİ

Tarihi M.Ö. 3000'li yıllara dayanan 10 kültür katmanlı efsanevi şehir Truva, Çanakkale'nin Tevfikiye köyünde yer almaktadır. Kuruluşundan itibaren Çanakkale Boğazı için kilit bir noktada olduğu için bir ticaret şehri olmuştur. Yıl boyunca sürekli esen güney rüzgarları nedeniyle Ege Deniz'inden Marmara ve Karadeniz'e geçen her geminin durup demir atması gereken bir körfez şehri olan Truva (Kekeç 2011, 31), zamanla sadece ekonomik değil, siyasi açıdan da önemli bir kent haline gelmiştir. M.Ö. 8. yüzyılda yaşayan ozan Homeros'un on yıl süren Truva Savaşlarını anlatan *İlyada* eseriyle Odessa eseri Batı medeniyetinin ilk edebi eserleri olarak kabul edilmektedir (s. 35). Ayrıca, Truva şehri düştükten sonra Hektor gibi en önemli kahramanlardan sayılan Dardanos Prensi Aeneas'ın, yeniden Truva'yı kurmak için ayrılıp İtalya'da Roma şehrini kurduğuna inanılmaktadır. Bu anlatı, Roma mitolojisi ve edebiyatına yerleşmiştir. Dolayısıyla Truva Savaşı'nın öyküsü, Yunan-Roma kültürünün etkisi altındaki Avrupa'nın köklerini soylu bir geçmiş ve anlatıya dayandırma ve siyasi iddialarını meşrulaştırma işlevi görmüştür. IV. Haçlı Seferine (1202-1204) katılanların Anadolu'ya vardığında Troia'nın öcünü almaya geldiklerini ifade ettiği ve Peter von Bracheux'un, "Troia bizim atalarımıza aitti ve Troia'dan kaçanlar bizim bölgemize yerleşmişti. Şimdi nihayet kendi ülkemize geri dönüyoruz." dediği iddia edilmektedir (Korfmann 2012, 90).

Modern arkeolojinin doğmasıyla birlikte efsanelere konu olan Truva şehrini bulmak önemli bir merak konusu olmuştur. Bölgede görev yapan bir Britanyalı konsolosluk görevlisi kardeşi olan Frank Calvert, kendi çiftlik topraklarında yaptığı araştırmalar sonucunda 1865'te bugünkü Hisarlık tepesini, New Ilium (Yeni Truva) olarak tanımlamıştır. Calvert'ten sonra Truva'daki arkeolojik çalışmalar dört dönemde devam etmiştir. İlk dönemde arkeolog Heinrich Schliemann, Calvert'ten izin alarak 1868'den 1879'a kadar Hisarlık üzerinde kazı çalışmaları yapmıştır. İkinci dönemde ise Truva, Alman mimar Wilhelm Dörpfeld tarafından 1893-94 yılları arasında kazılmıştır. Üçüncü dönemde Carl Blegen 1932-38 yılları arasında bölgede arkeolojik kazı çalışmaları yapmıştır. Son olarak 1988-2007 yılları arasında Alman Arkeolog Manfred Korfmann yönetiminde Almanya'dan Tübingen Üniversitesi ve ABD'den Cincinnati Üniversiteleri ekibi kazıları sürdürmüştür (Kekeç 2011, 46).

Truva, Korfmann'ın çabaları sonucu 1998 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. 2000-2001 yıllarında Korfmann'ın Almanya'nın üç şehrinde düzenlendiği *Troia: Düş ve Gerçek* sergisini yaklaşık 850.000 kişi ziyaret etmiştir. Serginin benzeri İstanbul Beyoğlu Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde de sunulmuştur. 2004 yılında Korfmann, bilimsel ve kültürel çalışmalara destek olup Truva değerlerini korumak ve dünyaya yaymak için Troia Vakfını kurmuştur. Ayrıca, Çanakkale Troia Vakfı M. Osman Korfmann Kütüphanesi, dünyadaki sayılı Klasik Arkeoloji kütüphaneleri arasına girmiştir (<https://troiavakfi.com/kutuphane-hakkinda/>). Çanakkale'de gerçekleşen III. Arkeoloji Buluşması'nda Korfmann (2004, 15), Truva'da 26 ülkeden yaklaşık 400 kişinin çalışmalara katılımıyla 16 yılda 14.000 metrekairelik alanın kazıldığını ifade etmiştir. Truva projesinin yıllığı olan *Studia Troica*'nın 13 cilt ve 2 monografiyle yapılan çalışmaları yayımladığını, bununla birlikte Truva arkeolojisi üzerine 20 farklı ülkeden 120 farklı yazarın 180 civarı yayın yaptığını belirtmiştir. Özellikle G. A. Wagner, E. Pernicka ve H.P. Uerpmann'ın editörlüğünde 2003 yılında hazırlanan disiplinlerarası bir çalışma olan *Troia and Troad: Scientific Approaches* kitabından bahsetmiştir. O gün itibarıyla Tübingen'de bitirme aşamasında olan 15 doktora çalışmasının olduğunun da altını çizmiştir. Dolayısıyla Truva'nın Çanakkale'nin ve dünyanın bilim ve sanat hayatına kesintisizce süren katkıları bulunmaktadır.

2004 yılında Wolfgang Petersen tarafından yönetilen Truva filmi, 497,4 milyon dolarlık bilet gişesine ulaşmasının yanı sıra Oscar ödülü kazanmıştır. Truva Savaşı'nda askerlerin gizlendiği tahta at figürü tüm kültürlerin farklı sanat eserlerinde yeniden farklı formlarda üretilerek yer bulmuştur. Çanakkale'de Troia Festivali'nin ilki 1963 yılında düzenlenmiştir. Her yıl düzenli olarak yapılan festival, 1992 yılında Uluslararası Çanakkale Troia Festivali olarak anılmaya başlamıştır. Festivalin amacını belirleyen temalar şunlardır (<https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1172-uluslararası-troia-festivali/324-uluslararası-troia-festivali-amaci>): "Tarihle Uzlaşma, Gelecekle Barış"; "Kültürlerin Dansı"; "Barış Kültürümüz Olsun". Festival kapsamında kente davet edilen yüzlerce yerli ve yabancı sanatçı Çanakkale halkının kültür ve sanat dünyasını zenginleştirmiştir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından UNESCO dünya mirası listesine girişinin 20. yılı olan 2018 yılını, Troya yılı ilan etmiştir. Bu kapsamda Truva Müzesinin açılışı yapılmış, yıllık ziyaretçi sayısı 531.530 kişiye tırmanmıştır. Covid-19 pandemisiyle sanal ortama taşınan Troya müzesini kısa süre içerisinde 1 milyonu aşkın internet kullanıcısı ziyaret etmiştir (Hürriyet, 16.11.2020). Aşı sonrası ziyaretlerde yeniden artış yaşanmış, günlük ziyaretçi sayısı 2022 yılının Ramazan Bayramı'nın ilk gününde 20.000'e ulaşarak rekor seviyeye gelmiştir. Bu rakamlar da Çanakkale'de Truva'nın ne derece değerli ve ilgi duyulan bir kültürel miras olduğunu göstermektedir.

Son olarak 2022 yılında başlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın organize ettiği Türkiye Kültür Yolu Festivalleri kapsamında 150'den fazla mekânda 10 binden fazla sanatçıyla 2000'den fazla etkinliğin sanatseverlerle buluşması beklenmektedir. Bu kapsamda 16 Eylül- 9 Ekim tarihleri arasında Çanakkale'de Troy Kültür Yolu Festivali düzenlenerek yerli ve yabancı birçok sanatçının Çanakkalelilerle buluşması sağlanmıştır. Bu gelişmeler hem yerel yönetimin hem de

merkezi yönetimin kültürel sürdürülebilirlik bağlamında Truva'ya ayrıcalıklı bir yer verdiğini göstermektedir. Bu tür etkinlikler kentte insani seçenekleri genişleterek, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel ilerlemeyle insani gelişimi sağlayarak, kalkınma için gerekli olan yaşam standartlarını iyileştirmede katkıda bulunmaktadır (Bilgili 2017, 51-52).

Bununla birlikte bir önceki bölümde aktarılmaya çalışılan diğer arkeolojik yerleşimlerin yanı sıra kentin sanat tarihsel eserleri de göz önüne alınırsa, Çanakkale'nin Truva'nın ötesinde kayda değer bir zengin kültürel miras ve kalkınma potansiyeli olduğu anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Çanakkale'de sürdürülebilir kalkınmanın, sosyal, ekonomik ve çevresel unsurların yanı sıra kültürel unsurlar da hesaba katılarak mümkün olacağı iddia edilmiştir. Bunun için kültürel sürdürülebilirlik kavramından hareketle kentin somut kültürel mirasının çeşitliliği ortaya koyulmuş, Truva örneği üzerinden kültürel mirasın kentin kalkınmasına olası katkıları gösterilmiştir.

Gerçek değişim ve gelişim ancak insanların dünyayı anlamlandırma ve yorumlama biçimlerindeki değişimle mümkün olacaktır. Başka bir deyişle, kültür değişmeden insanlar değişmeyecek, insanlar değişmeden de sürdürülebilir kalkınma mümkün olmayacaktır. Örneğin, kentlere geridönüşüm konteynırları yerleştirmek çevreci bir kent olmaya yetmeyecektir; ancak insanlar atıklarını yeniden değerlendirme üzerine bir bilince sahip olduklarında ve gündelik alışkanlıklarını bu yönde şekillendirdiklerinde çevreye duyarlı bir kalkınma gerçekleşecektir. Kısacası, kültürel kalkınma dönüşüm için önce gelmektedir.

Kültürel sürdürülebilirlik, bir yere özgü kültürel somut yapıların korunmasını içerdiği gibi demokrasi, tolerans, çoğulculuk, özgürlük, eşitlik, adalet, barış, sağlık, yaratıcılık gibi soyut yapı ve değerlerin sürdürülmesini de içermektedir. Bu bağlamda dilsel ve kültürel zenginliğin korunmasının bu değerlerin yerleşmesini sağlaması umulmaktadır. Bunun için kültürel yaşamda üretim ve yaratıcılık sürecine herkesin erişimi ve katılımını sağlamak önemlidir. Dolayısıyla kültürel kalkınma için insan kaynağı ve finans kaynağı yaratmak gerekmektedir. Kentin sosyal ve ekonomik yapısının gelişimini sağlayan bu yapılara eğitim ve kalkınma programlarında yer verilmesi bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesini sağlayacaktır.

Kültürel kalkınma için ulusal ve uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, olası sosyal ve ekonomik kazanımların değerlendirilmesi ve kentsel kültürel mirasın sahip olduğu potansiyelin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Kültürel politikalar eş zamanlı olarak sosyo-ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine katkıda bulunduğu gibi yaşam standartlarının yükselmesini, üretimin ve istihdam olanaklarının artmasını da sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Truva'nın kente kazandırdığı kültürel ve sosyo-ekonomik katkılar dikkate alındığında kent sınırları içindeki somut kültürel miras olarak arkeolojik yerleşim alanları ve sanat tarihi yapılarının çeşitliliğinin benzer biçimde değerlendirilmesi Çanakkale'de kentsel kalkınmayı destekleyecektir. Bu bağlamda öneri olarak, bu alanların daha çok araştırılması ve tanıtılması için ulusal ve yerel düzeyde stratejilerin ve eylem planlarının oluşturularak uluslararası iş birlikleri geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKŞİT, İ. (2008). Anatolian Civilizations and Antique Cities of Turkey, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- BAŞARAN, C. (2013). Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion: 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, İstanbul, Ege Yayınları.
- BİLGİLİ, A. (2017). "Concept of Life Quality: A Field Research on Bursa City". Eurasian Econometrics, Statistics & Empirical Economics Journal, 8., 45-64.
- BROWN, J. (2017). Homeric Sites around Troy, Canberra, Parrot Press.
- CARADONNA, J. L. (2014). Sustainability: A History, Oxford University Press, Oxford
- DÜNYA KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ, <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>
- EBEJER, J. (2019). "Urban heritage and cultural tourism development: a case study of Valletta's role in Malta's tourism", Journal of Tourism and Cultural Change, 17:3, 306-320.

- ERDOĞU, B. (2011). "Gökçeada Uğurlu-Zeytinli Kazı Çalışmaları", içinde Çanakkale Arkeoloji Buluşması VIII., ÇABİSAK, ss. 51-58.
- ERGEN, Y. (2013). Dünden Bugüne Troya Antik Kenti, İstanbul, Mas Matbaacılık.
- FORADORI, P., GIUSTI, S. VE LAMONICA, A. G. (2018). "Reshaping Cultural Heritage Protection Policies at a Time of Securitisation: France, Italy, and the United Kingdom", *The International Spectator*, 53:3, 86-101
- HAWKES, J. (2001) "The Fourth Pillar of Sustainability. Culture's Essential Role in Public Planning." the Cultural Development Network, Australia: Common Ground Publishing.
- HÜRRİYET (16.11.2020). "Troya Müzesi'ne pandemi sürecinde 1 milyon sanal ziyaret", <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/troya-muzesine-pandemi-surecinde-1-milyon-sanal-ziyaret-41663547#:~:text=%C3%87anakkale'de%205%20bin%20y%C4%B1ll%C4%B1k,yakla%C5%9F%C4%B1k%201%20milyon%20ziyaret%C3%A7iye%20ula%C5%9F%C4%B1>.
- KEKEÇ, T. (2011). From Troy to Halicarnassus, İstanbul, Hitit Color.
- KEYMAN, F. ve KOYUNCU-LORASDAĞI, B. (2020). Sekiz Kentin Hikâyesi: Türkiye'de Yeni Yerellik ve Yeni Orta Sınıflar, İstanbul, Metis Kitap.
- KORFMANN, M. O. (2012). Troia Rüzgârı: M. Osman Korfmann'dan Seçme Makaleler, İstanbul, Egemen Matbaacılık.
- KORFMANN, M. O. (2004). "Troia Kazıları" içinde Çanakkale-Troas Arkeoloji Buluşması III, Çanakkale Bilim ve Sanat Kültür Derneği, ss.11-23.
- MAYER, M. (2007). "Contesting the Neoliberalization of Urban Governance." In *Contesting Neoliberalism. Urban Frontiers*, edited by H. Leitner, J. Peck, and E. S. Sheppard, 90–115. New York: The Guilford Press.
- ÖZGÜNEL, Ç. (2004). "Apollon Smintheion Kazıları", içinde Çanakkale-Troas Arkeoloji Buluşması III, Çanakkale Bilim ve Sanat Kültür Derneği, ss. 51-61.
- PURVIS, B., MAO, Y. & ROBINSON, D. (2019). "Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins". *Sustainability Science*, 14, 681–695
- RUSSO, A. ve GIUSTI, S. (2019). "The securitisation of cultural heritage". *International Journal of Cultural Policy*, 25:7, 843-857.
- SANCAK, E. ve BİLGİLİ, A. (2021). "Belediyelerin Çevresel Yönetişim Algısı: Çanakkale Belediyesi Örneği". *Türk İdare Dergisi*, S. 493, 241-275.
- SCHWERTHEIM, E. (2004). "Aleksandria Troas Kazıları", içinde Çanakkale-Troas Arkeoloji Buluşması III, Çanakkale Bilim ve Sanat Kültür Derneği, ss.37-45.
- SERDAROĞLU, Ü. (1996). Behramkale Assos, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- SKREDE, J. (2016) "What May Culture Contribute to Urban Sustainability? Critical Reflections on the Uses of Culture in Urban Development in Oslo and Beyond." *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability* 9. No. 4: 408–425.
- SKREDE, J. & BERG, S. K. (2019). "Cultural Heritage and Sustainable Development: The Case of Urban Densification". *The Historic Environment: Policy & Practice*, 10:1, 83-102.
- SMITH, L. (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge.
- THROSBY, D. (2017). "Culturally sustainable development: theoretical concept or practical policy instrument?". *International Journal of Cultural Policy*, 23:2, 133-147
- TOMBUL, M. (2015). Çanakkale Kültür Envanteri, İstanbul, Zero Prodüksiyon.
- UN (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for sustainable development*. 25 September 2015 (A/RES/70/1). United Nations, New York
- UNESCO (2010). *The Power of Culture for Development*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000189382>
- WEISS, T. ve CONNELLY, N. (2019). "Protecting cultural heritage in war zones". *Third World Quarterly*, 40:1, 1-17

VAN DER AUWERA, S. (2013). “UNESCO and the protection of cultural property during armed conflict”. *International Journal of Cultural Policy*, 19:1, 1-19.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Küre-yerelleşme Bağlamında Şehir Diplomasisi: Çanakkale Örneği¹

Tuğçe YILDIZ²

1.GİRİŞ

1980 sonrası küreselleşmenin hız kazandığı, zaman ve mekan kavramları arasındaki sınırların belirsizleştiği dönemde, ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal alanda ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Neoliberal ekonomi politikalarının getirdiği piyasa serbestliği ile uluslararası şirketlerin küresel sistem içindeki hareketlerinin artması, bilim ve teknolojinin getirdiği yenilikler, ulus-devletin etkisini yitirip ulus-altı düzeyde yeni güç ve siyaset biçimlerinin ortaya çıkması ve kitle iletişim araçlarının da etkisiyle toplumsal ve kültürel aynılığa yol açması küreselleşmenin en çok tartışılan sonuçlarından. Bu sonuçların tartışılmaya başlandığı dönemde yerel dinamiklerin de önemini ortaya koyan yeni bir düşünce akımı hakimiyet kurmaya başlamış ve küre-yerelleşme (*glocalization*) kavramı ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin ekonomik, politik, sosyal ve kültürel sistemlerde evrenselleştirici etkisinin karşısında, yerelleşmenin önemini vurgulayan küre-yerelleşme; aslında küresel kuruluşların yerel pazarda varlıklarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları bir kavramdır. "Küresel düşün, yerel davran" sloganıyla anılan küre-yerellik kavramı, bir pazarlama stratejisi olarak ortaya çıksa da zamanla sosyo-politik anlamları da içine dahil etmiştir. Yerelliğin ve yerel unsurların en temel platformu ise şehirlerdir. Özellikle mega şehirlerin birden fazla yerel kültürel unsuru bünyesinde barındırması ve esasen dünya politikasında parçalı bir biçimde yer alan ve birbirleriyle mücadele eden bu farklı kültürel unsurları bir arada yaşatabilmeleri, şehirlerin küre-yerelleşme bağlamındaki önemini arttırmıştır. Ekonomik, demografik, jeopolitik ve kültürel niteliklerinden dolayı uluslararası hukukta adı geçen tanınma olmasa da bilinme anlamında şehirler bir ülkenin önüne geçebilme kapasitesine sahip olabilirler. Bunun en güzel örnekleri olarak bir zamanlar medeniyetlerin beşiği anlamında tanınırlığa sahip olan Bağdat, günümüzdeki İstanbul, ya da çok farklı etnik ve dini grubu bir arada barındıran çok kültürlülüğün simgesi New York ve Londra verilebilir. Bunun yanı sıra, yumuşak güç unsurlarının daha çok ön plana çıkarılabilmesi için çoğu zaman devletler, şehirlerin yerel unsurlarını vurgulamakta ve hatta ulusal dış politika aracı olarak kullanmaktadırlar.

1990'larla beraber uluslararası politikada özellikle alçak/ikincil politika (*low politics*) eksenli konuların önem kazanması ve bunların devlet düzeyinden ziyade daha farklı düzey ve platformlarda temsil edilmeye başlanmasıyla, şehirlerin uluslararası sistemdeki rolü önem kazanmıştır. Devletlerin bir araya gelmeleri konusunda yaşadıkları zorluklara rağmen, şehirlerin çoğu zaman devletin hareket sınırlılıklarına sahip olmamaları ve uluslararası politikada özellikle alçak/ikincil politika eksenli konularda ortak bir ses ortaya çıkarabilmeleri, küreselleşmenin beraberinde getirdiği ülke sınırlarını aşan problemlerin çözümünde şehirlere önemli bir sorumluluk yüklemiştir. Yine bu dönemde, uluslararası örgütlerin de bir dönüşüme girmeleri ve güvenlik ekseninden bölgeler arası ekonomi ve sosyal etkileşim konularına ağırlık vermeye başlaması, şehirlerin uluslararası sistem içinde önemli bir aktör olma potansiyellerini arttırmıştır. Şehirler arası iş birliği modelleri ve kardeş şehir ağlarının da giderek artması, literatürde bu konuda yapılan çalışmaların artmasına neden olmuştur. Şehir diplomasisi kavramı ise, gelişen ve çeşitlenen ağlar içinde, şehirlerin kendilerini ve çıkarlarını siyasi arenada temsil etmek amacıyla diğer aktörlerle ekileşime geçerken kullandıkları kurumlar ve süreçlerin tümü olarak tanımlanabilir (Akgün ve Yıldız, 2016). Bu çalışmanın amacı, şehir diplomasisi kavramı üzerine yapılan çalışmaların değerlendirmesini yapmak, şehirler arası iş birliğine yönelik farklı ağ modellerini Dünyadaki ve Türkiye'deki örnekleriyle incelemek ve Çanakkale şehrinin bu alandaki faaliyetlerini tespit edip, etki ve sonuçlarını tartışmaktır.

Küre-yerelleşme Bağlamında Şehir Diplomasisi Kavramı

Şehirlerin küresel sistem içindeki rolünün giderek artmasına ve pratikte farklı şehirler-arası iş birliği modellerinin ortaya çıkmasına rağmen, uluslararası ilişkiler disiplini bu değişim ve dönüşüme aynı hızda adapte olamamıştır. Devlet-merkezci olarak nitelendirilen uluslararası ilişkiler disiplini içinde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun hükümetler-arası ilişkilere odaklanması, dünya siyasetinde yer alan yeni unsurların ve yeni aktörlerin gözden kaçırılmasına sebep olmuştur. Bu yeni unsurların en önemlilerinden biri de şehirlerdir. Harvard Üniversitesinden psikolog Daniel Simons ve

¹Bu çalışmanın önemli bir parçasını oluşturan, Çanakkale'nin uluslararası iş birlikleri ve bu faaliyetlerin yansımaları konusunda bilgi ve tecrübelerini paylaşan Çanakkale Belediyesi Kültür ve Sanat İşleri Müdürlüğü'nün kıymetli çalışanlarına çok teşekkür ederim.

²Arş.Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Biga, Çanakkale, Türkiye. tugceyildiz@comu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4766-0060>.

Christopher Chabris'in 1998 yılında "görünmez goril (invisible gorilla)" deneyine dayanarak ortaya attıkları "istem dışı körlük (inattention blindness)" kavramını uluslararası ilişkiler literatürüne uyarlayan Michele Acuto (2013:2), şehirlerin uluslararası çalışmaların görünmez gorilleri olduğunu iddia etmiştir. Bununla birlikte şehirlerin, 21.yy küresel yönetişiminin ana unsurları olmalarına ve küresel siyasetin dinamiklerini etkileme kabiliyetlerine rağmen, uluslararası analistlerin bu etkileri görmediğini ve dünya siyasetini geleneksel aktörlerin -özellikle devletlerin- oyunu olarak görmeyi sürdürdüğünü iddia etmektedir (Acuto, 2013).

Şehirlerin uluslararası politikadaki varlıklarının ve etkilerinin teorileştirilmesini kısır bırakan en önemli sebep, şehirlerin genellikle insan coğrafyası ve kent çalışmaları alanlarında analiz birimi olarak ele alınıp incelenmesidir. Şehirlerin küresel etkileri konusundaki ilk temel ve kapsamlı çalışma 1990 yılında Chadwick Alger tarafından ortaya konulmuştur. Alger (1990), makro düzeydeki sosyal bilimler paradigmaları ile insanların günlük yaşamlarındaki deneyimleri arasındaki ilişkinin şehirler aracılığıyla kurulabileceğini savunmuştur. Alger'a göre, şehirlerin dünya ile olan etkileşiminde iki ana konu ön plandadır; bunlardan ilki, küresel ekonomik ve sosyal güçlerin şehirler üzerindeki artan etkilerine karşı şehirlerin uluslararası çapta verdiği karşılık, diğeri ise devletlerin özellikle savaşı önleme, silahsızlanma, yoksulluk, insan hakları gibi konulardaki dış politika kararlarının yerel etkilerine karşı verilen tepkidir (Alger 1990:515). Her iki temanın da tartışılmasının yanı sıra; Alger, şehir yönetimlerinin ve yerel toplumun dünya konularının çözümündeki rollerini demokratik teori çerçevesinden incelemektedir.

Yine aynı döneme tekabül eden bir diğer tartışma konusu ise küreselleşmeyle birlikte gündeme gelen "yönetişim" olgusudur. Buna göre, ulus-aşırı sorunlara sadece iş birliği faaliyetleriyle çözüm aranabileceği ve bu bağlamda devlet-dışı aktörlerin, özellikle şehirlerin ve sivil toplumun önemli aktörler oldukları tartışması ön plandadır. Küresel yönetim çalışmalarının öncülerinden sayılan James N. Rousenau 1995 yılında ortaya koyduğu eserinde, şehirlerin ve mikro-bölgelerin 21.yy. dünya politikasında ana kontrol merkezleri olacağından ve bu özellikleriyle kimi zaman devletlerin ortağı konumunda kimi zaman da rakibi olacaklarını savunmaktadır. Rousenau'nun (1995) iddiasını destekleyen en önemli gelişme ise dünya siyasetinde yaşanan hızlı entegrasyonun bir sonucu olarak, devletlerin kendi başlarına çözemedikleri, iklim değişikliği, göç, uluslararası terörizm gibi sınır aşırı sorunların çözümünde ulus-altı aktörleri de dahil etmeleridir. Özellikle, yerel, ulusal ve küreselin birbirine geçmesine sebep olan bağlantısallığın (*interconnectedness*) yansımaları olarak dünyanın herhangi bir yerindeki toplumsal bir problemin küreselleşmenin etkisiyle dünyanın farklı bölgelerini etkileyebilmesine olanak sağlaması, yerel, ulusal ve küreselin bir arada ele alınması ihtiyacını doğurmuştur. Tam da burada, küresel ile yerelin birlikte var olması, melezleşmesi (*hybridization*) ve birlikte değerlendirilmesi gerektiği üzerine, sosyolog Robert Robertson (1995) küre-yerelleşme (*glocalization*) olgusunu ortaya atmıştır. Buna göre, Robertson (1995), küreselleşmenin yerelleşmeyi beraberinde getirmesi sonucu ulus-altı birimlerin güç kazanacağını vurgulamaktadır. Günümüz politik sistemleri, ulus egemenliği kavramıyla şekillenip, ulusal yöneticilerin siyasi kararlarıyla yön bulurken; küre-yerelleşme süreci, farklı ülkelerdeki ulus-altı kurumlar arasındaki ulus-aşırı etkileşimi ve iletişimi artırıp bir yandan ulus seviyesindeki siyasi eylemleri destekleyeceğini diğer yandan da ulusal yöneticilerin pozisyonlarını baltalayabileceğini göstermektedir (Blatter, 2007). Buradaki önemli husus, şehirlerin küre-yerelleşme (*glocalization*) sürecinde nasıl yer aldıkları ve devletlerden bağımsız birer aktör olarak uluslararası politikada söz sahibi olup olamayacaklarının sorgulanmasıdır (Akgün ve Yıldız, 2016).

Şehir diplomasisi kavramı, şehirlerin çıkarlarını gözetenek, uluslararası sistem içerisinde etkin bir rol oynamaları için kullandıkları diplomatik araçlar, kurumlar ve süreçler olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, yerel yönetimler içinde görev yapan, belediye başkanları, belediye idaresindeki memurlar ve danışmanların tümü o şehrin diplomatik temsilcileri olarak değerlendirilebilir. "Şehir diplomasisi", birden fazla anlamı bir arada içinde muhafaza edebilen, farklı aktörlerin farklı yollarla kullandığı, ihtiyaç ve pratiğe göre tanımı değişen bir terimdir (Akgün ve Yıldız, 2016: 22). Belediye diplomasisi, vatandaş diplomasisi ya da şehirden-şehre ilişkiler ağı ya da diplomasi gibi kavramlarla birlikte anılsa da, şehir diplomasisi kavramı, Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler (UCLG) tarafından, "yerel yönetimlerin ve onların birliklerinin sosyal dayanışmayı teşvik etmek, çatışmaları önlemek, çatışmaların çözümü ve çatışma sonrası yeniden yapılandırma için, vatandaşlarının birlikte barış, demokrasi ve refah içinde yaşayabilecekleri istikrarlı ortamları yaratma amacıyla kullandıkları araçlardır" şeklinde tanımlanmıştır (Sizoo, 2007).

Şehir diplomasisi üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmı şehirler ile devletlerin diplomatik faaliyetleri arasındaki ilişkiye yönelik iken, diğer kısmı da şehirlerin hangi ana temalarda diplomatik iş birliğine girme yolunu seçtiklerini ampirik örneklerle tartışmaktadır. Literatürde an fazla dikkat çeken tartışmaların başında, şehirlerin diplomasi faaliyetlerini yürüttüğü konuların aslında devlet diplomasisi alanının içinde olduğu ve çoğu zaman dışişleri bakanlığının yetki alanına müdahale ederek onun etkisini azalttığı iddiasıdır. Bu iddianın karşısında da şehir ve devlet aktörleri arasındaki ilişkinin ve diplomatik faaliyetlerinin, aslında birbirini dışlayan değil aksine tamamlayıcı nitelikte olduğu görüşü yer almaktadır. Bu iki karşıt görüşün orta noktası olarak nitelendirilebilecek bir diğer görüş ise Pluijm ve Melissen (2007) tarafından ortaya atılmıştır. Pluijm ve Melissen (2007), şehir ile devlet arasındaki ilişkiyi "rekabetçi iş birliği" olarak tanımlamış ve şehir ve devletin bazı durumlarda birbirini tamamen dışlayan politikalar üretirken, bazı durumlarda birbirine çok benzer ya da

tamamlayıcı politikalar için çalıştığını savunmaktadır. Buradaki en önemli sorun, ele alınan dış politika konusunun, farklı düzeylerdeki farklı aktörler tarafından eş zamanlı yürütülmesinin çoğu zaman birbiriyle uyumsuz politika sonuçlarına neden olmasıdır.

Şehir diplomasisi literatüründe işlenen bir diğer husus ise, şehirlerin belli başlı politika alanlarında -güvenlik, kalkınma, ekonomik ve kültürel konularda- daha fazla iş birliği içine girdikleri gerçeğidir. Güvenlik konusu, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen uluslararası konjonktürün ve yeni çatışma türlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, şehir diplomasisi açısından daha fazla önem kazanmıştır. Değişen güvenlik paradigması, devletlerin tek başlarına bu yeni tür çatışmaları çözemeyeceklerini ortaya koyarken, bu çatışmaların çözümünde hükümet-dışı aktörlere, sivil toplum örgütlerine, şirketlere, dini gruplara ve elbette şehirlere önemli roller yüklemiştir. Özellikle barış-inşası süreçlerindeki diplomatik faaliyetler konusunda şehirlerin önemli aktörlerden oldukları tarihteki birçok örnekte de görülmektedir. Şehirlerin kriz durumlarında uyguladıkları diplomatik faaliyetler üç boyutludur: kriz önleyici diplomasi, kriz anındaki diplomatik faaliyetler, ve kriz sonrası yeniden yapılandırma faaliyetleri. Özellikle çatışma anında, yerel yönetimler uluslararası toplumun kendi özel durumlarına olan ilgisini arttırmak ve mevkidaşlarından bu konuda yardım almak amacıyla uluslararası örgütler içerisindeki lobi faaliyetleriyle işbirliği içerisine girmekte ve bu dönemde şehir diplomasisi faaliyetlerini yoğun bir şekilde yürütmektedirler.

Şehir diplomasisi içindeki bir diğer önemli konu kalkınma yardımlarıdır. 2. Dünya Savaşı sonrasında, savaşın yıkıcı etkilerini ivedilikle ortadan kaldırmak adına, dünyanın değişik noktalarındaki birçok şehir Batı Avrupa'daki ve Amerika'daki şehirlerle kalkınma yardımları projeleri kapsamında eşleşmiş ve uluslararası dayanışma altında diplomatik ilişkiler geliştirmiştir. Tepeden inme (*top-down*) kalkınma yardımı projelerinin başarısız sonuçlar getirmesi, yerel yönetimlerin bu projelerde daha fazla dahil olmasını zorunlu kılmıştır. Yerel yönetimlerin yerel ihtiyaçları ve dinamikleri daha iyi bilmeleri, onları diğer aktörler arasında daha önemli bir konuma getirmiştir.

Tüm bunların yanı sıra, literatürde en fazla dikkat çeken konuların başında, hukuki olarak şehir diplomasisi ve devlet diplomasisi arasındaki sınırın muğlaklığı ve bu nedenle çoğu zaman pratikte söz konusu faaliyetlerin çatıştığı ya da tersine sonuçlar ürettiği gelmektedir. Şehirlerin diplomatik faaliyetlerini -devletlerin aksine- herhangi bir hukuki kaynağa bağlı olarak yürütmemesi, şehir diplomasisinin etkinliğini kısıtlayan en önemli etkenlerden biridir. Hukuki kişiliğe sahip olmayan şehirler, bazı ülkelerde otonom bir aktör olarak faaliyet gösterebiliyorken, bazı ülkelerde ulusal hukuk kuralları çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Özellikle Fransa, İtalya, İspanya gibi bazı ülkelerde, yerel yönetimler uluslararası politikalarını kendi çıkarlarına göre ve dilerlerse ulusal pozisyonundan farklı olarak belirleyebilmektedirler. Bunun tam aksine, İsveç pratiğinde merkezi hükümet yerel yönetimleri uluslararası iş birliklerine katılma konusunda finanse eder. Bu finansman, yerel yönetimi bir nevi merkezi yönetime bağlı kılmaktadır. Her iki uygulama arasında orta yol olarak değerlendirilebilecek bir diğer örnek ise Hollanda ve Kanada pratiklerinde olduğu gibi, yerel yönetimler uluslararası politikaya katılma konusunda serbest olmalarına karşın; merkezi hükümet yerel politika çıktılarının, ulusal politikalarla uyumlu olmasını tercih eder (Pluijm, 2007:13). Türkiye'de ise yerel yönetimler reformu kapsamında, yerel yönetimlerin uluslararası iş birliği kurabilmelerinin yolunu açabilmek adına yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak yine de yerel yönetimlerin herhangi bir uluslararası kuruluşu üye olabilmesi için kendi belediye meclisinde aldığı karar yeterli olmamakla birlikte, İçişleri Bakanlığı'ndan da onay alması ve gerekli durumlarda Dışişleri Bakanlığı'na bilgi vermesi gerekmektedir (Akman, 2017: 486).

Şehirlerin diplomasi yolunu tercih etmesini belirleyen birden çok etken bulunmaktadır. Bunların başında, şehirlerin ekonomik kaynaklarının boyutu ya da kültürel değerlerinin ön planda olması, diplomasi yoluyla bu şehirlerin dünya çapında tanınır olma kapasitesi ve şehir markalaşması (*city branding*) hedefi gelmektedir. Markalaşma yoluyla yaratılan imajla şehirler ekonomik kazanç da hedeflemektedirler. Bunun yanı sıra, karşılıklı bilgi alış-verişinde bulunmak (*know-how*), diğer şehirlerin gerçekleştirdiği başarı örneklerini öğrenmek ve kendine uyarlamak, sürdürülebilir kalkınma, çevre ve iklim değişikliği, demokratik yönetim gibi konularda farklı bakış açılarından ve tecrübelerden faydalanmak gibi nedenlerle de şehirler diplomasi yoluyla iş birliği içine girerler. Tüm bunlara ek olarak, o şehrin yönetici elitlerinin ya da belediye başkanı gibi önemli figürlerin etkisiyle de şehirler arası etkileşim ve iş birliği fırsatları yaratılmaktadır.

Şehirler arası iş birliğinin en belirgin örneği, coğrafi ve siyasi olarak birbirinden uzak şehirlerin ya da eyaletlerin birbirleri arasında kültürel ve ticari bağları geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla kurulan şehir kardeşlikleridir. 2. Dünya Savaşı sonrası geliştirilen bu kavram, farklı kültürler ve önceden birbiriyle düşman olan ülkeler arasında diyalogu geliştirme, barışı tesis etme ve sürdürme konusunda karşılıklı iş birliği içinde bulunma ve aralarında ticaretle turizmi teşvik etmek amacıyla ortaya atılmıştır. Avrupa Birliği içerisinde de 1989 yılında kurulan “şehir kardeşliği” (*town twinning*) projesi ile sanattan, ticarete birçok alanda şehirler arasında ortaklık kurulması amaçlanmıştır (Akgün ve Yıldız, 2016).

Kardeş Şehir ilişkileri Türkiye'de 1960lı yıllarda kurulmaya başlanmış 1990 sonrası dönemde ivme kazanmıştır. Öyle ki 1964-1991 yılları arasında Türkiye'deki belediyeler toplam 47 kardeş şehir anlaşması imzalarken, 1991-2002 yılları

arasında bu sayı 268'e çıkmıştır (Bay ve Çalışkan, 2021:79). Türkiye'de belediyelerin kardeş şehir ilişkileri açısından en büyük dönüşümün yaşandığı dönem ise 2000li yıllar olmuştur. 2002-2016 yılları arasında belediyelerin kardeş şehir anlaşmaları sayısı 1191'i bulmuştur (Bay ve Çalışkan, 2021:80). Büyük bir ivmeyle artan kardeş şehir ilişkilerinin tek bir merkez tarafından düzenli olarak kayıt altına alınamaması pratikte bazı sorunlara sebep olmakla birlikte, mevcut sorunların çözümüne yönelik merkezi yönetim ve kurumlar her geçen gün, yerel yönetimlere konuyla ilgili daha fazla farkındalık sağlamakta ve bilgilendirmektedir.

Şehirler arasındaki ikili iş birliklerinin ve kardeş şehir uygulamalarının yanı sıra, şehirlerin ve bölgesel yönetimlerin uluslararası arenada temsiliyetini sağlamak amacıyla, şehirler farklı uluslararası örgütler içinde bir araya gelmekte ve farklı iş birliği modelleri oluşturmaktadır. Bir sonraki başlıkta, şehirlerin uluslararası düzlemdeki konumlarını güçlendiren ve uluslararası arenada aktif rol oynayan aktörler olarak var olabilmelerine fırsat tanıyan örgütlerden ve iş birliği modellerinden bahsedilecektir.

Şehirlerarası iş birliği örnekleri

Şehirler arası iş birliği modelleri içinde en çok bilinenlerinden biri olan Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler (United Cities Local Governments, kentler ve yerel yönetim birlikleri arasında uluslararası iş birliğini teşvik etmek amacıyla 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen Habitat II Konferansı'nda kurulmuş ve 2004 yılından itibaren fiilen faaliyete geçmiştir. Ana hedefleri, üyelerinin çıkarlarını küresel yönetim içinde korumaktır. 100'ü aşkın ülkeden üyeleriyle birlikte bugün yerel yönetimler konularında Birleşmiş Milletler nezdinde yerel yönetimlerin resmi temsilcisi konumundadır.

Genel merkezi İspanya'nın Barselona kentinde olan örgütün üyeleri 7 ayrı bölgeye bölünmüştür: Afrika (UCLGAfrica), Asya-Pasifik (UCLG-ASPAC), Avrupa (CEMR), Avrasya (UCLG EuroAsia), Ortadoğu ile Batı Asya (UCLG MEWA), Güney Amerika (FLACMA), Kuzey Amerika (UCLG North America). Ayrıca büyük büyükşehir bölgeleri için "Metropolis" adında özel bir bölümü vardır. Yerel yönetimler arasında belirli konular üzerine iş birliğini arttırmak için komiteler kurmuştur. Bu komitelerden bazıları şunlardır: Sosyal İçerme, Katılımcı Demokrasi ve İnsan Hakları; Kültür; Gelişme İşbirliği ve Kent Diplomasisi; Yerel Maliye ve Gelişme; Kentsel Ulaşım; Cinsiyet Eşitliği vb. Türkiye'deki birçok kent UCLG-MEWA grubunun üyesi olarak iş birliği faaliyetlerine katılmaktadır. Çanakkale Belediyesi de UCLG – MEWA grubunun üyesi olmak üzere protokol imzalamış ve bu doğrultuda UCLG – MEWA, Çanakkale Kent Konseyi'ne danışmanlık vermektedir. Çanakkale'de gerçekleştirilen tüm faaliyetlerde sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yerelleştirilmesi üzerine Çanakkale Belediyesi, Çanakkale Kent Konseyi ve UCLG – MEWA ortak katkı sağlamaktadır.

1951 yılında kurulan Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) de, yine UCLG bünyesinde bulunan önemli alt gruplardan biridir. Bugün 150.000'den fazla belediye ve bölgesel yönetimi temsil ederek, sürdürülebilir yerel kalkınma, çevre, ulaşım, uluslararası iş birlikleri gibi alanlarda yerel ve bölgesel yönetimleri adına AB yasama sürecinde etkin bir lobi faaliyeti yürütmektedir.³

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin en önemlilerinden biri kabul edilen iklim değişikliği farkındalığının artırılması ve iklim değişikliği sorununun çözümüne yönelik adımların atılması için yerel yönetimlerin desteği kaçınılmazdır. Küresel ısınmaya sebep olan hem de iklim değişikliğinin negatif etkilerinin en yakından hissedildiği şehirler, iklim değişikliği sorununun çözümünde de ana aktörlerden biridir. Şehirlerin özellikle sera gazı emisyonlarını doğrudan etkileyen arazi kullanım planlaması, toplu taşıma, atık yönetimi ve enerji tüketimi gibi faaliyetlerde fiili otoriteye sahip olmaları, onları iklim politikalarının planlanmasında ve uygulanmasında en önemli aktörlerden biri konumuna koymaktadır (Betstill, 2001; Dodman, 2009). Sorunun çözümüne yönelik iş birliği geliştirmek ve küresel yönetimde söz sahibi olmak adına, dünya üzerindeki 18 büyük şehrin yöneticisi, 2005 yılında C40 grubu adıyla bilinen Büyük Kentler İklim Liderliği Grubu'nu kurdular. C40, üyesi olan şehirlere iklim değişikliği konusunda uzman yardımı ve teknik destek vermek, sera gazı emisyonlarını ölçmek için araçlar geliştirmek, en iyi pratikleri paylaşmak ve çevre dostu teknolojileri üretebilmek için finansal destek vermek üzere faaliyet vermektedir (Roman, 2010). İstanbul'un da mega kent kategorisinde üyesi olduğu C40, çok kısa bir geçmişe sahip olmasına rağmen özellikle iklim değişikliği ve riskleri hakkında farkındalık yaratma ve hükümetleri sera gazı emisyonlarını azaltma konusunda harekete geçirmede önemli başarılar elde etmiştir (Akgün ve Yıldız, 2016: 28)

Şehirler arasında kurulan bir diğer önemli küresel ağ ise 1986 yılında kurulduğunda 6 kurucu üyesi -Barselona, Birmingham, Frankfurt, Lyon, Milan ve Rotterdam- bulunan, bugün ise Avrupa'nın 130'dan fazla büyük şehri ile 40 partner şehri birleştiren önemli bir grup olan Eurocities'dir. Şehirleri ve yerel yönetimleri doğrudan etkileyen Avrupa Birliği politikaları üzerine yerel liderlerin tek ses olmasını sağlayan bu ağ, Avrupa Birliği politikaları yapım sürecinde lobi faaliyetleri yürütmektedir. Kültür, ekonomi, çevre, bilgi toplumu, hareketlilik ve sosyal işler adı altında altı tematik

³ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.tbb.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararası-iliskiler/avrupa-belediyeler-bolgeler-konseyi-cemr>

forumlar ve yaklaşık 40 tane çalışma grubuyla birlikte çalışmalarını yürütmektedir (Akgün ve Yıldız, 2016: 29). Eurocities'in farklı kategorilere ayrılmış üyelik prosedürleri içinde AB ya da Avrupa Ekonomik Bölgesi dışında kalan şehirler Eurocities'in ortak üyeliğine dahil olabilirler. Ortak üyeler de tıpkı tam üyeler gibi Eurocities'in tüm forumlarına ve çalışma gruplarına katılma hakkına sahiptirler. Türkiye'den de 8 yerel yönetim Eurocities grubunun bağlı ortağı konumundadır.⁴

Çanakkale'nin Uluslararası İş birlikleri ve Kardeş Şehirler

Türkiye'nin kuzeybatısında Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayıran ve kendi adını taşıyan Boğaz'ın iki yakasında kurulmuş olan Çanakkale, sadece coğrafi konumu itibarıyla değil aynı zamanda tarihsel geçmişi ve kültürel mirası ile hem Türkiye'de hem de Dünyada özel ve ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. İnsanlığın yerleşik hayata geçmesinden itibaren, tarihin akışı içerisinde binlerce farklı uygarlığa ev sahipliği yapan Çanakkale, bu farklı kültürlerin izlerini mimarisinde ve şehir kimliğinde taşımaktadır. Barışın ve özgürlüklerin simgesi olarak anılması ve tarih boyunca çok büyük savaşlara, olaylara ve gelişmelere sahne olması sebebiyle Türkiye'de marka değeri taşıyan güzide şehirlerden biridir. Tarih ve kültür turizminin yanında, coğrafi olanakları bakımından da cazibe noktası olarak anılabilecek konumda bulunan Çanakkale, ulusal ve uluslararası alanda bu ayrıcalıklı konumunu tanıtmaya devam etmektedir. Yerel yönetimler bu anlamda kent dinamizmine yön gösterici olurken aynı zamanda kentte faaliyet gösteren çeşitli oluşumlarda, kültürel ve sanatsal etkinliklerde, projelerde destekçi ve iş birliği olarak görev almaktadır. Özellikle son yıllarda, Çanakkale Belediyesi'nin bu etkinlik, faaliyet ve bu projelerin oluşturulmasında/uygulanmasında ve elbette çıktılarının diğer yerel yönetimlerle paylaşılmasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Kentin belediye dışındaki yönetim ve dinamikleri ile iş birliği içinde gerçekleştirilen faaliyetlerin yanı sıra uluslararası ilişkilerde de güçlü ve güncel tutularak kentin farklı kültürler ile etkileşiminin artırılması hedeflenmektedir. Bu açıdan uluslararası ilişkiler boyutunda da kentin gelişimine katkı sunacak, barışçı ve sürdürülebilir her türlü faaliyet ve iş birliği projeleri desteklenmekte ve uygulanmaktadır. Kentin tarihi ve kültürüne sahip çıkılırken kültürel etkileşimin planlı ve faydacı biçimde sürdürülmesi, etkileşimin karşılıklı katkıya dönüştürülmesi ve gelişmiş kent uygulamalarından feyz alınarak bu uygulamaların Çanakkale'de uygulanmasının değerlendirilmesi bir bütün olarak algılanmaktadır. Kentin gelecek odaklı, planlı gelişmesi sürdürülürken farklı kültürler, benzer şehir uygulamaları, yalnızca kardeş kentler değil çeşitli proje imkanları değerlendirilerek maksimum verim amaçlanmaktadır. Bahsedilen hedeflere uygun olarak, Çanakkale hali hazırda 12 tane ulusal/uluslararası şehir kardeşliği protokolü imzalamıştır.

Tablo 1. Çanakkale'nin Kardeş Şehirleri

1	Çanakkale Belediyesi	Osnabrück Belediyesi/Almanya (Dostluk Anlaşması)	24 Mayıs 1994 (Dostluk Anlaşması)	7 Mayıs 2004 (Kardeşlik Protokolü)
2	Çanakkale Belediyesi	Pomezia/İtalya	28 Haziran 2005	Kardeşlik Protokolü
3	Çanakkale Belediyesi	Pardubice/Çek Cumhuriyeti	11.08.2012	Mutabakat Zaptı
4	Çanakkale Belediyesi	Wellington/Yeni Zelanda	23.04.2016	İş birliği Protokolü
5	Çanakkale Belediyesi	St. John's/Kanada	16.03.2015	İş Birliği Protokolü
6	Çanakkale Belediyesi	Tapolca/Macaristan	10.08.2018	İş Birliği Protokolü
7	Çanakkale Belediyesi	Gazimağusa/KKTC	25.12.2019	Kardeş Kent Anlaşması
8	Çanakkale Belediyesi	Playa del Carmen/Meksika	12.01.2021	Kardeş Kent Anlaşması
9	Çanakkale Belediyesi	Komrat / Moldova Cumhuriyeti Gagauz Özerk Yeri	10.08.2022	Kardeş Kent Protokolü
10	Çanakkale Belediyesi	Sur/ Diyarbakır	21 Mart 2012	İş birliği Protokolü
11	Çanakkale Belediyesi	Giresun	20 Mayıs 2015	Kardeşlik Belgesi
12	Çanakkale Belediyesi	Tepebaşı Belediyesi/Eskişehir	7.09.2017	Kardeş Şehir Protokolü
13	Çanakkale Belediyesi	Pülümür/Tunceli	5.10.2010	

Kaynak: Çanakkale Belediye Kültür ve Sanat İşleri Müdürlüğü tarafından mail yoluyla edinilmiştir.

Bu kardeş şehirler arasında en öne çıkanı, 2004 yılında imzalanan Osnabrück kenti ile yapılan Kardeş Şehir Anlaşmasıdır. İyi uygulama olarak anılan bu anlaşma ile her iki şehir arasında, sanat üretimi etkinlikleri, gençlik değişimleri, kısa süreli stajyer öğrenci programları, elçi değişim programı, festivallere katılım gibi çalışmalar yürütülmektedir. Özellikle her yıl yenilenen Elçi Değişimi Programı ile, iki kent arasındaki kültürel alışverişe katkı sunmaya devam edilmektedir. Bu elçilik süreçlerinde, iki kent yaşayanlarının birbirini tanıması, yaşam kültürlerine katkı sağlaması amacı ile ortak projeler gerçekleştirilmektedir. Karşılıklı kurumlar tarafından belirlenen ve yine karşılıklı

⁴ Detaylı bilgi için bkz. <https://eurocities.eu/citizes/>

onaylanan kent elçileri birer yıl süreyle her iki şehrin belediye yönetiminde görev almakta ve proje ve etkinlik bazlı çalışmalarını sürdürmektedir. Buna ek olarak, Yaz Dil Okulu kapsamında, Çanakkale'den Almanca dil seviyesini ilerletmek isteyen bir genç her yaz indirimli olarak Osnabrück'te kursa giderek gelişimine katkı sağlamaktadır. Kitaplar Dünyayı Geziyor projesiyle, her iki kentin kütüphanesine kitaplar gönderilerek farklı dil ve kültürdeki yayınların çocuk ve gençlerle paylaşılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Yine aynı anlaşmanın bir ayağı olarak, Gençlik Değişimleri, iki kentin doğa ve tarihi alan gezilerini içermekle birlikte belirlenen konsept üzerine grubun çalışmasını içermektedir. En son buluşmada, demokratik haklar, insan – çevre – hayvan hakları üzerine yoğunlaşmıştır. Sanat etkinlikleri üzerine de her iki kentin belediyeleri tarafından yürütülen projeler periyodik olarak sürdürülmektedir. İkili ilişkilerin simgesel olarak gösterilmesi ve bundan sonraki kuşaklarda da geliştirilmesi ve sürdürülebilir olması için Çanakkale'de kardeş kent Osnabrück'ün adının verildiği bir park bulunurken, yine aynı şekilde Osnabrück'te de bir köprüye Çanakkale ismi verilmiştir.

İkili ilişkilerin güçlü olduğu bir diğer kardeş kent, Macaristan'ın Tapolca kentidir. İmzalanan protokollerle, Çanakkale Belediyesi ve Tapolca Belediyesi arasında kültürel faaliyetler yürütülürken, özellikle sanat alanında bağlar sürdürülmektedir. Bununla birlikte, Tapolca şehri adına Çanakkale'de bir park düzenlemesi yapılmış, ortak tarihimizi içeren Galiçya Cephesi adına da sembolik bir alan belirlenmiştir. Diğer aktif olarak kardeş kent ilişkisinin yürüdüğü İtalya Pomezia kenti ile sanatsal aktiviteler devam ederken yakın zamanda faaliyete geçen Aeneas Kültür Rotası Projesi ile kentlerin ortak değerleri noktasında ilişkiler daha da güçlenmiştir. Her yıl Aeneas'ın Troia'dan İtalya Pomezia kıyılarında denizden gelmesi geleneksel olarak canlandırılmaktadır. Kentimiz delegasyonları da bu ritüele katılım sağlamıştır. Thyrrenum Derneği üyelerinin hazırladığı “Troia” içerikli tiyatro oyunu kentimiz festivalinde Troia Ören Yeri'nde Çanakkalelilere ve diğer kardeş kentlerden gelen ziyaretçilere sergilenmiştir.

Ortak tarihsel geçmişe sahip olan kentler arasında kurulan bağların ve iş birliklerinin bir örneği de Çanakkale ile Yeni Zelanda'nın Wellington şehri arasında imzalanan protokoldür. Şehirlerin kendi kimliklerini oluşturan tarihlerine sahip çıkması ve bunu ön planda tutarak dünyanın başka yerinden şehirlerle iş birliği içine girmesi, hem o şehrin kültür turizmine katkı sağlayacak hem de tarihine ışık tutup bu tarz etkinliklerle kültürler arası bağı kuvvetlendirerek gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacaktır. Süregelen protokoller çerçevesinde, kardeş kentlerin (Çanakkale de dahil olmak üzere) özel gün, festival, bayram, kutlama gibi etkinliklerinde karşılıklı görüşme ve ziyaretlerle bu kültürel aktivite perçinlenmektedir.

Gerçekleştirilen kardeş kent iş birliklerinde, Çanakkale'nin dolayısıyla Türkiye'nin küresel boyutta bilinirliğinin artmasına katkıda bulunulması pozitif bir çıktıdır. Kentimizde bulunan Troia Antik Kenti, dünya çapında bir bilinirliği olan ancak asıl coğrafyası hakkında bilgi kirliliği bulunan bir tarihi alanken kardeş kent ilişkileri pekiştikçe Çanakkale'nin ve Türkiye'nin ismi ile anılmaya başlanmıştır.

2. SONUÇ

Küre-yerelleşme kavramının öneminin artmasıyla günümüzde yerel aktörlerin küresel düzeydeki etki alanları giderek genişlerken, bir yandan da küresel nitelikteki birçok sorunun çözümüne daha fazla dahil edilmeye başlanmıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısının şehirlerde yaşıyor olması ve bu oranın 2050'de üçte ikiye çıkmasının öngörülüyor olması, şehirleri küresel yönetişimin ana aktörleri haline getirmektedir. Şehirlerin vatandaşların yerel nitelikteki sorunlarına ve ihtiyaçlarına yakın olması, bu sorunlara zamanında ve etkin bir şekilde cevap verebilmesini sağlamaktadır. Bu sorunlara yönelik farklı deneyimlerin ve iyi uygulamaların, küresel düzeydeki paydaşlarla paylaşılması ise şehir diplomasisinin sağladığı fırsatlardan biridir. Şehirlerin, sahadaki sorunları pratik bir şekilde çözmeye yönelik bilgi alışverişi, bir çeşit öğrenme süreci sistemini de şekillendirmektedir. Bazı şehirlerdeki başarılı uygulamalar, dünyanın diğer şehirlerinde de değiş tokuş edilip kıyaslanabilirken, bu süreç aynı zamanda ilerlemeyi de getirmektedir.

Siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, turizm potansiyelinin desteklenmesi, dış yatırımların teşvik edilmesi ve yerel yönetim tecrübelerinin paylaşılması gibi hedeflerle başvuru şehir diplomasisi, sadece şehirlerin markalaşmasının yolunu açmakla kalmamakta aynı zamanda ülke tanıtımına da katkı sağlamaktadır. Çanakkale'nin de birden fazla şehirle kurduğu kardeşlik ilişkileri, yürüttüğü projeler, etkinlik ve faaliyetler, şehrin tüm Dünya'da tanınırlığına katkı sağlarken, vatandaşlar arasında kültürel etkileşimi artırıp gelişmeyi teşvik etmektedir. Çanakkale örneğinde daha çok turizm, eğitim ve kültürel iş birliği projeleri ve faaliyetleri ile bu alanda yapılan kardeş şehir protokolleri görülsede tarım ve sanayi yatırımlarını arttıracak ikili iş birlikleri, karşılıklı ekonomik yardımlar ve planlama ve teknik destekleri içeren protokollerin kardeş şehir ilişkiler içine dahil edilmesi şehrin gelişimine ve ilerlemesine büyük katkılar sağlayacaktır. Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınının ikili ilişkiler üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen, Çanakkale uluslararası iş birliklerinin yerel yönetimine kattığı fırsatlar ve ayrıcalıkların bilinciyle, uluslararası arenadaki proje ve etkinliklerine devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- ACUTO, M. (2013). *Global Cities, Governance and Diplomacy: The Urban Link*. Routledge, New York and London.
- AKGÜN, B. & YILDIZ, T. (2016). "Küresel Yönetişim Modeli Olarak Pax Urbanica: Yükselen Popülizm Dalgasını Demokratik Kentler ile Aşmak". B Akgün ve Y. Tekin (Ed.), *Küreselleşme ve Yerelleşme Ekseninde Yerel Yönetim İçinde* (11-32). ŞAR Ankara Şehir Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- AKMAN, Ç. (2017). "Türkiye'deki Yerel Yönetimlerin Uluslararası Kuruluşlara Üyelikleri Üzerine Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2): 485-510.
- ALGER, C. (1990). "The World Relations of Cities: Closing the Gap between Social Science Paradigms and Everyday Human Experience", *International Studies Quarterly*, 34(4):493-518.
- BLATTER, J. P. (2007). "Glocalization". M. Bevir (Ed.), *Encyclopedia of Governance İçinde* (357-359). Sage, London.
- BETSTİLL, M. (2001). "Mitigating climate change in US cities: opportunities and obstacles", *Local Environment*, 6(4):393-406.
- DODMAN, D. (2009). "Blaming cities for climate change? An analysis of urban greenhouse gas emissions inventories", *Environment & Urbanization*, 21(1):185-201.
- PLUIJM, R. & MELISSEN, J. (2007). "City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics", *Clingendael Diplomacy Papers*, 10, The Hague, Netherlands.
https://www.uclg.org/sites/default/files/20070400_cdsp_paper_pluijm.pdf
- ROSENAU, J. (1995). "Governance in the Twenty-First Century", *Global Governance*, 1:13-43.
- ROBERTSON, R. (1995). "Glocalization: time-space and homogeneity-heterogeneity". M. Featherstone, M. S. Lash ve R. Robertson (Ed.), *Global modernities İçinde* (25-45). Sage, London.
- ROMAN, M. (2010). "Governing from the middle: the C40 Cities Leadership Group", *Corporate Governance: The international business in society*, 10(1):73-84.
- SIZOO A. (2007). "Concept Paper on City Diplomacy", Secretariat UCLG City Diplomacy Committee.
https://www.uclg.org/sites/default/files/EN_405_conceptpaperoncitydiplomacy.pdf